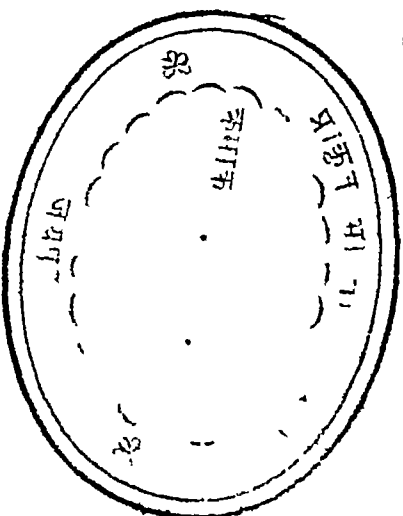

मराठी :-

“मरणं (इं भव्य जीवांनो।) तुम्ही नेहमी जिनेश्वर प्रभूच्या पूजेकरिता सज्ज रहा त्यापुढे या जन्मातील आणि पुढच्या जन्मातील सर्व सुखे तुमच्या मुठीत येतील.” ॥९६८॥

English :- So “O mortals, you too should worship Lord Jineshwara wholeheartedly so that you may capture and captialave the blins of this birth and our next birth, in our fists.”

॥इति प्राञ्जन्मकृत देवपूजाफले नलदमयन्ती कथा॥श्रीअस्तु॥

यप्राजन्मनिर्मितजिनेश्वरदिव्यपूजैः सम्पदामसमुत्तममिदंभरतार्थराज्यम् ॥
राज्ञा नलेन सह भीमनरेन्द्रपुत्र्या जन्मान्तरे पुनरनन्तसुखश्च मोक्षः ॥९६॥

अन्वयः:- प्राजन्मनिर्मितजिनेश्वरदिव्यपूजैः भीमनरेन्द्रपुत्र्या सह नलेन राज्ञा इदम् उत्तमं भरतार्थराज्यं सम्प्राप्तम् । जन्मान्तरे पुनः अनन्तसुखः मोक्षः प्राप्तः ॥९६॥

विवरणम्:- प्राक् च तद् जन्म च प्राजन्म्या प्राजन्मनि निर्मिताः प्राजन्मनिर्मिताः। जिनानाश्वराः जिनेश्वरः। दिव्याश्च ताः पूजाः च दिव्यपूजाः। जिनेश्वराणां दिव्यपूजाः जिनेश्वरदिव्यपूजाः। प्राजन्मनिर्मिताश्च ताः जिनेश्वरदिव्यपूजाश्च, ताभिः प्राजन्मनिर्मितजिनेश्वरदिव्यपूजाभिः पूर्वभावे कृताभिः जिनेश्वराणां दिव्यपूजाभिः, भीमश्चासौ नरेन्द्रश्च भीमनरेन्द्रः। भीमनरेन्द्रस्य पुत्री, तया भीमनरेन्द्रपुत्र्या दमयन्त्या सह नलेन राज्ञा इदम् उत्तमम् उत्कृष्टं भरतार्थस्य राज्यं भरतार्थराज्यं सम्प्राप्तम् । अन्यत् जन्म जन्मान्तरं तस्मिन् जन्मान्तरे पुनः न विद्यते अन्तः यस्य तद् अनन्तम् अनन्तं सुखं यस्मिन् सः अनन्तसुखः मोक्षः च सम्प्राप्तः ॥९६॥

सरलार्थः:- दमयन्त्या सह गतेन राज्ञा पूर्वजन्माणि कृताभि जिनेश्वराणादिव्यपूजाभिः उत्तमं भरतार्थराज्यं सम्प्राप्तम् । जन्मावतरे च अवतलसुखं मोक्षं सम्प्राप्तः ॥९६॥

शुद्धशरीरः:- पूर्वजन्मभां दरेली जिनेश्वरपुत्री भतीउर पूज्यथी दभयंती सङ्घित नक्षराज्ये आ अर्धं अरतक्षेत्रं २१०२ शेण्युं तथा भीम जन्मभां अन्तं सुभद्रथी मोक्ष भेण्युं ॥९६॥

हिन्दी - पूर्वजन्म मे की हुई जिनेश्वर की मनोहर पूजा से दमयतीसहित नलराजा ने यह उत्तम (श्रेष्ठ) अर्ध भरतक्षेत्र का राज्य प्राप्त किया था और दूसरे जन्म में अनन्त सुखवान्ता मोक्ष प्राप्त किया ॥९६॥

मराठी :- पूर्व जन्मात केलेल्या जिनेश्वराच्या मनोहर पुजेमुळे दमयतीसहित गजराजाला हे उत्तम असे अर्ध भरतक्षेत्राचे राज्य मिळाले आणि दुसऱ्या जन्मात अवतल सुख देणारे मोक्ष प्राप्त झाले ॥९६॥

भूयस्यपि कृते धर्मे किञ्चिद् व्रतविराधनात् ॥

नीचैः सुरस्वरूपं तत् तयोः फलमजायत् ॥९६५॥

अन्यः- भूयसि अपि धर्मेकृते किञ्चित् व्रतविराधनात् तयोः नीचैः सुरस्वरूपं तत् फलम् अजायत् ॥९६५॥

विवरणम्:- भूयसि बहुले धर्मे कृते अपि किञ्चित् व्रतस्य चारित्र्यस्य विराधनं व्रतविरोधनं, तस्मात् व्रतविराधनात् चारित्र्यविराधनात् तयोः नलदमयन्त्योः नीचैः सुरस्य स्वरूपं सुरस्वरूप तत्फलं चारित्र्यविराधनफल अजायत अभवत् ॥९६५॥

सरलार्थः- बहुले धर्म कृते सत्यपि किञ्चित् चारित्र्यविराधनात् तयोः नलदमयन्त्योः नीचैः देवस्वरूप तत्फलम् अजायत ॥९६५॥

शुद्धशब्दाः:- धर्मुं धर्मार्थं धर्मा धर्मा चारित्र्यमां श्रद्धा विराधना इत्यादि, तेना इत्युच्यते तेभ्यो न भवति धर्मुः ॥९६५॥

हिन्दी :- बहुत धर्म कार्य करने के बाद भी चारित्र्य में किञ्चित् विराधना करने के फलस्वरूप निम्न कोटि के देव का स्वरूप उन्हें प्राप्त हुआ ॥९६५॥

प्रसंगी :- पुष्कल धर्मकार्य करन सुद्धा चारित्र्यात् किञ्चित् विराधना केल्याने त्याचे फल म्हणून नीच देवाचे स्वरूप त्यांना प्राप्त झाले ॥९६५॥

English :- Now even after performing tough penances and austeres, they were only able to inherit for themselves a very low position among the God's, as they were not able to retain complete and absolute celibacy.

परं नाककबोधयत्तस्यक्तः पित्राणत्प्राथ वोधितः ॥
स्वीचक्रेऽनशनं सद्यस्त्राप्यमाणस्ततो नलः ॥९६३॥

अन्वयः- परं न अवबोधि। अतः त्यक्तः। अथ पित्रा आणत्प बोधितः। ततः त्रप्यमाणः नलः सद्यः अनशनं स्वीचक्रे ॥९६३॥

विवरणम्:- परं परन्तु सः नलः न अवबोधि न अबुध्यता अथः गुरुणा त्यक्तः। अथ अनन्तरं पित्रा बोधेन आणत्प एतत् बोधितः। ततः तदनन्तरं त्रप्यमाणः लज्जमानः नलः सद्यः तत्कालं न अशनम् अनशनं स्वीचक्रे - अङ्गीचक्रे ॥९६३॥

सरलार्थः- परवृत्तुं सः नलः न अबुध्यत । अतः गुरुणा त्यक्तः । अनन्तरं पित्रा आणत्प बोधितः। ततः लज्जमानः नलः सद्यः अनशनं स्वीचक्रे ॥९६३॥

गुणशली:- परं तु ते प्रतिबोध पाभ्यो नली, तेथी (गुडथो) तेने नञ् दीधो, बोधाभां देवदुष तेना पितृभ्यो आसीने प्रतिबोधवाधी वञ्चनुर धर्तने पथी नलरात्रिषिभ्यो दुरत अनशन ग्रहणं क्रियुः ॥९६३॥

हिन्दी :- लेकिन वह प्रतिबोध पाया नहीं, जिससे (गुरुने) उसे छोड़ दिया, उसके बाद देवरूप पिताने आकर उनको प्रतिबोधित किया जिससे लज्जित होकर नलराजर्षिने तुरंत अनशन ग्रहण किया ॥९६३॥

मराठी :- परंतु तो प्रतिबोध पावला नाही. त्यामुळे गुरुजी त्याला सोडून दिले. म्हणून देवरूप त्याच्या वडिलांजी येऊन त्याला प्रतिबोध केला. त्यामुळे लज्जित होऊन नलराजर्षाजी तत्काळ उपोषण (अनशन) तप सुरू केले ॥९६३॥

English :- These words were not accepted by Nal, so the priest left them. Then the father of Nal, who was a God appeared in front of them, and explained to them Nal, feeling ashamed at his deed at once to up to a fast into death

अन्यदा कर्मवैचित्र्यात् दुर्जयत्वात् स्मरस्य च ॥

कथंचिन्नलराजर्षि भैमीं रन्तुं मनोऽकरोत् ॥९६३॥

अन्ययः-

अन्यदा कर्मवैचित्र्यात् स्मरस्य दुर्जयत्वात् च नलरार्षिः कथंचित् भैमीं रन्तुं मनः अकरोत् ॥९६३॥

विवरणम्:-

अन्यदा एकस्मिन् दिने विचित्रस्य भावः वैचित्र्यम्। कर्मणा वैचित्र्यं कर्मवैचित्र्यं, तस्मात् कर्मवैचित्र्यात् स्मरस्य कामस्य च दुःखेन जीयते इति दुर्जयः, दुर्जयस्य भावः दुर्जयत्व तस्मात् दुर्जयत्वात् जेतुमशक्यत्वात् च राजा चासौ ऋषिः च राजर्षिः। नलराजर्षिः कथञ्चित् भीमस्यापत्य स्त्री भैमी तां भैमी दमयन्ती रन्तुं मनः अकरोत् । (एकदा नलराजर्षिः दमयन्त्या सह रन्तु मनः अकरोत्) ॥९६३॥

सरलार्थः-

एकदा कर्मणा वैचित्र्यात् कामस्य च जेतुमशक्यत्वात् नल- राजर्षिः दमयन्त्या सह रन्तु मनः अकरोत् ॥९६३॥

गुणशाली :- पृथी भेद वृषत भर्भोनी विचित्रतथी, तथा दामने ज्ञतवानी भुशेदीथी नलराज भुनि ओई पृथ भुशे दभर्भनी साधे विदास इश्वानी भनभां ईश्वर इश्वर। ॥९६३॥

हिन्दी :-

फिर एक समय कर्मों की विचित्रता से और काम को जीतना कठिन होने से नलराजा को किसी भी प्रकार से दमयन्ती के साथ विलास करने की मनमें इच्छा हुई ॥९६३॥

मराठी :-

नंतर एकदा कर्माच्या विचित्रतेमुळे व काम विकाराला जिण्णे अतिशय कठिण असल्यामुळे नलराजाला दमयन्तीबरोबर रमण्याची (विलास करण्याची) इच्छा झाली. ॥९६३॥

English :- Then one day, Nal, due to his past deeds, and not being able control his passions, began germinating seeds of havings a sexual intercourse with Damyanti.

हिन्दी :-

उस समय बारह घड़ी तक साधु की जो कदरना की थी उससे बारह साल तक राज्य से प्रशा और तुम दोनों के बीच त्रयोंग हुआ ॥१५८॥

मराठी :-

नंतर त्या वेळेला बारा तासपर्यंत साधुची जी अवहेलना केली, त्यामुळे बारा वर्षांपर्यंत राज्यप्रशा आणि दमयन्तीचा वियोग झाला. ॥१५८॥

English :- In their past life as the had harraused the priest for twelve hours, they had to forfeit the kingdom and remain seperaled for twelve year.

इत्याकार्ण्यं नलः क्षमाभूत् धर्मरङ्गतरङ्गितः ॥
भैमीकुक्षिसरोहंसं राज्ये पुष्परमासयत् ॥१५९॥

अन्वयः :-

इति आकार्ण्य धर्मरङ्गतरङ्गितः क्षमाभूत् नलः भैमीकुक्षिसरोहंस पुष्करं राज्ये आसयत् ॥१५९॥

विवरणम् :-

इति आकार्ण्य श्रुत्वा धर्मस्य रङ्ग- धर्मरङ्गः। धर्मरङ्गस्य तरङ्गः अस्मिन् सञ्जातः। धर्मरङ्गतरङ्गवान् क्षमां पूर्य्य विक्रमतीति क्षमाभूत् नृपः नलः भैमीक्षीमराजपुत्री दमयन्ती। भैम्याः कुक्षिः उदरमेव सरः सरोवर भैमीकुक्षिसरः भैम्युदरसरोवरम्। भैमीकुक्षिसरसि हंसः इव भैमीकुक्षिसरोहंसः, तं भैमीकुक्षिसरोहंसं भैमीकुक्षिजात पुष्कर राज्ये आसयत् उपावेशयत् ॥१५९॥

सरलाधः :-

इति वचन श्रुत्वा धर्मरङ्गतरङ्गवान् नलः नृपः भैमीकुक्षिसरसि हंसमिव स्थित पुष्कर राज्ये व्यववेशयत् ॥१५९॥

गुणरानी :-

ते सांख्यीने नलराज्ये धर्मना रंभाधी उत्सुः धर्मे दमयन्तीना। उदरगुणी नलराज्याधी उत्पन्न यथेष्टा। संसारात्। पुष्करभारने राज्यासन पर स्थापन कर्तुं ॥१६०॥

हिन्दी :-

वह सुनकर नलराजा धर्म के राजा से उत्सुक होकर दमयन्ती के उदररूपी तालाब में हंस जैसे पुष्कर कुमार को राज्य पर स्थापित किया ॥१५९॥

सरलाधः- कुसुमादिभिः विधिना तीर्थकृता पूजा विहिता। तेन तदा उपार्जित पुण्यम् अस्मिन् भवे उदितमभवत् ॥९५६॥

गुणराती :- तीर्थक्षेत्रेणी पुण्यादि चरे विधिपूर्वक पूज्य इतीने ते पुण्य उपार्जन इयुं ते पुण्य आ लयभां तयो भवने उदयभां
आयुं ॥९५६॥

हिन्दी :- तीर्थक्षेत्रों की पुष्पादि से विधिपूर्वक पूजा करके जो पुण्य उपार्जित किया था वह पुण्य इस भवने तुम दोनों का उदय में आया है ॥९५६॥

मराठी :- तीर्थक्षेत्रांची फुलांनी विधिपूर्वक पूजा करून जे पुण्य मिळविले होते. ते तुम्हा दोघांचे पुण्य या जन्मात उदयास आले आहे ॥९५६॥

English :- .... had worshiped the Tirthankars with flowers etc and according the auspicious rites Due to the meritorious deeds, they had attained this glorious life.

तत्प्रभावादिदं राज्यं भवद्भ्यां प्राप्यताद्भुतम् ॥

अर्हतां तिलकाधानात् भालेऽस्यास्तिलकः पुनः ॥९५७॥

अन्वयः- तत्प्रभावात् भवद्भ्याम् इदम् अद्भुतं राज्यं प्राप्यता अर्हतां तिलकाधानात् अस्याः भाले तिलकः अस्ति ॥९५७॥

विवरणम्:- तस्य पुण्यस्य प्रभावः तत्प्रभावः, तस्मात् तत्पुण्यप्रभावत् तत्पुण्यसामर्थ्यात् भवद्भ्यां युवाभ्याम् इदम् अद्भुतं राज्यं प्राप्यता अलभ्यता अर्हतां जिनेश्वराणां ललाटेषु तिलकानाम् आधानात् निशेषात् अस्याः दमयन्त्याः भाले ललाटे तिलकः अस्ति ॥९५७॥

सरलाधः- तस्य पुण्यस्य प्रभावात् युवाभ्याम् इदम् अद्भुतं राज्यं प्राप्तम् । तीर्थक्षेत्राणां ललाटेषु तिलकापीनात् अस्याः दमयन्त्याः भाले ललाटे तिलकः अस्ति ॥९५७॥

English :- Then In due-course, when they died, they were born again in the Sauthharne devlok as man and wife, named Kshir and Dindir respectively.

धन्यजीवस्ततश्चुत्वा सोऽभूत्त्वं नैषधिर्नलः ॥
स पुनर्धूसरीजनि दमयन्ती तव प्रिया ॥९५४॥

अन्वयः- सः धन्यजीवः ततः च्युत्वा त्व नैषधिः नलः अभूत्। सः पुनः धूसरीजीवः तव प्रिया दमयन्ती अभवत् ॥९५४॥

विवरणम्:- सः धन्यस्य जीवः ततः सौधमदेवलोकात् च्युत्वा निषधस्य अपत्यं पुमान् नैषधिः नलः त्वं अभूत् अभूत्। सः पुनः धूसर्या जीवः तव प्रिया पत्नी दमयन्ती अभवत् ॥९५४॥

सरलायः- सः एवमस्य जीवः ततः देवलोकात् च्युत्वा नैषधेः नलस्य रूपेण त्वं जातः । सः धूसर्याः जीवः तव प्रिया दमयन्ती अभूत् ॥९५४॥

गुणशाली:- पृथी ते धन्यो ज्येष्ठः पृथी ते निषधराजो नलः नमो पुनर्धयो, अने ते धूसरीनो ज्येष्ठः दमयन्ती नामनी तारी अमी श्री धर्ध. ॥९५४॥

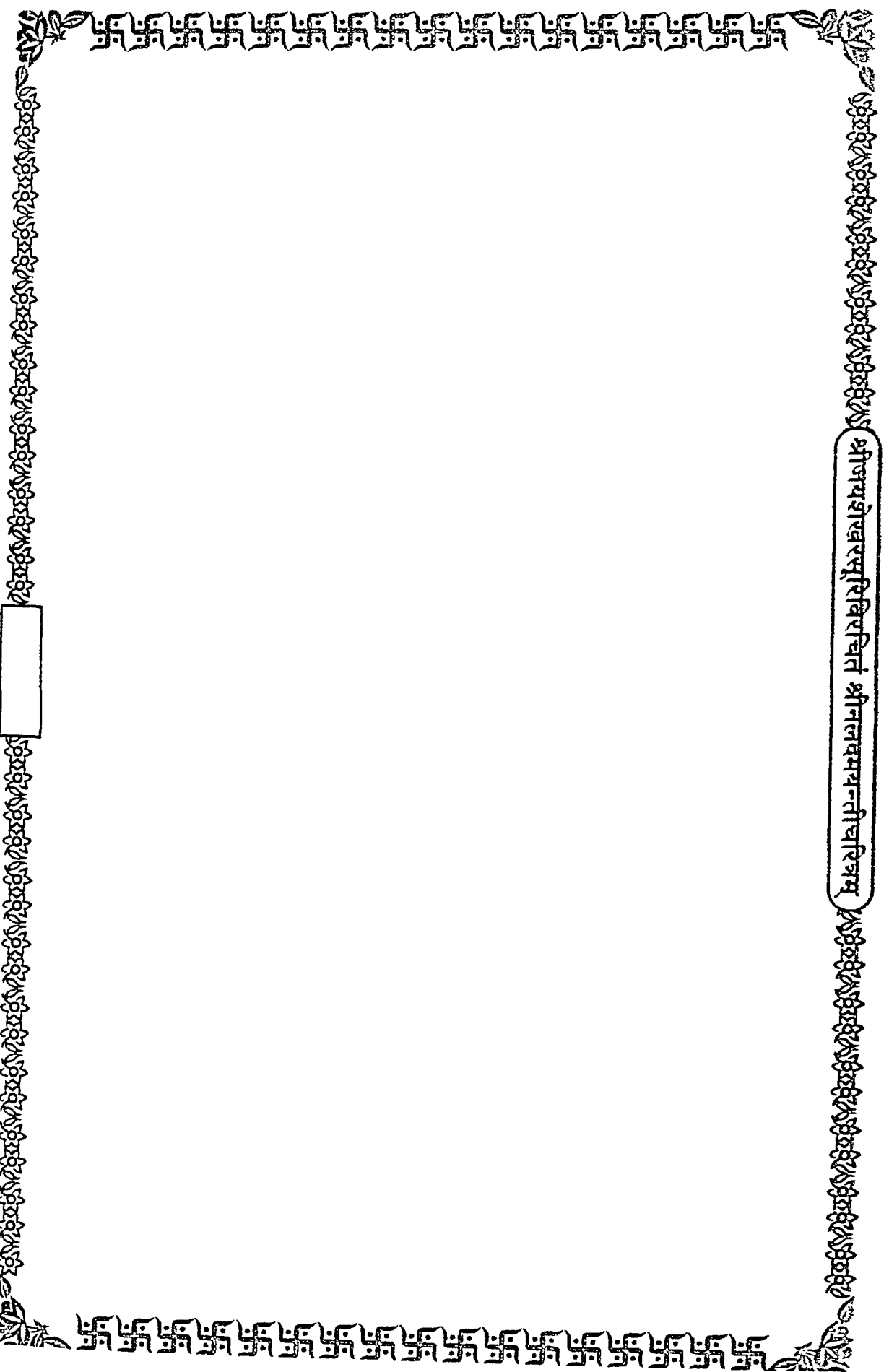
हिन्दी :- फिर उस धन्य का जीव वहाँ से आयुष्य पूर्ण कर के निषध राजा के यहाँ तू नल नामक पुत्र हुआ और धूसरी का जीव दमयन्ती नामक तेरी पत्नी हुई ॥९५४॥

मराठी :- नंतर त्या एवढ्याचा जीव तेंधून च्युत होऊन निषध राजाचा नल नावाचा पुत्र झाला आणि धूसरीचा जीव दमयन्ती नावाची तुझी पत्नी झाली ॥९५४॥

English :- Then the soul of Danyes, after finishing his life-time, was born to King Nishad as Nal and his wife Dhusari was born as Damyanti.

श्रीजगदीश्वरसूरिचिरचितं श्रीनलवमयन्तीचरित्रम्

पदचङ्क्रमणैस्तेव भवितव्यं महर्षिभिः ॥

ततः शनैः समं तेन चतिरन्तःपुरं गतः ॥९४६॥

अन्वयः- महर्षिभिः पदचङ्क्रमणैः एव भवितव्यम्। ततः शनैः तेन समं यतिः अन्तःपुरं गतः ॥९४६॥

विवरणम्:- महान्तश्च ते ऋषयश्च महर्षयः तैः महर्षिभिः महासाधुभिः पदाभ्यां चक्रम्यन्ते इति पदचङ्क्रमणैः पादविहारिभिः एव भवितव्यम्। इत्युक्त्वा शनैः शनैः तेन धन्येन समं यतिः साधुः पुरस्य अन्तःपुरं गतः यातः ॥९४६॥

सरलार्थः- महर्षिभिः पादचारैः एव भवितव्यम्। इत्युक्त्वा ततः मुनिः तेन धन्येन सह शनैः पुरस्य अन्तःपुरं गतः ॥९४६॥

गुणशाली:- भगते मुनिशब्दे भगो शब्दीने न विहार इत्येव शब्दे। भगो शब्दे भगो ते भुवि ते धन्यन्ती शब्दे न भगो शब्दे ॥९४६॥

हिन्दी- इस लिये मुनिओ को पैदल चलकर ही विहार करना चाहिए। फिर धीरे धीरे वह मुनि उस धन्य के साथ ही नगर के अन्दर गये ॥९४६॥

मराठी- म्हणून मुनिराजांनी पायीच विहार केला पाहिजे असे म्हणून जतर हक् हक् ते मुनिराज त्या धन्या बरोबर नगरात गेले ॥९४६॥

English- So a monk has to only use his two feet to wander about, saying thus, the monk, along with Dhany, slowly walked on and in due-cours entered the city

तेन चात्मगृहद्वारमागतो मुनिपुङ्गवः ॥

नीतो गृहाङ्गणेऽभ्यर्च्य प्रतिलाभयितुं मुदा ॥९४७॥

अन्वयः- तेन आत्मगृहद्वारमागतः मुनिपुङ्गवः अभ्यर्च्य प्रतिलाभयितुं मुदा गृहाङ्गणे नीतः ॥९४७॥

मराठी :-

“पाऊस पडेल तोपर्यंत विहार करावयाचा नाही असा मी अभिप्राय घेतल्याने सतरा दिवसपर्यंत वेधे राहिले, आता अभिप्राय पूर्ण झाल्याने मी कोणत्यातरी उपाश्रयात जात आहे ” ॥१४४३॥

English :-

Due to this rule, he couldn't walk about in these showers, which compelled him to remain there for seven days And now as the rains have stopped and has controlled its stubbornity, he has decided to go and reside in dwellings meant for priests (Upashray)

धन्यस्ततोऽभ्यधात् साधुं धात्री कर्ममदुर्गमा ॥

इमं महिषमारुह्य प्रभोन्तःपुरमेहि तत् ॥१४४॥

अन्वयः-

ततः धन्यः साधुम् अभ्यधात्। धात्री कर्ममदुर्गमा अस्ति तत् हे प्रभो! इमं महिषम् आरुह्य अन्तःपुरम् एहि ॥१४४॥

विवरणम्:-

ततः तदनन्तर धन्यः साधुम् अभ्यधात् - अवादीत् - धात्री पृथ्वी कर्ममेन पङ्केन दुःखेन गमयते इति कर्ममदुर्गमा पङ्कदुर्गमा अस्ति इतस्ततः सर्वत्र कर्ममः प्रभुतः अस्ति तस्मात् गन्तुं न शक्यते। तस्मात् हे प्रभो! इमं महिषम् आरुह्य उपविश्य पुरस्य अन्तः अन्तःपुरम् एहि आगच्छ ॥१४४॥

सरलाय -

तत एव साधुम् अवदत् - प्रभो! धरित्री पङ्केन दुर्गमा अस्ति। अतः इमम् महिषम् आरुह्य पुरस्य अवत. आगच्छ, इति ॥१४४॥

गुण्यानी :- न्यारे ते धन्ये ते साधुने कृष्टुं, (अ। सभये) पृथ्वी इत्यने वीधे विहार इती शब्दध अयेवी नथी, भाटे हे प्रभो! नमो अ।

या। पर बेसीने नगरीनी अंदर प्रवेशे ॥१४४॥

हिन्दी :-

तब उस धन्य ने उस साधु से कहा कि, (इस समय) “पृथ्वी कीचड़ के कारण विहार करने लायक नहीं है, इसलिये हे प्रभो! आप इस भैसे पर बैठ कर नगर के अंदर पधारो?” ॥१४४॥

मराठी :-

तेव्हा तो धन्य त्या मुनीला म्हणाता, “प्रभो! जमीन चिवलाने दुर्गम झाली आहे म्हणून माझ्या ह्या रेडवावर बसून आपण नगरात प्रवेश करावा ” ॥१४४॥

गुजराती :- पछी भुनिराखे तेने इत्थुं इ, हुं पाहुंदिशभांघी अडीं आहुं हुं, अने दंभजरीभां आवेला गुग्गुभडाराखेने पांटेवा भटे
 मां ज्वालो हुं. ॥८४१॥

हिन्दी :- फिर मुनिराज ने कहा कि, "मैं पाहुंदिश में से यहाँ आया हूँ, और लकानगरी में आये हुए गुरुमहाराज को प्रणाम करने के
 लिये जानेवाला हूँ" ॥९४१॥

मराठी :- नंतर मुनिराजाचे म्हणते की, "मी पाहुंदिशामधून येथे आलो आहे, आणि लकानगरीत आलेल्या गुरुमहाराजांना नमस्कार
 करण्यासाठी जाणार आहे." ॥९४१॥

English :- At this the priest replied the he has arrived from a state named Pandu to worship a great
 priest and perceptor who hails from a city named Lankan.

अत्रायातश्च जीमूतैः प्राप्तश्चौरैरिवाध्वनि ॥

वृष्टौ सत्यां हि साधूनां गमनं न हि कल्पते ॥९४२॥

॥९४२॥

अन्वयः- अत्र आयातः अहम् अध्वनि चौरै इव जीमूतैः प्राप्तः। वृष्टौ सत्यां साधूनां गमनं न कल्पते ॥९४२॥
 विवरणम्:- अत्र आयातः आगतः अहम् अध्वनि मार्गे चौरैः स्तेनैः इव वारीणां वाहकाः जीमूताः, तै जीमूतैः वारिवाहैः मेघैः प्राप्तः
 गृहीतः। वृष्टौ सत्यां यदा वृष्टिर्भवति तदा साधूनां गमनं न कल्पते ॥९४२॥

सरलार्थः- अत्र आगतः अहम् मार्गे चौरैः इव मेघैः गृहीतः। यदा वृष्टिः भवति तदा साधूनां गमनं न कल्पते। निषिध्यते इत्यर्थः
 ॥९४२॥

गुजराती :- अडीं हुं जेवो आलो, तेवाभां ज्योरोनी पेठ भार्गभां वरसाट आवी लाउथे अने वरसाटभां साधुओने विडार
 इरवो इत्ये नडी. ॥८४२॥

हिन्दी :- "मैं यहाँ जब आया, तब चोरों के समान रास्ते में बरसात आने लगी और बरसात में साधुओं को विहार करना कल्पता
 नहीं" ॥९४२॥

कथं मे मस्तके न्यस्ताविति पद्मेन कोपतः ॥

धृतौ किलेति नोद्धर्तुं शक्यतेऽर्ही भुनेऽधुना ॥५३९॥

अन्वयः- हे मुने! कथं मे मस्तके न्यस्तौ इति कोपतः पद्मेन धृतौ अर्ही अधुना उद्धर्तुं न शक्यते इति ॥५३९॥

विवरणम्- हे मुने! कथं मे मस्तके पादौ न्यस्तौ निहितौ इति कोपतः कोपात् पद्मेन कर्दमन धृतौ गृहीतौ अङ्घ्री चरणौ अधुना उद्धर्तुं न शक्यते किल ॥५३९॥ कर्दमः कुपित इव मम पादौ अगृहात् तेन जह्म पादा उद्धर्तुं न शक्यते ॥५३९॥

सरलार्थः- हे मुने! कथं मम मस्तके पादौ न्यस्तौ इति कोपात् इव पद्मेन धृतौ पादौ अधुना उद्धर्तुम् उत्थापयितुं न शक्यते। कर्दमेन जहीभूतत्वात् ॥५३९॥

शुश्रूषातीः- हे भुतिशर्मा! भारा भस्तक पर तभोद्ये यत्तु क्रेम शुभ्र! ? येन। इतिवत्। ओपथी व्यापे तेभां भूमे। यत्तु उभापु। उच्छ्री यक्षता। नथी. ॥८३८॥

हिन्दी :- “हे मुनिराज! मेरे मस्तक पर आपने पैर क्यों रखा? ऐसा कहकर भानो कोप से हां कीन्हा। दूरे दोनो पैर पकड़ो। अब मैं उनको उठा सकता नहीं।” ॥५३९॥

मराठी :- “हे मुनिराज! माझ्या मस्तकावर तुम्ही पाव का ठेवला? असे म्हणून जणू काय रागावेलच विरवताने धसलेले पाव आता उचलू शकत नाही ॥५३९॥

English :- He asked the priest, as to why he had kept his feet on his head and is not able to lift it up which seems like, as if he caught in a sinking sand and is unable to lift his foot up because of the fiery wrath of the sinking sand

तद्वद्यात्र महर्षे त्वं किमुद्धीय समागतः ॥

किं तपस्तन्मननोत्थशक्त्या व्योमचरोऽसि वा ॥५४०॥

अन्वयः- तद् हे महर्षे! अथ अत्र त्वं किम् उद्धीय समागतः। अथवा तपस्तन्मननोत्थशक्त्या व्योमचरः असि ॥५४०॥

गुजराती :- (ते सभये) अति उदार भागुसनी येडे वरसाडे वृष्टिदानधी अटयो नही, अन्ते ते धन्यो ते भुनि भत्येनो शुल भाग
पाशु तेवी जरीते अटयो नही ॥८३६॥

हिन्दी :- (उस समय) अति उदार आदमी के समान मेघ वृष्टिदान से रुके नहीं, और उस धन्य का शुभ परिणाम भी उसी तरह उस
मुनि के प्रति रुका नहीं ॥९३६॥

मराठी :-
तेव्हा अतिशय दान करणारा त्यागी जसा दान करणे थाबवीत नाही त्याप्रमाणे मेघानेही पाऊस पाडणे थाबविते नाही.
त्याप्रमाणे धन्याच्या मनात त्या मुनिराजाबद्दल उत्पन्न झालेला शुभ परिणामही थाबला नाही ॥९३६॥

English :- The rain, just as a very generous man, generously kept on showering its cision of showers
on the earth But this did not hamper Danyels pious desire of holding the umbrella for the
meditating ascetic

निर्विण्ण इव मेघोऽथ क्रमाद् वृष्टेर्न्यवर्तत ॥

आवृष्टि प्रतिपन्नाच्च कायोत्सर्गात् पुनर्मुनिः ॥९३७॥

अन्वयः-
अथ मेघः निर्विण्णः इव क्रमात् वृष्टेः न्यवर्तते। मुनिः पुनः आवृष्टि प्रतिपन्नात् कायोत्सर्गात् न्यवर्तत ॥९३७॥

विवरणम्:-
अथ अनन्तरं मेघः घनः निर्विण्णः इव खिन्न इव क्रमात् वृष्टेः वर्षणात् न्यवर्तत व्यरमत्। मुनिः पुनः वृष्टेः आ आवृष्टि
वृष्टिपर्यन्तं प्रतिपन्नात् स्वीकृतात् कायस्य शरीरस्य उत्सर्गः कायोत्सर्गः तस्मात् कायोत्सर्गात् व्यरमत् ॥९३७॥

सरलार्थः-
अनन्तर मेघः विवन्न इव वृष्टे न्यवर्तत। मुनिः पुनः यावत् वृष्टि भवति तावत् रवीकृतात् कायोत्सर्गात् व्यरमत् ॥९३७॥

गुजराती :- यही ते वरसाडे जाले थोडी गयो डोय तेभ अटशी गयो अन्ते ते भुनि पाशु वृष्टि सुधीन। अभिग्रहवाले
निवृत्त थय। (अर्थात् तेभाले सभोत्सर्ग पार्थो.) ॥८३७॥

हिन्दी :-
फिर वह बरसात मानो थक न गयी हो वैसे बरसती हुई आखिर रुक गयी, और वह मुनि भी वृष्टि तक के अभिग्रहवाले
कार्योत्सर्ग से निवृत्त हुए ॥९३७॥

गिरिन्द्रामिव निःकम्पमेकपादिकया स्थितम् ॥

अटवीं पर्यटन् धन्यो भुनिसेकं ददर्श सः ॥९३४॥ युग्मम् ॥

अन्यः:- अटवीं पर्यटन् सः धन्यः एकापादिकया गिरिन्द्रामिव निःकम्प स्थितम् एकं मुनिं ददर्श ॥९३४॥

विवरणम्:- अटवीमरण्य पर्यटन् भ्रमन् सः धन्यः एकः पादः यस्यां क्रियायां सा एकापादिका, तथा एकापादिकया एकापादेन गिरिणामिन्द्रः, तं गिरिन्द्रं मेरुपर्वतामिव निर्गतः कम्पः यस्मिन् कर्मणि यथा स्यात् तथा निःकम्पं कम्पयहित स्थितम् एकं मुनिं ददर्श अद्राक्षीत् ॥९३४॥

सरलार्थः:- अटवी भ्रमन् स धन्यः एकापादेन मेरुपर्वतामिव निष्कम्प रिधतमेक मुनिम् अद्राक्षीत् ॥९३४॥

गुणशाली:- मेरु पर्वतानी येहे निष्ठं भूपगुणे भेदगुणे उलेला भेद भुनिरागने गंजलभां भटकां भेदा ते धन्ये जेध. ॥९३४॥

हिन्दी:- मेरु पर्वत के समान आङ्गिण एक पैर पर खड़े ऐसे एक मुनिराज को जंगल में भटकते हुए उस धन्य ने देखा ॥९३४॥

मराठी:- अरण्यात भटकत असलेल्या त्या धन्य वावळवाला मेरु पर्वताप्रमाणे एका पायावर निष्कप उभा असलेला एक मुनि दिसला ॥९३४॥

English:- When, one day as Dhany was wandering about in the forest, he happened to see an ascetic deep and still in meditation on one leg, as the mount of meru

दृष्ट्वा वारिजवत्त्वलान्तं तं जाताद्भुतभक्तिकः ॥

छन्नधर इवेशस्य छन्नं तस्य शिरस्यधात् ॥९३५॥

अन्यः:- वारिजवत् कलान्त त दृष्ट्वा जाताद्भुतभक्तिकः ईशस्य छन्नधरः इव तस्य शिरसि छन्नम् अधात् ॥९३५॥

विवरणम्:- वारिणि जायते इति वारिज कमलम् वारिजेन तुल्यं वारिजवत् कलान्त म्लानं तं मुनिं दृष्ट्वा अवलोक्य अद्भुता चासौ भक्तिः च अद्भुतभक्तिः जाता अद्भुतभक्तिः यस्य सः जाताद्भुतभक्तिकः सः धन्यः इरास्य स्वामिनः नृपस्य छन्नं धरतीति छन्नधरः इव तस्य मुनेः शिरसि मस्तके छन्नम् अधात् अधारयत् ॥९३५॥

पतदम्भः परिरम्भ रोधकं छत्रकं दधन् ॥

परिराः परिरम्भाम मरिचिः स्वाः स चारयन् ॥९३२॥युज्यम्॥

अन्वयः- पतदम्भः परिरम्भरोधकं छत्रकं दधत्, स्वाः महिषीः चारयन् सः परितः परिव्रज्यमानः ॥९३२॥

विवरणम्:- पतत् च तद् अम्भः च पतदम्भः। पतदम्भसः परिरम्भः पतदम्भः परिरम्भः। पतदम्भः परिरम्भस्य रोधक पतदम्भस्य परिरम्भरोधकं निपतज्जालाभलेवरोधकं छत्रं दधत् धारयन्, स्वाः निजाः महिषीः चारयन् सः धन्यः परितः आसमन्तात् परिव्रज्यमानः ॥९३२॥

समतादर्थः- निपतज्जालाभलेवरोधकं छत्रं धारयन्, स्वा महिषी चारयन् स धन्यः आसमन्तात् परिव्रज्यमानः ॥९३२॥

गुणशाली :- यत्नं मेधव्यं यदृश्यान्वयाः छत्रने धारयन् इती पोतनी भेत्तने यशस्वतो योत्तरेषु अथवा योत्तरे ॥९३२॥

हिन्दी - निरते हुऐ मेघनल को रोकनेवाले छत्र को धारण करते हुए अपनी भैसो को चरते हुऐ वह चारो ओर घूमने लगा ॥९३२॥

मराठी - पडत असलेल्या मेघजालाला रोकण्यासाठी डोव्यावर छत्री धारण करून रवत-त्या म्हशी चारीत तो चारही बाजूंस भ्रमण करून लावता ॥९३२॥

English - He holds a sturdy umbrella :n his hands, which can shelter him from the strongest of showers and rcaming about, invited his buffses to lunch on the juicy meadows

मराठी :- रत्नतिपाठकाप्रमाणे मोराकडून केकारवांनी रत्नति केला जाता असलेला व विजेच्या चमचमाटाच्या रूपाने जणू त्या मोरांना सोव्याचे दान करीत असलेला वर्षाभ्रतू आला ॥९२९॥

English :- The peacocks elance to wail out praisen of the forthwoming monsoons and the lughtentings shell out storks of gold to reward it.

शक्रकोवण्डभूल्लुमविश्वतेजस्विमण्डलः ॥

अथाऽन्यदाऽवतीर्णोऽत्र वर्षराजः समन्ततः ॥९३०॥

अन्वयः - अथ अन्यदा अत्र शक्रकोवण्डभूत् लुमविश्वतेजस्विमण्डल. वर्षराजः समन्ततः अवतीर्णः ।

विवरणम् :- अथ अनन्तरम् एकदा अत्र पीतनपत्तने शक्रस्य इन्द्रस्य कोवण्ड धनुः शक्रकोवण्डम् इन्द्रधनुः । शक्रकोवण्ड विश्वतीति शक्रकेवण्डभूत् इन्द्रधनुर्भूत्, तेजस्विना मण्डलानि तेजस्विमण्डलानि विश्वानि सर्वाणि च तानि तेजस्विमण्डलानि च विश्वतेजस्विमण्डलानि लुमानि विश्वतेजस्विमण्डलानि यस्मिन् सः लुमविश्व तेजस्विमण्डलः वर्षराजः समन्ततः अवतीर्णः अवातरत् ॥९३०॥

सरलार्थः - अजन्तरमेकदा पीतनपत्तने इन्द्रधनुर्भूत्, सर्वाणि तेजस्विना मण्डलानि लोपयन् वर्षराजः समन्ततः अवातरत् ॥९३०॥

गुणशाली :- ईन्द्रधनुष्यने धाराण करतो, तथा लुप्त करेले छे सर्व तेजस्वी भंडाले जेणे येवो, वर्षाभ्रतुनी सभय येझी पथने त्यां योत्तरइथी उत्तरी आव्यो. ॥९३०॥

हिन्दी - इन्द्रधनुष्य को धारण करती हुई और सभी तेजस्वी मंडलों को लोप करनेवाली वर्षाक्रतु उस समय चारो ओर से उतर आयी ॥९३०॥

हिन्दी :-

मेघोंसे आच्छादित आकाश ऐसा लग रहा था मानो श्याम रंग की साईं पहनी हो । बहुत समय तक गडगडाहट करते हुए बादल मानो अपना बरसना लोगों को कह नहीं रहे हो ॥९२७॥

मराठी :-

मेघाच्छादित दिवसांनी जणू आकाशाला वील वस्त्राचे झाकून टाकणारा व वाऱ्यावाऱ्या इश्यावावी चिरकालपर्यंत गूढ होईल. असेच जणू सावत असलेला वर्षाभ्रद् चोहोकडून अवतीर्ण झाला. ॥९२७॥

English :-

The monsoon chouds had patched up the sky, which seemed as though, the sky had worn a blue-black coloured saree. For quiet some-time the rain gathered in the sky, which seemed, as though, the clouds wanted its showers to be identified and know.

क्षीरोज्ज्वलजलासारैस्तन्वन्निव निजं यशः ॥

भुवं नवाङ्कुरैरात्मसङ्गात् पुलकयन्निव ॥९२८॥

अन्वयः-

क्षीरोज्ज्वल जलासारैः निजं यशः तन्वन् इव, आत्मसङ्गात् भुव नवाङ्कुरैः पुलकयन् इव.... वर्षारित्रः ॥९२८॥

विवरणम्:-

क्षीरवत् उज्ज्वलाः क्षीरोज्ज्वलाश्च ते जलासाराश्च क्षीरोज्ज्वलजलासाराः, तैः क्षीरोज्ज्वल जलासारैः दुग्धवत् उज्ज्वलाभि जलधाराभिः स्वं निज यशः तन्वन् विस्तारयन् इव (इश्याः जलधाराः न किन्तु वर्षारित्रस्य उज्ज्वल यशः इव इति निवेदयन्) तथा आत्मनः सङ्गात् आत्मसङ्गात् नवाश्च ते अङ्कुराश्च नवाङ्कुराः तैः नवाङ्कुरैः भुवं पुलकयन् पुलकितां कुर्वन् इव... वर्षारित्रः अवतीर्णः ॥९२८॥

संज्ञार्थः-

दुग्धवत् उज्ज्वलाभि जलधाराभि रत यशः तन्वन् इव तथा आत्मसङ्गात् नवाङ्कुरैः भुवं पुलकितां कुर्वन् इव ... वर्षारित्रः ॥९२८॥

गुणशाली :- दूध सरथं उज्ज्वल लक्ष्मणो वेद आणे पोतामो यश्च विस्मादतो लोथ । नक्षत्रं चन्द्रशेखरो वेद पोतान्ता सभापथी पृथ्वीने आणे रोमांचित करतो लोथ जेवो वर्षा श्रुती रात्रिनी सशय आण्यो

गुजराती :- वणी वीरभनीने अव पाण पूर्व जन्मनी भानिना भंधयी देवलोइयी अवीने ते धन्यनी ज पूसरी नाभे स्त्री थई.

॥८२५॥

हिन्दी :- फिर वीरमती का जीव भी पूर्वजन्म की प्रीति के बध से देवलोक में से आयुष्यपूर्ण कर धन्य की ही धुरारी नामक स्त्री हुई।

॥९२५॥

मराठी :- जंतर वीरमतीचा जीव पण देवलोकातून द्युत होऊन पूर्व जन्मातील प्रेमाच्या वधनामुळे धन्याची दूसरी नावाची पत्नी

झाली. ॥९२५॥

English :- Vermati, after finishing her life-time and due to the merits of her prarious life, became a wife to Dhany, named Dhusari

धन्यो नित्यमरण्ये चा चारयन् महिषीर्निजाः ॥

आभीराणामसावेवाजीवमाजीविका यतः ॥९२६॥

अन्वयः- धन्यः नित्यम् अरण्य निजाः महिषीः अचारयत् । यतः असौ एव आभीराणाम् आजीवम् आरजीविका भवति ॥९२६॥

विवरणम्:- धन्यः नित्यं सततम् अरण्ये विपिने निजाः स्वाः महिषीः अचारयत्। यतः असौ एव महिषी-चारणमेव आभीराणां गोपानां

जीवात् आ आजीवं यावत् जीवति तावत् आजीविका उपजीविका भवति। महिषी-चारणमेव आभीराणां जीवनोपायः भवति

॥९२६॥

सरलार्थः- धन्यः नित्यं वने आत्मजः महिषीः अचारयत्। यतः महिषीचारणमेव आभीराणाम् आजीव जीवनोपायः भवति ॥९२६॥

गुजराती :- હવે તે ધન્ય તો હમેશાં જંગલમાં પોતાની ભેંસોને ચરાવતો હતો, કેમ કે ભરવાડોની જિંદગીપર્યંત એ જ અજીવિકા

હોય છે. ॥૯૨૬॥

सरलाधः- ततः तौ द्वावपि द्रुत्येन समाधिना मृतुं प्राप्ता। ततः स देवलोकं दाम्पत्यरूपेण देवी अभवताम् ॥९२२॥

गुजराती :- धडी सरभी ७२ शमाधिपूर्वकं श्रद्धार्थं धामीने श्रीलक्ष्मणायुगे शोभता येव। तेथो भक्षे देवलोकां धण देवो
धध. ॥९२२॥

हिन्दी :- फिर समान समाधिपूर्वक कालधर्म पाकर, वे दोनों देवलोक में भी वरपति समान देव-देवी बने। ॥९२२॥

मराठी :- जंतर दोघेही समान समाधानावे (शावतीने) मरण पावले आणि देवलोकात पण पति-पत्नी रूपानेच उत्पन्न झाले. ॥९२२॥

English :- Then together they took up to a deep meditation to death (Samadhi) and in due-course became a God and a Goddess as husband and wife

मम्मणात्मा ततश्चुत्वा द्वीपस्याधस्य भारते ॥

बहलीविषयोत्तसं भूते पोतनपत्तने ॥९२३॥

आभीरो धम्मिलो व्याख्यः पत्नी तस्य च रेणुका॥

आसीत्तयोर्धन्य इति तनयो बिनयोज्ज्वलः ॥९२४॥

अन्वयः- मम्मणात्मा ततः च्युत्वा आधस्य द्वीपस्य भारते बहलीविषयोत्तसंभूते पोतनपत्तने धम्मिलो व्याख्यः आभीरः अभूत् ।

तस्य पत्नी रेणुका आसीत्। तयोः विनयोज्ज्वलः धन्यः इति तनयः अभवत् ॥९२४॥

विवरणम्:- मम्मणस्य आत्मा ततः देवलोकात् च्युत्वा आदौ भवः आधः प्रथमः द्वीपः जम्बूद्वीपः तस्य जम्बूद्वीपस्य, भारते बहली

नाम विषयः बहलीविषयः। बहलीविषयस्य उत्तंसंभूते शिरोभूषणभूते पोतननाम्नि पत्तने धम्मिलः विशेषेण आख्या यस्य

सः व्याख्यः धम्मिलनामा आभीरः गोपः अभूत्। तस्य रेणुका नाम पत्नी अभूत्। तयोः धम्मिलरेणुकयोः विनयेन उज्ज्वलः

विनयोज्ज्वलः धन्यः इति नाम तनयः पुत्रः अभवत् ॥९२४॥

सरलाधः- मम्मणस्य आत्मा ततः देवलोकात् च्युत्वा जम्बूद्वीपस्य भारते देशे बहलीदेशभूषणभूते पोतनपत्तने आभीरयोः धम्मिलरेणुकयोः

विनयोज्ज्वलः धन्यः नाम पुत्रः अभवत् ॥९२४॥

धन्या पुण्यासि देवि त्वमिति राज्ञा जनेन च ॥
स्तूयमाना मुहुर्वीरमती स्वपुरमाणमत् ॥९२०॥

अन्वयः- हे देवि। त्वं धन्या असि। पुण्या असि। इति राज्ञा जनेन च मुहुः स्तूयमाना वीरमती स्वपुरमाणमत् ॥९२०॥

विवरणम्:- हे देवि। त्वं धन्या असि। त्वं पुण्या असि। इति एवप्रकारेण राज्ञा मम्मणेन जनेन च मुहुः वारं वारं स्तूयमाना प्रशस्यमाना वीरमती राज्ञी स्वस्य पुर स्वपुरम् आगमत् आयात् ॥९२०॥

सरलार्थः- हे देवि। त्वं धन्या असि। त्वं पुण्या पुण्यदर्शना असि। इति राज्ञा मम्मणेन जनेन च पुनः पुनः प्रशस्यमाना वीरमती स्वपुरम् आगमत् ॥९२०॥

गुणशती :- उ देवी। तने धन्यं छे, तुं पुपुष्यादी छे, अमेभ राश्व वेउ तथा वोडो वेउ वाइवार इत्युति अशती अवेवी वीरमती राज्ञी।
पोताना नगरेभं आवी ॥९२०॥

हिन्दी - “हे देवी। तुझे धन्य है, तू पुण्यशाली है,” इसप्रकार राजा से और लोगो से बार बार जिसकी स्तुति की गयी ऐसी वीरमती राज्ञी अपने नगर में आयी ॥९२०॥

मराठी :- हे देवी। तू धन्य आहेस तू पुण्यशाली आहेस, अशी राजाने आणि लोकानी वारवार रतुती केलेली अशी वीरमति राज्ञी रवत. त्या नगरात आली ॥९२०॥

English :- Queen Virmati entered the gates of the city only to hear continues praises of her meritorious deed and that she is circuous, from her husband and her nuphjects.

ताभ्यां तन्वेव भित्ताभ्या मभिन्नाभ्यां तु चेतसा ॥
धर्मकर्मनितीनाभ्यां नित्ये कालः कियानपि ॥९२१॥

अन्वयः- तन्वा इव भित्ताभ्या चेतसा तु अभित्ताभ्या धर्मकर्मनितीनाभ्या ताभ्या कियानपि कालः नित्ये ॥९२१॥

Myte - Sanatra - When a Triankar is born, the ordnasy Gods and Indra descend down to earth. They then take the child to the mount of Meru and celebrate the birthday with great pomp, by giving him a bath. This means Sanatra pujan.

तेषां सा जिनबिम्बानां भालेषु तिलकान्यथात् ॥
तत्कालोत्पन्न पुण्यद्वप्रफुल्लकुसुमोपमान् ॥९३८॥

अन्वयः:- सा तेषा जिनबिम्बानां भालेषु तत्कालोत्पन्न पुण्यद्वप्रफुल्लकुसुमोपमान् तिलकान् न्यथात् ॥९३८॥

विवरणम्:- सा वीरमती तेषां जिनानां बिम्बानि जिनबिम्बानि तेषा जिनबिम्बानां जिनप्रतिमानां भालेषु तलाटेषु स चासौ कालश्च तत्काल । तत्काले उत्पन्नानि तत्कालोत्पन्नानि पुण्यमेव द्वः पुण्यद्वः प्रफुल्लानि च तानि कुसुमानि च प्रफुल्लकुसुमानि । पुण्यद्वोः प्रफुल्लकुसुमानि पुण्यद्वप्रफुल्लकुसुमानि तत्कालोत्पन्नानि च तानि पुण्यद्वप्रफुल्लकुसुमानि च उपमा येषां ते तत्कालोत्पन्न पुण्यद्व प्रफुल्लकुसुमोपमाः तात् .....कुसुमोपमान् तिलकान् न्यथात् निहितवती ॥९३८॥

सरलाटी:- सा वीरमती तेषामर्हद्बिम्बाना तलाटेषु तत्कालोत्पन्नपुण्यद्व - प्रफुल्लकुसुमोपमान् पुण्यवृक्षस्य प्रफुल्लानि कुसुमानि इव तिलकान् ज्यधात् ॥९३८॥

गुणशाली :- ते जिनप्रतिभाभ्योन्ना, वडाडभां तेऽपीथे तडाण उत्पन्न थयेवां पुण्यद्वपी वृक्षानि भृङ्गित पुण्ये सरथीं तिवधो वडाडभां ॥९३८॥

हिन्दी :- उन जिनप्रतिमाओ के तलाट मे उसने तत्काल उत्पन्न हुए पुण्यरूपी वृक्ष के प्रफुल्लित पुष्पसमान तिलक लगाये ॥९३८॥
मराठी :- त्या वीरमतीने जिनप्रतिमाच्या कपाळावर तत्काळ उत्पन्न झालेल्या पुण्यरूपी वृक्षाच्या प्रफुल्लित पुष्पासारखे तिलक (टिके) धारण केले (लावले) ॥९३८॥

English :- She instantly bred an emblem on the forehead of the Jain deities which shown like a blossomed flower (meritorious ded) on a true.

मराठी :-

मी मठातीर्थाला वदल केले. असे मानून वीरमतीने अतिशय श्रद्धेने प्रत्येक जिवाला उद्देशून वीस आवविल तप केले ॥९१५॥

English :- Having satisfied herself after bowing to the sacred spot, the queen, Virmadi keeping all the jain dietes in mind did twenty Aayambhils (Intake of food without oil and salt)

उपर्यासीनमाणिक्यांस्तिलकान् सा हिरण्मयान् ॥

उच्छलत्कान्ति कल्लोलानर्हदर्थमचीकरत् ॥९१६॥

अन्वय :-

सा उपरि आसीनमाणिक्यान् उच्छलत्कान्तिकल्लोलान् हिरण्मयान् तिलकान् अर्हदर्थम् अचीकरत् ॥९१६॥

विवरणम् :-

सा वीरमती उपरि आसीनानि जडितानि माणिक्यानि रत्नानि येषां ते आसीनमाणिक्याः तान् आसीनमाणिक्यान् उपरि निविष्टरत्नान् कान्तेः कल्लोलाः तरङ्गाः तान् कान्तिकल्लोलाः। उच्छलन्तः उल्लसन्तः कान्तिकल्लोलाः येषां ते उच्छलत्कान्तिकल्लोलाः तान् उच्छलत्कान्तिकल्लोलान् उल्लसत्कान्तितरङ्गान् हिरण्यस्य विकाराः हिरण्यमयान् हिरण्मयान् सुवर्णमयान् तिलकान् अर्हदर्थम् इदम् अर्हदर्थं जिनानां कृते अचीकरत् अकारयत् ॥९१६॥

सारार्थ :-

सा वीरमती जिनेश्वराणां कृते उपरिभावो रत्नरविवितान् उल्लसत्कान्तितरङ्गान् देवीध्यानाज्ज् सौवर्णान् तिलकान् अकारयत् ॥९१६॥

गुजराती :- वणी तेणीये उपरना लालभां भाण्डेक जेउवां, तथा विस्तार पावती झंतिना भोज्यभोग्या सुवर्णना निवडो

तीर्थकर भुज्योनी प्रतिभा भटे इशव्यां. ॥९१६॥

हिन्दी :-

फिर उस वीरमतीने तीर्थकर प्रभुओ की प्रतिमाओ के लिये माणिक्यो से जडे हुए, देवीप्यमान, सोने के तिलक करवाये। ॥९१६॥

मराठी :-

जंतर वीरमतीने उधावून कावतीवे किरण उसळत आहेत. असे देदीप्यमान रत्नावां जाडविलेले (सोव्याचे तिलक (टिळे) जिनेश्वर भगवाताच्या प्रतिमेसाठी तयार करविले ॥९१६॥

सरलाधः - तत्र तत्तद्वर्णप्रमाणाहदबिम्बाजा दर्शने वीरमती त कमपि आनन्दमाप। यः वावा गोचरे न स्यात् ॥९१३॥

गुणशती :- ते ते पुरु तथ प्रभापुषाणी निभप्रतिभाभ्योना त्वां दर्शन इत्याधी ते कोष्ठ नम आनन्दे पाप्मी, ३ ७ पयनधी अडी
पुश शङ्कध नडी. ॥८१३॥

हिन्दी - उस वर्ण और प्रमाणवाली जिनप्रतिमाओ का वहाँ दर्शन करने से उसे कोई ऐसे आनन्द की अनुभूति हुई कि जिसे वचन से नहीं कहा जा सकता ॥९१३॥

मराठी - त्या, त्या निरनिराळ्या रंगाच्या व प्रमाणाच्या जिनप्रतिमाचे दर्शन घेऊन वीरमतीला इतका आनन्द झाला की, त्याचे शब्दानी वर्णन करणे शक्य नाही ॥९१३॥

English - She had no words to express her happiness and utmost satisfaction, when she went to worship the jain idols of respective has and heights

शब्दालुस्तत्र वन्दित्वा चतुर्विंशतीमर्हताम् ॥

उत्थिता स्वपुरं देव्या प्राप्यते स्म तदैव सा ॥९१४॥

अन्वयः - तत्र अर्हता चतुर्विंशतीं वन्दित्वा उत्थिता शब्दालुः सा तदा एव स्वपुर प्राप्यते स्म ॥९१४॥

विवरणम् :- तत्र अष्टापदपर्वते अर्हता जिनाना चतुर्विंशती वन्दित्वा नत्वा उत्थिता शब्दालुः शब्दामी सा वीरमती तदा एव तस्मिन्नेव समये शासनदेवतया स्वपुर प्राप्यते स्म ॥९१४॥

सरलाधः - तत्र अष्टापदपर्वते चतुर्विंशति जिनान् वन्दित्वा उत्थिता शब्दालु. सा वीरमती तस्मिन्नेव समये शासनदेवतया स्वपुर प्राप्यते स्म ॥९१४॥

गुणशती :- शब्दालु अथी ते शाली त्वां योवीस तीर्थक्षेत्रे वांढीने ज्यारे ठीडी, त्थारे ते ७ पयने शासनदेवीभ्ये तेगुणिने तेना नपारभा भूडी दीधी. ॥८१४॥

English - The priest then went to the sacred mount of Ashapad after the darkness of ignorance was lit by the collyrium of religion which was applied in the eyes

तदा श्रावकधर्मो यः सम्प्राप्तः साधुसङ्गमात् ॥
तमेवापालयेतां तावत्यन्तर्भाष्टपुत्रवत् ॥९३३॥

अन्वय. - तदा साधुसङ्गमात् य. श्रावकधर्मः सम्प्राप्तः। तौ तमेव अत्यन्त अभीष्टपुत्रवत् अपालयेताम् ॥९३३॥

विवरणम्:- तदा तस्मिन् समये साधो. सङ्गमः साधुसङ्गमः, तस्मात् साधुसङ्गमात् य. श्रावकस्य धर्मः श्रावकधर्मः सम्प्राप्तः अधिगतः। तमेव श्रावकधर्मं तौ अत्यन्तमभीष्टः अत्यन्ताभीष्टः। अत्यन्ताभीष्टश्चासौ पुत्रश्च अत्यन्ताभीष्टपुत्रः। अत्यन्ताभीष्टपुत्रेण तुल्यमत्यन्ताभीष्टपुत्रवत् अपालयेताम् अरक्षताम्। यथा अत्यन्ताभीष्ट पुत्र पालयन्ति तथा तौ त श्रावकधर्मम् अपालयेताम् ॥९३३॥

सरलार्थ. - तदा साधो सङ्गमात् सम्प्राप्त श्रावकधर्मं तौ अत्यन्ताभीष्टपुत्रवत् अपालयेताम् ॥९३३॥

गुञ्जली:- पृथी ते वृथते भुतिशब्दा संगृही तेभ्यो ते श्रावकधर्म प्राप्त ध्यो, तेने ज तेभ्यो अभ्यन्त पृथिवी पुत्रनी पेठे पाळव।
॥१०५॥ ॥८११॥

हिन्दी - फिर उस समय मुनिराज के स्रगत से उनको जो श्रावकधर्म प्राप्त हुआ उसे ही वे दोनो अत्यन्त प्रेमी पुत्रकी तरह पालने लगे।
॥९३३॥

मराठी - नंतर त्या वेळेला मुनिराजाच्या सोबतीव त्यांना जो श्रावकधर्म प्राप्त झाला, त्यालाच ते अत्यन्त प्रेमी पुत्रासारखे पाळू लागले ॥९३३॥

English - Then due to the harmonious league with the priest they attained the religion of Jainism and rules of a Jain lay man which they tendered lovingly as a child

क्यों कि अपूर्व के प्रति किसे खुशी नहीं होती? ॥१०८॥

गोष्ठीव कोण रमव जाहीर ॥ १०८ ॥

They had never heard such a sermon in all their lives, which made their hearts overflow with feeling of elegance and comeliness and feelies of respect for the priest who will no feel happy to hear unprecedented and unparalleled words that had never been heard before?

विद्यन्तमपि कालं चाऽस्थापयेतामुपास्तये ॥९०९॥

निर्देशैः अशनादिभिः त प्रत्यलाभयेताम् । किञ्चन्त काल च उपास्तये अस्थापयेताम् ॥९०९॥

अशनादिभिः प्रत्यलाभयेताम्। कियन्त काल च उपास्तये सेवयै तत्र अस्थापयेताम्। निर्दोषैः आहारैः त प्रत्यलाभयेताम्। तस्य सेवां कर्तुं तं कियन्तं काल तत्र अस्थापयेताम् ॥१०९॥

तौ निदीषे आहरे- त प्रव्यताभवेताम्। तस्य सेवा कर्तुं त कियन्त काल तत्र अस्थापयेताम् ॥१०९॥

વળી દૂષણરહિત આહાર આદિ વડે તેઓએ તેને પ્રતિલાભ્યા અને તેમની વૈયાવચ્ચ (સેવા) કરવા માટે તેમને કેટલાક વખત સુધી ત્યાં રાખ્યા. ॥૮૦૮॥

फिर दूषणरहित आहार आदि का उन्होंने मुनि को दान दिया, और उनकी वैयावच्य (सेवा) करने के लिये उनको बहुत समय तक वहाँ रोका ॥९०९॥

विवरणम्:- तत तदनन्तर वाच यच्छति इति वाचमयः, तस्य वाचयमस्य मितभाषिण तस्य यद्दामुने. एतामनन्तरोक्ता वाच वाणी शृण्वतोः आकर्णयतो तयो दम्पतो. “विष गरल विषतीति विषभूतः, तेषा विषभूता सर्पाणा विषमिव गरलमिव” कोपः क्रोध. विगतित- नष्टः ॥१०६॥

सरलार्थ - तत मितभाषिण तरय साधो अजवरोक्ता वाचम् श्रुत्वा सर्पाणा विषमिव तयो दम्पत्यो क्रोध विगलित ॥१०६॥

गुजराती :- पछी भुतिशरणी भन्त सरभी ते पाणी सांखणी ७ अरी खोचो ७ अरनी पेडे तेओनी क्रोध गणी गयो. ॥१०६॥

हिन्दी - फिर मुनिराज की मन्न जैसी वाणी सुनकर जहरीले जीवों के जहर समान उनका क्रोध गल गया ॥१०६॥

मराठी - कतर मुनिराजाची मन्नासारखी ती वाणी ऐकून, विषारी सापाच्या विषाप्रमाणे त्याचा क्रोध गळून पडला ॥१०६॥

English - Hearing the speech of the ascetic that seemed to be a holy chant, the anger of theirs which was like the deadly poison of a being, melted away

अथ सार्द्रदृशौ वीक्ष्य तयोर्विज्ञाय योग्यताम् ॥

आर्हत धर्ममाचख्यौ दयामुखं विचक्षणः ॥१०७॥

अन्वय:- अथ सार्द्रदृशौ वीक्ष्य तयो. योग्यता विज्ञाय विचक्षण. दयामुखम् आर्हत धर्ममाचख्यौ ॥१०७॥

विवरणम्:- अथ मुनिवचनश्रवणात् अनन्तर सार्द्र अश्रुभिः आर्द्र सार्द्रौ सार्द्र च ते दृशौ च सार्द्रदृशौ वीक्ष्य निरीक्ष्य तयोः दृशौ अश्रुभिः परिहृते दृष्ट्वा, तयो दम्पतो. योग्यता पात्रता विज्ञाय विचक्षणः विद्वान् मुनिवरः दया करुणा मुख यस्य सः दयामुखः, त दयामुख करुणाप्रधानम् आर्हत- जिनस्यागम् आर्हत, तमार्हत जैन धर्मम् आचख्यौ कथयामास ॥१०७॥

सरलार्थ - मुनिवचनश्रवणात् अनन्तर तयो दम्पत्यो दृशौ अश्रुभि प्लुते अवलोक्य तयो द्योतयता विज्ञाय विचक्षण मुनि दयाप्रधान जैन धर्मम् अकथयत् ॥१०७॥

सोऽवदत् प्रास्थिषि स्थानातह रोहितकाऽभिधात् ॥
अष्टापदनिरि गन्तुमिच्छुस्तार्थं विवन्दिषुः ॥९०४॥

अन्वयः - सः अवदत् - अह रोहितकाभिधात् स्थानात् प्रास्थिषि। अष्टापदनिरि तीर्थं विवन्दिषुः गन्तुमिच्छुः अस्मि ॥९०४॥

विवरणम् - सः मुनिवरः अवदत् - अहं रोहितकम् अभिधा यस्य तद् रोहितकाभिध, तस्मात् रोहितकाभिधात् रोहितकानाम् स्थानात् प्रास्थिषि प्रातिष्ठे। अष्टापदनिरि तीर्थं वन्दिषुमिच्छुः विवन्दिषुः गन्तुम् इच्छुः अस्मि ॥९०४॥

संलार्थ - स. मुनिवर अवदत् - अह रोहितकानाम् रथानात् प्ररितत् अस्मि। अष्टापदनिरि नाम तीर्थं वन्दिषु तत्र गन्तुमिच्छामि ॥९०४॥

शुद्धशब्दाः - पृथी ते साधुभ्ये कृतुं क, तुं रोहितकं नाम्ना स्थानधी आहुं तुं, तथा तीर्थवन्दनं करवान्नी धेयुषा। अष्टापद पर्वत पर आहुं तुं. ॥९०४॥

हिन्दी - फिर उस साधु ने कहा कि, मैं रोहितक नामक स्थान से आया हूँ, और तीर्थवन्दना करने की इच्छा से अष्टापद पर्वत पर जा रहा हूँ ॥९०४॥

भारती :- गंतर्वा साधुने म्हटले की, मी रोहितक नावाच्या रथानावरून आलो आहे, आणि तीर्थवन्दन करण्याच्या इच्छेने अष्टापद पर्वतावर जात आहे. ॥९०४॥

English :- Then the priest replied that he had come from a place called Rohitak and was heading for the sared mount of Ashtapad, in order to worship that spot

मराठी - नंतर तो दुष्टबुद्धी असलेला राजा जसे दानराला खेळण्यासाठी कळपावून वेवाळे करावे एसे त्या मुनीला खेळण्यासाठी सार्धावून ओढून आणून मानो फिरला ॥१०१॥

English - The King with a cruel intention lifted up the priest as one lifts up a monkey from a group of monkeys and walked away and laughed about the mather

सकलत्रोटपि भूपस्त क्षमाश्रमणपुङ्गवम् ॥

खेदयामास दौरात्म्याद् यावद् द्वादश नाडिकाः ॥१०२॥

अन्वयः- सकलत्रः अपि भूपः त क्षमाश्रमणपुङ्गव दौरात्म्यात् द्वादश नाडिका. यावत् खेदयामास ॥१०२॥

विवरणम्:- कलत्रेण वह वर्ततेऽसौ सकलत्रः सभार्यः अपि भुव पातीति भूपः नृपः त क्षमाश्रमणपुङ्गवं क्षमाश्रमणश्रेष्ठं दुष्टः आत्मा यस्य सः दुरात्मा दुरात्मनः भावः दौरात्म्य तस्मात् दौरात्म्यात् दुष्टबुद्धित्वात् द्वादश नाडिकाः घटिकाः यावत् पर्यन्तं खेदयामास तोदयामास ॥१०२॥

सरलार्थः- भार्या सह स. नृप. त क्षमाश्रमणश्रेष्ठ दुष्टबुद्धित्वात् द्वादश घटिकापर्यन्त खेदयामास ॥१०२॥

गुणरानी :- दुष्ट बुद्धिपुण्यायी राणी संहित ते राण्ये ते भुनिभडाशब्दने भार घडी सुधी परेशान कर्या. ॥८०२॥

हिन्दी :- दुष्ट बुद्धि से रानी सहित उस राजा ने उस मुनिराज को बारह घड़ी तक परेशान किया ॥१०२॥

मराठी :- नंतर राजाने राणीसह दुष्टपणाने त्या श्रेष्ठ मुनिराजाला बारा घटकापर्यंत खूप त्रास दिला ॥१०२॥

English :- Along with his evil-minded wife, the king harassed the priest for twelve hours.

गुणशाली :- नमरे गुड भडराजने डेहुं डे, छे राजन्! नमो सांभगो. आ ठंयूद्विपना अरनक्षेत्र्यां भडान् तीर्थरुप अष्टापद तीर्थनी पासो जेणे शत्रुओनो राजसंभ्राभ ज्यो नथी, अयुं संगर नाभनुं नग-छे. अने त्यां भभगो नाभे राजा छने, तथा तेनी वीरभती नाभनी प्राणप्रिय राजी छती. ॥८८८॥

हिंदी - तब गुरु महाराजने कहा कि - सुनो राजन् ! इस जबूद्विप के भरतक्षेत्र में महान् तीर्थरूप अष्टापद तीर्थ के पास कभी भी शत्रुओका युद्ध देखा नहीं है, ऐसा सगर नाम का नगर है । वहा मम्मण नाम का राजा है, और उसको वीरमती नाम की प्राणप्रिय रानी है ॥८८९॥

मराठी :- गुरु महाराजे - राजा! ऐक या जम्बूद्वीपात भरतरवडात महान तीर्थरूप अष्टापद नागाच्या पर्वताजवळ कधीही शत्रूंचे युद्ध न पाहिलेले सगर नागाचे नगर आहे तेथे मम्मण नागाचा राजा आहे. त्याची वीरमती नागाची प्रिय राणी आहे ॥८९८-९९॥

English :- The priest than asked them to listen saefully. He said that, in this Jammudueep and in this Bharatschetra and near the sacred mount of Ashthapad, there used to be a uity named Sangar, which had never tasted was and bloodshed. This city was reled by asking nammad Mammann and who had a wife named Uirmati, whom he loved wholeheartedly.

अन्येद्युस्तेन पापद्वर्थे सभार्येण पुरात् बहिः ॥

गच्छता सार्धमध्यस्थः साधुरेको विलोकितः ॥९००॥

अन्यद्युः पापद्वर्थे सभार्येण पुरात् बहिः गच्छता तेन सार्धमध्यस्थः एकः साधुः विलोकितः ॥९००॥

विवरणम् :- अन्येद्युः एकस्मिन् दिवसे पापद्वर्थे मुनयाया भार्यया सह वर्ततेऽसौ सभार्यः तेन सभार्येण भार्यया सह पुरात् नगरात् बहिः गच्छता तेन मम्मणेन सार्धस्य मध्यः सार्धमध्यः । सार्धमध्ये तिष्ठतीति सार्धमध्यस्थः सार्धे वर्तमानः एकः साधुः विलोकितः दृष्टः ॥९००॥

गुजराती :- त्यारे नक्षराण् दभयंती सञ्जित त्यां जर्धने गुडुभङ्गराजने (अभिधाय) नभ्या नथा नभनी धर्मदशना सा। (अग्री पछी अवसरे तेओओ ते गुडुभङ्गराजने पूछ्युं डे, ॥८८६॥

हिन्दी - तब नलराजा ने दमयन्ती सहित वहाँ जाकर गुरुमहाराज गंगा भाँत से गमन किया और उनका धर्मदशना सुनने के बाद फिर अवसर पाकर उन्होंने उन गुरुमहाराज से पूछा - ॥८९६॥

मराठी - तेव्हा नलराजाने दमयन्तीसह तेथे जाऊन गुरुमहाराजाना भक्तिभावाने नमस्कार केला त्याचा धर्मोपदेश ऐकला व नंतर सदी साधून त्याचा विचारले ॥८९६॥

English :- Then King Nal along with his wife Damyanti went to him and wholeheartedly served him, then heard the sermon given by him, then they spoke to him

भगवान्! कि मया पूर्वभवे कर्म व्यधीयत ॥

राज्यं यदीदृशं लब्ध्वा हारित पुनराप्यत ॥८९७॥

अन्वयः- भगवान्! मया पूर्वभवे कि कर्म व्यधीयता यत् ईदृश राज्यं लब्ध्वा हारित पुनः आप्यत ।

विवरणम्:- हे भगवान्! मया पूर्वशास्त्रो भवश्च पूर्वभवे, तस्मिन् पूर्वभवे पूर्वजन्मनि कि कर्म व्यधीयत अक्रियत्। यद् ईदृश समृद्ध राज्यं लब्ध्वा हृते हारितम् गमितम्। ततः पुनः आप्यत अलभ्यत ॥८९७॥

सरलाधः- हे भगवान्! मया पूर्वभवे कि कर्म कृतम्। येन ईदृश समृद्ध राज्यं लब्ध्वा तद् एते हारितम्। ततः पुनः लब्धम् ॥८९७॥

गुजराती :- હે ભગવાન! મેં શું કર્મ બાંધ્યું છે કે જોવી આવું રાજ્ય મેળવીને હું હારી ગયો, અને પાછું મેં તે રાજ્ય મેળવ્યું. ॥૮૯૭॥

हिन्दी :- “हे भगवान्! पूर्वभवे मे मैने ऐसे कौन से कर्म बांधे थे कि जिससे मैं ऐसा राज्य पाकर भी हार गया, और फिर मैंने यह राज्य प्राप्त किया” ॥८९७॥

प्रतिपन्न मयाऽस्ति ते व्रतावसरं वन्दनम् ॥

स एषोऽवसरः पुत्र चारित्र्याय तवाधुना ॥८९४॥

अन्वयः- हे पुत्र! म त; व्रतावसरवेदन प्रतिपन्नमस्ति । अधुना तव चारित्र्याय स एष अवसर अस्ति ॥८९४॥
विवरणम्:- हे पुत्र! मया ते तव व्रतस्य अवसरः व्रतावसरः । व्रतावसरस्य वेदन व्रतावसरस्य ज्ञापन प्रतिपन्न

स्वीकृतमस्ति अधुना तव चारित्र्याय चारित्र्यग्रहणाय एष अवसरः समयः अस्ति ॥ इदानीं त्व चारित्र्य गृहाण ॥८९४॥
सरलार्थ - हे पुत्र! मया तव व्रतस्यावसर ज्ञापन स्वीकृतमस्ति । अधुना तव चारित्र्यग्रहणाय अवसर अस्ति ॥८९४॥

गुणशाली:- हे पुत्र! त्वे चारित्र्य वेदान्ते सभय गृह्यावधानुं भे कभूत कर्तुं ऐ, अन्ते उवे त्वे परलोकर्नुं साधन इत्या भट्टिन्ते आ
अवसर ऐ ॥८९४॥

हिन्दी - हे पुत्र! तुझे चारित्र्य लेने का समय बताने का मैंने स्वीकार किया था, और अब परलोक की साधना करने के लिये यह समय
उचित है ॥८९४॥

मराठी - "हे मुला! तुला मी चारित्र्य घेण्याची वेक कळविण्याचे कबूल केले होते, आता ही वेकच तुला चरित्र ग्रहण करण्यास द्याव
आहे" ॥८९४॥

English - He continues saying that he had accepted the task to tell him that eats time for him to renounce
the world and become a priest, to prepare the key to open the lock of the other world

इत्यावेद्यागमदेवोऽथावधिज्ञानवानपि ॥

आगात्रिरवधिज्ञानो जिनसेनाभिधो गुरुः ॥८९५॥

अन्वयः- इति आवेद्य अवधिज्ञानवान् अपि देवः अगमत् । अथ निरवधिज्ञानो जिनसेनाभिधः गुरुः आगात् ।

हिन्दी :-

फिर दमयन्ती को पुष्कर नामक पुत्र हुआ, तथा उसने सभी कलाओं का अभ्यास किया, और वह राज्यलक्ष्मी का भोग करने के लिये उचित यौवन वय को प्राप्त हुआ ॥८९१॥

मराठी :-

नंतर दमयन्तीला पुष्कर नावाचा पुत्र झाला, त्याने सर्व कलांचा अभ्यास केला आणि राज्यलक्ष्मीचा उपयोग येण्यासाठी उचित अशा यौवनवयात प्रवेश केला. ॥८९१॥

English :- Then Darnyanti had sun named Pushkar, who mastered up all the arts and also studied about the kingdoms administration and then in due course attained adolescence.

एवं वर्षसहस्राणि साम्राज्यमभजन्तः ॥

अन्येद्युस्तत्पिता देवस्तमुपेत्य प्रत्यबोधयत् ॥८९२॥

अन्वय:-

नलः एव वर्षसहस्राणि साम्राज्यमभजत् । अन्येद्युः तत्पिता देवः तम् उपेत्य प्रत्यबोधयत् ॥८९२॥

विवरणम्:-

नलः एवं वर्षाणां सहस्राणि वर्षसहस्राणि साम्राज्यम् अभजत् । अन्यास्मिन् दिने अन्येद्युः तस्य पिता तत्पिता देवः तं नलम् उपेत्य प्रत्यबोधयत् प्रतिबोधम् अकरोत् ॥८९२॥

सरलार्थ:-

नलः एव सहस्र वर्षाणि साम्राज्यमसेवता। ततः एकरिभत् तत्पिता देवः नलमुपसृत्य त प्रत्यबोधयत् ॥८९२॥

शुश्रूषाती :-

अध्वनी शीते नक्षत्राब्धे श्लेष्म ७७२ वर्षो शुधी शब्ध भोग्युं. पछी श्लेष्म दिवसे देव धर्मेला तेना। पितृभ्ये तेनी पास आवीने तेने प्रतिबोध आवीये, ॥८९२॥

हिन्दी :-

इस प्रकार नलराजाने एक हजार वर्ष तक राज्य भोगा। फिर एक दिन देव बने हुए उनके पिता ने उनके पास आकर उन्हें प्रतिबोध दिया ॥८९२॥

मराठी :-

अद्याव्दकारे नळराजाजी एक हजार वर्षांपर्यंत राज्य भोगले नंतर एके दिवशी देव असलेल्या त्याच्या वडिलांनी नलराजाजवळ येऊन त्याला प्रतिबोध केला. ॥८९२॥

सरदार्य - पवित्रात्मा जल तीर्थकराणां जलदात्रा कारयामास। तथा गुरुणा गुणिना च सेवाम् अकरोत् ॥८८९॥

गुजरानी :- वणी पवित्र आत्मावाणा नगरांश्च तीर्थकरोनी रथयान्। इरी, तेभ गुडभडाशब्देनी तथा गुणीजनोनी उभेधां सेव।
इरी. ॥८८८॥

हिन्दी :- फिर पवित्र आत्मावाले नलराजाने तीर्थकरो की रथयात्रा की वैसे गुरुमहाराजाओं की और गुणीजनों की हमेशा सेवा की।
॥८८९॥

मराठी :- जंतर पवित्र आत्मा असलेल्या जलराजाने तीर्थकराची रथयात्रा केली, तसेच गुरु महाराजाची आणि गुणी लोकाची वेदभी सेवा केली. ॥८८९॥

English :- Then this pious soul, King Nal, went on a pilgrimage on his chariot to all sacred spots. He used to always, serve priest and virtuous and meritorious men wholeheartedly

श्रावकाणां च वात्सल्यमतुल्यं विदधेऽनिशम् ॥
सर्वत्राऽप्यकरोन्मान्यमार्हतं स्वं च शासनम् ॥८९०॥

अन्ययः :- अनिशं श्रावकाणाम् अतुल्यं वात्सल्यं विदधे। सर्वत्र आर्हतं शासनं स्वं शासनं च मान्यम् अकरोत् ॥८९०॥

विवरणम् :- न विद्यते निशा यस्मिन् कर्मणि यथा स्यात् तथा अनिशं सततं श्रावकाणाम् न विद्यते तुल्यं यस्य तद् अतुल्यं निरुपमं वत्सलस्य भावः वात्सल्यं विदधे चक्रे। सर्वत्र अर्हतामिदम् आर्हतं जैनं शासनं स्वं शासनं च मान्यम् अकरोत् ॥८९०॥

सरदार्य :- सः जलः सततं श्रावकाणां वात्सल्यमकरोत्। तथा सर्वत्र आर्हतं शासनं रथशासनं च मान्यम् अकरोत् ॥८९०॥

गुजरानी :- वणी तेणे उभेधां श्रावकेनुं अनुपम वात्सल्यं करवा भांडुं, अने सर्व जग्यांश्च तीर्थकर प्रभुभ्योनुं तथा पोतानुं पण्ड
शासन मान्यं करवायुं. ॥८८८०॥

विवरणम्:-

अस्य नलस्य सुजनस्य भावः सौजन्य सुजनता, न सामान्या असामान्या अलौकिकी वदान्यस्य भावः वदान्यता दातृता उदारता, किम् उच्यते? तेन नलेन कूबरः अपि कपटेन स्व राज्यमपहरन् अपि पूर्ववत् यभापूर्वं युवा चासौ राजा च युवराजः । युवराजस्य भावः कर्म वा यौवराज्यम् । यौवराज्य भजतीति यौवराज्यभाक् कृतः युवराजः कृतः। अपकारिणि अपि उपकारी नलः ॥८८७॥

संदर्भ. -

अहमि च भुज्जता । अलाकाकदावता च किम् उच्यते । नत्वेन शाठ्येन स्वं राज्यमपहरन् अपकारी कदा अपि राजानम् ॥८८७॥

ગુજરાતી :- તેની સંજ્ઞાના આદે તેણા તેના અનુપમ ઉદારપણા આદે (વધારે) શું કહેવું ? કે જોણે કુબરને પણ પૂર્વની પેઠે આજીણું સુવચન કર્યો. ૧૧૮૮૭૧।

हिन्दी :

उनकी सज्जनता के लिये और उनकी अनुपम उदारता के लिये और अधिक क्या कहना? कि जिसने कूबर को भी पर्वत पर उदरान बनाया ॥८८७॥

प्रदाती :-

नलराजाचा सज्जनपणा व असामान्य दावृता काय वर्णवी। त्याने कपटाने राजव हरण करणाऱ्या कबराजानी पन्ना भजना-
वर्णविले ॥८८७॥

English :- King Nal's gentlemanly and civiltyand ulmost generosity, knew no barriers, as he even forgave his brother Kubar and made hima heir-apparent (Crown-prince)

अन्वयः-

धर्मोद्धिभूतिः सर्वेति कृतज्ञस्तं प्रवर्धयन् ॥
नलो भैभ्या समं तत्र प्रीत्या चैत्यान्यवन्दत ॥८८८॥
धर्मात् सर्वा विभूतिः इति कृतज्ञः नलः भैभ्या सह त प्रवर्धयन् तत्र प्रीत्या चैत्यानि अवन्दत ॥८८८॥

उपेन्द्र स्व रावैः स नलः स्फूर्जद्भुजाबलः ॥

ढोकितोपायने रेजे भरतार्धजतेनृपेः ॥८८५॥

अन्वयः- स्फूर्जद्भुजाबलः स नलः भरतार्धजते ढोकितोपायते सर्वः नृपे. उपेन्द्र इव रेजे ॥८८५॥

विवरणम्:- भुजयोः बल भुजाबलम् । स्फूर्जत् भुजाबल यस्य सः स्फूर्जद्भुजाबलः दंढीव्यमानबाहुबल. स. नृप ढोकितानि

पुरःस्थापितानि उपायनानि प्राभृतकानि वै ते ढोकितोपायाने, ते. ढोकितोपायाने पुरःस्थापितप्राभृतकैः, भरतस्यार्ध भरतार्धम् । भरतार्ध जताः भरतार्धजताः, ते. भरतार्धजते. भरतार्ध वर्तमानैः सर्वैः जन् पान्तीति नृपाः, ते नृपे राजभिः उपेन्द्र विष्णुः इव रेजे शृशुभे ॥८८५॥

सरलार्ध - स्फुरद्बाहुबल स नल पुर, उपायनाणि रथापयद्भि भरतार्धक्षेत्रे वर्तमाने सर्वे नृपे उपेन्द्र इव राजा ॥८८५॥

गुजरानी :- शश्वत्स्थान छे सुशब्द जेनुं भेयो ते नलराज, अर्धभरतनी भेटसो जाइो छई पधारेला भे राशब्दो वश्ये विभुनी पेई शोभया लाये ॥८८५॥

हिन्दी :- स्फूर्तिदायक है भुजाबल जिसका, ऐसा वह नलराजा, भेट किए है उपहार जिन्होने ऐसे अर्धभरत के सभी राजाओं से विष्णु के समान शोभने लगा ॥८८५॥

मराठी :- बाहुबळ स्फुरणपावत असलेला नलराजा आपल्या समोर अनेक नजराणे ठेवणाऱ्या, अर्धभरतक्षेत्रातील राजांनी विष्णुप्रमाणे शोभू लागला ॥८८५॥

English :- Then Nal was seemed like Vishnu among the kings who had gifted him with different things, had increased the own fulgent and radiance with his own muscular strength

दानसम्मानसम्भाषेरासतामाश्रितास्तदा ॥

द्विषोऽपि तोषयामास सौजन्यातिशयात्तलः ॥८८६॥

अन्वयः- तदा नलः आश्रिताः आसताम् । सौजन्यातिशयात् द्विषः अपि दान सम्मान सम्भाषेः तोषयामास ॥८८६॥

नलो भिदेलिमाऽभाज्यः पंचेलिमशुभोदयः ॥

सर्वं तदाऽजयत्तस्मात् भाज्यं हेतुजयाय यत् ॥८८३॥

अन्वयः- तदा भिदेलिमाऽभाज्यः पंचेलिमशुभोदयः नलः तदा तस्मात् सर्वम् अजयत् । यत् भाज्य जयाय हेतुः भवति ॥८८३॥

विवरणम्:- तदा भिदेलिमं भिन्नं न भाज्यमभाज्यम् । भिदेलिममभाज्य यस्य सः भिदेलिमाभाज्य सर्गभेदभाज्यः, पञ्चमेलिमः पक्षः शुभस्य उदयः यस्य सः पंचेलिमशुभोदयः पक्षशुभोदयः नलः तदा तस्मात् कृत्रात् सर्वम् अजयत् । यत् यत् भाज्यं दैवं जयाय विजयाय हेतुः कारण भवति दैवायतो विजयः, इत्यर्थः ॥ अधुना दुष्कर्मणो दिनशत्रात् शुभकर्मणश्चोदयात् नलः जयं लेभे ॥८८३॥

संलार्थः- दुर्भावरस्य विनाशात् शुभकर्मश्राश्य उदयात् नलः कृत्रात् सर्वमजयत् । तथाहि भाठय जायाय हेतुः भवति ॥८८३॥

शुश्रूषाः- नेनुं दुर्भाज्यं नष्टं यत् ॥, तथा नेना शुभनो उदय परिपश्य यथेवो ॥, येव। नलराज्ये नेनी पासेवी सधुं राज्यं ते न दधने जेनी वीधुं, उभे उ जेत भाटे उत्तम भाज्य न अराशुभं ॥८८३॥

हिन्दी :- जिस का दुर्भाज्य नष्ट हुआ है, और जिस के शुभ का उदयकाल परिपक्व हुआ है, ऐसे नलराजाने उसके पास से सब राज्य उसी समय जीत लिया, क्योंकि कि जीत के लिये उत्तम भाज्य ही कारणभूत है ॥८८३॥

मराठी :- दुर्भावाचा नाश झाल्यामुळे व शुभ कर्माचा उदय झाल्याने नलराजाने कृत्राजवळून सर्व राज्य जिंकून घेतले कारण भावच जयाला कारण असते ॥८८३॥

English :- Nal's calamitous ill-luck was now destroyed and the day of auspicious omen dawned, so Nal won back everything What can one do against a man if the Godders of destiny is smiling upon him ?

मराठी :-

पराक्रमाने व सैन्याने सर्व पृथ्वीला व्यापून टाकणारा नलराजा आला आहे असे जाणून कूबर पदव्याला जबरदस्त
सापडल्यासारखा परधर कापू लागला ॥८८०॥

English -

When Kubar recieved the message that Nal had arrived with a huge army that had pressed
down, the earth by its weight, began to tremour, although he was standing inbetween a
huteracker, which can crack him to death anytime

देवनैवेव दुध्यस्वेत्युचे दूतेन तं नलः ॥
शस्त्राशस्त्रि न नो युक्ता मिथः सोदरयोः पुनः ॥८८१॥

अन्वयः:-

देवनैः एव युध्यस्व। इति नलः दूतेन तम् ऊचे । सोदरयोः नौ मिथः शस्त्राशस्त्रि न युक्ता ॥८८१॥

विवरणम्:-

देवनैः पाशैः एव युध्यस्व । इति नलः दूतेन तं कूबरम् ऊचे। समानमुदर ययोः तौ सोदरौ, तयोः सोदरयोः भ्रात्रोः नौ

सरलार्थः:-

पाशैः एव युध्यस्व। इति नलः रवदूतेन तं नलम् अवदत् - सोदरयोः आवयोः परस्पर शस्त्राशस्त्रि युद्धं कर्तुं न युज्यते ॥८८१॥

गुणशली :-

पासो धो वडे न (भासी साधे) तुं युद्धं करे। येभ नलशब्धे दूत भारकते तेने उडेवडावुं, येभे ये परस्पर सग। आर्य येव।

हिन्दी :-

“पासो द्वारा तुम मेरे साथ युद्ध करो।” ऐसा नलराजाने दूत द्वारा उसे सदेशा भिजवाया क्यो कि परस्पर सगे भाईओ मे

शस्त्र-युद्ध योग्य नहीं। ॥८८१॥

मराठी :-

फासे टाकूनच युद्ध कर असे नलराजाने दूतामार्फत कूबराला कळविले कारण आपल्या दोघा सख्याभावात परस्परात
शस्त्राशस्त्री युद्ध योग्य नाही ॥८८१॥

विवरणम्:-

नलः तैः भुव पालयन्तीति भूपाला, तैः भूपालैः नृपैः सह कूबरेण कनीयसा भगाना शठस्य भावः शाठ्यं, तस्मात् शाठ्यात् कपटात् आहताम् अपहृता गृहीता निजा श्रिय राज्यलक्ष्मीं प्रत्याहर्तुं प्रयत्नेतुं कोशला नगरीं प्रति अचालीत् अगमत् ॥८७८॥

सरतार्थः:-

नल. तै. नृपै. सह कूबरेण शाठ्यात् अपहृता रवां श्रिय प्रत्याहर्तुं कोशला प्रति अचालीत् ॥८७८॥

गुजराती:-

પહી નહશબ્દે, કૂબરે લુપ્તપાઈ કરીને હરી લીધેલી પોતાની લક્ષ્મીને પાછી મેળવવા માટે તે રાજાઓ સહિત કોશલાનગરી તરફ પ્રયાણ કર્યું. ॥૮૭૮॥

हिन्दी -

फिर नलराजा ने कुबर द्वारा कपट से हरण की हुई अपनी राजलक्ष्मी को वापस प्राप्त करने के लिये उन राजाओ सहित कोशलानगरी की ओर प्रयाण किया ॥८७८॥

मराठी -

नलर राजाजाने कुबराने कपट करून हरण केलेली, रचत वी राजवलक्ष्मी परत मिळविण्यासाठी त्या राजांसह कोशला नगरीकडे प्रयाण केले ॥८७८॥

English - Then King Nal proceeded towards the city of Koshala along with the other kings in order to teach Kubar and lesson, who had shatched away his Kingdom using unjust and illegal means.

कैश्चित् प्रयाणकैः पृथ्वीं छादयन्निव सैनिकैः ॥

नलः कौशलमुद्यानं रतिवल्लभमावसत् ॥८७९॥

अन्वयः:-

नलः कैश्चित् प्रयाणकैः सैनिकैः पृथ्वीं छादयन् इव कौशल रतिवल्लभम् उद्यानम् आवसत् ॥८७९॥

विवरणम्:-

नलः कैश्चित् प्रयाणकैः सैनिकैः पृथ्वी भूमि छादयन् उपवनम् आवसत् । सेनानिवेशम् अकारयत् ॥८७९॥

सरतार्थः:-

नल कैश्चित् प्रयाणकै सैनिकै पृथ्वी छादयन् (आवृण्वन्) इव कौशलायाः रतिवल्लभं नाम उपवनम् आवसत् ॥८७९॥

गुजराती:-

પહી કેટલેક પ્રમાણે સૈનિકો વડે જાણે પૃથ્વીને આચ્છાદિત કરતો હોય તેમ નહશબ્દ ઓશલાનગરીના રતિવલ્લભ

राज्ञा भीमरथेनाथ दधिपर्णादिभिः समम् ॥

भूरिभूपतिसामन्त्यान् नलो राज्येऽभ्यषिच्यत ॥८७६॥

अन्वयः- अथ राज्ञा भीमरथेन दधिपर्णादिभिः सम भूरिभूपतिसामन्त्यात् नलः राज्ये अभ्यषिच्यत ॥८७६॥

विवरणम्:- अथ अनन्तरं राज्ञा नृपेण भीमरथेन दधिपर्णः आदौ येषां ते दधिपर्णादिवः, तैः दधिपर्णादिभिः समं भूयश्च ते भूपतयश्च भूरिभूपतयः महानृपाः । भूरिभूपतीनां सामन्त्य भूरिभूपतिसामन्त्य, तस्मात् भूरिभूपतिसामन्त्यात् महानृपाणां सम्मत्या नलः राज्ये अभ्याषिच्यत अभिषिक्तः । भीमरथः दधिपर्णादिभिः भूरिभूपतिभिः विमुद्ध्य नलं राज्ये अभ्यषिच्यत् ॥८७६॥

सरलार्थः- अनन्तर भीमः नृपः दधिपर्णादिभिः भूरिभूपतिभिः सम्मन्त्य नलं राज्ये अभ्यषिच्यत् ॥८७६॥

गुणशाली :- पृष्ठी लीभरथराज्ये दधिपर्ण आदिनी साधे भयाने धृष्टः राज्ञी संभतिथी नक्षराज्ये राज्ञ्यभिषेक इयौ.

हिन्दी :- फिर भीमरथ राजाने दधिपर्ण आदि के साथ मिलकर बहुत से राजाओंकी समति से नलराजा का राज्याभिषेक किया ॥८७६॥

मराठी :- नंतर भीमरथराजाने दधिपर्ण इत्यादी अनेक राजाशी विचार विनिमय करून त्याच्या संमतीने नलराजाला राज्यभिषेक केला ॥८७६॥

English :- Then King Bhim and King Dadiparne with the approval of many other kings coronated Nal as King

श्रीकेशरविमानस्य ईश. केशरः आह्ला नाम यस्य सः केशराह्व. केशरनामा सुर देव अभवम् ॥८७४॥

सरलाध - स. अञ्जलि बद्धा दमयवती भुवावा। विरिणुहारिधितवा तवया प्रबोध्य य जैनधर्म गाहित । स तापसनामा अह मृता जिनिधर्मप्रभावत् सौधर्मे देवलोके श्रीकेशरविमानस्य ईश. केशरनामा देव अभवम् ॥८७४॥

गुणरानी :- पृथी ते षष्ठ्य ज्येष्ठीने दमयतीने इडेवा षष्ठ्यो डे, पर्वतनी गुह्यभां रडेला अयेवा तसे प्रतिबोध पभाडीने जे तापस नाभना भाणसने जैनधर्म पभाडयो लते, ते डुं भरण पभाडीने जिनधर्मना प्रलावयी सौधर्म देवलोअभां श्रीडिशर नाभना विमानो स्वाभी डेशर नाभनो देव उत्पन्न थयो डुं. ॥८७४॥

हिन्दी - फिर वह हाथ जोड़कर दमयती से कहने लगे कि, पर्वत की गुफा में रहते हुए आपने प्रतिबोध देकर जिस तापस नामक आदमी को जैनधर्म प्रदान किया था वह मैं मृत्यु पाकर जिनधर्म के प्रभाव से सौधर्म देवलोको में श्री केशर नामक विमान का स्वामी केशर नामक देव उत्पन्न हुआ हूँ ॥८७४॥

मराठी - - - - -
नंतर तो हाथ जोडून दमयतीला म्हणाला की, पर्वताच्या गुहेत राहात असताना तुम्ही प्रतिबोध देवून ज्या तापस नागच्या माणसाला जैन धर्माची दीक्षा दिली होती. तो मी मृत्यु पावून, जैन धर्माच्या प्रभावाने सौधर्मनागच्या देवलोकात श्रीकेशर नावाच्या विमानाचा स्वामी केशर नावाचा देव उत्पन्न झालो ॥८७४॥

English :- The God going hands towards Damyanti said to her, that he was a man named Tapas who lived in a cave carved in a mount and whose vigilance and knowledge had granted him the jain religion and when in due-course, he died he became a chef named Kesar of an aeroplane named Kesar, in a heaven named Sadharme and all due to the majestic influence and magnanimity of the Jain religion

ગુજરાતી :- પછી ભીમરાજએ પોતાની પુત્રી પરના પ્રેમને વશ થઈને, તે પર ઉપકાર કરનારા અને ત્યાં આવેલા એવા તેઓ
બધાંનો સન્કાર કર્યો. ॥૮૭૧॥

હિન્દી - फिर भीमराजाने अपनी पुत्री पर प्रेम-वश होकर, उसपर उपकार करनेवालों का और कहाँ आए हुए सभी लोगो का सत्कार
किया ॥८७१॥

મરાઠી :- जतर भीमराजाणे रवत त्या पुत्रीवरच्या प्रेमात्ता वश होऊन, तिच्यावर उपकार करणाऱ्या आणि तेथे आलेल्या सर्वांचा
सत्कार केला ॥८७१॥

English :- Then Kind Bhann, felicitated all the people who had taken care of his beloved daughter and
the others who had gathered there.

અપરેદ્યુઃ પુનસ્તેષાં भीमास्थाने निषेदुषाम् ॥

પ્રાતઃક્રિતીયવત્ ભાસ્વાન્ કોઠપ્યાગાત્ ભાસ્વરઃ સુરઃ ॥૮૭૨॥

અન્યયઃ- અપરેદ્યુઃ પુનઃ તેષાં भीमास्थाने निषेदुषां પ્રાતઃ દ્વિતીયઃ ભાસ્વાન્ ઇવ કોઠપિ ખાસુરઃ સુરઃ આગાત્ ॥૮૭૨॥

વિવરણમ્:- અપરસ્મિન્ દિને અપરેદ્યુઃ પુનઃ તેષાં भीमस्या आस्थानं भीमास्थानं तस्मिन् भीमास्थाने भीमस्य सभामण्डपे निषेदुषां
सतां उपविष्टवता सता प्रातः प्रभाते द्वितीयः भास्वान् सूर्यः इव कः अपि भासुरः तेजस्वी सूरः देवः तत्र आगात्
आयात् ॥८७२॥

સરલાર્થઃ- અપરસ્મિન્ દિને વદા તે સર્વે भीमस्य आस्थाने उपविष्टाः आसन् तदा प्रभाते द्वितीयः सूर्यः इव भासुरः कोऽपि सूरः तत्र
आगात् ॥८७२॥

ગુજરાતી :- પછી એક દિવસ તેઓ સઘળા ભીમરાજની સભામાં બેઠા છે, એવામાં બીજ સૂર્ય સંસ્કારો કોઈક તેજસ્વી દેવ પ્રભાતમાં
ત્યાં આવ્યો. ॥૮૭૨॥

सम्मानितः ॥८६८॥

सरतार्थः - एनदेव सार्धवाह वृत्तान्व विज्ञाय नृपसमीपमागच्छात् । तदा अय दमयन्त्या पूर्वोक्तकारी वर्तते इति कृत्वा भृश सम्मानित
॥८६८॥

गुञ्जरी :- पछी ते सभाथार भणायी धनदेव सार्धवाह भण राण पक्षे आव्यो, तथा दभ्यंतीनो ते पूर्वन्तो उपकारी होवायी,
ते सभये तेभणो तेनो धणो ७ सन्धर इयो. ॥८६८॥

हिन्दी - फिर यह समाचार मिलने पर धनदेव सार्धवाह भी राजा के पास आया, वह दमयन्ती का पहल उपकारी होने से, उस समय
दमयन्तीने उसका बहुत ही सत्कार किया ॥८६८॥

मराठी :- नंतर ती बातमी मिळताच एनदेव सार्धवाह पण राजाजवळ आला, आणि दमयन्तीचा तो पूर्वीचा उपकारी असल्याने त्या
वेळेला त्याचा सत्कार करण्यात आला ॥८६८॥

English :- Then the chef of the encampment, Dhandev, arrived there, as he had received the good news
and wholeheartedly felicitated Nal as he was obligated to Daryani

ऋतुपर्णनृपं देव्या सुतया च समन्वितम् ॥

तं तापसपुराध्यक्षं वासन्ताख्यं च सार्धपम् ॥८६९॥

प्रस्थाप्यात्मपितुः पार्श्वत् दूतानाजुहवत् तदा ॥

भीमभूरस्तत्कृतैस्तैस्तैरुपकारैरिवेरिता ॥८७०॥ (युग्मम्)

अन्वयः - तदा तत्कृतैः तैः तैः उपकारैः इव इरिता भीमभूः आत्मपितुः पार्श्वत् दूतान् प्रस्थाप्य देव्या सुतया च समन्वितं ऋतुपर्णनृपं,
तापसपुराध्यक्ष वासन्ताख्य त सार्धपम् अजुहवत् ॥८७०॥

विवरणम् - तदा तैः कृताः तत्कृतैः, तैः तत्कृतैः (ऋतुपर्णादिकृतैः) तैः तैः नानाविधैः उपकारैः इरिता प्रेरिता इव भीमात् भवतीति
भीमभूः भीमात्मजा दमयन्ती आत्मनः पिता आत्मपिता, तस्य आत्मपितुः स्वजनकस्य पार्श्वत् दूतान् प्रस्थाप्य ॥८७०॥
देव्या रा या सुतया कन्यया च समन्वित युक्त ऋतुपर्णनृपम्, तथा तापसपुरस्य अध्यक्ष तापसपुराध्यक्षं वसन्ताख्यं

विवरणम्:-

अथ अनन्तर प्रियस्य प्रियेण वा सङ्गः प्रियसङ्गः तस्मात् प्रियसङ्गात् अभिग्रहे नियमं पूर्णं भति भीमस्यापत्य रवी भेमी भीमात्मजा दमयन्ती जिनानाम् ईशिता जिनेशिता, तस्य जिनेशितुः जिनेश्वरस्य स्नात्र च अङ्गराजश्चाऽलङ्काराश्च पुष्पाणि च अशुकानि वस्त्राणि च स्नात्राऽङ्गराजलङ्कारपुष्पाशुकानि तैः स्नात्राऽङ्गराजलङ्कारपुष्पाशुकैः अर्चनं पूजनम् अकरोत् ॥८६६॥

सरलार्थः-

अनन्तर प्रियस्य सङ्गात् अभिग्रहे पूर्णं जाते दमयन्ती रत्नात्राङ्गराजलङ्कारपुष्पवस्त्रैः भगवत्. जिनेश्वरस्य पूजनम् अकरोत् ॥कृत्वा ॥८६६॥

गुजराती:-

पडली स्वाभीना सभाभयवी पोतानो अभिग्रह संपूर्ण धया भाए दभयन्ती स्नात्र, अंगविलेपन, अलङ्कार, पुष्प, तथा वस्त्र वडे श्रीजिनेश्वरप्रभुनुं पूजन करीने, ॥८६६॥

हिन्दी:-

फिर स्वामी के समागम से अपना अभिग्रह पूरा होने पर दमयन्तीने स्नात्र, अंगविलेपन, अलङ्कार, पुष्प और वस्त्रों से श्री जिनेश्वर प्रभु की पूजा की ॥८६६॥

मराठी:-

नंतर रवामीच्या समागमनावे रवत्.वा अभिग्रह पूर्ण झाल्यावर दमयन्तीने रत्नात्र, अंगविलेपन, अलङ्कार, पुष्प आणि वस्त्रांनी श्री जिनेश्वरप्रभूचे पूजन केले ॥८६६॥

English:-

Then Damyanti did a puja to Lord Jineshwar of the Snatras, applied sandelwood, decked herse with ornaments of flowers and garments as her solemn vow and resolution, had been fulfilled

विकृतीश्च पुरोन्यस्य पत्रपूनीफलादि च ॥

स्वीचकार स्वयं यस्मादार्हतानामियं स्थितिः ॥८६७॥

अन्वयः-

पुरः विकृतीः पत्रपूनीफलादि च न्यस्य स्वयं स्वीचकारा यस्मात् आर्हतानाम् इयं स्थितिः अस्ति ॥८६७॥

ऊचं च सार्वभौमस्त्व पण्यन्तां वय तव ॥

तत्कृत्येषु नियुङ्क्ष्वास्मान्नादश्यानिव नैषधे ॥८६४॥

अन्वयः-

ऊचं चा हे नैषधे । त्व सार्वभौमः असि । वय तव परवन्तः स्मः । तद् अस्मान् आदेशयान् इव कृत्येषु नियुङ्क्ष्व ॥८६४॥

विवरणम्:- ऊचं वभाषे च - हे नैषधे । त्व सर्वाचासौ भूमिश्च सर्वभूमिः । सर्वभूमेः ईश्वरः सार्वभौमः असि । वय तव परवन्तः पराधीना स्मः । तस्मात् कारणात् त्वम् अस्मान् आदेशु योजयान् आदेशयान् सेवकान् इव कृत्येषु कार्येषु नियुङ्क्ष्व नियान्वय ॥८६४॥

सद्वार्धः-

उवाच च । हे नैषधे नला त्व सर्वभूमे रक्षामी सार्वभौमः असि । वय तव पराधीनाः स्मः । तत् तव सेवकान् इव अस्मान् कार्येषु नियुङ्क्ष्व ॥८६४॥

गुणशाली :- यद्यी तेष्टे (नलराजने) इच्छुं ई, हे राजन् । आप तो चक्रवर्ती एते, अने अमे तो तमने स्वाधीन एीअे, अदि अमने नोडरोनी पेड डोई अर्थोभां ज्यो। ॥८६४॥

हिन्दी -

फिर उन्होंने ने (नलराजा से) कहा कि, हे राजन् । आप तो चक्रवर्ती है, और हम तो आपके अधीन है, इसलिये हमें दास के समान किसी कार्य में सल्यग कीजिए ॥८६४॥

मराठी -

व भीमराजा नलराजाला म्हणाला, हे राजन् । तुम्ही तर सर्व भूमीचे रक्षामी चक्रवर्ती आहात आम्ही तुमच्या रवाधीन आहोत, त्यामुळे आम्हाला नोकराप्रमाणे काही काम सांगावे ॥८६४॥

English - Then king Bhim addressing king Nal as an universal monarch, said to him that he was just a small fry under his majesty's thumb and should therefore engage him with a task befitting a servant

हिन्दी -

फिर दमयन्ती के अत्यन्त प्रार्थना करने से उस कुब्जने बिलिफल और पेटीमें से वस्त्र आदि निकाले और पहनकर वह सत्य स्वरूपवाला नलराजा प्रगट हुआ॥८६१॥

मराठी :-

नंतर दमयन्तीने अत्यन्त प्रार्थना केतवानंतर त्या कुब्जाने बिलफळातून व करदवातून वस्त्र, अलंकार वगैरे काढून परिधान केले सुंदर रूप असलेला रत्ना नलराजा प्रकट झाला ॥८६१॥

English -

Then due to the continous petitions of Damyanti, he took of the wood-apple and the celestial gesment from his box and wearing it came in his original form

अन्वय:-

तथास्थं वीक्ष्य त भैमी प्रेमपूरादिवातुरा॥
लतेव पादपं गाढमक्वगूढा स्ववल्लभम् ॥८६२॥

विवरणम्:-

तथास्थं तं वीक्ष्य प्रेमपूरात् इव आतुरा भैमी लता पादपम् इव स्ववल्लभ गाढम् अक्वगूढा ॥८६२॥
तथा स्वरूपेण तिष्ठतीति तथास्थः त तथास्थ स्वरूपेण तिष्ठन्त त नलं वीक्ष्य अवलोक्ष्य प्रेम्णः पूरः प्रेमपूरः, तस्मात् प्रेमपूरात् इव आतुरा उत्सुका भीमस्यापत्य स्त्री भैमी भीमकन्या दमयन्ती यथा लता पादः पिवतीति पादवः, त पादप वृक्ष गाढमालिङ्गति तथा स्वस्ववल्लभः स्ववल्लभः त स्ववल्लभः स्वप्रिय नल गाढम् अक्वगूढा आलिङ्गितवती ॥८६२॥

सरलार्थ:-

स्वरूपरथ त एतद्वा प्रेमपूरात् इव आतुरा दमयन्ती लता वृक्ष यथा गाढमालिङ्गति तथा स्ववल्लभ नलं गाढम् आलिङ्गितवती ॥८६२॥

शुब्दांती:-

सत्य श्चुपभां रडेला ते नलशब्दे जेथने दमयन्ती ज्यो प्रेभना उलशथी उत्सुं थर् पृक्ष ने वेळीनी पेडे पोतना ते स्वाभीने वण्णी पडी. ॥८६२॥

हिन्दी -

असली स्वरूप में आये हुए नलराजा को देखकर दमयन्ती प्रेम के आगे से उत्सुक होकर वृक्ष की लताओ के समान अपने स्वामी से लिपट गई ॥८६२॥

गुणराती :- तेनो तेठवो पाण स्पर्श धनीं ज क्षुण्णपरभा वरसादनी जलना संघोजघी जेस नया उजोवा अंडुसावाणी पृथ्वी थाय,
तेम दभयन्तीनुं शरीर (रोमांचित) धधु ॥८१॥

हिन्दी - उसका उतना स्पर्श होते ही क्षणभर में बरसात के जल के संयोग से जैसे नये उजनेवाले भक्तुरोवान्ता पृथ्वी हाता है,
उसीप्रकार दमयन्ती का शरीर रोमांचित हुआ ॥८१॥

मराठी :- त्याचा तेवढा अतिशय हलका स्पर्श होताच क्षणभरात पावसाळ्याच्या पाण्याच्या सयोगाने जसे नव्या उगवणाऱ्या अकुराणी
पृथ्वी रोमांचित होते, त्याप्रमाणे दमयन्तीचे शरीर रोमांचित झाले ॥८१॥

English - With just a light touch of Nal she experienced horripilation, just as the fresh showers, accidentally
waters, sprouts and offshoots, which in turn shoots out on every corner of the earth, as if being
horripilated, by the touch of rain

प्रसुप्ता मां तदा त्याक्षीधिराद् दृष्टोऽसि वल्लभ ॥
काधुना यास्यसीत्युक्त्वा धृत्वा नीतो गृहान्तरे ॥८६०॥

अन्वयः :- हे वल्लभ! तदा त्व प्रसुप्ता माम् अत्याक्षीः । चिरात् दृष्टः असि । अधुना क यास्यसि, इति उक्त्वा धृत्वा गृहान्तरे नीतः
॥८६०॥

विवरणम् :- हे वल्लभ! हे प्रिय! तदा त्व प्रसुप्ता शयिता माम् अत्याक्षीः अत्यजः । चिरात् बहोः कालात् अनन्तर दृष्टः असि अधुना
क यास्यसि गमिष्यसि? इति उक्त्वा दृत्वा च सः गृहस्य अन्तरे - गृहान्तरे नीतः । इत्युक्त्वा त कुब्ज धृत्वा दमयन्ती
गृहान्तरे अनयत् ॥८६०॥

सरलायः :- हे वल्लभ! दता त्व सुप्ता माम् अत्यज । अगुना चिरात् दृष्टः असि। इदानीं क यास्यसि। इति उक्त्वा दमयन्ती त गृहीत्वा
गृहान्तरे अनयत् ॥८६०॥

सप्ततार्यः-

अनन्तर पृष्ठः स कुब्ज विहरय अवदत् - तुष्माक राजमार्गोऽपि भ्रम. भवति । साक्षात् वासव. इन्द्र. इव नलः क। नारकाकृति. अह च क ॥८५७॥

गुणरानी:- पृथी तेने पूछवायी ते उसीने बोल्हो रे, हे राजन्! आ सीधा थो प्पण राजभर्तामीं पणु नमोने (उभ) क्षम थाय छे?

साक्षात् ईन्द्र सरथो नल भ्यां अने नारदी सरथी आहुतिवाणो हुं भ्यां? ॥८५७॥

हिन्दी -

फिर उसे पूछने पर वह हँसकर बोला कि हे राजन! इस सीधे राजमार्ग में भी आप को (कैसा) भ्रम हो रहा है? साक्षात् इन्द्र जैसा नल कहाँ? और नारकी जैसी आकृतिवाला मैं कहाँ? ॥८५७॥

मराठी :-

मग त्याला विचारल्यानंतर तो हसून म्हणाला की, प्रसिद्ध अशा राजमार्गावतीही तुम्हाला भ्रम होत आहे. साक्षात् इन्द्राप्रमाणे असलेला नलराजा कोठे? आणि नारकी जीवाप्रमाणे आकृती असलेला मी कोठे? ॥८५७॥

English :- When the hunchback was questioned, he laughed it off asking the king as to why in his wildest of dreams did he ever imagine to compare him, who is a shaelen being who is fit to go to hell to Nal who is like India in all ways

तथाप्यत्सुपरुद्धस्तद्वक्षोऽङ्गुल्याथ सोऽस्पृशत् ॥
अतिलाघवतो दृष्टेरिवान्तःस्थं तृणं हरन् ॥८५८॥

अन्वयः-

अथ तथापि अति उपरुद्धः सः अतिलाघवतः दृष्टेः अन्तःस्थं तृण हरन् इव अङ्गुल्या तद्वक्षः अस्पृशत् ॥८५८॥

विवरणम्:-

अथ अनन्तरं तथापि अतिशयेन उपरुद्धः अस्युपरुद्धः सः कुब्जः अतिलाघवतः अतिलाघवेन दृष्टेः नयनस्य अन्तः तिष्ठतीति अन्तःस्थं तृण हरन् इव अतिलाघवतः अङ्गुल्या तस्याः दमयन्त्याः वक्षः उरः तद्वक्षः दमयन्त्याः उरः अस्पृशत् ॥८५८॥

सप्ततार्यः-

तथापि अत्युपरुद्धः सः कुब्ज. अनन्तर अतिलाघवेन दृष्टे. अन्त.स्थं तृणं हरन् इव अङ्गुल्या दमयन्त्याः वक्ष.स्थलम् अपृशत् ॥८५८॥

ક્રીડયા વ્રીડયા વાપિ મન્નતસ્તન્મતોડધવા ॥

અસૌ ચક્રેડજ્ઞવૈકૃત્યં નલ એવ ન સંશયઃ ॥૮૫૫॥

અન્ય:-

અસૌ ક્રીડયા વ્રીડયા વા મન્નતઃ તન્નતઃ વા અજ્ઞવૈકૃત્ય ચક્રે । અસૌ નલઃ એવ અસ્તિ । ન સશયઃ ॥૮૫૫॥

વિવરણમ:-

અસૌ ક્રીડયા વા વ્રીડયા લજ્જયા વા મન્નતઃ મન્નૈઃ, તન્નતઃ તન્નૈઃ અજ્ઞનામવયવાના વૈકૃત્ય અજ્ઞવૈકૃત્યમ્ અવયવવિકારિત્વ ચક્રો અસૌ નલઃ એવ અસ્તિ । इत्यत्र सशयः न वर्तते ॥८५५॥

સરતાર્થ:-

અસૌ ક્રીડયા વા લજ્જયા વા મન્નૈઃ વા તન્નૈઃ વા રવાણિ અજ્ઞાણિ વિકૃતાણિ અક્રોધ્ । અસૌ નલ એવ અસ્તિ । अत्र सशयं न वर्तते॥८५५॥

ગુજરાતી :- ક્રીડાથી અથવા લજ્જાથી, મન્નથી અથવા તન્નથી તેણે આખા શરીરનો ત્યાગ કર્યો છે, માટે તે નલ જ છે, એમાં સંદેહ નથી. ॥૮૫૫॥

હિન્દી -

ક્રીડા સે અથવા લજ્જા સે, મન્ન સે અથવા તન્ન સે ઉસને અપને પૂર્ણ શરીર કો વિકૃત કિયા હૈ। वह नल ही है इसमे कोई संदेह नहीं है ॥८५५॥

મરાઠી :-

क्रिडा म्हणून अथवा लाजेने मंत्र तत्राच्या द्वारा दाने आपले सर्व शरीर विकृत केले आहे हा नलच आहे दात काही संशय नाही. ॥८५५॥

English :- King Nal has, due to some fun and frolic or some shameful deed or due to some magic incantation or some enchantment, has attained such an uncommon and an unnatural appearance

નલાજુલ્યાડપ્યહં સ્પુષ્ટા સઘઃ પુલકમાવટે ॥

અસ્યાજુલ્યાપિ ચેત્ સ્પુષ્ટા સ્યાં તથા સૌ તત્તો નલઃ ॥૮૫૬॥

અન્ય:-

अह नलाजुल्या अपि स्पुष्टा सघः पुलकम् आवहे । अस्य अजुल्या अपि स्पुष्टा तथा स्या चेत् ततः असौ नलः ॥८५६॥

गुजराली :- पछी दधिपुर्गशब्द भेदने पण दुर्बल भेदने ते लोखने वे परिवार सहित भीमशब्दने लोखन करावुं ॥८५२॥

हिन्दी - फिर दधिपूर्ण राजाने देवो को भी दुर्लभ ऐसे उस भोजन से परिवारसहित भीमराजा को भोजन करायो ॥८५२॥

मराठी :- नंतर दधिपूर्ण राजाने देवाला पण दुर्लभ अशा भोज्य पदार्थांनी कुटुंबासहित भीमराजाला जेवण करविले ॥८५२॥

English :- Then King Dadiparne fed the whole family of King Bhim such delicious food, that was difficult to be attained even by the Gods.

श्रेयष्यानाद्य भोज्यानि भुक्त्वा सर्वाणि तान्यापि ॥

प्राग्भुक्तरससंवादात्त्रिश्चिनोति स्म तं नलम् ॥८५३॥

अन्वय :- भैमी अपि ताति सर्वाणि अपि भोज्यानि आनाय्य भुक्त्वा प्राग्भुक्तरससंवादात् तं नल निश्चिनोति स्म ॥८५३॥

विवरणम् :- भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी भीमकन्या दमयन्ती अपि तानि सर्वाणि भोज्यानि दासीभिः आनाय्य भुक्त्वा आख्याय प्राक्पूर्व

भुक्तश्चासौ रसश्च भुक्तरसः । भुक्तरसेन सवाद्यः भुक्तरससंवादात् भुक्तरसानुकूल्यात् तं नलं निश्चिनोति स्म । सः नलः
आस्ति इति निरचिनोत् ॥८५३॥

सरलार्थ :- दमयवती अपि दासीभिः ताणि सर्वाणि भोज्यानि आनाय्य अभुङ्क्ता पूर्व भुक्तरसानुकिल्यात् तं नलं विरचिनोत् ॥८५३॥

गुजराली :- पछी दधयंतीये पणु ते लोखनो भजावीदे, तथा ते भाईने, पूर्व भाषेला रस साथे सरभाभणुणीयी ते नलशब्द कर
छ, भेदो निश्चय कर्यो ॥८५३॥

हिन्दी :- फिर दमयती ने भी दासी द्वारा वह भोजन मगावाया और वह खाकर पहल खाये हुए भोजन के साथ तुलना कर के यह
निश्चय किया कि वह नलराजा ही है ॥८५३॥

मराठी :- नंतर दमयतीने पण ते जेवण तिच्या दासीद्वारे मगावून घेतले, परंतु, पूर्वी खाल्लेल्या रसाशी तुलना करून तो
नळराजाच आहे असा निश्चय केला ॥८५३॥

ઋચે भीमोऽस्ति कुब्जस्ते सूपकृत् सूर्यपाकवित् ॥

अस्त्याश्चर्याय सा वार्ताऽप्यधुनाकारयाशु तम् ॥८५०॥

अन्वयः- भीमः ऊच - सूर्यपाकवित् कुब्जः ते सूपकृत् अस्ति । सा वार्ता अपि आश्चर्याय अस्ति । अधुना तम् आशु आकारय ॥८५०॥

विवरणम्:- भीमः ऊच - सूर्यपाकं वेत्तीति सूर्यपाकवित् कुब्जः ते तव सूपं करोतीति सूपकृत् सूदः अस्ति। सा वार्ता अपि आश्चर्याय विस्मयाय अस्ति । अधुना इदानीं तमाशु शीघ्रम् आकारय आह्वय ॥८५०॥

सरलार्थः- भीमः अवदत् - सूर्वपावित् कुब्ज. तव सूपकाः अस्ति । इति वार्ताऽपि विस्मय जनयति । अधुना त शीघ्रम् आह्वय ॥८५०॥

ગુજરાતી :- ખીમી તેને કહું કે, સૂર્યપાક રસોઈ જાણનારો કુબ્જ, જે તમારો રસોઈઓ છે, તે હકીકત અશ્ચર્યકારક છે, માટે તેને તુરત (અહીં) બોલાવો. ॥૮૫૦॥

हिन्दी - फिर भीमराजा ने कहा कि, सूर्यपाक रसोई जाननेवाला कुब्ज जो तुम्हारा रसोइया है, वह हकीकत आश्चर्यजनक है, इसलिये तुम (उसे) तुरत बुलाओ । ॥८५०॥

मराठी :- भीम राजा म्हणाला, सूर्वपाक जाणणारा कुब्ज तुझा स्वयंपाकी आहे ही बातमी आश्चर्यकारक आहे. आता त् त्याला लवकर बोलावून ये ॥८५०॥

English :- Then King Bhim asked the King Dadiparne to call the hunch-back, who can prepare delicious food from solar rays which makes him amazing and marvelous.

દધિપર્ણગીરા તન્ન ચક્રે કુબ્જોપિ તત્ક્ષણાત્ ॥
સૂર્યપાકાં રસવતીં સુધારસમયીમિવ ॥૮૫૧॥

अन्वयः- तत्र कुब्ज- अपि दधिपर्णगिरा तत्क्षणात् सुधारसमयीमिव सूर्यपाका रसवतीं चक्रे ॥८५१॥

हिन्दी - पक्षी का जो गिरना हुआ, उसे राज्य परसे कूबर का भ्रश जानना, और प्रभात में सपना देखने के कारण तेरा आज ही नल के साथ मिलाप होगा ॥८४७॥

मराठी - पक्ष्याचे झाडावरून पडणे कूबराचा राजवश्रस समज आणि पहाटेच्या वेळी रवळ पाहिले असल्याने आजच नलराजा तुला भेटेल. ॥८४७॥

English - The fall of the bird signifies the destruction of the Kubar and the dream which is seen at dawn signifies that the reunion of Nal will take place on that very day

उपगोपुरमायासीत् दधिपूर्णश्चयस्तदा ॥

मङ्गलाख्यः पुमानाख्यत् भीमाय तदुपगमम् ॥८४८॥

अन्वयः - तदा दधिपूर्णः रथः उपगोपुरम् आयासीत् । मङ्गलाख्यः पुमान् भीमाय तदुपगमम् आख्यत् ॥८४८॥

विवरणम् - तदा दधिपूर्णस्य रथः दधिपूर्णरथः गोपुरस्य पुरद्वारस्य समीपम् उपगोपुरम् पुरद्वारसमीपम् आयासीत् आगच्छत् । मङ्गलः आख्या यस्य सः मङ्गलाख्यः मङ्गलनामा पुमान् पुरुषः भीमाय भीमराजाय तस्य उपगमः तदुपगमः, तं तदुपगमं तस्य समीपगमनम् आख्यत् अकथयत् ॥८४८॥

सरलार्थः - तदा दधिपूर्णः पुरद्वारसमीपमावच्छत् । मङ्गलनामा पुरुष भीमाय तस्य उपगमनम् अवीकधत् ॥८४८॥

गुणशली - ते ७ वयस्ये दधिपूर्ण राजानो रथ नगरात् दशशतं भासे आसी पडोशे, अने भंगल नाशना पुत्रुषे लीभशजने तेना आवधाना सभाधार कला. ॥८४८॥

हिन्दी - उसी समय दधिपूर्ण राजा का रथ नगर के दरवाजे के पास आ पहुँचा, और मंगलनामक पुरुष ने भीमराजा को उनके आगमन का समाचार सुनाया ॥८४८॥

मराठी - त्याच वेळेला दधिपूर्ण राजाचा रथ नगराच्या दरवाजा जवळ येऊन पोहचला आणि मंगल नावाच्या पुरुषाने भीमराजाला त्याच्या येण्याचा समाचार सांगितला ॥८४८॥

सरलार्थः- तरिमन् स्वप्ने या निर्वृतिः देवी सः तव अद्भुत. पुण्यराशि. अस्ति। कोशलायाः उद्यानस्य दर्शनं कोशलाया ऐश्वर्यप्राप्तिं योतयति॥८४५॥

गुण्यती :- तेभिं के निवृत्तिदेवी (दीदी) ते नशि अद्भुत पुण्योन्ने सभूड आगु, तथा शैशला नगरीनी सभूद्धिनी भ्रासि भटे शैशला नगरीना उद्याननुं दर्शन आगुगुं॥८४५॥

हिन्दी :- उसमें तुमने जो निवृत्तिदेवी (देवी) वह तेरे अद्भुत पुण्य का समूह समझ और कोशला नगरी के उद्यान का दर्शन कोशला नगरी की समृद्धि प्राप्ति के लिये समझा ॥८४५॥

मराठी :- त्यात तु ज्या निवृत्तिदेवीला (पाहीले) ते तुझ्या अद्भुत पुण्याचा समूह जाणावे, आणि कोशला नगरीच्या समृद्धिच्या प्राप्तिकरिता कोशला नगरीच्या उद्यानाचे दर्शन जाणावे.

English :- He continued saying that her glimpse of Goddess Nivriti, shows her marvellous and uncanny, assemblage of meritorious virtues and the glimpse of the garden of the city of Koshala shows the future attainment of profuse and exuberant prosperity of the Koshala Kingdom

माकन्दारोहण चैतन्यलसङ्गमकारणम् ॥

विशिष्टाभ्योजलाभश्च राज्यार्हत्तनयप्रदः ॥८४६॥

अन्वयः- एतद् माकन्दारोहण नलसङ्गमकारणमस्ति । विशिष्टाभ्योजलाभः च राज्यार्हत्तनयप्रदः अस्ति ॥८४६॥

विवरणम्:- एतद् माकन्दे आम्रवृक्षे आरोहणम् माकन्दारोहणम् आम्रवृक्षारोहण नलन्य नलेन वा सङ्गमः नलसङ्गमः । नलसङ्गमस्य कारणं नलसङ्गमकारणम् अस्ति । माकन्दारोहण नलसङ्गम सूचयति । अभ्यसि जायते इति अभ्योज कमलम् । विशिष्ट च तद् अभ्योज च विशिष्टाभ्योज विशिष्ट कमलम् । विशिष्टाभ्योजलाभः लभः विशिष्टाभ्योजलाभः राज्यामर्हतीति राज्यार्हः । राज्यायोगः । राजर्हशासो तनयश्च राज्यार्हत्तनयः । राज्यार्हत्तनय प्रयदातीति राज्यार्हत्तनयप्रदः अस्ति । विशिष्टकमललाभः राज्यायोग्यतनय सूचयति ॥८४६॥

तस्याः निवृत्तेः जीः तद्गीः, तथा तद्गिरि निवृत्तिवचनेन अहं तस्य उद्यानस्य मण्डनं तन्मण्डनं तदुद्यानाभरणं भाकन्दम्

आम्रवृक्षम् आरुढा अस्मि । सा निर्वृतिदेवी मम मङ्गलकमलायाः लक्ष्म्याः निवासाय अहं योग्य निवासाहं कमलम् आर्पयत्
अददात् ॥८४३॥

सरलार्थः- तस्याः निर्द्विदेव्याः वचनेन अहं तदुद्यानिभूषणं भाकन्दमरुताः सा निर्द्विदेवी मह्यं लक्ष्मीनिवासद्योतकं कमलम् आर्पयत् ॥८४३॥

ગુજરાતી :- તેણીના કહેવાથી તે ઉદાનનાં મંડનરૂપ અમ્મવૃક્ષ પર હું ચઢી, અને તેણીએ મને લક્ષ્મીના વાસાસમં કમલ અર્પણ કર્યું.॥૮૪૩॥

हिन्दी :- उनके कहने से मैं उस उद्यान के मदनरूप आम्रवृक्ष पर चढ़ी और उन्होंने मुझे लक्ष्मी के निवास-योग्य कमल अर्पण किया।
॥८४३॥

प्रसारी :-
 त्या निवृत्ति देवीच्या म्हणण्याप्रमाणे त्या उद्यानाला मकररूप असलेल्या आम्नवृक्षावर मी चढली तेव्हा तिने मला लक्ष्मीच्या निवासास योवढ असे कमळ अर्पण केले. ॥८४३॥

English :- Then she climbed on the mango tree, that had increased the splendour of the garden and then Goddess Laxmi gave her a lotus which was fit for herself to reside in it.

पूर्वारुढो विद्वद्भ्य पक्षपत्रमिवापतत् ॥

तदाकर्ण्यऽवदभीमः स्वप्नस्ते पुत्रि सप्तकलः ॥८४४॥

पूर्वारुद्रः विहङ्गः च पक्षपन्नम् इव अपतत् । तद् आकर्ष्य भीमः अवदत् - हे पुत्रि! ते स्वप्नः सत्फलः ॥८४॥

विवरणम्:- पूर्वमारुढः पूर्वारुढः विहङ्गः पक्षी पक्ष च तत् पत्र च पक्षपत्रम् इव अपतत् । तद् आकर्ष्य निशम्य भीमः अववत् - अवोचत् - हे पुत्रि! ते तव स्वप्नः सत् सुचारु फल यस्य सः सत्फलः सुचारुफलः भवेत्, इति ॥८४॥

मराठी :- सूर्यादय होताच रथ कुडिणपुराजवळ वेऊन पोहचला, दधिपर्ण राजा पण दौऱ्यात जणू दमयन्तीची प्राप्ति झाली अशाप्रकारे खुब झाला. ॥८४०॥

English :- At down, the chariot reached the gates of Kundinpur. This made the king so overjoyed that it seemed as though he had already made Damyanti his own

तदा च स्वर्षपितुः स्वप्नपाठकर्येय भीमजा ॥

स्वप्नमावेदयामास निशाशेषावलोकितम् ॥८४१॥

अन्वयः :- तदा भीमजा नशाशेषावलोकितं स्वप्न स्वप्नपाठकस्य इव स्वर्षपितुः आवेदयमास ॥८४१॥

विवरणम् :- तदा तस्मिन् समये भीमात् जायते इति भीमजा भीमपुत्री दमयन्ती निशायाः रत्नन्याः शेषः निशाशेषः । निशाशेष अवलोकितः निशाशेषावलोकितः, तं निशाशेषावलोकितं रात्रिशेषे अवलोकित स्वप्नं स्वप्नस्य पाठकः स्वप्नपाठकः, तस्य स्वप्नपाठकस्य इव पितुः जनकस्य भीमराजस्य आवेदयामास अचीकयत् ॥८४१॥

संलार्थः :- तदा दमयन्ती रात्रिशेषे अवलोकित रत्न रत्नपाठकस्य इव पितुः जनकस्य भीमराजस्य आवेदयामास कथयामास ॥८४१॥

गुणशाली :- छंदे ते वधूने दमयन्तीये पाण्डी शत्रिघ्ने वधेधुं स्वप्न लेभ स्वप्नपाठकने उषी संवत्सरे, तेभ पोतना पिताजने उषी संवत्सरे ॥८४१॥

हिन्दी :- अब उस समय दमयन्तीने पिछली रात को देखा स्वप्न जैसे स्वप्नपाठक को कह सुनाते है उसीप्रकार अपने पिताजी को कह सुनाया ॥८४१॥

मराठी :- तेव्हा दमयन्तीने मागच्या रात्री पाहिलेले रत्न उच्चाप्राणे रत्न पाठकाला सांगतो त्याप्राणे रवत त्या वदिलांना सांगितले. ॥८४१॥

English :- At that time, the previous night, Damyanti had a dream. She began telling her father about the dream just as one tells a on airocritic.

अनन्तर ज्ञानदः दया करुणाः ॥८३८॥
उत्तानि तथा एव अष्टादश सप्तत्राणि अभवन् ॥८३८॥

पृष्ठी भेद नमः कुशल्यात् प्रसूतः
२५॥१८३८॥

नै-र्यी श्रान्तं कञ्ज ने फल निराये और राजा ने वह फल गिने, जो उनके कहे अनुसार

फिर मध्व जिस प्रकार आलापन करता है, वही प्रकार प्रहारे मरीचा प्रहार करने का हकीकत भी फलाने ती फलाने

मग मेघ जसा वारावा वर्षाव करता. त्याप्रमाणे कुळाला पुढील

-: Then just as the clouds blow across the sky, so will I bring down the fruits with just a blow of the fist. Then the King counts them when they are counted to be exactly eighteen thousand.

अश्वविद्यामदात् कुब्जो याचमानाय भूभुजे ॥

फलसंख्यानविधां गृह्णाति स्म ॥८३॥

कुब्जः याचमानाय भूभुजे अश्वविधाम् अददात् स्वय च ततः फलसङ्ख्यानामन्वयः दृष्टवान् ।
कुब्जः याचमानाय वन्द्यानाय भुव भुनक्ति भुइ ते वा भूभुक्, तस्मै भूभुजे भूपतये अश्वानां विद्या अश्वविद्या, ताम् अश्वविधाम्
अददात् व्यतरत् । स्वय च ततः नृपात् फलाना सङ्ख्यान फलसङ्ख्यानम् फलसङ्ख्यानस्य विद्या फलसङ्ख्यानविद्या,
॥८३९॥

तां फलसङ्ख्यानाविधा फलसङ्ख्यनवधा गृह्णात स्मि अगृह्णात् ॥८२९॥
अदधत् ॥८३०॥

कुछ. दावमानाद गुणाद अन्वयवाले अन्वय

हिन्दी :-

तब कुब्जने कहा कि, 'हे राजन! समय के विलम्ब के लिये आप डरीये नहीं। मे सारथी होते हुए कुंडिनपुर दूर नहीं।' ॥८३५॥

मराठी :-

तेव्हा कुब्ज म्हणाला की, महाराजा! उशीर होईल म्हणून तुम्ही भिऊ नका पी सारथी असतांना तुम्हाला कुंडिनपुर दूर नाही. ॥८३५॥

English :- At this the hunch-back replied that the King should not feel afraid of reaching late for the swayawar, when he has him, for a charoteer as Kundinpur is not far now.

स्वर्णप्यपि फलान्यस्य पातायिष्यमि तेऽग्रतः ॥
मुष्टिमात्रप्रहारेण विश्वभूतिकपित्यवत् ॥८३६॥

अन्वय:-

अहम् अस्य सर्वाणि अपि फलानि विश्वभूतिकपित्यवत् मुष्टिमात्रप्रहारेण ते अग्रतः पातयिष्यामि ॥८३६॥

विवरणम्:-

अहं अस्य वृक्षस्य सर्वाणि अपि फलानि विश्वभूतेः कपित्यानि विश्वभूतिकपित्यानि। विश्वभूतिकपित्यैः तुल्यं विश्वभूतिकपित्यवत् विश्वभूतिना पातितानि कपित्यफलानि इव मुष्टिः एव मुष्टिमात्रम्। मुष्टिमात्रेण प्रहारः मुष्टिमात्रप्रहारः, तेन मुष्टिमात्रप्रहारेण केवलमुष्टिप्रहारेण ते अग्रतः पुरतः पातयिष्यमि ॥८३६॥

सरलार्थ:-

अहम् अस्व वृक्षस्य सर्वाणि फलानि विश्वभूतीना पातितानि कपित्यफलानि इव मुष्टिमात्रप्रहारेण तव पुरतः पातयिष्यामि ॥८३६॥
गुल्शनी :- २५॥ वृक्षनां सध्वां क्षणे भुं विश्वभूतिभ्ये तोरी पाडेवां क्षणी येडे, क्षन्त भेड भूडीना प्रहारथी न् तादी पासे तोरी

पाडीश. ॥८३६॥

हिन्दी :-

इस वृक्ष के सभी फलों को मैं विश्वभूति के द्वारा तोड़े हुए फलों के समान, केवल एक मुष्टी के प्रहार से ही आपके पास निराऊंगा ॥८३६॥

मराठी :-

मी विश्वभूतीप्रमाणे एका मुठीच्या प्रहाराने त्या झाडावरील सर्व फळे तुमच्या पुढे पाडीन ॥८३६॥

English - Then the hunch-back told the King that he can blow down the fruits with just one blow of his fist, just as Vishwabhuṭi had done earlier

अक्षं फलितमालोक्य दूरात् कुब्जं नृपोऽबदत् ॥

फलसंख्यां तवाख्यास्याम्यमुख्याऽगणयन्नापि ॥८३३॥

अन्वयः- अक्षं दूरात् फलितम् आलोक्य नृपः कुब्जम् अवदत् - अहम् अगणयन् अपि तव अमुष्य फलसंख्याम् आख्यास्यामि ॥८३३॥

विवरणम्:- अक्ष रुद्राक्ष दूरात् फलानि अस्य सञ्जातानि इति फलितः, त फलित फलयुक्तम् आलोक्य वृद्धा ज्ञान पातीति नृपः दधिपर्णः कुब्जम् अवदत् - अब्रवीत् - अहम् न गणयन् अगणयन् अपि तव तुभ्य अमुन्य रुद्राक्षस्य फलानां संख्या फलसंख्या, तां फलसंख्याम् आख्यास्यामि कथयिष्यामि ॥८३३॥

सरतार्थः- मार्ग रुद्राक्ष दूरात् फलितम् आलोक्य नृपः कुब्जम् अवदत् अहममुष्य वृक्षस्य फलानि न वाणयित्वा अपि तुभ्य फलसंख्याम् आख्यास्यामि ॥८३३॥

गुजराती:- (भाज्भां) रुद्राक्षना वृक्षने दूरथी इणदूथ थयेडुं जेईने राजथये कुब्जने इतुं ई, (आ॥ वृक्षना॥) इणनी संभ्य॥ गणय॥ विना॥ थण॥ नने इली थकीश. ॥८३३॥

हिन्दी - (रारते मे) रुद्राक्ष वृक्ष को दूर से फलो से लदा देखकर राजाने कुब्ज से कहा कि, (इस वृक्ष के) फलो की संख्या बिना गिने भी तुझे कह सकता हूँ ॥८३३॥

मराठी :- रस्त्यात दूरूनच एक फळांनी बहरलेला रुद्राक्ष वृक्ष पाहून दधिपर्ण राजा कुख्याला म्हणाला - मी न मोजताच या झाडावरील फळांची संख्या तुला सांगतो ॥८३३॥

English - The King then seen a Eleocarpus ganitrus tree (Rudraksh) and said to the hunch-back that he can tell him the number of fruits that are on the tree.

व्यावृत्तैः परमेतत्ते कौतुकं दर्शयिष्यते ॥
स्वयंवरोऽधुना कालविलम्बं क्षमते न हि ॥८३४॥

अन्वयः- पर व्यावृत्तैः एतत् कौतुक ते दर्शयिष्यते । अधुना स्वयवरः कालविलम्ब न क्षमते ॥८३४॥

गुणशाली :- लोरे दधिपुर्ण राजभ्ये कहुं डे, ले कुब्ज पधुधी नीये भी गयेलो धारो हुपडे। हुं भगवाणी लड, लीं सुधी नुं रथने धोभाप. ॥८३०॥

हिन्दी - तब दधिपुर्ण राजा ने कहा कि, 'हे कुब्ज हवा से नीचे गिरा हुआ मेरा दुपट्टा मैं मजबूत हूँ, तब तक तुम रथ को रोको । मराठी - तेव्हा दधिपुर्ण राजा म्हणाला, हे कुब्जा! वायूने उडविलेला रवाली पडलेला माझा दुपट्टा मी आणावयास सागतो तोपर्यंत व रथ थांबव. ॥८३०॥

English :- At this the King asked the hunch back to stop the chariot, so that he can get back his scarf

सोडवदन्मे पटीवार्ता यावताऽख्ययायि भोस्त्वया ॥
तावतैष रथो यातः पञ्चविंशतियोजनीम् ॥८३१॥

अन्वयः - सः अवदत् - भोः! यावता त्वया मे पटीवार्ता अप्रत्यामि तावता एषः रथः पञ्चविंशति योजनीं यातः ॥८३१॥

विवरणम् - सः कुब्जः अवदत् - अन्नवीत् । भो राजन् ! यावता समयेन त्वया मे मह्यं पट्याः वार्ता पटीवार्ता उत्तरीयाच्छोडन्वार्ता अख्यायि कथितातावता समयेन एषः रथः पञ्चाधिका विंशतिः पञ्चविंशतिः । पञ्चविंशतेः योजनाना समाहारः पञ्चविंशतियोजनी, ता पञ्चविंशतियोजनीं यातः । पञ्चविंशति योजनं प्रमाणं मार्गम् अतिक्रान्तः ॥८३१॥

सरलार्थः - स. कुब्जः अवदत् - भो राजन्! यावता समयेवं त्वया मह्य पटीवार्ता कथिता । तावता समयेन रथ. पञ्चविंशति योजनीम् अतिक्रान्त. ॥८३१॥

गुणशाली :- पछी तेरो कहुं डे, ले राजन् ! लेटलाभां लभोचो भन्ने हुपड्डांनी धात करी, तेटलाभां लो आ रथ पथीस जेजन् आगण नीडणी गयो छे. ॥८३१॥

हिन्दी - तब कुब्जने कहा, 'हे राजन! आपने जितनी देर में मुझे दुपट्टे की बात कही, उतनी देर में तो यह रथ पच्चीस योजन आगे निकल गया है।' ॥८३१॥

नलेन प्रेरितैरश्वैरश्वरुपैः सुरैरिवा॥

आकृष्टः प्रावृत्तत् गन्तुं रथः क्षमामस्पृशन्निव ॥८२८॥

अन्वयः- अथ अश्वरुपैः सुरैः इव नलेन प्रेरितैः अश्वैः आकृष्टः रथः क्षाम् अस्पृशन् इव गन्तुं प्रावृत्तत् ॥८२८॥

विवरणम्:- अथ अनन्तरम् अश्वस्य रूपमिव येषां ते अश्वरुपाः तैः अश्वरुपैः अश्वरुपधारिभिः सुरैः देवैः इव (उत्प्रेक्षायाम्) नलेन प्रेरितैः नोदितैः अश्वैः हयैः आकृष्टः सः रथः क्षमां पृथ्वीम् न स्पृशन् अस्पृशन् इव गन्तुं प्रावृत्तत् प्रावर्तता ॥८२८॥

सरलार्थः- अगन्तरम् अश्वरुपपरैः देवैः इव नलेन प्रेरितैः अश्वैः आकृष्टः सः रथः भूमिम् अस्पृष्टा इव गन्तुं प्रावर्तत ॥८२८॥

शुल्भः- पृथ्वी धोऽधो नुं दुप धरन्नाश आग्रे देवो ऽधो भेभ ते नले ऽङ्गरेवा धोऽधो वरे भ्यंभालो ते रथ, आग्रे पृथ्वीने पशु रथर्ष न इरतो ऽधो तेभ दोऽया लाऽधो ॥८२८॥

हिन्दी - फिर घोड़ो का रूप धारण करनेवाले मानो देव न हो। ऐसे वह नल के द्वारा हाँके हुए घोड़ो के साथ खिचता हुआ वह रथ, मानो पृथ्वी को स्पर्श न करता हो वैसे दोड़ने लगा ॥८२८॥

मराठी - मग घोड्यांचे रूप धारण करणारे जण, देवच अशा त्या नळाने प्रेरित केलेल्या घोड्यांकडून ओढला जाणारा रथ जण पृथ्वीला स्पर्श न करताच चालू लागला ॥८२८॥

English - Then it seemed that the Gods had actually taken the forms of the horses, who had made the chariot fly off, with the wind

दधिपर्णस्य संव्यानं रथे यात्यतिरहसा ॥

लुण्टाकेनेव मरुताच्छोदितं न्यपतत् तदा ॥८२९॥

अन्वयः- तदा अतिरहसा रथे याति सति लुण्टाकेन इव मरुता आच्छोदित दधिपर्णस्य संव्यान न्यपतत् ॥८२९॥

सरलार्थ:- कुब्ज. अपि जात्याश्वसयुत रथ सज्जीकृत्य नृपमाह - राजन्। अरिभन् रथ आरोह । कुण्डिनपुरे तव सर्वोदयः भविता ॥८२॥

गुञ्जानी :- भली कुब्जे पण उत्तम जलिवंत घोडाओवाणो रथ तेथार उरीने राजने उहूं उ, आ रथमां तयो स्वार थाओ, हुंठिनपुरमां तमाश दिवसनो उदय पथे. ॥८२॥

हिन्दी :- फिर कुब्जने भी उत्तम जातिवत घोड़ेवाला रथ तैयार कर राजा से कहा कि, इस रथ में आप सवार हो जाओ। कुडिनपुर में ही आपका सूर्योदय होगा ॥८२॥

मराठी :- नंतर कुब्ज पण उत्तम जातिवत पोड्याचा रथ तयार करून राजाला म्हणाला की, महाराज। या रथात बसा सकाळी कुडिनपुरात सूर्योदय होईल सूर्योदयाला तुम्ही कुडिनपुरात पोहीवाल ॥८२॥

English :- Then choosing the best breed of horses, the hunchback asked the King to mount the chariot and told him that he will experience, sunrise at Kundinpur

स्थगिभूच्छन्नभूद्भूभूद् द्वौ च चामरधारिणौ ॥
आरोहन्ति स्म पञ्चेति रथे षष्ठश्च कुब्जकः ॥८२॥

अन्वय:- स्थगिभूत्, छन्नभूत्, भूभूत्, द्वौ चामरधारिणौ च इति पञ्च षष्ठः कुब्जकश्च रथे आरोहन्ति स्म ॥८२॥

विवरणम्:- स्थगिं दणुं विभर्तीति स्थगिभूत् दण्डधारी, छन्नं विभर्तीति छन्नभूत् छन्नधारी, भुव विभर्तीति भूभूत् भूपः, द्वौ चामरौ धरतः इत्येवंशीलौ चामरधारिणौ च इति पञ्च षष्ठः कुब्जकः च इत्येवं षट्पुरुषा रथे आरोहन्ति स्म आरोहन् ॥८२॥

सरलार्थ:- दण्डभूत्, छन्नधर., भूभूत् (नृप) द्वौ चामरधारिणौ इत्येवं पञ्च षष्ठः कुब्ज. च तरिभन् रथ आरोहन् ॥८२॥

गुञ्जानी :- छोडीदार, छन्न धरनारो, राजा, तथा वे चाभर वीजनारा ओ रीते ते पांथ, अने छोडो कुब्ज, येअ छ भाणुओ रथमां स्वार थया. ॥८२॥

विवरणम्:-

कुब्जः उच्ये आह - मद्याः पातिः महीपातिः, तत्सम्बुद्धौ हे महीपते! राजन्! क्लिशित्वा क्लेशेन अलगम् । अहं त्वा त्वरित शीघ्रं प्रातः प्रभाते कुण्डिनपुरं नेतास्मि । मद्यम् अश्वैः सह वततिऽसौ साश्वः, तं साश्वम् अश्वसहितं रथम् अर्पय देहि ॥८२३॥

सरलार्थः-

कुब्जः अवदत् - राजन्! वतेशेन अलगम् । अहं त्वा शीघ्रं प्रातः कुण्डिनपुरं प्राणाधिष्यामि । महा अश्वसहितं रथमर्पय ॥८२३॥

गुणशली:- त्वांरे कुब्जे इहं दे, द्वेष्य पाथपथी सधुं, हे राजन् ! तुं तभ्योने तुश्न प्रलान्तां नृं कुण्डिनपुरं चरं नरेश भ्यटे धने धोऽभ्यो सहितं रथं आपो ॥८२३॥

हिन्दी:-

तब कुब्ज ने कहा कि, “अब क्लेश करना छोड़ दीजियो हे राजन्! मैं आप को शीघ्र ही (सुबह) प्रातः ही कुण्डिनपुर ले जाऊंगा इसलिये मुझे आप घोड़ो सहित रथ दीजियो ॥८२३॥

मराठी:-

तेव्हा कुब्ज म्हणाला की, “महाराज! आता वतेश करणे पुरे. मी तुम्हाला तबकरच सकाळी कुडिनपुराला पोहोचवीन यासाठी मला घोड्यासहित रथ द्या” ॥८२३॥

English:- Then the hunch back replied that he should throw aside all his harassing thoughts as he will be taking him to Kundinpur by dawn He then asked the king to give him a chariot with horses

देवो विद्याधरो वापि न सामान्यः पुमानयम् ॥

विमृश्योति नृपस्तस्मै यथोक्तं रथमार्पयत् ॥८२४॥

अन्वयः-

अयं देवो वा विद्याधरो वा अस्ति । सामान्यः पुमान् ना इति विमृश्य नृपः तस्मै यथोक्तं रथमार्पयत् ॥८२४॥

विवरणम्:-

अयं देवः वा विद्याधरः वा अस्ति । सामान्यः साधारणः पुमान् पुरुषः न अस्ति इति विमृश्य ब्रह्म पातीति नृपः दधिपर्णः राजा तस्मै कुब्जाय उक्तमनतिक्रम्य यथोक्तं साश्वं रथम् अर्पयत् अवदत् ॥८२४॥

राजोच्चे यत्रलः स्वर्णप्रवेशे कृतमङ्गलः ॥

पुनः स्वयंवरो भावी भैम्याः श्वस्तेन खेदवान् ॥८२१॥

अन्वयः- राजा ऊचे - यत् नलः स्वर्णप्रवेशे कृतमङ्गलः अस्ति तेन श्वः भैम्या. पुन. स्वयंवरो भावी। तेन अह खेदवान् ॥८२१॥
विवरणम्:- राजा ऊचे अभिदधे - यत् नलः स्वर्ण प्रवेशः स्वर्णप्रवेशः तस्मिन् स्वर्णप्रवेशे कृत मङ्गल येन सः कृतमङ्गलः अस्ति। तेन श्वः प्रभाते भीमस्थापत्यं स्त्री भैमी, तस्याः भैम्याः विदर्भराजपुत्र्याः दमयन्त्याः पुनः भूय- स्वयंवरो भावी भविष्यति। तेन अहं खेदः अस्यास्तीति खेदवान् अस्मि ॥८२१॥

सरलार्थः- राजा अवदत् - नल रवर्वाप्रवेशे कृतमङ्गल अस्ति। तेन इव प्रभाते दमयन्त्या पुन रववर- भविष्यति। तेन अह खेदवान् अस्मि ॥८२१॥

गुजराती:- ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, નલરાજાએ તો સ્વર્ણભાંગ્યા માટે મંગળ પ્રયાણ કર્યું છે. અને તેથી આવતી કાલે (પ્રભાતમાં જ) દમયંતીનો ફરીને સ્વયંવર થવાનો છે, અને તેથી હું ખેદ પામું છું. ॥૮૨૧॥

हिन्दी - तब राजाने कहा कि 'नलराजाने तो स्वर्ण में जाने के लिये मंगल प्रयाण किया है, और वहाँ कल सुबह दमयंती का फिर से स्वयवर होनेवाला है इस कारण मैं दुःखित हूँ' ॥८२१॥

मराठी :- तेव्हा राजा म्हणाला की, नलराजाणे तर रवर्गात मंगल प्रवेश केला आहे त्यामुळे उद्या सकाळीच दमयंतीचे पुन्हा रववर होणार आहे, त्यामुळे मी दुःखित आहे ॥८२१॥

English :- At this the King replied that Nal had already made his auspicious departure to heaven and Damyanti here has deaded to have her swayawar to take place at dawn

कालः स्तोकः प्रभूतोऽध्वा दूतोऽप्यागाद्विनैर्वनैः ॥
तत्कथं तत्र यातास्मि भैम्यर्थं खिद्यते मनः ॥८२२॥

अन्वयः- कालः स्तोकः अस्ति। अध्वा प्रभूतः वर्तते। दूतः अपि घनैः दिनैः आगात्। तत् कथं तत्र यातास्मि। भैम्यर्थं मे मन- खिद्यते ॥८२२॥

गुणरानी :- उवे इदमथ दमयन्तीनुं भन पण यत्तमथभन थय, अने तेपुं अस्संलवित पणु भने, परंतु भारा अवतां तेपुनीने वेवाने
श्रेणु भीजे समर्थ छे? ॥८१८॥

हिन्दी :- “अब कदाचित् दमयन्ती का मन भी चलायमान हो गया हो, और ऐसा असंभवित भी हो, लेकिन मेरे जीते जी उसको ग्रहण करने में दूसरा कौन समर्थ है?” ॥८१८॥

मराठी :- आता कदाचित् दमयन्तीचे मज पण चलायमान होईल, आणि असंभाव्य स्वभाव होईल तरी पण मी जिवंत असेपर्यंत तिला स्वीकार करण्यास दुसरा कोण समर्थ आहे? ॥८१८॥

English :- He continues that, even if her mind has gone bererk and wavery, he will never allow anyone to obtain her, come what may

तन्निश्चयेव ततस्तत्र दधिपर्णं नयाम्यहम् ॥

सार्धं तेनैव यानं यन्ममापि स्यात् प्रसङ्गतः ॥८१९॥

अन्वयः :- तत् अह निशि एव दधिपर्णं तत्र नयामि । ततः प्रसङ्गतः तेन एव सार्धं मम अपि तत्र यान स्यात् ॥८१९॥

विवरणम् :- तत् तस्यात् कारणात् अह निशि एव रात्रौ एव दधिपर्णं नृप तत्र विदभरजधान्या नयामि । ततः प्रसङ्गतः तेन दधिपर्णेन एव सार्धं सह मम अपि तत्र राजधान्या स्वयवरमण्डपे यान गमन स्यात् ॥८१९॥

सरलाधः :- ततः अह रात्रौ एव दधिपर्णं तत्र जवामि । तेन प्रसङ्गात् दधिपर्णेन सह मम अपि तत्र गमनं स्यात् ॥८१९॥

गुणरानी :- भगते शत दशभान ज पुं त्यां दधिपर्णं राजने लठ्ठ अने ते प्रसंगधी तेनी साधे भाहुं पणु त्यां जयातुं थशे ॥८१९॥

हिन्दी :- इसलिये रात्रि में ही मैं राजा दधिपर्ण को लेकर वहाँ जाऊंगा और इस प्रसंग से उनके साथ मेरा भी वहा जाना हो पाएगा ॥८१९॥

मराठी :- म्हणून मी रात्रीच दधिपर्ण राजाला तेथे घेऊन जातो. या निमित्ताने यात्यासोबत माझी पण जाणे होईल. ॥८१९॥

English :- So he decides to take king Dadiparne there so that he too will be able to reach his final destination-Damyanti

સરાલાર્થ:-

તદ્ દૂતરચ વચનમાકર્ણ દીપિર્ણ: અચિન્તયત્ - દમયન્તી મમ અતીવ પ્રિયા અસ્તિ । પરમહ પ્રભાતે તત્ર કથ ગામિષ્યામિ? પક્ષી
ભવેવં ચેત્ ગાઠયેત્ ॥૮૧૬॥

ગુજરાતી:- તે સંભળી તેણે વિચાર્યું કે, દમયન્તી તો મને અત્યંત પ્યારી છે, પરંતુ આવતી શહે સવારે હું ત્યાં શી રીતે જઈ શકીશ?
જે હું પક્ષી હોઉં તો ત્યાં જઈ શકું. ॥૮૧૬॥

હિન્દી:-

યહ સુનકર ઉસને વિચાર કિયા કિ, દમયતી તો મુझे અત્યત પ્રિય હૈ, લેકિન કલ પ્રભાત મે હી મૈ વહાં કિસપ્રકાર જા
સકૂંગા? યદિ મૈ પક્ષી હોતા તો વહાં જા સકતા ॥૮૧૬॥

મરાઠી:-

તે દૂતાચે વચન ટેકૂન ત્યાજે વિચાર કેલા કી, દમયતી તર મલા અત્યત પ્રિય આહે, પરંતુ ડાળા સકાલીચ મી તેથે કસા જાઠ
શકેન. મી જર પક્ષી જ્ઞાલો તર તેથે જાઠ શકેન.

English :- Then the king began to wonder that its no doubt that he loves Danyanti profusely, but how
could he reach his destination by dawn as he was not a bird who could fly to its destination

તથ્યૌ કુબ્જોઽપિ વૈદર્ભી ન સ્વશીલં વિલુપ્પતિ ॥

અપિ મુઞ્ચન્તિ મર્યાદાં ચેદ્ યુગાન્તેપિ વાર્ધયઃ ॥૮૧૭॥

અન્વય:-

કુબ્જઃ અપિ દથ્યૌ - વાર્ધયઃ અપિ યુગાન્તે મર્યાદા મુઞ્ચન્તિ ચેત્ વૈદર્ભી સ્વશીલં ન વિલુપ્પતિ ॥૮૧૭॥

વિવરણમ:-

કુબ્જઃ અપિ દથ્યૌ ચિન્તયમાસ - વાર્ધયઃ સાગરાઃ અપિ કદાચિત્ યુગસ્ય અન્તઃ યુગાન્તઃ, તસ્મિન્ યુગાન્તે પ્રલયકાલે
મર્યાદા મુઞ્ચન્તિ ત્યજન્તિ । પર વૈદર્ભસ્યાપત્ય સ્ત્રી વૈદર્ભી વિદર્ભરાજપુત્રી દમયન્તી સ્વસ્ય શીલં સ્વશીલ કદાપિ ન વિલુપ્પતિ
॥૮૧૭॥

સરાલાર્થ:-

કુબ્જ. અપિ ત્વચારયત્ - કદાચિત્ પ્રલયકાલે સાગરાઃ અપિ મર્યાદા ત્વજોયુઃ । પર વિદર્ભરાજપુત્રી દમયન્તી કદાપિ રવશીલ
ન વિલુપ્પત્ ॥૮૧૭॥

मराठी :-

सकाळी स्वयंवर होईल, असे जरी आज सांगितले तरी सकाळीच तो वेधे येऊन पोहोचला तर जाणावे की, तो नालव आहे. ॥८१३॥

English :- They decided to have the swayawar the next day at dawn and if they aune there, before the said time then he is bound to be Nal

अथ भीमनरेन्द्रेण दूतस्तत्र नियोजितः ॥

चैत्रे चतुर्थ्या शुद्धायां सुसुमारपुरं ययौ ॥८१४॥

अन्वयः:-

अथ भीमनरेन्द्रेण तत्र दूतः नियोजितः । सः चैत्रे शुद्धाया चतुर्थ्या सुसुमारपुरं ययौ ॥८१४॥

विवरणम्:-

अथ अनन्त भीमश्वासं नराणामिन्द्रश्च भीमनरेन्द्रः तेन भीमनरेन्द्रेण भीमराजेन तत्र सुसुमारपुरे दूतः नियोजितः प्रहितः । सः चैत्रे चैत्रमासे शुद्धायां चतुर्थ्या तिथौ सुसुमारपुरं ययौ जगाम ॥८१४॥

सरलार्थः:-

अनन्तर भीमराजोव सुसुमारपुरे नियोजित दूत चैत्रमासे शुक्लपक्षे चतुर्थ्या तिथौ सुसुमारपुरं जगाम ॥८१४॥

शुद्धादी:-

पुष्प (बीमशब्द) न्यां दूतने भोऽस्यो, अने ते दूत पुष्प चैत्र भासनी सुदी योधने दिवसे सुसुमारनगरभां गये. ॥८१४॥

हिन्दी -

फिर भीमराजा ने कहाँ दूत भेजा और वह दूत चैत्र मास की शुक्ल पक्ष की चतुर्थी के दिन सुसुमारपुर गया ॥८१४॥

मराठी :-

नंतर भीमराजाचे तेंपे दूत पाठविला तो दूत चैत्र महिन्याच्या शुद्ध चतुर्थीच्या दिवशी सुसुमार नगरात गेला ॥८१४॥

English :-

Then King Bhim sent a messenger to that place and the messenger entered susumarpar on the fourth day of the bright half of the first lunar month

गत्वा तदैव चास्थाने दधिपर्णं व्यजिज्ञपत् ॥

पुनः स्वयंवरो देव भैम्याः प्रातर्भविष्यति ॥८१५॥

अन्वयः:-

तदा एव आस्थाने गत्वा दधिपर्णं व्यजिज्ञपत् - हे देवा! प्रातः भैम्याः पुनः स्वयंवर भविष्यति ॥८१५॥

विवरणम्:- नून ध्रुवं तेन सुसुमारपुरेश्वरेण सार्धं सह कुब्जः अपि अत्र समेयति आगमिष्यति । सः कुब्जः नलः चेत् यदि नलः स्यात् तर्हि तव भूयः पुनरपि स्वयवर न सहिष्यते ॥८११॥

सरलार्थ:- वृज तेज दधिपूर्णं सार्धं सः कुब्ज अपि अत्र आगमिष्यति सः यदि नलः भवेत् तर्हि तव भूयः स्वयवर न सहिष्यते ॥८११॥

गुणशली:- तेनी साधे कुब्ज पाणु भरेभर अडीं आवधे, उभे उ जे ते नलराज उधे तो नीरा क्षीने धनीरा स्वयंवरने साउन क्षी शक्षे नडीं ॥८११॥

हिन्दी - “और उसके साथ कुब्ज भी यहाँ आयेगा। यदि वह वास्तव में नल होगा तो वह तेरा दोबारा होने वाला स्वयवर सहन नहीं कर सकेगा” ॥८११॥

मराठी :- आणि त्याच्या सोबत कुब्ज पण खरोखर देवे येईल जर तो नलराजा असेल तर तो तुझ्या पुढा होणाऱ्या रवयवराला सहन करू शकणार नाही ॥८११॥

English :- He then continued saying that if that hunchback is Nal in that form, then he will certainly not be able to bear this swayawar and will certainly come here to put up an objection

नलोऽश्वद्वयर्जोऽस्ति तस्य प्रेरणया हथाः ॥

धावन्ति स्पर्धया स्वामि - मनसा सह रंहसा ॥८१२॥

अन्वय:- नलः अश्वद्वयद्वजः अस्ति । तस्य प्रेरणया तयाः स्वामिमनसा सह स्पर्धया इव रंहसा धानन्ति ॥८१२॥

विवरणम्:- नलः अश्वस्य हृदयम् अश्वहृदय जानातीति अश्वहृदयद्वजः अश्वहृदयविवृत् अस्ति। तस्य नलस्य प्रेरणया हथाः अश्वाः स्वामिनः मनः स्वामिमनः, तेन स्वामिमनसा सह स्पर्धया इव रंहसा वेगेन धावन्ति । नलस्य प्रेरणया अश्वाः स्वामिमनसा सह स्पर्धा कृत्वा इव महता वेगेन धावन्ति। मनसाः अपि अधिकतरवेगेन धावन्ति ॥८१२॥

सरलार्थ:- नलः अश्वस्य हृदय जानाति। तेन नलस्य प्रेरणया अश्वा रगामिज मनसा सह स्पर्धाकृत्वा इव महता वेगेन धावन्ति ॥८१२॥

हिन्दी - इसलिये हे पिताजी! किसी भी उपाय से उस कुब्ज को यहाँ बुलवाओ। जिस से उसके भावों को जानकर मैं उसका विविध

प्रकार से परीक्षा कर सकूँ ॥८०८॥

मराठी :- म्हणून बाबा! कोणत्याही प्रकारे त्या कुब्जाला येथे आणा? म्हणजे त्याच्या मनोभावनांना जाणणारी मी त्याची त्या त्या

प्रकारे परीक्षा करीन ॥८०८॥

English :- So she asks her father to call him here at all costs so she can understand his emotions and test his identity.

भीमः प्रोवाच हे वत्से! सुसुमारपुरेश्वरम् ॥

उपक्रम्य तवालीकस्वयंवरमिहाह्वये ॥८०९॥

अन्वयः- भीमः प्रोवाच - हे वत्से! यह तब अलीकं स्वयंवरम् उपक्रम्य सुसुमारपुरेश्वरम् आह्वये ।

विवरणम्:- भीमः विदर्भेश्वरः प्रोवाच जगाद - हे वत्से! यह अस्मिन् पुरे तव अलीकं मिथ्या स्वयवरम् उपक्रम्य विरचय्य सुसुमारपुरस्य

ईश्वरः सुसुमारपुरेश्वरः तं सुसुमारपुरेश्वरं दधिपर्णनृपम् आह्वये आकारये ॥८०९॥

सरलार्थः- भीमः जगाद - हे वत्से! अहम् अस्मिन् नगरे तव अलीकं स्वयवर विरचय्य सुसुमारपुरेश्वरं दधिपर्णम् अत्र आह्वये ॥८०९॥

शुब्धः ॥८१॥ :- त्वां रे लीभशब्दोऽस्तु मे, हे वत्से! त्वं रे लीभः स्वयंवरं रथीने भर्तुं ते सुसुमारपुरेश्वरः राजानो भोवातुं छुं ॥८०८॥

हिन्दी :- तब भीमराजाने कहा कि, "हे वत्से! तेरा झुठा स्वयंवर रचकर, उसने सुसुमारपुर के राजा दधिपर्ण को आमंत्रित करता हूँ" ॥८०९॥

मराठी :- तेव्हा भीमराजा म्हणाला, हे वत्से! तुझे खोटे स्वयवर रचून येथे त्या सुसुमारनगराच्या दधिपर्ण राजाला बोलावितो ॥८०९॥

English :- So her father replied that they shall arrange for an artificial swayavar and inuit the king Dadiparne of Susumapur.

દમયન્ત્યવવત્તાત નલો નૂન સ કિં પુનઃ ॥

તાદૃક્કુતોઽપ્યમૃદ્ દોષાદાહારસ્યાથ કર્મણઃ ॥૮૦૬॥

અન્યઃ- અથ દમયન્તી અવદત્ - તાત! નૂન સઃ નલઃ અસ્તિ । કિ પુનઃ સ. આહારસ્ય અથવા કર્મણઃ દોષાત્ કુતઃ અપિ તાદૃક્ અમૃત ॥૮૦૬॥

વિવરણમ્- અથ અનન્તર દમયન્તી અવદત્ - તાત! નૂન ધ્રુવ સઃ નલઃ અસ્તિ । કિન્તુ સઃ આહારસ્ય દોષાત્ દૂષિતાહારાત્ અથવા કર્મણઃ દોષાત્ દુષ્કર્મવશાત્ કુતઃ અપિ દોષાત્ તાદૃક્ કુલ્લઃ કરુપઃ ચ અમૃત ॥૮૦૬॥

સારતાર્થઃ- અનન્તરં દમવન્તી અવદત્ - તાત! જૂન સઃ જલ દ્યારિત્ । આહારસ્ય દોષાત્ દુષ્કર્મપ્રભાવાત્ વા કુતાશ્રિત્ દોષાત્ સ તાદૃક્ કુલ્લ કુરુપશ્ચ અમૃત ॥૮૦૬॥

ગુજરાતીઃ- ત્યારે દમયંતી બોલી કે, હે પિતાજી! ખરેખર તે નલરાજા છે, વધારે શું કહું? કોઈક આહારના દોષથી અથવા કર્મયોગે તે નેવાં કુલ્લ સ્વરૂપવાળો થયેલો છે. ॥૮૦૬॥

હિન્દી - તબ દમયતી બોલી કિ, “હે પિતાજી! સત્તમુચ વહ નલ હી હૈ, અબ અધિક કયા કહના? કિસી આહાર-દોષ સે યા કર્મ-સંયોગ સે વહ કુલ્લ સ્વરૂપવાલા હો ગયા હૈ” ॥૮૦૬॥

મરાઠી :- તેઠા દમવંતી મળાલી કી, બાબા! રવરોરવર તો જલચ આહે, આતા જારત કાવ મળાવચે? આહારાત્યા દોષાને અથવા કર્મયોગાને તો કુલ્લ વ કુરુપ જ્ઞાતા અસેલ ॥૮૦૬॥

English :- Then Damyanti atonce said that the hunch-brook has to be Nal at all costs who may have attained this misfortunate form due to some nutriment or pabulum or a sin or disorder of the humours of the body or for some disrespectful deed

સૂર્યપાસ્ય સામર્થ્ય હસ્તિશિક્ષણનૈપુણ્યમ્ ॥

દાનમત્યદ્ભુતં ચેદં નાન્તરેણ નલં ભવેત્ ॥૮૦૭॥

અન્યઃ- સૂર્યપાકસ્ય સામર્થ્ય હસ્તિશિક્ષણનૈપુણ્યમ્, અત્યદ્ભુતમિદ દાન નલમ્ અન્તરેણ ન ભવેત્ ॥૮૦૭॥

ગુજરાતી :- કહું છે કે, જ્યાં પ્રયોજ્ય હોય, તે દિશામાંથી આવેલો મગડો પણ હર્ષ ઉપજાવે છે, ત્યારે ત્યાંથી મોડેલા પુરુષ માટે તે કહેવું જાયું? ॥૮૦૩॥

હિન્દી :- કહતે हैं कि जहाँ प्रयोजन है, उस दिशा से आने वाले कौए का समागम भी हर्षित करता है, तो फिर वहाँ से भेजे हुए मनुष्य के लिए तो कहना ही क्या? ॥८०३॥

મરાઠી :- म्हणतात कि जेथे प्रयोजन असते, त्या दिशेमध्ये आलेला कावळा पण हर्ष उत्पन्न करतो. तर मग तेथून पाठविलेल्या पुरुषाबद्दल काय सांगावे? तो तर आनंद देणाराच ॥८०३॥

English :- As it is said that even crows are welcomed from the place, from where, one tenders a special interest and purport So if crows can be welcomed than what can one say of human-beings?

जगाम कुशलेनाथ कुशलः कुण्डिनम्पुरम् ॥

सर्व भीमाय कुब्जस्य स्वरूपं च न्यरूपयत् ॥८०४॥

અન્ય:- અથ કુશલઃ કુશલેન કુણ્ડિનં પુર જગામ । કુબ્જસ્ય સર્વં સ્વરૂપ ચ ભીમાય ન્યરૂપયત્ ॥૮૦૪॥

विवरणम्:- अथ अनन्तर कुशलः कुशलेन क्षेमेण सुखेन कुण्डिन पुर जगाम ययौ । कुब्जस्य सर्वं स्वरूप वृत्तान्त भीमाय वैदर्भाय न्यरूपयत् न्यवेदयत् ॥८०४॥

સમતાર્થ :- અનવતર કુશલ કુશલેન ક્ષેમેણ કુણ્ડિન ગગર જગામ । તત્ર કુબ્જસ્ય સર્વં વૃત્ત ભીમાય વૃપાય વ્યવેદયત્ ॥૮૦૪॥

ગુજરાતી :- પછી તે કુશલ ક્ષેમકુશળ કુંડિનપુર ગયો, તથા તેણે તે કુબ્જનું સઘળું વૃત્તંત ભીમશાસ્ત્રને જણાવ્યું. ॥૮૦૪॥

हिन्दी :- फिर वह कुशल कुशलपूर्वक कुण्डिनपुर गया। उसने भीमराजा को उस कुब्ज का सब - वृत्तान्त कह सुनाया॥८०४॥

મરાઠી :- नंतर तो कुशल सुखरूप कुण्डिनपुरला वोला आणि त्याने त्या कुब्जाचा सवाळा वृत्तांत भीमराजाला सांगितला ॥८०४॥

English :- Then Kushal left for his city with utmost happiness and dexterity. On reaching he narrated to King Bhim the whole biography of the hunch-back.

सरलाधः-

कुब्जः आह रम- स. ताटक रूपसम्पन्न. बल. क। इदृशः कुब्ज. कुरूपः च अहं क। जाटये पुन. तदा रसावेशात् क. कः परवान् परतन्त्रः न अभूत् ॥८०१॥

गुणशाली:- त्वरे कुब्ज भेल्यो रे, भ्रां ते नल भने भ्रां तुं भावो कुब्ज? भने नाटभ्रां तो ते नभते रसने वीधे झोणु झोणु परवध नडोतुं थयुं? ॥८०१॥

हिन्दी :-

तब कुब्ज बोला कि- कहाँ वह रूपसंपन्न नल और कहाँ मैं कुरूप कुब्ज? और नाटक में तो उस समय रस के कारण कौन - कौन परवध नहीं हुआ था? ॥८०१॥

मराठी :-

“तेव्हा कुब्ज म्हणाला कि, कोठे तो बल? कोठे मी असा कुरूप वेहत्याचा कुब्ज? आणि जाटकात तर त्या वेळेला रसयुक्त रश्चामुळे कोण - कोण परवध झाला नव्हते ” ॥८०१॥

English :- At this the hunch-back replied that one cannot compare him, who is shapeless and ugly to the most handsome Nal. He added saying that he was so engrossed in the play, that was a mixture of all emotions, that had made him to blurt out the impossible

इत्यालप्य गृहे नीत्वाऽपुच्छद्भैमीकयां मुहुः ॥
वस्त्रालङ्कारणाद्यैस्तं देवीस्नेहादतृषत् ॥८०२॥

अन्वयः-

इति आलप्य त गृहे नीत्वा मुहुः भैमीकयाम् अपुच्छत् । देवीस्नेहात् तं वस्त्रालङ्कारणार्थैः अतृषत् ॥८०२॥

विवरणम्:-

इति तं कुशलम् आलप्य आभाष्य त गृहे नीत्वा मुहुः वारंवारं भैम्याः दमयन्त्याः कथा तां भैमीकयां दमयन्तीकयाम् अपुच्छत् अप्राशीत् । देव्यां देव्याः वा स्नेहः देवीस्नेहः, तस्मात् देवीस्नेहात् दमयन्तीस्नेहात् तं कुशलं वस्त्राणि च अलङ्कारणानि च वस्त्रालङ्कारणानि । वस्त्रालङ्कारणानि आद्यानि येषां तानि वस्त्रालङ्कारणार्थैः अतृषत् अतोषयत् ॥८०२॥

भैरव्याभ्यर्थ्य नृपं भद्रा द्रष्टुं त्वां प्रेषितस्य मे ॥

मार्गेऽनुकूलैः शकुनैराख्यातस्त्वं स्फुट नलः ॥७९९॥

अन्वयः:- हे भद्रा भैरव्या नृपम् अभ्यर्थ्य त्वा द्रष्टु प्रेषितस्य मे मार्गे अनुकूलैः शकुनैः त्व स्फुट नलः आख्यातः ॥७९९॥

विवरणम्:- हे भद्रा! भीमस्यापत्यं स्त्री भैमी, तथा भैरव्या भीमपुत्र्या दमयन्त्या ज्ञान् पातीति नृपः तं नृपम् अभ्यर्थ्य सम्प्रार्थ्य त्वा द्रष्टुम्

आलोकितुं प्रेषितस्य प्रहितस्य मे मम मार्गे अनुकूलैः शकुनैः निमित्तैः त्व स्फुट नलः आख्यातः । यदा अह त्वा द्रष्टुं निर्गतस्तदा मार्गे अनुकूलः शकुनः अभवत् । तेनापि ज्ञात त्व नलः असि इति ॥७९९॥

सरलार्थः:- हे भद्रा! दमयन्त्या नृप सम्प्रार्थ्य त्वा द्रष्टुमहमत्र प्रेषित । तदा मार्गे अनुकूलः शकुनः शुभाणि विमिधाणि अभवत् । तेनापि

ज्ञायते - त्व स्फुट नल असि, इति ॥७९९॥

गुणशली:- उ लक्ष्मीये राजने सभञ्जनीने तभने जेव। भाटे भोडलेल। जेव। भने भार्गभां अनुदूण शुडनो धवाणी व्यापुं छे डे, तुं प्रगट दीने नल छे ॥७९९॥

हिन्दी - “हे भद्रा! दमयन्ती ने राजा को समझाकर तुम्हें देखने के लिये मुझे भेजा। मुझे रास्ते में शुभ शकुन होने से मैं यह जानता हूँ कि, तुम प्रगट रूप से नल ही हो” ॥७९९॥

मराठी - “हे भद्रा! दमयन्तीने राजाला विनती करून तुला पाहण्याकरिता मला येथे पाठविले। मी येथे येत असताना मला शुभ शकुन झाले त्यावरून तू नलच आहेस. हे मी जाणते” ॥७९९॥

English :- He continued saying that Damyanti had explained to the King about this, so he was sent here. He then says that he had to be King Nal in that form

तिस्रंवदति भो कुब्जा! केवलं रूपमेव ते ॥

नलस्येवातिशयिन्यः कलास्तु सकलाः तव ॥८००॥

अन्वयः:- भो कुब्ज! केवल ते रूपमेव विसवदति । तव नलस्य इव सकलाः अतिशयिन्यः कलाः तु सन्ति ॥८००॥

मराठी :-

“आम्ही तर श्री युगादिदेवाची संद्याकाळची पूजा करण्यासाठी आता जात आहो, ” असे म्हणून सगळे पात्र (रत्नभूमीवक्त्र) निघून गेले. ॥७९६॥

English :- He added that he was going to do the evening puja to Yugadidev Then all the characters of the play walked out of the stage.

कुशलो हृण्डिकमयाप्राक्षीचाट्यान्तरे भवान् ॥

यत्तथा भो नलोऽस्मीति प्रोचे चातः स्फुटं नलः ॥७९७॥

अन्वयः-

अथ कुशलः हृण्डिकम् अप्राक्षीत् - भवान् नाट्यान्तरे तथा भोः नलः अस्मीति यत् प्रोचे । अतः स्फुटं नलः असि ॥७९७॥

विवरणम्:-

अथ अनन्तरं कुशलः हृण्डिकम् अप्राक्षीत् अपृच्छत् - भवान् नाट्यस्य अन्तरे नाट्यान्तरे नाट्यमध्ये भोः । अहं नलः । अस्मि ” इति यत् प्रोचे उक्तवान् । अतः स्फुटं त्वं नलः असि ॥७९७॥

सरलार्थः-

अनन्तर कुशलः हृण्डिकम् अपृच्छत् - गाट्यमध्ये भवान् 'अह नलः' अस्मि इति वद् उक्तवान् । तेन त्वं स्फुटतयाः नलः असि' ॥७९७॥

गुणशाली :- यही ते कुशले हुंडिकने पूछुं रे, ते नाट्यची अंदर ते ये भे अहं रे हुं नल हुं भाटे तुं ये भे नल नल न ७ ७७. ॥७९७॥

हिन्दी -

फिर उस कुशल ने हंडिक से कहा कि, “तूने नाटक के मध्य मे ऐसा कहा था कि, मैं नल हूं, इसलिये तू वास्तव मे नल ही हों” ॥७९७॥

मराठी :-

मग त्या कुशलाने हुंडिकाचा विचारले की, “तू गाटकात असे सांगितले होते की, तो नल मीच आहे म्हणूनच तू खरोबर नलच आहे.” ॥७९७॥

English :- Then Kushal turning to Nal, said to him that as he had said during the play that he was Nal, so he has to be Nal in reality

पुष्करातीः - येवाभां राज्ञ्ये उद्ये जेईने इहुं डे, शुं सूर्य अस्त पाभ्यो? इत्तना अतिशय बहुभुव्ही आपणो संभ्राडाणनी दिधाने पण
उत्तंभी गभा. ॥७८४॥

हिन्दी - इतने मे राजा ने ऊपर देखकर कहा कि, "क्या मर न अस्त हो गया? रस के अतिरेक से हम सप्टाकर्म को भी भूल
गये" ॥७९, ४॥

मराठी - इतक्यात राजा वर पाहून म्हणाता की, "काय सूर्यास्त झाला? रसाच्या अतिरेकामुळे आपही सप्टाकाळवी क्रिया करणे
पण विसरून गेलो? ॥७९४॥

English - Just then the King asked if the sun has set. He added saying that they we so much dipped in
the aqua of entertainment, to have forgotten the twilight period.

पुरश्चालोक्य कुशलं कुशलं नाट्यकर्मसु ॥
सपर्णामात्यमादिक्षद् भोस्त्वमेतं कृतार्थ्य ॥७९५॥

अन्वयः - नाट्यकर्मसु कुशल कुशल पुरः आलोक्य सपर्णामात्यम् आदिक्षत् - भोः । त्वम् एतं कृतार्थ्य ॥७९५॥

विवरणम् - नटैः अभिनेय नाट्यम् । नाट्यस्य कर्माणि नेपथ्यादीनि नाट्यकर्माणि तेषु नाट्यकर्मसु नेपथ्यादिषु कुशल निष्णात
कुशल भीमराजेन प्रेषित दूत (विप्रम्) पुरः अग्रे आलोक्य दृष्ट्वा राजा नृपः सपर्ण नाम अमात्य सपर्णामात्यं सपर्णामन्त्रिणम्
आदिक्षत् - आदिशत् त- भो मन्त्रिन् । त्वम् एतं कुशल कृतार्थ्य कृतार्थ करु ॥७९५॥

सरलाध. - नाट्यकर्मसु कुशल कुशल नामभीमराजदूत पुरत आलोक्य नृप- सपर्ण नाम अमात्यम् आदिशत् - भो- अमात्या त्वमेव
कुशल कृतार्थ करु ॥७९५॥

गुजरातीः - પછી નાટ્યકર્મમાં વિશ્વભૂ એવા કુશલને આગળના ભાગમાં ઉભેલો જોઈને (રાજાએ) સપર્ણ નામના મંત્રીને કહ્યું
કે, હે મંત્રી! તું આ કુશલને કૃતાર્થ કરજે? ॥७९५॥

मराठी :-

तिला पाहून गाणार पण दबोच भीतीने आणि सभ्रमाने मरणात्ता की, "हे पिंवाला! हे पिंवाला! अजून पण जोपर्यंत श्वासीच्छवास आहे तोपर्यंत हे ततापाश तोहून टाक। तोहून टाक। मग पिंवालने पण एकदम धावत जाऊन ते पाश तोहून टाकले तेव्हा दमयन्ती मूर्छित होऊन जमिनीवर पडली." ॥७९१॥

English :- Seeing this Ghandar screamed at Pingal in fright asking him to run and cut of the creeper till her life still respire for breath. Them Pingal ran and cut of the creeper. Damyanti thus fell down unconscious.

गानधारः स्माह नन्वेषा पिङ्गल प्रियमात्मनः ॥

विपत्स्यते ह्यापश्यन्ती तत्सार्धपतयेऽधुना ॥७९२॥

अप्यतिऽसौ समुत्पादय येनाप्योतीप्सितं क्रमात् ॥

इत्युक्त्वा तौ तथा कृत्वा निष्क्रान्तौ रङ्गभूमितः ॥७९३॥

अन्वयः-

गानधारः आह स्म - हे पिङ्गल! ननु एषा आत्मनः प्रियम् अपश्यन्ती विपत्स्यते । तत् अधुना सार्धपतये -- (७९२)
असौ समुत्पादय अप्यति । येन क्रमात् ईप्सितम् आप्नोति । इत्युक्त्वा तौ तथा कृत्वा रङ्गभूमितः निष्क्रान्तौ ॥७९२॥

विवरणम्:-

गानधारः आह स्म - ब्रवीति स्म । हे पिङ्गल! ननु एषा दमयन्ती आत्मनः प्रियं नल न पश्यन्ती अपश्यन्ती विपत्स्यते मरिष्यति । तत् तस्मात् कारणात् अधुना इदानीम् (७९२) असौ दमयन्ती समुत्पादय सार्धस्य पतिः सार्धपतिः, तस्मै सार्धपतये अप्यति दीयते । येन क्रमात् आमुमिष्टमीप्सितमाप्नोति लभते । इति इत्यमुक्त्वा तौ गानधारपिङ्गलौ तथा कृत्वा दमयन्तीं समुत्पादय सार्धपतये रङ्गस्य भूमिः, रङ्गभूमिः, तस्याः रङ्गभूमेः निष्क्रान्तौ अपक्रान्तौ ॥७९३॥

गुणशली :- त्याहे गांधारे कहुं के हे पिंवाला! आह दमयन्ती भरेभर पोताना स्वाभीने नडीं जेवाधी भरुण पाभशे, भाटे डवे आने उपाडीने सार्धपतिने सोंपीये के जेवपी ते अनुक्रमे पोतानुं वांछित भेजवशे. येथे कही तेथो तेभे कही रंजणुभिभांधी नीकणी जया. ॥८२॥ ॥८३॥ युज्यं ॥

English - asked her not to gather courage to do such a sinful deed, so as to make him the foremost among sinners

निर्मर्यादस्य अपरस्य पत्याभासस्य मे कृते ॥

सतीचक्रावतसः स्व व्यापादयसि किं वृथा ॥७८५॥

अन्वयः- निर्मर्यादस्य पापस्य पत्याभासस्य मे कृते हे सतीचक्रावतस! स्व वृथा किं व्यापादयसि ॥७८५॥

विवरणम्- निर्मिता मर्यादा यस्मात् तसः निर्मर्यादः तस्य निर्मर्यादस्य मर्यादहितस्य, पापस्य पापिनः, पतिरिव आभासतेऽसौ पत्याभासः, तस्य पत्याभासस्य मे मम कृते - सतीनां पतिव्रतानां चक्रं वृन्द सतीचक्रम् । सतीचक्रस्य अवतरः शिरोभूषण

सतीचक्रावतसः, तत्सम्बुद्धौ हे सतीचक्रावतस पतिव्रतावृन्दशिरोभूषण हे दमयन्ति! स्वमात्मानं वृथा किं व्यापादयसि घातयसि ॥७८५॥

संलार्थ - मर्यादारहितस्य, पापिन, पत्याभासस्य मम कृते हे पतिव्रतावृन्दशिरोभूषण दमयन्ति! त्वम् आत्मानं वृथा मुषा किं घातयसि ॥७८५॥

गुणशाली :- भर्माह विद्वान्तां पापी अन्ये पतिना आत्मैव सरण्ये भवेत् भारे भटे छे सती ! भंडव्यं भुङ्क्त सभान् दमयन्ती! हेडट

हिन्दी - “अमर्यादित पापी और पति के समान आत्मसमान पति मेरे लिए, हे सतीमंडल मे मुकुटसमान दमयन्ती! तू क्यों व्यर्थ मे ही अपनी आत्मा का घात कर रही हो” ॥७८५॥

मराठी :- हे पतिव्रताना शिरोभूषण असलेल्या दमयन्ती! मर्यादा सोडलेल्या, पापी व पतीप्रमाणे भासणाऱ्या माझ्यासाठी विनाकारण रगत चा घात का करतोस? ॥७८५॥

English :- Nal then addressin Damyanti (with) her husband had gone far beyond the told limits) that she is just having a fantasim of her husband, being somewhere around So she shouldnt slaughter or ambuscade her soul for ineffectual and otiose reasons.

गुजरानी :- हे भवसानी ! तू भावसानी ! अथधान इरावती सूर्य, सूर्य, पछी सपुर्ण भन्तीले पण इत्युं इ, शुभे ! आ शुं ? आ शुं ?
॥७८६॥

हिन्दी - “हे महावती ! महावती ! भावसानी करना छोड़ दो, छोड़ दो। फिर सपुर्ण मंत्री भी बोला कि, “शुभे। यह क्या ?” ॥७८६॥

मराठी - “हे महासती ! हे महावती ! भावसानी करणे पुढे इतले (आत्महत्या करू नकोस) सपुर्ण मंत्रीही म्हणाला हे कल्याणि।
आज हे काय ? हे भवतीने काय करतसे ?” ॥७८६॥

English - The King's ambassador met her as a glitster woman said to her to stop such an improper deed of hers. Then even the minister asked her to cease

जीवलोऽप्युचिवानार्य मा मात्याक्षिरसून् वृथा ॥

नतोऽप्युत्थाय सपदि प्रोवाचोच्चैः ससभमः ॥७८७॥

अन्वयः - जीवलः अपि उचिवान् - आर्ये ! असून् वृथा मा मा त्याक्षीः । नतः अपि सपदि उत्थाय ससभमः उच्चैः प्रोवाच ॥७८७॥

विवरणम् - जीवलः अपि उचिवान् उक्तवान् - आर्य ! असून् प्राणान् वृथा मुधा मा मा त्याक्षीः । मा त्यजा मा मा त्यज । नतः अपि सपदि द्रुतम् उत्थाय सभमेण त्वरया सह वर्ततेऽसौ ससभमः सत्वरः उच्चैः प्रोवाच ॥७८७॥

सरलार्थः - जीवल अपि उक्तवान् - आर्ये ! वृथा प्राणान् मा त्यज । नतः अपि द्रुतमुत्थाय ससभमम् उच्चैः अब्रवीत् ॥७८७॥

गुजरानी :- अथ प्रतिहार पण आत्यो इ, हे आर्ये ! तुं निरर्थक प्राणोने नञ् नही हे. तारे नले पण संवभ सडित तुरन्त ठीकीने भोटा स्वरथी इत्युं ॥७८७॥

हिन्दी - जीवल प्रतिहार भी कहने लगा कि, “हे आर्य ! तू व्यर्थ मे अपने प्राणों का त्याग मत कर। त्याग मत कर।” तब नल भी प्रमित होकर तुरन्त खड़े हो कर ऊँच स्वर में कहने लगा ॥७८७॥

सरलाध - वनदेव, आर्यपुत्राय मम आत्मपादातिशयमिमा क्रिया कथयेयु । हे पित । हे मात । मामात्मन सुता जानीत ॥७८४॥

गुणशाली :- हे वन्देवीभ्यो! आर्यपुत्र नलने भारी भू क्रिय। अहेने तथा हे पिताञ्ज! हे भानाञ्ज! भने तभारी पुत्री आशुने !

॥७८४॥

हिन्दी - “हे वन्देवीयो! आर्यपुत्र नल को मेरी आत्महत्या की यह क्रिया बताना तथा हे पितानी! हे मातानी! मुझे तुम्हारी पुत्री

समझना” ॥७८४॥

मराठी - “हे वन्देवीनो! आर्यपुत्र नलाला माझी ही आत्महत्येची क्रिया सांगा? तसेच बाबा! हे आई! मला तुमची मुलगी

समजा ” ॥७८४॥

English :- So addressing the forest's Goddesses and Gods, she asked them to tell Nal of this deed of committing suicide and also asked them to take her as their daughter

इत्युक्त्वाश्रूणि मुञ्चन्ती लतापाश गले ददौ ॥
राजोत्थाय ससरम्भमूर्ध्वपाणिरभाषत ॥७८५॥

अन्वय:- इति उक्ता अश्रूणि मुञ्चन्ती सा गले लतापाश ददौ । राजा ससरम्भममुत्थाय ऊर्ध्वपाणि अभषत ॥७८५॥

विवरणम्:- इति अनन्तरैकम् उक्त्वा अश्रूणि मुञ्चन्ती सा दमयन्ती गले लतापाशः, त लतापाशं ददौ। तदा राजा नृपः सश्रमेण त्वरया सह यथा स्यात् तथा ससरम्भ सत्वरम् उत्थाय ऊर्ध्वपाणी करे यस्य सः ऊर्ध्व पाणि ऊर्ध्वबाहुः अभाषत अवदत् ॥७८५॥

सरलाध:- इति उक्त्वा नोत्राभ्यामश्रूणि मुञ्चन्ती दमयन्ती गले लतापाश अददात् । तदा नृपः ससरम्भमुत्थाय ऊर्ध्वबाहु अभषत ॥७८५॥

शैभ्युचे कथमेवोऽपि दुःखमोक्षं भवेत्कृतम् ॥

सहकारे तदस्मिन् स्वयं भवान्युदबध्य निर्वृता ॥७८२॥

अन्यः- भेमी ऊचे - कथम् एषः अपि मे दुःखमोक्षं न अकृता तद् अस्मिन् सहकारे स्वयं उदबध्य निर्वृता भवामि ॥७८२॥

विवरणम्:- भीयस्यापत्यं स्त्री भेमी दमयन्ती ऊच बभावे - कथम् एषः सिहः अपि मे भयं दुःखात् मोक्षः दुःखमोक्षः, तं दुःखमोक्षं न

अकृता एषः सिहः अपि मा दुःखात् न अमाचयत् । तद् तस्मात् कारणात् अस्मिन् सहकारे आश्रयक्षे स्वमात्मानम् उदबध्य ऊर्ध्वम् बद्ध्या निवृता सुखिनी भवामि ॥७८२॥

सरलार्थः- दमयन्ती अभाषत - एषः सिहः अपि भयं दुःखमोक्षं न अकरोत् । अतः अहमस्मिन् आश्रयक्षे स्वमूर्धं बद्ध्या निर्वृता भवामि ॥७८२॥

युञ्जामी :- पृष्ठी दमयन्ती भोवीडे, अरे आ सिंहे पण भते दुःखमोक्षीडे भन छोऽमी? माटे आ आंभाना पृक्ष पश्यी गेले हांसो भाईने तुं आपधात कुं. ॥७८२॥

हिन्दी :- फिर दमयन्ती बोली कि, “अरे इस सिह ने भी मुझे दुःख में से क्यों नहीं छुड़ाया? इस लिये अब मैं इस आश्रयक्ष पर गले को फाँसी लगाकर आत्महत्या करती हूँ” ॥७८२॥

मराठी :- मग दमयन्ती म्हणाली की “अरे या सिंहाने पण मला दुःखातून का सोडविले नाही? म्हणून आता या आढ्याच्या वृक्षावर गाळ्याला फास लावून मी मुरवी होते (अपघात करून घेते) ॥७८२॥”

English :- Darnyanti then lamented because the lion too did not make her free from all her a gony by devouring her up, so she disides to commit suicide by hanging herself from the mango-tree

दिशोऽवलोक्य हा आर्यपुत्रेयमकुपालुना ॥

त्यक्ता त्वया धिना दोषमशरण्या विपद्यते ॥७८३॥

अन्यः- दिशः अवलोक्य हा आर्यपुत्र! अकुपालुना त्वयात्यक्ता इयम् दोष विना अशरण्या विपद्यते ॥७८३॥

English :- Then Nal wondered that he doesn't find it pleasant to the ears to hear the death of Darnyan!
In this way. So he stood up and spoke.

नटाः सत्त्वं कियत् कृत्त्वं संसदये स्फुरिष्यति ॥

तत्र नाट्यं यतो द्रष्टुं नार्हन्ति स्त्रीवधं नृपाः ॥७८०॥

अन्वयः:- हे नटा! संसदये कियत् सत्त्वं कृत्त्वं स्फुरिष्यति। तत् न नाट्यम्। यतः नृपाः स्त्रीवधं द्रष्टुं न अर्हन्ति ॥७८०॥

विवरणम्:- हे नटा! संसदः पर्वदः अये संसदये कियत् सत्त्वं कृत्ततीतिकृत्। कृतःभावः कृत्त्वं स्फुरिष्यति। तद् न नाट्यं। नटैः न अभिनेयम्। (यदा संसदः अये सत्त्वकृत्प्रसङ्गः प्रसज्येत तदा नटैः सः न अभिनेयः) यतः नृन् पान्तीति नृपाः राजानः स्त्रियः वधं स्त्रीवधं द्रष्टुं न अर्हन्ति ॥७८०॥

सरलाधः:- हे नटा! संसद अयो कियत् सत्त्वं कृत्त्वं (सत्त्ववधप्रसङ्गः) स्फुरिष्यति। तदा नटैः स न अभिनेय। यत नृपा स्त्रीवधं द्रष्टुं नार्हन्ति ॥७८०॥

गुणशाली:- हे नटो! आ सत्त्वाभां आपुं नटः उरुं नष्टी, उभे उ रञ्ज्योभे स्त्री उत्प। जेदी योउय नष्टी. ॥७८०॥

हिन्दी :- हे नटो! सभा मे किसी प्राणीका वध करनेका प्रसंग हो, तो ऐसा नाटक नहीं करना चाहिए, क्यो कि राजाओ के लिये स्त्री हत्या देखना योग्य नहीं है" ॥७८०॥

मराठी :- "हे नटांनो! सभेसमोर एकाद्या प्राण्याचा वध करण्याचा प्रसंग आला तर नटांनी त्याचा अभिनय करू नये. कारण राजांनी स्त्रीहत्या पाहणे योग्य नाही." ॥७८०॥

English - Then Nal addressing the actors, said that in this assembly many incidents of the existence of courage will be manifested. So such plays should not be acted out as kings should not see women being murdered.

गुजराती :- दमयन्तीओ ओधे इहं छतीं भूण, ते सिंड तो भुं पश्चात्तापभीं पत्नीने भुरल ज उवडा भु पश्चातो धई गयो ॥७७७॥

हिन्दी - दमयन्ती के इस प्रकार से कहने पर भी, वह शेर तो बहुत पश्चात्ताप करते हुए, तुरन्त उल्टे मुखवाला हो गया ॥७७७॥

मराठी :- दमयन्तीने असे म्हणताच तो श्रेष्ठ सिंह अतिशय पश्चात्ताप करू लागला व दीर्घ पहाडभुंख झुंझीं मावो वळता ॥७७७॥

English - When Danyanti said such words the lion atonce left ashamed of himself and walked away

राजाऽवोचान्निवृत्तोऽयं केशरी हुण्डिक स्वयम् ॥
पतिव्रताव्रतेनैव प्रदीपेनाऽन्धकारवत् ॥७७८॥

अन्वयः - राजा अवोचत् - हे हुण्डिका! पञ्दीपेन अन्धकारवत् पतिव्रताव्रतेन एव अयं केशरी स्वय निवृत्तः ॥७७८॥

विवरणम् - राजा नृपः अवोचत् अबवीत् - हे हुण्डिका! प्रदीपेन दीपकेन अन्धकारः इव (यथा प्रदीपेन अन्धकारः स्वयमेव निवर्तते तथा) पतिः एव व्रत यस्याः सा पतिव्रता । पतिव्रतायाः व्रत पतिव्रताव्रतं तेन पतिव्रताव्रतेन दमयन्त्याः पतिव्रत्येन एव अयं केशराः अस्य सन्तीति केशरी सिंहः स्वयमेव निवृत्तः परावृत्तः ॥७७८॥

सरलार्थः - राजा अवत् - हे हुण्डिका! प्रदीपेन यथा अन्धकारः स्वयमेव निवर्तते तथा पतिव्रतायाः व्रतेन एव अयं केशरी स्वय निवृत्त अस्ति ॥७७८॥

गुजराती :- त्परे राज भोत्पो इ, डे डुंडि । आ सिंड तो पतिव्रतांना व्रते वीधे पोशनी भेजे ज, दीपशयी अंधकारनी लेख पाछो डडी गयो छे ॥७७८॥

हिन्दी - तब राजा कहने लगा कि, “हे हुण्डिका! यह सिंह तो पतिव्रता के व्रत के द्वारा स्वय ही, दीपक द्वारा अन्धकार के समान पीछे हट गया है” ॥७७८॥

English - When Nal sees that his pleasant words are not playing the trick, he then speals out, on the pretext to save Damyanti

हेरे तीव्रक्षुधाक्षामः किञ्चित् चेतयसे न चेत् ॥
मुञ्चेतां तर्हि मां भुङ्क्व पतितोऽस्मि तवाग्रतः ॥७७३॥

अन्वयः- हे हरे। तीव्रक्षुधाक्षामः त्व किञ्चित् न चेतयसे चेत् तर्हि एता मुञ्च। मां भुङ्क्वा अहं तव अग्रतः पतितः अस्मि ॥७७३॥

विवरणम्:- हे हरे! हे सिंह! तीव्रा चासौ क्षुधा च तीव्रक्षुधा । तीव्रक्षुधया क्षामः तीव्रक्षुधाक्षामः तीव्रतरबुभुक्षाकुशः त्व किञ्चित् न चेतयसे न विचारयसि तर्हि एताम् अबला मुञ्च । मा भुङ्क्व भक्षय । अह तव अग्रतः पुरतः पतितः अस्मि ॥७७३॥

सरलार्थ - हे सिंह। तीव्रतरक्षुधया व्याकुल त्व यदि न चेतयसे तर्हि एतामबला मुञ्च। मा भुङ्क्व। अह तव पुरतः पतित अस्मि ॥७७३॥

गुणशती :- हे सिंह! अत्यन्त क्षुधाधी क्षीण धयेत्। अये। नने ज्योरे इंछि विचार धतो नथी, तो आ दभयन्तीने तुं छोडी हे अने धातुं भक्षण कर ! आ नारी पासो तुं पड्यो छुं. ॥७७३॥

हिन्दी - “हे सिंह! तीव्र क्षुधा से व्याकुल तुझे जब कुछ भी विचार नहीं होता है, तो इस दमयन्ती को छोड़ दे और मेरा भक्षण करा। मैं तेरे पास ही पड़ा हूँ” ॥७७३॥

मराठी - “हे सिंह! अतिशय भुकेने क्षीण झाल्यामुळे तू जर काही विचार करीत नसशील तर तू दमयन्तीला सोडून दे व मला खावा हा मी तुझ्यापुढे पडलो आहे ” ॥७७३॥

English - He tells the lion that he has no brains to think, when he is captured by hunger, so he asks him to cast away the thought of devouring her and have him instead

मराठी :-

“अरे! ठार झालो मी!” असे म्हणून नल पुन्हा विचार करू लागला की, “हा सिंह खरोखर शूरवीरात अवोसर आहे. म्हणून मी त्याला सामोपचाराने अठविलो.” असा विचार करून उठून तो त्याला म्हणू लागला ॥७७०॥

English :- Nal began to wonder that this lion was capable enough to devour the brave of the bravest persons. So the only way to stop him is to use peaceful and pleasant words Having thought thus he stood up and spoke.

एकाकिन्यबला मार्गश्रान्ता क्षामा वियोगिनी ।

घातेऽस्यास्तव किं सिंह! शौर्यं को वा क्षुधः क्षयः ॥७७१॥

अन्ययः-

हे सिंह! एकाकिनी अबला मार्गश्रान्ता क्षामा वियोगिनी अस्ति । अस्याः घाते तव किं शौर्यम्? कः वा क्षुधः क्षयः ॥७७१॥

विवरणम्:-

हे सिंह! इयं न विद्यते बलं यस्याः सा अबला निर्बला, मार्गे श्रान्ता परिश्रमेण क्लान्ता, क्षामा कृशा, वियोगः अस्याः अस्तीति वियोगिनी अबला अस्ति अस्याः घाते विनाशो तव किं शौर्यं शूरत्वम्? कः वा क्षुधः दुःशुखायाः क्षयः उपशमः स्यात् ॥७७१॥

सरलार्थः-

हे सिंह! इयम् अबला, मार्गश्रान्ता, कृशा वियोगिनी च अस्ति । अस्याः सिद्धयः पाते तव किं शौर्यम्? कः वा क्षुधायाः उपशमः स्यात् ॥७७१॥

उत्तरम्:-

हे सिंह! आतो अबला ओडली, मार्गभंग घडेली, मीशु पडेली, तथा वियोगिनी ऐ, तेने भासवपी शुं नाडुं शूरवीरपणुं छडुण्णे नहि अथवा शुं नाशी लूण्ण लांजणे? ॥७७१॥

हिन्दी :-

“हे सिंह! यह तो अबला, एककी, मार्ग में थकी, क्षीण, वियोगिनी है। ऐसी स्त्री को मारने में ही क्या तेरा शौर्य है? अथवा क्या तेरी क्षुधा शांत होगी?” ॥७७१॥

ગુજરાતી :- ત્યારે દમયંતી બોલી કે, હે આર્ય ઠીક થયું કે અંદર સિંહ છે, કેમ કે તે ખરેખર મને દુઃખથી ખુબ્ન કરશે. પછી પિંગલ તો તે સિંહને જોઈને નાસી ગયો. ॥૭૬૮॥

હિન્દી - તब दमयंती कहने लगी कि, 'हे आर्य! यह अच्छा हुआ कि अंदर सिंह है, अन्य वह मुझे सचमुच दु ख-मुक्त करेगा' फिर पिंगल तो उस सिंह को देखकर भाग गया ॥७६८॥

માલી - તેવ્હા દમવતી મ્હળાલી કી, 'હે આર્ય! વરે જ્ઞાલે કી મયેચ સિહ આહે રવરોરવ આતા સિહ મતા તુ રવત્ન મુક્ત કરીલ' પિંગલ તર ત્યા સિહાલા પાહ્ન પઠ્ઠન વોલા ॥૭૬૮॥

English - Damyanti says that she is glad that a lion has arrived to make he free from the bondages of dolours. Then Pingal who was overcome with fright took up to his heels.

શૈમી તુ તમુપાસર્પત્વલો વૃદ્ધા સસમ્મમ્ ॥

દધ્યો સિંહઃ કથં દેવીં વ્યાપાદયિતુમુષતઃ ॥૭૬૯॥

અન્યઃ - શૈમી તુ તમ્ उपासर्पत् नलः दृष्ट्वा ससम्भ्रम दध्यौ । कथ सिंहः देवीं व्यापादयितुम् उषतः ॥७६९॥

વિવરણમ્ - શીમસ્યાપત્યં સ્ત્રી શૈમી દમયન્તી તુ તં સિહમ્ ઉપાસર્વત્ । તદ્ વૃદ્ધા નલઃ સમ્ભ્રમેણ સહ યથા સ્થાત્ તથા સસમ્ભ્રમ વધ્યૌ વ્યચિન્તયત્ - કથં સિહઃ દેવીં શૈમીમ્ વ્યાપાદયિતું હન્તુમુષતઃ વ્યવસિતઃ ॥૭૬૯॥

સરભાર્થઃ - કિન્તુ દમવતી તં સિહમ્ ઉપાસર્વત્ । તદ્ વૃદ્ધા નલઃ વ્યચિન્તયત્ । કથ સિહ. દમવતીં વ્યાપાદયિતુમ્ ઇષતઃ વ્યવસિત ॥૭૬૯॥

ગુજરાતી :- દમયંતી તો તે સિંહની સામે ચાલવા લાગી, તે જોઈને નલ ભ્રમ સહિત વિચારવા લાગ્યો કે, અરે! શું આ સિંહ દેવીને મારવાને તેયાર થયો છે? ॥૭૬૯॥

पुरे भूत्वाह गान्धार आर्य इत इतस्ततः ॥

सर्वं क्रामन्ति गान्धारो विलोक्य न्यवृतदभयात् ॥७६६॥

अन्वयः- ततः गान्धारः पुरः भूत्वा आह - आर्ये! इतः इतः । सर्वे क्रामन्ति । गान्धारः विलोक्य भयात् न्यवृतत् ॥७६६॥

विवरणम्:- ततः गान्धारः पुरः अग्रे भूत्वा आह ब्रवीति - आर्ये! इतः इतः आगच्छ । सर्वे क्रामन्ति चलन्ति । गान्धारः विलोक्य द्रष्टा भयात् न्यवृतत् न्यवर्तत ॥७६६॥

सरलार्थः- ततः गान्धारः पुरः भूत्वा वदति - आर्ये! इत इतः आगच्छ। सर्वं गच्छति । गान्धार विलोक्य भयात् न्यवर्तत ॥७६६॥
गुञ्जली :- पछी गांधार बाहीने ड़ेवा लाग्यो ड़े ड़े आर्ये! तथो आ बाणु आयो? आ बाणु आयो? पछी सधया ते बाणु न्यथे छे, येवाभां गांधार त्यां ज़ेईने लयथी पाछो वय्यो. ॥७६६॥

हिन्दी :- फिर गांधार आगे चलकर कहने लगा कि, “हे आर्ये! तुम इधर आओ! इस ओर आओ!” फिर सब उस ओर आते है। इतने में गांधार वहां देखकर भय से पीछे हट गया ॥७६६॥

मराठी :- नंतर गांधार पुढे देऊन म्हणाला की, “हे आर्ये! दमयन्ती! इकडून इकडून ये.” नंतर सगळे त्या बाजूला जातात पण गांधार पुढे पाहून भीतीने मागे फिरला ॥७६६॥

English :- Then Ghandar told them to come on to his side When they go to his side, Ghandar is suddenly overcome with fright and he moves aback

ऊचे चार्ये निवर्तस्व निवर्तस्व द्रुतं द्रुतम् ॥

क्षुत्क्षामकुक्षिस्तालः करालः केसरी पुरः ॥७६७॥

अन्वयः- ऊचे च । आर्ये! द्रुत निवर्तस्व । द्रुत निवर्तस्व पुरः क्षुत्क्षामकुक्षि. उतालः करालः केसरी वर्तते ॥७६७॥

English :- Then the king replied that for a moment he had tendered the sapling of doubt. Then on the thought of comparison of Nal who is like cupid in all ways and Mundick who is a hunch-back, he shirked it off.

दध्यौ नलोऽथ वीक्ष्यार्कं युगान्तार्को भवार्क मे ॥

स्वामहं भस्मसाद् येन मत्पापं भविताऽन्यथा ॥७६४॥

अन्वयः:- अथ अर्कं वीक्ष्य नलः दध्यौ - हे अर्को त्वं मे युगान्तार्कः भवा येन अहं भस्मसाद् सयाम् । मत्पापम् अन्यथाभविता ॥७६४॥

विवरणम्:- अथ अनन्तरं अर्कं सूर्यं वीक्ष्य नलः दध्यौ अभ्यासीत् - हे अर्कं सूर्य! त्वं मे ममकृते युगस्य अन्तः युगान्तः प्रलयकालः । युगान्तस्य प्रलयकालस्य अर्कः सूर्यः भव । येन अहं भस्मसात् भस्मीभूतः स्याम् । मम पापं मत्पापम् अन्यथा भविता विनश्यति ॥७६४॥

सरलायः:- अथ सूर्यं विलोक्य वलं व्यविवृतवत् - भो सूर्य! तव ममकृते युगान्तरस्य सूर्यः भवा येन अहं भस्मीभूतः स्याम् मम पापं च विनश्यति ॥७६४॥

शुभरात्री :- पृथ्वी सूर्येने ज्येष्ठेने नक्षत्रे विद्यारथ्यं द्वापथेडे, हे सूर्य! तुं भारा प्रत्ये प्रलभक्षणाः सूर्यं सरथ्ये धाडे ज्येष्ठी तुं भस्मीभूतं धाडिंभने भाडुं पापं नष्टं धाप्यं ॥७६४॥

हिन्दी :- फिर सूर्य को देखकर नल सोचता है कि, "हे सूर्य! तू मेरे लिये प्रलयकाल के सूर्य के समान बन जा, जिससे मैं भस्मीभूत हो जाऊँ और मेरे पाप नष्ट हो जाय ॥७६४॥

मराठी :- नंतर सूर्याला पाहून नंतराजा विचार कर लावाला की, "हे सूर्य! तू माझ्यासाठी प्रलय काळाचा सूर्य हो. त्यामुळे मी भस्मीभूत होऊन जाईन व माझे पाप नष्ट होईल " ॥७६४॥

English :- Then Nal looking at the sun asked it to attain the the deadly form that it will be attaining during the period of the final destruction of the universe so that he will be veduced into ashes and his sins will be annihilated.

गुजरानी :- दीड छे, जेभ इली पछी तेरो ब्रह्मरमां इछुं छे, छुं तो छुं छिन्न नाभनो रसोछयो छुं, त्यारे राजाजे इछुं छे, अरे! त्यारे नख छुं, जेभ तेरे भ इछुं? ॥७६१॥

हिन्दी :- “दीक है।” ऐसा विचार कर फिर उसने स्पष्ट किया कि, “मैं तो ब्रह्मिक नामक रसोईया हूँ।” तब राजा ने कहा कि, “अरे! तब मैं नल हूँ, ऐसा तुने क्यों कहा?” ॥७६१॥

मराठी :- “दीक आहे?” असे म्हणून तो प्रकटपणे म्हणाला, “मी तर ब्रह्मिक नावाचा रसवणकी आहे.” तेव्हा राजा म्हणाला की, अरे! तेव्हा मी नल आहे असे तू का म्हटले?” ॥७६१॥

English :- Nal replied that he was a cook named Hundick. At this the King asked him, as to why he had said earlier that he was king. Nal himself,

नलोऽवदन्मयेत्युक्तमुत्तानुक्तेऽपि भूभुजा ॥
एवं नाट्यरसावेशादक्षावीत्यत्र संशयः ॥७६२॥

अन्वयः :- नलः अवदत् - मया इति उक्तमुत्तानुक्तेऽपि भूभुजा नाट्यरसावेशात् एवम् अश्नावि । इति अत्र संशयः ॥७६२॥

विवरणम् :- नलः अवदत् - मया इति न उक्तम् अनुक्तम्, तस्मिन् अनुक्ते अपि उक्तम् इति भूभुजा नृपेण नाट्यस्य रसः नाट्यरसः । नाट्यरसस्य आवेशः नाट्यरसावेशः तस्मात् नाट्यरसावेशात् अश्नावि अभूयता अतः अत्र संशयः अस्ति ॥७६२॥

सरलार्थः :- नलः अवदत् - मया इति अनुक्तेऽपि उक्तम् इति नृपेण नाट्यरसावेशात् अश्नयत् । अतः अत्र संशयः अस्ति ॥७६२॥

गुजरानी :- त्यारे नख इछुं छे, जे तेभ न इछा छीनां पण, जे तेभ इछुं, जेभ नाट्यरसना आवेशवी राजाजे सांभण्य जाये छे, जेने तेथी तेने तेभां शंका थयेवी छे ॥७६२॥

हिन्दी :- तब नल ने कहा कि, “मैंने वैसा न कहते हुए भी मैंने वैसा कहा, ऐसा नाट्यरस के आवेश से राजाने सुना हो, ऐसा लगता है, और इस लिये इस में उन्हे शंका हुई है।” ॥७६२॥

विवरणम्:- तदा नलः रोषेण सह यथा स्यात् तथा सरोषम् अवतद् - भुवः पतिः भूपतिः नृपः इदम् न ज्ञातम् अज्ञात किं वक्ति? किं ब्रवीति? सः महान् चासौ क्रूरश्च महाक्रूरः नलः अहम् अस्मि यः नलः तदा देवीम् भैमीम् अत्यजत् ॥७५९॥

सरलाधः:- तदा नलः सरोषमाह - नृपः इदमज्ञात किं वक्ति? तदा यः देवीं दमयन्तीम् अत्यजत् सः नलः अहम् अस्मि ॥७५९॥

गुणराती:- त्योरे नखे कोषे सञ्चितं कुलुं, अहं अज्ञानपाणुं राखुं कुलुं छे? ते भड्डुष्ट नखे कुं ७८ कुं, ३ ७८ कुं ते वपुने दमयन्तीने नखे छेती. ॥७५८॥

हिन्दी:- तब नल क्रोधित होकर कहता है कि, “यह अज्ञानी राजा क्या कह रहा है? वह महादुष्ट नल में ही हूँ। जिसने उस समय दमयन्ती को त्याग दिया था” ॥७५९॥

मराठी:- देव्हा नल कोषावने म्हणाला, “हा अज्ञानी राजा हे काय म्हणतो आहे? तो महादुष्ट नल मीच आहे. ज्याने त्या वेळेस दमयन्तीला सोडून दिले.” ॥७५९॥

English:- This made Nal wild with rage and he said that this senseless king does not know what he is saying. He then reveals that he is the same, cruel of the truest, Nal who had abandoned his Damyanti.

राजोचे सम्भ्रमात् कस्त्वमध्यासीत् स्वगतं नलः ॥
कथं विषादमूर्च्छालेनात्मा प्रकटितो मया ॥७६०॥

अन्वयः:- राजा सम्भ्रमात् ऊचे - त्वं कः असि? तदा नलः स्वगतम् अध्यासीत् - विषादमूर्च्छालेन मया आत्मा कथं प्रकटितः ॥७६०॥

विवरणम्:- राजा भूयः सम्भ्रमात् ऊचे बभाषे - त्वं कः असि? तदा नलः स्वगतं मनसि अध्यासीत् अभिन्तयत् - विषादेन दुःखेनः मूर्च्छालः मूर्च्छावान्, तेन विषादमूर्च्छालेन दुःखेन मूर्च्छावता मया आत्मा कथं प्रकटितः प्रकाशितः ॥७६०॥

English :- Damyanti asked the sun, as to why it intends to burn her alive with its rays that are capable to burn a person alive. She asks him, if he too has become heartless, as King Nal.

राज्ञोचे रभसात् भैमी हे स्त्रीरत्न पतिव्रते ॥

तस्य पापीयसः पत्युर्मा मा नामाऽग्रहीर्मुहुः ॥७५७॥

अन्वयः- राजा रभसात् भैमी ऊचे - हे स्त्रीरत्न! पतिव्रते! त्वं तस्य पापीयसः पत्युः नाम मुहुः मा ग्रहीः ॥७५७॥

विवरणम्:- राजा नृपेण रभसात् भीमस्यापत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती ऊचे बभावे - हे स्त्रीणा रत्न स्त्रीरत्न! पतिः एव व्रतं यस्याः सा पतिव्रता तत्सन्मुहौ हे पतिव्रते! त्वं तस्य अतिशयेन पापः पापीयान्, तस्य पापीयसः पत्युः नलस्य नाम मुहुः वारंवारं मा ग्रहीः मा गृहाण ॥७५७॥

सरलार्थः- नृपः रभसात् दमयन्तीमवोचत् - हे स्त्रीरत्न पतिव्रते! त्वं तस्य पापीयसः पत्युः नाम पुनः पुनः मा गृहाण ॥७५७॥

शुब्दशाली :- ५६१ शब्दशे ओ३६३ ६भयंतीने ३हुं ३, ३ स्त्रीरत्न! ३ पतिव्रते! ३ तु तस्य पापी पतिनुं वारंवार नाम ३७५७ न ३३. ॥७५७॥

हिन्दी :- फिर राजा ने अचानक दमयन्ती से कहा कि, “हे स्त्रीरत्न! हे पतिव्रता! तू अपने पापी पति का नाम बारबार मत गृहण कर” ॥७५७॥

मराठी :- नंतर राजाने एकदम दमयन्तीला म्हटले की, “हे स्त्रीरत्न! हे पतिव्रते! तुझ्या पापी पतीचे नांव तू वारवार घेऊ नकोस.” ॥७५७॥

English :- The King suddenly asked Damyanti, by addressing her as a gem amongst woman and a chaste woman, that she shouldnt mention the name of Nal, who is a sinner, every now and then

गुणशाली :- उ पृथ्वी! भारी पर तु कृपा। कर अने भने पातालभां ऐसी जगने भार्ये भलाव के लेयी शेषनाभना जेखी भूछिन थर
सेनविछिन भनी जडि ॥७५४॥

हिन्दी :- “हे पृथ्वी! तुम मुझपर कृपा करो! मुझे पाताल में जाने का मार्ग बताओ। जिससे शेषनाग के जहर से मूर्छित होकर मैं जरा भी चेतनावला न रहूँ” ॥७५४॥

मराठी :- “हे पृथ्वी! माझ्यावर कृपा कर? आणि मला पाताळात जाण्याचा मार्ग दाखव की, ज्यामुळे शेषनागाच्या विषाने बेशुद्ध होऊन मी चेतनारहित होऊन जाईन.” ॥७५४॥

English :- Nal then begged to the earth to do a favour on him, by showing him the way to hadas, where he can loose his consciousness and never regain it back

भैमी किञ्चित् परिक्रम्य ही ललाटे तपो रविः॥

न शक्नोमि तपे गन्तुमूर्ध्वं वीक्ष्याऽब्रवीत् ततः ॥७५५॥

अन्वयः :- भैमी किञ्चित् परिक्रम्य ऊर्ध्वं वीक्ष्य अब्रवीत् - ललाटे तपः रविः। ततः आतपे गन्तुं न शक्नोमि ॥७५५॥

विवरणम् :- भीमस्यापत्य स्त्री भैमी दमयन्ती किञ्चित् परिक्रम्य गत्वा ऊर्ध्वमुखैः वीक्ष्य दृष्ट्वा अब्रवीत् - अबोचत् - ललाटे तपतीति तपः रविः सूर्यः। सूर्यः प्रखरेणातपेन ललाट तपति। ततः तस्मात् अहम् आतपे गन्तुं न शक्नोमि ॥७५५॥

सरलार्थः :- दमयन्ती किञ्चित् परिक्रम्य ऊर्ध्वमवलोक्य अब्रवीत् - सूर्य ललाटं तपति। तेन अहमातपे गन्तुं न शक्नोमि ॥७५५॥

गुणशाली :- पछी दमयन्ती कंछेक यालीने, तथा त्रिंशु जेठने भोली के, अंरेशे ललाटेने तपावे अयो सूर्य तपे छे, भाटे ललाभां छुं याली शकनी नथी ॥७५५॥

हिन्दी :- फिर दमयन्ती कुछ दूर चलकर, ऊँचा देखती है और कहती है कि, “अरे! ललाट गरम हो जाये ऐसा सूरज तप रहा है, जिससे मैं धूप में नहीं चल सकती” ॥७५५॥

विवरणम्:- सपुर्णः आह स्म अब्बीत् - देवा किं अयं पुनः पुनः व्यामोहः भ्रमः भवति । ननु मया देवाय विज्ञप्त कथितम् इय नटानां बीभीषिका नटविभीषिका नटप्रपञ्चः आस्ति ॥७५२॥

सलार्थः:- सपुर्णः अवदत् - देवा कोऽयं पुनः पुनः व्यामोहः । मया देवाय विज्ञप्तमस्ति । यद् एषः अविज्ञः नटानां प्रपञ्च अस्ति ।

गुणशाली:- नारे सपुर्णं भन्तीये इहुं ई, हे देवा आ आपने आंति शानी थाय ए? ई भ ई आपने भं इहुं ए ई आ तो नटबोओनो नभाओ ए. ॥७५२॥

हिन्दी:- तब सपुर्ण मन्त्री कहता है कि, 'हे देवा आपको यह बार-बार भ्रम क्यों हो रहा है? मैंने आप को कहा था कि यह तो नटों का तमाशा है।' ॥७५२॥

मराठी:- तेव्हा सपुर्ण मन्त्री म्हणाला की, "हे देवा! हा तुम्हाला पुन्हा भ्रम का होत आहे? मी तुम्हाला सांगितले आहे की, हे तर जाटक आहे." ॥७५२॥

English:- The ministers then asked the king as to why does he have this false notion every now and then that this is a real happening in reality. He adds that he had told him that this was just a play being acted by actors.

तदालङ्घ्यतां देव, देवेन हरिविष्टरः ॥

राजा सलज्जमास्तेऽथ नलोदध्यौ विषादवान् ॥७५३॥

अन्वयः:- तद् देवा देवेन हरिविष्टरः अलङ्घ्यताम् । अथ राजा सलज्जमास्ते । ततः विषादवान् नलः दध्यौ ॥७५३॥

विवरणम्:- तत् तस्मात् कारणात् हे देवा देवेन महाराजेन हरेः विष्णोः (इन्द्रस्य वा) विष्टरः आसन हरिविष्टरः विष्णोः आसनं राजसिंहासनम् अलङ्घ्यताम् । (राजः विष्णोरशत्वात् राजसिंहासन हरिविष्टरः इति कथितम्) राजसिंहासने उपविश्यताम् अथवा हरिः सिंहः विष्टरः आसन हरिविष्टरः सिंहासनमुपविश्यतादस्यात् तथा सलज्जम् आस्ते । उपविशति । ततः विषादः आस्थास्तीति विषादवान् नलः दध्यौ चिन्तयामास ॥७५३॥

मराठी :-

“अरे बारा। तू घालता हो। हे पुणवेणी। तू पण मला पीठा देऊ नकोस। नलागातून हा सगळा शृंगार मला निरवधाने अंजारासमज (विरत्नवासमान) आहे.” ॥७४९॥

English :- She then asks the necklace to leave her and also asks her braid of flowers to stop troubling her as this adornment is like a fire scorching her, without Nal.

राजोचे सहस्रोत्थाय पतिव्रते पतिव्रते ॥

प्राणयेडविशरारुणि प्रेमाणीह शरीरिणाम् ॥७५०॥

अन्वय :-

राजा सहसा उत्थाय ऊचे । पतिव्रते। वतिव्रते। अहम् इह शरीरिणाम् अविशरारुणि प्रेमाणि प्राणये ॥७५०॥

विवरणम् :-

राजा नृपः सहसा अकस्मात् एव उत्थाय ऊचे-बभावे-पतिरेव व्रतं यस्याः सा पतिव्रता, तत्सम्बुद्धौ हे पतिव्रते! अहम् इह अस्मिन् जगति शरीरमेवामस्तीति शरीरिणः तेषां शरीरिणां प्राणिनां विशरारुणि भङ्गुराणि अविशरारुणि अभङ्गुराणि प्रेमाणि प्राणये प्रशंसामि ॥७५०॥

सारार्थ :-

नृपः सहसा उत्थाय बभावे - हे पतिव्रते। अहम् अस्मिन् प्राणिनामभङ्गुराणि प्रेमाणि प्रशंसामि ॥७५०॥

शुभशाली :- त्वरे शश्व येकदम अदीने इहेधु बाणो इ, हे पतिव्रते! हे पतिव्रते! तुं आ वयनभां प्राणीओना अविश्व प्रेभनी प्रशंसा इतुं हुं ॥७५०॥

हिन्दी :-

तब राजा एकदम खडे होकर कहने लगा कि, “हे पतिव्रते! हे पतिव्रते! मैं इस संसार में प्राणियों के अविचल प्रेम की प्रशंसा करता हूँ” ॥७५०॥

मराठी :-

तेव्हा राजा एकदम (अचानक) उठून म्हणाला कि, “हे पतिव्रते! हे पतिव्रते! मी या जगात प्राण्यांच्या अविचल प्रेमाची प्रशंसा करीत आहे.” ॥७५०॥

English :- Then the king stood up atonce and said to the chaste woman that he wishes to extol the unserving love of all the living-beings of this earth.

सप्तार्ध:-

पिश्रुतः भासम् अवदत् - आर्ये। असौ तव पापीयान् पतिः न अस्ति। किन्तु एषा तव प्रतिष्ठाया वर्तते। तदा दमयन्ती अवदत् ॥७४७॥

गुणशती:-

पिण्गले रुद्रिभ्यो सखित इधुं इ, हे आर्यो आ तस्ये पापी भति नथी, परंतु ते तस्ये भ्रष्टाभ्यो छे, तस्ये दमयन्ती भोली इ, ॥७४७॥

हिन्दी:-

फिर पिणल आंसुसहित कहता है कि, "हे आर्यो। यह तेरा पापी पति नहीं है, बल्कि यह तो तेरी परछाह है।" तब दमयन्ती कहती है कि, ॥७४७॥

मराठी:-

नतर पिणल होळयात अश्रू आणून म्हणाला, "हे आर्ये। हा तुझा पापी पति नाही, परंतु ही तुझी सावली आहे," तेव्हा दमयन्ती म्हणाली. ॥७४७॥

English :- Then Pingal, with tears in his eyes, said to Damyanti that it was only her shadow and not her husband who is a sinner of the last order

आर्यच्छायेव किं मे सा वार्यपुत्रः पुनर्नहि ॥

सत्यं त्यक्तैव तह्यस्मि स्वमलोक्य ततोऽभ्यधात् ॥७४८॥

अन्वय:-

आर्य! किं सा मे छाया एव वर्तते। आर्यपुत्रः पुनः न अस्ति। तर्हि सत्य त्यक्ता एव अस्मि। ततः स्वमलोक्य अभ्यधात् ॥७४८॥

विवरणम्:-

आर्य! किं सा मे-मम छाया एव वर्तते। आर्यपुत्रः नास्ति। तर्हि सत्यम् अहं त्यक्ता एव अस्मि। ततः स्वम् आलोक्य दृष्ट्वा दमयन्ती अभ्यधात् अवदीत् ॥७४८॥

सप्तार्ध:-

आर्य! किं सा मे छाया एव वर्तते। आर्यपुत्रः नास्ति। तर्हि अहं त्यक्ता एव अस्मि। ततः स्वम् आलोक्य दमयन्ती अवदत् ॥७४८॥

विवरणम्:-

नलः अबादीत् - अबोचत् - कि तेषा लोकान् पान्तीति लोकपाः तेषां लोकपाना लोकपालानामिन्द्रादीनाम् अय दोषः न? येः लोकपालैः एषः कर्मभिः चाण्डालः कर्मचाण्डालः चाण्डालवत् क्रूरकर्मकारी नलः तदानीमेव तस्मिन् एव समये भस्मनः अधीनं भस्मसात् (तदधीने सात्) न अकारि न अक्रियता (नुपः लोकपालानामङ्गीः जायते इति कथ्यते । अतः यदि नुपः क्रूरकर्म कुर्यात् तर्हि लोकपालैः एव सः दण्डयितव्यः । यस्मात् लोकपालैः स न दण्डितः तस्मात् स तेषा दोषः कि नास्ति? इति भावः।) ॥७४५॥

सरलार्थः:-

नलः अवदत् - येः लोकपालैः एषः कर्मचाण्डालः तदानीमेव भस्मसात् न अकारि । तेषा लोकपालानामेषः दोषः न किम्? ॥७४५॥

शुश्रूषाढी :- न्महे नल भोत्सो हे, ते दोषपालोन्तो हे भ दोष न इहेवाथ हे जेथोथे ते हे भदोषाल नलने ते जे वृथते अस्थीभूत न

इर्थो ॥७४५॥

हिन्दी :-

तब नल कहता है कि, “उन लोकपालों का क्या दोष नहीं है, जिन्होंने उस कर्मचाण्डाल नल को उसी क्षण भस्मसात् न कर दिया ॥७४५॥

मराठी :-

तेव्हा जठ म्हणाला की, ज्या लोकपालांनी चांडाळाप्रमाणे क्रूर कर्म करणाऱ्या त्या नलराजाला त्याच वेळी भस्म केले नाही. काय त्या लोकपालांचा काहीच दोष नाही?” ॥७४५॥

English :- Nal then replied that it was the fault of those innocent Lokpals, who had spared Nal, by not burning him alive who had done, such a scavengerous deed.

राजा सरोषमाचख्यौ वृथा हुण्डिक लोकपान् ॥

त्वमुपालभसे यत्ते न पश्यन्त्यपि पापिनम् ॥७४६॥

अन्वयः:-

राजा सरोषम् आचख्यौ - हुण्डिका। त्वं लोकपान् वृथा उपालभसे। यत् ते पापिन न पश्यन्ति अपि ॥७४६॥

विवरणम्:-

राजा नृपः अवदत् - अवोचत् - अमात्य! स्वस्थः भव । ननु इदं नाटकं वर्तते । अथ नृपस्य वचनं श्रुत्वा अमात्यः मन्त्री व्रीडया सहयथा स्यात् तथा सव्रीडम् आस्ते तिष्ठति । अथ तदनन्तरं नलः क्षितिं पृथीति क्षितिपः, त क्षितिप राजानं पञ्चति ब्रूते ॥७४३॥

सरलार्थः:-

ततः नृप. अवदत् - अमात्या रचरणी भव। ननु इदं नाटकमस्ति । अप अमात्य. सव्रीडम् आरते । तत नल राजानं वदति ॥७४३॥

गुणशली:-

त्यरे राज्ञे इहं, मन्त्री! तुं शान्त या? इमे आत्मे भात्र नाटकं छे. (ते संभाषणी) मन्त्री क्षितिप अनी भेसी गये. यही नले राज्ञे इहं, ॥७४३॥

हिन्दी -

तब राजा ने कहा कि, "हे मंत्री! तुम चुप हो जाओ। यह तो एक नाटक है।" यह सुनकर मंत्री लज्जित होकर बैठ गया। फिर नलने राजा से कहा कि, ॥७४३॥

मराठी :-

तेका राजा म्हणाला, "हे मंत्री! शांत व्हा कारण हे नाटक आहे. (हे ऐकून) मंत्री लज्जातुर (लाजून) होऊन बसला जंतर नक राजाला म्हणाला की, ॥७४३॥

English -

The king then suddenly asked the minister to calm down and relax, as this was only a play. This action of the king made the minister to occupy his seat in shame. Then the king spoke to king Nal.

वने त्यक्तवतोऽप्येतां राजन्! दोषो न नैषधेः ॥

राज्ञोचे तर्हि किं तेषां येऽस्याः पश्यन्ति दुर्दशाम् ॥७४४॥

अन्वयः:-

हे राजन्! एता वने त्यक्तवतः अपि नैषधेः दोषः न । राजा ऊचे - तर्हि किं ये अस्याः दुर्दशां पश्यन्ति तेषां दोषः अस्ति ॥७४४॥

વિવરણમ્:-

સ્ત્રીणा नारीणाम् आपदि विपत्तौ ते तव श्रियया. नार्याः साहाय्य कर्तुम् उचितम् अस्ति । यतः हे पृथ्वि! त्वमपि स्त्री असि । निषधस्य अपत्य पुमान् वैषधि- नल. क्षिति पातीति क्षितिप भूपः पुरुषस्य भावः पारुष्य कठोरत्व कुर्यात् विदध्यात् । तथाहि सः पुरुषः अस्ति । पुरुषस्य नारी प्रति पारुष्य कदाचित् भुज्यते । पर स्त्रियाः स्त्री प्रति पाल्प्य न युज्यते।

સરલાર્થ:-
હે પૃથ્વી! સ્ત્રીણામાપદિ તવ સાહાય્ય કર્તુમ્પુચિતમરિત । વત ત્વમપિ સ્ત્રી અસિ। નલ- રાજા પારુષ્ય કુર્વાત્ । તથાહિ સ પુરુષ અરિત ॥૭૪૧॥

ગુજરાતી :- સ્ત્રીઓની ખીડા સમયે તોરે સ્ત્રીને સહાય કરવી ઉચિત છે, નલરાજ ૭૪ કઠોરપણું આપરી થોડે, કેમ કે તે પુરુષ છે. ॥૭૪૧॥

हिन्दी :-
“स्त्रियों के दुःख में, तुम स्त्री हो इसलिये, स्त्री को सहायता करना उचित है। नलराजा कठोरता धारण कर सकते है क्योंकि वह पुरुष है” ॥७४१॥

मराठी :-
“स्त्रीयांच्या दुःखाच्या वेळी स्त्रीला मदत करणे तुला उचित आहे, नळराजा कठोर बन् शकतो कारण तो पुरुष आहे.” ॥७४१॥

English :- He continued saying that only woman can understand the problems and afflictions of a another woman So he asks her to protect and help Damyanti as only a mother can attain tenderness and king Nal being a man can attain harshness and rigidity.

મન્ત્રી સરોષમુત્થાય આઃ કુશીલવપાંસન ॥
તમપિ ક્ષિતિપં બ્રૂષે યસ્તત્યાજ પતિવ્રતામ્ ॥૭૪૨॥

અન્યથ:-
મન્ત્રી સરોષમ્ ઉત્થાય બ્રૂતે - આઃ! કુશીલવપાસના તમ્ અપિ ક્ષિતિપ બ્રૂષે। યઃ પતિવ્રતા તત્યાજ ॥૭૪૨॥

बाधिर्यं विभ्रतां कर्णावन्धत्वं च दृशौ यथा ॥

रुदितं न शृणोम्यस्याः पश्यामि च न दुर्दशाम् ॥७३९॥

अन्वयः- कर्णौ बाधिर्यं विभ्रताम् । दृशौ अन्धत्वं विभ्रताम् । येन अहम् अस्याः रुदितं न शृणोमि दुर्दशा च न पश्यामि ॥७३९॥

विवरणम्:- कर्णौ बाधिरस्य भावः बाधिर्यं बाधिरत्वं विभ्रताम् हे कर्णौ! युवां बाधिरौ भवतम् । दृशौ अन्धत्वं विभ्रताम् । (हे दृशौ!) युवा

अन्धे भवतम् । येन अहम् अस्याः दमयन्त्याः रुदितं रोदनं न शृणोमि अस्याः दृष्टा चासौ दशाच्च दुर्दशा, तां दुर्दशां दुरवस्थां न पश्यामि ॥७३९॥

सरलायः- कर्णौ बाधिरत्वं विभ्रताम् । दृशौ अन्धत्वं विभ्रताम् । येन अहम् अस्याः रुदितं न शृणोमि । दुर्दशा च न पश्यामि ॥७३९॥

गुजराती:- हे कर्णो! तमे भडेर। धर्धं ज्यथो तथ। हे आंभो तमे अंधधधुं धारण। इरो इ लेथी। तुं आनुं रुदनं सांभणी थुं नडी, तेम तेणीनी दुर्दशा ज्येथ थुं नडी. ॥७३९॥

हिन्दी:- “हे कर्ण! तुम बहरे हो जाओ और हे नेत्र! तुम अन्धत्वं धारण कर लो! कि जिस से मैं उसका रुदन न सुन सकूँ और उसकी दुर्दशा भी न देख सकूँ” ॥७३९॥

मराठी:- “हे कानाजो! तुम्ही बहिरे होऊन जा। होठ्याजो! तुम्ही अदृश्या दारण करा कि ज्यामुळे मी तिचे रुदन ऐकू शकणार नाही व तिची दुर्दशा सुद्धा पाहू शकणार नाही. ॥७३९॥

English:- Nal then asked the ear become deaf and asked the eyes to attain blindness so that also he will not be able to hear her wailing and will also not be able to see her calamitous plight.

गान्धारः सासम्बूचे क्ष्मां देवि! दैववशादसौ ॥

पादचारेण यान्ती किं विध्यते वर्धस्सूचिभिः ॥७४०॥

अन्वयः- गान्धारः क्ष्मा सासम् उच्चे - देवि! दैववशात् पादचारेण यान्ती असौ वर्धस्सूचिभिः किं विध्यते? ॥७४०॥

English :- Then she asked someone to pull out the thorn from her feet, then suddenly she asked them to stop, as she doesn't allow a any other man to touch her, other than her husband

राजा रभसयोत्थाय तां सतीति नमस्यति ॥

जीवलः किमिदं देव! स्वसिंहासनमास्यताम् ॥७३७॥

राजा सरभसया उत्थाय सती इति ता नमस्यति जीवलः देव! इदं किम्? स्वसिंहासनमास्यताम् ॥७३७॥

राजा नृपः सरभसया सत्वरम् उत्थाय इयं सती पतिव्रता इति मत्वा ता नमस्यति प्रणमति । तदा जीवलः प्रतीहारः वदतिदेव! इदं किम्? भवता स्वस्य सिंहासनं स्वसिंहासनम् आस्यताम् उपविश्यताम् भवता अस्यै नमस्करणमयुक्तम् इति ॥७३७॥

नृप सरभसमुत्थाय पतिव्रता इति ता नमस्यति । तदा जीवलं, प्रतीहार वदति - देव! इदं किम्? भवता रवसिंहासनम् अय्यारयताम् ॥७३७॥

भुवराजी :- (ते सभये) राजे येऽहम् उदीने तेभीने सती भानीने नभया भयं ऐ, त्परे अपव प्रतिहार अहे ऐ अ, हे देव! आ शुं अशे ऐ? आप आपना सिंहासन पर बेशी रडो. ॥७३७॥

हिन्दी :- (उसी समय) राजा एकदम से उठकर उसे सती समझकर झुकने जाता है, कि तभी जीवल प्रतिहारी कहता है कि, “हे देव! यह आप क्या कर रहे हैं? आप अपने सिंहासन पर ही बिराजमान रहिए” ॥७३७॥

मराठी :- (त्या वेळेला) राजा एकदम उठून सिला सती मानून नमस्कार करतो तेव्हा जीवल द्वारापाल म्हणतो महाराज! तुम्ही हे काय करीत आहात? तुम्ही तुमच्या सिंहासनावर बसा ॥७३७॥

English :- At this, suddenly the king stood and began to bow at the woman, playing the part of Damyant, taking her as a chaste woman. At this the comper asked the king what he was doing and asked him to be seated on his throne

हिन्दी :-

फिर दमयन्ती अपनी परछाई देखकर ऊँचे स्वर में कहने लगी कि, “अच्छा हुआ, मैं ने अपने स्वामी को आँखों से देखा, देखा। हे स्वामी। अब कहाँ जाओगे?” ॥७३४॥

मराठी :-

नंतर दमयन्ती स्वतःच्या सावलीला पाहून एकदम मोठ्या रवारात म्हणाती की, “भावव माझे की मला तुम्ही दिसला आता कोठे जाला?” ॥७३४॥

English -

Then Damyanti happening to see her own shadow, said in a loud voice, that she has seen her beloved with her own eyes, then she suddenly asked the shadow as to where it was heading to.

धावित्वा रभसात् भूयः स्थित्वा चाशु ससीत्कृतिः ॥
सबाष्पमूचे गान्धारं विद्धौ दर्भाङ्कुरैः पदौ ॥७३५॥

भूयः रभसात् धवित्वा आशु स्थित्वा च ससीत्कृतिः सबाष्पं गान्धारम् ऊचे - दर्भाङ्कुरैः पदौ विद्धौ ॥७३५॥

अन्वयः:-
विवरणम्:-

भूयः रभसात् धवित्वा आशु स्थित्वा च ससीत्कृतिः सबाष्पं गान्धारम् ऊचे - दर्भाङ्कुरैः पदौ विद्धौ ॥७३५॥
भूयः पुनः रभसात् वेगात् धावित्वा पलाय्य आशु शीघ्र स्थित्वा सीत्कृत्या सह धर्ततेऽसौ ससीत्कृतिः बाष्पैः अशुभिः सह यथा स्यात् तथा सबाष्पं साशु गान्धारम् ऊचे बभाषे - दर्भाणां कुशानाम् अङ्कुरः दर्भाङ्कुरः तैः दर्भाङ्कुरैः कुशानैः पदौ पादौ विद्धौ स्तः । इति ॥७३५॥

सरलार्थः:-

गुजराती :- वणी भेडभ डोरीने, तथा पाछी तुरंत उल्ली रहीने चित्कार सहित आंशुभो लावीने ते गान्धारने उडेवा लावी ३, (अरेरे!) दर्भांना अंटाभोधी भारा ती पय विंध्यार्थ गथी. ॥७३५॥

हिन्दी -

फिर अचानक दौडने लगी और फिर तुरंत खड़ी होकर चित्कार शब्द सहित आँखों में आँसु भरकर उस गान्धार से कहने लगी कि, (अरेरे!) दर्भांकुरो (घांस के कांटो) से मेरे पैर छलनी हो गये ॥७३५॥

सरलार्थ - भूयः आकाशे प्रतिध्वनि श्रुत्वा मा किं ब्रवीषि? असौ अहम् उपैषिं । इत्युक्त्वा सा वेगेन प्रयावति ॥७३२॥

गुञ्जरी :- वणी आकाशभां तेनो पडयो सांलणीने, 'भने शुं इयो एो? आ।उं आ।पुं हुं.' ओभ इडी ते दभयंती ओइदम दोउवा भोउ
छे. ॥७३२॥

हिन्दी - फिर आकाश मे प्रतिध्वनि सुनकर कहने लगी, "क्या कह रहे हो? मैं आती हूँ ।" और वह एकदम दौड़ने लगी ॥७३२॥

मराठी :- मग आकाशात त्याचा प्रतिध्वनी ऐकून, "काय म्हणता? मी येत आहे," असे म्हणून ती दमयंती एकदम पाव लावली
॥७३२॥

English :- Then she suddenly heard a sympathetic resonance coming from the sky, which said that he is coming to her, to rescue her from her sad plight Having heard this reverberation she began to run helter-skelter in search of the voice.

गान्धारोऽवददार्थेऽसौ प्रतिश्रुद्भीमजा जवात् ॥

स्थित्वाऽऽहासौ प्रतिश्रुत् किं गान्धारोऽभिदधेऽथ किम् ॥७३३॥

अन्वयः :- गान्धारः अवदत् - आर्ये! असौ प्रतिश्रुत् अस्ति! भीमजा जवात् स्थित्वा आह - किम् असौ प्रतिश्रुत्? गान्धारः अभिदधे
- अथ किम् ॥७३३॥

विवरणम् :- गान्धारः अवदत् - अवोचत् - आर्ये! असौ प्रतिश्रुत् प्रतिध्वतिः अस्ति। तदा भीमात् जायतेऽसौ भीमजा दमयन्ती जवात्
झटिति स्थित्वा आह - ब्रवीति - किम् असौ प्रतिश्रुत् प्रतिध्वनिः अस्ति? तदगान्धारः अभिदधे - अभाषत - अथ किम्
॥७३३॥

सरलार्थः :- गाढधारः अवदत् - आर्य! असौ प्रतिध्वनि. अस्ति। इति श्रुत्वा दमयन्ती झटिति स्थित्वा अब्रवीत् - किम् असौ प्रतिध्वनि ?
गाढधार वदतिअथ किम् ॥७३३॥

यद्यापास्तमकल्याणमार्यपुत्रोऽत्यजन्न माम् ॥

किं पुनर्मद्विनोदार्थं न परिहासमसौ व्यधात् ॥७३०॥

अन्वयः- यद् वा अकल्याणम् अपास्तम् । आर्यपुत्रः मां न अत्यजत् । किं पुनः? असौ मद्विनोदार्थं परिहास व्यधात् ॥७३०॥
विवरणम्- यद् वा न कल्याणम् अकल्याणम् अमङ्गलम् अपास्तं भवतु अपसरतु । आर्यपुत्रः नलः मां न अत्यजत् न व्यसृजत् । किं पुनः बहु उक्तेन! असौ नलः मम विनोदाय इदं मद्विनोदार्थं मम मनोविनोदं कर्तुं वक्ष्यमाणं परिहासं नर्म व्यधात् अकरोत् ॥७३०॥

सरलार्थ - अथवा अमंगलम् अपहृतं भवतु । आर्यपुत्रः मां न अत्यजत् । बहुजा उक्तेन किम्? असौ मम मनोविनोदनाथं परिहासम् अकरोत् ॥७३०॥

गुल्शमी :- अथवा अभंगल दूर थाओ । ते आर्यपुत्र नले भने तणेदी न नथी, वधारे शुं डुं? इअन्त भननो विनोद इशवा भाटे तेणे आ डांसी इशेली छे. ॥७३०॥

हिन्दी - “अथवा अमंगल दूर हो? उस आर्यपुत्र नल ने मुझे त्यागा नहीं है, अब अधिक क्या कहूँ? केवल परीहास के लिये ही उन्होंने मेरे साथ मजाक किया है” ॥७३०॥

मराठी :- “किवा अमंगल दूर होवो! आर्यपुत्र नळाने मला सोडले नाही, अधिक काय साव? केवळ मज रमविण्यासाठी त्यानी हो गंमत केली आहे.” ॥७३०॥

English - She then wished the bad omen to pass away she then says that, maybe Nal has't left her but is just playing a joke on her.

लक्ष्मीकृत्य नमः समाह नाथ निर्मानुषं वनम् ॥

भीरुश्चेकाऽहमेवोहि तदलं नर्मणाऽप्यति ॥७३१॥

अन्वय - नम लक्ष्मीकृत्य आह स्म । नाथ । वन निर्मानुषम् अस्ति । भीरु. च अहम् एका । एहि एहि । अतिनर्मणा अलम् ॥७३१॥

हिन्दी :-

तुमने किधर भी वनमें दमयंती को खोजते हुए निरन्तर आंसुओं द्वारा समस्त पृथ्वी को दलदलमय करते हुए नल को देखा है? ॥७२७॥

मराठी :-

तुम्ही या वनात कोठेतरी दमयंतीला शोधत फिरतार (अहोनात्र) अश्रूंनी समस्त पृथ्वीला विरवलय करणाऱ्या नळाला पाहिले आहे काय? ॥७२७॥

English :- Darnyanti asked the beings, if they have ever seen her searching for her beloved Nal, night and day, with a continuous flow of tears which had made the earth muddy and slimy.

पिङ्गलः प्रोचिवानार्ये त्वक्ता त्वमसि तेन किम् ॥

सबाष्पं दमयन्त्याख्यत् दोषं जानामि नात्मनः ॥७२८॥

अन्वयः-

पिङ्गलः प्रोचिवान् आर्ये। तेन त्व किं त्वक्ता असि? तदा दमयन्ती सबाष्पम् आख्यत् - अहम् आत्मनः दोषं न जानामि ॥७२८॥

विवरणम्:-

पिङ्गलः प्रोचिवान् प्रोवाच - आर्ये! तेन नलेन त्व किमर्थं त्वक्ता असि। तदा दमयन्ती बाष्पेण सह यथा स्यात् तथा सबाष्पं साश्चनयनम् (साश्चनयना वा) आख्यत् अकथयत् - अहम् आत्मनः कमपि दोषम् अपराधः न जानामि॥७२८॥

सरलार्थः-

पिङ्गलः प्रोवाच - आर्ये! तेन नलेन त्व किमर्थं त्वक्ता? तदा दमयन्ती प्रत्यवदत् - अहमात्मनः दोषमपराधं न जानामि॥७२८॥

गुणशली :-

त्यारे पिंजले डहुं डे, डे आर्ये! ते नले तने शमाडे नञ्छे टीधी छे? त्यारे आंसुओ छापी दमयंती ओवी डे डुं भारो डेई थपे अभशध आणेनी नथी.॥७२८॥

हिन्दी :-

तब पिजलने कहा कि, “हे आर्ये! इस नलने तुम्हें क्यो त्याग दिया है?” तब आंसु-सहित वह बोली कि, “मैं मेरा दोष नहीं जानती।” ॥७२८॥

मराठी :-

तेव्हा पिंजल म्हणाला की, “हे आर्ये! त्या नळाने तुला कां सोडून दिले?” तेव्हा अश्रु ठाकीत दमयंती म्हणाली की, “मला माझा कोणताही अपराध (गुनहा) माहित नाही” ॥७२८॥

विवरणम्:- गान्धारः अवदत् - आर्ये! असौ पक्षिणी चक्रवाकी किं विजानाति? भैमी ऊचे बभूवे - ततः अन्यमपरं प्रख्यामि, इति सा अन्यान् वीर्य्य अवलोक्य अब्रवीत् अवक् ॥७२५॥

सप्तमः:- गान्धारः अवदत् - आर्ये! असौ पक्षिणी किं वेति। दपयन्ती अभणत् - ततं छुन्वं प्रख्यामि । इति सा अन्यान् वीर्य्य अब्रवीत् ॥७२५॥

गुणराती :- न्निरे गंधार भोत्यो इ, छे न्निरे! न्नि पक्षिणी शुं न्निरे? न्निरे दमयन्ती भोली इ, न्निरे भीष्मने पूछुं, न्निरे भीष्मने न्निरे ते भोली, ॥७२५॥

हिन्दी :- तब गान्धार कहता है कि, “हे आर्ये! यह पक्षिणी क्या जान सकती है?” तब दमयन्ती बोली कि, “तब औरो को पूछती हूं” ऐसा कहकर वह दूसरो को देखकर कहने लगी, ॥७२५॥

मराठी :- तेव्हा गांधार म्हणाला कि, “हे आर्ये! ही पक्षिणी काय समजु शकेल?” तेव्हा दमयन्ती म्हणाली की, “दुसऱ्यांना विचारून बघते मी?” असे म्हणून ती दुसऱ्यांना पाहून म्हणू लागली, ॥७२५॥

English :- At this Ghandar asked her, as to how this female-bird will understand her dialect So Damyanti began asking the others around, regarding her beloved.

भ्रातर्बहिणा! तातैण मातः कुञ्जरवल्लभे ॥

सद्यः प्रसद्य मे ब्रूत विहितः सैष वोऽआलिः ॥७२६॥

अन्वयः:- हे भ्रातः बहिण ! तात एण! मातः कुञ्जरवल्लभे । सद्यः मे प्रसद्य ब्रूत । वः स एषः अआलिः विहितः ॥७२६॥

विवरणम्:- हे भ्रातः बन्धो बहिण मयूर! तात भृग हरिण! मातः कुञ्जरस्य गजस्य वल्लभा कुञ्जरवल्लभा, तत्सम्बुद्धौ हे कुञ्जरवल्लभे गजप्रिये करिणि! सद्यः शिघ्रं मे मयि प्रसद्य प्रसन्नाः भूत्वा ब्रूत वदत । वः युष्माकं सः एषः अआलिः विहितः कृतः । बद्धाआलिः अहं युष्मान् विज्ञापयामि । मयि प्रसद्य शीघ्र वदत ॥७२६॥

शैमी स्थित्वा क्षणं स्माह प्रियप्रणयगर्विता ॥
दत्ते प्रत्युत्तरं नैषा सरोषं तामथाक्षिपत् ॥७२३॥

अन्वयः-
शैमी क्षण स्थित्वा आह स्म । प्रियप्रणयगर्विता एषा प्रत्युत्तरं न दत्ते । अथ ता सरोषम् अक्षिपत् ॥७२३॥

विवरणम्:-
शैमस्य अपत्यं स्त्री शैमी दमयन्ती क्षण स्थित्वा तूष्णीं भूता आह स्म ब्रवीति स्मा प्रियस्य प्ररटः प्रियप्रणयः । प्रियप्रणयस्य प्रणयेन वा गर्वः अस्याः अस्तीति प्रियप्रणयगर्विता एषा चक्रवाकी प्रत्युत्तरं न दत्ते । अथ अनन्तरं सा दमयन्ती ता चक्रवाकी शेषेण सह यथा स्यात् तथा सरोषं सक्रोधम् अक्षिपत् अध्याक्षिपत् ॥७२३॥

सरलाधः-
शैमी क्षण रिपत्वा अवोचत् - एषा प्रियप्रणयगर्विता अरित । अतः प्रत्युत्तरं न दत्ते । अथ सा ता चक्रवाकीं सरोषम् अव्यक्षिपत् । तिरस्कृतवती ॥७२३॥

गुञ्जानी :-
यही दमयन्ती क्षणवार धोलीने बोली डे, 'पोताना स्वामीना प्रेमधी गर्वित धयेवी आ भने प्रत्युत्तर आपनी नधी.'
तेधी ते दोधसहित तेनो निरस्कार डरवा लायी डे, ॥७२३॥

हिन्दी -
फिर दमयती क्षणभर रुककर कहती है कि, "अपने स्वामी के प्रेम से गर्वित यह मुझे जवाब नहीं देती।" जिससे वह उसका क्रोध सहित तिरस्कार (नफरत) करने लगी ॥७२३॥

मराठी :-
नतर दमयती क्षणभर (धोडावेळ) धाबून म्हणाली की, रवत.त्या पतीच्या प्रेमाने गर्वित झालेली ही चक्रवाकी मला प्रत्युत्तर देत नाही, " म्हणून ती क्रोधाने तिचा तिरस्कार करू लागली, ॥७२३॥

English :-
Damyanti paused for a moment and then said that the goose is lost in her thoughts of her beloved So she began hating the goose

English :- Damyanti, said that, Nal loves wholeheartedly and more than his own life. At this the King said that it is clear that Nal doesn't love Damyanti at all or he wouldn't have left her in such a lunch

ऊचे भैमी परिक्रम्य सरोऽस्तीय न किं प्रियः ॥

भवत्वेतां प्रियादन्तं प्रश्यामि रथाङ्गिकाम् ॥७२१॥

अन्वयः-

परिक्रम्य भैमी ऊचे । इदं सरः अस्ति । किन्तु प्रियः न । भवतु । एतां रथाङ्गिकां प्रियोदन्तं प्रश्यामि ॥७२१॥

विवरणम्:-

परितः क्रमित्वा परिक्रम्य इतस्ततः किञ्चित् भ्रान्त्या भीमस्थापत्य स्त्री भैमी दमयन्ती ऊचे अभिप्रे । इदं सरः अस्ति । किन्तु प्रियः नलः न अस्ति । भवतु । अहम् एतां रथाङ्गिका चक्रवाकीं प्रियस्य नलस्य उदन्त वृत्तान्तं प्रियोदन्तं नलवृत्तान्तं प्रश्यामि पृच्छामि ॥७२१॥

सरत्पार्थ:-

परिक्रम्य दमयवती अगोचत् - इदं सरः अस्ति । किन्तु प्रिय जास्ति । अरत. एता चक्रवाकीमेव प्रियस्य वृत्तान्त पृच्छामि ॥७२१॥

पुनरासी:-

पुनरासी:- भैमी तडी जेईने दमयन्ती इडेवा छाणीडे, आ तणाव तो छे, परंतु भारा माणवखल अडी नथी, ठीड छे, हुं आ यडवडीने भारा प्रियतभनुं वृत्तान्त पूछी जेई. ॥७२१॥

हिन्दी:-

फिर जरा इधर उधर घूमकर दमयन्ती कहने लगी कि, "यह तालाब तो है, लेकिन प्राणेश्वर नहीं है। अब इस चक्रवाकी को मेरे प्रियतम का वृत्तांत पूछकर देखती हूँ ॥७२१॥

मराठी:-

मग जरा आजूबाजूला वळून दमयन्ती म्हणाली, "हे सरोवर आहे, परंतु माझे पति नल वेधे नाही, ठीक आहे, मी वा चक्रवाकीला माझ्या पतीचा वृत्तांत विचारते" ॥७२१॥

English :- Wandering about near the pond, Damyanti said that as her husband is no where to be seen. she might as well ask the ruddy-goose about his whereabouts

मराठी :- तेव्हा दमयन्तीने म्हटले कि, "ते माझ्याकरीता पाणी (जल) आणण्यासाठी या तलावावर गेले असतील म्हणून मी येथे त्याचा शोध करीन," तेव्हा गांधार म्हणाला, ॥७१८॥

English :- Damyanti said that, Nal had gone to bring for her some water, from a pond nearby So she will go in search of him around there. At this Ghandar spoke to her

बाले मूढासि यः सुप्तां त्वामुज्झति स किं शठः ॥
त्वदर्थमानयेदम्भः सोचे भैवमहो वद ॥७१९॥

अन्वयः:- बाले! मूढा असि। यः सुप्तां त्वामुज्झति। सः शठः त्वदर्थम् अम्भः आनयेत् किम्? सा ऊचे - अहो! एवं मा वद ॥७१९॥

विवरणम्:- बाले! त्व मूढा असि। यः नलः सुप्तां शयितां त्वाम् उज्झति त्यजति। सः शठः धूर्तः त्वदर्थं तव कृते अम्भः जलम् आनयेत् किम्? सा दमयन्ती ऊचे बभाषे - अहो! एवं मा वद मा वचः ॥७१९॥

सरलार्थः:- बाले! त्व मूढा असि। यः सुप्ता त्वाम् उज्झति। सः तव कृते जलम् आनयेत् किम्? तदा साऽबोचत् - अहो! एव मा वद। इति ॥७१९॥

गुणशती :- अरे भावो! तूं तो ओली छे, ले तने सुनी छोडीने आत्यो गयो, ते छुआये छुं तारे भाटे जण वाच्ये? तारे तेणीये कछुं रे, अहो! तूं अेभ नडी भोव. ॥७१८॥

हिन्दी :- "अरे बालिके! तू भी भोली है, (मूर्ख) जो तुम्हें सोती हुई छोड़कर चला गया, वह धूर्त कैसे लिये जल क्या लायेगा? तब वह बोली कि "ओह! ऐसा मत बोलो!" ॥७१९॥

मराठी :- "हे बाले! तू तर खुपच भोळी आहे. जो तुला झोपलेली असताना सोडून जातो तो लबाब काय तुझ्यासाठी पाणी आणेल?" तेव्हा ती म्हणाली की, "अहो! असे बोवू नका" ॥७१९॥

हिन्दी :-

तब राजाने हर्षित होकर कहा कि, "हे नट! तुमने ठीक ही कहा है कि, जिसने इस दमयन्ती को एकाकी त्याग दिया है, उसका मुख स्वप्न में भी देखने लायक नहीं है।" ॥७१६॥

मराठी :-

तेव्हा राजाने आनंदासह म्हटले की, "हे कुशीलवा! तू ठीक ठीक म्हणाला, ज्याने त्या दमयन्तीला वनात एकटे सोडून दिले. त्याचे तोंड रक्तातही पाहण्या लायक नाही" ॥७१६॥

English :- Then the King happily, addressing the actor said that, one should not even think of seeing that person, even in a dream who had the guts to abandon a woman as Damyanti!

नलः सरोषमस्पृश्योऽश्व्योऽग्राह्याभिधश्च सः ॥

गान्धारः स्माह हे मुग्धे तर्हि क्वापि जवेष्य ॥७१७॥

अन्वयः-

गान्धारः सरोषम् आह स्मा हे मुग्धे! सः नलः अस्पृश्यः, अश्वव्यः, अग्राह्याभिधः च अस्ति । तथापि त्वमिच्छसि तर्हि क्वापि जवेष्य ॥७१७॥

विवरणम्:-

गान्धारः रोषेण सह यथा स्यात् तथा सरोषं सक्रोधम् आह स्म । ब्रवीति स्मा हे मुग्धे! सः नलः स्पृष्टुं योग्यः स्पृश्यः । न स्पृश्यः अस्पृश्यः स्पृष्टुमपि योग्यः न अस्ति । श्रोतुं योग्यः श्रव्यः । न श्रव्यः अश्रव्यः । तस्य नाम अपि श्रोतुं योग्यं न अस्ति । ग्राहीतुं योग्या ग्राह्या । ग्राह्या अभिधा मान यस्य सः ग्राह्याभिधः ग्राह्यनामा न ग्राह्याभिधः अग्राह्याभिधः अस्ति । तस्य नामापि उच्चारयितुं योग्यं नास्ति । एवं सत्यापि त्व तमिच्छसि चेत् जवेष्य ॥७१७॥

सरलार्थः-

गान्धारः सक्रोधमब्रवीत् - हे मुग्धे! सः नलः रघु द्योव्यः नारित । तस्य नाम श्रोतुं वहीतुं च द्योव्य नारितः । तदपि त्व तमाभिलषसि तर्हि जवेष्य अवेष्य ॥७१७॥

अुनराती :- पछी कोधी गांधारे कहुं रे, अरे मुग्धे! ते नल स्पर्श कर्या लायक नहीं, तथा तेनुं नाम पण सांगणवुं रे उच्चारवुं योय नहीं, (उनां नाही उच्चार्यो योय तो) तेने अांड शोध. ॥७१७॥

હિન્દી -

તબ નલ અપને મન મેં વિચાર કરને લગા કિ, “અરે પાપી નલ! તેરા નાશા કયો નહીં હોતાર? વાસ્તવ મેં દમયતી તો નહીં? યદિ વહ નહીં તો ફિર નાટક મેં ડસકા પાત્ર કહા સે આપાર? ॥૭૬૪॥

મરાઠી :-

તેહા જક મજાતવ મળાલા કી, “અરે પાપી જતા! તુ કા જાશ પાવત જાહીર રવશેરવર દમયતી આતા જવાત જાહીર જર અસતી તર જાટકાત તિચી ભૂમિકા કશી આલી અસતી!” ॥૭૬૪॥

English :- At this, Nal began to curse a sinner in himself Then he wondered as to how this play is being acted out, when the actress is not Damyanti in person.

પિજ્જલ: સ્માહ સ્ક્રોધં કિમાર્થેડનાર્થકર્મણા ॥

કાર્ય તેન શ્વપાકેન સાર્થશાધ્યર્થમેહિ તત્ ॥૭૬૫॥

અન્યથ:-

પિજ્જલ: સ્ક્રોધમ્ આહ સ્મ । આર્થે! અનાર્થકર્મણા શ્વપાકેન તેન કિ કાર્યમ્? તત્ સાર્થશાધ્યર્થમ્ એહિ ॥૭૬૫॥

વિવરણમ:-

પિજ્જલ: ક્રોધેન સહ યથા સ્વાત્ તથા સ્ક્રોધં આહ સ્મ બ્રવીતિ સ્મ - આર્થે! ન આર્થમ્ અનાર્થમ્ । અનાર્થ કર્મ યસ્ય સ. અનાર્થકર્મ, તેન અનાર્થકર્મણા શ્વાન પચતીતિ શ્વપાક: ચાળ્હલ: તેન શ્વપાકેન ચાળ્હલેન તેન નલેન તવ કિ કાર્ય કિ પ્રયોજનમ્ । અનાર્થોચિતકર્મકારિણા ચાળ્હલેન તેન નલેન તવ કિ પ્રયોજનમ્? તત્ સાર્થસ્ય ફેશ: સાર્થેશ: । સાર્થેશસ્ય અધ્યર્થ સાર્થશાધ્યર્થ ધનદેવસમીપમ્ એહિ આગચ્છ ॥૭૬૫॥

સરતાર્થ:-

પિજ્જલ: ક્રોધેન સહ અબ્રવીત્-આર્થે! અનાર્થકર્મણા ચાળ્હલેન તેન જલેન તવ કિ પ્રયોજનમ્? તમ્ સાર્થપતિ યનદેવ પ્રતિ આગચ્છ ॥૭૬૫॥

અુચારાતી :- ત્યારે પિંચાલ તેણીને ક્રોધસહિત કહે છે કે, હે આર્થે! દુષ્ટ કાર્ય કરનારા! તે ચાંપાલ જેવા નલ સાથે હવે તારે શું પ્રયોજન છે? માટે તું સાર્થપતિની યાસે ચાલ. ॥૭૬૫॥

विवरणम्:-

हे आर्य! प्रतापैः विलपनैः पर्याप्तम् अलम् । अचलपुरं यातुं गन्तुं कामः यस्य सः यातुकामः गन्तुकामः धनदेवः नाम सार्य
पातीति सार्यपः सार्याधिपतिः श्रेष्ठी अस्ति । तत् तस्मात् त्वं तस्य सार्यपस्य सन्निधौ सामीप्ये एहि आगच्छ ॥७१२॥

सरलाधः:-

आर्य! विलपनैः अलम् । अचलपुरं गन्तुकामः एनदेव नाम सार्याधिपतिः श्रेष्ठी अस्ति । तस्य सन्निधौ गच्छ ॥७१२॥

गुजराती:-

હે આર્યો! હવે ત્હ નહિ, આ ધનદેવ સાર્યપાલ અચલપુર તરફ જવાની ઇચ્છાવાળો છે, માટે તેની પાસે તુ ચાલ.

॥७१२॥

हिन्दी -

हे आर्य ! रोना अब पर्याप्त हुआ यह धनदेव सार्यवाह अचलपुर की ओर जानेवाला है। इसलिए उसके पास चलो ॥७१२॥

मराठी :-

“हे आर्य! आता रडणे पुरे. हा एनदेव सार्यवाह अचलपुरकडे जाण्याची इच्छा करीत आहे. त्याच्याकडे व् जा.

English . - Then addressing her as a respectable woman, asked her to stop weeping and join the camp belonging to Dhander who are all proceeding to a city named Achalpur.

धैर्य्यचेऽन्वेषयिष्यामि आर्य भर्तारम् आत्मनः ॥

सोऽभ्यधत्त पतिःकोऽस्ति साऽब्रवीन्नैषधिर्नलः ॥७१३॥

अन्वयः:-

धैमी ऊचे - आर्य! अहमात्मनः भर्तारम् अन्वेषयिष्यामि सः अभ्यधत्त - कः तव पतिः? सा अब्रवीत् - नैषधिः नलः

॥७१३॥

विवरणम्:-

भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी भीमराजपुत्री दमयन्ती ऊचे बभाषे - आर्य! अहम् आत्मनः स्वस्य भर्तारं पतिम् अन्वेषयिष्यामि
शोधयिष्यामि । सः गान्धारः अभ्यधत्त अभिषत्त - कः तव पतिः? तदा सा भैमी अब्रवीत् अवदत् - निषधस्य अपत्यं

पुमान् नैषधिः निषधपुत्रः नलः मम पतिः वर्तते ॥७१३॥

सरलाधः:-

भैमी बभाषे - आर्य! अहम् आत्मनः पतिम् अन्वेषयिष्यामि । सः गान्धारः अब्रवीत् - तव पतिः कः अस्ति । दमयन्ती

अवोचत् - निषधपुत्रः नलः मम पतिः अस्ति ॥७१३॥

मराठी :- हे ऐकून सुत्रधार विचार करू लागला की, "गाधार, दमयन्ती आणि पिंजलचा देश येऊन रत्नाभूषिणे हे कलाकार नाटक करण्यासाठी तैयार झाले आहेत." ॥७०९॥

English :- Having heard thus the compare thought to himself that the charaters are now ready to play the part of Ghander, Danyanti and Pingal.

प्रवृत्तमेव तज्जाने नाट्यं कार्यान्तरं ततः ॥

अहमप्यनुतिष्ठामि कालोचितमिहाधुना ॥७१०॥

अन्वयः- तद् नाट्यं प्रवृत्तमेव जाने । ततः अहमपि इह अधुना कालोचित कार्यान्तरम् अनुतिष्ठामि ॥७१०॥

विवरणम्:- तत् तस्मात् नाट्यं नटैः अभिनेय नाटकं प्रवृत्तमेव प्रारब्धमेव इति अहं जाने । ततः तस्मात् कारणात् अहमपि इह अधुना कालस्य उचितं कालोचितम् कार्यं कार्यान्तरम् अनुतिष्ठामि आचरामि ॥७१०॥

सरलार्थः- तस्मात् नाट्य प्रवृत्तमेव इति अहं जाने । तस्मात् कारणात् अहमपि इदानीं समयोचित कार्यान्तरम् अनुतिष्ठामि ॥७१०॥

गुजराती :- भाटे लुं धाडुं छुं डे, आ नाटक धाडुं धयुं छे, अन्ते तेथी लुं यण्ण अलीं छेवे समयने अनुसरी बीज् धार्यां जेसोड् अंउ. ॥७१०॥

हिन्दी - इसलिये मैं सोचता हूँ कि, यह नाटक प्रारम्भ हो गया है, जिससे मैं भी अब समयोचित दूसरे कार्य में सलग्न हो जाता हूँ ॥७१०॥

मराठी :- मला वाटते की, आता नाटक सुरू झाले आहे. म्हणून मी आता समयोचित दूसरे काम करतो. ॥७१०॥

English :- So he thought that the climax starts now, so he better proceed to his next task

ગુજરાતી :- ત્યારે રાજ્યએ કહ્યું કે, હે મહાભાત્ય! આ તાડક ભજવવામાં આદિમાં જ અતિ કડુપારસ પ્રગટ થયો છે તેથી ઘણું દુઃખ થાય છે. ॥૭૦૭॥

હિન્દી :- તબ રાજાને કહા કિ, હે મહામાત્ય! નાટક કે પ્રારમ્ભ મે હી અતિ કરુણ રસ ઉત્પન્ન હુઆ હૈ ફસલિયે મહાન્ દુ સ્વ હો રહા હૈ। ॥૭૦૭॥

મરાઠી :- તેઠા રાજા મહાળા કી હે મહામાત્ય। યા ગાટકાઢ્યા સુરગતીલાઘ અતિશય કરુણ રસ પ્રકટ જ્ઞાતા આહે વ્યામુકે અતિશય દુ સ્વ હોત આહે ॥૭૦૭॥

English :- The king told the minister, that the whole royal court is filled with feelings of tenderness and is touched, just at the beginning of the show due to the acute difficulties the person is facing

નેપથ્યે વક્તિ ગાન્ધારઃ પિફ્ફલૈતાં તપસ્વિનીમ્ ॥

અનુકૂલય યેનાશુ નયમઃ સાર્થપાન્તિકમ્ ॥૭૦૮॥

અન્વયઃ :- નેપથ્યે ગાન્ધારઃ વક્તિ - હે પિફ્ફલ! एता तपस्विनीम् अनुकूलय । येन आशुं सार्थपान्तिक नयमः ॥૭૦૮॥

વિવરણમ્ :- નેપથ્યે ગાન્ધારઃ વક્તિ વદતિ - હે પિફ્ફલ! ત્વમ્ एता तपस्विनीम् अनातिकां दयनीयाम् अनुकूलय अनुकूलं कुरु । सान्त्वय । येन वयम् एनाम् आशुं शीघ्रं सार्थं पातीति सार्थपः सार्थपस्य अन्तिक समीप सार्थपान्तिकं सार्થાધિપસમીપ નયમઃ ॥૭૦૮॥

સરલાર્થ - લેપવ્યે ગાઢધાર વદતિ - હે પિફ્ફલ! ત્વમેતા તપારવિનીમ્ સાન્ત્વય । યેન વયમેતા શીઘ્ર સાર્થાધિપાન્તિક નવામ ॥૭૦૮॥

ગુજરાતી :- એવામાં પડદાની અંદરથી ગાંધાર બોલે છે કે હે પિંબલ આ બિચારીને તુ આશ્વાસન આપ કે જેથી તુરંત તેણીને સાર્થવાહની પાસે લઈ જાઉં. ॥૭૦૮॥

विभेद्येकानि व्योम्नः पतितेवावनीधृताः ।

अपारे ह्यत्र कान्तारे करालव्यालशालिनि ॥७०५॥

ॐ नमः ॥ धृतिता अवनीधृता इव अहम् एकाकिनी करालव्यालशालिनि अपारे अत्र कान्तारे विभेमि ॥७०५॥

विवरणम्:-
 षष्ठीन्तः आकारः। त्वं प्रतिता, अवन्त्या पृथ्व्या धृता इव अहम् एकाकिनी करालाश्च ते व्यालाश्च करालव्यालाः। करालव्यालैः शालते इत्येवशीलं करालव्यालशालि, तस्मिन् करालव्यालशालिनि भीषणसर्पशालिनि न विद्यते पारः यस्य तद् अपार तस्मिन् अपारे अत्र अस्मिन् कान्तारे विपिने विभेभि ॥७०५॥

आकाशात् पतिता, पृथ्वा पृता इव अहमेकाकिनी कराते भवकर्ते द्वाते द्वामे अपारे अहिर्भन् अरण्ये बिभेमि ॥७०५॥

ગુજરાતી :- જાણે અમરશ્યામંધી પડીને પૃથ્વી પર આવી હોંઉ, તેજ પડેપર ભયંકર હાથીઓ વડે અથવા સપો વડે શોભતા એવા આ અપાર જંગલમાં હું એકલી ભય પામું છું. ॥૭૦૫॥

हिन्दी -
मानों आसमान से गिरकर जमीन पर आयी हु, वैसे भयकर हाथीयो और सर्पों से युक्त ऐसे इस अपार जंगल मे, मैं अकेली डर रही हूँ ॥७०५॥

मराठी :- जणू आकाशातून पडून पृथ्वीने झेलल्याप्रमाणे मी एकटी खरोखर भयकर हिंज्र प्राण्यानी व सापानी व्यापलेल्या अशा दा अपार जंगलात भीत आहे ॥७०५॥

English :- The voice said that she seemed to have been dropped from sky and was encircled by many wild elephants and poisonous snakes, in the forest of the earth and so she is very frightened.

नलः स्वगतमादृश्यो किं मयेव दुरात्मना ॥

केनाप्येकाकिनी त्यक्ता प्रेयसी गहने वने ॥७०६॥

अन्वयः:- नलः स्वगतम् आदध्यौ । किं मया इव हु केनापि दुरात्मना एकाकिनी प्रेयसी गहने वने त्यक्ता ॥७०६॥

श्रीश्यामी :- कुशल सूत्रधार धयो, अने भीज नटो दमयन्ती आदि पात्रो ध्यां. पछी त्यां धाणो अभय भेटेला राजाये याद करी अभय कछुं दे, ॥७००॥

सूत्रवी - कुशल दूत सूत्रधार बना। नट, दमयन्ती आदि पात्र हुण। अब वहां काफ़ी समय से बैठे राजा ने याद कर के ऐसा कहा कि, ॥७००॥

सूत्राती :- कुशल सुत्रधार ज्ञाला आणि बाकी नट दमयन्ती इत्यादि पात्रे बनले, मग तीरे खुपवेकपर्वत बसलेल्या राजाने आठवण करुन असे म्हटले की, ॥७००॥

English :- Kushal became a chief. The other actors did the role of Damyanti and others. After some time the King suddenly spoke out.

चिरयन्ति किमद्यापि द्वास्थः रङ्गोपजीविनः ॥

द्वाःस्थस्तान् स्माह भो शीघ्रं नाट्यं प्रस्तूयतां नटाः ॥७०१॥

हे द्वाःस्थ! अद्यापि रङ्गोपजीविनः किं चिरयन्ति? द्वाःस्थःतान् आह स्म भोः नटाः शीघ्रं नाट्यं प्रस्तूयताम् ॥७०१॥

हे द्वारि तिष्ठतीति द्वाःस्थः तत्सम्बुद्धौ द्वाःस्थ! द्वाःपाल! अद्यापि रङ्गेन नाट्येन उपजीवन्तीति रङ्गोपजीविनः नटाः किं किमर्थं चिरयन्ति विलम्बन्तो द्वाःस्थः तान् नटान् आह स्म ब्रवीति स्मा भो नटाः! शीघ्रं द्रुततर नाट्यं प्रस्तूयताम् प्रारभ्यताम् ॥७०१॥

हे द्वारपाल! अद्यापि रङ्गोपजीविनः नटाः किमर्थं विलम्बन्ते? तदा द्वाःपालरतान् ब्रवीति स्म। भो नटाः! शीघ्रं नाट्यं प्रारभ्यताम् ॥७०१॥

श्रीश्यामी :- अरे! द्वारपाल! उठु सुधी पात्रो अभय विवंध करे छे? त्यारे द्वारपाले ते पात्रोने कछुं दे, हे नटो! तभो तुरन् नाट्यची शुरुआत करे. ॥७०१॥

मराठी :- तेव्हा सुत्रधाराने प्रवेश करून म्हटले की, "हे राजा! जलागा शोणण्यासाठी हे जाटक बसविले आहे, ते पाहण्यासाठी तुम्ही सावधान व्हा?" ॥७०२॥

English :- Then the compere entered and said that this story is named as "In quest of Nal" He advised the King to be alert and open-eyed

नलः स्वात्मगतं कोऽयमहमेव नलः किमु ॥
यद्वाऽपारे जगत्यस्मिन् नामसाम्यं न दुर्लभम् ॥७०३॥

विवरणम् :- नलः स्वात्मगतं स्वगतमाह ब्रवीति । कोऽयं नलः ? अहमेव नलः न किमु ? अथवा न विद्यते पारः यस्य तत् अपार तस्मिन् अपारे अस्मिन् जगति नाम्नां साम्यं नामसाम्यं दुःखेन लभ्यते इति दुर्लभः नास्ति ॥७०३॥

ससरतार्थ :- जल. रवगतं वदति - कोऽयं जल ? अहमेव जल. न किमु ! अथवा अपारे अस्मिन् जगति नामसाम्यं दुर्लभं जास्ति । बहूनि समाजानि नामानि सन्ति ॥७०३॥

शुश्रूषणी :- त्वारे नल भोतानां भनभां विचारया लाज्यो रे, आ नल कोऽयं उद्ये ? तुं न नल न संलवी शुं ? अथवा आ अपार जगतां नाभयं साध्यपशुं ईर्ष्य दुर्लभं नथी. ॥७०३॥

निहिन्दी :- तब नल अपने मन मे विचार करता है कि, यह नल कौन होगा ? मैं ही नल नहीं हूँ ? अथवा इस अपार सुसार मे नाम की समानता कुछ दुर्लभ नहीं है। ॥७०३॥

मराठी :- तेव्हा जल रवत च्या मजात - कोण हा जल आहे ? मीच जल आहे की आणखी दुसरा कोणीतरी जल आहे ह्या अपार जगात जावाचा सारखेपणा काही दुर्लभ नाही सारखी जावे पुष्कळच असतात ॥७०३॥

English :- At this Nal wondered as to who this second Nal could be, if not himself Then he pacified himself saying, that this world is vast and wide, and there can be another Nal.

निश्चेतुं च ततः सम्यक् तं नीत्वा राजसन्निधौ ॥

नाट्यावसरमभ्यर्थ्य प्रारेभे तत्र नाटकम् ॥६९८॥

अन्वयः- ततः त सम्यक् निश्चेतु राजसन्निधौ नीत्वा नाट्यावसरमभ्यर्थ्य तत्र नाटक प्रारेभे ॥६९८॥

विवरणम्:- ततः तदनन्तरं तं सम्यक् समीचीनतया निश्चेतु निजातुं राज्ञः सन्निधिः राजसन्निधिः तस्मिन् राजसन्निधौ राजसमीपे नीत्वा नटैः अभिनेय नाट्यम् । नाट्यस्य अवसरः नाट्यावसरः तं नाट्यावसर नाट्यं कर्तुमवसरम् अभ्यर्थ्य सम्यगर्थ्य तत्र नाटक प्रारेभे प्रारभत ॥६९८॥

नाटक प्रारेभे प्रारभत ॥६९८॥

सरतार्थः- ततः तं कृतं सम्यक् निश्चेतु राजसन्निधौ गीत्वा नाट्यावसरम् अभ्यर्थ्य तत्र नाटक कर्तुं प्रारभत ॥६९८॥

शुश्रूषणी :- भली तेनो सम्यक् प्रदर्शे निश्चय इरीने, तथा ते कुञ्जने राज्ञ पासे वर्ध ण्ठने, नाट्य इत्य आटेनी आशा वर्धने त्वां नाट्यनो प्रदर्श इर्थो ॥६९८८॥

हिन्दी :- सम्यक् प्रकार से निश्चय करने के हेतु से, उस कुञ्ज को लेकर वह राजा के पास गया? तथा नाटक करने की आशा लेकर वहाँ पर नाटक प्रारम्भ किया ॥६९८॥

मराठी :- मला रंदाया सम्यक् प्रकारे निश्चय करण्यासाठी तो त्या कुळागला राजाजवळ येऊन गेला व नाटक करण्याची आशा येऊन त्याने तेथे नाटकाला प्रारम्भ केला ॥६९८॥

English :- Then in order to exactly find out the actual thing, Kushal took the hunch back to the King and taking the permission of the King, he began to act out a drama

दधिपर्णनुपः सम्यः सपर्णख्य मन्त्रिराद् ॥

जीवलश्च प्रतीहारः सूपकारश्च हुण्डिकः ॥६९९॥

अन्वयः- दधिपर्णनुपः सम्यः सपर्णख्य. मन्त्रिराद्, जीवलः प्रतीहारः हुण्डिकः सूपकारः अभवत् ॥६९९॥

गुणशाली :- शुं ते भवाम् स्वयुधपाणो ए? अथवा ओं देव देवान् ए? अथवा योत्ताने पुण्यार्थने रतेलो नलराज ए? ॥ ६८ ॥

हिन्दी - क्या वह ऐसे ही रूपवाले है? अथवा कोई देव या दानव है? अथवा स्वय को छिपाकर रहने वाले नलराजा है? ॥ ६९ ॥

मराठी - काय हा स्वरोवरच स्वयपाकी आहे? अथवा कोणी देव किंवा दानव आहे? अथवा स्वतः त्या लपविणारा नलराजा आहे? हे जाणून घेण्यासाठी भीमराजाने कुशल नावाच्या चतुर ब्राह्मणाला दधिपर्ण राजाकडे पाठविले ॥ ६९ ॥

English - He was asked to find out if he was just a replica or if he is a superior God or an ordinary God or if he is King Nal himself in disguise

ततः प्रवर्धितोत्साहः स ययौ शकुनैः शुभैः ॥

सुसुमारपुरे कुब्जं ददर्श विममर्श च ॥ ६९ ॥

अन्वयः- ततः प्रवर्धितोत्साहः सः शुभैः शकुनैः सुसुमारपुरे ययौ । कुब्जं ददर्श विममर्श च ॥ ६९ ॥

विवरणम्:- ततः प्रकर्षेण वर्धितः उत्साहः यस्य सः प्रवर्धितोत्साहः महोत्साहः सः कुशलनामा विप्रः शुभैः मङ्गलसूचकैः शकुनैः निमित्तैः सुसुमारपुरे ययौ इयाय । तत्र कुब्जं ददर्श अत्राक्षीत् । विममर्शं व्यमृक्षत् च ॥ ६९ ॥

समलार्थ - ततः प्रकर्षेण वर्धितोत्साहः सः विप्रः शुभैः शकुनैः सुसुमारपुरे ययौ । तत्र कुब्जं ददर्श विचारयामास च ॥ ६९ ॥

गुणशाली :- यही उत्साहित भयो ते कुशल ब्राह्मण शुभ शुभने जोई सुसुमारनगरभां गयो, त्यां कुब्जने जोई विचारवा लाग्यो दे, ॥ ६९ ॥

॥ ६९ ॥

हिन्दी - फिर वह कुशल ब्राह्मण बड़े प्रवर्धित - उत्साह से शुभ शकुन में सुसुमारनगर में पहुँचा, और वहाँ कुब्ज को देखकर विचार करने लगा कि, ॥ ६९ ॥

मराठी - मग अतिशय उत्साह वाढलेला तो कुशलब्राह्मण शुभ शकुनांनी सुसुमारनगरीत गेला आणि तेथे कुब्जाला पाहून विचार करू लागला की, ॥ ६९ ॥

सूर्यपाकां रसवतीं नलादन्यो न वेत्ति यद् ॥

निकृतात्मा ततो देव नल एव स चेद् भवेत् ॥६९३॥

अन्वयः-

यद् नलात् अन्यः सूर्यपाकां रसवतीं न वेत्ति । ततः हे देव! सः निकृतात्मा नलः एव भवेत् ॥६९३॥

विवरणम्:-

यतः नलात् अन्यः कः अपि सूर्यपाका रसवतीं न वेत्ति । न जानाति । ततः हे देव! सः सूपकारः निकृत्, आत्मा येन सः निकृतात्मा आवृतात्मा नलः एव भवेत् । नलः एव तत्र सूपकारत्वेन आत्मानम् आवृत्य स्थितः स्यात् ॥६९३॥

सरलार्थः-

यतः नलात् अन्य कोऽपि सूर्यपाका रसवती न जानाति । ततः नलः एव सूपकारत्वेन आत्मानमावृत्य स्थितः भवेत् ॥६९३॥

शुश्रूषाती :- उभे उ नलशश सिवधस भीलुं ओठपुल धूर्यपाड रसोठ आशुनुं नथी, भाटे हे पिताञ्ज! पोतने छुधापीने भुवेवा भे

उदास नलशश ७ छोधा ओठभे. ॥६९३॥

हिन्दी :-

क्यो कि नलराजा के अलावा कोई दूसरा सूर्यपाक रसोई की विधि नहीं जानता है। इसलिए हे पिताजी! स्वयं छिपकर रहते हुए कदाचित्त वह नलराजा ही होने चाहिये ॥६९३॥

मराठी :-

“कारण की नलराजा शिवाय दूसरा कोणीही सूर्यपाक रवपपाक जाणत नाही त्यामुळे हे पिता! स्वयंपाक्याच्या रूपाने रवत.ला लपवित असलेले ते कदाचित् नलराजाच असले पाहिजे. ॥६९३॥

English :- She continued saying that there was no one else other than King Nal who could prepare delicious food out of solar rays It could only be King Nal disguised as a cook

विप्रः प्रैषि ततो राजा कुशलः कुशलाभिधः ॥

अभ्यर्णं दधिपर्णस्य सूपकारं परीक्षितुम् ॥६९४॥

अन्वयः-

ततः राजा कुशलः कुशलाभिधः विप्रः सूपकार परीक्षितुं दधिपर्णस्य अभ्यर्णं प्रैषि ।

દેવાસ્તિ મત્ત્રભોઃ પાર્શ્વમાગતો નલસૂપ્તકૃત્ ॥

નલોપદેશાઙ્ગીનાતિ સૂર્યપાકક્રિયાં ચ સઃ ॥૬૯૪॥

અન્યઃ:- દેવ! મત્ત્રભોઃ પાર્શ્વ નલસૂપ્તકૃત્ આગતઃ અસ્તિ । સઃ નલોપદેશાત્ સૂર્યપાક્રિયા જ્ઞાનાતિ ॥૬૯૪॥

વિવરણમ્:- દેવ! મમ પ્રપ્તુઃ મત્ત્રપ્રપ્તુઃ, તસ્ય મત્ત્રપ્રભોઃ મમ સ્વામિનઃ દધિર્પર્ણપ્રસ્ય પાર્શ્વ સમીપં સૂપ કરોતીતિ સૂપકૃત્ । નલસ્ય સૂપકૃત્ નલસૂપકૃત્ નલસ્ય સૂદઃ આગતઃ અસ્તિ । સઃ નલસ્ય ઉપદેશઃ નલોપદેશઃ, તસ્માત્ નલોપદેશાત્ સૂર્યપાકસ્ય ક્રિયા, તા સૂર્યપાકક્રિયાં સૂર્યાતિ પાકં કર્તુ જ્ઞાનાતિ વેતિ ॥૬૯૪॥

સરલાર્ધ:- દેવ! મમ સ્વામિનઃ દધિર્પર્ણરાજસ્ય સમીપે જલસ્ય સૂપકારઃ આવત અસ્તિ । સઃ જલસ્ય ઉપદેશાત્ સૂર્યપાકક્રિયા જ્ઞાનાતિ ॥૬૯૪॥

ગુણશતી:- હે સ્વામી! મારા સ્વામી પાસે નલરાજાનો રસોઈયો આવેલ છે, અને નલરાજાની શીખવ્યાથી તે સૂર્યપાક રસોઈની ક્રિયા જાણે છે. ॥૬૯૪॥

હિન્દી - હે સ્વામી! મેરે સ્વામી કે પાસ નલરાજા કા પ્રિય રસોઈયા આયા હૈ । વહ નલરાજા દ્વારા સિંચાઈ હુઈ સૂર્યપાક વિધિ (ક્રિયા) સે રસોઈ બનાના જાનતા હૈ ॥૬૯૪॥

મરાઠી :- “હે સ્વામી! માદ્રયા રવામીજાવક વઠરાજાચા સ્વદપાકી આલા આહે, અર્પિ વઠરાજાનો શિકાવિત્યામુઠે તો સૂર્યપાક સ્વદપાકાવો ક્રિયા ઉત્તમ સીતીને જાણતો ” ॥૬૯૪॥

English :- He said that, the favourite cook of King Nal has arrived there who prepares delicious food out of solar rays.

अन्यदा दधिपर्णेन भूभुजा प्रेषितो निजः ॥

दूतः केनापि कार्येण वैदर्भीपितुरन्तिके ॥६८९॥

अन्यदः- अन्यदा दधिपर्णेन भूभुजा केनापि कार्येण निजः दूतः वैदर्भीपितुरन्तिके प्रेषितः ॥६८९॥

विवरणम्:- अन्यदा एकस्मिन् दिने दधिपर्णेन भुव भुनक्ति भुङ्क्ते वा भूभुक्, तेन भूभुजा नृपेण केनापि कार्येण निजः दूतः विदर्भाणामीश्वरः वैदर्भः । वैदर्भस्य अपत्य स्त्री वैदर्भी दमयन्ती, वैदर्भ्याः पिता वैदर्भीपिता, तस्य वैदर्भीपितुः दमयन्तीजनकस्य भीमराजस्य अन्तिके समीपे प्रेषितः प्रहितः ॥६८९॥

सरलार्थ - एकस्मिन् दिने दधिपर्णेन राजा प्रयोजनवशात् निज दूत दमयन्त्या पितुः भीमराजस्य समीपे प्रेषितः ॥६८९॥

गुजराती :- ખણી એક દિવસે દધિપર્ણ રાજ્યએ ડોઈક કાર્યપ્રસંગે દમયંતીયા પિતા પાસે પોતાનો દૂત બોકલ્યો. ॥६८९॥

हिन्दी - एक दिन दधिपर्ण राजाने किसी कार्य के लिए दमयन्ती के पिता के पास अपना निजी दूत भेजा ॥६८९॥

मराठी - नंतर एके दिवशी दाधिपर्ण राजाने काही कामानिमित्त दमयन्तीच्या वडिलाकडे स्वतःचा दूत पाठविला ॥६८९॥

English :- One day King Daniparne send his own personal messenger on some pretext, to the father of Damyanti

श्रुत्वा तत्र विपन्नं तं निराशस्त्वामुपागमम् ॥
अत्याक्षमविशेषज्ञ कूबर तं वर शठम् ॥६८७॥

अन्वय. - तत्र त विपन्नं श्रुत्वा निराशः अहं त्वाम् उपागमम् । अविशेषज्ञ वर शठ तं कूबरम् अत्याक्षम् ॥६८७॥

विवरणम्. - तत्र वनवासे तं नल विपन्नं पञ्चत्वं गत (मृतम्) श्रुत्वा अहं त्वाम् उपागमम् । विशेष जानातीति विशेषज्ञः । न विशेषज्ञः । अविशेषज्ञः, तम् अविशेषज्ञं कस्यापि गुणविशेषमजानान वरम् अत्यन्तं शठ धूर्तं तं कूबरं च अहम् अत्याक्षम् अत्यन्तम् ॥६८७॥

सरलार्थ. - वनवासे तं नल मृतं श्रुत्वा अहं त्वामुपागमम् । कस्यापि विशेषम् अजानानमतीव शठ तं कूबरमहमत्यन्तम् ॥६८७॥

गुणशाली. - त्वां ते नखने भृत्य पामेत्तो सांख्यीने निराश धर्तुं तभासी पासो भाव्यो छुं, तथा भुर्भुग्ने विशेष भङ्गरे छुञ्छाठवा ॥
ते कूबरने भे नख दीधो छे ॥६८७॥

हिन्दी - वहाँ पर नलराजा की मृत्यु का समाचार सुनकर, मैं निराश होकर आपके पास आया हूँ मूर्ख और विशेष प्रकार के धूर्त ऐसे कूबर को मैंने त्याग दिया है ॥६८७॥

मराठी :- तेथे नलराजा मरण पावल्याची बातमी ऐकून निराश होऊन मी तुमच्या जवळ आलो आहे, आणि नोकराचे गुण न जाणणाऱ्या, अतिशय धूर्त असलेल्या कूबराला मी सोडून दिले आहे ॥६८७॥

English :- He continues saying that he had come to him when he heard that Nal was dead and when he was overcome with sadness He therefore abandoned Kubar who was wicked and foolish

सोऽवदत् कोशलापुर्यां सूपकारोऽस्मि हुण्डिकः ॥
नलस्यातिप्रियस्तेन दत्ताः सर्वाः कलाः मम ॥६८५॥

अन्वयः- सः अवदत् - अहं कोशलापुर्यां नलस्य अतिप्रियः हुण्डिकः सूपकारः अस्मि । तेन मम सर्वाः कलाः दत्ताः ॥६८५॥

विवरणम्:- सः कुब्जः अवदत् - अहं कोशलापुर्यां कोशलायां नाम नगर्यां नलस्य अतिशयेन प्रियः अतिप्रियः हुण्डिकः नाम सूपं करतोति सूपकारः सूपः अस्मि । तेन नलेन अतिप्रियत्वात् मम मह्यं सर्वाः कलाः दत्ताः ॥६८५॥

सरलाहः- सः कुब्जः अवदत् - अहं कोशलापुर्यां नलस्य अतिप्रियः हुण्डिक नाम सूपकारः सूपः अस्मि । तेन नलेन अतिप्रियत्वात् मह्यं सकलाः कलाः दत्ताः ॥६८५॥

गुल्शानी:- न्यारे तेरो इछुंइ, कोशला नअरीभां छुं छुंइइ नामनो नलशब्बनो अनिप्रिय रसोईयो छुं, अने तेधी तेरो अने थोलादी सर्व इलाओ आपी छे. ॥६८५॥

हिन्दी:- तब उसने कहा कि, “मैं कौशलनगरी के राजा नल का हुंडिक नाम का अतिप्रिय रसोईया हूँ और उन्होंने मुझे अपनी सभी कला दी हैं” ॥६८५॥

मराठी:- तेव्हा तो म्हणाला- “कोशलानगरीत मी हुंडिक नावाचा नकराजाचा अतिप्रिय स्वयंपाकी आहे, आणि त्यांचा मी अतिशय प्रिय असल्यामुळे मला सर्व कला दिल्या आहेत. ॥६८५॥

English :- At this the hunchback replied that he was Kings Nal's favourite cook from Koshla whom king Nal had taught all the arts, named Hundick.

राजाऽपि तत्तथाकार्षीत् तद्वचो बहुमानतः ॥६८३॥

विवरणम्:- सः अवदत् - रे राजन् ! यदि त्व महां किञ्चिद् दातुमिच्छसि तर्हि स्वे निजे राज्ये आशु शीघ्रतरं त्वया मृगया पापध्विः

1157311

राजाऽपि बहुमानात् तस्य वचनं तथैव अकरोत् ॥६८२॥

वन्दनं बहुमानदीर्घान तम कथु. ॥६८३॥

बहुमान कर, वैसा ही किया ॥६८३॥

वपनावा बहुमान ठेवून तसेच केले शिकारीवर बंदी घातली ॥६८३॥

Nai's wish did so

राजा कुब्जाय तुष्टोऽय वस्त्रालङ्करणान्यदात् ॥
टङ्कलक्षं सुवर्णस्य पञ्चशतशतानि च ॥६८१॥

अन्वयः- अथ तुष्टः राजा कुब्जाय वस्त्रालङ्करणानि अदात् । सुवर्णस्य टङ्कलक्षं पञ्चशतशतानि च अदात् ॥६८१॥

विवरणम्:- अथ अनन्तरं तुष्टः प्रसन्नः राजा नृपः कुब्जाय (नलाय) वस्त्राणि च अलङ्करणानि वस्त्रालङ्करणानि अदात् । सुवर्णस्य टङ्कानां मुद्राणां लक्षं टङ्कलक्षं मुद्रालक्ष ग्रामाणां शतानि ग्रामशतानि । पञ्च च तानि ग्रामशतानि च पञ्चग्रामशतानि च अदात् ॥६८१॥

संलार्थः- अथ सन्तुष्टः राजा कुब्जाय वस्त्रालङ्करणानि तक्ष सुवर्णमुद्राः पञ्च ग्रामशतानि च अदात् ॥६८१॥

शुण्शती :- यदी राक्षसे भुषी यदीने ते कुञ्जने वसो नथ आभूषणो आदि आभा, येऽ वाभ सुवर्णमुद्रा अने पांचशे आसो पण आभा. ॥६८१॥

हिन्दी :- फिर राजा ने खुश होकर उस कुब्ज को कलों और आभूषणो आदि दिए तथा एक लाख स्वर्णमुद्रा एवं पाचसौ गाँव भी दिये ॥६८१॥

मराठी :- मग राजाने खुश होऊन त्या कुब्जाला वस्त्रे, दागिने वगैरे दिले. एक लाख सुवर्ण मोहरा आणि पाचशे गावे पण दिली ॥६८१॥

English :- Then the King happily adorned him with clothes and ornaments and also presented him one lakh gold coins and five hundred villages.

॥ त्रिकं नलोडसि भो यद्वा नलस्योत्तारणं भवान् ॥
 वृष्टपूवयस्मि तद्वपयनशीकनयनपण्ण ॥ २० ॥

भोः। तव किं त्वं नलः असि। यद्वा शयनम् ॥१७३॥

भोः। तत् तस्मात् किं त्व नोलः अस्मि ? यद् वा आगन्तुं शक्यम् । तद्वत् ।

मन्मथः भवतः येन तद् अनङ्गीकृतमन्मथम् अवधिरितमन्मथरूप तस्य नलस्य रूपं तद्वत् पूर्वं दृष्टं दृष्टपूर्वम् । दृष्टपूर्वमस्थास्तीति दृष्टपूर्वा अस्मि नलस्य तादृशमलौकिक रूपमहं पूर्वं दृष्टवान् अस्मि ॥६७९॥

भोः। तस्मात् किं त्वं नलः असि? अथवा तस्यापकृतं रूपमसि। दतः तस्य नलस्य भूतमप्यरूपमपि अतिशयान् अलौकिकं रूपं भया पूर्वं दृष्टम् अस्ति ॥६७९॥

ગુજરાતી :- તારાજાએ કહ્યું કે, શું તું ખોતે નાલ છો? અથવા અરે! નાલનો ઉતાર છો? કેમ કે જોગો કામદેવને પણ શરીરહિન કરેલ છે, એવું નાલનું સ્વરૂપ એ પૂર્વે જોયેલું છે.

हिन्दी -
तब राजा ने कहा कि, क्या तू स्वयं नल है? या नल का अवकृष्ट रूप है? जिसने प्रदत्त को भी अनङ्गीकृत किया था ऐसे नल का स्वरूप मैंने पहले देखा है ॥६७९॥

प्रतीति :-

मराठी :- तेव्हा राजाने म्हटले की, "तू काय स्वतः नक आहे? अथवा त्या नकाचा निकृष्ट अवतार आहे? कारण कि ज्याने कामदेवाला पण शरीररहित केले होते। अशा नकाचे अलौकिक रूप मी पूर्वी पाहिले आहे. ॥ ६७९॥

English :- Then the King asked the hunter: "Are you a demon or a degraded form of him? For the reason that I have seen him without a body even the god of love. I have seen him in a supernatural form before. ॥ 679 ॥

English :- Then the King asked the hunchback if he himself was King Nal or his incarnation. He continues, that he had, had the opportunity to meet King Nal who had even defeated Cupid in a wrestle of beauty

अहो सुस्वादुताकाऽपि सरसत्वमहो नवमृत ॥

अहो सर्वेन्द्रियाह्लादः स्यादीदृक् सुधयाऽपि न ॥६७७॥

अन्यथा:-

अहो! काऽपि सुस्वादुता! अहो! नव सरसत्वम् । अहो! ईदृक् सर्वेन्द्रियाह्लादः सुधया अपि न स्यात् ॥६७७॥

विवरणम्:-

अहो! (आश्चर्ये) काऽपि अनिर्वचनीया सुष्ठु स्वादुः सुस्वादुः सुस्वादोः भावः सुस्वादुता सुमधुरता? अहो! नवमेव अननुभूतपूर्वं सरसत्वम् रसवत्तव वर्तते । अहो! ईदृक् स्वपरि च तानि इन्द्रियाणि च सर्वेन्द्रियाणि । सर्वेन्द्रियाणामाह्लादः आनन्दः सर्वेन्द्रियाह्लादः सर्वेन्द्रियाणामानन्दः सुधया अमृतेन अपि न स्यात् । अस्याः रसवत्याः स्वादः अनिर्वचनीयः अस्ति । रसवत्त्वमपूर्वं वर्तते । इय रसवती सर्वेन्द्रियाह्लादकारिणी सुधामपि अतिशेते ॥६७७॥

सरतार्थः:-

अहो! अस्याः वसवत्याः रवाद अनिर्वचनीय अस्ति । सरसत्वमपि अपूर्वं वर्तते । इय रसवता सर्वेन्द्रियाह्लादकारिणी विद्यते ॥६७७॥

गुणशाली :- अहो! आ तो ओईउ उत्तम प्रभरनुं स्वादिष्टपणुं छे! अने अहो! सरशपणुं पणु नवीन प्रभरनुं छे! अहो! अभ्युत्तमी पणु सर्व इन्द्रियोने आवो आनंद न भण! ॥६७७॥

हिन्दी -

ओहा! यह तो कोई उत्तम प्रकार की अति स्वादिष्ट रसोई है और इसकी सरसता भी नवीन प्रकार की है। अमृत से भी सभी इन्द्रियो को इस प्रकार का आनंद प्राप्त नहीं होगा ॥६७७॥

मराठी :-

“अहाहा! या रसवपाकाचा रवाद तर खरोखर अनिर्वचनीय आहे मागुय तर निराकेव आहे या भोजनाने जसा सर्व इन्द्रियांना आनंद होतो तसा अमृतानेही होणार नाही ” ॥६७७॥

English :- The king exclaiming in wonder, said that, the supper was unique and nutritious and even the gravy was out of the world and just fabulous Even ambrosia will not and cannot give such bliss to all the organs of perception as this delicious food has given

प्रस्थाप्याकर्तये स्थालीं सौरी विद्यां जपन्नलः ॥

चक्रे रसवतीं दिव्यां स्वर्गलोकादिवानताम् ॥६७५॥

अन्वयः- तत. स्थालीम् अर्कातये प्रस्थाप्य सौरी विद्या जपन् नलः स्वर्गलोकात् इव आगता दिव्यां रसवती चक्रे ॥६७५॥

विवरणम्- तत. स्थालीम् अर्कस्य सूर्यस्य आतपः अर्कातपः सूर्यातपः तस्मिन् अकयतये सूर्यप्रकाशे प्रस्थाप्य मस्थाप्य निधाय सूर्यस्य इय सौरी ता सौरी सूर्यविषयिणी विद्या जपन् नलः (कुब्जः) स्वर्गः एव लोकः स्वर्गलोकः तस्मात् स्वर्गलोकात् सुरलोकात् आगतामिव आयातामिव (इव उत्प्रेक्षायाम्) विवि भवा दिव्या, ता दिव्या रसाः मधुरान्तादयः षड्रसाः अस्या सान्ति इति रसवती, तां रसवती चक्रे दिदये ॥६७५॥

सरलार्थ - तत रथाली सूर्यातये निधाय सौरी विद्या जपन् नल रवर्गलोगात् आगतामिव दिव्या रसवती चक्रे ॥६७५॥

शुद्धशाली :- पृथी नक्षत्राण्ये सूर्यना तापभां ते थाणी राभीते, सूर्यनी विद्या जपन् ज्योतिः देवलोकांथी थापी ज्योति दिव्य रसोर्ध्वनापी. ॥६७५॥

हिन्दी - तब नलने सूरज के ताप मे वह थाली रखकर, सूर्य की विद्या का जप करते हुए मानो देवलोकसे न आयी हो! ऐसी दिव्य रसोई बनाई ॥६७५॥

पराठी - मग नळराजाणे सूर्याच्या उज्ज्वल ती धाळी ठेवून सूर्य विद्येचा जप केला व जणू देवलोकान्वनच आलेला दिव्य षड्रसांनी युक्त रसदापाक (भोजन) केला ॥६७५॥

English - Then Nal kept the dish of raw rice etc in the heat of the sun and began meditation on the science of the sun and lo! the most tastest of all dishes was prepared which seemed as if, it had just been bought from heaven

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

कुब्जोऽपि तमभाषिष्ठ - शिष्टः स्वं न प्रशंसति ॥
सूर्यपाका रसवती दृश्यने चेत् विप्रक्षसे ॥६७३॥

अन्वयः-
कुक्षः अपि तपभाषिष्ठ शिष्टः स्व न प्रशंसति । त्वं विद्वत्से भवेत् सूर्यपाका एवती दृश्यते ॥६७३॥

विवरणम्:- कुब्जः अपि तं वधिपर्णम् अभाषिष्ट - अभाषत - शिष्टः नरः स्वभाषानं न सशंसति, न स्तौति । त्वं प्रष्टुमिच्छसि विदुषस्ये
वेत्तं सूर्यार्तये पश्यतेऽसौ सूर्यपाका, रसाः मधुरान्त्वादयः अस्यां सन्ति इति रसवती (रसोई) दश्यते ॥६७३॥

सुरतार्थः- कुब्जः अपि जरणतिमभाषत - शिटः जरः रवं न प्रशंसति । पर त्व द्रष्टुमिच्छसि चेत् मया सूर्यपाका रसवती दृश्यते ॥ ६७३ ॥

ગુજરાતી :- ત્યારે કુબ્જ તેને કહું કે, ઉત્તમ માણસ પોતાની પ્રશંસા (પોતાના મુખથી) કરે નહીં. પરંતુ જે તમારી જોવાની ઈચ્છા હોય, તે સૂર્યપાક રસોઈ આપને દેખાડું. ॥૬૭૩॥

तब कुब्जने कहा कि, “उत्तम पुरुष स्वयं अपनी प्रशंसा नहीं करता, लेकिन आपको देखने की इच्छा हो तो मैं आपको सूर्यपाक रसोई दिखाता हूँ ॥६७३॥

पराठी :- तेव्हा कुळ म्हणाला - "उत्तम पुरुष स्वतःची प्रशंसा स्वतःच्या तोंडाचे करीत नाही. परंतु जर तुम्हाला पाहण्याची इच्छा असेल तर सूर्यपाक स्ववपाक आपल्याला दाखवितो. ॥६७३॥

English :- At this the hunch-back replied that eminent personalities do not praise themselves. But even then Nal said that he would cook a delicious supper just by the solar says

प्रणिपातमकृत्वैव समानैश्वर्यमाभिष ॥

आसाध्यः निराशङ्कः क्षितिपं निकषा नलः ॥६७१॥

अन्वयः- ततः नल. समानैश्वर्यभाक् इव प्रणिपातम् अकृत्वा एव निराशङ्क क्षितिपं निकषा आसाध्यः ॥६७१॥

विवरणम्:- ततः तदन्तरं नलः समानं च तद् ऐश्वर्यं च समानैश्वर्यं भजतीति समानैश्वर्यभाक्, समानैश्वर्यवान् इव प्रणिपातं प्रणाम अकृत्वा एव निर्गता आशङ्कायस्मात् सः निराशङ्कः निर्भयः, क्षितिपृथ्वीं पातीति क्षितिपः, तं क्षितिपं भूय निकषा समीपे आसाध्यः उपविश ॥६७१॥

सरलायः- ततः नल. समानैश्वर्यवान् इव प्रणामम् अकृत्वा एव निराशङ्कः सन् दक्षिणं नृपं निकषा उपविश ॥६७१॥

गुजराती :- पछी नल ज्यो सधाम सभुद्धिवाणो डोय तेभ भगुभम इया विना ज निःशं धर्तने राजनी पासो ओडो. ॥६७१॥

हिन्दी :- फिर वह नल मानो समान ऐश्वर्यवान न हो, ऐसे बिना प्रणाम किये नि शक होकर, राजा के समीप जाकर बैठ गया ॥६७१॥

मराठी :- मग तो नल जणू समाज ऐश्वर्य असलेल्या माणसा सारखा राजाच्या प्रणाम न करता च निःशंक होऊन राजाजवळ बसला. ॥६७१॥

English :- Then the magestic and opulent Nal sat beside the king, without saluting or paying obeisance to the king

लोकैर्नयजयारावमाला तस्याहिता स्मितैः ॥

आरोप्यते स्म तत्कण्ठे राज्ञा च स्वर्णशृङ्खला ॥६६९॥

अन्वयः- तथा स्मितैः लोकैः तस्य जयजयारावमाला आहिता । राज्ञा च तत्कण्ठे स्वर्णशृङ्खला आरोप्यते स्म ॥६६९॥

विवरणम्:- तथा स्मितैः हासयुतैः प्रसन्नैः लोकैः तस्य कुब्जस्य जय - जय - इति आरावाः जयजयारावा माला जयजयारावमाला आहिता परिहिता । प्रसन्नैः लोकैः कुब्जस्य जयजयकारः कृतः । राज्ञा दधिपर्पणं च तस्य कष्ठः तत्कण्ठे, तस्मिन् तत्कण्ठे कुब्जकण्ठे स्वर्णस्य शृङ्खला स्वर्णशृङ्खला आरोप्यते स्म आरोप्यते ॥६६९॥

सरलायः- तदा प्रसन्नेः लोकैः तस्य कुब्जस्य जयजयारावः कृतः । तधिपर्पणः नृप. च तस्य कण्ठे सुवर्णस्य शृङ्खलाम् आरोपयत् ॥६६९॥

गुजराती :- भुश धवेदा वोडोथे तेने जय जय शब्दोनी भाण। पडेरावी, न्यारे राज्जथे तेना इठथां सुवर्णानी सांडण पडेरावी. ॥६६९॥

हिन्दी :- सब लोगो ने खुश होकर उसे “जय जय” शब्द की माला पहनायी । राजा ने उसके गले में स्वर्णशृङ्खला आरोपित (पहनार्ह) की। ॥६६९॥

मराठी :- खुश झालेल्या लोकांनी त्याचा जय जयकार केला व दधिपर्ण राजाने त्याच्या गळ्यात सोन्याची साकळी घातली ॥६६९॥

English :- Then the people who were overcome with joy began putting garlands of praises on the hunch-back and the king garlanded him with a gold-chain

निमीलित्वाक्ष निद्राणमिव आनृतं जज्जं ततः ।

सोऽध्याक्षसमुत्पुत्य जगद्भूतं पादपम् ॥६६७॥

ततः निद्राणम् इव निर्मालिताक्ष भान्तं गजं प्लवङ्गं, पादपद्मं दृष्ट्वा, कुब्जः उत्प्लुत्य आरुक्षत् ॥६६७॥

विवरणम्:- ततः तदनन्तर निद्राया निद्रार्थीनम् इव (उत्प्रेक्षायाम्) निर्मीलिते अक्षिणी येन सः निर्मीलिताक्षः शान्त-
कलान्त भण हस्तिन प्लव गच्छतीति प्लवङ्गं. कपि. यथा उत्प्लुत्य पादमं दृक्षमारोहति तथा सः कुब्जः उत्प्लुत्य त गजम्
आरुक्षत् आरोहत् ॥६६७॥

सरलार्थः - यथा प्लवङ्गम वाजर उत्प्लुत्य धृष्टमराहात । तथा स कुब्ज निद्राधीनमिव निमीलिताक्ष श्रान्त त हरितनम् उत्प्लुत्य आरोहत् ॥६६७॥

ગુજરાતી :- પાછી જાગો નિદ્રાધીન થયેલાની પેઠે મીચેલો બાંખો વાળા નથા થાકી ગયેલા ને હાથી પર ને કુબ્જામલ, વાંદરો જેમ વૃક્ષ પર ચડે, તેમ ત્રિચે કુદીને ચડી ગયો. ॥૬૬॥

हिन्दी - फिर निद्राधीन के समान आँखे बंद किये हुए, थके हुए उस हाथी पर वह कुब्ज जैसे बंदर पेड़ पर चढ़ता है वैसे ऊँचा कूद कर चढ़ गया ॥६६७॥

मराठी . -
नतर वानर ज्याप्रमाणे उडी मारून झाडावर चढतो त्याप्रमाणे तो नलकुब्ज जणू झोपेच्या अशीन झात्याप्रमाणे होळे मिटवून पेटलेल्या व धकलेल्या त्या होतीवर उडी मारून बसला ॥६६७॥

English :- Then just as one begins to doze when he/she feels sleepily, in the same way the elephants eyes began to close, due to utmost exhaustion Then just as a monkey climbs a tree in the same way, Nal alone mounted the elephant

ગજકેલિપ્રવીણત્વાત્ પૃષ્ઠતઃ પાર્શ્વતોઽગ્રતઃ ॥

સઙ્ગચ્ચાર પરં કુબ્જસ્તં ગર્જં વિપ્રતમ્ભયન્ ॥૬૬૫॥

અન્યથ:-

પરં સઃ કુબ્જઃ ગજકેલિપ્રવીણત્વાત્ તં ગજ પૃષ્ઠતઃ પાર્શ્વતઃ. અગ્રતઃ વિપ્રતમ્ભયન્ સઙ્ગચ્ચાર ॥૬૬૫॥

વિવરણમ્:-

પર કિન્તુ સઃ કુબ્જઃ ગર્જન કેલિઃ ગજકેલિઃ. ગજકેલ્યા પ્રવીણઃ ગજકેલિપ્રવીણઃ. ગજકેલિપ્રવીણસ્ય ભાવઃ, ગજકેલિ પ્રવીણત્વ, તસ્માત્ ગજકેલિપ્રવીણત્વાત્ ગજક્રિડાવિશારદત્વાત્ તં ગજ હસ્તિનં પૃષ્ઠતઃ પાર્શ્વતઃ અગ્રતઃ ચ વિપ્રતમ્ભયન્ વિપ્રતારયન્ સઙ્ગચ્ચાર સઙ્ગચ્ચાલ ॥૬૬૫॥

સરતાર્થ - પરત્વુ સ કુબ્જ ગજકેલો પ્રવીણ આસીત્. તેન સ ત ગજ પૃષ્ઠત પાર્શ્વત અગ્રત વિપ્રતારયન્ સઙ્ગચાલ ॥૬૬૫॥

ગુજરાતી :- પરંતુ તે કુબ્જ ગજક્રીડામાં પ્રવીણ હોવાથી, તે હાથીને પાછળ, પડખે, તથા આગળના ભાગમાં છેતરતો એને ભ્રમણવા લાગ્યો. ॥૬૬૫॥

હિન્દી :-

લેકિન વહ કુબ્જ ગજક્રીડા મેં પ્રવીણ હોને સે उस हाथी को कभी पीछे से, आस-पास से और आगे से परेशान करता हुआ घुमाने लगा ॥६६५॥

મારાઠી :-

પરતુ તો કુબ્જ ગજાક્રિદેત પ્રવીણ અસત્યાવે તો હતીલા માવો, આગુજાગુ તસેવ સમોરત્યા માવાત ચિઠવીત ખિન્તુ તાગલા ॥૬૬૫॥

English - But the hunch-back gave a deal-ear to them and began teasing and provoking anger into the elephant, sometimes by going close to it or making it run in circles

सोऽप्यागच्छद्गजो गर्जन्निव कुब्जस्य जल्पतः ॥

मल्लो मल्लमिवाकास्त कुब्जस्तं गजसिन्धुम् ॥६६३॥

अन्यः:- कुब्जस्य एव जल्पतः सतः सः गजः अपि गर्जन् आगच्छत् । मल्लः मल्लम् इव कुब्जः तं गजसिन्धुरम् आकास्त

॥६६३॥

विवरणम्:- कुब्जस्य नलस्य एव जल्पतः वदतः सतः सः मदीनमतः गजः हस्ती अपि गर्जन् चीत्कुर्वन् आगच्छत् समायातः । तदा मल्लः मल्लम् इव स कुब्जः नलः तं गजसिन्धुरं गजश्रेष्ठ आकास्त आह्वयत ॥६६३॥

सरलाट्ट:- कुब्जरस्य नलस्य एव वदत सतः सः मदीनमतः हस्ती समायातः । तदा मल्लः मल्लमिव सः कुब्जः तं गजश्रेष्ठम् आह्वयत ॥६६३॥

गुजराती:- એ રીતે કુબ્જ બોલતો હતો, એવામાં જ તે હાથી પણ ન્યં બાળતો બાળતો આવો પહોંચો, અને એક મલ્લ જેમ બીજા મલ્લને હાકલ કરે, તેમ તે કુબ્જે તે મોટા હાથીને હાકલ કરી. ॥૬૬૩॥

हिन्दी:- नल कुब्ज इसप्रकार कह रहा था कि, इतने में वह हाथी वहाँ आ पहुँचा । एक मल्ल दूसरे मल्ल को जिस प्रकार बुलाता है, वैसे ही उस कुब्जने उस महागज (हाथी) को बुलाया ॥६६३॥

मराठी:- अशाप्रकारे कुब्ज बोलत होता, तितक्यात तो हत्ती पण आवाज करीत तेथे आला आणि एक मल्ल ज्याप्रमाणे दूसऱ्या मल्लाला आह्वान देतो, त्याप्रमाणे त्या कुब्जाने त्या मोठ्या हत्तीला आह्वान दिले. ॥६६३॥

English :- Just than the demanded elephant arrived there and just as a wrestler beckers or calls another wrestler, in the same way, the hunch-backed king Nal called the elephant,

पुरप्राकारमारुह्य दधिपर्णनृपस्ततः ॥

ऊचे यो वशयत्येनं द्विपं तस्यास्मि कामदः ॥६६३॥

अन्वयः-

ततः दधिपर्णनृपः पुरप्राकारम् आरुह्य ऊचे । यः एन द्विप वशयति । अहं तस्य कामदः अस्मि ॥६६३॥

विवरणम्:-

ततः तदनन्तरं दधिपर्णः नृपः पुरस्य प्राकारः पुरप्राकारः तं पुरप्राकारम् आरुह्य ऊचे बभाषे । यः नरः एन मर्दान्त विप्लवकारिणं द्वाभ्यां शुण्डामुखाभ्यां पिबतीति द्विपः त द्विप हस्तिनं वशयति वशं करोति । अहं तस्य कामान्ददाति इति कामदः वाञ्छितप्रदः अस्मि ॥६६३॥

सरलार्थः-

ततः दधिपर्णः नृपः पुरस्य प्राकारमारुह्य बभाषे । यः नरः इम मर्दान्त द्विपं वज वश करोति । तस्मै अह वाञ्छित ददामि, इति ॥६६३॥

गुजराती :- भडी त्यांनो दधिपर्ण राजा नगरना गड पर चढीने उडेवा वाजोडे, के डोड भनुष्य आ डाधीने वश करशे, तेने हुं वाछिन वस्तु आपीश. ॥६६३॥

हिन्दी :-

फिर वहाँ का दधिपर्ण राजा नगर के किले पर चढ़कर कहने लगा कि, जो कोई व्यक्ति इस हाथी को वश में करेगा, उसे इच्छित वस्तु दूंगा ॥६६३॥

मराठी :-

मग तेथील दधिपर्ण राजा नगराच्या गडावर चढून म्हणू लागला की, जो कोणी मनुष्य या हत्तीला वश करील, त्याला इच्छित वस्तु देईन. ॥६६३॥

English :- Then the king of the city named Dadiparne climbed on the fort and made a proclamation that he will give the man, who will bring the elephant in control, whatever he desires.

मदावलेपाद्यायोरप्यसहिष्णुः स दुर्धरः ॥

आरुढारोहकाशंकी धुन्वन्नश्वान्तमासन्म् ॥६५९॥

अन्वयः:- मदावलेपात् वायोः अपि असहिष्णुः दुर्धरः सः आरुढारोहकाशङ्कि अश्वान्तम् आसन् धुन्वन् -- ॥६५९॥

विवरणम्:- मदस्य अवलेपः मदावलेपः तस्मात् मदावलेपात् मदावर्त्त वायोः अपि न सहिष्णुः असहमानः दुःखेन धियते दुर्धरः धर्तुर्मशक्यः सः आरुढाशसौ आरोहकश्च आरुढारोहकः । आरुढारोहकम् आशङ्कते इति आरुढारोहकाशङ्की हस्तिपकः पृष्ठमारुढः इति आशङ्कमानः अश्वान्तम् अविरतम् आसनं धुन्वन् कम्पयन् -- ॥६५९॥

सरलार्थः:- मदावलेपात् वायुमपि असहमान् दुर्धर , हरिपक. पृष्ठम् आरुढ. इति आशङ्कमान. स. अविरतमासनं धुन्वन् (धुनोति स्म) ॥६५९॥

गुञ्जानी :- भट् भुञ्जामी वायुने पण नडीं सडन डरतो भेवो ते दुर्धर डायी, पोतानी पीठ पर भडावत शेखो छे, भेवी शंभायी येड्डभ पोतानी पीठने धुणायतो डतो. ॥६५९॥

हिन्दी - मदनमत्त होने से वायु को भी न सहन करता वह दुर्धर हाथी, उसकी पीठ पर जैसे महावत् बैठा हो ऐसी आशका कर वह अपनी पीठ को हिलाता था ॥६५९॥

मराठी :- मद चढल्याने वायुला पण सहन करत नाही, असा तो दुर्धर हत्ती, स्वतःत्या पाठीवर माहूत चढलेला आहे अशा शकेने स्वतः त्या पाठीला कपित करीत होता (हालवित होता) ॥६५९॥

English :- The elephant who was difficult to be caught was now overcome with utmost anger, that it couldn't even bear the wind brushing against it and estimating that was a mahout sitting on his back and is thrusting the goad at the back of his neck, began shaking violently so as to shirk him off.

तत्र श्रीनेमिनाथस्याऽप्रतिमा नलः ॥

नत्वा स्तुत्वा चिरं ध्यात्वा तत्पुरद्वारमभ्यगात् ॥६५७॥

तत्र श्रीनेमिनाथस्य अप्रतिमा प्रतिमा नत्वा स्तुत्वा चिरं ध्यात्वा नलः तत्पुरद्वारमभ्यगात् ॥६५७॥

अन्वयः-
विवरणम्:-

तत्र तस्मिन् मन्दिरे श्रिया युतः नेमिनाथः श्रीनेमिनाथः तस्य श्रीनेमिनाथस्य न विद्यते प्रतिमा यस्यः सा अप्रतिमा निरुपमा, ताम अप्रतिमा निरुपमा प्रतिमा मूर्तिं नत्वा वन्दित्वा स्तोमैः स्तुत्वा चिरं चिरकालं ध्यात्वा नलः, तत्पुरस्य द्वारं तत्पुरद्वारम् अभ्यगात् तत्पुरद्वारस्य समीपम् अगात् अयात् ॥६५७॥

सरलार्थः-

तस्मिन् मन्दिरे श्रीनेमिनाथस्य अप्रतिमा मूर्तिं वन्दित्वा स्तुत्वा चिरं ध्यात्वा च नलः सुसुमारपुरस्य द्वारदेशम् अभ्यगात् ॥६५७॥

गुजराती :-

त्यां श्रीनेमिनाथ प्रभुनी अनुपम प्रतिभाते नसीने, स्तवीने तथ धाणु। डाण सुधी तेनुं ध्यान् धरीने नक्षराण ते नगरनी दशपण पासे आण्यो. ॥६५७॥

हिन्दी -

वहा पर श्री नेमिनाथ भगवान की अनुपम प्रतिमा को नमन कर, उनकी स्तुति और काफी समय तक उनकी ध्यान कर के नलराजा उस नगर के द्वार पर आया ॥६५७॥

मराठी :-

तेथे श्री वीमीनाथ प्रभूच्या अनुपम प्रतिमेला जमन करण, रत्नवून तसेच खुप वेळ पर्यंत ध्याव नलराजा त्या नगराच्या दरवाजाजवळ आला. ॥६५७॥

English :- There he happened to see a nonpareil and an unprecedented idol of Lord Nemenath to which he bowed and sang the psalms of praise for some time, then went into a deep meditation for a long time. After he came out of the meditation, he entered the city gates.

सोऽप्यभाषत मां तात सुसुमारपुरे नय ॥

तथा कृत्वा सुरोऽपि स्वं ययौ कल्पमनल्पधीः ॥६५५॥

अन्यथ:- सः अपि अभाषत - ताता। मा सुसुमारपुरे नय । तथा कृत्वा अनल्पधीः सुरः अपि स्वं कल्प ययौ ॥६५५॥

विवरणम्:- सः नलः अपि अभाषत - हे ताता! त्वं मा सुसुमारपुरे नया। तथा कृत्वा त नल सुसुमारपुरे नीत्वा अल्पा धीः यस्य सः अल्पधीः । न अल्पधीः अनल्पधीः विशालबुद्धिः सुरः निषधदेवः अपि स्व निज कल्प देवलोकं ययौ इयाय ॥६५५॥

सरलार्थ:- सः नलः अपि तमभाषत - हे ताता। त्व मा सुसुमारपुरे नय । तदा नल सुसुमारपुर नीत्वा विशालबुद्धि सः निषधदेवः रव देवलोकं जगाम ॥६५५॥

गुणशली:- त्यरे नले इहं दे, हे पिताञ्ज! भने सुसुमारपुरभां अर्धं ज्ञथो. पछी अतिबुद्धिमान ते देव पण तेभ उरीने पोताना। देवलोअभां गयो. ॥६५५॥

हिन्दी - तब नल ने कहा कि, हे पिताजी! मुझे सुसुमारपुर ले जाइये । तब उस बुद्धिमान देव उसे यथास्थान पहुँचा कर, फिर देवलोक में चला गया ॥६५५॥

मराठी :- तेव्हा नलराजा त्या देवाला म्हणाला - बाबा! मला सुसुमारपुरात घेऊन जा! तेव्हा अतिबुद्धिमान त्या देवाने पण तसेच केले जंतर तो देव देवलोकात निघून बोला. ॥६५५॥

English :- King Nal replied that he wishes to go to Susumarpur. At this the God reached him at that place and them left for heaven

ततोऽपृच्छन्नलस्तात भैमी त्यक्ताऽभवत्कथम् ॥

आकुण्डिनपुरप्राप्तेस्तद्वृत्त तस्य रसोऽभ्यधात् ॥६५३॥

अन्वय. - तत. नलः अपृच्छत् - तात। त्यक्ता भैमी कथम् अभवत् । तदा सः तस्य आकुण्डिनपुरप्राप्ते. तद्वृत्तम् अभ्यधात् ॥६५३॥

विवरणम्. - ततः तदनन्तर नलः अपृच्छत् - तात। मया त्यक्ता भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी भीमव न्या दमयन्ती कथम् अभवत् ? दमयन्त्याः कीदृशी वार्ता वर्तते। तदा सः निषधदेव. तस्य नलस्य (नल प्रति, इत्यर्थ.) कुण्डिन च तत् पुर च कुण्डिनपुरम् । कुण्डिनपुरस्य प्राप्तिः कुण्डिनपुरप्राप्तिः तस्या कुण्डिनपुरप्राप्ते. आ पर्यन्त तस्या. दमयन्त्या. वृत्त वृत्तान्त तद्वृत्तं तद्वृत्तान्तम् अभ्यधात् अवादीत् । कुण्डिनपुरप्राप्तिपर्यन्त वृत्तान्तम् अवदत् ॥६५३॥

सरलाधः. - तत. नल. अपृच्छत् - तात। मया त्यक्ताया. दमयन्त्या. किम् अभवत् ? तदा स दमयन्त्याः कुण्डिनपुरप्राप्तिर्न वृत्तान्तं नल प्रति अभ्यधात् ॥६५३॥

गुणशाली. - पृष्ठी नवे देवने पृष्ठपुं ३, ३ पितृणां तलेष्वी दमयन्तीनुं शुं धयुं ? त्यरे तेषु दमयन्ती छे ३ इति पुरधां पडोय्यी त्यां सुधीनुं तेषु पीनुं वृत्तान्त तेने कही संभवलायुं. ॥६५३॥

हिन्दी - तब नल ने पूछा कि, हे पिताजी! मेरे द्वारा त्यजी हुई दमयती का क्या हुआ। तब उन्होंने दमयती के कुण्डिनपुर में पहुँचने तक का सारा वृत्तांत कह सुनाया ॥६५३॥

मराठी - नंतर नलाने देवाला विचारले की, "हे बाबा! मी सोडलेल्या दमयतीचे काय झाले? तेव्हा त्याजी दमयती कुण्डिनपुरात पोहोचली तो पर्यंतचा सगळा वृत्तांत नलाला सांगितला. ॥६५३॥

English. - Then Nal, addressing the God as his father asks him as to what has happened to Damyanti whom he has desested At this the God narrated to him the whole incident, till Damyanti reached Kundinpur

उद्धाटयेस्तथा रत्नकरण्डकमपि स्वयम् ॥

तत्र हाराधलङ्कारान् दिव्यानालोकयिष्यसि ॥६५३॥

अन्वय. - तथा स्वयं रत्नकरण्डकमपि उद्धाटये । तत्र दिव्यान् हाराधलङ्कारान् आलोकयिष्यसि ॥६५३॥

विवरणम्:- तथा स्वय रत्नानां करण्डक. रत्नकरण्डकम् अपि उद्धाटये: । उद्धाटिते तस्मिन् रत्नकरण्डके हारः आदौ येषां ते हारादयः १ हारादयश्च ते अलङ्काराश्च हाराधलङ्काराः तान् हाराधलङ्कारान् - कथयूतान्दिविभवाः दिव्या तान् दिव्यान् हाराधलङ्कारान् आलोकयिष्यसि द्रक्ष्यसि ॥६५३॥

सरलार्थ - तथा त्व रवयमेव रत्नकरण्डकमपि उद्धाटये । तत्र त्व दिव्यान् हाराधलङ्कारान् द्रक्ष्यसि ।

शुब्धान्ति:- वणी तुं नीशी भेणे ७२ आ रन्तोन्तो दलभ्यो उधाउत्ते, ३ रेथी तेभां डार आदि दिव्य आभूषणोत्ते तुं जेई शङ्कीश. ॥६५३॥

हिन्दी - फिर तू स्वय यथायोग्य समय पर इस रत्न-पेटा को खोलना, जिससे तू हार आदि दिव्य आभूषणो को देख सकेगा ॥६५३॥

मराठी - "आणि तू रवत च रत्नाचा करण्डक उघड म्हणजे तुला त्यात हार वगैरे दिव्य अलंकार पाहू शकशील " ॥६५३॥

English. - The God abo asks him to open the box of jewels at the right time, so he will be able to see the necklace and other celestial ornaments

वत्स! बिल्वं गृहाणेत् तथा रत्नकरण्डकम् ॥
रक्षेरेते प्रयत्नेन जैनधर्ममिवानघम् ॥६४९॥

अन्यः:- हे वत्स! उद बिल्व तथा रत्नकरण्डक गृहाण। एते अनघम् जैनधर्ममिव प्रयत्नेन रक्षे ॥६४९॥

विवरणम्:- हे वत्स! इदं बिल्व बिल्वफल तथा रत्नानाकरण्डकः रत्नकरण्डक त रत्नकरण्डक त्व गृहाण आदत्स्व। एते रत्नकरण्डक बिल्वफले न निधते अथ यस्मिन् स अनघ, तम् अनघ निर्दोष निर्मल जिनस्याय जैन। जैनश्चासौ धर्मश्च जैनधर्म, त जैनधर्मम् इव प्रयत्नेन रक्षेः पाथा ॥६४९॥

सरलार्थ - हे वत्स। इदं बिल्वफल रत्नकरण्डक च गृहाण। एते अनघम् जैनधर्मम् इव प्रयत्नैव रक्षे ॥६४९॥

गुजराती:- वળી હે વત્સ! આ બિલિનું ફળ, તથા રત્નોનો ડાબડો તું ગ્રહણ કર અને તોરે નિર્મલ જૈનધર્મની પેઠે તે બંનેનું યત્નપૂર્વક રક્ષણ કરવું. ॥ ૬૪૯ ॥

हिन्दी - और हे वत्स। यह बिल्वफल और रत्नों का हिस्सा ले और जैन धर्म के समान इन दोनों का तू यत्नपूर्वक रक्षण कर ॥६४९॥

मराठी - आणि हे वत्स॥ हे बलाचे फळ व हा रत्नाचा करडा घे आणि तू निर्मळ जैन धर्माप्रमाणे या दोन्ही वस्तूंचे यत्नपूर्वक रक्षण कर ॥६४९॥

English - Then the god gives him a sacred fruit (Billave) and a box of precious stones And asks him to take care of these two items, with his life, just as he has taken utmost care of the pure jain religious

वत्स! वैरूप्यमप्येतदुपकाराय ते ध्रुवम् ॥

अग्नियोगः सुवर्णस्य वर्णिकावृद्धये न किम् ॥६४५॥

अन्ययः- हे वत्स! एतद् वैरूप्यमपि ध्रुवं ते उपकाराय स्यात् । अग्नियोगः सुवर्णस्य वर्णिकावृद्धये न भवति किम्? ॥६४५॥

विवरणम्:- हे वत्स! एतद् वैरूप्यमपि ध्रुव निश्चित ते तव उपकाराय लाभाय एव स्यात् । तथापि - अग्नेः योगः अग्नियोगः सुवर्णस्य वर्णिकाया वृद्धिः वर्णिकावृद्धिः तस्य वर्णिकावृद्धये न भवति किम्? यथा सुवर्णम् अग्नियोगेन कान्तिमत्तर भवति तथा एतद् वैरूप्य तव उपकाराय एव भवेत् ॥६४५॥

सरलार्थ - हे वत्स! एतद् वैरूप्यमपि तव लाभाय एव रथात् । यथा अग्ने योवोन सुवर्णस्य वर्णः तेजस्वितर भवति। अर्थात् सुवर्णस्य नाशो न भवति प्रत्युत तेज प्रवर्धते ॥६४५॥

गुणरत्नी :- हे वत्स! आ तातुं इदमुपपातुं भूत भूतेश्वर तारा उपकार भटे न भवतुं छे, इमे इ सुवर्णने धयेतो अग्निनो स्पर्श, शुं तेना तेजनी वृद्धि भटे धतो नथी? ॥६४५॥

हिन्दी - हे वत्स! यह तेरा बदसुरतपन सचमुच तेरे उपकार के लिए होनेवाला है क्यों कि, अग्नि का स्पर्श क्या सोनेके तेज में अधिक वृद्धि नहीं करता? ॥६४५॥

मराठी - हे वत्स! हे तुझे कुरूप रूप स्वरोवर तुझ्या उपकारालाच कारण होईल कारण की, सुवर्णाला झालेला अग्नीचा स्पर्श, त्याच्या तेजाच्या वृद्धीसाठी होत नाही काय? ॥६४५॥

English - The God then says that this deformity will be of a great beneficence to him because when gold is put into fire, it will attain the glamour and brightness when it will be taken out

ऊचं चालं विधादेन निषधस्तं पितास्वयम् ॥

त्वदत्तराज्यः प्रव्रज्य ब्रह्मलोकं सुराऽभवम् ॥६४३॥

अन्वयः:- ऊचं च विधादेन अलम् । अह ते पिता निषध अस्मि । त्वदत्तराज्यः अह प्रव्रज्य ब्रह्मलोके सुरः अभवम् ॥६४३॥

विवरणम्:- अमरवेषभाक् सः ऊचं । विधादेन खेदेन अलम् । अह ते तव पिता निषधः अस्मि । तुभ्यं वतं राज्यं येन सः त्वदत्तराज्यः अह प्रव्रज्य दीक्षा गृहीत्वा ब्रह्मणः लोकं ब्रह्मलोकं तस्मिन् ब्रह्मलोके सुरः अभवम् ॥६४३॥

सरलार्थः:- अमरवेषभाक् सः बभाषे विधादेन अलम् । अह तव पिता निषध अस्मि । तुभ्यं राज्यदत्त्वा प्रव्रज्या गृहीत्वा अह ब्रह्मलोके सुर अभवम् ॥६४३॥

गुणशाली:- अने नवने, उलेवा वाग्यो हे, शोड् कश्वाधी सूर्य, तुं त्वाशे पिता निषधराज्यं तुं, तने राज्य सोपीने दीक्षा घई तुं अहमेवलोडभां देव थयो तुं ॥६४३॥

हिन्वी - और नल को कहने लगा कि, अब तु ख समाप्त हुआ, मैं तेरा पिता निषधराजा हूँ । तुझे राज्य सौंपकर दीक्षा लेकर मैं ब्रह्मलोक में देव बना हूँ ॥६४३॥

मराठी :- देववेष धारण करून तो म्हणाला - विषाद करू नकोस मी तुझा पिता निषध आहे तुला राज्य देऊन दीक्षा घेऊन मी ब्रह्मलोकात देव झालो ॥६४३॥

English :- The God then said to Nalthat, his unhappiness has come to an end He then said that he was his father, who had placed the kingdom in his hands and had left to be a priest and in due course became a God in Bhramadevlok

दृश्यो चैवं विधस्यान् जीवित मम निष्फलम् ॥
तमह सफलकुर्वे प्रव्रज्य मुनिचर्याया ॥६४॥

अन्वयः:- दृश्यो च । अत्र एव विधस्य मम जीवित निष्फलम् अस्ति । अहं प्रव्रज्य मुनिचर्याया तं सफलकुर्वे ॥६४॥

विवरणम्:- ततः नल; दृश्यो चिन्तितवान् - अत्र एव विधस्य सर्वथा एव विपरीततां प्राप्तस्य मम जीवितं निष्फलं निरर्थकम् अस्ति । अतः अहं प्रव्रज्य दीक्षां गृहीत्वा मुनेः चर्या मुनिचर्या, तथा मुनिचर्याया मुनिवत् विचरणेन मम जीवितं न सफलम् असफलम् । असफलं सफल कुर्वे सफलकुर्वे । सफलं करोमि ॥६४॥

सरलार्थः:- ततः नल चिन्तितवान् - अत्र सर्वथा विपरीतता प्राप्तस्य मम जीवित निष्फलमस्ति । अतः अहं दीक्षा गृहीत्वा मुनिवत् विचरणेन मम जीवित सफल करोमि ॥६४॥

शुभ्रानी:- पछी ते विद्यारय लाये ३, आवी डालतपाणे ६, ज्योने शुं ३३ ? भाटे डेवे दीक्षा लयेने मुनिपणे विद्यरीने ६ भं ३३
आ ज्येन सईल ३३. ॥६४॥

हिन्दी :- तब वह विचार करने लगा कि, ऐसी स्थित मे मेरा यहा जीना निरर्थक है । इसलिये अब दीक्षा ग्रहण कर मुनि बनकर अपना जीवन सफल कर लु ॥६४॥

प्राती :- मग तो विचार कर लावाला की, अश्या अवर्धत असलेला मी, इथे माझे जावणे निरर्थक आहे म्हणून मी आता दीक्षा घेऊन मुनिप्रमाणे जवून माझे जीवन सफल करतो ॥६४॥

English :- Then he thought to himself that it would be meaningless to live in such a meaningless situation. So it would be proper to renounce this worldy life and become a priest.

तदा च निश्चितं पित्रोऽमा दन्तीव दन्तुरः ॥

जलोदरीव सूक्ष्माक्षिकरः स्यूततमोदरः ॥६३९॥

अन्वयः- तदा गिरिवत् पित्रोभा, दन्तीय दन्तुरः, जलोदरी इव सूक्ष्मादिप्रकरः स्थूलतमोदरः नैप्रधि घटित ॥६३९॥

विवरणम्:- तदा तस्मिन् समये सर्वाङ्गेषु विषयप्रसरणात् गिरिणा तुल्य गारिवत् पिङ्गानि पीतानि रोमाणि यस्य स. पिङ्गरामा पीतलामा दन्तां अरन्त्य स्तः इति दन्ती। हस्ती इव दन्तुरः बहिर्निर्गतदन्तः, जलोदरः (रोणः) अस्थास्तीति जलोदरी जलोदरगंगी इव अद्भ्या (चरणो) च करा च एतेषा समाहारः अङ्घ्रिकरम् । सूक्ष्मम् अङ्घ्रिकर यस्य सः सूक्ष्माद्भिकरः, आतिशयन स्थूल स्थूलतमम् स्थूलतमम् उदर यस्य सः स्थूलतमोदरः च नल. अभवत् ॥६३९॥

सरलार्थ - तदा सवर्णेऽ विषप्रसृणात् जलस्य रोमाणि भिन्नानि अभवन् । दन्ता राज इव बहि निर्वाता । जलोदरोविण इव ह्रती पादौ अतीव कृशौ उदर च रधूलतमम् अभवत् ॥६३९॥

ગુજરાતી :- પછી તે પર્વતની પેઠે પીળા ડુંવાસંવાળો, હાથીનીપેઠે બહાર નીકળેલા દાંતોવાળો, જલોદરના ચેગીની પેઠે આરીક હાથપગવાળો, તથા મોટા પેટવાળો ધર્મ ગયો.

हिन्दी - सारे शरीर में विष प्रसारण से नल राजा पर्वत के समान, पीले रोमवाले हाथी के समान, बहार निकले हुए दातोवाला जलोदर के रोगी के समान (पतले) अति कृश हाथ-पैर वाला ओर बड़े पैटवाला हो गया ॥६३९॥

मराठी . -
 सापाचे विष सर्व जगात पसरल्यामुळे नलराजाच्या शरीरावरील रोम पिवळे झाले दात हत्तीप्रमाणे बाहेर निघाले आणि जलोदर झालेल्या रीव्याचे हात-पाद जसे वारीक होतात व पीट मोठे होते त्याप्रमाणे नलराजाचे हातपाद बारीक झाले व पीट मोठे झाले ॥६३९॥

English -As the poison had spread throughout the body, which made the small hair on his body seem like the hay growing on a hill and his teeth had enlarged like the tusks of the elephant And his stomach attained a bloating shape which seemed he had caught the disease called dropsy which causes due to unnatural collection of water in the body

उपकर्तुर्ममाऽद्य त्वं साधूपकृतवानहो ॥

यदिवा होतुरप्यग्निः किं न दाहाय जायते ॥६३७॥

अन्ययः- अहो! तम् अद्य उपकर्तुः मम साधु उपकृतवान्। यदि वा अग्निः होतुः अपि दाहाय न जायते किम्! ॥६३७॥

विवरणम्:- अहो! (इत्याश्चर्यं) त्वम् अद्य उपकरोतीति उपकर्ता तस्य उपकर्तुः उपकारकारिणः मम साधु सम्यक् उपकृतवान् उपाकरोः । यदि वा अग्निः वह्निः जुहोतीति होता तस्य होतुः हवनकर्तुः अपि दाहाय न जायते किम्! जायते एव । यथा अग्निः होतुः उपकर्तुः दाहाय जायते तथा त्वमपि मम अपकाराय जातु; असि ॥६३७॥

सरलार्थ - अहो! अद्य त्वम् उपकर्तुः मम साधु उपकृतवान् असि। अथवा अग्निः होतुः दाहाय भवति ॥६३७॥

गुञ्जली :- अहो! तारा उपकरी (अथवा भारी) पर उपकरी तो बहुत भारी अथवा अग्नि यज्ञ करनेवाला छिद्य पर छिद्य नहीं है तो? ॥६३७॥

हिन्दी - अरे! उपकार करनेवाले मुझपर तुमने आज उपकार तो बहुत अच्छा किया अथवा क्या अग्नि होम करनेवाले के हाथ को जलाता नहीं? ॥६३७॥

मराठी :- अरे! आज तू उपकार करणाऱ्या माझ्यावर तर चानालाच उपकार केला आहे. ठीक आहे अवनीसुखा होम करणाऱ्याच्या हाताला जाळतोच उपकार करणाऱ्यावर अपकार करतो. तसा तू माझ्यावर अपकार केला आहे. ॥६३७॥

English - King Nal says that, this was a gracious way to repay the obligation of a benefactor Even the fire used during the fire sacrifice which is considered to be pious and holy, can even burn one's hand if thrust in it

अथाकृत्य कृपालुस्तं नीत्वा भूमि च निस्तृणाम् ॥
तत्र भोक्तुमनास्तेन हस्तेऽदृश्यत भोगिना ॥६३५॥

अन्वयः- अथ कृपालुः नलः त निस्तृणा भूमि नीत्वा तत्र भोक्तुमनाः तेन भोगिना हस्ते अदृश्यत ॥६३५॥

विवरणम्:- अथ अनन्तर कृपालुः दयालुः नलः त सर्पं निर्गतं तृण यस्यः सा निस्तृणा, ता निस्तृणा तृणरहिता भूमि नीत्वा तत्र तस्या भूमौ भोक्तुं मनः यस्य सः भोक्तुमनाः त्यक्तकामः सः तेन भोगः अस्यास्तीति भोगी तेन भोगिना सर्पेण हस्ते अदृश्यत दृष्टः ॥६३५॥

सरलाधः- अजन्तर कृपालु नलः त सर्पं तृणरहिता भूमिं नीत्वा तत्र तं सर्पं भोक्तुकामः सः तेन सर्पेण हस्ते दृष्टः ॥६३५॥

गुजराती:- थली ते दयालु नल तेने भेय्नी लईले, धास बिनानी जमीन थर लावीने जेवो छोऽवा ज्यथ छो तेवो ज ते सपे तेना थथ थर उंथ आथो. ॥६३५॥

हिन्दी :- फिर वह दयालु नल उसे खीचकर बिना घास की जमीनपर छोड़ने का मन करता है कि उतने में ही उस साप ने उसके हाथ पर दश दिया ॥६३५॥

मराठी :- नंतर तो दयाळू नळ त्याला रवेचून काढून गावत (घास) नसलेल्या जमिनिवर आणून सोहून देण्याचा विचार करीत होता, तेवढ्यातच त्या सापाने त्याच्या हातावर दस मारला. ॥६३५॥

English :- Then King Nal having pulled out the snake from the creepers, decided to place it on the ground which has no gress As he was looking for much a place, the snake strked him on his hand

वेष्टित भोगिना तच्च स्वभोगेन ज्वराजत ॥

काचज्वरलयेः पाणिभृतचूड इव त्रिजयः ॥६३४॥

अन्वयः:- भोगिना स्वभोगेन वेष्टित तद् काचजं वलयैः भृतचूड स्त्रिय पाणि इव ज्वराजत ।

विवरणम्:- भोगिना सर्पेण स्वस्य भोगेन शरीरं स्वभागेन स्वशरीरेण वेष्टितं तद् तागभल्य काचात् जायन्ते इति काचजानि ते, काचजः वलयः कङ्कणे भृत चूड यस्मिन् एव भृतचूड स्त्रिय पाणि, हस्त, इव व्यराजत अशोभत ॥६३४॥

सरलार्थ - सर्पेण स्वशरीरेण वेष्टितं तद् लतावृक्ष काचकङ्कणे भृतचूड स्त्रिय हस्त इव अशोभत ॥६३४॥

गुञ्जरी :- सर्पे भोतानां शरीरं वीटलो ते गुञ्जो अथनी बंगीभो नो यूरे पडेरली स्त्रीनां छाथनी पेडे शोभतो उत्तो. ॥६३४॥

हिन्दी - सर्प के शरीर से लिपटा हुआ वह लता का गुच्छ काचकी चुड़िओं को पहने हुए स्त्री के हाथ के समान सुशोभित लगा रहा था ॥६३४॥

मराठी :- सापाच्या शरीराव्ने वेढलेला तो लतावृक्ष काचेच्या बावाड्या पातलेल्या स्त्रीच्या हातासारखा शोभत होता

English :- The bunch which had encircled itself around the snake, seemed like well-adorned bangles on the hands of a woman

पृष्ठः स्रोऽय नलेनोच्चेऽवधेर्वेधि कुलादिकम् ॥

प्राजन्मनि मनुष्यत्वात् तद्भाषाभ्यासतो मम ॥६३२॥

अन्यः-

अथ नलेन पृष्ठः स ऊचे-अहम् अवधे-कुलादिक वेधि । प्राजन्मनि मनुष्यत्वात् अभ्यासतः मम तद्भाषा रोचते ॥६३२॥

विवरणम्:-

अथ अनन्तरं नलेन पृष्ठः सः सर्पः ऊचे बभाषे। अहम् अवधेः अवधिशानतः कुलमादौ यस्यतत् कुलादिक कुलनामादिक वेधि जानामि प्राक् च तद् जन्म च प्राजन्म, तस्मिन् प्राजन्मनि पूर्वभवे मनुष्यस्य भावः मनुष्यत्व तस्मात् मनुष्यत्वात् अभ्यासतः अभ्यासात् मम तस्य मनुष्यस्य भाषा तद्भाषा रोचते ॥६३२॥

सरलार्थः-

अनन्तर नलेन पृष्ठः सर्पः अवत् - अहम् अवधिशानेन कुलादिक जानामि । पूर्वभवे मनुष्य आसम् । तेन अभ्यासात् मनुष्यस्य भाषा जानामि ॥६३२॥

गुजरानी:- पछी नलराजना पूछवाधी ते सर्फे ऊछुं ऊ अवधिशानधी तभारां कुलआदिने हुं जाछुं छुं, अन्ते पूर्व जन्मभां हुं मनुष्य

डोवाधी, अब्यासने दीधे ते मनुष्यभाषा भने आवडे छे. ॥६३२॥

हिन्दी :-

फिर नलराजा के पूछने पर सर्प ने कहा कि, अवधि ज्ञान से तुम्हारे कुलआदि को मैं जानता हूँ, और पूर्व जन्म में मैं मनुष्य होने के कारण, अभ्यास होने से मनुष्यभाषा मुझे आती है ॥६३२॥

मराठी :-

मग नलराजाने विचारल्यावर तो साप म्हणाला - मी अवधिशानाने तुमचे कुळ, नाव वगैरे जाणतो आणि पूर्व जन्मात मी मनुष्य असल्यामुळे अभ्यासाने मला मनुष्यभाषा बोलता येते ॥६३२॥

English :- On being questioned by King Nal, the snake replied that he knew about his name and clan because he had attained Avadyayan and could speak like a humanbeing because he was a human in his past life and had been a learned man.

स्वप्न व्यञ्जनवत् तं चाऽनुगच्छन् कुञ्जमध्यगाम् ॥
रक्ष रक्षेति जल्पन्तं दन्दशूक ददर्श सः ॥६३०॥

अन्य - व्यञ्जनवत् तं स्वप्नम् अनुगच्छन् सः कुञ्जमध्यग रक्ष रक्ष इति जल्पन्तं दन्दशूक ददर्श ॥६३०॥

विवरणम् - व्यञ्जनेन तुल्य व्यञ्जनवत् यथा व्यञ्जनं स्वप्नमनुगच्छति तथा तं स्वप्नमनुगच्छन् अनुसरन् सः नलः कुञ्जस्य मध्यः कुञ्जमध्यः, कुञ्जमध्यं गच्छतीति कुञ्जमध्यगः तं कुञ्जमध्यगं कुञ्जमध्यस्य रक्ष रक्ष इति जल्पन्तं वदन्तं दन्दशूक भोजिनं सर्पं ददर्श अद्रक्षीत् ॥६३०॥

सरलार्थ - यथा त्वञ्जनं रवरमनुगच्छति तथा तं रवरमनुगच्छन् स नलः कुञ्जमध्यगं रक्ष रक्ष इति वदन्तं दन्दशूक (सर्पम्) अपश्यत् ॥६३०॥

गुञ्जशती :- व्यञ्जननी पेडे ते स्वरनी पाठण जना येवा ते नक्षे, भने भयप ! भयप ! येभे भोवता येभे सर्पने वताना गुञ्जभां जेयो. ॥६३०॥

हिन्दी - व्यञ्जन के समान उस स्वर के पीछे जाते हुए ऐसे नल ने, मुझे बचाओ! बचाओ! ऐसे बोलते हुए एक सर्प को लताआ के गुच्छे में देखा ॥६३०॥

मराठी - व्यञ्जनाप्रमाणे त्या रवराच्या मागे जात असलेल्या नलाने मला वाचवा! वाचवा! असे बोलत असलेल्या एका सापाला वेलीच्या गुच्छामध्ये पाहिले ॥६३०॥

English :- Just as the consonants runs after the vowels, in the same way the voice repeatedly asked King Nal for help Suddenly king Nal happened to see a snake, wriggling ferociously in a bunch of creepers

ऐश्वर्याकशत्रियोत्तरा विश्वविश्वामयक्षमा नल मा रक्ष रक्ष इति मानुष स्वयम् अशृणात् ॥६२८॥

नल मा रक्ष रक्ष इति मानुष चाऽशृणात्स्वयम् ॥६२८॥

अन्यः-

ऐश्वर्याकशत्रियोत्तरा विश्वविश्वामयक्षमा नल मा रक्ष रक्ष इति मानुष स्वयम् अशृणात् ॥६२८॥

विवरणम्-

इक्ष्वाकोः गात्रापत्यानि युमा सः ऐश्वर्याकाः । ऐश्वर्याकाश्च ते क्षत्रियाश्च ऐश्वर्याकक्षत्रियाणां उत्तमः तत्सम्बुद्धं हे ऐश्वर्याकक्षत्रियोत्तरा इक्ष्वाकुलोत्पन्नक्षत्रिय शिरोभूषण! विश्व सर्वं च तद् विश्वं च विश्वविश्वम् । विश्वविश्वम् अभय दातु क्षमः तत्सम्बुद्धौ हे विश्वविश्वामयक्षमा! सर्वविश्वाय अभय दातु समर्था! नल मा रक्ष रक्ष पाहि इति मानुषं स्वयम् अशृणात् ॥६२८॥

सरतार्थः-

हे इक्ष्वाकुकुलोत्पन्नक्षत्रिय शिरोमणे! सकलविश्ववत्राणक्षमा! हे नल राजन्! मा पाहि पाहि इति मानुष स्वयम् अशृणात् ॥६२८॥

गुणशाली :- हे ईश्वर्य! क्षत्रियोभां भुङ्क्ष्वभान्! हे सभस्व गजानने अलक्ष्मि! हे वाभा! सभर्था! भेष! हे नलराज! भातुं रक्षाये करो? रक्षाये करो? भेषी शीतनी तेषो भनुष्याणी सांभणी. ॥६२८॥

हिन्दी :-

हे इक्ष्वाकु क्षत्रियो मे मुकुटसमाना! हे (समस्त) पूरे जगत को, अभयदान देने मे समर्था! ऐसे हे नलराजा मेरा रक्षण करो! ऐसी उसने मनुष्यवाणी सुनी! ॥६२८॥

मराठी -

नल हे इक्ष्वाकु क्षत्रियांमध्ये मुकुटसमान असलेल्या हे समस्त जगाला अभयदान देण्यास समर्थ नलराजा, माझे रक्षण करा, रक्षण करा, अशी त्याने मनुष्यवाणी ऐकली ॥६२८॥

English :- Suddenly he happened to hear a human voice calling out to him, addressing him as the diadem of the Isvaku clan and a person who assures protection any safety, by pleading and appealing to protect him

अन्तर्ज्वाला कलाला च सा पुनः शुशुभ क्षणात् ॥

उदलज्जिह्वक्षणाकचः श्यामप्रत इवाव्यजन् ॥६२६॥

अन्वयः- क्षणात् पुन. अन्तर्ज्वाला कराला सा धूम्या ज्वलज्जिह्वक्षणाकचः उद्वजन् श्यामप्रतः इव शुशुभे ॥६२६॥

विवरणम्:- पुन. क्षणात् अन्तर्गता ज्वाला. यस्य. सा अन्तर्ज्वाला कराला अतीव भीषणा सा धूम्या धूमयति. जिह्वा च ईक्षणं च कचाश्च जिह्वेक्षणाकचाः। उदलन्तः जिह्वेक्षणाकचा. यस्य सः ज्वलज्जिह्वेक्षणाकचः ज्वलद्वरसनानयनकंशः उद्वजन् उद्वज्जन् श्यामश्चासौ प्रेतश्च श्यामप्रतः श्यामवर्णपिशाच इव शुशुभे अशोभत ॥६२६॥

सरलार्थः- पुन क्षणात् अन्तर्ज्वाला भयावका सा धूमयति. उदलज्जिह्वालोचनकेश उद्वज्जन् श्यामप्रत. इव शुशुभे ॥६२६॥

गुञ्जली:- वणी क्षणवारम् अंदरधी नीडणी ज्वालायाणे ते अंधं धूमो ज्वालयमान निवृत्ति, अक्षु, तथा ईशवाणा श्याम प्रेतनी पेडे उद्ये अदले शोभते उत्ते. ॥६२६॥

हिन्दी - फिर क्षणभर में अंदर से निकलती ज्वालावाला वह भयकर धुआँ जाज्वल्यमान जिव्हा, चक्षु और केशवाले श्याम प्रेत के समान ऊपर चढ़ता हुआ शोभा दे रहा था ॥६२६॥

मराठी :- मग क्षणात आतून जिव्हाणाच्या उदालावी धुक ती भयकर धुरसमूह जाज्वल्यमान जिह्वा, दोळे आणि केश असलेला श्यामप्रेतासारखा वर वर जात असलेला शोभत होता. ॥६२६॥

English :- Then in a few moments there was a fire conflagration The fire which was germinated seemed to be the red blazing tongue of the agress. And the black smoke which was created, seemed to be the black eyes, and the black hair of the ogren which was rising upwards.

इतश्च स तदारण्ये भेमीभुत्सृज्य नैपथिः ।

अमन्नापश्यदुद्यान्तीं धूम्या वननिकुञ्जतः ॥६२४॥

अन्वय :- दत्तः सः नैषधिः तदा अरण्ये भेरीम् उत्सृज्य भ्रमन् वननिकुअतः उद्यान्तीं धूम्याम् आपश्यत् ॥६२४॥

विवरणम् :- इतः सः निषधस्य अपत्य पुमान् नैषधिः नलः तदा तस्मिन् समये अरण्ये विपिने भीमस्यापत्यं दश्री भेमी, वा भेमी भीमकन्या दमयन्तीम् उत्सृज्य सन्तत्यज्य भ्रमन् सन् वनस्य निकुञ्जः वननिकुञ्जः तस्मात् वननिकुञ्जतः उद्यान्तीम् उद्याच्छन्ती धूमाना समूहः धूम्या ता धूम्या धूमसमूहम् अपश्यत् अत्राक्षीत् ॥६२४॥

सरलार्थ :- इतः जलः नृप. तदा अरण्ये दमयन्ती विसृज्य इतरन्ताः श्रमन् सन् वनविक्रान्ताः उद्वाचन्ती धूम्रान् धूम्रसमूहम् अपश्यत् ॥६२४॥

ગુજરાતી :- હવે તે વખતે તે નલરાજાએ દમયંતીને વનામાં છોડીને ભાષતીં ભાષતીં વનાની ધરામાંથી ઉઠી ચડતા ધૂમાડાના સામૂહને જોયો. ॥૬૨૪॥

अब उस समय नलराजा ने दमयंती को वन में छोड़कर घूमते हुए, वृक्षों के घने समूह में से ऊँचे ऊठते हुए धुआँ के समूह को देखा ॥ ६२४ ॥

मराठी :- इकडे नंदराजा दमवलीला वनात एकटीला सोहून इकडे तिकडे भटकत असतांना त्याला वनांतील लतामहपावून घुरावा लोळ वर जात असलेला दिसला. ॥६२४॥

English :- Now when king Nal had deserted his wife, Damyanti and was wandering about in the forest, he came across a cluster of trees. He climbed them and happened to see a smoke at a distance

इतश्च स तदारण्ये भेमीमुत्सृज्य नैषधिः ।

भ्रमन्नपश्यदुधान्तीं धूम्यां वननिकुअतः ॥६२४॥

अन्वय :- इतः सः नैषधिः तदा अरण्ये भेमीम् उत्सृज्य भ्रमन् वननिकुअतः उधान्तीं धूम्याम् अपश्यत् ॥६२४॥

विवरणम् :- इतः सः निषधस्य अपत्यं पुमान् नैषधिः नलः तदा तस्मिन् समये अरण्ये विपिने भीमस्यापत्यं स्त्री भेमी, ता भेमीं भीमकन्या दमयन्तीम् उत्सृज्य सन्त्यज्य भ्रमन् सन् वनस्य निकुअः वननिकुअः तस्मात् वननिकुअतः उद्यान्तीम् उद्याच्छन्ती धूमना समूहः धूम्या ता धूम्या धूमसमूहम् अपश्यत् अन्नाक्षीत् ॥६२४॥

सरलार्थ :- इतः नलः नृपः तदा अरण्ये दमयवती विसृज्य इतरतः भ्रमन् सन् वननिकुअतः उद्याच्छवती धूम्याम् धूमसमूहम् अपश्यत् ॥६२४॥

गुणशती :- उवे ते वधते ते नलशब्धे दमयन्तीने वनमां छोडीने अभमां अभमां वननी धशभांघी उद्ये च्यता धूभाऽना सभूडने ज्येथो. ॥६२४॥

हिन्दी :- अब उस समय नलराजा ने दमयन्ती को वन में छोड़कर धूमते हुए, वृक्षों के घने समूह में से ऊँचे ऊँचे होते हुए धुआँ के समूह को देखा ॥६२४॥

मराठी :- इकडे नलराजा दमयवतीला वजात एकटीला सोडून इकडे तिकडे भटकत असतांना त्याला वजांतील लतामहापावून घुरावा लोक वर जात असलेला दिसला. ॥६२४॥

English :- Now when king Nal had deserted his wife, Daryanti and was wandering about in the forest, he came across a cluster of trees. He climbed them and happened to see a smoke at a distance

अथ स्वदेशे सर्वत्र राज्ञा पुत्र्यागमोत्सवः ।

कार्यते स्म विशेषेणाष्टाहं देवार्चनादिकम् ॥६२२॥

अन्वय :- अथ राज्ञा स्वदेशे सर्वत्र पुत्र्यागमोत्सवः कार्यते स्म । विशेषेण अष्टाहं देवार्चनादिकम् कार्यते स्म ॥६२२॥

विवरणम् :- अथ अनन्तर राज्ञा भीमेन स्वस्य देशः स्वदेशः तस्मिन् स्वदेशे सर्वत्र पुत्र्याः दमयन्त्याः आगमः पुत्र्यागमः । पुत्र्यागमस्य उत्सवः पुत्र्यागमोत्सवः दमयन्त्यागमोत्सवः कार्यते स्म अकार्यते । विशेषेण विशेषत् अष्टानाम् अष्टा समाहारः अष्टाहं अष्टदिनपर्यन्तं देवस्य अर्चना देवार्चना । देवार्चना आदौ यस्य तद् देवार्चनादिकम् धर्मकृत्यम् अकार्यते ॥६२२॥

सरतार्थ - अजन्तर भीम राजा स्वदेशे सर्वत्र दमयन्त्या आगमनोत्सवम् अकारयत् । विशेषतः अष्टौ दिनाणि देवार्चनादिकं धार्मिकं विधिप्रकारयत् ॥६२२॥

गुञ्जराती :- पृथी ते राज्ञ्ये पोतानां देशमां सर्वं ज्ञानाभ्ये पुत्रीनां भावधानो भडोलस्य इराव्यो, तथा आठ दिवसो सुधी विशेष प्रदर्श देवपूजाभादि अर्थो इराव्यो ॥६२२॥

हिन्दी - फिर उस राजा ने अपने देश में हर जगह पर पुत्री के आगमन का महोत्सव और आठ दिन तक विशेष प्रकार से देवपूजा आदि कार्य करायें ॥६२२॥

मराठी :- नंतर त्या भीमराजांनी आपल्या राज्यात सर्व ठिकाणी मुलींच्या आगमनाचा उत्सव करविला विशेषतः आठ दिवसपर्यंत देवपूजा आदि धार्मिक उत्सव केले (अष्टाहिका महोत्सव केला) ॥६२२॥

English :- Then the king held a grand festival in honours of his daughter's comeback. He also performed an eight day puja and other religious rites on these days

राजा पुण्यालिततुष्टोऽद्यात् ग्रामपञ्चशतीं वटोः ।
तरुणाभिव तौ रस्य दानमेव फल यतः ॥६२०॥

अन्वय :- पुण्यासितुष्टः राजा वटोः ग्रामपञ्चशतीम् अद्यात् । यतः तरुणाम् इव तोषण्य फल दानम् एव अस्ति ॥६२०॥

वियरणम् :- पुण्याः कन्यकायाः दमयन्त्या आसि प्राप्तिः पुण्यासिः । पुण्यान्या तुष्टः सन्तुष्टः पुण्यासितुष्टः कन्यकाप्राप्तपन्तुष्टः राजा भीमः वटोः हरिमित्रस्य पञ्चानां शतानां समालारः पञ्चशती । ग्रामणा पञ्चशती ग्रामपञ्चशती, ता ग्रामपञ्चशती पञ्चानां ग्रामान् अद्यात् अयच्छत् । यतः तरुणाम् वृक्षाणाम् इव तापस्य सन्तोषस्य फलं दानमेव अस्ति । सन्तुष्टः पुरुषः सन्तोषकारिणे दानमेव ददाति ॥६२०॥

सन्तार्थ :- दमयत्त्या प्राप्त्या सन्तुष्टः नृप भीमः हरिप्रियाय वटवे पञ्चशत ग्रामान् अद्यात् । तथाहि सन्तोषय फल दानमेव अस्ति ॥६२०॥

गुञ्जानी :- पुञ्जीनी प्रामिथी संतुष्ट भवेत् राजा ते भट्टके पञ्चसो ग्रामो आसीत्, तेभ्यः वृक्षोनी येते संतोषं दानं कुरु ॥६२०॥

हिन्दी :- पुञ्जी की प्राप्ति से सन्तुष्ट हुए उस राजा ने उस बहुत को पञ्चसो गाँव दिये, क्योंकि वृक्षों के समान सन्तोष का फल दान ही है ॥६२०॥

मराठी :- मुलीच्या प्राप्तीमुळे सन्तुष्ट झालेल्या राजाने त्या हरिमित्र बटूला पाचशे गाव दानात दिले. कारण वृक्ष सन्तुष्ट झाला म्हणजे जसे फळे देतो तसे माणूस सन्तुष्ट झाला म्हणजे दान देतो दानच संतोषाचे फळ आहे ॥६२०॥

English :- The joy of the king knew no bounds, So he presented the drawf, with five hundred villages because just like a tree the fruit of satisfaction is disclosed by bestowing or conferring rewards.

अङ्गपर्यङ्गमारोप्य पुष्पदन्त्यवयवत् सुताम् ।
जागर्त्यद्यापि नः पुण्यं यज्जीवन्ती त्वमीक्षिता ॥६३८॥

अन्वय :- पुष्पदन्ती सुताम् अङ्गपर्यङ्गम् आरोप्य अवयवत् । अद्यापि नः पुण्यं जागर्ति । यत् त्वं जीवन्ती ईक्षिता ॥६३८॥

विवरणम् :- पुष्पदन्ती सुतां दमयन्तीम् अङ्गः एव पर्यङ्गः अङ्गपर्यङ्गः तम् अङ्गपर्यङ्गम् आरोप्य उपवेश्य अवयव अवयवत् । अद्यापि नः

सत्कार्य :- पुष्पदन्ती दमयन्तीम् अङ्गे उपवेश्य अब्रवीत् । वत्से! अपापि अस्माकं पुण्यं जागर्ति । यतः त्वम् अस्माभिः जीवन्ती दृष्टा ॥६३८॥

॥६३८॥

गुजराती :- ५४१ पुष्पदन्तीये (पोतानी) पुत्रीने भोण्डिपी पदंभ पर भेसाडीने इहुं डे, उज्ज पण्ण भभभुं पुण्ण भभभुं छे, डे
तने (अभोभे) जवली च्छे ॥६३८॥

हिन्दी :- फिर पुष्पदन्ती ने अपनी उस पुत्री को अपनी गोदीरूपी पतनगपर बिठाकर कहा कि, अभी भी हमारा पुण्य जान रहा है कि
तुझे (हमने) जीवित देखा ॥६३८॥

मराठी :- मग पुष्पदन्ती राणी दमयन्तीला मांडीवर बसवून म्हणाली - खरोखर अजूनही आमचे पुण्य जागे आहे. त्यामुळे तू आम्हाला
जीवंत दिसली. ॥६३८॥

English :- Then Pushpedanti (Damyanti's mother) made her sit on her cushion - like laps and said to her
that the fruits of their meglorious actions, still radiates as they had, had this golden opportunity
of manifesting her alive.

भुवद दधार्त्विज्याकार्षीत् पङ्क्तिनामयितो जनः ॥६३६॥

विवरणम् :- किं च तदा तस्मिन् समये अखिलः सर्वः जनः लोकः भीमस्थापत्य स्त्री भेदी, ता भेदी दमयन्ती सभालोकस्य सुन्दर्य यथा

मेघः वर्षासु धारालैः जलैः भुवः पङ्क्तिना पङ्क्त्युक्ता करोति तथा धारालैः धारावन्दिः अशुभिः भुव भूमिं पङ्क्तः अस्या सञ्जातः
इति पङ्क्तिना, ता पङ्क्तिना पङ्क्त्युक्ता कर्ममयताम् अकार्षीत् अकरोत् ॥६१६॥

किं च तदा अखिल. जल अपि दमयन्तीम् अवलोक्य यथा वर्षासु मेघः पारावर्षे भुव पङ्क्तिं करोति तथा पारावर्षि
अश्वरै. भूमिं कर्दमिताम् अकर्षात् ॥६१६॥

ગુજરાતી :- વળી તે દમયંતીને જોઈને સદાના લોકો તે વખતે, વર્ષાકાળની જેમ, ધારાબંધ વહેતાં આંશુઓ વડે જમીનને કાદવમય કરવા લાગ્યા. ॥૬૧૬॥

हिन्दी :- फिर उस समय की देखकर सब लोग उस समय, वर्षाकाल के समान लगातार बहते हुए आरुओं से जमीन को कीचड़मय करने लगे ॥ ६१६ ॥

मराठी :- फार काय दमदमतीला पाहून सवाळ्या लोकांनी ज्याप्रमाणे पावसाळ्यात मेघ पाण्याच्या धाराचा वर्षाव करून जमिनीवर चिरवत करतो त्याप्रमाणे होळ्यातील अश्रुधारांनी जमिनीवर चिरवत करून टाकला (सर्वलोक टकटक रूपा रहते) ॥६१६॥

English :- Now when the people manifested their beloved princess Damyanti an effusion of sentiments gushed through them and compelled them to shed out made the earth slushy with their continuous overflowing tears.

दृष्ट्वा च पितरौ भेमी तूर्णमुत्तीर्य बाहनात् ।

प्रण्णाडनमतयोः पादौ भक्त्येव गुरुपादयोः ॥६१४॥

अन्वय :- भेमी पितरौ दृष्ट्वा तूर्णं बाहनात् उत्तीर्य भक्त्या गुरुपादयोः इव प्रेम्णा तयोः पदौ अनमत् ॥६१४॥

विवरणम् :- भीमस्यापत्य स्त्री भेमी भीमराजपुत्री दमयन्ती माता च पिता च पितरौ दृष्ट्वा विलोक्य तूर्णं झटिति बाहनात् यानात् उत्तीर्य अवतीर्य भक्त्या महताभवेन गुरोः पादौ गुरुपादौ, तयोः गुरुपादयोः इव प्रेम्णा महता स्नेहभारेण तयोः पित्राः भीमपुत्रपदन्त्योः पादौ चरणौ अनमत् अवन्दत् ॥६१४॥

सरगार्ध :- दमयन्ती मातरह पितर च दृष्ट्वा झटिति यानात् अवातरत् । यथा भक्त्या गुरोः पादौ वन्देते तथा प्रेम्णा तयोः पित्रोः पदौ अनमत् ॥६१४॥

गुणशाली :- पृष्ठी (पोतना) भातापिताने जेठने दमयन्ती तरत वाडन पश्यी नीये उत्तरीने, अङ्कितेथी लेभ गुरुभङ्गशालना यशुलेभां नभे, तेभ तेगुलीये प्रेमपूर्व तेभना यशुलेभां नभस्कार ३र्थ. ॥६१४॥

हिन्दी :- फिर (अपने) मातापिता को देखकर दमयन्ती उसी क्षण बाहन से नीचे उतरती और गुरुमहाराज के चरणों को भक्ति से वन्दन करते है उसीप्रकार प्रेमपूर्वक उसने मातापिता के चरणोंमे प्रणाम किया ॥६१४॥

भारती :- नंतर दमयन्ती आपल्या आई-वडिलांना पाहून प्रेमभराने ताबडतोब बाहनातून रवाती उतरली, व भवतीने गुरुत्वा चरणांना वन्दन करावे त्याप्रमाणे तिने आई-वडिलांच्या चरणांना नमस्कार केला ॥६१४॥

English :- Now when Damyanti sees her parents she atonce gets off from her carrier and pays her respects to her parents just as one pays his respects to a religious perceptor

रास्यप्युवाच राजान देव युक्त समस्त्यदः ।

राज्ञा च प्रेषिता भेर्मा भूरिसेनापरिच्छदा ॥६३२॥

५

अन्वयः - राज्ञी अपि राजानम् उवाच देव। अद्य युक्त समस्ति । राज्ञा भूरिसेनापरिच्छदा भेर्मा प्रेषिता ॥६३२॥

विवरणम् - राज्ञी अपि राजानम् उवाच - उवाच - देव। राजन् । अद्य दमयन्त्या पितृगृहप्रेषण युक्त योग्य समस्ति, इति । तदा राज्ञा क्रतुपर्णेन भूरिश्वासे सेना च भूरिसेना । भूरिसेना परिच्छदः यस्याः सा भूरिसेनापरिच्छदा भूरिसेनया सह भूमत्यापत्य स्त्री भेर्मा दमयन्ती प्रेषिता पितृगृहे प्रहिता ॥६३२॥

सरतार्थः - राज्ञी अपि राजानम् अवदत् - देव। इदानीं दमयन्त्या पितृगृहप्रेषणमेव वरम्, इति । तदा राज्ञा भूरिसेनया सह दमयन्ती पितृगृहे प्रेषिता ॥६३२॥

गुञ्जराती :- त्वरे शशिभिः पशु शब्धने कष्टुं के, उे स्वाभी। तेभ क्खुं उच्चिन्धे छे. पछी शब्धने धाणी सेनाना परिवारसिद्धिं दम्भयन्तीने स्वान्ना क्खी. ॥६३२॥

हिन्दी - तब रानीने भी राजा से कहा कि, हे स्वामी। ऐसा करना उचित है। फिर राजाने बहुतसी सेना के परिवारसहित दमयन्ती को पिता के घर भेज दिया ॥६३२॥

मराठी - तेव्हा राणी पण राजाला म्हणाली - महाराज। दमयन्तीला तिच्या वडिलाच्या परी पाठविणे हेच योग्य आहे। तेव्हा राजाने खूप मोठे सैन्य बरोबर देऊन दमयन्तीला रवाना केले ॥६३२॥

English - The Queen to agreed to the drawf's plea So the king bid Danyanti Forewell and send her off along with a huge army

तत्तादृश धर्मफल प्रत्यक्ष वीक्ष्य विस्मितः ॥

ऋतुपूर्णनरेन्द्रोऽपि जिनधर्म प्रपेदिवान् ॥६१०॥

अन्य - तत् तादृश धर्मफलं प्रत्यक्ष वीक्ष्य विस्मित ऋतुपूर्णनरेन्द्र अपि जिनधर्मं प्रपेदिवान् ॥६१०॥

विवरणम् - तत् तादृश तदिव दृश्यते इति तादृश धर्मस्य फल धर्मफल प्रत्यक्ष साक्षात् वीक्ष्य अवलोक्य विस्मितः आश्चर्यचकितः ऋतुपूर्णः नराणामिन्द्र नरेन्द्र नृपः अपि जयति राजद्वेषादीन् इति जिनः राजद्वेषविजेता । जिनस्य धर्मः जिनधर्मः तं जिनधर्मं जिने नोक्तधर्मं प्रपेदिवान् प्रपेदे स्वीचकार ॥६१०॥

सरगार्ध - तत्तादृश देवलोकप्राप्तिसदृश धर्मस्य फल प्रत्यक्ष दृष्ट्वा विस्मित ऋतुपूर्णनृपः अपि जिनस्य धर्मं प्रपेदे ॥६१०॥

गुणशाली - श्रेणी शीतला ते धर्मनाम् इणने प्रत्यक्ष जेठने आश्चर्य पाभेला ऋतुपूर्ण राजाये पाण्डे नैवधर्मनो स्वीकार क्यो ॥६१०॥

हिन्दी - इस प्रकार धर्म के फल को प्रत्यक्ष देखकर आश्चर्यचकित ऐसे ऋतुपूर्ण राजाने भी जैनधर्म का स्वीकार किया ॥६१०॥

मराठी - अशा प्रकारे धर्माचे फल प्रत्यक्ष पाहून आश्चर्यचकित झालेल्या ऋतुपूर्ण राजाने पण जैनधर्माचा स्वीकार केला ॥६१०॥

English :- Now when the king Riuparne had manifested the fruit one can obtain through religion and pious deeds he was dumbfounded And So he embraced Jainism

यदि नाडबोधयिष्यस्त्वं तदा मां करुणानिधिः ।
ततो मातर्दुरात्माऽहमभिमिष्यं कुर्यानिषु ॥६०८॥

अन्वय :- तदा करुणानिधिः त्व मा यदि न अबोधयिष्यः ततः हे मातः! दुरात्मा अह कुर्यानिषु अभिमिष्यम् ॥६०८॥

विवरणम् :- हे मातः! तदा तस्मिन् समये करुणायाः निधिः करुणानिधिः दयानिधिः त्वं मा यदि न अबोधयिष्यः बोध न अकरिष्य, ततः तर्हि दुष्टः आत्मा यस्य सः दुरात्मा अह कुत्सिताश्च ताः योनयश्च कुर्यानयः तासु कुर्यानिषु तिर्वङ्नरकादियानिषु अभिमिष्यम् ॥६०८॥

सरलार्थ :- हे मातः! तदा करुणानिधिः त्व मा यदि न अबोधयिष्यः तर्हि दुरात्मा अह कुत्सितवोनिषु अभिमिष्यम् ॥६०८॥

शुद्धशैली :- दयानां लंकारश्च येषां नभोऽथ ते यथने भवे ते प्रतिबोध न आभ्यो लोत, ते हे मातः! दुष्ट भुविदवाणो हुं नशरी योनिभ्योमां लभ्यो लोत. ॥६०८॥

हिन्दी - दया के भण्डार आपने जो मुझे उस समय प्रतिबोधित न किया होता, तो हे माताजी! दुष्ट बुद्धिवाला मैं कुत्सित योनि में ही भ्रमण कर रहा होता ॥६०८॥

मराठी :- हे दयेचासागर असलेल्या दमयन्ती माते! तू जर मला तेव्हा प्रतिबोध केला नसता तर दुष्ट मी तिर्थक्ष-नरक आदि कुर्यानीत भटकत राहिला असतो. ॥६०८॥

English :- Addressing Damyanti as a mother and a repertory that overflows with humanity and compassion, Pingal said that it was due to her that he was a God and of she would "nt have wandered about in the animal world or in hell or in the organ of generation

ततोऽवधि प्रयोगेण ज्ञात्वा त्वामुपकारिणिम्॥
प्राग्भवे प्राणदानेन प्रव्रज्याग्राहणेन च ॥६०६॥

अन्वयः :- ततः अवधिप्रयोगेण प्राग्भवे प्राणदानेन प्रव्रज्याग्राहणेन च त्वाम् उपकारिणी ज्ञात्वा --- (अग्रिमेण सम्बन्धः) ॥६०६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरम् अवधेः ज्ञानम् अवधिज्ञानम् । अवधिज्ञानस्य प्रयोगः, अवधिप्रयोगः, तेन अवधिप्रयोगेण अवधिज्ञानप्रयोगेण प्राक्चासौ भवश्चप्राग्भवः तस्मिन् प्राग्भवे पूर्वभवे प्राणाना दान प्राणदान तेन प्राणदानेन प्रव्रज्यायाः दीक्षायाः ग्राहण प्रव्रज्याग्राहण तेन प्रव्रज्याग्राहणेन च ताम् उपकरोत्येवशीला उपकारिणी, ताम् उपकारिणी ज्ञात्वा विदित्वा --- (अग्रिमेण सम्बन्धः) ॥६०६॥

सरलार्थः :- तदन्तरम् अवधिज्ञानत पूर्वभवे प्राणदानेन प्रव्रज्याग्राहणेनच त्वम् उपकारिणी असि इति ज्ञात्वा --- = (अग्रिमेण सम्बन्धः) ॥६०६॥

गुणरत्नी :- ५९ी अवधिज्ञानत्वा प्रयोगाय, पूर्वत्वभां ग्राह्य भ्याववायी तथा दीक्षा आपाववायी तथोने उपपत्ती
वाणीने, ॥६०६॥

हिन्दी - फिर अवधिज्ञान के प्रयोग से पूर्वभवे मे प्राण बचाने ओर दीक्षा दिलाने से आपको उपकारी जानकर, ॥६०६॥

मराठी - मग अवधिज्ञानाच्या प्रयोग करून पूर्व जन्मी माझे प्राण वाचवून मला दीक्षा दिल्यामुळे तू माझ्यावर उपकार केले आहेत असे मी जाणते ॥६०६॥

English -

तेन दन्दद्वयमानोऽपि धर्मध्यानमृतं विबन् ॥
अविद्वज्जिव तत्तापं शान्तचेताः समाहितः ॥६०४॥

अन्वय :- तेन दन्दद्वयमानः अपि धर्मध्यानमृतं विबन् तत्तापम् अविद्वन् इव शान्तचेताः समाहितः ॥६०४॥

विवरणम् :- ते, चित्तोत्थदावानलेन अतिशयेन दद्वयमान. दन्दद्वयमानः अपि अतिशयेन उचलन् अहि धर्मस्य ध्यानं धर्मध्यानम् । धर्मध्यानमेव अमृत धर्मध्व, नमृतं विबन् तस्य तापः तत्तापं, तं तत्तापं चित्तोत्थदावानलेन तापम् अविद्वन् अजानन् इव शान्त. चेतः मनः यस्य. सः शान्तचेताः शान्तमनाः समाहितः समाधौस्थितः ॥६०४॥

सरतार्थ :- तेन दावानलेन भूषं दद्वयमानः अपि धर्मध्यानमृतं विबन् तस्य दावानतस्य तापम् अजानन् इव शान्तमनाः समाधी स्थित (अविमेष सम्बन्ध. १) ॥६०४॥

धुण्शती :- तेथी दाअय. एतां पण धर्मध्यानमृतपी अभुत्ते पीतो ओषो ते भुनि तेनां तथने ओषो च ओषुतो ओष तेभ शांल भनयी सभाधिभावे रहो. ॥६०४॥

हिन्दी :- उससे जलते हुए भी धर्मध्यानरूपी अमृत को पीते हुए वह भुनि उनके तीप को भानो न जानते हो, इसप्रकार शांत मन से समाधिपूर्वक रहो ॥६०४॥

मराठी :- त्या वणत्याने जळत असून सुद्धा धर्मध्यान रुपी अमृताचे पाज करीत तो भुनि जणू दावकालावा ताप न जाणताच शांत मनावे समाधीत स्थिर राहिला. ॥६०४॥

English :- So he burnt, but due to deep meditations he ignore fire and remain in "Samadhi"

हे मातः । पिङ्गलश्चौरः पर्यव्राज्यत यस्तथा ।

पत्तनं तापसपुरं सोऽन्यथा विहरन्नात् ॥६०२॥

अन्य :- हे मातः ? त्वया यः पिङ्गलः चौरः पर्यव्राज्यत । सः अन्यथा विहरन् तापसपुरं पत्तनम् अगात् ॥६०२॥

विवरणम् :- हे मातः ! हे जननि ! त्वया यः पिङ्गलः नाम चौरः स्तेनः पर्यव्राज्यत परित्रादकृतः । सयमं ग्राहितः । सः परित्राद् अन्यथा एकस्मिन् समये विहरन् कुर्वन् सन् तापसपुरं नाम पत्तनम् नगरम् अगात् अयात् ॥६०२॥

सरलार्थ :- हे मात ? त्वया यः पिङ्गलः मानं चौरः प्रव्रज्या ग्राहितः । स एकदा विहारं कुर्वन् तापसपुरं नाम नगरम् अयात् ॥६०२॥

गुञ्जली :- हे आमाञ्ज ! तमे ऋषिं गालनाभनां चोरने दीक्षा अभ्यासी उत्ती, ते भेदं वृत्ते विहारं करोते तापसपुरं नाम नगरम् अभ्ये ॥६०२॥

हिन्दी :- हे माताजी ! आपने जिस पिङ्गल नामक चोर को दीक्षा दिलायी थी वह विहार करते हुए एक समय तापसपुर नामक नगरमें पहुँचा ॥६०२॥

मराठी - हे माते ! तू ज्या पिङ्गलजावाच्या चोराला दीक्षा दिली होती, तो एक वेळेस विहार करीत तापसपुर नावाच्या नगरात गेला ॥६०२॥

English - Then the God addressing Damyanti as a mother said to her that the robber named Pingal whom she had bestowed the sacrament of Priesthood, one day reached the city of Tapaspur after wandering a lot

प्रमृज्य स्वोत्तरीयेण, दृशौ राजाप्यबोधि सा ॥

मारोदी: पुत्रिके दैवं, कस्मै न प्रभवत्यदः ॥६००॥

अन्वय :- राजा अपि स्वोत्तरीयेण दृशौ प्रमृज्य सा अबोधि हे पुत्रिके। मारोदी: अदः दैव कस्य न प्रभवति ॥६००॥

विवरणम् :- राजा अपि नृपेण अपि स्वस्य उत्तरीय स्वोत्तरीय तेन स्वोत्तरीयेण वस्त्रेण दृशौ नेत्रे प्रमृज्य सा दमयन्ती अबोधि । अबोध्यत हे पुत्रिके । मा रोदी: मा रुदिहि । अदः इद दैव कस्य न प्रभवति । दैव सर्वस्यापि प्रभवति ॥६००॥

सरलार्थ :- नृपेण अपि स्वोत्तरीयेण वस्त्रेण दृशौ प्रमृज्य सा दमयन्ती अबोध्यत - हे पुत्रिके। मा रुदिहि इद दैव कस्य न प्रभवति ॥६००॥

पुनरासी :- पछी राजभे भणु भेलना दुपडावउ (तेपुनीनी) आंभे छुछीने प्रतिबोध आभोउ, उ पुनी॥ तुं रउ नही? उभउ दैव इनो पराभव उरुं नथी? ॥६००॥

हिन्दी :- फिर राजाने अपने दुपट्टे से उसकी आँखें पोछते हुए, प्रतिबोध दिया कि, “हे पुत्री। तुम रोओ मत? क्यों कि किस्मत किस का पराभव नहीं करती?” ॥६००॥

मराठी - नंतर राजाने आपल्या अगावील दुपट्ट्याने (शेल्याने) तिचे डोळे पुसत तिला बोध दिला की, “हे मुली। तू रडू नकोस? कारण देव कोणाचा पराभव करीत नाही?” ॥६००॥

English - Then the king wiped off Dampant's weeping eyes with his long scarf and advised her to stop weeping as the Godden of destiny does it accept defeat

तत्प्रभावमथ ज्ञातुं, तं नृपः पाणिना पृथ्वात् ॥
तदैव क्षितिपास्थानी तमः खानिरिवाभवत् ॥५९८॥

अन्वय :- अथ नृपः तत्प्रभाव ज्ञातुं पाणिना तं पृथ्वात् । तदैव क्षितिपास्थानी तमः खानिः इव अभवत् ॥

विवरणम् :- अथ नृपः पाति इति नृपः भूपः । तस्याः दमयन्त्याः प्रभाव तत्प्रभावं ज्ञातुम् अवबोद्धुं पाणिना हस्तेन तं तलाट पृथ्वात् पिटितवात् । तदा एव तस्मिन् एव समये क्षिति पाति इति क्षितिपः भूपः । क्षितिपस्य आस्थानी क्षितिपास्थानी भूपपरिषद् तमस्याम् अन्धकाराणां खानिः तमः खानिः इव अभवत् अभूत् । अन्धकारमयी अभूत् ॥५९८॥

सरलार्थ - अथ नृपः तत्प्रभावम् बोद्धुं हस्तेन तं तलाट पृथ्वात् । तदा एव भूपपरिषद् अन्धकाराणां खानिः इव अभवत् अन्धकारमयी अभूत् ॥५९८॥

गुणशली :- ५९८। तेन भूषास्य ज्ञाप्य भाटे राज्ञ्ये तेनूनीना ते निवृत्तने (पोलीना) छाय वे अन्धकारेन द्रुयुं ते न पृथ्वे राज्ञस्य अन्धकारिणी भाषा सारणी धर्ष गेह. ॥५९८॥

हिन्दी :- फिर उसका प्रभाव जानने के लिये राजाने अपने हाथ से उसके तलाट को ढाँक दिया । उसी क्षण राजसभा अन्धकार की खाई समान बन गई ॥५९८॥

मराठी :- मग दमवलीचा प्रभाव जाणण्याकरिता राजाने आपल्या हाताने तिचे कपाक झाकले त्याचक्षणी राजसभा अन्धकारमय झाली ॥५९८॥

English :- Then the king in order to check the effect of the emblem, covered it up with his hand Then at once the royal court was swallowed by darkness, which seemed like a mine of darkness

व्याजहार ततः क्षमाभू - सावदस्तंगतोऽर्यमा ॥

विना दीप विनाग्निं च, कथं तेजोऽतिभास्वरम् ॥५९६॥

अन्वय :- ततः क्षमाभूत् व्याजहार-अर्यमा तावत् अस्तगतः। ग्रीष्म विना अग्निं विना च अतिभास्वर तेजः कथम् अस्ति ॥५९६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तर क्षमा पृथ्वीं विभर्ति इति क्षमाभूत् नृप. व्याजहार अवदत् अर्यमा सूर्यः तावत् अस्तगतः। दीप दीपक विना अग्निं विना च अतिभास्वरम् अतिप्रकाशमान तेजः प्रकाशः कथम् अस्ति ॥५९६॥

सरलार्थ :- तदजन्तव नृप. अवदत्-सूर्य तावत् अरजवात । दीप विना अग्निं विना च अतिभास्वर प्रकाश. कथम् अस्ति ॥५९६॥

गुणशाली :- यद्दीपशब्दश्चेद्वह्निं, सूर्यं तो उदे अस्तमाश्वे ऐ, तो यद्दीपः तथा अग्निं विना आ अति शब्दशब्दाणुं शब्दं तेज ऐ? ॥५९६॥

हिन्दी - फिर राजाने कहा कि, “सूर्य का तो अस्त हो गया है, फिर भी दीपक तथा अग्नि विना चमकनेवाला यह तेज कैसा है?” ॥५९६॥

मराठी - जतर राजा म्हणाला, “सूर्याचा तर अस्त झाला आहे, तरीसुद्धा दिव्यावाचून व अग्निशिवाय अत्यंत तेजस्वी प्रकाश कसा?” ॥५९६॥

English - Then the king asked the courtiers to find out the of this illumination which is blazing without a flame, when the sun has already been set

तदा चास्तं गतः पूषा, जगन्नाङ्गणदीपकः ॥

तमः क्षुधितरक्षोव - जगत्से सकल नभः ॥५९४॥

अन्वय :- तदा जगन्नाङ्गणदीपकः पूषा अस्तं गतः। क्षुधितरक्षोवत् तमः सकल नभः जगत्से ॥५९४॥

विवरणम् :- तदा तस्मिन् समये जगन्म एव अङ्गण जगन्नाङ्गण तस्मिन् दीपक जगन्नाङ्गणदीपकः पूषा सूर्यः अस्त गतः। क्षुधा अस्य सञ्जाता इति क्षुधितम् क्षुधितं च तद् रक्षः च क्षुधितरक्षः क्षुधितरक्षः इव तमः अन्यकारः सकल नभः आकाश जगत्से अगस्त ॥५९४॥

सतार्थ :- तस्मिन् समये आकाशाङ्गणदीपक सूर्यः अस्त गतः। दुषुधित राक्षसः यथा सर्वान् वसते तथा अवधारः अखिलं जगत् अवसत् ॥५९४॥

गुणरत्नी :- ते वभूते आकाशना प्रदेशेने तेजस्वी इत्यनेन सूर्य अस्त पाभ्यो. तथा क्षुधातुर यथेवा राक्षसनी येन अंधकारं समस्त आकाशने गणी गये. ॥५९४॥

हिन्दी - उसी वक्त आसमान के प्रदेश को तेजस्वी करनेवाले सूर्य का अस्त हो गया। तथा क्षुधातुर बने हुए राक्षस के समान अधिकारने समस्त आसमान को निगत लिया ॥५९४॥

मराठी :- त्याच वेळी आकाश प्रदेशाला तेजस्वी करणाऱ्या सूर्याचा अस्त झाला, आणि क्षुधातुर झालेल्या राक्षसाप्रमाणे अधिकाराने संपूर्ण आकाशाला जिळ्व घेतले. ॥५९४॥

English :- At that time, the sun which had brought radiance and blaze to the heavenly kingdoms, began to sink and suddenly the darkness swallowed the whole sky in one gulp which seemed like a Goblin gulping down the darkness as it was famished due to hunger

उत्तेजित इवादर्शः, शाणोत्तीर्ण इवांशुमान् ॥

तिलकः कान्तिकल्लोलै - विश्वमाप्लावयन्निव ॥५९०॥

अन्वय :- उत्तेजितः आदर्शः इव शाणोत्तीर्णः अंशुमान् इव कान्तिकल्लोलैः विश्वम् आप्लावयन् इव तिलकः आविरभूत् ॥५९०॥

विवरणम् :- उत्तेजितः निर्मलीकृतः आदर्शः इव शाणात् उत्तीर्णः शाणोत्तीर्णः अशुमान् सूर्यः इव कान्त्याः कल्लोलाः तरङ्गाः कान्तिकल्लोलाः तैः कान्तिकल्लोलैः विश्वं जगत् आप्लावयन् निपज्जयन् इव तिलकः आविरभूत् ॥५९०॥

सरलाय :- उत्तेजितः निर्मलीकृत आदर्शः इव शाणोत्तीर्ण सूर्य इव कान्तितरङ्गैः विश्वं निमज्जयन् इव तिलकः प्रकटयभूत् ॥५९०॥

शुद्धरानी :- त्वरे अण्डन्त सूर्यनी येडे, तथा सराणपर अशानीने उमरेवा सूर्यनी येडे, अंतिना भोअंभोधी आणे जगत्तने अविषयुं छोय अेयुं तिलक प्रगट ययुं ॥५९०॥

हिन्दी :- तभी चमकते सूर्य के समान और सराणपर से उतारे हुए सूर्य के समान, कान्ति की लहरो से जगत को भिगोता हुआ तिलक प्रगट हुआ ॥५९०॥

मराठी :- तेका रचछ केलेल्या आरशाप्रमाणे, सहाणेर यासून काढलेल्या सूर्याकडत मण्याप्रमाणे आपल्या कान्तीच्या लाटांनी जणू काय सर्व विश्वाला बुडवून टाकणाऱा तिलक (टिका) प्रकट झाला ॥५९०॥

English :- The emblem shone like the sun, which seemed as though it was sharpened by the whet stone and then had attained a new and a splendours lustre, that had wetted the earth with its glossy lustre

ईदृशी दुर्दशा पुत्रि, न ते सम्भाव्यतेऽपि हि ॥
तेनोपलक्षिता नासि, क्षमेयास्तदिदं मम ॥५८८॥

अन्वय :- हे पुत्रि । ईदृशी दुर्दशा ते न सम्भाव्यते अपि । तेन उपलक्षिता नासि तद् इदं मम क्षमेयाः ॥५८८॥

विवरणम् :- हे पुत्रि। ईदृशी दुष्टा दुर्दशा ते तव न सम्भाव्यते तेन त्वं मया उपलक्षिता नासि । तद् इदं मम क्षमेयाः ॥५८८॥

सन्तर्पणम् :- हे पुत्रि। ईदृशी दुर्दशा तव न सम्भाव्यते । तेन उपलक्षिता नासि । तद् इदं मम क्षमेयाः ॥५८८॥

अनुवर्तनी :- हे पुत्रि॥ भरेभर तारी आदी दुर्दशा संभवती श्रुते नहीं अपने तेधी तुं नने के ओणभी श्रुती नहीं, ते भाटे तारे अपने क्षमा
इदानी ॥५८८॥

हिन्दी - हे पुत्री। सचमुच तुम्हारी यह दुर्दशा तो सम्भव नहीं है और इसलिये मैं तुम्हें पहचान न पाई, इसलिये मुझे क्षमा कर
वो ॥५८८॥

मराठी :- “हे पुत्री। खरोखरच तुझी ही दुर्दशा तर कधीही सम्भव नाही, त्यामुळे मी तुला ओळखू शकले नाही म्हणून मला क्षमा
कर.” ॥५८८॥

English - Then she says that such a condition of hers was never possible, so she couldn't recognise her, So
she asks Damyanti to forgive her for the same

पति चेदव्यसनप्राप्तं, त्वमत्याक्षः पतिव्रते ॥
तदा रसातलं भूमिरगमिष्यन्न संशयः ॥५८६॥

अन्यय :- हे पतिव्रते! त्व व्यसनप्राप्त पतिम् अत्याक्ष. चेत् तदा भूमि. रसातलम् अगमिष्यत् न संशयः ॥५८६॥

विवरणम् :- पतिः एव व्रत यस्याः सा पतिव्रता तत्सम्बुद्धौ हे पतिव्रते । त्व व्यसन सङ्कट प्राप्त. व्यसनप्राप्तः त व्यसनप्राप्त सङ्कटग्रस्त पति नलम् अत्याक्ष्यः व्यमोक्ष्यः चेत् तदा भूमिः पृथ्वी रसायाः तल रसातल पाताल अगमिष्यत् अयास्यत् इत्यत्र न संशयः । यस्मात् पृथ्वी रसातल न अगमत् तस्मात् त्व पति न अत्यजः ॥५८६॥

सरलार्थ :- हे पतिव्रते! त्व सङ्कटपतित पतिम् अत्याक्ष चेत् भूमि रसातलम् अगमिष्यत् इत्यत्र न संशय ॥५८६॥

शुब्धश्ली :- हे पतिव्रते! दुःखी पतिने जे ते तञ्छ दीधो छेय, तो थो पृथ्वी रसातलभां जे जेय, तेभां संशय नथी. ॥५८६॥

हिन्दी - 'हे पतिव्रते! सकट मे पड़े हुए पति को यदि तुमने छोड़ दिया हो तो यह पृथ्वी रसातल मे गयी होती! इसमे कुछ संशय नहीं' ॥५८६॥

मराठी :- 'हे पतिव्रते! कष्टाने त्रस्त झालेल्या पतीचा जर तू त्याज केला असता तर ही पृथ्वी रसातळाला गेली असती यात काहीही संशय नाही ' ॥५८६॥

English - Then the queen addressing her as a chaste woman said that if she has deserted her husband, who had been afflicted with difficulties, then this earth is bound to go into Hades

दैवात् दुर्दशेयं चेवात्मा मे गोपितः कथम् ॥

व्यसनं स्यान्न किं चन्द्र - सूर्ययोर्देवयोरपि ॥५८४॥

अन्वय :- दैवात् इय दुर्दशा चेत् मे ते आत्मा कथ गोपित । कि चन्द्रसूर्ययो देवयो अपि व्यसन न स्यात् ॥५८४॥

विवरणम् :- दैवात् दैवयोगात् इयं दुष्टा दशा दुर्दशा चेत् मे मम पार्श्वे ते तव त्वया आत्मा कथ गोपितः ? कि चन्द्रश्च सूर्यश्च चन्द्रसूर्यौ तयोः चन्द्रसूर्ययोः देवयोः अपि व्यसन दुःख न स्यात् ॥५८४॥

सरत्तार्थ - दैवयोगात् इय दुर्दशा चेत् मम पार्श्वे त्वया आत्मा कथ गोपित ? किम् चन्द्रसूर्ययो देवयो अपि तु ख न स्यात् ॥५८४॥

गुञ्जली :- उदात्त दैवयोगे नारी आसी दुर्दशा भव, तो भूषा ते भारी पासो नारी आत्मने शा भोटे छुपाव्यो ? शुं देव भोपा भद्र भने सूर्यने भूषा दुःख आसी भवतुं नथी ? ॥५८४॥

हिन्दी - शायद दैवयोग से तुम्हारी यह दुर्दशा हुई। फिर भी मेरे पास तुमने आत्मा को क्यों छुपाया? क्या देवता समान चन्द्र और सूर्य को भी तु ख नहीं आता? ॥५८४॥

मराठी - कदाचित् दैवयोगाने तुझी ही दुर्दशा झाली? तरी पण माझ्याजवळ तू रवत ला का लपविले? काय चन्द्र आणि सूर्य ह्या देवाना तु ख होत नाही? (देत नाही?) ॥५८४॥

English - She then said that maybe it was destined for her to experience such a miserable and an adverse plight. Then she asked her as to why she couldn't place her sadness in front of her, and also said that the great and eminent moon and the sun too experience difficulties.

तदाकर्ण्यशु तत्रेत्य, देवी चन्द्रयशाः सा तदा ॥

दमयन्तीं समाश्लिष्यत्, पताकेव नभःश्रियं ॥५८२॥

अन्वय :- तदाकर्ण्य तदा चन्द्रयशा देवी आशु तत्र ऐत्य पताका नभःश्रियम् इव दमयन्तीं समर्प्य लब्धत् ॥५८२॥

विवरणम् :- तदाकर्ण्य तत् श्रुत्वा तदा तस्मिन् समये चन्द्रयशादेवी आशु शीघ्रं सद्यः तत्र ऐत्य आणय्य पताका ध्वजः नभसः श्रीः नभःश्रीः ता नभःश्रियम् इव आकाशलक्ष्मीम् इव दमयन्तीं समाश्लिष्यत् यथा पताका नभःश्रियम् आश्लिष्यति तथा चन्द्रयशाः दमयन्तीमालिङ्गत् ॥५८२॥

सरलाय - तत् श्रुत्वा तस्मिन् एव समये चन्द्रयशा देवी शीघ्रं तस्मिन् भोजनशालायां समागत्य ध्वजः आकाशलक्ष्मीम् इव दमयन्तीं समाश्लिष्यत् ॥५८२॥

शुद्धरती :- ते सांक्षणीने यंद्रयशाराणी तेष्वाभूते त्यां आवीने, पताका तेषां आकाशलक्ष्मीने लोटते तेषां दमयन्तीने भेदी यती ॥५८२॥

हिन्दी - वह बात सुनकर चन्द्रयशा राणी उसी वक्त वहाँ आकर पताका जैसे आकाशलक्ष्मी के गले मिलती है वैसे दमयन्ती से मिली ॥५८२॥

मराठी - ही गोष्ट ऐकून चन्द्रयशा राणीने त्याच वेळी तीथे जाऊन पताका जशी आकाशलक्ष्मीला मिठी मारते, तशीच दमयन्तीला मिठी मारली. ॥५८२॥

English - Then having heard such good news, the Queen rushed to the school and just as a flag embraces the Goddess of the sky, in the same way the queen embraced Darnyanti

दिष्टया दृष्टा परं देवि, जीवन्ती दमयन्ती यत् ॥

दत्तुवत्त्वा विस्मृतक्षुत्तुद, प्रमोदास्फुरितोदरः ॥५८०॥

अन्य :- पर हे देवि? दिष्टया जीवन्ती दमयन्ती दृष्टा इति उक्त्वा विस्मृतक्षुत्तुद प्रमोदास्फुरितोदरः अभवत् ॥५८०॥

विवरणम् :- पर किन्तु हे देवि! दिष्टया भग्येन जीवन्ती दमयन्ती दृष्टा अवलोकिता - इति एवम् उक्त्वा भणित्वा क्षुत्तुच तूदच क्षुत्तुषो । विस्मृते क्षुत्तुषो येन सः विस्मृतक्षुत्तुद सः क्षुधा पिपासां च व्यस्मरत्। प्रमोदेन च आस्फुरितम् उदर यस्य सः प्रमोदास्फुरितोदरः अभवत् ॥५८०॥

सरलार्थ :- किन्तु हे देवि । भावयेन जीवन्ती दमयन्ती दृष्टा । एव भणित्वा सः बहू. क्षुधां पिपासां च व्यस्मरत् - प्रमोदास्फुरितोदरः च अभवत् ॥५८०॥

गुणरानी :- परंतु हे देवी! साधु धयुं के, तथो दमयन्ती दृष्टा न धमं दृष्टिये भयम्। येन उदी क्षुधा तथा तृपते ते विससी गयो, यने धर्मधी न तेनं उदर कुदी गयुं. (भरार्ध गयुं.) ॥५८०॥

हिन्दी :- “परंतु हे देवी! अच्छा हुआ कि आप जीवित मेरी नजर में आयी” ऐसा कहकर वह भूख और प्यास सब भूल गया, और आनंद से उसका उदर भर गया ॥५८०॥

पंजाबी :- “परंतु हे देवी! फार चागले ज्ञाते की तू दमयती जीवत माइया नजरे समोर दिसली असे मरुण तो भूक-तहान सर्व विसरला आणि आनंदाने त्याचे उदर भरून गेले ” ॥५८०॥

English :- then he said that he was filled with utmost bliss seeing the live form of Damyanti and forgetting his hunger and thirst, he stomach blossomed with happiness.

प्रविशन्नेव तत्राग्रे, दमयन्तीमवेक्ष्य सः ॥

उपलक्ष्य प्रफुल्लाक्षः, प्रणनाम प्रमोदभाक् ॥५७८॥

अन्वयः - तत्र अग्रे प्रविशन् एव सः दमयन्तीम् अवेक्ष्य उपलक्ष्य प्रफुल्लाक्षः प्रमोदभाक् प्रणनाम ॥

विवरणम् :- तत्र तस्या भोजनशालायाम् अग्रे प्रविशन् एव सः बटुः दमयन्तीम् अवेक्ष्य अवलोक्य उपलक्ष्य प्रफुल्ले अक्षिणी यस्य सः प्रफुल्लाक्षः विकसितनयनः प्रमोदम् आनन्द भजति इति प्रमोदभाक् प्रणनाम प्राणमत् दमयन्तीं दृष्ट्वा विकसितनयनः सन् ता प्राणमत् ॥५७८॥

सतार्थः - तत्र अग्रे प्रविशन् एव सः बटुः दमयन्तीम् अवलोक्य उपलक्ष्य विकसितनयनः प्रमोदभाक् प्राणमत् ॥५७८॥

शुश्रूषाणीः - त्वां प्रवेशं कर्त्तव्यं भाग्यवता आत्मां दमयन्तीने ज्येष्ठेने, तथा शोणभूते विद्विषित यक्षुशोभाणि अने उद्दिष्ट ध्येवो ते शृङ्खले नैर्णीने नश्ये. ॥५७८॥

हिन्दी - वहाँ प्रवेश करते ही सामने दमयती को देखकर ओर पहचानकर आनन्द से प्रफुल्लित हुआ बटुकने उसको नमन किया ॥५७८॥

मराठी - तेथे प्रवेश करताच समोर दमयतीला पाहून आणि ओळखून विकस्वर होठे अस्वभाव्या आणि आनंदित झालेल्या त्या बटुकाचे तिला नमन केले ॥५७८॥

English - Then as he entered the school, his eyes fell on Danyanti and it recognized her as it swelled up with astonishment and utter happiness and he bowed down to her

तत् श्रुत्वा चातिवृष्टेय, देव्याः शेषजनस्य च ॥
नद्योरिव दृशोः सद्यः, पयःपूरोऽवहन्महान् ॥५७६॥

अन्वय :- तत् श्रुत्वा अतिवृष्ट्या नद्योः महान् पयःपूरः इव देव्याः शेषजनस्य च दृशोः सद्यः महान् पयःपूरः अवहत् ॥५७६॥

विवरणम् :- तत् श्रुत्वा तद् आकर्ष्य अतिशयेन वृष्टिः अतिवृष्टिः तथा अतिवृष्ट्या अतिवर्षणेन नद्योः पयसा जलानां पूरः पयःपूरः जलपूरः इव देव्याः चन्द्रयशसः शेषआसौ जनश्च शेषजनः तस्य शेषजनस्य च दृशोः दृष्ट्योः सद्यः शीघ्रं महान् पयसामश्रूणां पूरः पयःपूरः अश्रुपूरः अवहत् ॥५७६॥

संज्ञार्थ :- तद् श्रुत्वा अतिवृष्ट्या नद्योः महान् पयःपूरः इव देव्याः चन्द्रयशसः शेषजनस्य च दृष्ट्योः महान् जलपूरः अवहत् ॥५७६॥

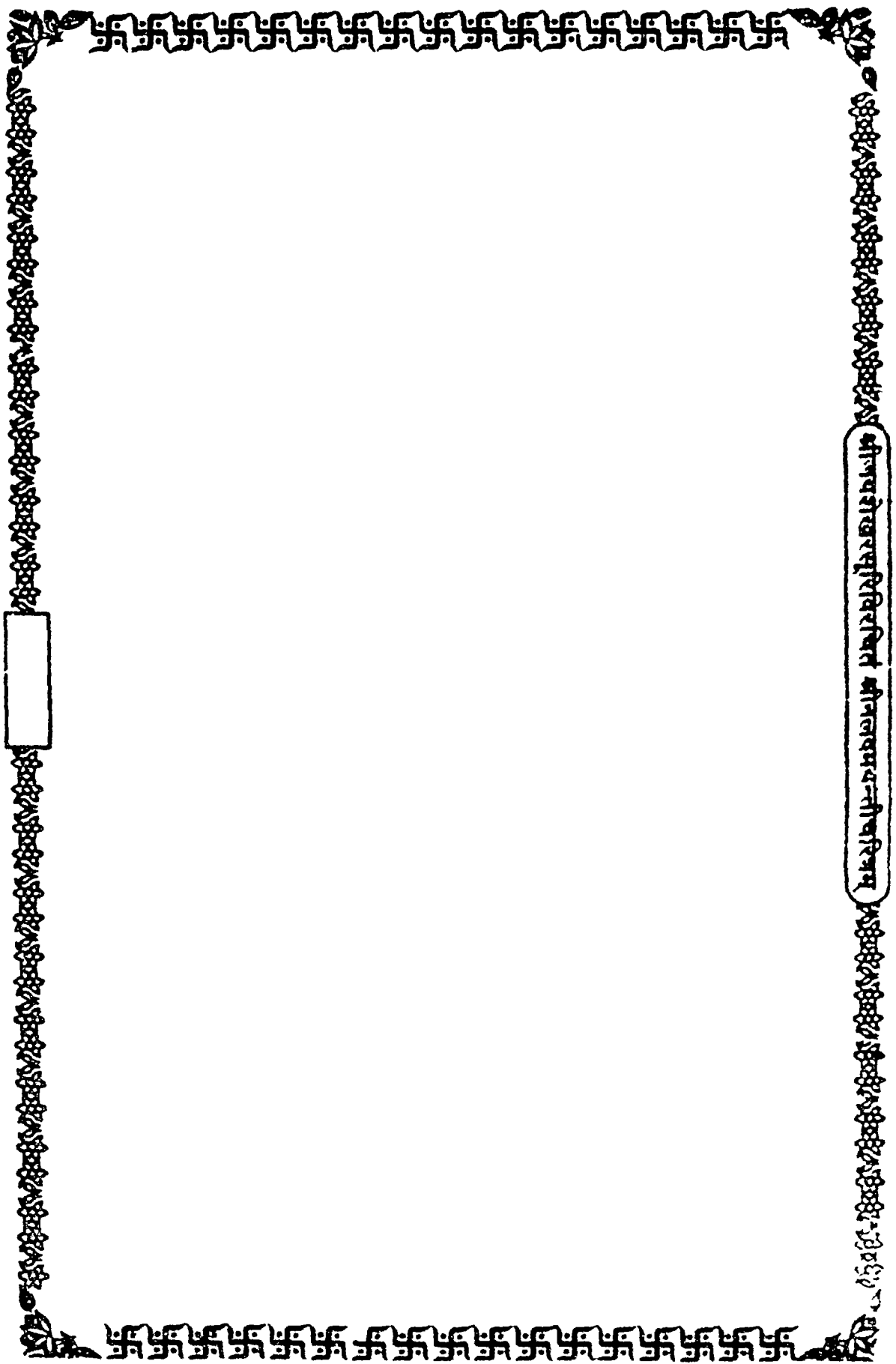
गुणरत्नी :- ते सांजलीने अनिवृष्टिषी तेष नदीभिः पूर आवे, तेष ते राणीनी अने भीष्म भाणसोनी आंभोभांघी पण तुस्त भोटो अश्रुजलनो प्रवाड वडेण भांज्यो. ॥५७६॥

हिन्दी :- यह सुनकर अतिवृष्टि से जैसे नदी में बाढ़ आती है वैसे ही राणी और दूसरे जनों की आँखों में से भी तुरंत बड़े अश्रुजल का प्रवाह बहने लगा ॥५७६॥

प्रसंगी :- हे एकल अतिवृष्टीवै जसे बड़ीला पाण्याचा पुर येतो तसेच राणी आणि दुसऱ्या लोकांच्या होठ्यातून पटकन अश्रूंचा प्रवाह वाहू लागला. ॥५७६॥

English :- Then the eyes of the Queen and the others around flooded with tears, just as the river gets flooded due to a heavy outpour of rain.

श्रीगणेशोत्तराष्ट्रविरचित श्रीनलपमन्तीपरिचयम्

श्रीजयशेखरसूरिविरचितं श्रीनलप्रपन्नीचरित्रम्

शोषयंश्च स सर्वश्च, ग्रामारामपुरादिषु ॥
आज्जगामाचलपुरे, ऋतुपर्णनृपान्तिके ॥५७२॥

अन्वय :- सः सर्वत्र ग्रामारामपुरादिषु च शोषयन् अचलपुरे ऋतुपर्णनृपान्तिके आजगाम ॥५७२॥

विवरणम् :- सः हरिमित्रबटुः सर्वत्र सर्वस्थलेषु ग्रामाश्च आरामाश्च उद्यानानि च पुराणि नगराणि च ग्रामारामपुराणि ग्रामारामपुराणि
आदौ येषां ते ग्रामारामपुरादयः तेषु ग्रामारामपुरादिषु शोषयन् अन्वेषयन् अचलपुरे ऋतुपर्णनृपान्तिके नृपश्च ऋतुपर्णनृपः
ऋतुपर्णनृपस्य अन्तिके ऋतुपर्णनृपान्तिके ऋतुपर्णनृपसमीपे आजगाम आगच्छत् ॥५७२॥

सरलार्थ :- स हरिमित्रबटुः सर्वत्र ग्रामोद्यानपुरादिषु अन्वेषयन् अचलपुरे ऋतुपर्णनृपसमीपे आगच्छत् ॥५७२॥

गुणशाली :- यद्भी ते भद्रं गाम्, भगीयम् तथा नगरम् ॥ इति सर्वं गन्तव्यं शोधतो शोधतो अचलपुरे नगरम् ॥ ऋतुपर्ण राजानो
अप्यो. ॥५७२॥

हिन्दी - फिर वह बटुक गाव, उद्यान और नगर आदि सभी जगह खोज करता हुआ अचलपुर नगर में ऋतुपर्ण राजा के पास आया
॥५७२॥

भारती :- नगर तो बहुत गाव, बगीचे, नगर इत्यादी सर्व ठिकाणी तपास करीत अचलपुर नावाच्या नगरात ऋतुपर्ण राजाजवळ
आला. ॥५७२॥

English :- Then this drawf wandered about in every village, compound and city and at last arrived at a city
named Achalaur, and to the King Ritupurna

पुष्पदन्त्यपि तत् श्रुत्वा, रुदत्यश्रुण्वयमुभत ॥
पुत्रीजामातृदुःखाग्नेः, शान्तिं कर्तुमना इव ॥५७०॥

अन्य - पुष्पदन्ती अपि तत् श्रुत्वा पुत्रीजामातृदुःखाग्ने शान्तिं कर्तुमना इव रुदती अश्रुणि अमुभत् ॥५७०॥

विवरणम् - पुष्पदन्ती अपि तत् श्रुत्वा तदाकर्ण्य - पुत्री च जामाता च पुत्रीजामातरं । दुःखम् एव अग्निः दुःखाग्निः पुत्रीजामात्रो दुःखाग्निः पुत्रीजामातृदुःखाग्निः तस्य पुत्रीजामातृदुःखाग्ने शान्तिं कर्तुं मनः यस्या, सा कर्तुमनाः कर्तुकामा इव रुदती रोदनं कुर्वती सती अश्रुणि अमुभत् ॥५७०॥

सप्तमर्थ - पुष्पदन्ती अपि तदाकर्ण्य पुत्रीजामातृदुःखाग्ने शान्तिं कर्तुकामा इव रुदती सती अश्रुणि अमुभत् ॥५७०॥

गुणशैली :- ते सांख्यीने पुष्पदन्ती राणी पृथु रुदनं करती श्रुत्वा पुत्री अने नखाद संख्यी दुःखदुपी अश्रिते शान्तं करवाती छन्दः करती छाप तेअ अश्रुओ सारवा लाणी ॥५७०॥

हिन्दी - यह सुनकर पुष्पदन्ती राणी भी रुदन करती हुई मानो पुत्री ओर जमाइ के सबधी दुःखरुपी अग्नि को शांत करने की इच्छा करती हुई आसु बहाने जगि ॥५७०॥

मराठी - हे ऐकून पुष्पदन्ती राणी पण रुदन करीत जण मुलगी आणि जावयासबधी दुःखरुपी छवनीला शांत करण्याच्या इच्छेने अश्रु टाकू लागली ॥५७०॥

English - When the Queen Pushadanti heard about this sad plight, she broke down and shed out tears which seemed that she was washing away the fire filled with the wondering forlorn faces of her daughter and son-in-law, with her over flowing sadness

विदर्भभूभुजान्येष्टुः, कुतोऽप्यश्वावि दुःश्वम् ॥
यथा घृते नलं जित्वा, कूबरः राज्यमग्रहीत् ॥५६८॥

अन्यः :- अन्येष्टुः विदर्भभूभुजा कुतः अपि दुःश्वम् अश्वावि । यथा घृते नल जित्वा कूबरः राज्यम् अग्रहीत् ॥५६८॥

विवरणम् :- अन्येष्टुः अन्यस्मिन् दिने भुवं भुनक्ति भुङ्क्ते वा भूभुक् विदर्भाणा भूभुक् तेन विदर्भभूभुजा भीमनृपेण कुतः अपि दुःखेन श्रूयते इति दुःश्वम् अश्वावि अश्रूयता यथा घृते नल जित्वा कूबरः राज्यम् अग्रहीत् अग्रहणात् ॥५६८॥

सरलाय :- अन्वारिभन् दिने विदर्भन्पभीम कुत अपि दुःश्वम् अशृणोत । यथा घृते नल जित्वा कूबर राज्यम् अग्रहणात् ॥५६८॥

गुणशाली :- पृथी येऽ दिवसे विदल्लिखन् । राज्ञ लीसे भ्यांऽथी न सांलणी शक्षय येव । सभास्यार सांलण्या डे, गूणारम् नलने जनीने इवरे राज्ञ्य ग्राहण इयु. ॥५६८॥

हिन्दी - फिर एक दिन विदर्भ देश के राजा भीम ने कहा से सुन न सके ऐसे समाचार सुने कि, जुगार में नल को जीतकर कूबर ने राज्य ले लिया है ॥५६८॥

मराठी - नंतर एके दिवशी विदर्भ देशाच्या भीम राजाने कोटून तरी ऐकल्या जाणार नाही अशी बातमी एकली की, यत्नात नलराजाला जिंकून कूबराने राज्य हरण केले ॥५६८॥

English - Then one day the king of Vidharba heard this distressing news that Kubar has defeated King Nal in a game of dice and taken over kingdom.

साभ्यधत्ताथ तौ साधू, योज्यो यथेष पिङ्गलः ॥
भवारण्यं व्रतरथे - नैतं लङ्घयतं ततः ॥५६६॥

अन्य - अथ सा तौ साधू अभ्यधत्त । यदि एष पिङ्गलः योज्यः तत एत व्रतरथेन भवारण्यं लङ्घयत् ॥५६६॥

विवरणम् :- अथ सा दमयन्ती तौ साधू अभ्यधत्त अवदत् अभ्यधात् यदि एष पिङ्गलः योज्यः स्यात् ततः तर्हि एत पिङ्गल व्रतम् एव रथः
व्रतरथः तेन व्रतरथेन समयमरथेन भव एव अरण्य भवारण्यम् लङ्घयत् पारयत् ॥५६६॥

ससत्तार्थ - अथ सा दमयन्ती तौ साधू अभ्यधात् यदि एष पिङ्गल योज्य तर्हि एत पिङ्गल व्रतरथेन भवारण्य लङ्घयत् ॥५६६॥

गुजराती :- પછી તેણીએ તે બન્ને સાધુઓને કહ્યું કે, જો આ પિંગલ લાયક હોય, તો એને ચારિત્રગુપ્તી રથમાં બેસાડીને આ
સંસારગુપ્તી જંગલનું ઉલ્લંઘન કરાવો. ॥૫૬૬॥

हिन्दी - फिर दमयन्ती ने उन दोनो साधुओ से कहा, “जो यह पिंगल लायक हो, तो उसे चारित्ररूपी रथ में बैठकर इस ससाररूपी
जंगल से पार कराओ” ॥५६६॥

मराठी :- जंतर दमयन्तीने त्या दोन साधूंना म्हटले की, “जर हा पिंगल लायक असेल तर त्याला चारित्ररूपी रथात बसवून ह्या
ससाररूपी जंगलातून पार करवून द्या” ॥५६६॥

English - Damyanti requested the monks to help Pingal mount the chariot of monasism if they think him fit
to do so, then help him cross this vast forestal eath

सोऽवदद्वेवि भान्यानि, किमेतावन्ति सन्ति मे ॥

तपस्ये यदाहर्ती दीक्षां, सिद्धिसङ्गमदूतिकाम् ॥५६४॥

अन्वय :- स अवदत्-हे देवि । किम् एतावन्ति मे भान्यानि सन्ति? यत् सिद्धिसङ्गमदूतिकाम् आहर्ती दीक्षा तपस्ये ॥५६४॥

विवरणम् :- सः पिङ्गलः अवदत् । हे देवि वमयन्ति । किम् एतावन्ति मे मम भान्यानि सन्ति? यत् सिद्धेः मोक्षस्य सङ्गमः सिद्धिसङ्गमः । सिद्धिसङ्गमाय दूतिका सिद्धिसङ्गमदूतिका ता सिद्धिसङ्गमदूतिकाम् अर्हतः इयम् आहर्ती ताम् आहर्ती दीक्षा तपस्ये प्राप्स्यामि हे देवि । यया सिद्धिसङ्गमो भवति । सा आहर्ती दीक्षा मया प्राप्ता शक्यते किम् । इत्यर्थः ॥५६४॥

सरलार्थ :- स पिङ्गल अवदत् हे देवि । किम् एतावन्ति मम भावयानि सन्ति यत् मोक्षसङ्गमदूतिकाम् आहर्ती दीक्षाम् अहं प्राप्स्यामि ॥५६४॥

गुणशती :- त्वरे तेषु ३ छुं ३, हे देवी! भाशं येवां भाग्य भ्यांथी छेय? ३ भोक्षलक्ष्मीना संग भाटे दूती संश्रुथी अरिहंत प्रभुनी दीक्षा छुं छुं ॥५६४॥

हिन्दी - तब उसने कहा कि, 'हे देवि। मेरे ऐसे भाग्य कहा है? जिससे मोक्षलक्ष्मी का सग करने में दूतिकाके समान श्री अरिहंत प्रभुकी दीक्षा मैं प्राप्त करूँ' ॥५६४॥

मराठी :- तेव्हा पिंवल म्हणाला - 'देवि। माझे एवढे भावय कोठे आहे? की मी मोक्षलक्ष्मीचा सगम यद्विण्यास दूतिकाकेप्रमाण असलेली जीवनधर्म दीक्षा घेऊ ॥५६४॥

English - Then Pingal replied that his destiny is not so pleased with him as to allow him to join hands with the Goddess of salvation by renouncing the world as Lord Arhant had done

विसृष्टः कूबरेणाथ, निर्जं नगरमागमत् ॥

विधत्ते तत्र राज्यं स, त्वमिवामलधर्मधीः ॥५६२॥

अन्वयः :- अथ कूबरेण विसृष्टः सः त्वम् इव अमलधर्मधीः निजं नगरम् आगमत्। तत्र राज्यं विधत्ते ॥५६२॥

विवरणम् :- अथ कूबरेण नृपेण विसृष्टः मुक्तः सः वसन्तसार्वभौमः, त्वम् इव (दमयन्तीम् इव) न विधत्ते मलः यस्मिन् सः अमलः मलरहितः अमलश्चासौ धर्मश्च अमलधर्मः अमलधर्मधीः यस्य सः अमलधर्मधीः निर्मलधर्मबुद्धिः निर्जं स्व नगरम् आगमत् आगच्छत् । तत्र तस्मिन् नगरे राज्यं विधत्ते करोति ॥५६२॥

सरलार्थः - अथ कूबरेण मुक्तः सः वसन्तः त्वम् इव निर्मलधर्मबुद्धिः, रवः जगत् आगच्छत् तत्र राज्यं करोति ॥५६२॥

गुणशालीः - यद्यपि कूबरे विदित्यथापराधी ते सार्वभौमः पोतन्ती नगरभां भ्रातृ, अन्ये तन्मासी येते धर्मभां निर्मल बुद्धिमानो ते न्यं राज्ञः ३२ छे. ॥५६२॥

हिन्दी :- फिर कूबर ने बिदाई दी तब वह सार्वभौम खुद के नगर में आया और आपकी तरह धर्म में निर्मल बुद्धिवाला वह वहाँ राज्य कर रहा है ॥५६२॥

मराठी - जतर कूबर ने निरोप दिला तेव्हा तो सार्वभौम रवत त्या जगतात आला, आणि दुमच्याप्रमाणे पर्याप्त निर्मल बुद्धिमान असा तो तेथे राज्य करीत आहे ॥५६२॥

English :- Then after Kubar had bid him farewell, he come back to his kingdom Tapaspur and like Damayanti is ruling the Kingdom in a religious and in immaculacy and serenity

सोऽपि तस्मै तथा तुष्ट-स्तेस्तेर्विद्यैरुपायनैः ॥
तमेव तापसपुरे, स्थापयामास भूपतिम् ॥५६०॥

अन्वय :- तथा तैः तैः दिव्यैः उपायनैः तस्मै तुष्टः सः अपि नापसपुरे तम् एव भूषति स्थापयामास ॥५६०॥

विवरणम् :- तथा तस्मिन् समये तैः तैः दिव्यैः उपायनैः प्राभूतकैः तस्मै तुष्टः प्रसन्नः सः कूबरनृपः अपि तापसानां पुरं तापसपुरं तस्मिन् तापसपुरे तम् एव वसन्तसार्वभृशम् एव भुवः पतिः भूषतिः तं भूषति नृपं स्थापयामास अस्थापयत् ॥५६०॥

सरागार्थ :- तस्मिन् समये तं तं दिव्यैः उपायनैः तस्मै प्रसन्नः सः कूबरः अपि तापसपुरे तं वसन्तसार्वभृशम् एव नृपम् अस्थापयत् । नृपं चकार ॥५६०॥

गुणशाली :- ते वृषते ते उभेऽऽतिशयेन भुवी धरोऽपि ते कूबरशब्दे भूषणं ते वृषते सार्वभृशं ते नृपं तापसपुरे ॥५६०॥

हिन्दी :- उस वक्त किव्व भेटो से खुश हुए उस कूबरराजा ने वसंत सार्वभृश को ही तापसपुर मे राजा के रूप में स्थापित किया ॥५६०॥

मराठी :- तेव्हा त्या त्या दिव्य अशा भेटवरतुनी तो कूबर राजा वसंत सार्वभृशवर रूप प्रसन्न झाला आणि त्याने वसंत सार्वभृशलाच तापसपुर नगरात राजा बनविले ॥५६०॥

English :- Kubar was overjoyed as many gifts were bestowed upon him and he proclaimed, the chief Vasant, as the King of Tapaspur

ततस्तत्रत्यलोकेन, गुरुभिश्च कथञ्चन ॥

प्रबोध्य समरात्रेण, भोजितोऽष्टमवासरे ॥५५८॥

अन्वय :- ततः तत्रत्य लोकेन गुरुभिः च कथञ्चन समरात्रेण प्रबोध्य अष्टमवासरे भोजितः ॥५५८॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं तत्रभवः तत्रत्यः । तत्रत्यश्चासौ लोकश्च तत्रत्यलोकेन जनेन गुरुभिः; च कथञ्चन समानां रात्रीणां समाहारः समरात्र तेन समरात्रेण प्रबोध्य बोध प्राप्य अष्टमश्चासौ वासरश्च दिवसश्च अष्टमवासरः, तस्मिन् अष्टमवासरे अष्टमदिवसे भोजितः ॥५५८॥

समताप्य :- तत तत्रत्यजनेन गुरुभि च कथञ्चन समरात्रेण प्रबोध्य अष्टमवासरे भोजितः ॥५५८॥

गुणरानी :- पृथी त्यन्त्या बोधोभ्ये अने गुप्तभडाशने धनुः प्रथसे सात रात्रि आठ सभञ्जनीने आठसे दिवसे तेने लोणन उभाव ॥५५८॥

हिन्दी - फिर वहाँ के लोगो ने और गुरुमहाराज ने बहुत प्रयासो से सात रात्रि के पश्चात समझा बुझाकर आठवे दिन उन्हे भोजन कराया ॥५५८॥

मराठी - नंतर तेथील लोकांनी आणि गुरुमहाराजांनी सात रात्री त्याला स्वप्न समजावून सांगितले व आठव्या दिवशी त्याला जेवणे कविले.

English - Then the people and the high-priest coaxed him up for seven days and on the eight day made him to have his food

प्रत्यभिज्ञातवांश्च त्वां, शरण कृतवानहम् ॥

तदा च मे मृतस्येव, जीवातुस्त्वमजायथाः ॥५५६॥

अन्वयः :- हे देवि! त्वां प्रत्यभिज्ञातवान् शरण कृतवान् । तदा मृतस्य इव मे त्व जीवातुः अजायथाः ॥५५६॥

विवरणम् :- हे देवि! त्वां प्रत्यभिज्ञातवान् अभिज्ञातवान् शरणच कृतवान् अकरवम् । तदा तस्मिन् समये मृतस्य पञ्चत्व गतस्य इव मे मम त्व जीवातुः जीवनीषधम् अजायथाः ॥५५६॥

सरलार्थ :- हे देवि। अहं त्वाम् अभिज्ञातवान् शरणम् च अकरवम् । तस्मिन् समये मृतस्य इव मम त्व जीवनीषधम् अजायथाः ॥५५६॥

शुद्धशक्ती :- ५६। भें तभजे ओणभी वीध, अने तेधी भें तभाडुं शरणुं वीधुं अने ते वप्यते धृत्यु पाओल्या ठैवा भने तभे अकरवई ॥
आपयनाश थथ. ॥५५६॥

हिन्दी - “फिर मैने आप को पहचान लिया और मैने आप की शरण ली और उसी वक्त मृतप्राय मुझे आपने जीवनदान दिया” ॥५५६॥

मराठी - “नंतर मी तुम्हाला ओळखले, आणि तुम्हाला शरण आलो, तेव्हा तुम्ही मरावयास टेकलेल्या मला जीवनदान दिले.” ॥५५६॥

English - And he atonce recognised her And then she pulled him out from the clutches of death

इजिताकारविशेन, विज्ञातोऽस्मि महीभुजा ॥

चतुराः किं न जानन्ति, यद्वा चातुर्यचर्याया ॥५५४॥

अन्वय :- इजिताकारविशेन महीभुजा विज्ञातः अस्मि । यद्वा चातुर्यचर्याया चतुराः किं न जानन्ति ॥५५४॥

विवरणम् :- इजितं च आकारश्च इजिताकारो इजिताकारो विजानाति इति इजितकारविज्ञः तेन इजिताकारविशेन मही भुनक्ति भुङ्क्ते वा महीभुक् तेन महीभुजा विज्ञातः अवबुद्धः अस्मि । यद्वा अथवा चातुर्यस्य चर्या चातुर्यचर्या तथा चातुर्यचर्या चतुराः किं न जानन्ति विदन्ति अर्थात् सर्वम् जानन्ति इत्यर्थः ॥५५४॥

सरलार्थ :- इजिताकारविज्ञेन नृपेण अवबुद्धः अस्मि । अथवा चातुर्यचर्याया चतुराः किं न जानन्ति ॥५५४॥

गुणरानी :- यत्प्रत्यक्षेण तथा शब्देन आदिनी परीक्षा इत्यन्तरेण शब्दो भवे (शोर तरीडे) ज्ञानी वीथो, ३५३ उशिथार भाणसो योतानी उशिथारीथी शुं नथी ज्ञानी शब्दः ॥५५४॥

हिन्दी - “चाल और चेहेरा आदि की परीक्षा करनेवाले राजा ने मुझे (चोर के रूप में) पहचान लिया क्योंकि चालाक आदमी अपनी खुद की चालाकी से, क्या नहीं जान सकता?” ॥५५४॥

मराठी - “अभिप्राय आणि आकार जाणणाऱ्या राजाने मला चोराप्रमाणे ओळखून घेतले, कारण हुशार मनुष्य रवतः त्या हुशारीने काय जाणून घेत नाही?” ॥५५४॥

English - But due to his walking style and his face which were filled with scars of fright, the king suspected something fishy. A man who is sharp can of course suspect ingenuity through his sharpness.

दृष्टा च चलित चित्तं, स्वभावो बलवान् खलु ॥५५२॥

विवरणम् :- तत्र तस्मिन् स्थाने अन्यदा अन्यस्मिन् विवर्से चन्द्रावत्याः आभरणानि आभरणानि चान्यदन्वयान्

सप्तमः - तत्र अन्तरिमन् दिने चन्द्रवत्याभूषणानां करण्डिका अवलोकिता । मन् चक्षलम् अभूत् । स्वभाव बलवान् अस्ति खलु ॥५५२॥

ગુજરાતી :- ત્યાં એક વાર મેં ચંદ્રવતી રાજકુમારીના આભૂષાગોનો ડાબલો જોયો, અને તેથી મારું મન ચલાયમાન થઈ ગયું, કે મને માણસને ધોડેલી બુરી આદત નિશ્ચયે જ બળવાન છે. ॥૫૫૫૨॥

हिन्दी -
“वहाँ एक बार मैंने चंद्रवती राजकुमारी के आभूषणों का (अलंकारों का) डिब्बा देखा, और उससे मेरा मन चलायमान हो गया, क्योंकि इन्सान को पड़ी हुई बुरी आदत निश्चित ही बलवान है”॥५५२॥

मराठी :-
 “तेथे एकदा मी चंद्रवती राजकुमारीच्या दाविव्याचा हबा पाहिला, आणि त्याने माझे मन विचलित झाले, कारण स्वभाव हा निश्चितच बलवान आहे.” ॥५५२॥

English - One day, there he happened to see a case of glamorous finery belonging to Princess Chandravanti and his mind turning craftily, attained fraudulency as one's bad habits is bound to be victorious after a lapse of time

सोऽभ्यधातापसपुरे, तापसप्रतिबोधजे ॥

वसन्तसार्यवाहोऽस्ति, दासस्तस्यास्मि पिङ्गलः ॥५४८॥

अन्वय :- सः अभ्यधात्-तापसप्रतिबोधजे तापसपुरे वसन्तसार्यवाहः अस्ति तस्य दासः पिङ्गलः अस्मि ॥५४८॥

विवरणम् :- सः स्तेनः अभ्यधात् अवदत्-तापसाना प्रतिबोधः तापसप्रतिबोधः । तापसप्रतिबोधत् जायते इति तापसप्रतिबोधम्,

तस्मिन् तापसप्रतिबोधजे तापसपुरे-सार्यवहति इति सार्यवाहः वसन्त-श्रासौ सार्यवाहश्च वसन्तसार्यवाहः अस्ति तस्य वसन्तसार्यवाहस्य दासः पिङ्गलः अस्मि ॥५४८॥

सरलार्थ - सः चौर अवदत् तापसप्रतिबोधजे तापसपुरे वसन्तसार्यवाह अस्ति। तस्य दासः पिङ्गल अस्मि ॥५४८॥

गुञ्जली :- त्यरे ते योरे इहुं रे, तापसोने प्रतिबोधवाधी वसेल। तापसपुर नाथन। नगरभां वसंत नाथनो सार्यवाह वसे ऐ, अने तेनो हुं पिंजल नाथनो डिअर हुं. ॥५४८॥

हिन्दी - तब उस चोरने कहा कि, “तापसो के प्रतिबोध से बसे हुए तापसपुर नामक नगर में वसंत नामक सार्यवाह रहता है ओर उसका मैं पिंजल नामक किकर हूँ। (दास हूँ)॥५४८॥

मराठी :- तेव्हा तो चोर म्हणाला - “तापसाच्या प्रतिबोधान वसलेल्या तापसपुर नावाच्या नगरांमध्ये वसत नावाचा सार्यवाह राहतो त्याचा मी पिंजल नावाचा किकर आहे ” (दास आहे) ॥५४८॥

English - The robber replied that he was a bondman named Pingal in a city named Tapaspur build by hermits performing religious austerities and penences, under a chief named Vasant

तस्करोऽपि विमुक्तस्तां, वैदर्भी प्राणदानतः ॥

जननीमिव मन्वानः, प्राणंसीत्प्रतिवासरम् ॥५४६॥

अन्य :- विमुक्तः तस्करः अपि प्राणदानतः ता वैदर्भी जननीम् इस मन्वानः प्रतिवासर प्राणसीत् ॥५४६॥

विवरणम् :- विमुक्तः तस्करः चौरः अपि प्राणाना दान प्राणदान तस्मात् प्राणदानतः ता विदर्भस्य ईश्वर-वैदर्भः वैदर्भस्य अपत्य स्त्री वैदर्भी तां वैदर्भी दमयन्तीं जननी मातरम् इव मन्वानः वासरे वासरे प्रतिवासर प्रतिदिन प्राणसीत् प्राणम् ॥५४६॥

सरलार्थ :- विमुक्त-चौर-अपि जीवदानात् ता दमयती मातरम् इव मन्वान प्रतिदिन प्राणम् ॥५४६॥

शुश्रूषाती :- यद्यी छूटो यथेवा ते शोर एष प्राणदान आत्मानसी ते दमयन्तीने भातानी येठे भावते छेवेक्ष। नमस्कार करोतो छतो. ॥५४६॥

हिन्दी :- फिर मुक्त हुआ वह चोर भी प्राणदान (जीवनदान) देनेवाली दमयन्ती को माता के समान मानकर हमेशा प्रणाम करने लगा ॥५४६॥

मराठी :- नंतर मुक्त झालेला तो चोरसुद्धा प्राण वाचविणान्या दमयतीला आई समान समजून नेहमी नमस्कार कर लावाला. ॥५४६॥

English :- Then the robber who was set free, began taking Damyanti as a mother who had rescued him from the clutches of death, began saluting her and paid obeisance to her off and on

वयाप्रेरितया चैत-तात तावन्मया कृतम् ॥

तदेतस्यापराधोऽयं, तातेन क्षम्यतां मम ॥५४४॥

अन्वय :- हे तात! वयाप्रेरितया मया तावत् एतत् कृतम् । तत् मम तातेन एतस्य अयम् अपराधः क्षम्यताम् ॥५४४॥

विवरणम् :- हे तात! वयाया प्रेरिता वयाप्रेरिता, तथा वयाप्रेरितया मया तावत् एतत् कृतम् । तत् मम तातेन अनकन एतस्य चौरस्य स्तेनस्य अयम् अपराधः क्षम्यताम् ॥५४४॥

सरलाध :- हे तात! वयाप्रेरितया मया तावत् एतत् कृतम् । तत् मम जलकेन एतस्य चौरस्य अयम् अपराधः क्षम्यताम् ॥५४४॥

शुश्रूषादी :- हे पिताञ्ज! दयाधी प्रेरिते में आ अर्थ अर्थु छे, भटे आप पिताञ्जले भास आ अपराधनी क्षमा करवी. ॥५४४॥

हिन्दी :- हे पिताजी! वया से प्रेरित होकर मैंने यह कार्य किया है । इसलिये पिताजी आप मेरे इस अपराध को क्षमा करें ॥५४४॥

मराठी :- अहो तात! दयेने प्रभावित होऊन मी हे कार्य केले आहे. म्हणून आपण चौराच्या या अपराधाची क्षमा करावी. ॥५४४॥

English :- So she says that she was over come with pitiable feelings that has made her to do such a deed so she asks him, by addressing him as a father, to forgive this offence and delinquency of hers.

निगृह्यन्ते न चेच्छौरा-दयः कृतकृपैर्नृपैः ॥

स्थलेऽपि वारुणीनीति-रम्भसीव भवंततः ॥५४२॥

अन्वय - कृतकृपै. नृपै चौरादय. न निगृह्यन्ते चेत् ततः स्थले अपि अम्भसि इव वारुणीनीति- भवेद् ॥५४२॥

विवरणम् - कृता कृपा दया ये ते कृतकृपैः. तै कृतकृपैः. तै पान्ति इति नृपा तै. नृपैः भूपै चौरैः आदौ येषां ते चौरादय. स्तनादय न निगृह्यन्ते न दण्डयन्ते चेत्-ततः स्थले भूभ्याम् अपि अम्भसि जले इव वरुणस्य इय वारुणी वारुणी चासौ नीतिश्च वारुणीनीतिः भवेत् । अम्भसि यथा बलवन्त. मत्स्याः अबलांन् मत्स्यान् खादन्ति पर न दण्डयन्ते तथा वारुणीनीति. मत्स्यन्याय. भूतले अपि स्यात् ॥५४२॥

सरलाय - कृतकृपै नृपै रत्नोनादय, न दण्डयन्ते चेत् ततः अम्भसि इव वारुणीनीति भूतले अपि स्यात् ॥५४२॥

गुजराती :- राजभो जे दया दावीने थोर आदिने शिक्षा न करे, तो महासागर आदि जलशयोभां 'गलागलभश्छ'नी जे जलनीति थावी रही छे, ओवी ज नीति आ पृथ्वी पर पाण थासु थई जय. ॥५४२॥

हिन्दी - राजालोग अगर चोर आदि को सजा न दे तो महासागर आदि जलाशयो में गलागलमच्छ की चली आई नीति ही इस पृथ्वी पर भी चालू हो जायेगी ॥५४२॥

मराठी - राजांनी जर दया दाखवून चोर इत्यादींना शिक्षा दिली नाही तर महासागर इत्यादी जलाशयामध्ये असणाऱ्या गलागल मत्स्याची जी जलनीति चालत आली आहे ती नीति या पृथ्वीवर ही चालू होऊन जाईल ॥५४२॥

English - He continues that if the king doesn't punish a robber than it will be like the fishes who eat the small ones in an ocean or in a sea and are not checked

सरले न कृतंयुक्तं, चौररक्षा न युज्यते ॥
राजधर्मो ह्यसौ शिष्ट - पालनं दुष्टनिग्रहः ॥१४०॥

राजधर्मो ह्यसौ शिष्ट - पालनं दुष्टनिग्रहः ॥१४०॥

अन्वय :- हे सरले! युक्तं न कृतम् । असौ चौररक्षा न युज्यते । तथाहि शिष्टपालन दुष्टनिग्रहः राजधर्मः अस्ति ॥१४०॥

विवरणम् :- हे सरले! युक्तं योऽप्य न कृतम् । असौ चौरस्य रक्षा चौररक्षा न युज्यते । योऽप्य नास्ति । तथा हि शिष्टानां पालनं शिष्टपालनं दुष्टानां निग्रहः दुष्टनिग्रहः च राज्ञः धर्मः राजधर्मः अस्ति ॥१४०॥

सरलार्थ :- हे सरले! त्वया युक्तं न कृतम् । असौ चौररक्षा न युज्यते । तथा हि शिष्टपालन दुष्टनिग्रहः च राजधर्मः अस्ति ॥१४०॥

गुणशाली :- हे सरलस्वभावी ! तभोऽद्य योऽप्य कर्तुं नशी, तेभ्ये चोऽरुं रक्षाम् न करुं ज्ञेयम् । उत्तमभुं पालनं करुं यत्ने दुष्टानो नाशं करुं, ये भूरेभर राज्ञोऽनो धर्मो ह्ये । ॥१४०॥

हिन्वी :- 'हे सरलस्वभावी! तुमने ये योऽप्य कार्य नहीं किया। चोर का रक्षण नहीं करना चाहिए, क्योंकि उत्तमों का पालन करना और दुष्टों का विनाश करना यह सचमुच राजाओं का धर्म है' ॥१४०॥

मराठी :- हे सरलस्वभाव असलेल्या देवि। तू हे दोष केले नाही कारण चोराचे रक्षण करावला नको होते, उत्तमाचे पालन आणि दुष्टाचा विनाश करणे हे राजाचे कर्तव्य आहे ॥१४०॥

English - He said to Damyanti by addressing her as a soft-natured woman, that she has done an improper deed now, as it is against the law to protect a robbed and it is by virtue, the function a royal citizen to protect an innocent person or to send a person to the gallows, who has broken the law

તદૈવ વિરલીભૂતા-સ્તલારક્ષા અપિ દ્રુતમ્ ॥

નિશાન્તેઽર્કકરાસ્ફોટવેલાયામિવ તારકાઃ ॥૫૩૮॥

અન્યય :- તદૈવ નિશાન્તે અર્કકરાસ્ફોટવેલાયા તારકા. શ્વ તલરક્ષાઃ અપિ દ્રુત વિરલીભૂતાઃ॥૫૩૮॥

વિવરણમ્ :- તદા ઇવ તસ્મિન્નેવ સમયે નિશાયાઃ રાત્ર્યાઃ અન્તઃ નિશાન્તઃ તસ્મિન્ નિશાન્તેઽર્કસ્ય સૂર્યસ્ય કરાઃ અર્કકરાઃ। અર્કકરાણા સ્ફોટઃ પ્રાદુર્ભાવઃ અર્કકરાસ્ફોટઃ। અર્કકરાસ્ફોટસ્ય વેલા અર્કકરાસ્ફોટવેલા તસ્યામ્ અર્કકરાસ્ફોટવેલાયામ્ અરુણોદય-સમયે તારકાઃ શ્વ તલરક્ષા રક્ષાઃ તલરક્ષાઃ અપિ દ્રુત ક્ષટિતિ ન વિરલાઃ અવિરલા અવિરલાઃ ભૂતા વિરલીભૂતા. । યથા અરુણોદયસમયે તારકાઃ વિરલીભવન્તિ તથા શીતપ્રભાવશ્વાવળે તલરક્ષાઃ અપિ શીઘ્ર વિરલીભૂતાઃ ॥૫૩૮॥

સરતાર્ધ - તદૈવ યથા નિશાન્તે અરુણોદયસમયે તારકા દ્રુત વિરલીભવન્તિ। તથા તલરક્ષા અપિ શીતપ્રભાવશ્વાવળે વ્રજધનજોટનાત્ અનતર વિરલા. અભવન્ ॥૫૩૮॥

ગુજરાતી :- પછી તે જ વખતે, રાત્રિ વીત્યા બાદ સૂર્યના ડિરશો ફેલાતી વખતે જોશ તારાઓ અદશ્ય થઈ જાય છે, તેમ પોલીસના ભાણસો પણ તુરંત અદશ્ય થઈ ગયા. ॥૫૩૮॥

હિન્દી - उसी वक्त रात बीतने पर सूर्यकिरण आकाश में फैलते ही जैसे तारे अदृश्य होते हैं, वैसे सिपाही अदृश्य हो गये ॥५३८॥

મરાઠી :- त्याच वेळी रात्र संपल्यानंतर अरुणोदयाच्या वेळी ज्याप्रमाणे तारे अदश्य होतात, त्याचप्रमाणे शिपाईसुद्धा लगेच अदश्य झाले ॥५३८॥

English :- Just as after the night has passed off and the sun rises, spreading its rays all around and makes the stars to disappear in the same way the soldiers dissappeared

सावद्वद् मा भैषीः, कृताकृत्योऽपि सम्प्रति ॥
न जीवयति किं वैद्यो, महारोगेऽपि रोणिणाम् ॥१३६॥

अन्वय :- सा अवदत्-हे भद्र । कृताकृत्यः अपि सम्प्रति मा भैषी । वैद्यः रोणिणं महारोगेऽपि किं न जीवयति ॥१३६॥

विवरणम् :- सा दमयन्ती अवदत् अवादीत् हे भद्रा! न कृत्यम् अकृत्यम् । कृतम् अकृत्यं येन सः कृताकृत्यः अपि अकृत्यं कृतवान् अपि सम्प्रति वर्तमाने मा भैषीः मा विभीहि। वैद्यः रोगः एषामस्ति इति रोणिणः। तेषां रोणिणं महान् आसौ रोगः स महारोगः तस्मिन् महारोगे सत्यपि किं न जीवयति ॥१३६॥

सरलार्थ :- सा दमयन्ती अवदत् हे भद्रा। सम्प्रति कृताकृत्य अपि मा भैषी । वैद्यः रोणिणा महारोगे अपि किं न जीवयति ॥१३६॥

शुश्रूषणी :- त्वरे ते दमयन्तीये चोरने इह्युं इ, अकार्य इरन्तरो अवेवो, तु उवे उर नही! उभ उ रोणीसे आरे रोण आशु पद्यो ओभ एतं पण वैद्य शुं तेने जणालो नथी? ॥१३६॥

हिन्दी :- तब दमयती ने चोर से कहा, “अकार्य करनेवाले, तुम अब मत डरो। क्योंकि रोगी को कितना ही बड़ा रोग क्यों न हुआ हो पर क्या वैद्य उसे जीवन नहीं देता?” ॥१३६॥

मराठी :- तेव्हा दमयतीने चोरस म्हटले, “अकार्य करणाऱ्या पुरुषा आता द् घाबक नकोस, कारण रोगघाटा रोग कितो ठी मोठा जरी असला तरी काय वैद्य रोगवाला जीव देत नाही?” ॥१३६॥

English :- At this Damyanti asked him, by addressing him as a man who had done an unworthy deed, that he shouldn't feel afraid as there is always a physician to cure the most incurable disease too

दीनः स्तेनोऽपि तां नत्वा-ऽवादीत् प्रायस्व देवि माम् ॥
शरणं त्वां प्रपन्नोऽस्मि, शरणागतवत्सले ॥५३४॥

अन्वय :- दीनः स्तेनः अपि ता नत्वा अवादीत् हे शरणागतवत्सले देवि । त्वा शरण प्रपन्नोऽस्मि मा प्रायस्व ॥५३४॥

विवरणम् :- दीनः विह्वलः स्तेनः चौरः अपि ता दमयन्ती नत्वा प्रणम्य अवादीत् अवदत् - शरणम् आगतः शरणागते वत्सला शरणागतवत्सला, तत्सन्मुखौ हे शरणागतवत्सले! देवि त्वं शरण प्रपन्नः प्राप्तः अस्मि मां प्रायस्व रक्ष ॥५३४॥

सरलार्थ :- व्याकुल चौरः अपि ता दमयन्ती वदित्वा अवदत् - हे शरणागतवत्सले देवि! त्वा शरण प्राप्त अस्मि मां रक्ष ॥५३४॥

युग्मशाली :- यद्यी हेन्ययुगले मांम धरेद्यो योऽयं ययुगे नभोने विन्ती इत्युद्योऽयं, हे देवी । नभो भायुं रक्षयुं श्रो! हे शरणे भावेद्युं रक्षयुं इत्युद्यो देवी । तुं नभोऽयं शरणे भावेद्युं हुं ॥५३४॥

हिन्दी :- फिर दीन होकर चोर भी उसके सामने झुक कर प्रार्थना करने लगा, “हे देवि! आप मेरा रक्षण करो। हे शरण में आये हुए प्राणी का रक्षण करनेवाली देवी! मैं आपके शरण में आया हूँ” ॥५३४॥

मराठी :- नंतर दीन होऊन चोरसुद्धा तिला वंदन करून म्हणाला - “हे आश्रवाला आलेल्याचे रक्षण करणाऱ्या देवी! मी आपल्याला शरण आलो आहे ” माझे रक्षण करा ॥५३४॥

English :- Then the robber turning indigent and forlorn begged to Damyanti to protect him and to harbour him by placing her auspicious refuge on him

शैमी पप्रच्छ तान् भद्राः, किमनेन विनाशितम् ॥

ईदृशी दुर्विधा वध्य-प्रक्रिया क्रियतेऽस्य यत् ॥५३२॥

अन्वय :- शैमी तान् पप्रच्छ हे भद्राः । अनेन किं विनाशितम्? यतः अस्य ईदृशी दुर्विधा वध्यप्रक्रिया क्रियते ॥५३२॥

विवरणम् :- भीमस्य अपत्य स्त्री शैमी दमयन्ती तान् तलरक्षकान् पप्रच्छ अपुच्छत्-हे भद्राः । अनेन चारेण किं विनाशित किं घातित किम् अपराधम् । यत् यस्मात् अस्य स्तेनस्य ईदृशी एतादृशी दुष्टा विधा प्रकारः यस्याः सा दुर्विधा वधम् अर्हति इति वध्यः वध्यस्य प्रक्रिया वध्यप्रक्रिया क्रियते । दुर्विधया अयं किमर्थं वध्यते ॥५३२॥

सरलार्थ :- दमयन्ती तलरक्षकान् अपुच्छत् हे भद्रा । अनेन चारेण किम् अपराधम्? यस्मात् अस्य एतादृशी दुष्प्रकारेण वध्यप्रक्रिया क्रियते ॥५३२॥

शुल्बानी :- त्वरे दमयन्तीभ्यो ते योलीक्षन्ता भाग्यसोने पूछुं रे, हे भद्र पुरुषे! आ योरे सुं गुन्डो रेयो छे रे लेयी येनी साधे आपो दुःखदायी व्यषडार रेरे छे! ॥५३२॥

हिन्दी :- तव दमयन्ती ने सिपाहीयो से पूछा, " हे भद्रपुरुषो! इस चोरने क्या गुनाह किया है? क जिससे इसकी इस तरह दुखवायी, मार डालनेवाली क्रिया कर रहे है? " ॥५३२॥

मराठी - तैव्हा दमयन्तीने शिपायांना विचारले, भल्या माणसांनो! या चोराने असा काय गुन्हा केला आहे? को ज्यामुळे घाला इतक्या वाईट-रीतीने मारून टाकण्याची क्रिया करीत आहात? ॥५३२॥

English - Then Danyanti asked the soldiers for the reason for taking the man tied up and the drums been played incipdly which just tells the people that a robber arrives, which is a very torturous insult for the robber

पप्रच्छ स्वच्छभावा च, प्रत्यहं प्रतियाचकम् ॥

कोऽपि कुत्रापि दृष्टः किमीदृशस्तादृशः पुमान् ॥५३०॥

अन्वय :- स्वच्छभावा प्रत्यह प्रतियाचक पप्रच्छ-कुत्रापि क. अपि ईदृशः तादृश. पुमान् दृष्टः किम् ॥५३०॥

विवरणम् :- स्वच्छः निर्मलः भावः यस्याः सा स्वच्छभावा दमयन्ती अहनि अहनि प्रत्यह याचकं प्रति प्रतियाचक पप्रच्छ अपृच्छत् अप्राक्षीत्-कुत्रापि कस्मिन्नपि स्थाने कः अपि ईदृशः तादृशः पुमान् दृष्टः किम् ॥५३०॥

सरलार्थ :- निर्मलभावा दमयन्ती प्रतिदिन प्रतियाचकम् अपृच्छत्-कुत्रापि क अपि ईदृश. तादृश पुरुषः दृष्ट किम् ॥५३०॥

गुणशाली :- वली निर्मल आशयवाली दमयन्ती दरेक धाम्यधने उभेधां पूछया वाणी ३, तथोद्ये शुं अं ५ ओं ५ पुं आया प्रभारतो भाषास ज्येधो छे ॥५३०॥

हिन्दी :- निर्मल आशयवाली दमयन्ती हर याचक को हमेशा पूछती थी कि क्या तुमने कही किसी ऐसे ऐसे प्रकार के मनुष्य को देखा है? ॥५३०॥

मराठी :- निर्मल आशय असलेली दमयन्ती प्रत्येक वाचकाला नेहमी विचार लावली की, तुम्ही कुठे तरी अमुक अमुक प्रकारचा माणसाला पाहिले आहे काय? ॥५३०॥

English :- Damayant with a serene and lucid intention used to ask the tramps and vagabonds if they have seen a man with such a description

ऊचे भैम्यन्यया देवीभिह दानमसह दद्वि ॥
भोजनार्थ यदि पुनः कदाप्यायात्पतिर्मम ॥१२८॥

अन्वय :- अन्यया भैमी देवीम् ऊचे-आह दान दये। पुनः यदि इह कदापि मम पतिः भोजनार्थम् आयात् ॥१२८॥

विवरणम् :- अन्यया अन्यस्मिन् दिने भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती देवीं चन्द्रयशसम् ऊचे आधत्त आह दानं दये यच्छामि । पुनः यदि इह अस्मिन् स्थाने कदा अपि कस्मिन् समये अपि मम पतिः भोजनार्थं भोजनाय आयात् । अगच्छेत् ॥१२८॥

सरलाय :- अन्वस्मिन् दिने दमयन्ती चन्द्रयशस देवीम् उवाच-अहं दान वच्छामि पुनः यदि इह कदापि मम पतिः भोजनार्थम् आगच्छेत् ॥१२८॥

गुणराती :- पछी ओड दिवस दमयन्तीये राणीने अलुं डे, आ दानशाणाभिं दुं दान आया। भैसुं ? डेअडे इदम भोजन भाटे भाले स्वाभी अडी आवी ॥१२८॥

हिन्दी :- फिर एक दिन दमयन्ती ने राणी से कहा, "इस दानशाला में मैं दान देने के लिये बैठूँ ? क्योंकि हो सकता है शायद भोजन के लिये मेरे स्वामी भी यहीं आ जाए ॥१२८॥"

मराठी :- एक दिवशी दमयती राणीला म्हणाली, "या दानशाळेत दान देण्याकरिता मी बसू काय ? कारण कदाचित् माझे स्वामी सुद्धा भोजन करण्याकरिता येथे येतील" ॥१२८॥

English :- Then one day Damyanti asked her maternal aunt if she can sit there to give alms to the poor because, may be her husband might arrive there to collect food or alms.

पुमर्थदशीशीतांशु-प्रमितैर्योजनैश्च सा ॥

स्वाराज्यमपि तद्राज्यस्पर्धामाधातुमक्षमम् ॥५२६॥

अन्वय :- सा पुमर्थदशी शीतांशु प्रमितैः योजनैः स्वाराज्यम् अपि तद्राज्यस्पर्धाम् आधातुम् अक्षमम् ॥५२६॥

विवरणम् :- पुमर्थानां दशी पुमर्थदशी चत्वारिंशत् । शीताः अश्वः यस्य सः शीतांशुः चन्द्र एकः । पुमर्थदशी च शीतांशुश्च पुमर्थदशीशीतांशु पुमर्थदशीशीतांशु-भ्याम् प्रमितानि पुमर्थदशीशीतांशु प्रमितानि तैः पुमर्थदशीशीतांशुप्रमितैः शत चत्वारिंशता च योजनैः वर्तते। स्वः राज्य स्वाराज्य स्वर्गराज्यम् अपि तस्य नलस्य राज्य तद्राज्येन स्पर्धा तद्राज्यस्पर्धा ता तद्राज्यस्पर्धाम् आधातु कर्तुं न क्षमं अक्षमम् अस्ति ॥५२६॥

सरलाय :- सा शत चत्वारिंशता च योजनैः वर्तते । रवर्गराज्यम् अपि नलराज्यस्पर्धाम् कर्तुम् अक्षमम् ॥५२६॥

गुजराती :- वणी ने तो अडींधी अेउसो शुभ्भावीस योजन दूर છે, અને દેવલોકનું રાજ્ય પણ તે નલરાજ્યના રાજ્યની બરોબરી કરવાને અસમર્થ છે. ॥५२६॥

हिन्दी - वह तो यहाँ से एक सौ चौवालीस योजन दूर है । और देवलोक का राज्य भी नलराजा के राज्य की स्पर्धा करने में असमर्थ है ॥५२६॥

मराठी :- तो तर येथून एकशे चवैचाळीस योजन दूर आहे, आणि रवर्गाचे राज्य सुद्धा नलराजाच्या राज्याची बरोबरी करण्यात असमर्थ आहे ॥५२६॥

English - But then King Nal's kingdom is about forty four hundred yojan's from her (35,200 miles) and even the God's Eden cannot be compared to the kingdom of King Nal.

અપરેષુશ્ચન્દ્રયશા-શ્ચિન્તયમાસ ચેતસિ ॥
પુત્રિકેયં ગુણૈઃ સર્વે-દમયન્તીવ ભાતિ મે ॥૫૨૪॥

અન્યય :- અપરેષુઃ ચન્દ્રયશાઃ ચેતસિ ચિન્તયમાસા સર્વેઃ ગુણૈઃ इय पुत्रिका दमयन्ती इय मे भाति ॥૫૨૪॥

દિવરણમ્ :- અપરેષુઃ અપરસ્મિન્ દિને ચંદ્રયશાઃ ચેતસિ મનસિ ચિન્તયમાસ અચિન્તયત્-સર્વેઃ ગુણૈઃ इयं पुत्रिका कन्यका दमयन्ती इय मे मम भाति ॥૫૨૪॥

સારતાર્થ :- एकस्मिन् दिने चन्द्रयशाः मंगसि व्यवस्यत् सर्वैः गुणैः इय पुत्रिका दमयन्ती इय मम भाति ॥૫૨૪॥

ગુજરાતી :- પછી એક દિવસ ચંદ્રયશા અનેમાં વિચારવા લાગી કે, કાળજી ગુણો જેવાં આ પુત્રી અને તે દમયન્તી જેવી લાગે છે.
॥૫૨૪॥

હિન્દી :- फिर एक दिन चद्रयशा मन में सोचने लगी कि, “सभी गुणोसे यह पुत्री तो मुझे दमयन्ती जैसी लग रही है” ॥५२४॥

મરાઠી :- नंतर एक दिवस चद्रयशा मनात विचार कर लागली, “सर्व गुणानी तर ही मुलगी मला दमयन्तीप्रमाणे वाटते आहे” ॥५२४॥

English :- Then one day the queen thought that this daughter through her qualities seems to be Damyanti in all ways

पृष्टा देव्याय कासि त्वं, भैम्यवोचद्वणिकसुता ॥

पत्न्या त्यक्ता महारण्ये, मातः सौषात्म्यपुण्यका ॥५२२॥

अन्यथ :- अथ देव्या पृष्टा त्वं कासि? भैमी अवोचत्-हे मातः सा एषा अपुण्यका महारण्ये पत्न्या त्यक्ता वणिकसुता अस्मि ॥५२२॥

विवरणम् :- अथ देव्या चन्द्रयशसा पृष्टा त्व का असि? भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती अवोचत्-हे मातः सा एषा न विषयं पुण्य यस्याः सा अपुण्यका पुण्यरहिता महत्तच्च तद् अरण्य च महारण्यं तस्मिन् महारण्ये पत्न्या त्यक्ता मुक्ता वणिजः सुता वणिकसुता अस्मि ॥५२२॥

सरलार्थ :- अथ देव्या पृष्टा त्व का असि? दमयन्ती अवदत् हे मात । सा एषा पुण्यरहिता महारण्ये पत्न्या त्यक्ता वणिज तनवा अस्मि ॥५२२॥

शुश्रूषाती :- भृष्टी ते शृणुमि तेऽपीने भूष्युं ३ “तु इति एषा ३” त्परे दमयन्तीभ्यो ३भुं ३, ३ं ३ं ३ वणिजपुत्री ३, तथा ३ भाना ३। लश्वरे भने ण्णवभां तञ्ज दीधी ३, भने तेधी ३ं पुण्यरहित धयेवी ३ं. ॥५२२॥

हिन्दी :- तव रानीने उससे पूछा कि, “तुम कौन हो?” तब दमयन्तीने कहा कि, मैं एक वणिकपुत्री हूँ और हे माताजी! मेरे पति ने मुझे जंगल में छोड़ दिया है। इसलिए मैं पुण्यरहित हूँ ॥५२२॥

मराठी :- जेव्हा राणीने तिला विचारले की, “तू कोण आहेस?” तेव्हा दमयन्ती म्हणाली, “हे माते! मी पतीने महारण्यात सोडून दिलेली एक अभागिनी वाण्याची मुलगी आहे” ॥५२२॥

English - Then the queen asked her to place her identity Then Damyanti answered that she was a daughter of a grocer and was deserted by her husband in the forest, as she had no wants to vouch for her

ततोमिथः सस्वजाते, राजपत्नीनलप्रिये ॥

अभेदमिव वाञ्छन्त्यौ, मनसोरिव देहयोः ॥५२०॥

अन्य :- ततः मनसो इव देहयोः अभेदम् इव वाञ्छन्त्यौ राजपत्नीनलप्रिये मिथः सस्वजाते ॥५२०॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं मनसोः इव देहयोः शरीरयोः न भेदः अभेदः तम् यथा, उभयोः मनसोः अभेदः वर्तते तथा शरीरयोः अभेदम् इव वाञ्छन्त्यौ इच्छन्त्यौ राज्ञः पत्नी राजपत्नी चन्द्रयशाः नलस्य प्रिया नलप्रिया दमयन्ती च राजपत्नी च नलप्रिया च राजपत्नीनलप्रिये मिथः परस्पर सस्वजाते आलितिह्वतुः ॥५२०॥

सरलार्थ :- तदन्वतर मनसोः इव शरीरयोः अभेदम् इव इच्छन्त्यौ चन्द्रयशोदमयन्त्यौ परस्परम् आलितिह्वतुः ॥५२०॥

शुद्धशब्दाः :- पत्नी तेभ्यो भजे (प्रेतपोतानां) भननी जेम शरीरम् पणु अलेदपणुने चणुने उच्छनी उभ तेभ ते शणुनी तथा नलशब्दादी पत्नी दभयन्ती परस्पर लेदी पद्माः ॥५२०॥

हिन्दी - बाद में उन दोनों ने मन के समान अपने शरीर का भी ऐक्य हो इस इच्छा से एकदूसरे को आलिंगन दिया ॥५२०॥

मराठी :- नंतर त्या दोघीनी मजाप्रमाणे जणू काय शरीरावेढी ऐक्य व्हावे या इच्छेने एकमेकांना भिठी मारली. आलिंगन दिले. ॥५२०॥

English :- Then they both, by not keeping any differences between the bodies as they have kept with their minds, hugged each other with utmost affection

देवी परमपश्यतामादितोऽपि सुतामिव ॥

मनः प्राजन्मसम्बन्धे - उप्यभिज्ञ किम् नैहिके ॥५१८॥

अन्वयः :- परम् देवी आदितः अपि तां सुताम् इव अपश्यत् । मनः प्राजन्मसम्बन्धे अपि अभिज्ञ वर्तते ऐहिके किम् नर ? ॥५१८॥

विवरणम् :- परम् किन्तु देवी चन्द्रयशा आदितः प्रथमतः अपि ता दमयन्ती सुताम् तनयाम् इव अपश्यत् अवा लोकयत् । मनः इदम् प्राग् च तद् जन्मच प्राजन्म । प्राजन्मनः सम्बन्धः प्राजन्मसम्बन्धः तस्मिन् प्राजन्मसम्बन्धे अपि अभिज्ञानाति इत्यभिज्ञ वर्तते । इह भवम् ऐहिक तस्मिन् ऐहिके किम् वक्तव्यम् ॥५१८॥

सरलार्थः - किन्तु देवी चन्द्रयशा प्रथमतः अपि ता दमयन्ती तनयाम् इव अपश्यत् । मजः प्रावजन्मसम्बन्धे अपि अभिज्ञ वर्तते इह ऐहिके किम् न भवेत् ? ॥५१८॥

गुणशाली :- परंतु चंद्रयशा शशि तेजोनि प्रथमधी न पुत्रीनी ऐह जेवा लागी, ऐस ऐ पूर्वभवना संबंधभां पाण न्यारे भन साक्षीभूत थाय ऐ, तो पछी आ भवना संबंधभां ते ऐस साक्षीभूत न थाय ? ॥५१८॥

हिन्दी - परतु चंद्रयशा रानी उसको पहली बार मे ही बेटी समान देखने लगी, क्योंकि पूर्व भव के सब्ध के बारे में मन जब साक्षीभूत होता है तो इस भव के सब्ध मे वह साक्षीभूत क्यों न होगा ? ॥५१८॥

मराठी - परतु चंद्रयशा राणी तिला पहिल्या पासूनच मुलीप्रमाणे पाहू लागली कारण मज पूर्वजन्मातील सब्धबद्दल जाणकार असते तर मज वा जन्मातील सब्धबद्दल जाणकार का नसेल ? ॥५१८॥

English - But queen Chandrayasha began to look at Damyanti as a daughter at first sight only. If one happens to see one of his/her past life, his feelings for him will be according to his relationship of his past life. But Damyanti happens to meet her aunt of this very life, so naturally feelings of love will surely emerge and swell.

सा तु चन्द्रयशा देवी, पुष्पवत्याः सहोदरा ॥
परं धर्मो न जानाति, मम मातृष्वसेति ताम् ॥५३६॥

अन्वय :- सा चन्द्रयशाः तु पुष्पवत्याः सहोदरा अस्ति । परम् इयं मम मातृष्वसा इति ता भैमी न जानाति ॥५३६॥

विवरणम् :- सा चन्द्रयशाः तु पुष्पवत्याः समान उदरं यस्याः सा सहोदरा भगिनी अस्ति । परं किन्तु इयं मम मातुः स्वसा भगिनी मातृष्वसा इति ता भैमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती न जानाति न बोधति ॥५३६॥

सरलाय :- सा चन्द्रयशा. तु पुष्पवत्या सहोदरा अस्ति । किन्तु इयं मम मातृष्वसा इति ता दमयन्ती न जानाति ॥५३६॥

गुणरात्री :- उवे ते चन्द्रयशा राणी पुष्पवतीनी सगी भडेन धाम् ऐ, परंतु आ भुडरी भातानी भडेन (भासी) धाम् ऐ, येभ
दभवंती जगुनी नदी. ॥५३६॥

हिन्दी :- चन्द्रयशा राणी पुष्पवती की सगी बहन थी, लेकिन यह मेरी माता की बहन (नौसी) है यह दमयन्ती जानती नहीं थी।
॥५३६॥

मराठी :- चंद्रयशा राणी पुष्पवतीची सरस्वी बहीण आहे, परंतु ही माझ्या आईची बहीण (मावशी) आहे हे दमयन्तीला माहित नाही।
॥५३६॥

English :- The queen Chandryasha was the younger sister of Pushpavatu (the mother of Damyanti) But Damyanti did not know that this queen was her maternal aunt and her mother's real sister

ताश्च विस्मयमानास्याः, स्वस्वामिन्यै न्यवेदयन् ॥
देव्येकास्ति बहिर्योषा, नगरस्येव देवता ॥५३॥

विस्मयमानास्याः ताः स्वस्वामिन्यै न्यवेदयन् हे देवि! बहिः नगरस्य देवता इव एका योषा अस्ति ॥५३॥

विस्मयमानानि आस्यानि यासां ताः विस्मयमानास्याः स्मितमुख्यः ताः दास्यः स्वस्य निजस्य स्वामिनी स्वस्वामिनी तस्यै स्वस्वामिन्यै चन्द्रयशसे न्यवेदयन् आवेदयन् हे देवि! बहिः नगरस्य देवता इव एका योषा स्त्री अस्ति ॥५३॥

स्मितमुख्यः दास्य रक्तवामिर्वयै त्ववेदयन् हे देवि । बहिः नगरस्य देवता इव एका स्त्री अस्ति ॥५३॥

अने आश्चर्य पाथतां भुभोवाणी भेवी ते दासीभ्येभ्ये पोतानी स्वाभिनी भेवी ते शशीने गणुल्लुं ३ “हे देवी! जाले नगरनी देवी न होय! भेवी भेई स्त्री भडार भेठवी छे.” ॥५१४॥

और विस्मित होकर देखती उन दासियोने अपनी स्वामिनी राणी को कहा कि, “हे देवी! मानो नगर की देवी ही ऐसी एक स्त्री बाहर बैठी है” ॥५३॥

विस्मययुक्त मुख असलेल्या त्या दासीनी आपली रवामिनी असलेल्या राणीला सांगितले की, “हे देवी! नगराच्या बाहेर जणू काय देवताच अशी एक स्त्री बसली आहे” ॥५१४॥

And the chambermaids kept on staring at Damyanti in astonishment and amazement and went and told their queen that they had seen a beautiful lady who seemed to be a Goddess of the city

ऋतुपर्णः -

सपत्नाहि-सुपर्णस्तत्र भूपतिः ॥

अन्वयः :- तत्र सपत्नाहिसुपर्णः ऋतुपर्णः भूपतिः अस्ति। तस्य नामतः अपि तः अपि चन्द्रयशा पत्नी वर्तते ॥ ५१२ ॥

विवरणम् :- तत्र तस्या नगर्यां सपत्नाः शत्रवः एव अह्वयः सर्पाः सपत्नाह्वयः । शत्रुसर्पाः । सपत्नाहीना सुपर्णः गरुडः सपत्नाहिसुपर्णः अभूतिः अर्थात् अपि चन्द्रः इव यशः यस्याः सा चन्द्रयशाः नाम चन्द्रकीर्तिः नाम यथार्थनाम्नी पत्नी वर्तते ॥ ५१२ ॥

सरलाध - तत्र शत्रुसर्पाणां गरुडः ऋतुपर्णः भूपतिः अस्ति । तस्य नामतः अपि अर्थाद् अपि चन्द्रयशा नाम चन्द्रकीर्तिः यथार्थनाम्नी पत्नी वर्तते ॥ ५१२ ॥

गुजराती :- इवे ते नगरीभां शत्रुभोऽपी सर्पोन्तो नृशः ३२५भां गुरुऽसरभो ऋतुपर्णो नृभे रात्रौ इतो, अने तेनी नृभवी पण्ड

हिन्दी - अब उस नगरी में शत्रुरूपी सर्पों का गरुड के समान नाश करनेवाला ऋतुपर्ण राजा था और उसकी नाम से तथा गुण से भी (चन्द्रसमान उज्ज्वल यशवाली) चन्द्रयशा नामक रानी थी ॥ ५१२ ॥

मराठी - त्या नगरीत शत्रुरूपी सर्पांचा नाश करण्यात गरुडसारखा ऋतुपर्ण नावाचा राजा होता आणि त्याची नावाने व गुणांनी

English - The king of the kingdom named Rituparne was like Garuda (the king of the birds) who with his might and courage could destroy his enemies who were like mere snakes to him And he had a queen, who with qualities and her name Chandrayasha was bright and soothing as the moon

परमेष्ठिमहामन्त्रं, सापठत् त्रिस्ततः क्षणात् ॥

तद्वद्विनिर्णयौ गोधा - मुखतो मोचकादिव ॥५१०॥

अन्यय :- तत. सा क्षणात् त्रिः परमेष्ठिमहामन्त्रम् अपठत् । मोचकात् इव तद्वद्विः गोधामुखात् निर्वयो ॥५१०॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं सा दमयन्ती क्षणात् क्षणमात्रात् त्रिः त्रिवारं महान् चासौ मन्त्रश्च महामन्त्रः । परमेष्ठिना महामन्त्रं त परमेष्ठिमहामन्त्रम् अपठत् पपाठ अपाठीत् । मोचयति इति मोचकः तस्मात् मोचकात् इव तस्याः अद्विधिः पाद. तद्वद्विः गोधायाः मुख गोधामुख तस्मात् गोधामुखतः निर्वयो निरञ्छत् ॥५१०॥

सरत्तार्थ - तदन्तरं सा दमयन्ती क्षणात् त्रि परमेष्ठिमहामन्त्रम् अपठत् । तैव मोचकात् इव तद्पाद गोधामुखत निरञ्छत् ॥५१०॥

गुणशती :- ते ७४ क्षणे तेऽष्टौ पञ्चपरमेष्ठिना नभश्चर ३५ भडभन्त्रो त्र्यष्टौ वृषभ ५८ इर्यो, ३ त्रस्त भगवन्ता सुभभांथी तेऽष्टौ नि ५० नीडणी ग्रथो. ॥५१०॥

हिन्दी - उसी पल उसने पचपरमेष्ठि के नामस्काररूप महामन्त्रका तीन बार पठन किया, वैसे ही उसका पाँव मगारमच्छ के मुख से निकल गया ॥५१०॥

मराठी :- त्याच क्षणी तिने पचपरमेठी नामकाररूप महामन्त्राचे तीन वेळा स्मरण केले तिंतक्यात तिचा पाद मोजाप्रमाणे मगरीत्या तोडावून निघाला ॥५१०॥

English - At once she repeated the sacred Navkar mantra thrice and lo! her leg just came out of its snout

वैदर्भी च पुरोपान्तवाप्यां तृष्णातुराविशत् ॥

पौरीभिर्जलदेवीव, वीक्ष्यमाणा स्वस्मिन्मयम् ॥५०८॥

अन्वय :- पौरीभिः सविस्मयं जलदेवी इव वीक्ष्यमाणा तृष्णातुरा वैदर्भी पुरोपान्तवाप्याम् आविशत् ॥५०८॥

विवरणम् :- पुरे भवाः पौराः पौराणा स्त्रियः पौर्यः । पौरीभिः विस्मयेन आश्चर्येण सह यथा स्यात् तथा सविस्मय जलस्य देवी जलदेवी इव वीक्ष्यमाणा अवलोक्यमाना तृष्णाया आतुरा तृष्णातुरा तृषिता वैदर्भी दमयन्ती वाप्याम् आविशत् प्राविशत् ॥५०८॥

सरलार्थ :- पौरीभिः सविस्मयं जलदेवी इव अवलोक्यमाना तृष्णातुरा दमयन्ती वाप्या प्राविशत् ॥५०८॥

गुजरानी :- धृष्टी ते नगरनी स्त्रीभ्यो आश्चर्यधी जलदेवीसभान् दधयन्तीने जेवा लाणी, अने दधयन्ती तृष्णातुर दवाधी नगरनी भासे रहैवी भेड वापवीभां (जलपान भांडे) जई. ॥५०८॥

हिन्दी - फिर नगर की स्त्रियाँ आश्चर्य से जलदेवी समान दिखती हुई दमयती को देखने लगी और दमयन्ती तृष्णातुर होने से नगर के समीप एक छोटे तालाब में जलपान के लिये पहुँची ॥५०८॥

भराठी :- नंतर नगरातील स्त्रिया आश्चर्याने जिला जलदेवीप्रमाणे पाहात आहेत. अशी तहानलेली दमयती नगराजवळ असलेल्या एका विहिरीजवळ पाणी पिण्याकरिता दारवत झाली ॥५०८॥

English :- The woman of the village were astonished to see the beauty and glamour of Darnyanti who seemed like the Goddess of aqua when she had gone to drink some water from the well near the city as her throat was parched due to exhaustion

ततः सोऽपि तथावस्थ, इव तद्वुःखसङ्क्रमात् ॥

भैमीयुवाच मा शोची - नर्भुक्त कर्म याति यत् ॥५०६॥

अन्वय :- ततः सः अपि तद्वुःखसङ्क्रमात् तथावस्थः इव भैमीम् अवाच-मा शोचीः । यत् अभुक्तं कर्म न याति ॥५०६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं सः वणिक् अपि तस्याः दमयन्त्या दुःखानि तद्वुःखानि । तद् दुःखानां सङ्क्रमः तद्वुःखसङ्क्रमः तस्मात् तद्वुःखसङ्क्रमात् इव तथा तादृशी अवस्था यस्य सः तथावस्थः दुःखाकुलः । भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती ता भैमी दमयन्तीम् उवाच अवोचत् । मा शोचीः शोकं मा कुरु । यत् न भुक्तं कर्म भोगं विना कर्म न गच्छति न याति ॥५०६॥

सरलार्थ :- तदनन्तरं सः वणिक् अपि तद्वुःखसङ्क्रमात् इव तथावस्थः दुःखावस्थः दमयन्तीम् अवदत् शोकं मा कुरु । भोगं विना कर्म न जश्नयति ॥५०६॥

शुश्रूषासी :- पृष्टी ते वणिक् पृष्ट, आग्रे लेणीनां दुःखनां संक्रमाश्रयी तेषु ७ दुःखं अनुभवतो दमयन्तीने अहं वा ॥५०७॥, तुं श्रूषा पृष्टा शोके न श्रू, अहं अहं श्रूषां अहं भोग्या विना दूरं यत् नृणी ॥५०८॥

हिन्दी - फिर वणिक् भी उसके दुःख के सक्रमण से दुःखी होकर दमयन्ती से कहने लगा, तुम बिलकुल शोक मत करो, क्योंकि किये हुए कर्म भोगे बिना (सहै बिना) उसका नाश नहीं होता । ॥५०६॥

मराठी :- नंतर तो वाणी तिच्या दुःखाच्या सक्रमणाने दुःखी होऊन दमयन्तीला म्हणाला, "तू सुद्धा शोक करू नकोस, कारण केलेल्या कर्मांला भोगल्याशिवाय ते दूर होत नाही " ॥५०६॥

English :- The trader after having heard the story of Damayanti felt sorry for her and told her not to moan about it as a man has to bear up the difficulties of life until and unless, he bears up his fate and faces destiny

तथाख्यातिस्म निःशेषं, तस्य बाष्पप्लुतेक्षणः ॥५०४॥

विवरणम् :- धनदेवः सार्धशः तस्याः दमयन्त्याः वृत्तं तद्वृत्तं तद्वक्ष्यानकं तस्याः दमयन्त्या आननात् मुखात् यथा अश्रौषीत् अशृणोत्

तथा बाण्यैः अशुभिः प्लुते व्याप्ते बाणप्लुते ईक्षणे नयने यस्य सः बाणप्लुतेक्षणाः अशुभिः व्याप्तनयनः निर्गतः शेषः यस्मिन् कर्मणि यथा स्यात् तथा विशेषम् अखिल तस्य वणिजः तस्मै वणिजे आख्याति स्म कथयति स्म ॥५०४॥

सरागार्ध :-
 एणदेवः तद्भूत दम्पयन्त्या-पुत्रात् यथा अशृणोत् तथा अश्रुभि-
 द्यामनयन्। अखिल तस्मै वणिजे कथयति स्म ॥५०४॥

ગુજરાતી :- પછી ધનદેવ સાર્થવાહે તે દમયંતીના મુખથી જેવું તેણીનું વૃત્તાંત સાંભળ્યું હતું, તેવું સઘળું આંખોમાં આંસુ ઢાલીને તે વણિક ને કહી સંભળાવ્યું. ॥૫૦૪॥

हिन्दी :- फिर धनदेव सार्यावाह ने उस दमयन्ती के मुख से उसका पूरा वृत्तांत जैसा सुना था वैसा अश्रुपूर्ण नेत्रों से वणिक को कह सुनाया ॥५०४॥

प्रसारी :- नतर धर्मादेव सार्धवाहाने त्या दमयन्तीच्या मुरवातून तिचा वृत्तांत जसा ऐकला होता तसा सर्व वृत्तांत अशुपूर्ण नेत्रानी वाण्याला सांगितला ॥५०४॥

English - Then the chief Dhandev told the whole biography to the co-camper just as Daryanti had told him with tears in his eyes

ततः प्रभृति भद्रेऽहं, मल्लिनाथेऽतिभक्तिभाक् ॥
पटस्यां प्रतिमां तस्य नित्यमाराधयाम्यतः ॥५०२॥

अन्वय :- हे भद्रे । ततः प्रभृति मल्लिनाथे अतिभक्तिभाक् अह तस्य पटस्या प्रतिमां नित्यम् आराधयामि ॥५०२॥

विवरणम् :- हे भद्रे । हे कल्याणि । ततः प्रभृति तस्मात् समयाद् आरभ्य मल्लिनाथे अतिशयेन भक्तिः अतिभक्ति भजति इति अतिभक्तिभाक् अह तस्य मल्लिनाथस्य पटे तिष्ठति इति पटस्या ता पटस्या प्रतिमां विम्व नित्यम् अहर्निशम् आराधयामि ॥५०२॥

सरलार्थ :- हे कल्याणि। तत. प्रभृति मल्लिनाथे अतिभक्तिभाक् अह पटस्या तस्य प्रतिमा नित्यमादाधयामि॥५०२॥

शुश्रूषाती अथ :- हे भद्रे । त्पारथी श्रीमल्लिनाथ प्रभु प्रत्ये अत्यंत अद्वितवंत अनी पाटला पर रात्रेवी तेअनी अा प्रतिभातुं हुं
इमेथां आराधनं कुं हुं. ॥५०२॥

हिन्दी :- हे भद्रे । तब से मै श्री मल्लिनाथ प्रभु के प्रति अत्यत भक्तिवत हो कर पाट पर रखी इस मूर्ति की हमेशा आराधना करता हूँ ॥५०२॥

पराठी :- हे भद्रे। तेव्हापासून मी श्रीमल्लिनाथ प्रभूच्या प्रति अत्यत भक्तिवत होऊन पाटावर ठेवलेल्या त्याच्या प्रतिमेची नेहमी आराधना करता ॥५०२॥

English - So he says that from that day onwards he made himself turn wholly towards religion and began venerating towards Lord Mallanath with utmost devotion.

अप्राक्ष मे कदा सिद्धिः, स ज्ञात्वोचे दिवश्च्युत. ॥
भूत्वा प्रसन्नचन्द्रस्त्व, मिथिलायां नृपस्ततः ॥५००॥

अन्वय :- अहम् अप्राक्ष-मे सिद्धिः कदाभविता साः ज्ञात्वा ऊचे । दिव, च्युतः त्व मिथिलाया प्रसन्नचन्द्र नृपः भूत्वा ॥५००॥

विवरणम् :- अहम् अप्राक्षम् अपृच्छम्- मे मम सिद्धिः मोक्ष, कदा कस्मिन् समये भविष्यति? सः ज्ञानेन ज्ञात्वा अवबुध्य ऊचे अवोचत्-
दिवः स्वर्गात् च्युतः त्व ततः तदनन्तर मिथिलाया नगर्यां प्रसन्नचन्द्र नृपं पाति इति नृपः भूत्वा ॥५००॥

सरलार्थ - अहम् अपृच्छम् मम मोक्षः कदा भविष्यति। स अवबुध्य अवोचत्-रवर्गात् च्युत त्व मिथिलाया नगर्यां प्रसन्नचन्द्र नृपः
भूत्वा ॥५००॥

गुणशाली :- पृथी मे ते मुनिशठने पूछुं के भारी बुद्धि अरि धरो? त्परि ते भगु शान्तधी आगुनिने कहुं के, स्वर्गभांषी अवीने, तमे
मिथिला नगरीमां प्रसन्नचन्द्र राज धरौ. ॥५००॥

हिन्दी - फिर मैने मुनिराजा से पूछा कि, मेरा मोक्ष कब होगा? तब उन्होंने ज्ञान द्वारा जानकर कहा कि, स्वर्ग मे से च्युत होकर तुम
मिथिला नगरी मे प्रसन्नचन्द्र नाम के राजा बनोगे ॥५००॥

मराठी - मग मी मुनिराजांना विचारले की, माझा मोक्ष केव्हा होईल? तेव्हा त्यांनी ज्ञानाने जाणून सांगितले की, तू रवर्गातून
च्युत होऊन तुम्ही मिथिला नगरीत प्रसन्नचन्द्र नावाचे राजा व्हाल ॥५००॥

English - He then asked the monk as to when will he get deliverance. At this the monk answered that when
he dies he will go to the Eden (Devlok) and when he arrives from there he will be incarnated as a
king of Mathila named Prasabachandra and then he shall renounce the world by becoming a
priest then attain supreme knowledge and then attain salvation

इहास्ति नगरी काशी, ख्यातस्तत्रास्यहं वणिकः॥
ज्ञानी तत्रान्यदायासी-द्धर्मगुप्तमहामुनिः ॥४९.८॥

अन्वय :- इह काशी नाम नगरी अस्ति तत्र ख्यातः प्रसिद्धः अहं वणिकः अस्मि । अन्यदा तत्र ज्ञानी धर्मगुप्तमहामुनिः आयासीत् ॥४९.८॥

विवरणम् :- इह अत्र काशी नाम नगरी अस्ति । तत्र तस्या नगर्याम् ख्यातः प्रसिद्धः अहं वणिकः व्यापारी अस्मि । अन्यदा अन्यस्मिन् दिने तत्र तस्मिन् नगरे ज्ञानम् अस्य अस्ति इति ज्ञानी, धर्मगुप्तः महान्चासौ मुनिश्च महामुनिः आयासीत् आणच्छत् ॥४९.८॥

सरलार्थ :- इह काशी नगरी अस्ति । तरया नगर्याम् प्रख्यातः अहं वणिकः अस्मि । अव्यस्मिन् दिने तरया नगर्यां ज्ञानी धर्मगुप्तमहामुनिः आगच्छत् ॥४९.८॥

गुजराती :- કાંચી નામની એક નગરી છે, અને તે નગરીમાં પ્રખ્યાતિ પામેલો હું એક વણિક છું, ત્યાં એક દિવસે ધર્મગુપ્ત નામના જ્ઞાનવંત મહાન મુનિશાળ પધાર્યા હતા. ॥૪૯.૮॥

हिन्दी - काशी नामक एक नगरी है और उस नगरी में ख्यातिप्राप्त ऐसा मैं एक बनिया हूँ । वहाँ एक दिन धर्मगुप्त नामक ज्ञानी महान् मुनिराज पधारे थे ॥४९.८॥

मराठी - इथे काची नावाची एक नगरी आहे आणि त्या नगरीत प्रसिद्ध असलेला मी एक वणिक (वाणी) आहे तेथे एके दिवशी धर्मगुप्त नावाचे ज्ञानवत महान् मुनिराज आले ॥४९.८॥

English - There was a city named Kanchi and he was a shop-keeper who had attained fame and wealth.
Once there arrived a brilliant and an eminent monk named Dharmagupte

અથ વન્ધિતદેવેન્દ્રં, કૃતોચિત્યક્રિયં ચ તમ્ ।
 ધૈન્યપુચ્છન્મહાસત્વ, કસ્તીર્થશસ્ત્વનાચ્યતે ॥૪૬॥

અન્ય :- અથ વન્ધિતદેવેન્દ્રં કૃતોચિત્યક્રિય ત મૈમી અપુચ્છત્-હે મહાસત્વ! ત્વયા કઃ તીર્થેશઃ અચ્યતે ॥૪૬॥

વિવરણમ્ :- અથ દેવાનામ્ ઇન્દ્રઃ દેવેન્દ્રઃ । વન્ધિતઃ દેવેન્દ્રઃ જિનેશ્વરઃ યેન સઃ વન્ધિતદેવેન્દ્રં તં, વન્ધિતદેવેન્દ્ર વન્ધિતજિનેશ્વરં, ડચિતસ્ય ભાવઃ ઔચિત્યં ઔચિત્યસ્ય ક્રિયા ઔચિત્યક્રિયાઃ કૃતાઃ ઔચિત્યક્રિયા, યેન સઃ, તં કૃતોચિત્યક્રિય વિહિતોચિતક્રિય ચ તં વળિજ મીમસ્ય અપત્યં સ્ત્રી મૈમી દમયન્તી અપુચ્છત્ પપ્રચ્છ હે મહત્ સત્ત્વં યસ્ય સઃ મહાસત્વઃ તત્સન્ચુચ્ચો હે મહાસત્ત્વા ત્વયા કઃ તીર્થસ્ય ઈશઃ તીર્થેશઃ તીર્થકરઃ અચ્યતે પૂજ્યતે ॥૪૬॥

સરતાર્થ :-

અથ દેવેન્દ્ર જિનેન્દ્ર વન્ધિતવન્તમ્ ડચિતક્રિયા કૃતવન્ત વ ત, વળિજ દમયન્તી અપુચ્છત્ હે મહાસત્ત્વા! ત્વયા ક તીર્થેશ. પૂજ્યતે ॥૪૬॥

ગુજરાતી :- દેવોના પાણ દેવને (તીર્થકરને) જોણે વંદન કર્યા છે, તથા ઉચિત ધર્મક્રિયા જોણે કરેલી છે, એવા ને પુરુષને દમયંતીએ પૂછ્યું કે, હે મહાપરક્રમી પુરુષ! આ આ તીર્થકરની તમો પૂજા કરો છો? ॥૪૬॥

હિન્દી - ફિર પ્રણામ કિયા હૈ, દેવો કે મી દેવ કો (તીર્થકર કો) જિસને ઔર ડચિત ધર્મક્રિયા જિસને કી હૈ એસે ડસ પુરુષ કો દમયન્તીને પૂછા કિ, હૈ મહાપરાક્રમી પુરુષ! કૌન સે તીર્થકર કી તુમ પૂજા કર રહે હો? ॥૪૬॥

મરાઠી - તાર દેવાધિદેવ જિનેન્દ્રાલા વન્દન કરતજ ડચિત ધર્મક્રિયા પૂર્ણ કેલેત્યા ત્યા વાળ્યાલા દમયતી મળાલી - હે મહાસત્ત્વા! ત્ કોળત્યા તીર્થકરવાલી પૂજા કરીત આહેસ? ॥૪૬॥

English - Then Danyanti bowed down to the man and addressing him as a courageous man who had done the religious austres asked him as to which Turthankar who is the God of Gods is he bowing at?

माभूत्पुण्यान्तरायोऽस्येत्यासिषातामुभावपि ।

अनुमोदनया तस्या-र्जयन्तौ पुण्यमदभुतम् ॥४९४॥

अन्वय :- अस्य पुण्यान्तरायः मा भूत् इति तस्याः अनुमोदनया अद्भुत पुण्य अर्जयन्तौ उभौ अपि आसिषाताम् ॥४९४॥

विवरणम् :- अस्य पुण्यस्य धर्मस्य अन्तरायः पुण्यान्तरायः मा भूत् मा भवतु इति एवं विचार्य तस्याः चैत्यवन्वनाया अनुमोदनया प्रशंसया अद्भुतम् अलौकिक पुण्य धर्म अर्जयन्तौ उपावयन्तौ प्राप्नुवन्तौ उभौ धनदेवदमयन्त्यौ अपि आसिषाताम् उपाविशताम् ॥४९४॥

सरादाय :- अस्य पुण्यस्य अन्तरायः मा भवतु एव विचार्य तस्याः चैत्यवन्दनायाः अनुमोदनया अद्भुत पुण्य उपातिर्तवन्ती सार्धवाहदमयन्त्यौ अपि तत्र उपाविशताम् ॥४९४॥

गुणशाली :- आ वशिष्ठना धर्मधर्मभां अन्तराय न भवो ज्येष्ठये, ज्येष्ठ विद्यापी तेभ्यो भजे (ते सार्धवाह भजे दभयन्ती) तेनैव अभुभोदनाली आश्चर्यकारक पुण्यने उपावर्ज्य न कृतान् न्यां वेडा. ॥४९४॥

हिन्दी :- इस वणिक् के धर्मकार्य मे बाधा न हो ऐसा साचकर वह दोनो (सार्धवाह और दमयन्ती) उसके अनुमोदन से आश्चर्यकारक पुण्यउपार्जन करते हुए वहाँ बैठे । (अच्छा कार्य करते वहाँ बैठे) ॥४९४॥

मराठी :- या वाण्याच्या धर्मकार्यात विघ्न येऊ नये असा विचार करून ते दोघे (सार्धवाह आणि दमयती) त्याचे अनुमोदन करून आश्चर्यकारक पुण्यउपार्जन करीत तेथे बसले ॥४९४॥

English :- In order that the man is not disturbed during his prayer, they decided to sit down till he has finished They sat down with feelings of appreciation and mentable pleasure

श्रद्धालुर्धनदेवोऽपि, तत्र भैम्या सहागमत् ॥

गुरुवाक्यमिवाल्ङ्घ्यं, तद्वचो बहु मानयन् ॥४९२॥

अन्वय :- श्रद्धालुः धनदेवः अपि गुरुवाक्यम् इव अलङ्घ्य तद्वचः बहु मानयन् भैम्या सह तत्र अगमत् ॥४९२॥

विवरणम् :- श्रद्धा अस्य अस्ति इति श्रद्धालु श्रद्धायुक्तः धनदेवः सार्धवाहः अपि गुरोः वाक्यं वचनं गुरुवाक्यम् इव न लङ्घयम् अलङ्घ्यं तस्याः दमयन्त्याः वचः वचनं तद्वचः बहु मानयन् भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती तथा भैम्या दमयन्त्या सह तत्र अगमत् अगच्छत् ॥४९२॥

सरलार्थ :- श्रद्धालु एतदेव सार्धवाह अपि गुरुवचनम् इव अलङ्घ्य तस्या दमयन्त्या, वचनं बहुमानयन् दमयन्त्या सह तत्र अगमत् ॥४९२॥

गुञ्जरी :- पछी श्रद्धायुगो ते धनदेव सार्धवाह पणु गुडभडाराजना वयननी येहे तेणीना वयननुं सन्भान करतो दमयन्तीनी साथे त्यां गयो. ॥४९२॥

हिन्दी - फिर श्रद्धवान् वह धनदेव - सार्धवाह भी गुरुमहाराज के वचन के समान अलङ्घ्य ऐसे उसके वचन का सन्मान करता हुआ दमयन्ती के साथ वहाँ गया ॥४९२॥

मराठी :- नंतर श्रद्धावान् तो धनदेव सार्धवाहपण गुरुमहाराजाच्या वचनाप्रमाणे न ओलाढयवालावक अशा तिच्या वचनाचा सन्मान करीत दमयती सोबत तेथे गेला ॥४९२॥

English :- Then this chef Dhandev who had great faith and fealty took Damyanti to him by respecting her words. Just as one cannot displease a monk, in the same way the chef couldn't go against the words of Damyanti

परमेष्ठिमहामन्त्रं । पठन्त कश्चनाशृणोत् ॥६३०॥

अन्वय :- तत्र भैमी सुख स्थित्वा निशि प्रसुप्ता विधिवत् परमोष्ठिप्रहामन्त्रं पठन्त कश्चन अशृणोत् ॥४९०॥

विवरणम् :- तत्र तस्मिन् सार्धे भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती सुख स्थित्वा निशि रात्रौ प्रसुता विधिवत् यथाविधि परमोष्ठिनामर्हदादीना महान् चासौ मन्त्रश्च महामन्त्रः त महामन्त्र परमोष्ठिमहामन्त्र नमस्कारमहामन्त्र पठन्त भणन्त कञ्चन अष्टुणोत शुभावा॥४९०॥

सरलार्थ - तस्मिन् सार्धं दमयन्ती सुखं स्थित्वा रात्रौ प्रसुप्ता विधिवत् परमेष्विहामन्त्रं पठन्त कक्षेन अशृणोत् ॥४९०॥

ગુજરાતી :- ત્યાં સુખેથી રહીને દુઃખથી રાત્રિએ વિધિપૂર્વક સૂતેલી છે, એવામાં પંચપરમેષ્ઠિના મહામંત્રનો પાઠ કરના એવા કોઈક માણસને તેણીએ સાંભળ્યો. ॥૪૯૦॥

हिन्दी - वहाँ दमयती रात को विधिपूर्वक सुखरूप सोई है, तभी पंचपरमेष्ठि महामन्त्र का पाठ करते हुए किसी आदमी को उसने सुना ॥४९०॥

मराठी - तरे सुखाने राहून दमवती राजी विधिपूर्वक झोपली इतक्यात कोणीतरी मनुष्य पचपरमेष्टी महाभावाचा पाठ करीत होता तो तिने ऐकला ॥४९०॥

English - Then Damyanti lied down to rest with utmost bliss, when she suddenly heard a man saying the sacred Navkar Manta with great devotion and veneration

करण्डान्तविनिःक्षिप्तपुष्पवत्त्वां प्रयत्नतः ॥
सुखेनैवाचलपुरे, नेष्याप्यमलमानसे ॥४८८॥

अन्वय :- हे अमलमानसे ! करण्डान्तःविनिःक्षिप्तपुष्पवत् त्वा प्रयत्नतः सुखेन एव अचलपुरे नेष्यामि ॥४८८॥

विवरणम् :- न विद्यते मलः यस्य तद् अमल, अमल मानस यस्याः सा अमलमानसा तत् सबुद्धौ हे अमलमानसे! करण्डस्य अन्तःकरण्डान्तः विनिःक्षिप्त च तत् पुष्प च विनिःक्षिप्तपुष्पम् इव त्वा प्रयत्नतः सुखेन एव अचलपुरे नगरे नेष्यामि ॥४८८॥

सरलार्थ :- हे निर्मलमानसे ! करण्डान्तःविनि क्षिप्तपुष्पवत् त्वा प्रयत्नतः सुखेन एव अचलपुरे नेष्यामि ॥४८८॥

गुजराती :- હે નિર્મલ હૃદયવાળી ખુન્ની! કરડીયાની અંદર રાખેલાં પુષ્પની પેઠે તેને ધણી જ સંભાળપૂર્વક હું અહીંથી અપ્પલપુર નામના નગરમાં સુખેથી લઈ જાઈશ. ॥૪૮૮॥

हिन्दी :- हे निर्मल हृदयवाली पुत्री! टोकरी के अंदर रखे हुये पुष्प के समान तुझे सभाल के मैं यहाँ से अचलपुर नामक नगर में सुख समाधान से ले जाऊंगा ॥४८८॥

मराठी :- हे निर्मल मन असलेल्या मुली करड्यात ठेवलेल्या फुलाप्रमाणे मी तुला चावत्याप्रकारे साभाळून अचलपुर नावाच्या नगरात सुरवासमाधानाने घेऊन जाईन ॥४८८॥

English - The chef addressing her as a soft-hearted and an invaluable daughter said to her, that he will take care of her just as one takes care of the flowers kept in the basket and will take her to a city named Achalpur

भैम्यवादीकहं भद्रा वणिकपुत्री पितुर्गृहि॥

प्रस्थिता निशि निद्राणा, त्यक्ता भर्ता च कानने ॥४८६॥

अन्वय :- भैमी अवातीत् भद्रा। अह वणिकपुत्री भर्तासह पितुः गृहे प्रस्थिता। निशि निद्राणा भर्ता त्यक्ता ॥४८६॥

विवरणम् :- भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती अवातीत् अवदत् हे भद्र । अह वणिजः पुत्री तनया वणिकपुत्री भर्ता पत्या सह पितुः जनकस्य गृहे प्रस्थिता निर्वाता । निशि रात्र्या निद्राणा निद्राधीना भर्ता त्यक्ता ॥४८६॥

सरलार्थ :- दम्पवती अवदत्-हे भद्र । अह वणिज तनया पत्या सह जनकस्य गृहे निर्वाता रात्र्या निद्राणा पत्या त्यक्ता ॥४८६॥

गुञ्जली :- त्पारे दभयन्तीये इहं दे, हे भद्रा! तुं वाणिजन्ती पुत्री छुं, अने पिताने घर छनी त्यांथी अर्त्तारन्ती साधे ज्वली छनी, पश्चु शते वनमां निद्राधीन देखे छी भने भाशे अर्त्तार नञ्जे आत्यो गयो छे ॥४८६॥

हिन्दी - तब दमयती कहती है कि, हे भद्रा! मैं बानिये की पुत्री हूँ और पिता के घर थी, वहाँ से मेरे पति के साथ जा रही थी, लेकिन रात में वन में निद्राधीन देख मुझे मेरे पति छोड़कर चले गये हैं ॥४८६॥

मराठी :- तेव्हा दमयती म्हणाली- हे भद्र । मी वाण्याची मुलगी आहे, मी वडिलांच्या घरी होते तेव्हा मी पती बरोबर जात होते. सरत्यात रात्री मी झोपली असता माझ्या पतीने माझा त्याग केला माझे पती मला सोडून गेले ॥४८६॥

English :- She replied that she was a daughter of a shop-keeper and was at her parent's place when her husband came and took her But when they reached this jungle and when it was dark, they decided to rest When she was in deep slumber her husband deserted her

वयं तु चारिमादाय, यास्यामः सार्धमुत्सुकाः ॥
तत्रैषि चेतदानच्छ, तिष्ठेरिष्टे पुरे क्वचित् ॥१८४॥

अन्वय :- उत्सुकाः वयं तु चारिम् आदाय यास्यामः। तत्र एषि चेत् तद् आगच्छ। क्वचित् इष्टे पुरे तिष्ठे ॥१८४॥

विवरणम् :- उत्सुकाः वयं तु चारि तुणसमूह तुणुअम् आदाय गृहीत्वा सार्धं यास्यामः। तत्र तस्मिन् सार्धं ऐषि आगच्छसि चेत् तद् आगच्छ। क्वचित् इष्टे अभिलषिते पुरे नगरे तिष्ठे ॥१८४॥

सरलार्थ :- उत्सुका. वयं तु तुणपुञ्ज गृहीत्वा सार्धं यास्याम। तस्मिन् सार्धं आगच्छसि चेत् तद् आगच्छ। क्वचित् अनुकूले नगरे तिष्ठे ॥१८४॥

गुजराती :- अम्भो तो आ (धासतो) थारो वरुने उतापणथी अभास। सार्धभां ज़रुये छीअे, जे तीरे अभास। सार्धभां थापवुं छीअ तो थाल अने तने गमे ते झेई थुण नगरभां तुं रडेजे! ॥१८४॥

हिन्दी :- हम तो यह (धास का) चारा लेकर जल्दी से हमारे सार्ध में जा रहे हैं, अगर तुम्हें हमारे सार्ध में आना हो तो चलो, और तुझे अच्छा लगे ऐसे किसी भी नगर में तुम रहो! ॥१८४॥

मराठी :- आम्ही तर हा गावताचा भास, पेऊन सार्धात जात आहोत, जर तुला आमच्या सार्धात पाववे असेल तर चल. तेथे तुला इष्ट वाटेत अशा नगरात व् राहा ॥१८४॥

English :- They said that they had come there to collect grass as fodder for cattle. And they will be leaving soon. If she wishes to accompany them she can choose her own town to live in

सोचे सार्धच्युता मर्त्या, सश्ररन्त्यस्मि कानने ॥
तत्तापसपुराध्वानं, मम दर्शयताध्वगाः ॥४८२॥

अन्वय :- सा ऊचे हे अध्वगाः सार्धच्युता मर्त्या अहं कानने सश्ररन्ती अस्मि तत् तापसपुराध्वान मम दर्शयत ॥४८२॥

विवरणम् :- सा दमयन्ती ऊचे अवदत् अध्वना गच्छन्तीति हे अध्वगा. पन्थाः । सार्धात् च्युता श्रष्टा सार्धच्युता मर्त्या मानुषी अहं कानने विपिने सश्ररन्ती श्रमन्ती अस्मि । तत् तस्मात् तापसपुरस्य अध्वान मार्गं तापसपुराध्वान मम दर्शयत ॥४८२॥

सरलाध - दमयन्ती अवदत् हे अध्वगा । सार्धच्युता मानुषी अहं कानने सश्ररामि तत् तापसपुरमार्गं दर्शयत ॥४८२॥

शुश्रूषणी :- त्वरे ते दमयन्तीये उह्युं, हे भुसाक्षर लोको! सार्धधी विभुटी पेली जुं भा अरुधभां लटझा कुं छुं, भाटे तमो भने तपसपुरतो भार्गो दधलो? ॥४८२॥

हिन्दी - तब उस दमयन्तीने कहा कि हे । मुसाफिर लोगो । सार्ध से बिछडी हुई मै इस जंगल मे भटक रही हूँ, इसलिये आप मुझे तापसपुर का मार्ग बताओ ॥४८२॥

भराठी - तेव्हा त्या दमयन्तीने म्हटले की, हे । वाटसरु लोक हो। सार्धात्तून श्रष्ट (अलग) झालेली मी एक स्त्री या अरण्यात भटकत आहे म्हणून तुम्ही मला तापसपुराचा मार्ग दाखवा ॥४८२॥

English - Then the weary Danyant said to the travellers that, she was a lost member of an encampment who is wondering about in this forest and she appeals to them to tell her the way to Tapaspur and to her camp

भूयोऽपि भीमभूर्यान्ती, वनलक्ष्मीरिवाङ्गिनी ॥
परिश्रमादुपाविशदधो न्यग्रोधपादपम् ॥४८०॥

अन्वयः :- अङ्गिनी वनलक्ष्मी. इव भीमभूः भूयः अपि यान्ती परिश्रमात् न्यग्रोधपादपम् अधः उपाविशत् ॥४८०॥

विवरणम् :- अङ्गय् अस्याः अस्ति इति अङ्गिनी शरीरिणी मूर्तिमती वनस्य लक्ष्मीः वनलक्ष्मी. इयं, भीमात् भर्वात् इति भीमभूः दमयन्ती भूयः पुनरपि यान्ती गच्छन्ती परिश्रमात् पादैः पिबति इति पादपः । न्यग्रोधस्य पादपः न्यग्रोधपादपः त न्यग्रोधपादपम् अधः नीचैः उपाविशत् उपाविशत् ॥४८०॥

सरलार्थः :- शरीरिणी वनलक्ष्मी. इव दमयन्ती पुनरपि गच्छन्ती परिश्रमात् ज्वकोपपादपम् अग्रे उपाविशत् ॥४८०॥

शुद्धशब्दाः :- शृणु हेडधारी वननी लक्ष्मी उध तेभ दभयन्ती वणी भाग्य भाधती थड बाग्याधी ओड वृक्षनी नीले नेदी.
॥४८०॥

हिन्दी - मानो देहधारी वन की लक्ष्मी न हो ऐसी दमयन्ती फिर भी आगे चलती हुई थक जाने से एक बरणद के वृक्ष के नीचे बैठी।
॥४८०॥

मराठी :- जणू देहधारी वन-लक्ष्मीच अशी ती दमयन्ती पुन्हा चालता चालता थकल्यामुळे एका वडाच्या झाडाखाली बसली ॥४८०॥

English :- Darnyanti seemed like the incarnate of Goddess Laxmi of the forest as she walked on Then when she was tired and exhausted of walking, she sat down under a banyan tree

इत्थ सा श्रावणां कृत्वा, प्राहरत् पाणिर्ना भुव ॥
उच्चस्थाने जल कृपादिव स्फोटितनालतः ॥४७८॥

अन्वय :- इत्थ सा श्रावणां कृत्वा पाणिर्ना भुव प्राहरत् स्फोटितनालत कृपात् उच्चस्थाने जलम् आविरभूत्॥४७८॥

विवरणम्. - इत्थम् एव सा वमयन्ती श्रावणा कृत्वा श्रावयित्वा पाणिर्णा पादतलेन भुव पृथ्वी प्राहरत् प्रजहार । स्फोटितश्चासौ नालश्च स्फोटितनाल. तस्मात् स्फोटितनालतः कृपात् इव उच्च च तद् स्थान च उच्चस्थान तस्मिन् उच्चस्थाने जल वारि आविरभूत् ॥४७८॥

सरलार्थ - एव सा दमयवती श्रावयित्वा पादतलेन पृथ्वी प्राहरत् । स्फोटितनालत. कृपात् उच्चरधाने जल प्रवाटम् अभवत् ॥४७८॥

गुजराती :- भोवी शीते (संभयाने) तेणीभे पोताना भयाना तणीभाथी पृथ्वी भर प्रहार कर्यो, ३ तरत दुपामांथी नेभ जण उथे उछणे, तेभ न्यांथी जण प्रवाट थ्युं. ॥४७८॥

हिन्दी - इसप्रकार सुनकर उसने अपना पाँव पृथ्वी पर पटक़ा कि, तुरत कुछे मे से जल उचे स्थान तक उछलता है इसीप्रकार (जल वहाँ से) प्रवाट हुआ ॥४७८॥

मराठी - असे वचन ऐकवून तिने रवत.चा तळपाव पृथ्वीवर आपटला की, लगेच झरे फुटलेल्या विहीरीतून पाणी जसे उच उढावे त्याप्रकारे तेथे पाणी निघाते (प्रवाट झाले)

English - In this way after saying the said words, she stamped the sole of her feet on the ground. Suddenly there was an explosion and water sprang up from that place just as water rises in a well

तत्तस्तां निर्जलां वीक्ष्य, मरुभूमिस्खीमिव ॥

अतीर्षादन्यथाऽशान्ता, तापक्लान्ताप्रावीदिवम् ॥४७६॥

अन्य :- ततः तां निर्जलां मरुभूमिस्खीम् इव वीक्ष्य उदन्यथा अतीव अशान्ता तापक्लान्ता इदम् अब्रवीत् ॥४७६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं तां नदीं निर्गतं जलं यस्याः सा निर्जला ता निर्जला जलरहिता मरुभूम्याः खीमिव मरुभूमिस्खी ता मरुभूमिस्खीम् इव वीक्ष्य निरीक्ष्य उदन्यथा तृषया अतीव न शान्ता अशान्ता, तापेन ऊष्मणा क्लान्ता खेदिता तापक्लान्ता इदम् अब्रवीत् ॥४७६॥

सरलाय :- तदज्जलरं ता नदी जलरहिता मरुभूमिस्खीम् इव वीक्ष्य तृषया अतीव अशान्ता तापक्लान्ता इदम् अब्रवत् ॥४७६॥

भुवशरी :- पृथ्वी भूभूमिं जेवी ते नदीने जलरहितं जेहते, अनिश्च तृषातुर तथा जलशयेवी अने तापवी व्याकुल पयेवी इभक्षंती अथ इडेया जाली इ, ॥४७६॥

हिन्दी :- फिर मरुभूमि की सहेली समान उस नदी को जलरहित देखकर, अत्यंत तृषातुर व घबरायी, और तापसे व्याकुल दमयन्ती कहने लगी कि, ॥४७६॥

मराठी :- जलर जणू मरुभूमीच्या भेन्निणीप्रमाणे जलरहित कोरक्या ठणठणीत त्या नदीला पाहून तहानेने अत्यंत बेचैन झालेली व उठवने व्याकुल झालेली दमयन्ती असे म्हणाली-॥४७६॥

English :- Then she took the dry sandy plain as a friend and her throat was parched due to thirst and was overcome with fright and was exhausted due to the afflicting heat

सतीव्रता पद्मापीयं, ग्रीष्मश्रीरिव दुरस्सहा ॥

इति राक्षस्यदृश्याभूदिन्द्रजालकृतेव सा ॥४७६॥

अन्वय :- सतीव्रता इव ग्रीष्मश्रीः इव पद्मापि दुरस्सहा इति सा राक्षसी इन्द्रजालकृता इव - अदृश्या अभूत् ॥४७६॥

विवरणम् :- सत्याः व्रतम् इव व्रत यस्याः सा सतीव्रता इव दमयन्ती ग्रीष्मस्य श्रीः लक्ष्मीः ग्रीष्मश्रीः ग्रीष्मलक्ष्मीः इव पद्मा चरणेन अपि दुःखेन सह्यते इति दुरस्सहा इति सा राक्षसी इन्द्रस्यजाल इन्द्रजालम् । इन्द्रजालेन कृता इव इन्द्रजालकृता इव न दृश्या अदृश्या अभूत् अभवत् ॥४७६॥

सलार्थ :- सतीव्रता इव ग्रीष्मलक्ष्मी इव चरणेन अपि दुरस्सहा वर्तते इति सा राक्षसी इन्द्रजालकृता इव अदृश्या अभवत् ॥४७६॥

गुञ्जाली - सतीव्रतपाणी आ स्तीने ती ग्रीष्मश्रुती पेहे अडवायुं पाण सडन न थई थडे तेवुं छे, दोभ विचारीने ते राक्षसी जाले ईद्रजालनी बनावट डोय तेभ त्यांधी अदृश्य थई जई ॥४७४॥

हिन्दी - सतीव्रतवाली इस स्त्री को तो ग्रीष्मश्रुत के समान स्पर्श करना भी सहन नहीं हो सकता ऐसा सोचकर वह राक्षसी मानो इन्द्रजाल की बनावट न हो! इसप्रकार वहाँ से अदृश्य हो गई ॥४७६॥

मराठी - सतीव्रत असलेल्या या स्त्रीला ग्रीष्मश्रुतप्रमाणे रपर्श करणेमुळा सहन होत नाही, असा विचार करून ती राक्षसी जणु इन्द्रजाल करून उत्पन्न केल्याप्रमाणे अदृश्य झाली ॥४७६॥

English - The ogress taking this chaste Damayanti as the hot summer season that cannot be touched, dissappeared as though it was an illusion done through witchcraft

सम्यग्दर्शनवत्परिणाम, चेद् गृहस्थापि सर्वथा ॥

ततो राक्षसि ! नासि त्व, श्रयता ते मनोरथैः ॥४७२॥

अन्वय :- सर्वथा गृहस्थापि सम्यग्दर्शनवती अस्मि चेत् तत. हे राक्षसि ! त्वं न असि । ते मनोरथैः श्रयताम् ॥४७२॥

विवरणम् :- यदि सर्वथा सर्वप्रकारेण गृहे तिष्ठति इति गृहस्था अपि अहं सम्यक् च तत् दर्शनं च सम्यग्दर्शनं सम्यग्दर्शनम् अस्याः अस्ति सम्यग्दर्शनवती अस्मि, ततः हे राक्षसि ! त्वं न असि । ते तव मनोरथैः श्रयतां नश्यताम् ॥४७२॥

सरलाय :- यदि सर्वप्रकारेण गृहस्था अपि अहं सम्यग्दर्शनवती अस्मि तत हे राक्षसि ! त्वं न असि । तव मनोरथैः नश्यताम् ॥४७२॥

गुणशाली :- दुःखस्थी एतां पशुषु सर्वे भक्ष्ये भक्ष्यदर्शनवती उडिं तो हे राक्षसी ! अहो ! तस्य उडिं तो हे राक्षसी न उडिं तो हे राक्षसी न उडिं तो हे राक्षसी ॥४७२॥

हिन्वी - मै गृहस्थिनी होते हुए भी सब प्रकार से सम्यग्दर्शनवती होऊ तो हे राक्षसी ! यहाँ तेरी उपस्थिति न हो और तेरी इच्छा नष्ट हो ॥४७२॥

मसली . - मी गृहस्थ असूनसुद्धा जर सम्यक्त्ववारी असेल तर हे राक्षसि ! येथे तुझी उपस्थिती नसो. तुझे मनोरथ नष्ट होवो ॥४७२॥

English :- She continues that if she is a devotional house-wife and if she is a staunch jain then let this and ogress vanish and her desire be crushed

वेयोऽहंनस्ति चेन्नित्यं, प्राप्ताय इव मे ह्वयि ॥

ततो राक्षसि नासि त्वं, भ्रश्यतां ते मनोरथैः ॥४७८॥

अन्वय :- यथा प्राप्तादे अहंन् देवः अस्ति तथा मे ह्वयि नित्यम् अहंन्देवः अस्ति चेत् ततः हे राक्षसि! त्वं न असि । ते मनोरथे भ्रश्यताम् ॥४७८॥

विवरणम् :- यथा प्राप्तादे मन्दिरे अहंन् देवः तथा मे मम ह्वयि मनसि नित्यं प्रसिक्खणम् अहंन्देवः अस्ति । ततः हे राक्षसि! त्वं न असि। ते मनोरथैः भ्रश्यतां नश्यताम् ॥४७९॥

सरलार्थ :- यथा देवालये अहंन् देवः अस्ति तथा मम मनसि नित्यम् अहंन्देवः अस्ति। ततः तर्हि तव मनोरथे नश्यताम् ॥४७९॥

गुणरत्नी :- जेभ जिनभंटीरभां, तेभ भाश हृदयभां जे उभेथा श्री अरिहंत्तप्रभु वसन्ता छोय, तो हे राक्षसी ! अही तीरी छान्नी न हो अन्ने तीरी मनोरथो नष्ट थायो. ॥४८०॥

हिन्दी - जैसे जिनमदिर मे, वैसे मेरे हृदय में अणर हमेशा श्री अरिहत्तप्रभु निवास करते हो तो हे राक्षसी ! यहाँ तेरी उपस्थिति न हो और तेरी इच्छा नष्ट हो ॥४८०॥

मराठी :- श्री अरिहत्त भगवान् जिनमदिराप्रमाणे माझ्या हृदयात निवास करीत असतील तर येथे तुझे अस्तित्व नसावे. तुझे मनोरथ नष्ट होवोत. ॥४८०॥

English :- And if the Lord Arihant has placed himself in her heart due to her profuse devotion to him just as it is in the Jain temple then let this ogress dissappear from here and let her desire be ruined

अद्राक्षीद्राक्षसी तां च, तदा यमवधूरिव ॥
अभाणीच्च सुशीलेऽह, भोक्ष्ये त्वां क्षुधिताधुना ॥४६८॥

अन्यः :- तदा यमवधूः इव राक्षसी ता अद्राक्षीत् अभाणीत् च हे सुशीले । अधुना क्षुधिता अह त्वा भोक्ष्ये ॥४६८॥

विवरणम् :- तदा तस्मिन् समये यमस्य वधूः यमवधूः इव राक्षसी ता दमयन्तीम् अद्राक्षीत् अपश्यत् अभाणीत् अवदत् च-हे सुश्रील
यस्याः सा सुशीला तत्सम्बुध्वौ हे सुशीले । अधुना क्षुधा अस्याः सज्जाता इति क्षुधिता अह त्वा भोक्ष्ये खादिष्यामि
॥४६८॥

सतार्ध - तदा यमवधूः इव राक्षसी ता दमयन्तीम् अपश्यत् अवदत् च हे सुशीले। अधुना अह क्षुधिता त्वा खादिष्यामि ॥४६८॥

गुजराती :- પછી એવામાં યમરાજની સ્ત્રીસરખી એક (અંધકર) રાક્ષસીએ તેણીને જોઈ, ત્યારે તે રાક્ષસી તેણીને કહેવા લાગી કે,
क्षुधातुर धयेवी भेवी त्वं, हे सुशीले । तप्तुं उभयां लक्ष्ण क्रीड ॥४६८॥

हिन्दी - फिर वहाँ यमराज की स्त्री जैसी एक (यमकर) राक्षसी ने उसको देखा तब वह राक्षसी उससे कहने लगी कि, क्षुधातुर ऐसी
में हे सुशीले । तेरा अभी भक्षण करूँगी ॥४६८॥

मराठी :- जंतर तेथे यमराजाच्या पत्नीसारख्या एका भयकर राक्षसीने तिला पाहिले, तेव्हा ती राक्षसी तिला म्हणू लागली की,
क्षुधातुर झालेती मी हे सुशीले । तुझे आता भक्षण करीन ॥४६८॥

English - Then suddenly she happened to see an ogress who seemed like a wife of the God of death
(Yama) who was famished and ravenous with hunger, said to Damayanti that she will devour her
up now

ગતીં તિષ્ઠતિ મૂર્છતિ ॥

સોમસ્ય પ્રલયત્યુચ્ચૈઽવ્યર્થવતિ નિષીવતિ ॥૪૬॥

અન્યથ :- તતઃ દુઃસ્વપ્નાયા અર્થો વર્તિતિ મૂર્છતિ સોમસિ ઉચ્ચૈઃ પ્રલયતિ વિષીવતિ નિષીવતિ ॥૪૬॥

વિવરણમ્ :- તતઃ તદનન્તરં દુઃસ્વે સ્વપ્નાયા દુઃસ્વપ્નાયા અર્થો વ્યર્થવતી યાતિ ગચ્છતિ તિષ્ઠતિ મૂર્છતિ મૂર્છા પ્રાપ્નતિ । સોમસિ સોમન કરોતિ । ઉચ્ચૈઃ પ્રત્યાપ કરોતિ પ્રલયતિ । વિષીવતિ રિષ્યતે નિષીવતિ ઉપવિશતિ ॥૪૬॥

સરનાર્થ :- તદનન્તરં દુઃસ્વપ્નાયા અર્થો દમવતી ગચ્છતિ તિષ્ઠતિ સોમન કરોતિ ઉચ્ચૈઃ પ્રલયન કરોતિ રિષ્યતે ઉપવિશતિ ॥૪૬॥

ઝુજ્જ્વાલી :- તેથી ફક્ત દુઃખથી જ સુષુપ્તિથી તે દશમંતી (તે અશ્વમેધ) આવે છે, ઊભી રહે છે, મૂર્છા પામે છે, રડે છે, મોટેથી વિલાપ કરે છે, વિલાપ પામે છે, તથા બેઠી બેસે છે. ॥૪૬॥

હિન્દી - ऐसे कै न दख से खिरी वह नयनी (उस पर न मे) चलती है, खड़ी रहती है, मूर्च्छा पाती है, रोती है, विलाप करती है, विषाद पाती है और बैठ जाती है ॥४६॥

પ્રાચીન :- અશા કેવલ દુઃસ્વાપ્ના સહાયના તી દમવતી (ત્યા અપ્વાત) ચાલુ લાગલી, ઊભી રાહ લાગલી, બેમાન જ્ઞાતી, રહુ લાગલી, વિલાપ કરુ લાગલી, વિષાદ પાઠુ લાગલી તસેવ વસુન ગોલી ॥૪૬॥

English - Then Dampanti was overcome with utmost grief and began walking about of stood to identify the direction or at times lost her consciousness, then after regaining her consciousness began weeping, and bewailed about it and overcome with melancholy and bad spirits sat down with feelings of gloom and sorrow

ततोऽचिन्ति तथा तस्या - मेव दया प्रयाप्यहम् ॥
धर्मकर्मकृताथानि, तत्र यांति दिनानि यत् ॥४६४॥

अन्वय :- ततः तथा अचिन्ति अहं तस्याम् एव दया प्रयापि । यत् तत्र धर्मकर्मकृताथानि दिनानि यान्ति ॥४६४॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं तथा दमयन्त्या अचिन्ति व्यवहारि-अह तस्याम् एव दया कन्दरे प्रयापि प्रगच्छामि । यतः तत्र तस्मिन्
कन्दरे धर्मस्य कर्माणि धर्मकर्माणि धर्मकर्मभिः कृताथानि सफलानि धर्मकर्मकृताथानि दिनानि दिवसा. यान्ति
गच्छन्ति ॥४६४॥

सरलाय :- तदनन्तरं तथा दमयन्त्या व्यवहारि अह तस्याम् एव गृहाया प्रगच्छामि । यतः तत्र धर्मकर्मभिः सफलानि दिनानि गच्छन्ति
॥४६४॥

शुभशमी :- धृष्टी तेषु विद्युर्दुः, ते न शुभभां तु धृष्टी जड, उभे त्वां धर्मद्वयोऽपि दुर्तार्थं धरेत् । भाश दिवसो शुभश्च
धृष्टी तेषु धाम्ये ॥४६४॥

हिन्दी :- फिर उसने विचार किया कि, उसी गुफा में मैं वापस जाऊँ क्योंकि वहाँ धर्मकार्यो से कृतार्थ ऐसे मेरे दिन (सुखसमाधानसे)
व्यतीत होते-हैं ॥४६४॥

मराठी :- गंतर त्या दमयवतीने विचार केला की, मी पुन्हा त्याच गुहेत जाते कारण त्या गुहेत धर्मकार्यात माझे दिवस कृतार्थ
होतात ॥४६४॥

English :- Then she thought that she will go back to her cave because her days are filled with religious bliss
and happiness

शब्दमात्रं विनिःक्षिप्य, भूतवच्छलनाय सः॥

पान्थस्तिरोदधे भैमी - स्थानत्यजनलग्नकः ॥४६२॥

आश्व :- भूतवच्छलनाय शब्दमात्र विनिक्षिप्य सः पान्थः भैमीस्थानत्याजनलग्नकः तिरोदधे ॥४६२॥

विवरणम् :- भूतेन तुल्यं भूतवत् । च्छलनाय वञ्चनाय शब्द एव शब्दमात्र विनिक्षिप्य सः पान्थः भैमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती । स्थानस्य त्यजनं स्थानत्यजन, भैम्याः स्थानत्यजन भैमीस्थानत्यजनन्त्यजन भैमीस्थानत्यजने लग्नकः भैमीस्थानत्यजनलग्नकः तिरोदधे अन्तर्दधे ॥४६२॥

सरलाय :- सः पाठ्य भैमी वक्षयितुं केवल शब्दान् विनिक्षिप्य भूत इव दमयन्ती स्थानत्यागो लग्नः अवतर्दधे ।

शुश्रूषादी :- भेमी शीते दमयन्तीने छतरया भाटे क्षन्त भूतनी पेडे शब्द भोदीने न ते भुसाक्षर आगे दमयन्तीने ते स्थान छोडायवा भाटे उत्सुक यथो डोय तेभ (त्यंथी) अदृश्य थर्छ गयो. ॥४६२॥

हिन्दी :- उस प्रकार दमयन्ती को सताने के लिये केवल भूत की तरह शब्द कहकर, वह मुसाफिर मानो दमयन्ती को उस स्थान को छुडाने के लिये उत्सुक हो । वैसे (वहाँ से) अदृश्य हो गया ॥४६२॥

नगरी :- अशा शीतीने दमयन्तीला ठगाविण्यासाठीच केवळ भूतासारखे शब्द बोलून तो वाटसरू जण दमयन्तीच्या त्या राधकाला सोडून जाण्यासाठी उत्सुक होऊन तेथून अदृश्य झाला ॥४६२॥

English :- Then in this way the man had come to harass Damyanti, by making her mind tilt towards the worldly life (when she was like a nun) and tempted her to think about her long lost husband and then suddenly dissappeared

क्यासौ क्यासौ महाभागः, प्रियवार्तानिवेदकः ॥

दमयन्ती वदन्ती च, पश्यन्ती च दिशोऽखिलाः ॥४६॥

अन्वयः - असौ प्रियवार्तानिवेदकः महाभागः क इति वदन्ती अखिलाः दिशः पश्यन्ती च दमयन्ती ॥४६॥

विवरणम् :- प्रियस्य वार्ता प्रियवार्ता । प्रियवार्तायाः निवेदकः प्रियावार्तानिवेदकः महान् भागः यस्य सः महाभाग असौ पान्थः क असौ पान्थः क इति वदन्ती भणन्ती, अखिलाः सर्वाः दिशः पश्यन्ती अवलोकयन्ती दमयन्ती ॥४६॥

सरलार्थः - प्रियवार्तानिवेदक महाभाग असौ क असौ क, इति वदन्ती अखिला दिशः पश्यन्ती च दमयन्ती ॥४६॥

गुणशाली :- भागः स्वाभिलासभाधार निवेदन करने से, ते महाभाग्यशाली शुभ भूत भूत? भूत भूत? अभि भोदती, तथा सधली दिशाओं तरफ जाती, ॥४६॥

हिन्दी - मेरे स्वामी का समाचार निवेदन करनेवाला वह महाभाग्यशाली आदमी कहाँ गया ? कहाँ गया ? ऐसा कहते हुए सब दिशाओं की ओर देखती थी ॥४६॥

मराठी - माझ्या रवामीची बातमी देणारा तो, महाभावदावान पुढे कुठे गेला। कुठे गेला। असे म्हणत ती सगळ्या दिशेकडे पाहू लागली ॥४६॥

English - And she at once began to look in all directions and asked as to where the fortunate man has gone who had brought the good news of her husband

दृष्टे मयात्र स्थानेऽद्य, दमयन्ति पतिस्तव ॥

इति स्माह पुरासन्नः, कश्चित्पान्यः परेषवि ॥४५८॥

अन्वय :- परेषवि पुरासन्नः कश्चित् पान्यः आह स्म हे दमयन्ति! अद्य मया अत्र स्थाने तव पतिः दृष्टः ॥४५८॥

विवरणम् :- परेषवि परस्मिन् विने पुरस्य नगरस्य आसन्नः पुरासन्नः कश्चित् पान्यः इति एवम् आह स्म ब्रवीतिस्मा हे दमयन्ति! अद्य मया अत्र अस्मिन् स्थाने नगरे तव पतिः नलः दृष्टः अदृश्यत ॥४५८॥

सरलाय :- एकस्मिन् दिने कश्चित् पाण्ड्यः ब्रवीति स्म हे दमयन्ति! अद्य मया अस्मिन् नगरे तव पति, नलः अदृश्यत ॥४५८॥

गुजरानी :- यद्यी श्रेष्ठ दिवस, ते नगरानी पास्रेयी (पसास यत्त) श्रेष्ठ मुसादरे तोणीने श्रेष्ठ इत्युं, हे दमयन्ती! शाले मे आ
शालाये तारा स्यामी नक्षत्रशब्दे ज्योतिषी ॥४५८॥

हिन्दी :- फिर एक दिन, उस नगर के पास से पसार होते हुए किसी मुसाफिर ने उससे कहा कि, हे दमयन्ती ! आज मैंने इस जगह पर तेरे स्वामी नलराजा को देखा था ॥४५८॥

मराठी :- नंतर त्या नवराजावक असलेला एक वाटसक (प्रवासी) तिला म्हणाला - हे दमयन्ती आज मी या नगरात तुझ्या पती नलराजाला पाहिले. ॥४५८॥

English - Then one day a traveller, passing by told her that he happened to see her husband King Nal passing by

अथ प्रभाते सञ्जाते समुत्तीर्य गुरुनिरिः ॥
नगरं तापसपुरं पादैः पूष्व सौऽपुनात् ॥४५६॥

अन्वय :- अथ सः गुरु प्रभाते सञ्जाते सति निरेः समुत्तीर्य पादैः पूषा ह्य तापसपुर नगरम् अपुनात् ॥४५६॥

विवरणम् :- अथ अनन्तरं यथा पूषा सूर्यः निरेः पर्वतात् समुत्तीर्य पादैः किरणैः भुवनं विश्वं पुनाति तथा सः यशोभद्रः गुरुः प्रभाते निरेः पर्वतात् समुत्तीर्य पादैः चरणैः तापसपुर नाम नगरम् अपुनात् ॥४५६॥

सरतार्थ :- अथ प्रभाते यथा पूषा सूर्यः पर्वतात् समुत्तीर्य किरणैः भुवनं पुनाति तथा सः यशोभद्रः गुरुः प्रभाते पर्वतात् समुत्तीर्य पादैः तापसपुर नगरम् अपुनात् ॥४५६॥

गुणशाली :- प्रभाते ते शुद्धभस्मराज भूष पर्वत पश्चमी उत्तरीने सूर्यनी चेडे पोतानीं यशुणे वडे (पक्षे-किशुणे वडे करीने) नापसपुर नामना नगरने पश्चिन्ने करवा छापवा ॥४५६॥

हिन्दी :- फिर प्रभात होने के बाद वे गुरुमहाराज भी पर्वत पर से उतर कर सूर्यसमान अपने चरणों से (पक्षे किरणों से) तापसपुर नामक नगरी को पवित्र करने लगे ॥४५६॥

भारती :- जंतर सकाळी जसा सूर्य पर्वतावरून उतरून आपल्या किरणांनी सर्व विश्वाला पवित्र कर्तो त्याप्रमाणे सकाळी यशोभद्र गुरुंनी पर्वतावरून उतरून आपल्या चरणांनी तापसपुर नगराला पवित्र केले ॥४५६॥

English :- At dawn, the high-priest climbed down the hill and began taking his auspicious feet all around the city of Tapasapur

तदा तस्य गुरोः पार्श्वे, दमयन्त्यप्ययाचत ॥
देहि मह्यमपि ज्ञात-व्रतं शाश्वतसौख्यदम् ॥४५४॥

अन्यः :- तदा तस्य गुरोः पार्श्वे दमयन्ती अपि अयाचत-हे ज्ञातर् शाश्वतसौख्यद व्रत मह्यम् अपि देहि ॥४५४॥

विवरणम् :- तदा तस्मिन् समये तस्य यशोभद्रगुरोः पार्श्वे समीपे दमयन्ती अपि अयाचत-प्रार्थयत-हे ज्ञातर्! सुखम् एव सौख्यं शाश्वद् भव शाश्वत शाश्वत च तद् सौख्यं च शाश्वत-सौख्यं शाश्वतसौख्यं ददाति इति शाश्वतसौख्यदं चिरन्तनसुखद व्रत मह्यम् अपि देहि यच्छ, इति ॥४५४॥

सरलार्थ - तदा तस्य यशोभद्रगुरोः समीपे दमयन्ती अपि प्रार्थयत- हे ज्ञातर् चिरन्तनसुखद व्रत मह्यम् अपि दत्त ॥४५४॥

गुणशाली :- यद्यी ते यथा ते यशोभद्र गुरुभट्टारक्ष्य पासं दमयन्ती यशु यशना करवा लागी है, हे भगवन् ! भने यशु शाश्वतं सुभ आपनहुं यारिन्ध आपो ? ॥४५४॥

हिन्दी - फिर उस समय उन यशोभद्र गुरुमहाराज के पास दमयती भी याचना करने लगी, हे भगवन् ! मुझे भी शाश्वत सुख देनेवाला चारित्र देना ॥४५४॥

मराठी - मग तेका यशोभद्रगुरुमहाराजाजवळ दमयतीने पण याचना केली की, हे भगवान् ! मला पण शाश्वत सुख देणारे चारित्र द्या ॥४५४॥

English - Then at that time, the high-priest Yashobadra was asked by Damyanti to help her to understand the best way to attain eternal bliss । e - to become a priestess.

अथ सिद्धशरीरं तद्, देवदानवमानवाः ॥

चन्दनागुरुकाष्ठौघ - चितायां चकुरग्निप्तात् ॥४५२॥

अन्वय :- अथ तत् सिद्धशरीरं देवदानवमानवाः चन्दनागुरुकाष्ठौघचितायाम् अग्निप्तात् चकुरः ॥४५२॥

विवरणम् :- अथ अनन्तर तद् सिद्धस्य शरीरं सिद्धशरीर देवाश्च दानवाश्च मानवाश्च देवदानवमानवाः चन्दनानि च अगुरुणि च चन्दनागरुणि चन्दनागुरुणा काष्ठानि चन्दनागरुकाष्ठानि, चन्दनागरुकाष्ठानाम् ओघः चन्दनागरुकाष्ठौघ-चन्दनागुरुकाष्ठौघेन विरचिता चिता चन्दनागरुकाष्ठौघचिता तस्या चन्दनागरुकाष्ठौघचितायाम् अग्ने-अधीन अग्निप्तात् चकुरः अकुर्वन् ॥४५२॥

सरताप :- अथ तद्सिद्धशरीरं देवदानवमानवा-चन्दनागरुकाष्ठौघचितायाम् अग्ने अधीनम् अकुर्वन् ॥४५२॥

गुणरत्नी :- पृथ्नी ते सिद्ध भगवान्नां शरीरान्ते देवो, दानवो तथा भयुष्योश्चे भणीने, यंदन तथा अगुरुना अग्निनी चिता अङ्गीते तेभि अग्निशंसंशिर ३र्थो. ॥४५२॥

हिन्दी :- फिर सिद्ध भगवान के उस शरीर को देवो, दानवो और मनुष्यो ने मीलकर चदन, अगुरुके काष्ठो की चिता रचाकर उसमें अग्निस्त्कार किया ॥४५२॥

नराठी :- नतर त्या सिद्धभगवानाच्या शरीराला देव, दानव आणि मनुष्यानी मिळून चदन तसेच अगुरुच्या काष्ठाची चिता रचून त्यात अग्निप्तात् केले. (जाळले) ॥४५२॥

English :- Then the body of the Siddhe was burnt by the sandal wood and a kind of sweet smelling wood (Angaru) by the Gods, Goblins and the mortal beings of the earth

ततः प्रव्रज्य तत्पार्श्वे, निरावाणत्स तद्विरा ॥

शुक्लध्यानाग्निनिर्दग्धघातिकर्माप केवलम् ॥४५०॥

अन्वयः :- ततः तत्पार्श्वे प्रव्रज्य तद् निरा निरौ आणत्स शुक्लध्यानाग्निनिर्दग्धघातिकर्मा केवलम् आप ॥४५०॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं तस्य यशोभद्रसूरीश्वरस्य पार्श्वे. तत्पार्श्वे. तस्मिन् तत्पार्श्वे प्रव्रज्य दीक्षा लात्वा तस्य यशोभद्रसूरिवरस्य नीः तद्वीः तथा तद्वीरा वाण्या निरौ पर्वते आणत्स एत्स शुक्ल च तद् ध्यान च शुक्लध्यान शुक्लध्यानस्य अग्नि पावकः शुक्लध्यानाग्निः । आत्मगुणान् ध्वन्तीत्येव शीलानि घातीनि च तानि कर्माणि च घातिकर्माणि । निर्दग्धानि घातिकर्माणि येन स- निर्दग्धघातिकर्मा केवल ज्ञानम् आप प्राप ॥४५०॥

सतार्थ :- तत तरस्य यशोभद्रसूरिश्वरस्य पार्श्वे प्रव्रज्य तद्वाण्या पर्वते आणत्स शुक्लध्यानाग्निना निर्दग्धघातिकर्मा केवलम् आप । शुक्लध्यानेन घातिकर्माणि विनाशय केवलज्ञानमाप ॥४५०॥

शुद्धशब्दाः :- पृथी तेभन्ती पार्श्वे यारित्र्य लब्धेने, तथा तेभन्ता ०१ यश्नधी आ पर्वत पर आदीने, शुद्ध ध्यानइपी अग्निधी धातिइभोने आदीने छुं इव लब्धान् पार्श्वो छुं. ॥४५०॥

हिन्दी :- फिर उनके पास चारित्र्य लेकर, और उनके वचन से इस पर्वत पर आ कर शुक्ल ध्यानरूपी अग्नि से घातिकर्मों को जलाकर मैने केवलज्ञान पाया है ॥४५०॥

मराठी :- नंतर यशोभद्रसूरीजवळ चारित्र्य घेऊन, त्याच्या वचनाने या पर्वतावर देऊन शुक्लध्यानरूपी अग्नीने घातिकर्माना जाळून मी केवलज्ञान प्राप्त केले आहे ॥४५०॥

English :- Therefore after becoming a meditant, he came to this mount as it was told to him by the priest and went into deep meditation and burnt away his blazing sins and attained final liberation

ततश्चाचिन्तयमहं, हहा धिग्मे प्रमादिताम् ॥

नाकार्षमुज्ज्वलं धर्ममहार्ष जन्म मानुषम् ॥४४८॥

अन्वय :- ततः अह आचिन्तयम् । मे प्रमादिता धिग् । उज्ज्वल धर्म न अकार्ष, तेन मानुष जन्म अहार्षम् ॥४४८॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरम् अहम् अचिन्तयं व्यचारयं-हहा! मे मम प्रमादः अस्य अस्ति इति प्रमादी । प्रमादिनः भावः प्रमादिता तां प्रमादितां अनवधानतां धिग् अस्तु । उज्ज्वल तेजस्विन धर्म न अकार्षम् अकरव तेन मनुषस्य इव मानुष जन्म अहार्ष व्यर्थ यापितवान् ॥४४८॥

सरलार्थ :- तदनन्तरम् अह अद्यावत् । मम प्रमादिता धिग् अस्तु । अह उज्ज्वल धर्म न अकरव तेन मानुष जन्म अहम् ॥४४८॥

गुणशाली :- पण्डित्वात्मानं, अरेरे ! भारं प्रमादीपणाने धिक्कार छे । मे निर्मल येवुं (इह पाण्ड) धर्मार्थ इयुं नहीं, अने तेधी आ मनुष्यजन्मने तुं (इडिडभा) छारी गयो छुं ॥४४८॥

हिन्दी - फिर मैं विचार करने लगा कि, अरेरे ! मेरे प्रमादीपन को धिक्कार है । मैंने कुछ भी निर्मल धर्मकार्य किया नहीं, और इस मनुष्यजन्म को मैं व्यर्थ मे हार गया हूँ ॥४४८॥

मराठी :- मग मी चिंतन करू लागलो की, अरेरे ! माझ्या प्रमादीपणाता धिक्कार असो, मी अतिशय उज्ज्वल असलेल्या धर्माचे आचरण केले नाही व दुर्लभ मनुष्यजन्म व्यर्थ घालविला ॥४४८॥

English - He then wonders and ddsdams his laziness He has just wasted this human-life of his without doing any meritable deed

तत्र तं श्रेयसीभक्ति-मुनिराजमयदिषम् ॥

व्याख्यामशृणुवं कर्णकुरङ्गप्रीतिगीतिकायम् ॥४६६॥

अन्वयः- तत्र श्रेयसीभक्तिः अहं तं मुनिराजम् अवदिषम् । कर्णकुरङ्गप्रीतिगीतिकां व्याख्याय अशृणुचम् ॥४६६॥

विवरणम् :- तत्र तस्यां नगर्यां श्रेयसी कल्याणकारिणी भक्तिः यस्य सः श्रेयसीभक्तिः अहं तं मुनीनां राजा मुनिराजः तं मुनिराजं यशोभद्रं अवन्दे। कर्णो एव कुरङ्गो कर्णकुरङ्गो । कर्णकुरङ्गो प्रीणाति इति कर्णकुरङ्गप्रीतिश्चासौ गीतिका च, ता कर्णकुरङ्गप्रीतिगीतिकां इव व्याख्यां प्रवचनम् अशृणुव अशौचम् ॥४६६॥

सरताद :- तत्र कल्याणकारिणीभक्तिः अहं तं यशोभद्रमुनिराजम् अवन्दे । कर्णहरिणप्रीतिकान्तगीतिकं प्रवचनम् अशृणवम् ॥४६६॥

पुनरासी :- न्यां इत्याहुः। आसी भक्तिवाण। येवा भेते भुतिशब्दे वांटा, तथा इणोडुपी उशब्दे आवांटा आपनार भनोडर गायन शरभी भेते भनी धर्मदशना सांभणी. ॥४६६॥

हिन्दी :- वहाँ कल्याणकारी भक्तिवाले उन मुनिराज को और कर्णरूपी हरिन को आनन्द देनेवाले गायन के जैसी उनकी धर्मदशना मैंने सुनी ॥४६६॥

मराठी :- तेथे कल्याणकारक भक्ति असलेल्या मी त्या यशोभद्र आचार्यांना वन्दन केले व कानरूपी हरिणांना आनन्द देणाऱ्या गीताप्रमाणे मुनिराजाची धर्मदेशना ऐकली. ॥४६६॥

English :- The Kevalmuni than went to bow down to the high-priest who was conducive to happiness and prosperity. He than sat down to hear the lecture of the high-priest which was as sweet and beautiful as music which seemed like a deer that had stopped suddenly to taste the sweetness of the song.

क्रमेण ते यशोभद्रा, जाता ह्यागमपाखाः ॥

विजङ्घुश्च महीपीठे, भव्यबोधकृते शुभाः ॥४४४॥

अन्वय :- क्रमेण ते यशोभद्राः आगमपाखाः जाताः । शुभाः ते भव्यबोधकृते महापीठे विजङ्घुः ॥४४४॥

विवरणम् :- क्रमेण अनुक्रमेण ते यशोभद्राः पारं गच्छन्ति इति पाखाः । आगमाना पाखाः आगमपाखाः सिद्धान्तपाङ्गताः जाताः अभवन् अजायन्ता शुभाः कल्याणकारिणः शुभदर्शनाः, ते भव्याना बोधः भव्यबोधः भव्यबोधस्य कृते भव्यबोधकृते भव्यबोधहेतोः मह्याः पीठ महीपीठं तस्मिन् महीपीठे पृथ्वीतले विजङ्घुः व्यवहर्त् ॥४४४॥

सरलार्थ - क्रमेण ते यशोभद्रा आगमपाखाः जाताः कल्याणकारिण ते भव्यबोधहेतोः पृथ्वीतले व्यवहर्त् ॥४४४॥

पुनरावृत्ति :- यशोभद्र भुति तैर्न भागभोना पाखाभी यथा, तथा अप्य ज्ञेते बोध पभाया भाटे ते शुभ भाधर्त् पृथ्वीतले पर विहार ३२५ ६७५ ॥४४४॥

हिन्दी - अनुक्रम से वे यशोभद्रमुनि जैन आगमो के पाखामी हुए और भव्यजीवो को बोध कराते वह शुभ आचार्य पृथ्वीतले पर विहार करते लगे ॥४४४॥

मराठी :- क्रमाने ते यशोभद्रमुनि जैन आगमात पारवात झाले आणि भव्यजीवाना बोध करण्यासाठी ते शुभ आचार्य पृथ्वीतलावर विहार करू लागले ॥४४४॥

English :- Then in due-course Shri Yashobhadra studied and attained Knowledge of all the sacred books (Aagams) and then went about from place to place transmitting the knowledge and vigilance and preaching to the people about the jain religion.

ततः केवललिनास्थापि, कोशलायां नलानुजः ॥

कूबरः कुरुते राज्यमहं तस्यास्मि नन्दनः ॥४४२॥

अन्वय :- ततः केवललिना आस्थापि कोशलाया नलानुजः कूबरः राज्य कुरुते। तस्य अह नन्दन अस्मि ॥४४२॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं केवललिना मुनिना आस्थापि अकथ्यता अनुजायते इति अनुजः नलस्य अनुजः नलानुजः कूबर कोशलाया राज्य कुरुते । तस्य कूबरस्य अह नन्दनः पुत्रः अस्मि ॥४४२॥ .

सरलार्थ :- तदनन्तर केवललिना मुनिना अकथ्यत । नलस्य अनुजः कूबरः कोशलायां नलानुजः कुरुते । तस्य कूबरस्य अह नन्दनः अस्मि ॥४४२॥

गुजराती :- તતઃ કેવલલિના ભુનિના આસ્થાપિ અકથ્યતા અનુજાયતે ઇતિ અનુજઃ નલસ્ય અનુજઃ નલો નાનુજ કુરે છે, અને હું તે કૂબરનો પુત્ર છું. ॥૪૪૨॥

हिन्दी - तब केवली भगवाने कहा कि, कोशला नामक नगरी में नलराजा का कूबर नामक छोटा भाई राज्य करता है, और मैं उस कूबर का बेटा हूँ ॥४४२॥

मराठी - तेव्हा केवलीभगवान म्हणाले - कोशलनावाच्या नलराजात नलराजाचा कूबरनावाचा लहान भाऊ राज्य करीत आहे, मी त्या कूबराचा मुलगा आहे ॥४४२॥

English - The Kevalmuni replied that, in a city named Koshala, King Nal's younger brother Kubar ruled the city and he happened to be the son of Kubar

કેવલત્વપિ વખાણે ત, ગુરુર્વાસ્પતિ તે વ્રતમ્ ॥

સૂરિ: શ્રીમાન્ યશોભદ્રો, ગુરુરેષ મમાપ્યમૂત્ ॥૩૪૦॥

અન્ય :- કેવલી અપિ ત વખાણે-તે વ્રત શ્રીમાન્ યશોભદ્ર: સૂરિ: ગુરુ: વાસ્પતિ । एष. मम अपि गुरु: अभूत् ॥३४०॥

વિવરણમ્ :- કેવલી અપિ ત તાપસ વખાણે અભાવત-શ્રી: અસ્ય અસ્તિ શ્ચિતિ શ્રીમાન્ યશોભદ્ર: સૂરિ: ગુરુ: તે તુભ્ય વ્રત વીક્ષા વાસ્પતિ અર્પયિષ્યતિ । एष: मम अपि गुरु: अभूत् अभवत् बभूव ॥३४०॥

સરલાર્ધ :- કેવલિમુનિ. અપિ ત તાપસમ્ અભાવત । શ્રીમાન્ વશોભદ્ર: સૂરિ. ગુરુ. તુભ્ય વ્રત અર્પયિષ્યતિ । एष: मम अपि गुरु अभवत् ॥३४०॥

ગુજરાતી :- ત્યારે તે કેવલી મુનિશરણે પણ તે કુલપતિને કહ્યું કે, મારા ગુરુ તમોને ચારિત્ર આપશે, કેમ કે શ્રીમાન્ યશોભદ્ર નામના

હિન્દી :- तब उस केवली मुनिराज ने उस कुलपति से कहा कि, मेरे गुरु तुम्हें चारित्र देगे, क्योंकि कि श्रीमान यशोभद्र नामक जो आचार्य है, वह मेरे भी गुरु थे ॥३४०॥

મરાઠી :- नतर केवलिमुनिराज पण त्या कुलपतीला म्हणाले - श्रीमान् यशोभद्र नावाचे आचार्य गुरु तुला दीक्षा देतील ते माझे सुखा गुरु होते ॥३४०॥

English :- At this the Kevalmuni replied that his former teacher named Shri Yashobhadra who was a religious perceptor would help him to become a preist

विषाकमेतं कोपस्य, हं हो पश्यत पश्यत ॥

तपोनिष्ठितदेहोऽपि । सर्पतामाप कर्परः ॥४३८॥

अन्यः :- हं हो । एतं कोपस्य विषाक पश्यत पश्यत ? तपोनिष्ठितदेहः अपि कर्परः सर्पताम् आप ॥४३८॥

शिवरणम् :- हं हो भोः । एतं कोपस्य कोपस्य विषाक परिणामफल पश्यत पश्यत अवलोकयत । तपसि निष्ठितः तपोनिष्ठितः देहः यस्य सः तपोनिष्ठितदेहः अपि कर्परः सर्पस्य भवः सर्पता तां सर्पतां आप प्राप ॥४३८॥

रत्नतार्प - ३ रे । एतं कोपस्य फलम् अवलोकयत अवलोकयत । तपोनिष्ठितदेह अपि कर्पर तापसः सर्पताम् आप ॥४३८॥

गुणशाली :- भरे । तपो निष्ठितः विषाक पश्यत पश्यत । तप तपी तपीने शरीरने भली नाभ्यः एतां भृशं दुःखं नाभसः शरीरभागेन भविष्यति । ॥४३८॥

हिन्दी - अरे तुम सब यह क्रोध का परिणाम देखो । देखो । तप तपकर शरीरको जला डाला फिर भी मैं कर्पर तापस सर्परूप को प्राप्त हुआ ॥४३८॥

मराठी - लोक हो । तुम्ही सर्वज्ञ क्रोधाचा परिणाम पाहा ? पाहा ? तपश्चर्या करून करून शरीर सुकवून टाकले तरी पण मी हा कर्पतापस सर्प बनलो. ॥४३८॥

English - He continues saying that when he had done those severe penances and thus burnt his body in the process, but still had to undergo the hideous form of a snake in his next life just for the sake of his wrathful anger

तांस्तापसान् प्रीत्या, सम्भाव्य प्रशमोज्ज्वलः ॥
समग्रं क्षमयामास प्राक्तनं कोपविप्लवः॥४३६॥

अन्वय :- अथ प्रशमोज्ज्वलः सः प्रीत्या तान् तापसान् सम्भाव्य प्राक्तन समग्र कोपविप्लव क्षमयामास ॥४३६॥

विवरणम् :- अथ प्रशमेन उज्ज्वलः प्रशमोज्ज्वलः सः प्रीत्या प्रेम्णा तान् तापसान् सम्भाव्य आहूय प्राग्भवं प्राक्तनं पुरातनं समग्र अखिलं कोपस्य विप्लवः उपद्रवः कोपविप्लवः तं कोपविप्लव क्षमयामास अक्षाम्यत् ॥४३६॥

सरलार्थ :- अथ प्रशमोज्ज्वलः सः प्रीत्या तान् तापसान् आहूय पुरातनम् अखिल कोपविप्लवम् अक्षाम्यत् ॥४३६॥

उज्ज्वली :- पछी शान्तपुण्यणी निर्भय धरोलो ते देव प्रीतिपूर्वक ते तापसोने भोलावीने, मोलाना पूर्व आचरेला दोधना सर्व उपद्रव भाटे तेओने भभावया लाये. ॥४३६॥

हिन्दी :- फिर शांति से निर्मल हुआ वह देव प्रीतिपूर्वक उन तापसों को बुलाकर, स्वयं पहले आचरण किये हुए क्रोध के सर्व उपद्रव के लिये उनसे क्षमा मांगने लगा ॥४३६॥

मराठी :- नंतर प्रशमसाधनेने निर्मळ झालेल्या त्या देवाने त्या सर्व तापसाना बोलावून आपण पूर्वी कोणाच्या भला दिलेल्या त्रासाबद्दल सर्वांची क्षमा मागितली. ॥४३६॥

English :- So the God who had turned soft-hearted then turned towards the other monks who he had formerly hurt, and asked them for forgiveness

अधुनावधिना मात - विदित्वा त्वामिह स्थिताम् ॥
धर्मदात्रीं नमस्कर्तुं, तव शिष्योऽहमागमम् ॥४३४॥

अन्वय :- हे मातर ! अधुना अहं तव शिष्यः अवधिना त्वाम् इह स्थिता विदित्वा धर्मदात्री त्वा नमस्कर्तुं इह आगमम् ॥४३४॥

विषरणम् :- हे मातर ! अधुना अहं तव शिष्यः अवधिना अवधिज्ञानेन त्वाम् इह स्थिता विदित्वा शास्त्रा धर्मस्य दात्री धर्मदात्री ता धर्मदात्रीं नमस्कर्तुं वन्दितुं इह आगमम् ॥४३४॥

सरत्कार्थ :- हे मातर! अगुना अहं तव शिष्य अवधिज्ञानेन त्वाम् इह ज्ञात्वा धर्मदात्री त्वा वन्दितुम् इह आगमम् ॥४३४॥

श्रुश्रुश्री :- हे माताम् ! आ सधये अवधिज्ञानधी तभोने भडीं रडेला जगुनीने तभशे शिष्य भेपो तुं तभो धर्म आपनाशने (धर्मश्रुश्रुश्रीने) नभस्कार करवा भाटे आवेला छुं ॥४३४॥

हिन्दी :- हे माताजी! इस समय अवधिज्ञान से आप को यहाँ जानकर आप का शिष्य मैं धर्मगुरुणी को नमस्कार करने यहाँ आया हूँ ॥४३४॥

मराठी :- हे माते ! आता मी अवधिज्ञानाने व् येथे आहोस असे जाणते आणि शिष्य म्हणून धर्माची दीक्षा देणाऱ्या तुला वन्दन करण्यासाठी येथे आलो ॥४३४॥

English - So, he says that through his Avathigyan he had known that she was residing here So he had come down to bow down to her and taking her as a teacher, to be her student

तत्प्रभावाज्जनिषि । सौधर्मेऽहं सुरोत्तमः ॥
मातर्विमाने कुसुमसमृद्धे कुसुमप्रभः ॥४३२॥

अन्वय :- हे मातर ! तत्प्रभावाद् अह सौधर्मे कुसुमसमृद्धे विमाने कुसुमप्रभः सुरोत्तमः अजनिषि ॥४३२॥

विवरणम् :- हे मातः ! तस्य ध्यानस्य प्रभावः तत्प्रभावः तस्मात् तत्प्रभावाद् तद् ध्यानप्रभावाद् अह कुसुमसमृद्धे नाम्नि विमाने सौधर्मे प्रथमदेवलोके कुसुमप्रभः सुरेषु देवेषु उत्तमः सुरोत्तमः अजनिषि अजाये । सौधर्मदेवलोके कुसुमप्रभः सुरोत्तमः अश्वत्मा ॥४३२॥

सरलाय :- हे मात । तत्प्रभावाद् अह कुसुमसमृद्धे विमाने सौधर्मे कुसुमप्रभः सुरोत्तमः अजनिषि ॥४३२॥

गुणराती :- हे भगवती ! ते ध्यानना प्रभावाय तुं कुसुमसमृद्ध नामना । विमानभां कुसुमप्रभा नामना । सौधर्म देवलोकां उत्तम देव नरीडे उत्पन्न भयो ॥४३२॥

हिन्दी :- हे मातजी ! उस ध्यान के प्रभाव से मैं कुसुमसमृद्ध नामक विमान में कुसुमप्रभा नामक सौधर्म देवलोक में उत्तम देव के रूप में उत्पन्न हुआ ॥४३२॥

मराठी :- हे माते ! त्या ध्यानाच्या प्रभावाने मी कुसुमसमृद्ध नावाच्या विमानात सौधर्म देवलोकात कुसुमप्रभ नावाचा श्रेष्ठ देव म्हणून उत्पन्न झालो ॥४३२॥

English - Then he addressed Damyanti as a mother and told her that, when he had died and due to the impact and influence of his meditation, had got a chance to enter an aeroplane named Kusumsamrudha and became a God in a heaven named Saudharma

प्राणजन्मवृत्तं वृत्तान्तं, समस्तमपि तत्क्षणात् ॥
अहं साक्षाद्विवाददर्शमादर्श इव बिम्बितम् ॥४३०॥

अन्वय :- तत्क्षणात् अहम् आदर्शे बिम्बितम् इव समस्तम् अपि प्राणजन्मवृत्तान्तं साक्षात् अदर्शम् ॥४३०॥

विवरणम् :- स चासौ क्षणश्च तत्क्षणः तस्मात् तत्क्षणात्, अह आदर्शे बिम्बितम् इव समस्तं सर्वम् अपि प्राक् च तद् जन्म च प्राणजन्म, प्राणजन्मवृत्तान्तः प्राणजन्मवृत्तान्तः त प्राणजन्मवृत्तान्त साक्षात् अदर्शम् अपश्यम् ॥४३०॥

सरलाय :- तत्क्षणात् अहम् आदर्शे बिम्बितम् इव अखिलम् अपि पूर्वजन्मवृत्तान्त साक्षात् अपश्यम् ॥४३०॥

भुवनेश्वरी :- पछी जाले साक्षात् अशिसाभिं प्रतिबिम्बित थुं छेथ तेभ तुं तेज भाले भरा पूर्व जन्मभिं भनेवा सर्व वृत्तान्ते जेवा।
वाजये।

हिन्दी :- उसी क्षण मेरे पूर्व जन्म का सारा वृत्तान्त जैसे आइने में प्रतिबिम्बित हुआ हो ऐसा मैंने साक्षात् देखा ॥४३०॥

मराठी :- त्याक्षणीच मला माझ्या पूर्वजन्मातील सारा वृत्तान्त आरशात प्रतिबिंबित झाल्याप्रमाणे साक्षात् दिसला ॥४३०॥

English :- Then just as one sees his/her reflection in a mirror, in the same way he happened to see clearly all the happenings about his past life

तदाकर्ण्य मयाऽचिन्ति, जीवहत्यारतः सदा ॥

निःशूको दन्दशूकोऽहं, कस्यां यास्यामि दुर्गतौ ॥४२८॥

अन्वय :- तद् आकर्ण्य मया अचिन्ति । सदा जीवहत्यारतः निःशूकः अहं दन्दशूकः कस्यां दुर्गतौ यास्यामि ॥४२८॥

विवरणम् :- तद् आकर्ण्य निशम्य भया अचिन्ति व्यचारि । सदा नित्य जीवाना प्राणिना हत्याः जीवहत्याः जीवहत्यासु रतः तत्परः निरतः जीवहत्यारतः जीवहिसानिरतः निःशूको निश्शूलः शूलरहितः अहं कुत्सित दशति इति दन्दशूकः सर्पः कस्या दृष्टा चासौ गतिः च दुर्गतिः तस्यां दुर्गतौ यास्यासि गमिष्यामि ॥४२८॥

सरलार्थ :- तच्छ्रुत्वा मया व्यचारि सदा जीवहत्यातत्पर निश्शूल अहं दन्दशूकः सर्पः कस्या दुर्गतौ यास्यामि ॥४२८॥

शुश्रूषामी :- ते सांभ्रणी भे विद्यपुत्रे श्वघडिंसाभां नृ भेषा आसक्त धयेद्यो दुं निर्दयः सर्पः (ओश्रु आश्रु) अहं दुष्ट गतिभिः नृभ्यः ॥४२८॥

हिन्दी - यह सुनकर मैंने विचार किया कि जीवहिसा मे हमेशा आसक्त हुआ मैं निर्दयी सर्प (कौन जाने) किस दुष्ट गति में जाऊगाँ ॥४२८॥

मराठी :- ते ऐकून मी विचार करू लागलो की, मी तर सतत प्राण्याची हिंसा करण्यात तत्पर असलो हिंसा करूनही मला दुःख होत नाही अत्यंत निर्दय असा मी सर्वधोनीवून कोणत्या दुर्गतीत जाईन ॥४२८॥

English - He wondered that as he was a cruel and a boistrious being who had killed so many lives in which a torturous life will he be reincarnated later

अग्रे तापसमन्येधुर्वर्षत्यमभोधरे पुरा ।

मातस्त्वामहमश्रौषं, दिशन्तीं धर्ममद्भुतम् ॥४२६॥

अन्वय :- अन्येधुः हे मातः अभोधरे वर्षति सति तापसम् अग्रे अद्भुत धर्म दिशन्ती त्वाम् अहं पुरा अश्रौषम् ॥४२६॥

विवरणम् :- अन्येधुः अन्यस्मिन् दिने हे मातर ! अभभासि धरति इति अभोधरः जलधरः तस्मिन् अभोधरे जलधरे मेघे वर्षति सति तापसं अग्रे अद्भुत धर्म दिशन्ती उपदिशन्ती त्वा अहं पुरा अश्रौष अशृणवम् ॥४२६॥

सरलार्थ - अन्वस्मिन् दिने हे मातर ! वारिदे वर्षति सति तापस अग्रे अद्भुत धर्म उपदिशन्ती त्वां अहं पुरा अशृणवम् ॥४२६॥

गुजराती :- પડી એક દિવસે હે માતાજી! જ્યારે અહીં વરસાદ વરસતો હતો ત્યારે, આ તાપસોની આગળ તેમણે ધર્મનો આશ્ચર્યકારક ઉપદેશ આપતા હતા, તે ઉપદેશ મેં પણ સાંભળ્યો.

हिन्दी :- फिर एक दिन हे माताजी ! जब यहाँ बरसात हो रही थी तब आप इन तापसों को आप धर्म का आश्चर्यकारक उपदेश दे रही थी वह मैंने भी सुना ॥४२६॥

मराठी :- नंतर एके दिवशी हे माते! जोका इथे पाऊस पडत होता, तेका तू या तापसाच्या समोर आश्चर्यकारक कर्माचा उपदेश देत होती तो उपदेश मी पण ऐकला. ॥४२६॥

English :- Then he said that, on the day when it was raining cats and dogs, he had heard the pious and eminent enlightenment (counsel) of Danyanti which was astonishing and marvellous

कदाचिद्भवती दृष्ट्वा, दुष्टात्माभावमुत्फणः ॥

त्वयाऽपाठि नमस्कारः, सोऽभून्मे गतिकीलकः ॥४२४॥

अन्तरः :- दयाचिद् भवतीं दृष्ट्वा दुष्टात्मा अह उत्फणः आधाम्। तदा त्वया नमस्कारः अपाठि । सः नमस्कारः मे गतिकीलकः अभूत् ॥४२४॥

दिवरथम्, कदाचिद् भवतीं त्वा दृष्ट्वा अवलोक्य दुष्टः आत्मा यस्य सः दुष्टात्मा अहम् उद्गतः फणः यस्य सः उत्फणः अधामम्। तदा तस्मिन् समये त्वया नमस्कारः मन्त्रः अपाठि अपठ्यता सः नमस्कारमन्त्रः मे मम गतेः कीलकः गतिकीलकः गतिदयकं अभूत् अभवत् ॥४२४॥

सरलार्थः :- कदाचिद् भवती निरीक्ष्य दुष्टात्मा अहम् उत्फण त्वा प्रति अयावं । तदा त्वया नमस्कारमहामन्त्र अपठयत । स नमस्कारमहामन्त्र मम वातिसोपक अभवत् ॥४२४॥

शुभ्ररानी. :- धृष्टी भेद द्विवश तथोने भेर्धने दुष्ट हृदयवाणो भेवो जुं, उग्रो हेणुः क्रीने (तभाश तर्क) द्रोयो, पशुं तभोभे न तर्कः। एतः कथो, ते पाठ भारी गतिने रोडन्तरो धर्ध भयो. ॥४२४॥

हि दी - फिर एक दिन आप को देखकर दुष्ट हृदयवाला मैं, फन फैला कर कर आप के ओर दोड़ा, लेकिन आप ने नवकार का पाठ किया, वह पाठ मेरी गति को रोकनेवाला हुआ ॥४२४॥

मराठी. - नंतर एकदा तुम्हाला पाहून दुष्टात्मा मी फणा उभारून तुमच्याकडे पावत आलो तेव्हा तुम्ही नवकार महामन्त्राचे पठून केले त्यामुळे माझी गती रोकली गेली ॥४२४॥

English - Then one day, he who had a harsh and a cruel heart ran at Danyanti lifting up his hood to strike her But when he heard the Navkar mantra being blurted by her, he was literally stopped and become numb with astonishment

ततस्तान् प्रति मत्क्रोधज्वालाजिह्वे ज्वलत्पलम् ॥
तेषामेवावगणना, घृताहुतिरिवाभवत् ॥४२२॥

अन्वय :- ततः तान् प्रति मत्क्रोधज्वालाजिह्वे अल ज्वलति सति तेषाम् एषा अवगणना घृताहुति. इव अभवत् ॥४२२॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तर तान् तापसान् प्रति मम क्रोधः मत्क्रोधः । ज्वाला एव जिह्वा यस्य स; ज्वालाजिह्वः अग्निः । मत्क्रोध. एव ज्वालाजिह्वः मत्क्रोधज्वालाजिह्वः, तस्मिन् मत्क्रोधज्वालाजिह्वे मम क्रोधाग्नौ अलमत्यर्थं ज्वलति सति तेषाम् एषा अवगणना घृतस्य आहुतिः घृताहुतिः इव अभवत् । मत्क्रोधाग्निः विशेषेण प्रज्वलितः इत्यर्थः । घृताहुत्या यथा अग्नि- विशेषेण प्रज्वलति तथा तेषामवगणनया मम क्रोधाग्निः विशेषेण प्राज्वलत् ॥४२२॥

सन्तार्थ :- तत तान् तापसान् प्रति मम क्रोधाग्नि अत्यर्थं प्राज्वलत् । तेषाम् एषा अवगणना घृताहुति इव अभवत् । मम क्रोधमुद्धीपयत्वा ॥४२२॥

गुणशाली :- ते तापसो भूत्ये भारो क्रोधघृणी अग्निं तो भूय ज्वलंत उत्तो, तेषां तेभ्योनी आ (भारो भूत्येनी) अवगणना धृतनी आहुतिसमान धर्त. (अर्थात् तेभ्यो भूत्ये भारो क्रोध घृद्धि पाभ्यो.) ॥४२२॥

हिन्दी - उन तापसो के प्रति मेरा क्रोधरूपी अग्नि तो भडका हुआ था उसमे उनकी यह (मेरी) अवगणना धी की आहुतिसमान हुई (अर्थात् उनके प्रति मेरा क्रोध बढ़ गया) ॥४२२॥

मराठी - मग त्या तापसाबद्दल माझा क्रोधरूपी अग्नि अतिशय भडकला त्यात त्यानी केलेली अवगणना गुपाच्या आहुतिप्रमाणे माझा राग (क्रोध) अतिशय भडकविण्यास कारण झाली ॥४२२॥

English - His anger towards them was already flying to its heights but after the insult they had put more ghee, (means increased his disrespect all the more) in his fire filled blazing anger

भग्नदन्तश्च तत्राहं, भूभुत्परिणतोऽभवम् ॥

अस्थायं समाह्वयत्पार्तो, नरके नारको यथा ॥४२०॥

अन्वय :- भग्नदन्तः अहं तत्र भूभुत्परिणतः अभवम् । अतः नरके नारकः यथा अत्यार्तः अहं तत्र समाह्वय् अस्थायम् ॥४२०॥

विवरणम् :- भग्नः श्रुतिताः दन्ताः रक्षणाः यस्य सः भग्नदन्तः अहं तत्र तस्मिन् गह्वरे भुव त्वभर्तते इति भूभुत् । भूभुति परिणतः भूभुत्परिणतः अभवम् । अतः तस्मात् नरके नारकः यथा अत्यार्तः अतिपीडितः अहं तत्र समानाम् अहनां समाहारः समाह्वयः समाह्वयः अस्थायम् ॥४२०॥

सरलार्थ - श्रुतिवदन्तः अहं तत्र भूभुत्परिणत मूर्च्छितः अभवम् । तत्र यथा अतिपीडित नारकः नरके वसति तथा अतिपीडित अहं तत्र समाह्वय् अरथा ॥४२०॥

अङ्गरासी :- लांगी गयेला दानवाणो तुं त्यां पर्वतनी दशाने प्राप्त पयो, अर्थात् बेळान धरुं गयो. अने अये शीते नरकभां नारकीनी येठे अन्यां पीडा पाभलो तुं त्यां सात दिवसो सुधी पडी रहो. ॥४२०॥

हिन्दी - जिसके दात दूट गये हैं ऐसा मैं उस पर्वत की दशा को प्राप्त हुआ, अर्थात् बेभान हो गया और इस प्रकार नरक में जिस तरह अत्यन्त दुःख सहना पड़ता है उसी प्रकार सात दिन तक मैं वहीं पड़ा रहा ॥४२०॥

मराठी - दात तुटल्यामुळे मी पर्वतासारखा जड बेभान झालो आणि अतिशय पीडलेला नारकां जोब जसा नरकात रहातो. तसा अत्यंत पीडेने त्याकुळ झालेला मी सात दिवसपर्यंत तेथेच पडून राहिलो ॥४२०॥

English - He than says that, he broke his teeth when he banged against the mount and fell down unconscious just as a mount seems to be still and stable. And just as one has to undergo acute tortures and suffering in hell in the same way he was lying there for seven days unconscious bearing the tortures of nature

अपमानात्तलस्तेषां, क्रोधेन परवानिव ।।

केशरीवदरीमध्या - त्रिर्गतोऽहं तपोवनात् ॥३१८॥

अन्वय :- तत् तेषाम् अपमानात् क्रोधेन परवान् इव अहं वरीमध्यात् केशरी इव तपोवनात् निर्गतः ॥३१८॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं तेषां तापसानाम् अपमानात् क्रोधेन परवान् पराधीनः इव अहं यथा वर्याः मध्यः वरीमध्यः तस्मात् वरीमध्यात् गुहामध्यात् केशरी सिद्धः निर्गच्छति तथा तपसे वनं तपोवनं तस्मान्नैव तपोवनात् निर्गतः, निरगच्छम् ॥३१८॥

सरलार्थ :- तदनन्तरं तेषां तापसानाम् अपमानात् क्रोधेन पराधीन इव अहं गुहामध्यात् सिद्धः निर्गच्छति तथा तपोवनात् निर्गतः ॥३१८॥

गुह्यानी :- पृथी तेभ्योना भेदी शीतना अभ्यमानधी, दोषधी परवश ध्येयानी येहे, देसरीसिंह तेभ्यः गुह्यामीधी नीडणी अभ्य, तेभ्यः आत्मधोवन्धमांधी नीडणी गयो. ॥३१८॥

हिन्दी - फिर उन्होंने किये हुए अपमान के कारण क्रोध से परवश होकर सिंह जैसे गुफामें से निकल जाते हैं उसी प्रकार में इस तपोवन से निकल गया ॥३१८॥

मराठी - मग त्या तपस्व्यांनी केलेल्या अपमानामुळे क्रोधाने परवश होऊन मी सिंह जसा गुहेतून बाहेर निघतो तसा या तपोवनातून बाहेर निघातो ॥३१८॥

English - He was thus blazing with anger for such an insult bestowed upon him And so with a heart swollen with self conceit, he like a lion of saffron complexion just walked away in disgust

भातस्तपोवनेऽग्राह्यभूत् कर्पराभिधः ॥

शिष्यः कुलपतरस्य तेजःपुत्र इव ज्वलनः ॥४५॥

अन्वय :- हे भातः अत्र तपोवने अहं तेजःपुत्रः ज्वलन इव अस्य कुलपतेः कर्पराभिधः शिष्यः अभवम् ॥४५॥

विवरणम् :- हे भातर! अत्र अस्मिन् तपोवने अहं तेजसां पुत्रः समूहः तेजःपुत्रः ज्वलनः अग्निः इव अस्य - कुलस्य पतिः कुलपतिः तस्य कुलपतेः कर्परः अभिधा यस्य सः कर्पराभिधः शिष्यः अभवम् अभवम् ॥४५॥

सरलाध :- हे भातर! अस्मिन् तपोवने तेजःपुत्रः ज्वलन अग्नि इव अस्य कुलपतेः कर्पराभिधः शिष्यः अभवम् ॥४५॥

गुणराती :- हे भातर! अहं तपोवनां, ज्वलनस्थान तेजसां समूहसंस्थान, अहं कुलपतिनो तुं उपर नामनो शिष्य उत्तो ॥४५॥

हिन्वी - हे माताजी! इस तपोवन में जाज्वल्यमान तेज के समूह जैसे इस कुलपति का मैं कर्पर नाम का शिष्य था ॥४५॥

परावी :- हे माते। या तपोवनात जाज्वल्यमान तेजाच्या समूहसारखा मी या कुलपतीचा कर्पर नावाचा शिष्य होतो ॥४५॥

English :- The God addressing Damyanti as a mother said that in this sacred grove he was once a student named Karpur to a very glorious and a brought teacher

अस्याः प्रतिव्रतत्वेन धर्मनिष्ठयापि च ॥

शून्येऽपि पारिपार्थिक्यो, देवताः शिवतातयः ॥४३४॥

अन्वयः :- अस्याः प्रतिव्रतत्वेन धर्मनिष्ठतया अपि शून्ये अपि पारिपार्थिक्य देवताः शिवतातयः सन्ति ॥४३४॥

विवरणम् :- अस्याः दमयन्त्याः पतिरेव व्रत यस्याः सा पतिव्रता पतिव्रतायाः भावः पतिव्रतत्वं तेन पतिव्रतत्वेन, धर्मे निष्ठा यस्याः सा धर्मनिष्ठा धर्मनिष्ठायाः भावः धर्मनिष्ठता तया धर्मनिष्ठतया अपि शून्ये अरण्ये अपि परिपार्थे वर्तन्ते इति परेपार्थिक्य समीपवर्तिन्यः देवताः शिव तन्वन्ति इति शिवतातयः सुख विस्तारयन्त्यः सन्ति ॥४३४॥

सरलार्थः - अस्याः दमयन्त्याः पतिव्रतत्वेन धर्मनिष्ठता अपि अरण्ये अपि समीपवर्तिन्यः देवताः सुख विस्तारयन्ति ॥४३४॥

शुद्धशब्दाः :- तेषु निना पतिव्रतं पशुपती, तथा धर्मभां निश्चलपशुपती शून्य जंगलभां पशु देवताभ्यो तेषु निना सांनिध्यं क्रीते शान्तिं यथापि ऐ, ॥४३४॥

हिन्दी :- उसके पतिव्रतापन से, और धर्म में निश्चलपन से शून्य जंगल में भी देवता उसका सान्निध्य कर शांति देते हैं ॥४३४॥

मराठी - हिच्या पातिव्रत्यामुळे व धर्मनिष्ठेमुळे शून्य अण्वात पण हिच्या सान्निध्यात राहणारे देवता सर्वत्र कल्याण प्रसरवितात. ॥४३४॥

English - Damyanti was not only a chaste and a faithful wife, but also a staunch Jain Therefore, the Kavalnuni continued that the Gods had themselves come down to soothe and pacify her

मा शङ्किष्ठास्त्वमवाहो, भैमी हि परमार्हती ॥
श्रुतश्रुतरहस्यासौ, निरो नास्याः स्युरन्यथा ॥४१२॥

अन्वय :- अहो त्वं अयं मा शङ्किष्ठाः । असौ भैमी श्रुतश्रुतरहस्या परमार्हती अस्ति । अस्याः निरः अन्यथा न स्युः ॥४१२॥

विवरणम् :- अहो । त्वं अयं मा शङ्किष्ठा मा शङ्कस्व । असौ भैमी भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती श्रुतस्य रहस्य श्रुतरहस्यम् । श्रुत

श्रुतरहस्यं यया सा श्रुतश्रुतरहस्या । परमा चासौ आर्हती च परमार्हती अस्ति । अस्याः दमयन्त्याः निरः वचनानि अन्यथा न स्युः ॥४१२॥

सरलार्थ :- , प्रहो । त्वं अयं मा शङ्कस्व । असौ दमयन्ती श्रुतस्य रहस्य आकर्णितवती परमार्हती च अस्ति । अतः दमयन्त्या वचनानि अव्यथा न स्युः ॥४१२॥

गुणशाली :- हे कुलपति । तुं ते संबंधभां शंका करीष्ये नही के भेदे था दमयन्ती परम नै नमधर्मी तथा आगमोन्मत्तत्वेनी व्यापार है, भट ते हीना पयनोभां जरा पण शंका करवा ठेवुं नथी. ॥४१२॥

हिन्दी :- हे कुलपती । तू इस संबंध में शंका मत कर । क्योंकि यह दमयन्ती परम जैन धर्मी, ओर आगमो के तत्त्व की जानकारी है, इसलिये उसके वचन में जरा भी शंका करने जैसी नहीं है ॥४१२॥

मराठी :- हे कुलपति । तुम्ही ह्याविषयी मजात बिलकुल शंका करू नका कारण की ही दमयन्ती अतिरिक्त भगवताची परमभवत आहे. व आगमाचे रहस्य जाणणारी आहे म्हणून तिचे वचन कधीही असत्य (अव्यथा) होणार नाही ॥४१२॥

English :- Then the Kevalinmuni addressing the high-priest as the patriarch said to him that he should not doubt Damayant, who is very conversant and acquainted with the eminent and supreme jain religion and also of the hypothesis of the sacred holy books of the jains

गुरुव्याख्याण्वि श्रद्धाशुक्तौ स्वात्मा निवेश्यताम् ।
स्वकर्मविवरस्वातौ, येन, मुक्तात्मतां व्रजेत् ॥४६०॥

अन्वय :- स्वात्मा गुरुव्याख्याण्वि श्रद्धाशुक्तौ निवेश्यता येन स्वकर्मविवरस्वातौ मुक्तात्मता व्रजेत् ॥४६०॥

विवरणम् :- स्वस्य आत्मा स्वात्मा । गुरोः व्याख्या गुरुव्याख्या एव अर्णवः गुरुव्याख्याण्विः तस्मिन् गुरुव्याख्याण्वि गुरुप्रवचनाण्वि, श्रद्धा एव श्रुतिः श्रद्धाश्रुतिः तस्या श्रद्धाशुक्तौ निवेश्यताम् । स्वस्य कर्म स्वकर्म । स्वकर्मणः विवर स्वकर्मविवर स्वकर्मविवर एव स्वातिः स्वकर्मविवरस्वातिः तस्या स्वकर्मविवरस्वातौ मुक्ताना आत्मा मुक्तात्मा, मुक्तात्मनः भावः मुक्तात्मता ता मुक्तात्मता व्रजेत् ॥४६०॥

समर्थ :- दुष्पाप्मि, गुरुव्याख्यानरूपे सावरे श्रद्धाशुक्तौ स्वात्मा रथाप्यताम् । वदा स्वकर्मविनाशरुपवात्याः योगो भवेत् तदा स. आत्मा मुक्ता व्रजेत् ॥४६०॥

गुजरानी :- गुरुभट्टाशब्दना उपदेशश्रुती भट्टाशब्दनां रडेली श्रद्धाश्रुती एव भागं तन्माश आत्मने स्थापन करो डे लेखी तन्माशं भूति ईश्वराश्रुति स्वाति नक्षत्रानो योग धर्मां ते आत्मा मोक्षप्राप्तने (मुहंताक्षप्राप्तने) प्राप्त धर्म. ॥४६०॥

हिन्दी :- गुरु महाराज के उपदेशरूपी महासागर में रहती हुई श्रद्धारूप छीपमे (शीप) तुम्हारे आत्मा को स्थापन करो कि जिससे तुम्हारे कर्मों को दूर होनेरूप स्वाति नक्षत्र का योग होते ही वह आत्मा मोक्ष को प्राप्त होगी ॥४६०॥

मराठी :- गुरु महाराजाच्या उपदेशरूपी महासागरात श्रद्धारूपी शिपत्वात तुम्ही आपला आत्मा स्थापन करा, म्हणजे तुमच्या कर्माचा क्षय रूप स्वाती नक्षत्राचा योग देताच आत्मा मोक्षाचा जाईल (मुक्त होईल) ॥४६०॥

English :- The priest says that one should have ardent and devout faith in the jain-religion, that it is capable to help a being to attain final liberation just as a conch feels strongly that when the fifteen lunar asterism (Swati), arises and it rains (during Diwali) than the drop of rain entering it, is bound to transform itself into a pearl

ज्ञानी धर्ममथादिश्वधर्मोदुविधुन्तुवम् ॥

अन्वय :- अथ ज्ञानी अर्थेन्दुविधुन्तुदं मोक्षसौख्यप्रतिभुवं भवखाण्डवपाण्डवम् ॥४०८॥

विवरणम् :- अथ ज्ञानम् अस्य अस्ति इति ज्ञानी । न धर्मः अधर्मः । अधर्मः एव इन्दुः अधर्मोदुः । विधुन्तुवति इति विधुन्तुवः राहुः । अधर्मोन्धो-
विधुन्तुवम् अधर्मोन्धुविधुन्तुवम् अधर्मचन्द्रग्रसने राहुम् इव । सुखम् एव सौख्यम् । मोक्षस्य सौख्य मोक्षसौख्यम् । मोक्षसौख्यस्य
प्रतिभुः त मोक्षसौख्यप्रतिभुवं मोक्षसुखसाक्षिणम् । भवः एव खाण्डव वन भवखाण्डवम् । पण्डोः अपत्य पुमान् पाण्डवः अर्जुनः ।
भवखाण्डवे पाण्डवः भवखाण्डवपाण्डवः त भवखाण्डवपाण्डव “धर्मः ससारखाण्डवदाहपाण्डवः इव वर्तते” तं धर्मं अद्विषत
उपादिशत् ॥४०८॥

सत्तार्थ :- अथ ज्ञानी अर्धमचन्द्रग्रसने राहुम् इव मोक्षसौख्यसाक्षिण ससारखाण्डवदाहे पाण्डवम् इव त एव उपादिशत् ॥४०८॥

शुब्धशब्दाः :- धृष्टी ते देवदी भगवान् भूषण अधर्मोदुपी यन्दने प्रक्षयने राहुक्षरम्, मोक्षसुखं भाग्यवशां साक्षीभूतं तथा संशयशुपी

हिन्दी - फिर वह केवली भगवान, भी अधर्मरूपी चन्द्र को ग्रसनेवाले राहु के समान, मोक्षसुख देने के लिये साक्षीभूत, वैसे ही
ससाररूपी वन का नाश करने में हाथीसमान धर्म का उपदेश देने लगे ॥४०८॥

मराठी :- नंतर केवलीज्ञानी भगवानाने राह जसा चन्द्राता वासून टाकतो तसा अवर्माता वासून टाकणाऱ्या, मोक्ष सुखाता साक्षी
असलेल्या व पडुपुत्र अर्जुनाने खाण्डव वन जाऊन टाकले त्याप्रमाणे ससाररूपी खांडव वनाला जाऊन टाकणाऱ्या वर्माचा
उपदेश केला ॥४०८॥

English - During the Sermon given, the monk said that just as the saturn devours the moon, in the same way religion devours irreligion and cleanses it The only way to attain the bliss of salvation is to keep the religious vows devoutly Just as the elephant can destroy a forest in the same way religion can destroy the bad ways of the world and clean it away

ततः प्रदक्षिणीकृत्य, त मुनिं प्रणिपत्य ते ॥

उपाविशन् पुरस्तस्य, नायकस्येव सेवकाः ॥४०६॥

अन्वय :- ततः तं मुनिं प्रदक्षिणीकृत्य प्रणिपत्य ते नायकस्य सेवका इव तस्य पुरः उपाविशन् ॥४०६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं तं केवलमुनिं न प्रदक्षिणः अप्रदक्षिणः । अप्रदक्षिणं प्रदक्षिणं कृत्वा प्रदक्षिणीकृत्य प्रणिपत्य नमस्कृत्य ते नयति इति नायकः तस्य नायकस्य सेवका इव तस्य केवलमुनेः पुरः अग्रे उपाविशन् । यथा सेवकाः नायकस्य पुरः उपाविशन्ति तथा ते दमयन्तीसार्धतापसाः केवलमुनेः पुरः उपाविशन् ॥४०६॥

सरलार्थ - तदनन्तरं तं केशरिव्रतिनं मुनिं प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य च ते नायकस्य पुरः सेवका इव तस्य पुरः उपाविशन् ॥४०६॥

शुश्रूषाढी :- यच्छ्री ते भुविशङ्गे प्रदक्षिणुः । इतीने, तथा वांटीने तेभ्यो सधणः, राज्ञी यासे तेभ्यो नोऽशो भेसी जय, तेभ्यो ते भुविनी यासे भेसी जयः ॥४०६॥

हिन्दी - फिर वे मुनिराज को प्रदक्षिणा देकर, और प्रणाम कर के जैसे राजा के सामने नौकर बैठते हैं, उसी तरह वे मुनि के सामने बैठ गये ॥४०६॥

मराठी - नंतर ते मुनिराजाला प्रदक्षिणा घाटून आणि नमस्कार करून जसे सेवक मालकासमोर बसतात तसे त्या मुनीच्या समोर जाऊन बसले ॥४०६॥

English - The Gods who had arrived there to venerate towards the monk, first circumambulated around the monk and then sat in front of him, just as the servants and other men sit in front of the king in utmost faithfulness

भैमी तदैव तैः सार्धं, वणिकसार्धशतापसैः ॥

किमेतदिति जिज्ञासुः शैलमध्याखरोह तम् ॥४०४॥

अन्वय :- तदैव भैमी किम् एतद् इति जिज्ञासुः तैः वणिकसार्धशतापसैः सार्धं त शैलम् अध्याखरोह ॥४०४॥

विवरणम् :- तदा एव तस्मिन् समये भीमस्य अपत्यंस्त्री भैमी दमयन्ती किम् एतद् इति एवं ज्ञातुम् इच्छुः जिज्ञासुः सार्धस्य ईशः सार्धेशः वणिजश्च सार्धेशश्च तापसाश्च वणिकसार्धशतापसाः तैः वणिक सार्धशतापसैः सार्धं सह त शैल पर्वतम् अध्याखरोह ॥४०४॥

सरलार्थ :- तरिम्भेव समये दमयन्ती किम् एतद् इति जिज्ञासुः तैः वणिकसार्धशतापसैः सह त पर्वतम् अध्याखरोह ॥४०४॥

शुश्रूषाती :- ते ७४५५ ते ते दमयन्ती “अ। शुं छे?” येभ विचारी ते ज्ञानवन्ती ईच्छाधी ते वणिजो, सार्धवाह नथ। तापसो ऋषिस्त ते पर्वत पर ५५५५ वा। ॥४०४॥

हिन्दी - उस समय वह दमयन्ती, “यह क्या होना?” यह जानने की इच्छा से व्यापारी, सार्धवाह और तापसो के साथ पर्वत पर चढ़ने लगी ॥४०४॥

मराठी :- त्या वेळेला ती दमयन्ती, “हे काय?” हे जाणण्याच्या इच्छेने त्या व्यापारी, सार्धवाह आणि तापस यांच्याबरोबर पर्वतावर चढू लागली ॥४०४॥

English - Damyanti then, in order to find out the root cause of all this din began to climb the mount, along with the campers, bussinessmen and the medics

उत्पतन्तः पतन्तश्च सुरासुरनभश्चराः ॥

अदृश्यन्त तथा व्योम्नि, शकुन्ता इव सर्वतः ॥४०२॥

अन्वय :- तथा व्योम्नि शकुन्ता इव उत्पतन्तः पतन्तश्च सुरासुरनभश्चराः अदृश्यन्त ॥४०२॥

विवरणम् :- तथा दमयन्त्या व्योम्नि आकाशे शकुन्ताः विहङ्गाः इव उत्पतन्तः ऊर्ध्वङ्गच्छन्त उड्डयमानाः पतन्तः अधः आगच्छन्तः न सुराः असुराः नभसि चरन्ति इति नभश्चराः । सुराश्च असुराश्च नभश्चराश्च विद्याधराश्च सुरासुरनभश्चराः अदृश्यन्त । दृष्टाः ॥४०२॥

सरलाङ्ग :- तथा दमयन्त्या आकाशे खणा इव ऊर्ध्व गच्छन्तः अपः आगच्छन्तः सुरासुरविद्याधरा अदृश्यन्त ॥४०२॥

गुणरत्नाली :- वृणीतेषुभीये भद्राश्रमां पक्षीभ्योनी पेठे येनदृश्यी उये उरुता तथा नीये उतरता, येवा देवो, दानवो, तथा विद्याधरेने ज्येष्ठा. ॥४०२॥

हिन्दी :- फिर उसने आकाश मे (आसमान) पछीओं की तरह चारो ओर ऊँचे उडते हुए और नीचे उतरते हुए देवों, दानवों और विद्याधरों को देखा ॥४०२॥

मराठी :- गंतर तिने आकाशात पक्ष्याप्रमाणे चारही बाजूस उच उडत असलेले, आणि खाली उतरत असलेले असे देव, दानव, व विद्याधर पाहिले ॥४०२॥

English :- Then she saw many gods, goblins and giants freely flying about in the sky on all four sides and also saw them walking down to earth

सार्धव्याहस्तधान्ये च, यणिजस्तपसाश्च ते ॥
अर्हदर्परताः सर्वे, तन्नाप्युत्थसुखम् ॥४००॥

अन्य :- तत्र सार्धव्याहः तथा अन्ये यणिजः ते तापसाः च सर्वे अर्हदर्परताः यथासुखम् अभ्युः ॥४००॥

विवरणम् :- तत्र तस्मिन् तापसपुरे सार्धं ब्रह्मति इति सार्धव्याहः वसन्तः तथा अन्ये अपरे यणिजः श्रेष्ठिनः ते तापसाः च सर्वे अर्हतः धर्मः अर्हदर्पर्यः अर्हदर्पर्य रताः रक्ताः अर्हदर्परताः सुखम् अनतिक्रम्य यथासुखम् अभ्युः अभ्यवसन् ॥४००॥

सारार्थ :- तस्मिन् तापसपुरे वसन्तसार्धव्याहः तथा अन्ये व्यापारिणः ते तापसाः च सर्वे अर्हदर्परता यथा सुखम् अव्यवसन् ॥४००॥

शुद्धशब्दाः :- शब्दाः वसन्त सार्धव्याह, तथा श्रीज व्यापारीशब्दे, अन्ये ते शपसा, श्रेष्ठ सर्वे श्रेष्ठे श्री अरिहन्तप्रभुना धर्मधाम रत
अर्ह शुभेष्टी रतेषा ॥४००॥

हिन्दी :- उस तापसपुर में वसन्त सार्धव्याह, दूसरे व्यापारी तथा वे तापस सभी लोग श्री अरिहन्तप्रभु के धर्म में रत होकर सुखपूर्वक रहने लगे ॥४००॥

प्रतापी :- गतस्मिन् वसन्त सार्धव्याह आणि दुसरे व्यापारी आणि ते तापस असे सगळे लोक श्री अरिहन्तप्रभूच्या दर्शनात रत होऊन सुखसाधनाला राहू लागले ॥४००॥

English :- Then the campers of Vasant, the bussinessmen and the monks, dipped themselves wholly in the ambrosia of the jain religion and remained there to taste its happiness for a long time to come

प्रबुद्धास्तपापसाः पंच - शतसङ्ख्याः किलान्न यत् ॥
तत्तापसपुरं नाम, ततः ख्यातं महीतले ॥३९८॥

अन्वयः :- यत् किल अत्र पञ्चशतसङ्ख्याः तापसाः प्रबुद्धाः, ततः महीतले तत् तापसपुरं नाम ख्यातम् ॥३९८॥

विवरणम् :- यत् किल नूनं अत्र अस्मिन् पर्वते पञ्च च तानि शतानि च पञ्चशतानि । पञ्चाशतानि सख्या येषां ते पञ्चशतसङ्ख्याः तापसाः प्रबुद्धाः बोधं प्राप्ताः । ततः तस्मात् भ्रष्टाः पृथ्याः तलं महीतलं तस्मिन् महीतले पृथ्वीपीठे तत् तापसानां पुरं तापसपुरं नाम ख्यातं प्रसिद्धम् ॥३९८॥

सरत्कार्थः :- यत् किल पञ्चशतसख्या तापसाः अत्र बोधं प्राप्ताः, तस्मात् पृथ्वीतले तत् तापसपुरं नाम प्रसिद्धम् ॥३९८॥

शुद्धरत्नी :- अष्टौ भूधरो नापसो प्रतिबोधं भाव्यः, तेषां त्वाश्वी भूमीते ते नगरं पृथ्वी पुरं नापसपुरं नाम भाव्यं प्रख्यातं भवति ॥३९८॥

हिन्दी :- यहाँ पाचसौ तापसो ने प्रतिबोध प्राप्त किया इस लिये वह नगर पृथ्वी पर तापसपुर के नाम से प्रख्यात हुआ ॥३९८॥

मराठी :- तेथे पाचशे तापसानां बोध प्राप्त झाला म्हणून ते नगर तापसपुर नावाने प्रख्यात झाले ॥३९८॥

English - Five hundred meditants dwelled there in order to attain vigilance and knowledge In due-course this city became famous as Tapaspur

तयज्यते स्म त्वधर्मस्तु, कोऽभिमानो विवेकिनाम् ॥
प्राप्तखर्जुरखाधस्य । यदा किं रोचते खलः ॥ ३९६ ॥

अन्वय :- विवेकिनां अभिमानः कः? अधर्मः तु त्यज्यते स्म। यदा प्राप्तखर्जुरखाधस्य खलः रोचते किम्? ॥ ३९६ ॥

विवरणम् :- विवेकः एषा अस्ति विवेकिनः, तेषां विवेकिना अभिमानः कः? परीक्षा कृत्वा न धर्मः अधर्मः तु त्यज्यते स्म। यदा अथवा खर्जुरः एव खाद्यं खर्जुरखाध प्राप्त खर्जुरखाध येन सः तस्य प्राप्तखर्जुरखाधस्य खलः (हेप इति महाराष्ट्रभाषाया) रोचते किम्? न रोचते इति भावः ॥ ३९६ ॥

सरलाय :- विवेकिना अभिमान क र परीक्षा कृत्वा अधर्म तु त्यज्यते स्म। अथवा प्राप्तखर्जुरखाधस्य खलः रोचते किम्? न रोचते ॥ ३९६ ॥

शुक्लानी :- विवेकी भाग्यसोने अधिमान शानुं होय? हेय हे तेयो (परीक्षा करीने) अधर्मनी त्याग करे ऐ, अधर्मा तेने भणूर भाषा भेटे भणुं ऐ, तेने शुं भणु भाषानी बुद्धि धार्य? ॥ ३९६ ॥

हिन्दी - विवेकी मनुष्यों को अभिमान कैसा? वे परीक्षा कर के अधर्म का त्याग करते हैं, अथवा जिस को खजुर खाने को मिलती है, उसे हेप खाने की इच्छा कैसे होगी ॥ ३९६ ॥

मराठी :- विवेकी माणसाला कसला अहकार? ते (परीक्षा करून) अधर्माचा त्यागव करीत असतात किंवा उयाला खजुर खायला मिळाला, त्याला हेप कशी आवडणार? ॥ ३९६ ॥

English - A prudent and a discreet person will not accept anything pertaining to irreligion and wickedness after a thorough research and such a person will not have any pride too. In short, why will one wish to have fodder, when he is being offered dates?

स्योऽपि तं धर्मयाकर्ण्य, लघुकर्मतयाग्रहीत् ॥

तल्लाभान्धानुषं जन्म, कृतकृत्यमभन्यत ॥३९४॥

अन्यथ :- सः अपि त धर्मम् आकर्ण्य लघुकर्मतया अग्रहीत्। तल्लाभात् मानुषं जन्म कृतकृत्यम् अभन्यत ॥३९४॥

विवरणम् :- सः वसन्तसार्ववाहः अपि तम् अर्हद्धर्मम् आकर्ण्य निशम्य लघूनि कर्माणि यस्य सः लघुकर्मा लघुकर्मणः भावः लघुकर्मता तया लघुकर्मतया अग्रहीत् जगाह। तस्य धर्मस्य लाभः तल्लाभः तस्मात् तल्लाभात् मनुषस्य इदं मानुष जन्म कृत कृत्य येन तत् कृतकृत्यम् अभन्यत ॥३९४॥

सरलार्थ - स. वसन्तसार्ववाह अपि त एम् विशम्य लघुकर्मतया अग्रहीत्। एर्मस्य लाभान् मानुष जन्म कृतकृत्यम् अभन्यत ॥३९४॥

गुञ्जली :- ५६१ लघुकर्मा येन। वसन्त सार्ववाहे ऋन्धर्म सांख्यीने तेनो स्वीकार कर्तुं, तथा ते धर्मान् अभिधी ते मोक्षान्। मनुष्य ऋन्धने सङ्ग भान्वा लोभे. ॥३९४॥

हिन्दी - फिर वसन्त सार्ववाह भी लघु कर्मा जीव होने से (खुद के लघु कर्म होने से) जैनधर्म को सुनकर उसे स्वीकार किया और उस धर्म की प्राप्ति होने से मनुष्य जन्म को सफल मानने लगा ॥३९४॥

मराठी - नंतर वसन्तसार्ववाहाने लघुकर्मा असल्यामुळे जिवेश्वर भगवन्ताचा एर्म स्वीकार केला व शुद्ध एर्माचा लाभ झाल्यामुळे आपला मनुष्य जन्म सफल झाला असे तो मानू लागला ॥३९४॥

English - Then the campers felt that probably they had less sins, so they had got the opportunity to understand the jain religion They then accepted this jain religion and felt that they had done an auspicious deed in doing so

साथ तस्मै समाचख्यौ, देवोऽर्हन् परमेश्वरः ॥

आराधयान्यमुं नित्यं, तत्प्रभावाच्च मे न भीः ॥३९२॥

अन्वय :- अथ सा तस्मै समाचख्यौ-अर्हन् परमेश्वरः देवः अस्ति। अहं अमुं नित्यम् आराधयामि। तत्प्रभावात् मे भीः न ॥३९२॥

विवरणम् :- अथ सा दमयन्ती तस्मै वसन्तसार्धवाहाय समाचख्यौ अकथयत् अर्हन् अरिहन्तः परमेश्वरः परमेश्वरः देवः अस्ति। अहम् अमुं परमेश्वरं नित्यं प्रतिदिनं आराधयामि। तस्य देवस्य प्रभावः तत्प्रभावः तस्मात् तत्प्रभावात् मे मम भीः न वर्तते ॥३९२॥

न वर्तते ॥३९२॥

सन्तार्ध :- अथ सा दमयन्ती वसन्तसार्धवाहाय अकथयत्- अर्हन् परमेश्वरः देव अस्ति। अहम् अमुं नित्यम् आराधयामि। तस्य देवस्य प्रभावात् मम भीः न वर्तते ॥३९२॥

गुजराती :- ५९१ दमयन्तीये तेने इहुं३, २५५ परम ईश्वर श्री अरिहंतदेव छे, अने तेअनी हुं उभेयां आराधना इहुं छुं, तथा तेअना प्रभावशी अने (इई पाण्ण ज्ञानो) अथ नथी. ॥३९२॥

हिन्दी - फिर दमयन्ती ने उससे कहा कि, यह परम ईश्वर श्री अरिहन्तदेव है, और उनकी मैं हमेशा आराधना करती हूँ, और उनके प्रभाव से मुझे (किसी भी प्रकार का) भय नहीं है ॥३९२॥

मराठी :- नंतर ती दमयन्ती सार्धवाहास म्हणाली- श्री अरिहन्तदेव हेच परमेश्वर आहेत मी त्यांची नेहमी पूजा करते त्याच्या प्रभावामुळेच मला (कोणत्याही प्रकारची) भीती नाही ॥३९२॥

English - Then Damayanti replied that she venerates daily and wholeheartedly only to the almighty and merciful, Lord Arhant and it is only due to his influence and majestic dignity that she is never afraid of anything

स्वयं शीलप्रभावं तं दृष्ट्वा सर्वेऽवदन्ततः ॥

नेदं रूपमियं शक्तिः, मानुष्याः संभवत्यपि ॥३९०॥

अन्वय :- ततः सर्वे तं स्वयं शीलप्रभावं दृष्ट्वा अवदन् इदं रूपं इय शक्तिः मानुष्याः मनुष्यास्थियः न सम्भवति ॥३९०॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं सर्वे तापसाः तं दमयन्त्या शीलस्य प्रभावः शीलप्रभावः तं शीलप्रभावं स्वयं दृष्ट्वा निरीक्ष्य अवदन् उक्तवन्तः। इदं रूपं, इयं शक्तिः अपि मानुष्याः स्त्रियः न सम्भवति ॥३९०॥

सरतार्य :- तदन्तरं सर्वे तापसाः अपि स शीलप्रभाव स्वय अवलोक्य अवदन् - इदं रूपं इय शक्तिः, अपि स्त्रियः न सम्भवति ॥३९०॥

शुश्रूषाती :- पृथी पोतानी भेजे प्रगटी नीक्षणवा येव। तोणीना ते शीलव्रतना प्रभावने जेईने तेओ सर्वे उडेवा वा०प० ३, आवुं ३५ अने आवी शक्ति मनुष्यस्त्रीभां तो संभवै पण नहीं ॥३९०॥

हिन्दी :- फिर अपने आप प्रगट हुए उसके शीलव्रत का प्रभाव देखकर वे सभी तापस कहने लगे कि, ऐसा रूप और ऐसी शक्ति मनुष्य स्त्री में संभव नहीं है ॥३९०॥

मराठी :- नंतर ते सर्व तापस आपत्ता होक्यानी दमयवतीच्या शीलाचा प्रभाव पाहून म्हणाले - असे रूप व अशी शक्ति मनुष्यस्त्रीमध्ये (नारीमध्ये) असू शकत नाही ॥३९०॥

English :- When the power of Damyant being chaste and who was having a spotless character was disclosed, everyone around exclaimed at such an extraordinary deed and said that such a form and power doesn't exist in a mortal being.

अम्बुदेनाम्बुधाराभि - धीतो गिरिराजत ॥

धम्मिल्ल इव भेदिन्याः, स्निग्धाअनसमप्रभः ॥३८८॥

अन्वय :- अम्बुदेन अम्बुधाराभिः धीतः गिरिः स्निग्धाञ्जनसमप्रभः भेदिन्याः धम्मिल्ल इव अराजत ॥३८८॥

विवरणम् :- अम्बु वयाति इति अम्बुदः तेन अम्बुदेन, अम्बुनः धाराः अम्बुधाराः ताभिः अम्बुधाराभिः जलधाराभिः धीतः निर्मलः स्वच्छः गिरिः पर्वतः स्निग्ध च तद् अञ्जन च स्निग्धाञ्जनेन समा प्रभा यस्य सः स्निग्धाञ्जनसमप्रभः भेदिन्याः पृथ्व्याः धम्मिल्लः केशपाशः इव अराजत रेजे ॥३८८॥

सरलाय . - मेघेन जलपाताभि पीत गिरि स्निग्धाञ्जनसमप्रभ पृथिव्याः धम्मिल्लः स्निग्धकृष्ण केशपाश इव अशीभत ॥३८८॥

भुजराती :- वरसाहनी जलधाराओ वडे धोई नाभेवो पर्वत, यीअण्ण (धारा) अंजन सरभी अतिवाणे पृथ्वीना चोटवा सरभो शोअवा दाअणे. ॥३८८॥

हिन्दी - वरसाद की जलधाराओ से वह पर्वत धूलकर स्निग्ध अजन जैसी कांतिवाला होकर पृथ्वी के केशपाश के समान शोभा देता था ॥३८८॥

मराठी :- मेघाने मुसळधार पावसाने छुऊन टाकलेला पर्वत रिगवद्य काजळाप्रमाणे कान्ती असलेल्या पृथ्वीच्या काळयाभोर केशपाशाप्रमाणे शोभत होता ॥३८८॥

English - The intensity of the rain had cleaned the whole mountain, which seemed like collyrium has been applied on the beautiful eyes of mother earth and it also seemed to increase the splendour and beauty of the tassels of the earth

यथाहं, शीलवत्यस्मि, मनोवचनकायतः ॥

बहिर्वर्षन्त्वतो मेघा, ऋषिमण्डलकुण्डलात् ॥३८६॥

अन्वय :- यदि अहं मनोवचनकायतः शीलवती अस्मि ततः मेघाः ऋषिमण्डलकुण्डलात् बहिः वर्षन्तु ॥३८६॥

विवरणम् :- यदि अहं मनः च वचन च कायश्च मनोवचनकायाः तेभ्यः मनोवचनकायतः शीलम् अस्याः अस्ति शीलवती अस्मि तत मेघाः वारिदाः ऋषेः मण्डल ऋषिमण्डल ऋषिमण्डल एव कुण्डल ऋषिमण्डलकुण्डल तस्मात् ऋषिमण्डलकुण्डलात् बहिः वर्षन्तु ॥३८६॥

संज्ञार्थ :- यदि अहं मनोवचनकायतः शीलवती अस्मि । तर्हि मेघाः ऋषिमण्डलकुण्डलात् बहिः वर्षन्तु ॥३८६॥

गुणशाली :- (यद्यपि तेजुषीये इत्युक्ते) ये तु भवन्, पश्यन् अन्ये अपाथी शीलवन्ती लोडं तो ऋषिभंडोना। इंगणपथी भंडार था पश्यते पश्यन्ते ॥३८६॥

हिन्दी - (फिर उसने कहा कि) यदि मैं मन, वचन और काया से शीलवती हूँ तो इस ऋषिमण्डल के दायरे के बहार ही यह वर्षा बरसे ॥३८६॥

मराठी - (नंतर तिने म्हटले की) जर मी मन, वचन आणि कायेने शीलवती आहे तर या ऋषिमण्डलाच्या वर्तुळाच्या बाहेर हा पाऊस पडो ॥३८६॥

English - Then she said aloud, that if she was well-behaved and of spotless character, from her mind, words and body then let it rain outside of the drawn chained circle in which these frightened friars are standing

तानालोक्य तथावस्थान्, कृपया भैम्यभाषत ॥

हंहो मा भैष्ट मा भैष्ट, परित्रास्येऽहमम्बुदात् ॥३८४॥

लज्जय :-

शैमी तान् तथावस्थान् आलोक्य अभाषत हहो कृपया मा भैष्ट । मा भैष्ट । अहम् अम्बुदात् परित्रास्ये ॥३८४॥

वियरणम् :-

भीमस्य अपत्यं स्त्री शैमी दमयन्ती तान् तापसान् तथावस्थान् भयभीतान् आलोक्य निरीक्ष्य अभाषत अवदात् हहो ! कृपया मा भैष्ट मा बिभीत । मा भैष्ट मा बिभीत । अह अम्बु ददाति इति अम्बुदः तस्मात् अम्बुदात् वारिदात् परित्रास्ये रक्षिष्यामि ॥३८४॥

सरलाय :-

दमयन्ती तान् तापसान् तथावस्थान् विलोक्य अभाषत हहो कृपया मा बिभीत मा बिभीत अह जलदात् रक्षिष्यामि ॥३८४॥

शुश्रूषादी :-

पृथी तेवी दधाने भाम धयेवा भेवा ते तापसोने जेहने दभयंती दध। लावीने तेभोने उडेवा लागीडे, ते तापसो ! नभे उरो नडी... उरो नडी ! आ वरसादधी हुं नभाहुं रक्षण उरीश. ॥३८४॥

हिन्दी :-

फिर दमयती उन तापसो को ऐसी अवस्था मे देखकर कहने लगी कि, हे तापसो ! आप डरो नही। डरो नही। इस बरसात से मैं तुम्हारा रक्षण करूगी ॥३८४॥

मराठी :-

नंतर तशा भयभीत अवरधेत असलेल्या तपस्यांना पाहून दमयती म्हणाली - कृपा करून भिऊ नका, भीऊ नका, मी ह्या पावसापासून तुमचे रक्षण करीन. ॥३८४॥

English :-

Seeing the piteous situation of the friars, feeling of affection and sympathy protruded and swelled in her And she told them not to be afraid and gather courage as she will free them such a disaster

मुद्गरोपमधाराभि - वर्षतिस्म तदाम्बुदः ॥

सर्वतः कुक्षिनीकर्तु - भिव विश्वम्भरात्म ॥३८२॥

अन्वयः :- तदा अम्बुदः विश्वम्भरात्म सर्वतः कुक्षिनीकर्तुम् इव मुद्गरोपमधाराभिः वर्षति स्म ॥३८२॥

विवरणम् :- तदा तस्मिन् समये अम्बु वयाति इति अम्बुदः जलदः । विश्व विभर्ति इति विश्वम्भरापृथ्वी । विश्वम्भरायाः तत् विश्वम्भरात्म पृथ्वीतल सर्वतः न कुदिनम् अकुदिनम् । अकुदिन कुदिन कर्तुं कुक्षिनीकर्तुम् इव मुद्गरः उपमा यासा ताः मुद्गरोपमाः मुद्गरोपमाश्च ताः धाराश्च मुद्गरोपमधाराः मुद्गरोपमधाराभिः मुसलधाराभिः वर्षति स्म । तदा मेघः अखिलं पृथ्वीतल सन्धानाविभिः छरित कर्तुं मुसलधाराभिः वर्षत् ॥३८२॥

सरलायः :- तदा वारिदः पृथ्वीतल सर्वतः कुदिनीकर्तुं त्रितीकर्तुं मुशलापाराभिः अवर्षत् ॥३८२॥

शुश्रूषाढी :- उवे ते वृषते शिशोऽरथी आणे पृथ्वी तलने ओइ सरसुं सपाट उरवा भाटे शोभिलाधारे वरसाए वरसवा छापो.
॥३८२॥

हिन्वी :- उस समय वहाँ पर ऐसी मुशलाधार बरसात बरसने लगी जैसे चारों ओर से पृथ्वीतल को एक समान सपाट करने के लिए ही बरस रही हो ॥३८२॥

मराठी :- तेव्हा चारही बाजूनी पृथ्वीतळाला एकसारखे सपाट व हिरवेवगार करण्यासाठी जणू मुसळधार पाऊस पडू लागला. ॥३८२॥

English :- Then it rained like cats and dogs, as though the clouds wished to drain out all the rain-water in them and make the ground-level on all four-sides equal, as the weapon named Swage whose edge is so sharp and even on all sides.

अथार्चानन्तरं सापि, सुधासारकिरा निरा ॥

सद्यः स्वागतिकीभूय, सार्धवाहमवार्तयत् ॥३८०॥

अन्वय :- अथ अर्चानन्तरं सापि सुधासारकिरा निरा सद्यः स्वागतिकीभूय सार्धवाहम् अवार्तयत् ॥३८०॥
विवरणम् :- अथ अर्चयाः अनन्तरम् अर्चानन्तर सा दमयन्ती अपि सुधायाः सारः सुधासारः सुधासार किरति इति सुधासारकीः

तया सुधासारकिरा अमृतवर्षिण्या निरा वाण्या सद्यः स्वागत करोति इति स्वागतिकी । न स्वागतिकी अस्वागतिकी । अस्वागतिकी स्वागतिकी भूत्वा स्वागतिकीभूय सार्धं वहति इति सार्धवाहः तं सार्धवाहम् अवार्तयत् वार्ता अकरोत् ॥३८०॥

सलार्ध :- अथ पूजायाः अनन्तर सा दमयन्ती अपि अमृतवर्षिण्या वाण्या सद्य, सार्धवाहस्य स्वागत कुर्वाणा सार्धवाहेन वार्ताम् अकरोत् ॥३८०॥

शुश्रूषाती :- पछी देवपूज अर्थ भाट्ट दमयन्ती पाण्ठ अभूतश्शने वरश्चनारी वाण्ठी वडे तुशन सार्धवाहजुं स्वागान करीने तेनी साथे वार्तावाप करवा वाणी. ॥३८०॥

हिन्दी - फिर देवपूजा करने के पश्चात् दमयन्ती अमृतरस को बरसाती हुई वाणी द्वारा तुरत ही सार्धवाह का स्वागत कर के उसके साथ वार्तालाप करने लगी ॥३८०॥

मराठी - देवपूजा केल्यानंतर ती दमयन्ती पण अमृतरसाचा वर्षाव करणाऱ्या वाणीने त्या सार्धवाहाचे स्वागत करून त्याच्याशी वार्तालाप करू लागली ॥३८०॥

English - Then Damayanti after finishing her customary rites, she at once welcomed the chef with sweet words (Which seemed like ambrosia flowing from her mouth) and began having a conversation with him

प्रेक्षामासे च तत्रस्थां, भैमी कुशलशालिनीम् ॥

विम्बं श्रीशान्तिनाथस्य, पूजयन्तीं समाधिना ॥ ३७८ ॥

अन्वयः :- तत्रस्था कुशलशालिनी समाधिना श्रीशान्तिनाथस्य विम्ब पूजयन्तीं भैमी प्रेक्षामासे ॥ ३७८ ॥

विवरणम् :- तत्र तिष्ठति तत्रस्थां ता तत्रस्था, कुशलेन शालतेऽसौ कुशलशालिनी तां कुशलशालिनी समाधिना आनन्देन श्री शान्तिनाथस्य विम्ब प्रतिभा पूजयन्ती अर्चयन्ती भूमस्य अपत्य स्त्री भैमी ता भैमी प्रेक्षामासे प्रेक्षत ॥ ३७८ ॥

सरलार्थः :- सार्धवार तत्रस्था कुशलशालिनी समाधिना श्री शान्तिनाथस्य प्रतिमा पूजयन्ती ता दमयन्ती प्रेक्षत ॥ ३७८ ॥

उत्तरार्धम् :- यष्टी सार्धवार्ये त्यां श्रेयशुश्रूष, शान्तिपूर्वम् श्री शान्तिनाथ प्रभुनी प्रतिभानुं पूजयन् अस्ती दमयन्तीने दीप्ति ॥ ३७८ ॥

हिन्दी :- फिर सार्धवार्ये ने वहाँ पर सकुशल दमयन्ती को शान्तिनाथ भगवान की प्रतिमा की शान्तिपूर्वक पूजा करते हुए देखा ॥ ३७८ ॥

मराठी :- नंतर तेथे क्षेम-कुशलपूर्वक विराजमान असलेली व शान्तिपूर्वक श्री शान्तिनाथ प्रभूच्या प्रतिमेची पूजा करीत असलेली दमयन्ती सार्धवाहाला दिसली ॥ ३७८ ॥

English - The searsh-party thus seen Dampantu doing the puja of Lord Shantinath with almost peace and contentment

भैमी बिम्बं ततः शान्तेः, स्वयं निर्माय मृण्मयम् ॥
त्रिसन्ध्यं पूजयामास, वनजैः कुसुमैः स्वयम् ॥३७६॥

अन्वय :- ततः भैमी स्वय मृण्मय शान्तेः बिम्ब निर्माय वनजैः कुसुमैः स्वय त्रिसन्ध्य पूजयामास ॥३७६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तर भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी स्वय मृदः विकारः मृण्मयं शान्तेः शान्तिनायस्य बिम्बं प्रतिमा निर्माय विरचय्य वनजैः वन्यैः कुसुमैः पुष्पैः स्वय तिसृणा सन्ध्याना समाहारः त्रिसन्ध्य त्रिकाल त्रिवेल पूजयामास अपूजयत् ॥३७६॥

सरलार्थ - तदनन्तर दम्पवती रवय मृत्तिकामयी शांतिनाथस्य प्रतिमा रचयित्वा वनजैः कुसुमै रवय त्रिसन्ध्य अपूजयत् ॥३७६॥

शुद्धशाली :- पृष्ठी दम्पती (पृष्ठी) पोताने छापे भाटीनी श्री शान्तिनाथ प्रभुनी प्रतिभा अनावी, वनभां उभातीं पुष्पो वरे पोते त्रिधाव तेनी पूज करवा बाणी. ॥३७६॥

हिन्दी :- फिर दम्पती ने बहा पर हाथो से मिट्टी की श्री शांतिनाथ प्रभु की प्रतिमा बनाई, वन के फूलों से त्रिकाल उस प्रतिमा की पूजा करने लगी ॥३७६॥

भारती :- नंतर दम्पती रवत च्या हातांनी मातीची श्री शांतिनाथ प्रभूची प्रतिमा बनवून, जंगलात उमलणाऱ्या फुलांनी त्या प्रतिमेची त्रिकाल पूजा करू लागली ॥३७६॥

English :- Then Dampyanti prepared an idol of Lord Shantnath with her own hands, out of mud She then adorned it with bloomed flowers from the jungle and worshipped it three times a day

अथ सा पथि गच्छन्ती, प्राप्येक निरिकन्दरम् ॥

अतिवाहयितुं वर्षा - स्तरस्यौ तत्र महर्षिवत् ॥३७४॥

अन्वयः :- अथ पथि गच्छन्ती सा एक निरिकन्दर प्राप्य तत्र वर्षा अतिवाहयितु महर्षिवत् तस्यौ ॥३७४॥

विवरणम् :- अथ सा दमयन्ती पथि मार्गे गच्छन्ती सती एक निरेः पर्वतस्य कन्दर प्राप्य लब्ध्वा तत्र तस्मिन् निरिकन्दरे वर्षाः प्रावृत्कालं अतिवाहयितु महर्षिणा तुल्य महर्षिवत् तस्यौ अतिष्ठत् ॥३७४॥

सरत्पार्थ - अथ मार्गे वाच्छवती सती सा दमयवती एक निरिकन्दर लब्ध्वा तत्र प्रावृत्काल अतिवाहयितु महर्षिवत् अतिष्ठत् ॥३७४॥

गुञ्जराती :- भृष्टी भर्णे आवती ते ग्रीने येऽ पर्वतनी भ्दर गुक्ष भाभ धर्, त्परे वर्षाःऋतु वीतापवा भाटे दभयंती भडान ऋषिनी येऽ ते गुक्षभां निवासऽरीने रक्षी. ॥३७४॥

हिन्दी - फिर रास्ते में चलते हुए उसे एक पहाड़ के अंदर गुफा प्राप्त हुई तब वर्षाऋतु व्यतीत करने के लिए दमयन्ती महान ऋषि के समान उस गुफा में रही ॥३७४॥

मराठी :- ररत्याने जाता जाता ती एका पर्वताच्या गुहेजवळ आली व पावसाळ्याचे दिवस घालविण्यासाठी ती महर्षीप्रमाणे त्या गुहेतच राहिली ॥३७४॥

English - Then on the way, She happened to see a cave, carved in a mountain. She then decided to spend the monsoons in the cave, just as an eminent and a pious priest.

दमयन्त्यपि विज्ञाय, प्रियसङ्गमनिर्णयम् ॥

चकाराभिग्रहान् शीलनृपस्येवाङ्गरक्षकान् ॥३७२॥

अन्वय :- दमयन्ती अपि प्रियसङ्गमनिर्णय विज्ञाय शीलनृपस्य अङ्गरक्षकान् इव अभिग्रहान् चकार ॥३७२॥

विवरणम् :- दमयन्ती अपि प्रियेण सङ्गमः प्रियसङ्गमः प्रियसङ्गमस्य निर्णयः प्रियसङ्गमनिर्णयः तं प्रियसङ्गमनिर्णय विज्ञाय अवबुध्य शील एव नृपः शीलनृपः तस्य शीलनृपस्य अङ्गस्य शरीरस्य रक्षकाः अङ्ग रक्षकाः तान् अङ्गरक्षकान् इव अभिग्रहान् नियमान् चकार अकरोत् । शीलरक्षकान् अभिग्रहान् अकरोत् ॥३७२॥

सरतार्थ :- दमयन्ती अपि प्रियसङ्गमनिर्णय विज्ञाय शीलनृपस्य अङ्गरक्षकान् इव नियमान् चकार ॥३७२॥

शुद्धशब्दाः :- पृथु दमयन्तीये यत्न पोतानां लतीरनी मेणाय यवानो निर्णयं ज्ञाप्तिने, शीलशुभी राजानां अङ्गरक्षको सभक्ष नीये शब्दाः शुद्धशब्दाः अतिशयोक्तिः धारण अर्थः ॥३७२॥

हिन्दी :- फिर दमयन्ती भी अपने पति के मिताप का निर्णय जानकर, शीलरूपी राजा के अणुरक्षक समान नीचे बताने हुए अभिग्रहों को धारण किया ॥३७२॥

भारती :- नलर दमयन्तीने पण आपल्या पतीच्या सजमाचा निर्णय ऐकून शीलरूपी राजाच्या अणुरक्षकाप्रमाणे खाली सांगितल्याप्रमाणे अभिग्रह धारण केले ॥३७२॥

English :- Then Damyanti, having heard the decision of the to be union of her husband and keeping a natural disposition and her amiableness She then decided to take and keep some vows, which will be her armour of her body, and shall guard her always

अलमातप्य चान्यत्प, द्रज्ज पन्थाः शिवास्तव ॥

सोऽय रूप प्रकाश्य स्य, नत्वा ता मुदितोऽजमत् ॥३७३॥

अन्वय - अन्यत् आलप्य अलम् । त्व प्रजा तव पन्थाः शिवा भवतु । अय स स्व रूप प्रकाश्य ता नत्वा मुदित अजमत् ॥३७३॥

विवरणम् - अन्यत् आलप्य अलम् । अन्यन आलापन अलम् । त्व प्रज गच्छ । तव पन्था मार्ग शिवः कल्याणः भवतु । अय स- राक्षस- रूः निज रूप प्रकाश्य प्रकटय ता दमयन्ती नत्वा प्रणम्य मुदित आनन्दितः अजमत् अगच्छत् ॥३७३॥

सरलार्थ - अन्वेन आलापेन अलम् । त्व वाच । तव मार्ग कल्याण अस्तु । अय स राक्षस निज रूप प्रकाश्य ता दमयन्ती नत्वा आनन्दित अवच्छत् ॥३७१॥

शुद्धशैली :- एवं भीष्टुं इष्टं भुवेवाधी सयु, तुं ज ! नारी भार्गव्याः शरीर्याः पृथी ते राक्षस पणु पोतानुं दुष प्रशश्रीने तथा तेषु निने चभीने भुशी धठ (न्याधी) श्वावतो धयो. ॥३७१॥

हिन्दी - 'अब ओर अधिक क्या कहना तुम जाओ तुम्हारा मार्ग कल्याणकारी हो।' तब वह राक्षस अपना रूप प्रगट कर के उसके सामने नतमस्तक होकर वहाँ से चला गया ॥ २७६ ॥

मराठी - आता दुसरे काही बोलू नकोस वू जा तुझा मार्ग कल्याणकारी होवो नंतर तो राक्षस पण आपले रूप प्रकट करून तिला नमस्कार करून आज्ञादित होऊन तेंपूज निपूज वीता ॥३७१॥

English - And she asks the Goblin not to say anything more and let his way be friendly and auspicious Then the goblin bough to light his actual form, bowed down to her, accumulated blissful feelings in his heat and vanished away from there

किं चारण्ये क्लिशित्वात् नयामि त्वां पितुर्गृहि ॥
क्षणमात्रेण कल्याणि । विधाय करसम्पुटे ॥३६९॥

अन्यय :- किञ्च हे कल्याणि । अरण्ये क्लिशित्वा अलम् । अहं त्वां करसम्पुटे निधाय क्षणमात्रेण पितुर्गृहि नयामि ॥३६९॥

विवरणम् :- किञ्च हे कल्याणि । अरण्ये क्लिशित्वा क्लेश सोढ्वा अलम् । अहं त्वां करयोः सम्पुटः करसम्पुटः तस्मिन् करसम्पुटे निधाय निक्षिप्य क्षण एव क्षणमात्रं तेन क्षणमात्रेण क्षणेन पितुः जनकस्य गृहे नयामि ॥३६९॥

सरलाय :- किञ्च हे कल्याणि । अरण्ये विलशित्वा अलम् । अहं त्वां हरत्तसम्पुटे गृहीत्वा क्षणेनैव जनकस्य गृहे नयामि ॥३६९॥

शुश्रूषाणी :- वणी हे उत्सर्णी सती । आ गृण्यमां उत्तेश पाभवाधी सधु, तुं भाश उत्सर्गपुटमां धारण करी तने येक क्षणमां न
ताश पितृजने धेर तेरी नृणः ॥३६९॥

हिन्दी :- हे कल्याणि सती । इस जगल मे तेरा क्लेश समाप्त हुआ, मैं मेरे हाथों में धारण कर के एक क्षणमें ही आपके पितानी के पास ले जाऊंगा ॥३६९॥

मराठी :- मग हे कल्याणि सती । या जंगलात दुःख सहन करणे पुरे. मी माझ्या हाताच्या ओजळीत धरून तुला एका क्षणात तुझ्या वडिलाच्या घरी येऊन जातो. ॥३६९॥

English :- Then the ogre continued saying that, her chargin and tribulation in this forest is over and he will in a moment take her to her father's house in the hollow of his hands, joined together.

चिन्तयित्वा विभङ्गेन, पलायः सोऽप्यचीकथन् ॥
प्रवासविवसात्पूर्णाद्वादशाब्दान्त्यवासरे ॥ ३६ ७ ॥

अन्वयः :- सः पलायः अपि विभङ्गेन चिन्तयित्वा अचीकथत्। प्रवासविवसात् पूर्णाद्वादशाब्दान्त्यवासरे तव प्रियः सङ्गस्यते ॥ ३६ ७ ॥

विवरणम् :- सः पलं मांसम् अति इति पलायः राक्षसः विभङ्गेन विभङ्गज्ञानेन चिन्तयित्वा विचार्य अचीकथत् कथयामास अकथयत् प्रवासस्य दिवसः प्रवासदिवसः तस्मात् प्रवासविवसात् द्वादश च तानि अब्दानि च द्वादशाब्दानि । अन्ते भवः अन्त्यः अन्त्यश्वासौ वासरश्च अन्त्यवासरः । पूर्णाद्वादशाब्दानां अन्त्यवासरः पूर्णाद्वादशाब्दान्त्यवासरः तस्मिन् पूर्णाद्वादशाब्दान्त्यवासरे तव प्रियः सङ्गस्यते ॥ ३६ ७ ॥

सरलार्थः :- सः राक्षसः अपि विभङ्गज्ञानेन, ज्ञात्वा अकथयत् - प्रवासदिवसात् पूर्णाद्वादशाब्दान्त्यवासरे तव प्रियः संगस्यते ॥ ३६ ७ ॥
गुणशाली :- त्वरे ते राक्षसे विभंगज्ञानधी विद्यशीले कृष्टुं रे, ते संती! आ प्रवासना दिवसधी भांतिने भ्रमर पक्षिं पुरां धृषा भादि तेना छेदा दिवसे. ॥ ३६ ७ ॥

हिन्दी :- तब उस राक्षस ने भी अपने विभंगज्ञान से सोचकर कहा कि, हे सती! इस प्रवास के दिन से तेकर चारह बरस पूरे होने के बाद उसके आखरी दिन! ॥ ३६ ७ ॥

मराठी :- तेव्हा त्या राक्षसाने आपल्या विभंगज्ञानाबरो विचार करून सांगितले की, हे सती! या प्रवासाच्या दिवसा पासून बारा वर्षे पूर्ण झाल्यानंतर त्याच्या शेवटच्या दिवशी तुझा प्रिय बल तुला भेटेल. ॥ ३६ ७ ॥

English - Then the orge with his knowledge said to her that from this day onwards and twelve years later and on the last day ..

यातुधानस्तदाकर्ण्य, तस्याः सत्त्वेन विस्मिताः ॥

ऊचं तुष्टोऽस्मि कल्याणि । किं करोमि तव प्रियम् ॥३६॥

शतुभानः तद् आकर्ष्य तस्याः सन्त्वेन विलिप्तः ऊचे कल्याणि! अहं तुष्टोस्मि त्वं किं प्रिय करोसि ॥३६॥

विषयः :- यातुधानः राक्षसः तद् आकर्ष्य तस्याः वचनं श्रुत्वा तस्याः दमयन्त्याः सत्त्वेन बलेन विस्मृतः आश्चर्यचकित ऊचे
अवोचत् - हे कल्याणि! अहं तुष्टः प्रसन्नः अस्मि तव किं प्रिय इष्ट करोमि ॥ववा॥३६॥

सखसः तरत्याः वचन निशम्य तरत्याः दमयन्त्या. बतेन आश्र्वचकित. अवोचत् - हे कल्याणि । अह प्रसन्नोऽस्मि तव किं प्रिय करोमि । वत्॥३६५॥

શ્રુત્વશ્રી :- પછી રાક્ષસ તેણીના તે વચનો સાંભળીને, તથા તેણીની હિન્મતથી આશ્ચર્ય પામીને બોલવા લાગ્યો કે, હે કલ્યાણી સતી! હું તારા પર પ્રસન્ન થયો છું, અને હવે તને આનંદ ઉપજે એવું શું કાર્ય કરું? ॥૩૬॥

हिन्दी, - फिर वह राक्षस उसके वचन सुनकर तथा उसकी हिममत से आश्चर्यचकित होकर कहने लगा कि, हे कल्याणी सती! मैं तुम पर प्रसन्न हुआ हूँ, और अब तुझे आनन्द प्राप्त हो ऐसा कौन सा कार्य करूँ ॥ ३६५ ॥

भराठां :- नतर राक्षस तिने ते बोलणे ऐकून व तिची हिंमत पाहून आश्चर्यचकित झाला आणि म्हणाला - हे कल्याणि सती! मी तुझ्यावर सतुष्ट झालो आहे, आता मी तुझे कोणते प्रिय कार्य करू? सावा. ॥३६५॥

English :- The ogre after having heard the words of Damyanti, was overcome with astonishment, And addressing her as a propitious and a chaste woman said that he was contented and acquiescent with her and asked her to place before him a deed, that will make her happy and blissful

अलं विलम्ब्य तदभुङ्क्ष्व मयात्मासौ तवार्पितः ॥
न विना मरणं येन, स्याद् दुःखाना जलाञ्जलिः ॥ ३६३ ॥

अन्वय :- तद् विलम्ब्य अलं । मया असौ आत्मा तव अर्पितः भुङ्क्ष्व । येन मरण विना दुःखाना जलाञ्जलिः न स्यात् ॥ ३६३ ॥
विवरणम् :- तद् तेन कारणेन विलम्ब्य अलम् । विलम्ब्य मा कुरु । मया असौ आत्मा शरीर तव तुभ्य अर्पितः दत्तः । भुक्ष्व, भक्षय । येन मरण इत्यु विना दुःखाना जलस्य अञ्जलिः जलाञ्जलिः दुःखाना विनाशः न स्यात् ॥ ३६३ ॥

सरलाय :- तद् विलम्ब्य अलम् । मया अद्, शरीर तुभ्यं दत्तम् । भक्ष्य वेन मरण विना दुःखाना विनाश न स्यात् ॥ ३६३ ॥

शुक्लवती :- भुङ्क्ष्व उद् विलम्ब्य भ्रष्टापी संयु, अने तुं भुङ्क्षु, लक्ष्मण ३२? मेँ आ भुङ्क्षु शरीर लेने सोभी दीयुं छे, उभ उ उवे भ्रष्टा
विलम्ब्य भ्रष्टे दुःखभाषी छूटकारे धई शङ्के तेभ नयी ॥ ३६३ ॥

उभ तुम विनय मत करा और मेरा भक्षण करो । मेने यह मेरा शरीर तुम्हें सौम दिया है, क्योंकि अब मृत्यु के बिना मेरे दुःखों को अत होनेवाला नहीं ॥ ३६३ ॥

मराठी :- आता विलंब न करता तू माझे भक्षण कर? मी माझे हे शरीर तुला अर्पण केले आहे, कारण की आता मरणाशिवाय माझ्या दुःखाचा अंत होणार नाही ॥ ३६३ ॥

English :- So she asks him not to delay or procrastinate and devour her up as she has placed herself in his hand thus is the only path to peace and an eradication of her woe and sadness

जातस्य हि ध्रुव मृत्यु - रकृतार्थस्य तद्भवम् ।

आजन्मपरमार्हत्याः, कृतार्थार्यास्तु तत्र मे ॥ ३६ ॥

अन्वय :- जातस्य हि मृत्युः ध्रुव अस्ति । अकृतार्थस्य तद्भव अस्तु । आजन्मपरमार्हत्याः कृतार्थार्याः मे तद् न अस्ति ॥ ३६ ॥

विवरणम् :- जातस्य उत्पन्नस्य लब्धजन्यमनः हि मृत्युः मरण ध्रुवं निश्चितम् अस्ति । कृतः अर्थः येन सः कृतार्थः न कृतार्थ अकृतार्थः

तस्य अकृतार्थस्य अकृतकृत्यस्य नरस्य तस्मात् मरणात् भय तद्भवम् अस्तु । किन्तु जन्मनः आरभ्य आजन्मा अर्हतः इयम् आर्हती । परमा चासौ आर्हती च परमार्हती तस्याः परमार्हत्याः अर्हतः परमभवतायाः तथा कृतः अर्थः यथा सा कृतार्था तस्याः कृतार्थायाः कृतकृत्यायाः मे मम तद् मृत्युभय न अस्तु ॥ ३६ ॥

सरताप :- उत्पन्नस्य हि मरण निश्चित अस्ति । अकृतकृत्यस्य मरणाद्भवम् अस्तु । किन्तु अर्हतः परमभवतायाः कृतकृत्याया मम मृत्युभय न अस्ति ॥ ३६ ॥

गुजराती :- (हे राक्षस!) जन्मेसा प्राणी भाटे भरपू तो भरेभर निश्चीन जे छे, पपू जे भाणसे पोतानुं इय संधेजुं नथी, तेने भुत्तुनो लय डोय छे. परंतु जुं तो छेज जन्मधी भांीने जैन धर्मनुं आराधन इराधनी इतार्थ धरेली छु, भाटे भने भरपूनो लय नथी.

हिन्दी :- (हे राक्षस!) जन्म पाये हुए प्राणिजो के लिए मौत तो निश्चय ही आनेवाली है, परंतु जिस मनुष्यने अपना कार्य सिद्ध नहीं किया है, उसे मृत्यु का भय है, लेकिन मैं आजन्म से जैनधर्म की आराधना कर के कृतार्थ हो गयी हूँ । इसलिए मुझे मृत्यु का कोई भय नहीं है ॥ ३६ ॥

मराठी :- (हे राक्षसां!) जन्मलेल्या प्राण्याला मरण हे निश्चितच आहे, परंतु ज्या मानवाणे रस्त्या चें कायें साव्य केले नाही त्याला मृत्यूचे भय असते परंतु मी तर जन्मपासून जैनधर्माची आराधना केल्यामुळे कृतार्थ झाली आहे, म्हणून मला मरणाचे भय नाही ॥ ३६ ॥

English :- She says that every mortal being is bound and has to experience death. A being who hasn't accomplished his deeds, will surely be afraid of death, but she who has from birth, worshipped Lord Jimeswar and is satisfied in her religious deed is not at all afraid of facing death

रक्षोऽपि प्रेक्ष्य तामूचे, भोक्ष्येऽद्य त्वामहं शुभे ॥
क्षामकृधिः क्षुधास्येष, समरात्रमुपोषितः ॥३५९॥

अन्यथ :- रक्षः अपि ता प्रेक्ष्य ऊचे हे शुभे । सागराजं उपोषितः अतः एव क्षुधा क्षामकुक्षिः अह्म अद्य त्वा भोक्ष्ये ॥३५॥

विवरणम् :- रक्षः राक्षसः अपि ता दमयन्ती प्रेक्ष्य अवलोक्य उच्ये अवोचत् हे शुभे ! समानां रात्रीणा समाहारः समरात्रम् उपाधित
अनशनः एषः अह क्षुधा क्षुधया कुभुक्षया क्षामा कृशा कुक्षिः उदर यस्य सः क्षामकुक्षिः कृशोदरः अस्मि । अत अद्य अह त्वा
भोक्ष्ये स्वादिष्यामि ॥ ३५९ ॥

ससलार्ध - - राक्षस अपि तां दमयवती अवलोच्य अवदत् हे शुभं । ससरात्र उपोषित एष अह बुभुक्षया कृशोदर अस्मि॥ अत आग अह दत्वा भक्षयिष्यामि॥ ३५९॥

ગુજરાતી :- ધણી તે રાક્ષસ મણ તેણીને જોઈ કહેવા લાગ્યો કે, હે શુભે ! આજે હું તારું ભક્ષણ કરીશ, કેમ કે સાત રાત્રિનો ઉપવાસી એવો હું છુંધાથી ખાલી ઉદરવાળો છું. ॥૩૫૮॥

हिन्दी - फिर वह राक्षस दमघती को देखकर कहने लगा कि, हे शुभे! आज मैं तुम्हें खाऊंगा क्योंकि मे सत दिन का भूखा हूँ ॥३५९॥

गराठी :-
नतर लो राक्षसही दमयवतीला म्हणाला - हे शुभे! मी सात दिवस झाले उपाशी आहे भुकेने पाडो पोट कूश झाले आहे म्हणून मी आज तुला रवाईज ॥३५९॥

English -. Then the goblin spoke to her saying that, he had abstained for seven days and he is utterly hungry now and therefore wishes to devour her

मुखरन्ध्रविनिर्गच्छद् द्विजिह्वसमजिह्वकम् ॥
भयानकरसं मूर्त - मिवातिशयभैरवम् ॥३५७॥

अन्वय :- मुखरन्ध्रविनिर्गच्छद् द्विजिह्वसमजिह्वकम् अतिशयभैरव मूर्त भयानक, रसम् इवा राक्षसं सा अपश्यत् ॥३५७॥

विवरणम् :- मुखम् एव रन्ध्रं मुखरन्ध्रात् विनिर्गन्ती मुखरन्ध्रविनिर्गच्छन्ती द्वे जिह्वे यस्य सः द्विजिह्वः द्विजिह्वेन समा जिह्वा द्विजिह्वसमजिह्वा । मुखरन्ध्रविनिर्गच्छन्ती द्विजिह्वसमजिह्वा यस्य सः, तं मुखरन्ध्रविनिर्गच्छद् द्विजिह्वसमजिह्वकम्, अतिशयेन भैरवः अतिभैरवः तमतिभैरवं मूर्त भयानकः आसीत् रसश्च भयानकरसः त भयानकरसम् इव दृश्यमान राक्षसमपश्यत् ॥३५७॥

संलार्थ :- मुखरन्ध्रविनिर्गच्छद् द्विजिह्वसमजिह्वकम् अतिशयेन भयानकम् अतएव मूर्तिमन्त भयानकरस इव दृश्यमान राक्षस अपश्यत् ॥३५७॥

शुद्धशब्दाः :- भूभुभुभी गुह्यभाषी भड्डर नीध्वनी सर्पसरणी अलवणा, आशे देहधारी 'लभन्त रसं' लोभ नदी । तेभ आन्तं लभ उपलब्धनाम् ॥३५७॥

हिन्दी - मुखरूपी गुफा से बाहर निकलती हुई सर्प समान जीमवाला, मानो देहधारी मयानक रस ही हो । ऐसा अत्यन्त भय पैदा करनेवाला, राक्षस देखा ॥३५७॥

भराठी - सापाच्या मुखातून बाहेर निघणाऱ्या जीभेप्रमाणे उघाच्या मुखातून जीभ बाहेर निघत आहे. असा अतिशय भयकर जण काय मूर्तिमत् भयानक रसव असा राक्षस तिला दिसला. ॥३५७॥

English - His mouth was as big as a huge cave and the wriggling tongue, wriggled like a venomous snake And whose body was actually a testimonial evidence of fright means whose mere sight was frightful

विवरणम् :- सा दमयन्ती आदौ भव आद्य तद् दिन च आद्यदिन वियोगस्य आद्यदिन वियोगाद्यदिन तस्मात् वियोगाद्यदिनात् अपि चतुर्थ आदौ येषा तानि चतुर्थादीनि । चतुर्थादीनि य तानि तपसि च चतुर्थादितपसि चतुर्थादितपस्यु लीना चतुर्थादितपोलीना निर्गत, अवद्य येष्व्यः तानि निरवधानि तै. निरवद्यै. निर्दोषै. फलादिभिः प्राणाना आधार प्राणाधारः त प्राणाधार चक्रे अकरोत् ॥३५५॥

सरलाय :- सा दमयन्ती नलविद्योवरय आद्यदिनात् आरभ्य चतुर्थादितपोलीना निरवद्यै फलादिभिः प्राणाधार चक्रे ॥ प्राणान् अधारयत् ॥३५५॥

गुणरत्नी :- यणी दभयन्ती (प्रेताना भर्तार आधेना) वियोगेना भुजेना दिवसथी भंङ्गिने न उपवास आदि तपस्यं दीन यथे उदी. उवे ते निर्दोषे इण आदि ये उवन्तो निर्वाह इरती उदी. ॥३५५॥

हिन्दी - दमयन्ती अपने वियोग के पहले दिन से लेकर उपवास आदि तप में लीन होकर निर्दोष फल आदि द्वारा प्राण धारण करने लगी ॥३५५॥

मराठी :- नलर ती दमयती (रवत च्या पतिसमवेत) वियोगाच्या पहिल्या दिवसापासून उपवास आदि तपात लीन होऊन निर्दोष फळ आदि घेऊन प्राणधारण करू लागली ॥३५५॥

English - Damyanti, from the day she was separated from her husband, started abstaining, did heavy penance and remained wholly on fruits

ज्वलद्वावानल शैल - भिवोत्पिङ्गलकुन्तलम् ॥

करालकर्त्रिकापाणिं, विद्युद्रन्तमिवाम्बुदम् ॥३५६॥

अन्वय :- उत्पिङ्गलकुन्तल ज्वलद्वावानल शैल इव करालकर्त्रिकापाणि विद्युद्दन्त अम्बुद इव राक्षस सा अद्राक्षीत् ।

अखण्डधारं तत्रासीद्, वृष्टिस्त्रैरात्रिकी तत्रा ॥
शुभध्यानेन सा त्वस्याद्धर्मस्थान इव स्थिता ॥ ३५३ ॥

अन्य :- तत्र अखण्डधार त्रैरात्रिकी वृष्टिः आसीत् । किन्तु सा धर्मस्थाने स्थिता इव शुभध्यानेन अस्यात् ॥ ३५३ ॥

विवरणम् :- तदा तस्मिन् समये तत्र तस्या अटव्या न विद्यते खण्डः यासा ताः अखण्डाः । अखण्डाः धाराः यस्मिन् कर्मणि यथा स्यात् तथा अखण्डधारं सन्ततधारम् । तिसृषु रात्रिषु भवा त्रैरात्रिकी वृष्टिः त्रिरात्रपर्यन्तं सन्ततधारा वृष्टिः अभवत् किन्तु सा दमयन्ती धर्मस्य स्थानं धर्मस्थान तस्मिन् धर्मस्थाने स्थिता इव शुभ च तद् ध्यानं च शुभध्यान तेन शुभध्यानेन अस्यात् अतिष्ठत् तस्यो ॥ ३५३ ॥

सरतार्थ :- तदा तत्र अखण्डधार त्रैरात्रिकी वृष्टिः अभवत् किन्तु सा दमयन्ती धर्मस्थाने स्थिता इव शुभध्यानेन अतिष्ठत् ॥ ३५३ ॥
शुश्रूषती :- ओ शीते ते वपुषते त्वां श्रुत्वा धाराधाय त्रात्र रात्रि शुधी ज्वलनी वृष्टि यद् त्वरे ते दमयन्ती जाले धर्मस्थानभां ओटी डोय तेभ शुभ ध्यानं च त्रैरात्रिस्थिताणी यद् ॥ ३५३ ॥

हिन्दी :- इसप्रकार उस समय अखण्ड धारा से तीन रात्रि तक जल की वृष्टि हुई तब वह दमयन्ती मानो धर्मस्थान में बैठी हा उसी प्रकार शुभ ध्यान से स्थिर चित्तवाली हो गयी ॥ ३५३ ॥

मराठी - अशारीतीने तेव्हा तीन रात्रपर्यंत अखण्ड मुसळधार वृष्टी झाली. पण दमयन्ती मात्र जणू काय धर्मस्थानात असल्याप्रमाणे शुभध्यानाचे स्थिरचित्त झाली. ॥ ३५३ ॥

English - In this way it rained very heavily for about three nights Damyanti took this place as a religious place and the happening as a religious one and thus went into deep meditation

दर्श दर्शं च वैदर्भी । तडित्ताण्डवडम्बरम् ॥

वम्भम्यमाणमस्मार्षीदारात्रिकमिवार्हतः ॥ ३५१ ॥

अन्वय - वैदर्भी तण्डिताण्डवडम्बर दर्शं दर्शं वम्भम्यमाणम् अर्हत, आरात्रिकम् इव अस्मार्षीत् ॥ ३५१ ॥

विवरणम् :- विदर्भाणाम् ईश्वरः वैदर्भः वैदर्भस्य अपत्य स्त्री वैदर्भी दमयन्ती, तडितः ताण्डव तडित्ताण्डव तडित्ताण्डवस्याडम्बरः तडित्ताण्डवडम्बरः त तडित्ताण्डवडम्बर दर्शं दर्शं दृष्ट्वा दृष्ट्वा पुनः पुनः भ्रमति इति वम्भम्यमाण पुनः पुनः भ्रमत् अर्हतः प्रभोः आरात्रिक इव अस्मार्षीत् अस्मरत् सस्मार ॥ ३५१ ॥

सरत्तार्ध - दमयन्ती तडित्ताण्डवडम्बर दृष्ट्वा पुन पुन भ्रमत् अर्हत आरात्रिक इव अस्मरत्। आकाशे तडित तण्डवडम्बरमदलोक्ता अर्हत आरात्रिकमिव भ्रमति इति सा अस्मरत् ॥ ३५१ ॥

गुणशाली :- वणी वीण्योन्मादभङ्गशान्ता आङ्गशने निरन्धनी निरन्ध्रप्रभुनी भासे ईश्वरी आरतीनी द्रियाने भासे इत्यादि ॥ ३५१ ॥

हिन्दी - फिर बीजली के चमकार के आडंबर को देखकर दमयती जिनेश्वरप्रभु के पास दमयती हुई आरती की क्रिया को याद करने लगी ॥ ३५१ ॥

मराठी :- वतर आकाशात चमकणाऱ्या विजेचे ताडवण्ट्य पाहून दमयतीला पुव्हा पुव्हा जिनेश्वरप्रभूरान ओवाळली जाणाऱ्या आरतीची आठवण झाली ॥ ३५१ ॥

English - Then there was a sudden lightening in the sky Damyanti at that time was worshipping Lord Jneshwar by moving a lighted lamp circularly around the idol, which made her to think that the lightening was the lighted lamp shining in the sky

अत्रान्तरे गजजोच्चैर्घनो गन्धगजन्द्रवत् ॥

पूजाक्षणध्वनद्राघनादम् सस्मार भीमजा ॥३४९॥

अत्रान्तरे गन्धगजेन्द्रवत् घन उच्चैः कर्ण । भीमजा पूजाक्षणध्वनद्राघनादम् सस्मार ॥३४९॥

विवरणम् :- अत्रान्तरे एतन्मेम् अन्तरे गन्धगजानाम् इन्द्रं गन्धगजन्द्रं गन्धगजेन्द्रेण तुल्यम् गन्धगजेन्द्रवत् घनः मेघ उच्चैः उच्चैः स्वयम् कर्ण अर्जवत् । भीमात् जाता भीमजा भीमकन्या दमयन्ती पूजाया क्षण उत्सवः पूजाक्षण । पूजाक्षणे ध्वनन्ति गायानि पूजाक्षणध्वनद्राघानां । पूजाक्षणध्वनद्राघानाम् नाद पूजाक्षणध्वनद्राघनादः, तम् पूजाक्षणध्वनद्राघनादम् सस्मार अस्मरत् ॥३४९॥

पूजाक्षणध्वनद्राघनादम् सस्मार अस्मरत् ॥३४९॥

सत्तार्ध :- एतस्मिन् अन्तरे गवधगजेन्द्रवत् मेघ उच्चैः रवरम् अर्जवत् । तदा दमयन्ती तद् मेघगर्जनम् श्रुत्वा पूजोत्सवध्वनद्राघनादम् अस्मरत् ॥३४९॥

गुणशाली :- शेषाभिं भद्रोन्मत गंधहस्तिनीपेठे शेष गणधवा लाये, त्यारे दभयती निवेभ्यनी पूज सभये वागता पणिन्दोना नादने पाद ३२वा लायी ॥३४८॥

हिन्दी - इतनेमे मदीनमत गंधहस्ति की तरह मेघ गर्जना करने लगे, तब दमयती जिनेश्वर की पूजा के समय बजते हुए वाजिनो के नाद को याद करने लगी ॥३४९॥

मराठी :- इतवयात मदीनमत गणहस्तीप्रमाणे दब जोराने गर्जना करू लागला, तेव्हा दमयतीला जिनेश्वराची पूजा करतांना वाजणाच्या वागाच्या नादाचा आठवण झाली ॥३४९॥

English :- Then, she heard thunders in the sky which seemed like a mad elephant parading about. She thought that the sounds were the musical instruments played on the tune of the puja, which were being played when she used to perform the puja at her maternal home.

English :- Then the chief, addressing her as a Goddess said that she who was the daughter of Bhimnath, wife of king Nal and who is a chaste and virtuous woman and a religious woman too, is worthy of veneration and adoration

किञ्चोपकारक्रीतोऽहमेकागारिकनाशनात् ॥

तन्मे पवित्रयावास - मधमर्णोऽस्मि ते उन्धे ॥३४७॥

हे अनधे ! एकागारिकनाशनात् उपकारक्रीतः अहम् ते अधमर्णः अस्मि तत् मे आवासम् पवित्रय ॥३४७॥

न विद्यते अधम् पापम् यस्याः सा अनया तत्सम्बुद्धौ हे अनधे हे निष्पापे ! ऐकागारिकाणाम् स्तेनानाम् नाशनात् उपकारेण क्रीतः अहम् ते तव अधमर्णः ऋणी अस्मि । तत् तस्मात् त्वम् मे मम आवासम् गृहम् पवित्रय पवित्रम् कुरु ॥३४७॥

हे निष्पापे ! रतेनानाम् नाशनात् उपकारेण क्रीतः अहम् तव ऋणी अस्मि । तस्मात् त्वम् मम आवासम् पवित्रम् कुरु ॥३४७॥

यणी हे निष्पापी दमयन्ती ! त्वे आशोने नसाही भाश भुर उपभर इरीने भने भरीदी वीधो छे, भटे छवे तभो भाश आवासने पवित्र इरो ? इधे छु तभारो इरश्टर छुं ॥३४७॥

और हे निष्पाप दमयन्ती आपने इन चोरोको भगाकर मुझपर आप उपकार करके मुझे खरीद लिया है, इसलिए आप मेरे आवास को पवित्र कीजिए क्यो कि मैं आपका कर्जदार हूँ ॥३४७॥

हे निष्पाप दमयन्ती ! तू दा चोराना पकवून माइयावर उपकार करून मला खरीदले आहे म्हणून मी तुझा ऋणी आहे माइया घराला पवित्र कर ? ॥३४७॥

English :- And, he continues that this Damyantu who is sinless and who has made the robbers to flee, has made him her slave He then asked her to enter his dwelling and bless it by her auspicious presence as he was indebted to her now

हिन्दी - फिर उस सार्धपतिने भी उसे अपनी माता के समान मान कर भक्तिपूर्वक नमस्कार कर के पूछा कि, हे माताजी! आप क्यों

हो? और इस जगलमे क्यों भ्रमण कर रही हो? ॥ ३४४ ॥

मराठी - नंतर तो वसन्त सार्धवाह पण दमयन्तीला स्वतः, त्या आईप्रमाणे भक्तिपूर्वक नमस्कार करून विचार लावला - हे माते । व

कोण आहेस? या वनात का भटकतेस? ॥ ३४४ ॥

English - Then the chieftain of the encampment taking Damyanti as his own mother and with utmost devotion

and veneration, bowed down to her and asked her about her identity and as to why she was rambling alone in such a dangerous forest

सोदरस्येव तस्याथ, सार्धनाथस्य भैरवपि ॥

जन्मतः कथयामास, वृत्तान्तम् सर्वमात्मनः ॥ ३४५ ॥

अन्वय :- अथ भैमी अपि तस्य सोदरस्येव सार्धनाथस्य जन्मतः आत्मनः सर्ववृत्तान्तम् कथयामास ॥ ३४५ ॥

विवरणम् :- अथ भीमस्य अपत्यम् स्त्री भैमी दमयन्ती अपि तस्य समानम् उदरम् यस्य सः सोदरः तस्य सोदरस्य इव भ्रातुः इव

सार्धस्य नाथः सार्धनाथः तस्य सार्धनाथस्य जन्मतः आरभ्य आत्मनः स्वस्य सर्वश्चासौ वृत्तान्तश्च सर्ववृत्तान्तः तम् सर्ववृत्तान्तम् सर्वाखिलाकाशम् कथयामास अकथयत् ॥ ३४५ ॥

समलार्थ - अथ दमयन्ती अपि तस्य भ्रातुः इव सार्धनाथस्य जन्मत आरभ्य स्वस्य अखिलात् कथाम् अकथयत् ॥ ३४५ ॥

गुजराती :- १४५ एभ्यंतीये १५५ ते सार्धवाहने पोतना सडोदर भाई सभान मानीने, छेड जन्मधी भांड़ीने पोतानुं सधणुं

दृत्तान्त डडी संलणायु. ॥ ३४५ ॥

हिन्दी - फिर दमयन्ती ने भी उस सार्धवाह को अपना सहोदर भाई मानकर, जन्म से लेकर अपना पूरा वृत्तान्त कह सुनाया ॥ ३४५ ॥

सरलाद :- अथ मा दमयन्ती धनुर्धारिणाम् दृष्टवान् इह दृष्ट्वाद्य् अमुञ्चत् । देवं न्तोजाः गायसा इव एकरया दिशः अन्वाम् दिशम् पलायन्ते स्म । पलायन्ता॥३४२॥

कुञ्जरादी :- यद्यी ते दम्भन्ती धनुर्धरन्ता दंभरन्तादौ सरथा जुंभरन्तादौ क्रथा लाणी, त्थरि ते सधणा योशे मण्डाभोनी पेठे ओम् दिशाभायी भीञ्ज दिशाभो तरङ्ग नासथा लाण्य॥३४२॥

हिन्दी :- फिर वह दमयन्ती धनुर्धर के दंकारनाद के समान हुंकार करने लगी, तभी सब चोर कौओं की तरह एक दिशा से दूसरी दिशा की ओर भागने लगे ॥३४२॥

मराठी :- जतर ती दमवंती धनुर्दास्या टकारनादाप्रमाणे हुंकार करू लागली, तेव्हा ते सगळे चोर कावळ्यासारखे एका दिशेकडून दुसऱ्या दिशेकडे पावू लागले॥३४२॥

English :- Then Danyanti roared and bellowed like the twang of a bow of an archer This outcry of Danyanti bought fear in the hearts of the robbers and they began to run helter-skelter like crows

सार्थलोकोऽववञ्जनमसौ नः कुलदेवता ॥

चौरव्याघ्रमुखवायेषा - ऽ न्यथास्मान् कथमाकृषत् ॥३४३॥

सन्ध्या :- सार्थलोकः अवदत् - नूनम् असौ नः कुलदेवता । अन्यथा अस्मान् एषा चौरव्याघ्रमुखात् कथम् आकृषत् ॥३४३॥

शिवरत्नम् :- सार्धस्य लोकः जनः सार्थलोकः अवदत् - अुवाद अवादीत् - नूनम् निश्चितम् असौ नः अस्माकम् कुलस्य देवता कुलदेवता अस्ति । अन्यथा अस्मान् एषा चौराः एव व्याघ्राः, त्रौराः व्याघ्राः इव वा चौरव्याघ्राः । चौरव्याघ्राणाम् मुखम् चौरव्याघ्रमुखम्, तस्मात् चौरव्याघ्रमुखात् कथम् आकृषत् आकर्षत् ॥३४३॥

सरलाद :- सार्धलोकः अवदत् - निश्चितम् असौ अस्माकम् कुलदेवता वर्तते । अन्यथा अस्मान् एषा चौरव्याघ्रमुखात् कथम् आकर्षत् - ॥३४३॥

उवाच चौरानपि सा, हेरे गच्छत गच्छत ॥

रक्षितोऽयम् मया सार्थी, मानर्थम् कृषतात्मनः ॥३४०॥

सा चौरान् अपि उवाच-रे रे गच्छत गच्छत । अयम् सार्धः मया रक्षितः । श्रान्तमनः अनर्थम् मा कृषत ॥३४०॥

सा दमयन्ती चौरान् स्तेनान् अपि उवाच रे रे जौरा यूयम् गच्छत गच्छत । प्रजत व्रजत । अयम् सार्धः मया रक्षितः
अस्ति। आत्मनः स्वस्थ न अन्तर्यः तम् अनर्थम् मा कृषत मा कुरुष्वम् ॥३४०॥

सा दम्पदन्ती चौरान् अपि अवदत्-रे रे गच्छत गच्छत । अयम् सार्धं, मया रक्षितः । अस्ति । स्वरय अनर्थम् मा कृषत ॥ ३४० ॥

પછી તે દમયંતીએ ચોરોને પણ કહ્યું કે અરે! તમે અહીંથી ચાલ્યા જાઓ! આ સાર્વનું મેં રક્ષણ કર્યું છે, નાહક તમારા અનર્થને (તમે પોતે) ખેંચી લાવો નહીં. ॥૩૪૮॥

फिर वह दमघती चोरो से कहने लगी कि अरे! तुम यहाँ से चले जाओ। चले जाओ। इस सार्ध की रक्षा मेनि की है। फिर तुम अपने अनर्थ को व्यर्थ में ही न करो ॥३४०॥

नंतर दमवती चोराना म्हाणाली की असे। तुम्ही येथून चालले जा। चालले जा। पी या साधने रक्षण केले आहे, तुम्ही विनाकारण अन्ध ओढवून घेऊ नका ॥३४०॥

Damyanti asked the band of robbers to scamp off as she has kept her cloak of protection over them. She adds that if any harm is done to them, they shall be the cause of their own ruinous downfall.

भूतात्तामिव वातुला - शिव पीतास्ववामिव ॥

भन्वानास्तेऽपि चौरास्ताम्, न वेदर्धमजिगणन् ॥३४१॥

ते अणि चौराः ताम् वैदर्भीम् भूताताम् इव दातुलाम् इव पीतासवाम् इव भन्वानाः न अजीगणन् ॥३४१॥

हिन्दी - फिर वह दमयती शात हो-कर देखने के लिये खड़ी रही, इतने में कुत्ते जैसे डुक्करो के झुड को घेर लेते हैं, उसी प्रकार चोरोने उस सार्धवाह को चारो ओर से घेर लिया ॥३३७॥

मराठी - जतर ती दमयती शात होऊन धैर्य धारण करते, तीच कुत्ते जसे डुकराच्या टीकीला घेरतात, त्याप्रमाणे चोरांनी पण त्या सार्धाला चारी बाजूंनी घेरले ॥३३७॥

English - Then as Damyanti kept her cool, she suddenly sew a band of robbers encircling and occluding the camp just as a group of wild dogs environs a group of pigs

कृतान्तदूतानिच तांश्चौरानालोक्य सार्धिकाः ॥
नष्टमप्यशक्तैव, भवेन स्तम्भिता इव ॥३३८॥

अन्वय :- सार्धिकाकृतान्तदूतान् इव ता चौरान् आलोक्य भयेन स्तम्भिता इव नष्टम् अपि न अशकन् ॥३३८॥

विवरणम् :- सार्धस्य इमे सार्धिका. कृतान्तस्य मृत्योः दूताः इव इति उत्प्रेषाया कृतान्तदूताः तान् कृतान्तदूतान् इव तान् चौरान् स्तेनान् आलोक्य निरीक्ष्य भयेन स्तम्भिता इव नष्ट पलायितुम् अपि न अशकन् न अशक्नुवन् ॥३३८॥

सरलार्थ :- सार्धिका दमय दूतान् इव तान् चौरान् दृष्ट्वा भयेन स्तम्भिता इव पलायितुम् अपि न अशकन् ॥३३८॥

गुजराती :- यभना दूतो शरभ। ते चोरोने ओढले सार्धिका धागुसो आगे भय पडे गडाई गेय। होय तेभ त्यांची भिडकुल नासी शभय। नडी. ॥३३८॥

हिन्दी - यम के दूत समान उन चोरो को देखकर भय के कारण स्तम्भित से हो कर वे सार्ध के आदमी वहाँ से भाग भी नहीं सके ॥३३८॥

मराठी :- सार्धातील माणसे यमदूताप्रमाणे असलेल्या त्या चोरांना पाहून जणू काय स्तम्भित झाले व तेथून पळूनही जाऊ शकले नाहीत ॥३३८॥

विशरणम् :- पुरः पुरस्तात् आगमित पुरः निवेशित, सार्धं वहति इति सार्धवाहः । वसन्तआसौ सार्धवाहश्च वसन्तसार्धवाहः तस्य वसन्तसार्धवाहस्य सार्धं सायः पतिः क्षमापतिः पृथ्वीपतिः तस्य क्षमापतेः पृथ्वीपतेः महान् आभोगः यस्य तत् महाभोगं कटसं सैन्यश्च ह्य पश्यति स्म अपश्यत् ॥ ३३ ॥

असार्ध :- पुरः निर्देशित वसन्तसार्धवाहस्य सार्धं पृथ्वीपते महाभोग सैन्यम् इव अपश्यत् ॥ ३३ ॥

शुद्धशती :- (शेवशब्दे ते दम्भंतीये) राजाना सैन्यनी येडे अन्तं जडोळादीवणा अने पडाव नाथीने पेडा शेवा वसंत नाथना सार्धवाहने शोधन्य (आभोगं श्रेयो. ॥ ३३ ॥

हिन्दी - (इतिने जस कमयतीने) राजा के सैन्य के जैसे समृद्धिवाले और पडाव जाले हुअे वसंत नामक सार्धवाह को सामने के भाग में देखा ॥ ३३ ॥

शायी :- इतवधात दम्भतीने समोभव वसन्त सार्धवाहाने उभारलेली छावणी राजाच्या लाववर पसलेल्या सैन्याप्रमाणे पाहिली ॥ ३३ ॥

English :- Just the way she happened to see a man who seemed like a king named Vasant with profuse prosperity and wealth, with an army and who had encamped there for a while.

दृश्यो चापारकान्तार - निस्तारणमहारथः ॥

लेभे यदत्र सार्धोऽयं, नूनं पुण्यलवोऽस्ति ततः ॥ ३३ ॥

अन्य :- सा दृश्यो यद् अत्र अपारकान्तार निस्तारणमहारथः अयं सार्धः लेभो तत् नून पुण्यलवः अस्ति ॥

विशरणम् :- सा दम्भयन्ती अध्यायत् दृश्यो यद् अत्र अस्मिन् वने अपार च तद् कान्तार च अपारकान्तार, अपारकान्तारात् निस्तारणम् अपारकान्तारनिस्तारणम् महान् चासौ रथश्च महारथः अपारकान्तारनिस्तारणाय महारथः अपारकान्तारनिस्तारणमहारथः अपारविधिनात् पारयितुं महारथसदृशः सार्धः सङ्घः लेभो तत् नून निश्चित पुण्यस्य लवः अंशः पुण्यलवः अस्ति ॥ ३३ ॥

विवरणम् :- कण्टकाः येषां सन्ति इति कण्टकिनः कण्टकिनश्च ते द्रुमाश्च कण्टकिद्रुमाः कण्टकिद्रुमसङ्घः । रुधिरस्यरक्तस्यसीकराः रुधिरसीकराः । कण्टकिद्रुमसङ्घात् क्षरन्तः रुधिरसीकराः यस्याः एतादृशी, कथम् अपि कथञ्चित् अपि काशमीरस्य केशरस्य विरलाश्च ताः छटाश्च काशमीरविरलच्छटाः, आमा. काशमीरविरलच्छटा. यया सा आसकाशमीरविरलच्छटा रम्भा अप्सराः इव दृश्यमाना ॥ ३३३ ॥

सरलाय :- कण्टकिद्रुमसङ्घात् यस्या शरीरात् रुधिरस्य बिन्दव क्षरन्ति, एतादृशी अतएव कथञ्चित् अपि यस्याः शरीरे केशरस्य विरला. छटाः सन्ति एतादृशी सा रम्भा अप्सरा इव अदृश्यता ॥ ३३३ ॥

शुश्रूषणी :- ईडायाणां वृक्षेभ्यो उग्रशयाणी अरन्ता रूधिरन्ता बिन्दून् यणीते दृश्यन्ती, शोथयुग्मीते यथेष्टा इभरन्ता छंटायायाणी रंभा नाभनी अश्वरा शशभी देवानी उदी. ॥ ३३३ ॥

हिन्दी :- काँटे के वृक्षमे उलझ जाने से उसके शरीर पर जो घाव हो गये थे, उनमे से टपकते हुए खूनके बिंदुओवाली वह दमयन्ती किसी भी प्रकारसे केसरके छटकाववाली रंभानामक अप्सरा समान दिखने लगी ॥ ३३३ ॥

भारती :- काटेरी वृक्षाना खरचटल्यामुळे शरीरातून रक्ताचे धेब वाळत असलेली दमयन्ती केशराच्या विरलच्छटा असलेल्या रम्भा अप्सरेप्रमाणे दिसत होती ॥ ३३३ ॥

English - Darnyanti then happened to enter a thorny tree which was camouflaged with thorns. When she came out of it she experienced horrible bruises with blood oozing out of them Now she seemed like a fairy (apsara) named Rambha who had saffron sprinkled all over her body

तमोग्रस्तेन्दुलेखेव, माणरिणुहतधुतिः ॥

रुः ब्रजति त्वरितं दाव - भयभीरुः करेणुवत् ॥ ३३४ ॥

अन्वय :- माणरिणुहतधुतिः तमोग्रस्तेन्दुलेखा इव दावभयभीरुः करेणुवत् त्वरित सा ब्रजति ॥ ३३४ ॥

उपसर्गा न केऽप्यन्ये, मार्गे तामुपयुद्धुः ॥

पतिव्रतत्वमेवेह, योषितां ह्यङ्गरक्षकम् ॥३३॥

अन्वय :- अन्ये केऽपि उपसर्गा. मार्गे ता न उपयुद्धुः । इह पतिव्रतत्वम् एव योषिताम् अङ्गरक्षकम् अस्ति ॥३३॥

विवरणम् :- अन्ये अपरे केऽपि उपसर्गाः उपद्रवाः मार्गे ता दमयन्ती न उपयुद्धुः न पीडयामासुः । इह अस्मिन् जगति पतिः एव व्रत धरत्याः सा पतिव्रता । पतिव्रतायाः भावः पतिव्रतत्वम् एव योषिता स्त्रीणाम् अङ्गानां रक्षक अङ्गरक्षक अस्ति ॥३३॥

सरलाय :- अन्वं केऽपि उपसर्गा. मार्गे ता दमयन्ती न अपीडयन् । इह लोके पतिव्रतत्वमेव योषिताम् अङ्गरक्षकम् अस्ति ॥३३॥

शुभरानी :- वली भीष्म कोहं पाशु उपसर्गोऽप्ये भार्गवां तेषु नि उपद्रव धर्मी नही, इमे इ भव्यतभां श्रीभो नुं पतिव्रतापशुं न तेना शरीरं रक्षशु इत्याहुं छे. ॥३३॥

हिन्दी :- फिर और किसी भी उपसर्गोने उसके मार्ग में उपद्रव नहीं किया क्योंकि कि इस जगत में स्त्रीओं का पतिव्रताव्रत ही उसके शरीर का रक्षण करता है ॥३३॥

भराठी :- वतार दुसऱ्या कोणत्याही उपसर्गांनी तिला मार्गात त्रास दिला नाही. कारण की, या जगात स्त्रीचे पतिव्रताव्रत हेच तिच्या शरीराचे रक्षण करणारे आहे ॥३३॥

English :- Then no other calamity decided to create chaos or a portentous phenomenon on the way because only a religious vow of virtuous and a chaste wife in this world can take care of herself.

विसंस्थुलितकेशी सा, वनेचरवधुरिव ॥

जलदेवीव सर्वाङ्ग - प्रस्वेदसलिलप्लुता ॥३३॥

अन्वय :- विसंस्थुलितकेशी सा वनेचरवधूः इव सर्वाङ्गप्रस्वेदसलिलप्लुता जलदेवी इव दृश्यमाना ॥३३॥

धत्ते श्यामत्वमद्यापि, यद्धूमश्यामत् नभः ॥

स्पृष्टो वृष्टयेव यद्धृष्ट्या, दवः सोऽप्युपशान्तवान् ॥३२९॥

अन्वय :- यद्धूमश्यामल नभः अद्यापि श्यामत्व धत्ते। वृष्ट्याइव यद्धृष्ट्या स्पृष्टः सः दवः अपि उपशान्तवान् ॥३२९॥

विवरणम् :- यस्य धूमः यद्धूमः, यद्धूमेन श्यामल श्यामवर्णं यद्धूमश्यामल नभः आकाशम् अद्यापि अधुना अपि श्यामस्य कृष्णस्य भावः श्यामत्वं धत्ते । वृष्ट्या इव यद्धृष्ट्या वृशा स्पृष्टः सः दवः दावाग्निः अपि उपशान्तवान् ॥३२९॥

सरलार्थ :- दावाग्नेः धूमेन श्यामल नभः अद्यापि श्यामवर्णं वर्तते। सः दवः अपि इदानीं वृष्ट्या इव तद्दृष्ट्या उपशान्तवान् उपशाम्यत् ॥३२९॥

गुञ्जरी :- ते दावान्गना धूमदायी भवीन् धूमेन आकाशे उत्तुं पणु श्यामपणुने धरणु इरुं उत्तुं, ते दावान्ग पणु मेधवृष्टि सरभी दमयन्तीनी दृष्टि पञ्चायी शान्तं धर्तुं गये ॥३२८॥

हिन्दी :- जिस दावानल के धुओं से मलीन होकर आकाश अभी तक कालीमा युक्त था, वह दावानल भी दमयती की मेघवृष्टि समान दृष्टि पड़ते ही शांत हो गया ॥३२९॥

मराठी :- ज्या दावानलाच्या धुमने मलीन झालेले आभाळ अजूनसुद्धा श्यामपणाला धारण करीत आहे तो दावानल पण मेघवृष्टिसारखी त्या दमयंतीची दृष्टि पडताच शांत झाला ॥३२९॥

English :- The smoke which has been emitted by the forest conflagration has made the sky dirty and insipid as ever. But the glimpse of Damyantu which seem like the roaring rain, has even scared the conflagration and has calmed it down.

क्षुधाकशलाः शार्दूलाः, दृषदोऽपि जिघत्सवः ॥

नातिकेऽप्यभवस्तस्याः, कृशानोरिव भीरवः ॥ ३२७॥

अन्वय :- कृशानो इव भीरवः क्षुधाकशला. दृषदः अपि जिघत्सव. शार्दूलाः कृशानो. इव तस्या. अतिके अपि नाभवन् ॥

विवरणम् :- कृशानुः कुताशन. तस्मात् कृशानो. अग्रेः इव भीरवः यथा भीरवः अग्रेः समीपमप्यगन्तु न शक्नुवन्ति तथा क्षुधया कशलाः भीषणाः क्षुधाकशलाः, दृषदः प्रस्तरान् अपि अगुम् इच्छवः जिघत्सव. शार्दूलाः सिंहाः तस्याः दमयन्त्या अतिके समीपे अपि न अभवन् ॥ ३२७॥

सरलार्थ :- अग्रे इव भीरव क्षुधया भयङ्करा प्रस्तरानुपलानपि रगदितुमिच्छव सिंहा. अग्रेः इव तरया दमयन्त्या भयेन तरया समीपेऽपि नाऽभवन्। नाऽऽसन् ॥ ३२७॥

गुञ्जरशरीः - ग्ग्रे भन्धरोने गुणु नोऽीने भाई ग्ग्यानी ईश्या इरता अने गुग्गुधयी लयंइर अनेला सिंढो गुणु अक्षिसरथी ओवी ते इभयतीथी ग्ग्रे उरी गभा डोय तेभ नोऽणीनी नञ्जइ गुणु आवी शम्भ नदी. ॥ ३२७॥

हिन्दी - मानो पत्थरो को भी तोड़कर खा जानेकी इच्छा करते हो ऐसे भूखसे व्याकुल शेर भी अग्रे जैसी उस दमयन्ती से डर कर उसके नजदीक भी आ नहीं सके ॥ ३२७॥

मराठी - जणू काही दगडाला पण तोडून खाऊन टाकण्याची इच्छा करणारे भुकेने भयकर वनलेले सिंह पण त्या आक्षिप्तमान अश्या दमयतीला जणू काय भिऊन तिच्याजवळही वेऊ शकले नाही ॥ ३२७॥

English - The lion who is straying around in search of food is so hungry, that he is even capable of breaking the stones and having them But as he sees Damyanti he is overcome with fright as she is a mass of fire blazing in brightness

English - Just as one has to give an ear to the commands of a priest, in the same way Damyanti decides to listen to her love's command as it is not a disgrace nor a difficulty in the world to cherish and nurture her husband's wishes

तथापि पेतुकं वेश्म, निःशंका भर्तुराज्ञया ॥

स्त्रीणां परिभवायेव, आशुरं तु पतिं विना ॥३२५॥

अन्वय - तद् भर्तुः आज्ञया नि शङ्का पेतुक वेश्म यामि । पति विना आशुरं तु स्त्रीणां परिभवाय एव भवति ॥३२५॥

विवरणम् - तद् तस्मात् भर्तु पत्युः आज्ञया आदेशेन निर्गता शङ्का यस्याः सा निःशङ्का शङ्कारहिता अहं पितुः आज्ञात पेतुक वेश्म गृहं यामि गच्छामि । पितृगृहं यामि यतः पति भर्तारं विना अशुरस्य इव आशुरं गृहं स्त्रीणां परिभवाय एव भवति ॥३२५॥

सरलार्थ - तस्मात् पत्युः आज्ञया निशङ्का अहं पेतुकं गृहं गच्छामि । पति विना आशुरं गृहं स्त्रीणां परिभवाय एव भवति । पति विना अशुरगृहं निवासः पराभवाय एव भवति ॥३२५॥

शुभ्रशाली :- भटे उवे आ भारी स्वाभीनी आशापी निःशंकापणे छुं पिताने घरे आडे, उभरे अन्तरं विनानुं साशुं स्त्रीयोने दुःखदायकं एव निवेड छे ॥३२५॥

हिन्दी - इसलिये अब मैं मेरे स्वामी की आज्ञा से बिना किसी शंका से पिता के घर जाती हूँ, क्योंकि पति के बिना उसका समुत्थान स्त्री के लिये दुःखदायी है ॥३२५॥

मराठी - दासाठी आता मी माझ्या पतीच्या आज्ञेप्रमाणे नि सकोचपणे माझ्या वडिलांच्या घरी जाईन, कारण पतीशिवाय सासुरघर स्त्रीसाठी दुःखदायक आहे ॥३२५॥

English - So, she decides to accept her beloved's command and without any doubt and dauntlessly proceeds towards her father's house because the father-in-law's house without a husband will seem very painful and a troublesome one

हिन्दी -

इस प्रकार जगल मे भटकती दमयन्तीने खुद के वस्त्र के आचल पर लिखे हुए अक्षरो को देखकर जैसे अपने पति का मिलाप नहीं हुआ हो वैसे आनदित हो कर आँखे बड़ी कर के पढ़ने लगी ॥३२२॥

मराठी :-

याप्रमाणे वनात भटकत असतांना दमवती स्वतः च्या वस्त्राच्या पदरावर लिहिलेली अक्षरे पाहून जसे जण आपल्या पतीची प्रार्थी झाल्याप्रमाणे आनंदित होऊन ढोढे मोठे करून ती अक्षरे वाचू लागली. ॥३२२॥

English :-

Then as she was wandering about, she happened to see the message written on her garment. She was so overjoyed, as though she was having a meeting with her beloved and she read it with almost concentration and with big eyes

अन्वय :-

सा अचिन्तयत्-प्रिय. मां मुक्त्वा देहेन एव अगमत् किन्तु आदेशव्यपदेशेन मन. मदभ्यर्णे अमुचत् ॥३२३॥

विवरणम् :-

सा दमयन्ती અચિન્તયત્ વ્યચારયત્ । પ્રિયઃ નલઃ મા મુક્ત્વા ત્યક્ત્વા દેહેન શરીરેણ એવ અગમત્ અગચ્છત્ । કિન્તુ આદેશસ્ય વ્યપદેશઃ વ્યાજઃ આદેશવ્યપદેશઃ તેન આદેશવ્યપદેશેન મનઃ હૃદય મમ અભ્યર્ણ મદભ્યર્ણ તસ્મિન્ મદભ્યર્ણ મત્સમીપે અમુચત્ મુમોચ ॥૩૨૩॥

सरलार्थ :-

सा दमयन्ती व्यचारयत् - प्रिय मा त्यक्त्वा शरीरेण एव अगच्छत् । किन्तु आदेशव्याजोऽन मन मम समीपे अमुचत् ॥३२३॥

ગુજરાતી :-

પછી તે વિચારણા લાગી કે, મારા સ્વામી મને છોડીને ફક્ત શરીરથી જ દૂર થયા છે, આ લખેલી આશા પરથી લાગે છે કે તેમણે પોતાનું હૃદય તો મારી પાસે જ મૂક્યું છે. ॥૩૨૩॥

श्रीजयशेखरसूरिविरचित श्रीनलदमयन्तीचरित्रम्

विद्यारण्यः :- एवम् इति सा विश्वधन्वी विज्ञातं दुर्धनी सा दधन्वनी मुक्तधन्वनीभ्यम् इव दुर्धनीभ्यस्त्वया इव धृष्टिर्वा नेभ्यः पतयात् । न
 साधवाभ्यम् अभ्युपगम्य ज्ञेयम् । एतन्मार्गः सौः एतन्मार्गः सौः एतन्मार्गः सौः एतन्मार्गः सौः एतन्मार्गः सौः एतन्मार्गः सौः एतन्मार्गः सौः
 एतन्मार्गः सौः एतन्मार्गः सौः एतन्मार्गः सौः एतन्मार्गः सौः एतन्मार्गः सौः एतन्मार्गः सौः एतन्मार्गः सौः एतन्मार्गः सौः

सप्ततार्य :-
 इति विराजन्तं सा रजसवन्ती धृष्ट्याश्रयां ह्रस्व लोभाभ्यां पतत्वात्पि. वाप्यसिः वदपृष्टान् अभिषेचत् ॥३२०॥

મુદતદાતી :- કોણી મીનો વિદ્યાર્થ કરતી, (યુવતી તરીકે કાયાવ (પોતાની) બન્ને આંખોમાંથી મુદતના આંસુઓના સંપૂર્ણ ૯૫%
 શુદ્ધોત્તે દિવસવા લાગતી. ૧૭૩૨૦૧

इस प्रकार चित्ताप कार्त्ता हुई द्वापयती गह्वर स्थान अपनी दोनो आँखो से बहते आसुओं से वृक्षो को भिचने लगी॥ ३२०॥

असा विताय करुणान्या रुपयलनीने पाटावून पडुणान्या पाणायप्रमाणे होक्यावून दाहणान्या अश्रुनी वनातीत वृक्षाना सिखल केले. ॥३२०॥

English - In this way Daanyand began to bring out her emotions and lamentation in the form of tears. And began to water the trees around with her overflowing emotions.

मलं विना न शुभाणि, प्रणज्जलद्विरक्षानता ॥

निर्गुणं प्राण आत्मै, प्राणदीप शिलातले ॥३२॥

अन्याय :- यथा तस्य सिततामले शम्भरी निर्बृति न प्राप्य तथा नस्य विना शृङ्गवन्निद्राह्वानता सा कुम्भसि निर्बृतिं न प्राप्य ॥३२१॥

विश्वरथाः :- अथा तप्त शिलायाः तप्तं शिलातल गरिष्मन् शिलातले शफरी मन्सी निर्वातिं शुभ्रं च धाव्योति तथा नलं चिना विट्
अनलः इव विश्वेवात्मः धृज्जलान् विरहानलः अस्याः एव धृज्जलव विरहानला सा दक्षयन्ती कुमादि मुक्तं न प्राय ॥३२॥

सहायार्थ :- यथा तमे शिलादीने भवत्यः सुखं न भ्राजोति तथा नार विना विरानदीन प्रउवतवती प्रउवतद्विरानदीना सा दमयन्ती कुत्रापि सुखं न प्राप ॥३२९॥

हिन्दी :-

अरे स्वामी ! आपने मेरा त्याग क्यों किया? क्या मैं आप के लिए भारी थी? क्या सर्प को अपनी काचली भी कहीं भारी पड़ती है? ॥३१७॥

भारती :-

अरे स्वामी! तुम्ही माझा त्याग का केला? काय मी तुम्हाला जड झाली होती? कधी सर्पाला आपली कात भारी होते काय? ॥३१७॥

English :-

Then as she was weeping she asked her husband the reason for deserting her, was she a burden to him or does a snake ever feel that its slough is a burden to it?

दीनाहं प्रार्थये युष्मान्, हंहो काननदेवताः ॥

सद्यः प्रसद्य भर्ता मे, दशर्यतां तत्पथोऽथवा ॥३१८॥

अन्वय :-

हंहो काननदेवताः! अहं दीना युष्मान् प्रार्थये । मे प्रसद्य सद्यः मे भर्ता दशर्यतां अथवा तत्पथ. दशर्यताम् ॥३१८॥

विवरणम् :-

हंहो हम्भो! काननस्य देवताः काननदेवताः अहं दीना दुःखिता युष्मान् प्रार्थये विज्ञापये । मे मायि प्रसद्य मायि प्रसन्ना भूत्वा सद्यः शीघ्रं झटिति मम भर्ता पतिः दशर्यताम् अथवा तस्य नलस्य पन्थाः मार्गः तत्पथः दशर्यताम् ॥३१८॥

सरलाध :-

हम्भो वनदेवताः । अहं दीना युष्मान् प्रार्थये । मायि प्रसन्ना भूत्वा सत्वर पति. दशर्यताम् अथवा नलस्य मार्गः दशर्यताम् ॥३१८॥

गुणरानी :-

हे पन्तर्वीओ! तुं दीन धरुने आभने प्रार्थना करुं छुं रे, भारी पर दुःख करीने, तुलन भारी स्वाभीने हे आओ अथवा भने तेभनी भारी हे आओ । ॥३१८॥

हिन्दी :-

हे वनदेवियो! मैं दीन होकर आपसे प्रार्थना करती हूँ कि मुझपर कृपा करके तुरत मेरे स्वामी के दर्शन कराओ, अथवा मुझे उनका मार्ग दिखाओ ॥३१८॥

भारती :-

हे वनदेवीजो! मी दीन होऊज तुमची प्रार्थना करते की माझ्यावर कृपा करून मला माझ्या स्वामीचे दर्शन या किवा मला त्याचा मार्ग दाखवा. ॥३१८॥

अहं स्वप्नवद्विषयः प्रकृतौ - तद्विषयेनः प्रियवद्वर्शनं ॥
स्वप्नवद्विषयः प्रकृतौ अहं स्वप्नवद्विषयः ॥ ३१५ ॥

अन्वय :- अहं यत् स्वप्नवत् पतिता तत् प्रियत् विषयेनः अभूत् अनेन स्वप्नेन अहं जाने प्रियदर्शनं दुर्लभम् अस्ति ॥ ३१५ ॥

विवरणम् :- अहं यत् यस्यात् चूतात् आश्रयसात् पतिता तत् तेन प्रियात् नलात् विषयेनः अभूत् अभवत् अनेन स्वप्नेन अहं जाने प्रियस्य दर्शनं प्रियदर्शनं दुःखेन लभ्यते इति दुर्लभम् अस्ति ॥ ३१५ ॥

सरलार्थ :- अहं यत् आश्रयसात् पतिता तेन प्रियात् विद्योव. अभवत् । अनेन स्वप्नेन अहं जानामि प्रियदर्शनं दुर्लभम् अस्ति ॥ ३१५ ॥

गुणशाली :- वली पुं ले आश्रयसादी ५५५, ले स्वाश्रीदी भरी विषयेन धये, आ स्वप्नदी पुं ले अश्रुमान् कुं पुं ३, उवे भाश। स्वाश्रीनुं दर्शनं धने दुर्लभं छे. ॥ ३१५ ॥

हिन्दी :- और जो आश्रयसा से मे नीचे गिरी वह स्वामी से मेरा वियोग था । इस स्वप्न से मे ऐसा अनुमान करती हूँ, कि अब मेरे स्वामी का दर्शन मुझे दुर्लभ है ॥ ३१५ ॥

मराठी :- आभि मी आश्रयसावरून श्वाली पडली, तो माझ्या रवामीचा वियोग आहे या स्वप्नावरून मला असे वाटते की, आता माझ्या रवामीचे दर्शन दुर्लभ आहे. ॥ ३१५ ॥

English :- She then says her fall meant, her separation from her husband, and the dream meant, that it would be difficult to acquire and audience with her husband again

ततो रोदितुमारब्धा, मुक्तकण्ठं विदर्भजा ॥

स्त्रीणां प्रकृतिभिरूणां, भवेद्वैर्यं किमापदि ॥ ३१६ ॥

अन्वय :- ततः विदर्भजा मुक्तकण्ठं रोदितुम् आरब्धा । प्रकृतिभिरूणा स्त्रीणां आपदि वैर्यं भवेत् किम् ॥ ३१६ ॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं विदर्भजा दमयन्ती मुक्तः कण्ठः यस्मिन् कर्मणि यथा स्यात् तथा मुक्तकण्ठ रोदितुम् आरब्धा । प्रकृत्या

हिन्दी :- इसप्रकार अनेक विकल्पो से व्याकुल होकर दमयंती चारों दिशाओं की ओर देखने लगी । फिर भी अपने स्वामी को न पाकर उस स्वप्न का विचार करने लगी ॥३१२॥

पराठी :- वाप्रमाणे अनेक विकल्पाच्या समूहामुळे पावलेली दमयंती चारही दिशाकडे पाहू लागली. पण आपला स्वामी नजराजा न दिसल्यामुळे ती त्या रव्याच्या अर्धाचा विचार करू लागली. ॥३१२॥

English :- In this way Darnyanti experienced fright with all such ambiguous doubts and kept looking around in all directions. But after a continuous vainful search she sat thinking about the meaning of her dream.

पुनःपुनःफलैराढ्यो, यश्चतः स नलो नृपः ॥
स राज्यसुखसंभोगो, यत्फलस्त्वादनं मम ॥३१३॥

अन्वय :- पञ्चपुष्पफलैः आढ्यः यः चतःस नलनृपः। यत् मम फलास्त्वादनं सः राज्यसुखसंभोगः अस्ति ॥३१३॥

विवरणम् :- पञ्चाणि च पुष्पाणि च फलानि च पञ्चपुष्पफलानि तैः पञ्चपुष्पफलैः आढ्यः युक्तः यः चतःस आम्रवृक्षः सः नलनृपः। यत् मम फलस्य आस्त्वादनं फलास्त्वादनं सः राज्यस्य सुखं राज्यसुखा राज्यसुखस्य सम्भोगः राज्यसुखसंभोगः अस्ति ॥३१३॥

सरलार्थ :- पञ्चपुष्पफलैः युक्तः यः आम्रवृक्षः स नलनृपः अस्ति । यत् मम फलारवादनं सः राज्यसुखसंभोगः अस्ति ॥३१३॥

गुजराती :- पंचो, पुष्पो तथा इणोपी युक्त आम्रवृक्ष, ते नक्षराणि भवने तेना इणोने ठे भें स्वादिधीयो ते राजसुखनी लोभपटो भोगो। ॥३१३॥

हिन्दी :- पत्तों, फूलों, तथा फलों से युक्त वह आम्रवृक्ष जैसे नलराजा है, और उन फलों का जो स्वाद मैंने लिया वह राजसुख का भोग सम्झो ॥३१३॥

સરતાર્થ :- અથવા કાચિદ્ વિગાળસી યથાદેવ્ અસ્મિન્ વિધેર્ન આગતા આસીત્। કામદેવમ્ ઇવ તલ નિરીક્ષ્ય દુવ રમયિતુમ્ અગમત્ ॥૩૧૦॥

ગુજરાતી :- અથવા કોઈક વિદ્યાધરી સ્ત્રીને પુણ સીતે ચાવી ચડેલી લાગે છે, તથા કાંઈદેવસરખા તે નલરાજને જોઈને (તેની સાથે) વિલાસ કરવા ક્ષોડે તેને ઉપાડી ગઈ લાગે છે. ॥૩૧૦॥

હિન્દી :- અથવા કોઈ વિદ્યાધરી પદ્માં પર કિસી તરફ આવી હો ઔર કામદેવ જૈસે નલરાજા કો દેખકર અપને સાથ વિલાસ કરને કે લિખ યે ઉન્હે ઉઠાકર તે ગઈ હો, ऐसा लगता है॥૩૧०॥

પ્રમાર્ત :- કિલા કોળીતરી વિગાળસી દેવં આતી અસેલ, કામદેવસારસ્થા મુલ્ત તલરાજાલા પાહ્ન ત્યાચ્ચાબરોબર વિલાસ કરાવા મહળૂન ત્યાંના ઉચલૂન યેઝન ઝોલી અસાવી. અસે વાલ્તે. ॥૩૧૦॥

English :- Or a Dermigoddess must have arrived here and seeing Nal (Who is like Cupid in all respects) must have lifted and taken him to have a jolly good and amorous time with him.

સેવ ધ્રુસ્તલક્ષ્મ્નં તેઽમી, શાહિનસ્તે શિલોચ્ચયાઃ ॥
સ ઇવ્કો નયનાનન્દી, નલો નાલોકયતે પુનઃ ॥૩૧૧॥

અન્યથ :- સૈવ ધ્રુઃ તદ્વત્નં અમી તે શાહિનઃ તે શિલોચ્ચયાઃ પુનઃ નયનાન્દી સ ઇકઃ નલઃ ન આલોકયતે ॥૩૧૧॥

વિવરણમ્ :- સા ઇવ ધ્રુઃ પૃથ્વી અસ્તિ તદ્ ઇવ વનમ્ અસ્તિ અમી તે શાહ્યાઃ યેષાં સન્તિ ઇતિ શાહિનઃ તે વૃક્ષાઃ। તે શિલાનામ્ ઉચ્ચયાઃ રાશયઃ શિલોચ્ચયાઃ શિલારાશયઃ પર્વતાઃ સન્તિ। કિન્તુ નયને આનન્દયતિ ઇત્યેવંશીલઃ નયનાનન્દી સ ઇકઃ નલઃ ન આલોકયતે। ન દૃશ્યતે ॥૩૧૧॥

સરતાર્થ :- સા ઇવ પૃથ્વી અસ્તિ। તદ્ ઇવ વનમ્ અસ્તિ। અમી તે વૃક્ષાઃ સન્તિ। તે ઇવ પર્વતાઃ સન્તિ। કિન્તુ નયનાન્દી સઃ ઇકઃ તલઃ ન નિરીક્ષ્યતે ॥૩૧૧॥

English :- She wonders that her husband who she loved more than her own life has abandoned her in such a cruel way, signifies that she is a big sinner and even the Gods have shown a wrathful displeasure towards her.

यदिवा यदि मर्यादां, मुञ्चेदधिः कदाचन ॥

मुञ्चेत्त्वयैमुदीपितुस्तथा मुञ्चेन्नलोऽपि माम् ॥३०८॥

अन्वय :- यदिवा यदि कदाचन अधिः मर्यादां मुञ्चेत् चेत् इत्युः कौमुदी मुञ्चेत् तथा नलः अपि मा मुञ्चेत् ॥३०८॥
विवरणम् :- यदिवा अथवा यदि कदाचन अधिः जायः शीयन्ते यस्मिन् इति अधिः सागरः मर्यादां सीमा मुञ्चेत् त्यजेत् चेत् इत्युः चन्द्रः कौमुदीं ज्योत्स्नां चान्द्रिका मुञ्चेत् त्यजेत् तथा नलः अपि मा मुञ्चेत् ॥३०८॥

सरलार्थ :- अथवा यदि कदाचन सागरः सीमां त्यजेत् चेत् चन्द्रः चान्द्रिका त्यजेत् तदा नलः अपि मां त्यजेत् ॥ यथा सागरः मर्यादा न त्यजति । चन्द्र चान्द्रिका न विजिहसति । तथा नलः अपि मा त्यक्तु न शक्नोति ॥३०८॥

भुवश्श्रीती :- अथवा ये भुवःसागर इत्याथ अर्थः भूरे अथवा चंद्र ये इत्याथ चान्द्रीने भूरे, नो आ नक्षत्राण्य एषा भूशो त्याग भूरे. ॥३०८॥

हिन्दी :- अथवा कदाचित् महासागर अपनी मर्यादा छोड़ दे या चंद्र चांदनीको छोड़ दे तो नलराजा भी मेरा त्याग कर सके ॥३०८॥
मराठी :- किवा जर महासागर आपली मर्यादा सोडील चन्द्र चांदणीचा त्याग करील तरच नलराजा सुद्धा माझा त्याग करील. ॥३०८॥

English :- Or just if an ocean can cross its limits, or just if the moon can forsaked its own light then same way Dampanti says that King Nal too can abandon and desert her

हिन्दी -

परंतु उसी समय कोई जंगली हाथी ने आकर उस आमके वृक्ष को जड़ सहित उखाड़ फेंका जिस से पके हुए आम की तरह पलभर में मैं वृक्षपर से जमीन पर गिर पड़ी ॥३०५॥

मराठी :-

परंतु त्याच वेळी एक जंगली हत्ती तोंघे आला व त्याने आल्याच्या झाडाला मुळासकट उपटून टाकले त्यामुळे पिकलेल्या फळाप्रमाणे क्षणभरांत मी झाडावरून खाली पडले. ॥३०५॥

English :- But at that time a wild elephant arrived there and uprooted the mango tree and Damyanti fell off the tree like a over-tired mango, in no time

अथ जागरिता भैमी, पुरोऽनालोक्ष्य नैषधिम् ॥

यूथभ्रष्टा कुरङ्गीव, दिशः पश्यन्त्याचिन्तयत् ॥३०६॥

अन्वय :- अथ भैमी जागरिता पुरः नैषधिम् अनालोक्ष्य यूथभ्रष्टा कुरङ्गीव दिशः पश्यन्ती अचिन्तयत् ॥३०६॥

विवरणम् :- अथ भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती जागरिता प्रबुध्वा पुरः अग्रतः निषधस्य अपत्यं नैषधिः त नैषधिं नलम् न आलोक्ष्य अनालोक्ष्य यूथात् समूहात् भ्रष्टा यूथभ्रष्टा कुरङ्गी इव मृगीव दिशः पश्यन्ती निरीक्षमाणा अचिन्तयत् व्यचारयत् ॥३०६॥

सरलार्थ :-

अथ दमयन्ती जागरिता पुरतः नलम् अनालोक्ष्य यूथभ्रष्टा मृगीव दिशः पश्यन्ती व्यचारयत् । यदा दमयन्ती जागरिता अभवत् तदा सा पुरः नलं न अपश्यत् । तेन सा यूथात् भ्रष्टा मृगी इव व्याकुला भूत्वा इतरततः दिशः अवलोच्य व्यचिन्तयत् ॥३०६॥

उत्तराणी :- ७२ निद्राभांघी ज्योती दभ्यंती (पोतानी) धासे नखने न ज्येष्ठांघी टोणभांघी विभूदी योवी हरिणी योरे योरे दिशाभ्यो तश्च ज्येती विचारयत् ७३ ॥३०६॥

हिन्दी -

तब निद्रा से जागी हुई दमयतीने अपने पास नल को न पाकर झुंड में से बिछड़ी हुई हरिणी के समान चारों दिशाओं की ओर देखते हुए सोचने लगी, ॥३०६॥

विवरणम् :-

ततः तदनन्तर प्रियस्य आगमः तस्मिन् प्रियागमे कुङ्कुमस्य रणः इव रणः यस्याः सा कुङ्कुमरागा । तस्या कुङ्कुमरागाया रक्तवर्णायाम् इव प्राच्यां पूर्वस्या दिशि प्रभायाः प्रकाशः प्रभाप्रकाशः प्रभाप्रकाशस्य वेला तस्या प्रभाप्रकाशवेलाया अरुणोदये भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती स्वप्ने व्यलोकयत् अपश्यत् ॥३०३॥

सरलार्थ :- तदन्तरं प्रियागमे रक्तवर्णायाम् इव प्राच्याम् अरुणोदये दमयन्ती स्वप्ने अपश्यत् ॥३०३॥

गुजराती :- અણુણેદય સમયે પૂર્વ દિશા જાણે (પોતાના) સ્વામીના અગમન સમયે કેસરના રંગવાળી બની. એ વખતે દશવંતીએ

હિन्दी - अरुणोदय के समय पूर्व दिशा मानो अपने स्वामी के आगमन से केशर के रंगसमान हुआ तब दमयन्तीने स्वप्नमे देखा, ॥३०३॥

मराठी :- आपल्या प्रियकराच्या आगमनाच्या वेळी पूर्व दिशा केशरच्या रंगाप्रमाणे ताल झाली असता अरुणोदयाच्या वेळी दमयन्तीने एक रक्कण पाहिले. ॥३०३॥

English :- Then Dampyanti during the arrival of the sun at daybreak, when the horizon seemed like the colour of saffron, she had a dream

अहमारोहभुत्कुल्ले फलिते चूतपादपे ॥

अन्वय :- अहम् उत्कुल्ले फलिते चूतपादपे आरोहम् । भृङ्गीतिप्रीतिवशवदा तत्फलानि अहम् अग्नि ॥३०४॥

विवरणम् :- अहम् उत्कुल्ले विकसिते फलिते पादैः पिबति इति पादपः वृक्षः चूतस्य आम्रस्य पादपः चूतपादपः, तस्मिन् आम्रपादपे चूतपादपे आरोहम् । भृङ्ग्याः प्रीतिः भृङ्गीतिः । भृङ्गीगतौ प्रीतिः भृङ्गीतिप्रतीतिः । भृङ्गीतिप्रतीतिः वशं वदति इति वशवदा भृङ्गीतिप्रतीतिवशवदा तस्य फलानि तत्फलानि अहम् अग्नि खादामि ॥३०४॥

शुश्रूषाती :- अथवा एव केअ ओइलो ७ भोताना इभीनां एण लोअवे छे, तेअ सुं भुअ ओइलो ७ सेइउ। विओधी अरेला आ।
७०७अभां २६। ६:भोने लोअवुं. ॥३००॥

हिन्दी :- अथवा जीव जैसे अकेला ही अपने कर्मों के फल भोगता है, वैसे ही मैं अकेला ही रोकड़ों विघ्नो से भरे इस जंगल में रहकर दु.खो को भोगूंगा॥३००॥

मराठी :- जीव जसा एकटाच आपल्या कर्माचे फळ भोगतो त्याप्रमाणे अनेक सकटानी व्यापलेल्या या वनात मी एकटाच दु ख भोगीन ॥३००॥

English :- Just as a soul has to alone bear up all the fruits of his/her own deeds in the same way Nal decides to stay in the jungle and bear up the many obstacles and woes and anxieties

असौ पुनर्ममादेशं दृष्ट्वा लिखितमञ्जले ॥

स्वजनावासमासाद्य, देवीव सुखमेधताम् ॥३०१॥

अन्वय :- असौ पुनः अञ्जले लिखित मम आदेश दृष्ट्वा स्वजनावासम् आसाद्य देवी इव सुखम् एधताम् ॥

विवरणम् :- असौ दमयन्ती पुनः अञ्जले लिखित मम आदेशम् आज्ञा दृष्ट्वा अवलोक्य निरीक्ष्य स्वस्य जनाः स्वजनाः स्वजनावासः त स्वजनावासम् पितृगृहम् आसाद्य प्राप्य देवी इव सुखम् एधता वर्धताम् ॥ अनुभवतु॥३०१॥

सरलाय :- असौ दमयन्ती पुन अञ्जले लिखित मम आज्ञा निरीक्ष्य स्वजनावास प्राप्य देवी इव सुख वर्धताम् ॥३०१॥

शुश्रूषाती :- अने आ इभंती तो तेना वस्तुने छेउे लभेदी भरी आक्षाने जेईने भोताना पिधरे जेईने देवीनी येठे लवे शुभ लोअवे.॥३०१॥

हिन्दी :- और दमयन्ती अपने वस्त्र के पालव पर लिखी हुई मेरी आज्ञा को देखकर अपने मायके जाकर देवीसमान सुख का भोग करे मराठी :- पण ही दमयन्ती लिख्या पदरावर लिहितेला माझा आदेश पाहून, आपल्या माहेरी जाऊन देवीप्रमाणे सुख भोगो ॥३०१॥

વિવરણમ્ :- દુષ્ટઃ આત્મા यस્ય સઃ દુરાત્મા તેન દુરાત્મના મયા અરણ્યે વિપિને એકાકિની ત્યક્તા હ્ય દમયન્તી યદા પ્રબુદ્યા જાગરિતા
થવેત તવા મમ સ્પર્ધયા હ્ય પ્રાણિતેન જીવિતેન અપિ ત્યહ્યતે ॥૨૯૮॥

સરતાર્ધ :- દુરાત્મના મયા અરણ્યે એકાકિની ત્યક્તા હ્ય દમયન્તી પ્રબુદ્યા ચેત્ મમ સ્પર્ધયા હ્ય જીવિતેન અપિ ત્યક્ષ્યતે ॥૨૯૮॥

ગુજરાતી :- મેં દુર્બુદ્ધિએ આ દમયન્તીને એકલી વનમાં તોડેલી છે, અને તેથી જ્યારે તે જાગશે, ત્યારે (ત્યાગમાં) મારી સ્પર્ધા કરતી હોય તેમ તે શરીરને પણ ત્યજશે. (અર્થાત્ તે અપધાન કરી મરણ પામશે.) ॥૨૯૮॥

હિન્દી - મેં દુર્બુદ્ધિ સે હસ દમયતી કો એકલી વન મે છોડકર આયા હૂં, જિસ સે વહ જબ જાગેગી તબ વહ માનો મેરી સ્પર્ધા મેં શરીર કા ત્યાગ કરેગી (યાને આપઘાત સે મર જાયેગી) ॥૨૯૮॥

મરાઠી - દુષ્ટ બુદ્ધી અસલેત્યા મી દમયવતીલા એકલીલા અરણ્યાત સોઢલે આહે જેઠ્ઠા તી જાગી હોઈલ તેઠ્ઠા તિલા જાળુ કાવ માઢ્યા રપર્ધને પ્રાણસુદ્ધા સોહજ જાતીલ તી પ્રાણત્યાગ કરીલ ॥૨૯૮॥

English - King Nal then says that it was his stupidity and evil-mindedness to have left Damyanti in the jungle, for which when she wakes up and understands his action which is done, might not be able to control herself and might commit a traggedous deed

તતઃ પતિવ્રતામેતાં, વિપ્રતાર્ય ન યાસ્યતે ॥

દુઃખં વાપિ સુખં વાપિ, સાર્ધમસ્ત્વનયૈવ મે ॥૨૯૯॥

અન્યથ :- તત. પતિવ્રતામ્ एता विप्रतार्य न यास्यते। दुःख वापि सुख वापि मे अनया सार्धम् एव अस्तु ॥२९९॥

વિવરણમ્ :- તત તદનન્તર પતિ એવ વ્રત યસ્યાઃ સા પતિવ્રતા તા પતિવ્રતા સતીમ્ एता दमयन्ती विप्रलभ्य न यास्यते मया न गम्यते । दुःख वापि सुखवा अपि मे मम अनया दमयन्त्या सार्धमसह एव अस्तु ॥२९९॥

સરતાર્ધ :- તદનન્તર પતિવ્રતામ્ एता दमयन्ती विप्रलभ्य गन्तु न दुज्यते। दुःख वापि सुखवापि मम अनया सह एव अस्तु ॥२९९॥

विवरणम् :- हठा । मम कर्माणि मत्कर्मणि मत्कर्मणा दोषः मत्कर्मादोषः तस्मात् मत्कर्मदोषतः वने षरति इति वनचरी इव अशेर सञ्जाता इय दमयन्ती। तद् तेन कारणेन अत्र अस्याम् अटव्या जीवन् सन् अपि मृतः मृतवद् अस्मि । हता आशा यस्य सः हताशः निराशः किं करवाणि ? किं करवै । मम कर्मणां दोषादेव इय दमयन्ती वनचरी इव सञ्जाता। अतः अहं जीवन् सन्नधि मृतोऽस्मि ॥ २९६ ॥

सरलाय - हहा । मत्कर्मदोषत इय दमयन्ती वनचरी इव जज्ञे। तद् अत्र अहं मृतवद् अस्मि पर निराशः अहं किं करवाणि ? किं करवै ॥ २९६ ॥

गुणरानी :- अशेर ! भारी अर्थोना दूधगुणी आ भिआरी जंगलसां रभउतीं पशुसरणी दशाने पास धई। भडे जुं तो अही उदरता छतीं पशु भुआ सरणी छुं, अशेर ! उताश धयेलो जुं छवे शुं कहुं ? ॥ २९६ ॥

हिन्दी - अशेर ! मेरे कर्म के दोष से यह बेचारी को वन में भटकते हुए पशु के समान दशा प्राप्त हुई। और मैं तो यह जीवित होते हुए भी मृतक के समान हूँ, अशेर ! निराश हो गया हूँ, मैं अब क्या करूँ ? ॥ २९६ ॥

मराठी :- अशेर ! माझ्या कर्माच्या दोषामुळे या बिचारीला जंगलात भटकणाऱ्या पशुसारखी दशा प्राप्त झाली आहे । त्यामुळे मी देखे जिवत असूनसुद्धा मेल्यासारखा आहे, परंतु हताश झालेला मी आता काय करू ? ॥ २९६ ॥

English - Then I cursed myself for having done such an immentable deed as to make this poor and tender Dampanti wonder about in the forest like beasts and also because he being an alive man is just like a dead man who cannot take care of his wife. And thought sadly with a sigh what is he supposed to do now

नाथे सत्यप्यनाथेयं, निर्मदाप्युन्मदिष्णुवत् ॥
भूमिसुमापि दृष्टेयं, ही नलप्रलयाय न ॥ २९७ ॥

अन्वय :- मयि नाथे सति अपि इयम् अनाथा निर्मदा अपि उन्मदिष्णुवत् भूमिसुमापि दृष्टा इय नलप्रलयाय न ॥ २९७ ॥

नलोऽथ तैरेव पदैर्वलितः पतितार्थिवत् ॥

लुटन्तीं भुवि भैमीं च, परिभाव्य व्यचिन्तयत् ॥२९४॥

अन्वय :- अथ नलः पतितार्थिवत् तैः एव पदैः वलितः भुवि लुटन्तीं भैमीं परिभाव्य व्यचिन्तयत् ॥२९४॥

विवरणम् :- अथ नलः : अस्य अस्ति इति अर्थी पतितश्चासौ अर्थी च पतितार्थी पतितार्थिना तुल्य पतितार्थिवत् पतितथनिकवद् तैः एव पदैः वलितः भुवि पृथग्या लुटन्तीं आलोटन्तीं भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी तां भैमी दमयन्तीं परिभाव्य विज्ञाय आचिन्तयत् व्यचारयत् ॥२९४॥

सरलार्थ - अथ नलः पतितधनीवत् तै एव पदैः वलितः पृथग्या आलोटयन्ती दमयन्ती विज्ञाय व्यवहारयत् ॥२९४॥

पुनरासी :- पछी नवशय भोवाई गयेला धनवाणानी येठ तेज पणवे त्यांथी पाछो वण्यो, तथा जमीन पर सुतेवी दमयंतीने जेईने विचारवा लाग्यो हे, ॥२९४॥

हिन्दी - फिर नलराजा पतित धनवान के समान उसी समय वापस लौटा तथा जमीन पर सोई हुई दमयंती को देखकर विचार करने लगा कि, ॥२९४॥

मराठी :- नतर नलराजा पतित झालेल्या धनवाणाप्रमाणे त्याच पायांनी मागे वळला आणि जमिनीवर लोकाणाच्या दमयंतीला पाहून विचार करू लागला. ॥२९४॥

English - Then Nal with a heavy heart as though it is about to break out of sorrow retraced his steps back to where Damyanti was lying

यथ्योचेता हहाउनाथा, शयानां गहने वने ॥

भयभयेष्वपि सिंहे वा, व्याधो वा का गतिस्तदा ॥२९२॥

अन्वय :- सः यथ्यो च हहा एताम् अनाथा गहने वने शयानां यपि सिंह वा व्याधः वा भक्षयेत् तदा का गतिः भविष्यति ॥२९२॥

विवरणम् :- सः नलः यथ्यो - अध्यायत् च हहा खेदे एताम् न विद्यते नाथः यस्याः सा अनाथा ता अनाथा निराधारा गहने भयङ्करे वने विपिने शयानां सुप्ता यपि सिंहः शार्दूलः वा व्याधः वा भक्षयेत् खादेत् तदा तर्हि का गतिः भविष्यति ॥२९२॥

सरलार्थ :- स. व्यवहारयत् हहा। एता निराधारां भयङ्करे विपिने सुप्ता यपि सिंह वा व्याधः वा भक्षयेत् तदा का गतिः भविष्यति ॥२९२॥

पुनरुक्तः :- यणी ते विशारदा ताप्यो के, अरेरे निराधारपणे आया। अयं केर जंगलभां सुतेली, येवी आ दभयंतीने केदाय सिद्ध
अथवा याप भरीने भाई ज्ये, तो शुं छाल यथे ? ॥२९२॥

हिन्दा - फिर वह विचार करने लगा कि अरेरे! इस भयकर जंगल में निराधार सेयी हुई दमयन्ती को बाध या सिंह मारकर खा जायेगे तो क्या हाल होगा ? ॥२९२॥

भराठी . - जतर तो विचार करू तावाला कि अरेरे या भयकर जवालात एकटी झोपलेल्या दमयतीला समजा सिंह किवा बायानी मारून खावले तर तिवे काय हाल होतीलार ॥२९२॥

English - He then thought that it would be very some wild beast devours this forlorn Dampyanti

इत्युक्त्वा गन्तुमारेभे, चौरवन्निष्ठुरः पुरः ॥

मा जानरीदियमिति, मन्दं मन्दं रुदन्नलः ॥२९०॥

अन्यः :- इति उक्त्वा निष्ठुरः नलः रुदन् इयं माजानरीत् इति चौरवत् मन्द मन्द पुरः गन्तुम् आरेभे ॥२९०॥

विवरणम् :- इति एवं उक्त्वा भणित्वा निष्ठुरः कवोरः दयाहीनः नलः रुदन् रोदन कुर्वन् इयं दमयन्ती मा जानरीत् इति एव चोरेण तुल्य चौरवत् मन्दं मन्दं शनैः शनैः पुरः अये गन्तुं ब्रजितुं आरेभे प्रारब्धवान् ॥२९०॥

सरलाय :- एवम् उक्त्वा निष्ठुरः नलः रुदन् सन् इयं दमयन्ती मा जानरीत् इति चौरवत् शनैः शनैः अवे गन्तुम् आरेभे ॥२९०॥

शुश्रूषाणी :- येभ्य इतीने नक्षराण्य निर्दय धर्तवे रडतो रडतो दभयन्ती जगती न जभ्य येभ्य विचारी योरन्ती चेठे धीमेधीमे आगण यास्यथा स्याथे ॥२९०॥

हिन्दी :- ऐसा कहकर निर्दयी नलराजा रोने लगा, यह दमयन्ती कहीं जाग न जाय ऐसा विचार कर के चोरो के समान वह धीरे धीरे आगे की ओर चलने लगा ॥२९०॥

मराठी :- असे म्हणून नलराजा निर्दय होऊन रडू लागला, व दमयन्तीला जाग देऊ नवे म्हणून चोराप्रमाणे तो हळूहळू पुढे चालू लागला ॥२९०॥

English :- So saying thus, he began to weep. But suddenly realizing that she might wake up with the sound of someone weeping, he like a robber, slowly and carefully stole away from there

निद्राछेद क मे कान्त, गतोऽसीति विलापिनी ॥

दिशोदिशं क्षिपन्ती च, बाष्पकल्लोलिनीं दृशम् ॥२८८॥

अन्वय :- निद्राछेद मे कान्त क गतः असि? इति निद्राछेदे विलापिनी च बाष्पकल्लोलिनीं दृश दिशादिश क्षिपन्ती ।

विवरणम् :- हे मे मम कान्त । पते । हे नाथ । निद्राया. छेदः नाशः निद्राछेदः, तस्मिन् निद्राछेदे निद्रानाशे (यदा निद्रा अपना तादा) क गतः असि? इति एव विलापः अस्याः अस्तीति, विलपति इत्येवशीला वा विलापिनी बाष्पाणा कल्लोलाः लहयः बाष्पकल्लोलाः बाष्पकल्लोलाः अस्याः सन्ति इति बाष्पकल्लोलिनीं ता बाष्पकल्लोलिनीं बाष्पतरङ्गतीं दृश दृष्टि एकस्याः दिशः अन्या दिश क्षिपन्ती ॥२८८॥

सरलार्थ :- हे मम प्रिय । क गत असि? एव निद्रायापगताया विलापिनी बाष्पतरङ्गवती दृष्टि एकरथा. दिश. अन्या दिश क्षिपन्ती ॥२८८॥

गुञ्जानी :- निद्रा गिञ्ज. भा. उ. भ. र. स्थानी । आप भू. ग. भ. छी? भ. भ. इ. वि. बा. भ. इ. र. शे, भ. ने भ. र. त. भा. सु. भ. ग. धी. न. दी. इ. प. थ. ये. धी. पो. त. भा. नी. द. रि. ने. भ. के. दि. श. भा. धी. भी. छ. दि. श. भा. धे. इ. शे. ॥२८८॥

हिन्दी - निद्रा पूर्ण होने के बाद, हे मेरे स्वामी । आप कहाँ गये ? ऐसा कह कर विलाप करेगी और बहते हुए आसुओं की नदीसमान बनी हुई अपनी दृष्टि एक दिशा से दूसरी दिशा में डालेगी ॥२८८॥

मराठी - झोपेतून उठल्यावर (जागी झाल्यावर) हे नाथ। तुम्ही कोठे गेला? असा विलाप करणारी दमवती अश्रूच्या घरा वाहात असलेली दृष्टी एका दिशेकडून दुसऱ्या दिशेकडे टाकील (इकडे तिकडे पाहता राहील) ॥२८८॥

English - He says that when she wakes up she will be asking around as to where her husband has disappeared and just as the river flows from one direction to another, in the same way her eyes will be flowing around in search of him from one direction to another

मातरः शृणुतेयं सा, भीमभूपालपुत्रिका ॥

विधाय यद्वपुर्वेधा, जातः शिल्पिगणाग्रणीः ॥२८६॥

अन्वय :- मातरः । शृणुत यद् वपुर्वेधाय वेधाशिल्पिगणाग्रणीः जातः सा इयं भीमभूपालपुत्रिका अस्ति ॥२८६॥

विवरणम् :- हे मातरः । वन्देवताः । शृणुत । यस्याः दमयन्त्याः वपुः यद्वपुः विधाय निर्माय वेधा निर्माता शिल्पम् एषाम् अस्ति इति शिल्पिनः शिल्पिना गणः शिल्पिगणः शिल्पिगणस्य अग्रणीः शिल्पिगणाग्रणीः जातः । सा इयं भीमभ्रातृ भुव पात्नयति इति भूपालः च भीमभूपालः । भीमभूपालस्य पुत्रिका तनया भीमभूपालपुत्रिका दमयन्ती अस्ति ॥२८६॥

समाधाय :- हे मातरः वन्देवता । शृणुत । ब्रह्मा वरदा दमयन्त्या शरीर निर्माय शिल्पिगणाग्रणीः जातः । सा इयं भीमभूपालस्य तनया दमयन्ती अस्ति ॥२८६॥

शुद्धभाष्यम् :- हे भान्ताओ । तसे सांख्यो ? लेनुं शरीर भन्तावीने विधान्त, इरीशरोन्ता सभूडभां शिरोभणि थवेव छे, ते आ भीम राखनी पुत्री दमयन्ती छे ॥२८६॥

हिन्दी :- ए माताओ । तुम सुनो । जिस का शरीर निर्माण कर के विधाता कारीगरो के समूह में शिरोमणि हुई है, वह भीमराजा की पुत्री दमयन्ती है ॥२८६॥

प्रभाषी :- हे माताओ । तुम्ही ऐकार जिचे शरीर वनवून विधाता कुशल कारागिराचा शिरोमणी वनता आहे. ती ही भीम राजाची मुलगी दमयन्ती आहे ॥२८६॥

English :- Nal addressing the Goddesses as "O mothers" asked them to give him a ear and told them that the God who has become the best among all creators after creating a body like Darnyanis is the daughter of King Bhimath

एकाकिनीभियां भर्तु - रक्तां भक्तां महासतीम् ॥
वने सन्त्यज्य निर्यासि, दहा विश्वस्तवधक ॥

अन्वय :- दहा विश्वस्तवधक भर्तुरक्ता भक्ता महासतीम् एकाकिनीम् इमा वने सन्त्यज्य निर्यासि ॥ २८४ ॥

विवरणम् :- दहा/ विश्वस्तवधकः विश्वस्तवधकः नत्सम्बुद्धौ हे विश्वस्तवधक! भर्तरि रक्ता भर्तुरक्ता तां भर्तुरक्ता पत्युनुरागिणीं

भक्ता भजनशीला, महती चासौ सती च महासती ता महासतीम्, एकाकिनीम् इमां दमयन्ती वने विपिने सन्त्यज्य निर्यासि निर्वाच्छासि ॥ २८४ ॥

सरलाय :- दहा विश्वरतवधक भर्तुरक्ता भक्ता महासतीम् एकाकिनीम् इमा दमयन्ती वने मुक्त्वा निर्वाच्छासि ॥ २८४ ॥

गुजराली :- (धोलाभा) स्वाभीभां रत भनेवी, अक्रितवन्त, भने भडासनी ओवी आ दभयन्तीने भावा (अयंइर) जंगलभां ओइवी

छाडीने, अरे विश्वासघाती ! तू (इध) आस्यो जय छे ।

हिन्दी - स्वामी मे अनुरक्त पतिभक्त और महासती ऐसी इस दमयती को ऐसे भयकर वन मे एकाकी छोड़ कर, अरे विश्वासघाती । तू क्यों चला जा रहा है ॥ २८४ ॥

मराठी :- अरे! हे विश्वास घातकवा जला! पतीवर प्रेम करणाऱ्या, पतीच्या भक्तीव (सेवेत) रमणाऱ्या, पतिव्रता दमयन्तीला एकटीलाच वनात सोडून तू निपून जातोस ॥ २८४ ॥

English - Damyanti who loves her husband wholeheartedly, who is pious and who believes in just one husband, has been left by Nal, by deceiving her in this horroful forest

इति ध्यात्वावदत् कर्म - चण्डालः सैष नैषधिः ॥
याति देवि कठोरात्मा-वज्रेणेव विनिर्मितः ॥२८२॥

अन्वय :- इति ध्यात्वा अवदत्-हे देवि! सैष कर्मचण्डालः नैषधिः वज्रेण इव निर्मितः कठोरात्मा याति ॥२८२॥

विवरणम् :- इति एव ध्यात्वा विचार्य अवदत् उवाच अवादीत्-हे देवि ! स एषः कर्मणा चण्डालः कर्मचण्डालः निषधस्य अपत्य पुमान् नैषधिः नलः वज्रेण इव निर्मितः रचितः कठोरः निष्ठुरः आत्मा यस्य सः कठोरात्मा याति गच्छति ॥२८२॥

संलार्थ :- एव विचार्य अवदत् हे देवि। सैष कर्मचण्डालः नैषधिः नलः वज्रेण इव निर्मितः कठोरात्मा गच्छति ॥२८२॥

गुणशाली :- भोभ विचारीने (भनभां) कुडवा लोपो डे, डे देवी ! ते आ। कर्मयुगल नेषधपति नलशब्दे आगे वचनी धज्यो लोभ नही ! भोभ कुठोर लक्षणाणे भनी चाल्यो नय छे ॥२८२॥

हिन्दी :- ऐसा विचार करते हुए विधाता से कहते हैं कि, हे देवी ! यह कर्मचण्डाल निषधपुत्र नलराजा मानो पत्थर का बना हो। ऐसा कठोर हृदयवाला होता जा रहा है ॥२८२॥

मराठी :- असा विचार करून नलराजा म्हणाला - हे देवि। हा कर्मचाडाल निषयाधपति नलराजा जणू वज्रावेव पठविला आहे. तो अतिशय कठोर निर्दय बनून जात आहे ॥२८२॥

English :- So Nal addressing himself as a scavenger who is the cheifain of Naushad, takes himself of being a man of iron who is heartless and walks off with a heavy heart of memories.

इत्युक्तत्वालोक्त्य वक्त्राब्जं, देव्याः साशु व्यचिन्तयत् ॥
अपश्यद्यां न सूर्योऽपि, शङ्कयेव पुरा मम ॥२८०॥

अन्वय :- इति उक्त्वा देव्याः वक्त्राब्जम् आलोक्त्य साशु अचिन्तयत्। पुरा सूर्यः अपि मम शङ्कया इव या न अपश्यत् ॥२८०॥

विवरणम् :- इति एवं उक्त्वा भणित्वा देव्याः दमयन्त्याः वक्त्रम् एव अब्ज वक्त्राब्ज मुखकमलम् आलोक्त्य निरीक्ष्य अश्रुभिः सह वतति इति साशु व्यचिन्तयत् व्यचारयत् । पुरा पूर्वं सूर्यः अपि दिवाकरः अपि मम शङ्कया इव या दमयन्ती न अपश्यत् न ददर्श ॥२८०॥

सरलार्थ :- एव भणित्वा देव्या दमयन्त्या मुखकमल निरीक्ष्य साशु व्यचारयत्। पूर्व पूर्व अपि मम शङ्कया इव दमयन्ती न अपश्यत् ॥२८०॥

गुञ्जराती :- ओम् ३६१ दमयन्तीना भुभक्षयत् तरङ्ग ज्येष्ठे, आम्भोभ्यां आंसु बावी नलराज विचारयत्। बाभ्यो ३, ज्येष्ठे पूर्वे भाषी शङ्कधी (भारधी उरीने) ज्येष्ठे सूर्य भण्ण ज्येष्ठ शङ्कयो नधी, ॥२८०॥

हिन्दी :- ऐसा कह कर और दमयती के मुख की ओर देख कर, आँखों में आसु लाकर नलराजा विचार करने लगा कि, पहले मेरी शका से (मुझसे डरकर) जिस को सूर्य ने भी देखा नहीं है ॥२८०॥

पराठी :- असे म्हणून आणि दमवतीच्या मुख कमलाकडे पाहून, होठ्यात अश्रू आणून नलराजा विचार करू लागला की, पूर्वी माझ्या भीतीनेच जणू सर्वसुद्धा पाहू शकत नव्हता ॥२८०॥

English - So saying thus, he sees the soft face of Damyanti and bringing tears in his eyes, he wondered if the sun, having understood, that he will be leaving Damyanti left off from the east and set itself in anger in the west

यामो वयं सखे चूत, भ्रातः केसर हेऽर्जुन ॥

ममाकार्यविधायित्वं, यूयं वित्थ स्म मा हृदि ॥२७८॥

अन्वय :- हे सखे चूत । वयं यामः । हे भ्रातः केसर । हे अर्जुन । मम अकार्यविधायित्वं यूयं हृदि मा वित्थ स्म ॥२७८॥

विवरणम् :- हे सखे ! मित्र ! चूत आम्रवृक्ष । वयं यामः गच्छामः । हे भ्रातः बन्धो ! केसर ! हे अर्जुन । मम कर्तुम् अयोग्यम् अकार्यम् अकार्यं विदधातीत्येवशीलः अकार्यविधायी । अकार्यविधायिनः भावः अकार्यविधायित्वं अयोग्यम् आचरण यूयं हृदि मनसि मा वित्थ स्म जानीथ स्म ॥२७८॥

सरलाय - हे सखे । आम्रवृक्ष । वयं वाटाम् । हे भ्रातः केसर । हे अर्जुन मम अदोवदाचरण - यूयं हृदि मा जानीथ स्म ॥२७८॥

गुणशाली :- हे भिन्नसारम् । आम्रवृक्ष ! हे लालसारम् । इसरवृक्ष ! तथा हे अर्जुनवृक्ष ! भार ! आ अकार्यम् । आश्वत्थे नमो नभारं हृदयम् । धारण इत्यर्थः ॥२७८॥

हिन्दी - हे साथी समान आम्रवृक्ष । हे भाई केसरवृक्ष । और हे अर्जुनवृक्ष । मेरे इस अयोग्य आचरण को तुम तुम्हारे हृदय में धारण मत करना ॥२७८॥

मराठी - हे भिन्नासारवृक्षा आम्रवृक्षा । हे भावासारवृक्षा केसरवृक्षा । हे अर्जुनवृक्षा । माझे अदोवद आचरण (वागणे) तुम्ही मनात ठेवू नका ॥२७८॥

English - Then he spoke to the mango tree as a friend, to the saffron tree as a brother and to the Argun tree, asking them not to take it to heart, for doing such improper thing, of leaving Damyanti

तद्यामुद्रोद्धुं तया तप्त, तादृगर्द्धिर्नतोऽस्म्यहम् ॥

ईदृग्देशः प्रिये सोऽहं, गच्छंस्तत्र त्रये न किम् ॥२७६॥

अन्वयः :- हे प्रिये । तया तत्र तया वोढु तादृगर्द्धिः अहं गतः अस्मि । सः अह ईदृग्देशः गच्छन् न त्रये किम् ॥२७६॥

विवरणम् :- हे प्रिये । तया विवाहत्पूर्वं तत्र तस्मिन् नगरे त्वां वोढु परिणेतुं सा इव दृश्यते इति तादृशी - तादृशी अर्द्धिः यस्य सः तादृगर्द्धिः तादृग्वैभवसम्पन्नः अहं गतः अस्मि । सः अहम् इयम् इव दृश्यते ईदृशी ईदृशी वशा यस्य सः ईदृग्देशः इत्य दुरवस्थः गच्छन् न त्रये किं न लज्जे किं न जिह्मे किम् ॥२७६॥

सरतार्थ :- हे प्रिये । तदा विवाहात् पूर्वं तादृग्वैभवसम्पन्नः अहं तवा परिणेतुं तस्मिन् नगरे गतः आसम् । सः अहम् इदानीमीदृया दुरवस्थाया तत्र गच्छन् न लज्जे किम् ॥२७६॥

शुद्धशली :- हे प्रिये । ते सभये तने परगुणव्य भटे तुं देवा प्रकटनी सभृद्धि सञ्चित गयो उत्तो । उदे आवी दृष्टापाणो यद्यने त्वां गत्वां तुं शुं शरभाउं नदी ॥२७६॥

हिन्दी :- हे प्रिये । उस वक्त मैं तुझ से शादी करने के लिए कैसी समृद्धि से आया था अब ऐसी दशा मे क्या शरमाउंगा नहीं ? ॥२७६॥

मराठी :- हे प्रिये। त्या वेळेला मी तुझ्याशी लग्न करण्यासाठी मोठ्या समृद्धिसहित त्या नगरात आलो होतो, आता या वाईट स्थितीत असताना मला तेथे जाण्याची लाज वाटणार नाही काय ? ॥२७६॥

English :- Then King Nal asked her addressing her as "O Love" that when he had come for the swayamvar, he had come with great pomp and style and with profuse prosperity and he adds asking her if it will be proper to go there now in this state

यात्यथवाऽसौ विदर्भेषु, दक्षिणस्यामितो वटात् ॥
कौशलेषूत्तरस्यां तु, द्वयोरन्यतरेण तत् ॥२७४॥

अन्वय :- इतः वटात् दक्षिणस्याम् असौ अध्वा विदर्भेषु याति । उत्तरस्या असौ अध्वा कौशलेषु याति । तत् द्वयोः अन्तरेण - ॥२७४॥

विवरणम् :- इतः अस्मात् वटात् वृक्षात् दक्षिणस्याम् असौ अध्वा मार्गः विदर्भदेशेषु याति गच्छति । उत्तरस्या असौ मार्गः कौशलेषु देशेषु याति गच्छति । तत् द्वयोः अन्तरेण मध्ये - ॥२७४॥

सरलार्थ - अस्मात् वटवृक्षात् दक्षिणस्याम् असौ मार्गः विदर्भदेशेषु गच्छति । उत्तरस्या असौ मार्गः कौशलदेशेषु गच्छति तत् द्वयो मध्ये - ॥२७४॥

गुञ्जराती :- आ वऽथी दक्षिणे दिशा तः३६तो भार्गो विदर्भदेश तः३६ अथ ए तथ उत्तर दिशा तः३६तो भार्गो द्रोणवर्धेश तः३६ अथ ए, भार्गो ते अन्ने भार्गोभांधी अन्ने भार्गो - ॥२७४॥

हिन्दी :- इस वटवृक्ष से दक्षिण दिशा का मार्ग विदर्भ देश की ओर जाता है, और उत्तर दिशा का मार्ग कोशल देश की ओर जाता है । इसलिये उस दोनों मार्गों से एक मार्ग - ॥२७४॥

मराठी - या वटवृक्षाच्या दक्षिणकडील हा मार्ग विदर्भदेशाकडे जातो, आणि उत्तरेकडील मार्ग कोशलदेशाकडे जातो, मात्र या दोन्ही मार्गांमधून एका मार्गाने - ॥२७४॥

English :- He writes that, to the south of the oak tree lies the road towards the state of Vidharba and towards its north lies the state of Koshal So he asks her to take one of the two roads

यदिवा धूतकारस्य, न नामाकृत्यमस्ति ते ॥

तद् गृहाण कृपाणं त्वं, हुं विधेहि द्विधांशुकम् ॥२७२॥

अन्वय :- यदिवा धूतकारस्य ते न नामाकृत्यमस्ति । तद् त्व कृपाण गृहाण । हु अशुक द्विधा विधेहि ॥२७२॥

विवरणम् :- यदिवा धूत करोति इति धूतकारः तस्य धूतकारस्य ते तव न नाम कर्तुम् अयोग्यम् अकृत्यम् किमपि अस्ति । तद् तेन कारणेन त्व कृपाण खड्ग गृहाण । हुम् अशुक वस्त्र द्विधा विधेहि छिन्धि ॥२७२॥

सरलार्थ - यदिवा धूतकारस्य तव न नाम अकृत्यम् अस्ति । तेन तव असि गृहाण॥ हुम वस्त्र छिन्धि ॥२७२॥

गुणरत्नी :- अधवा गुणार रमनाश भेवा । तने भरे भर इंठे पणु अधार्थ छे न नडी, भाटे तु भज्ज भडणु कर? अने वसना भे टुड्डा इरी नाभ? ॥२७२॥

हिन्दी - जुआ खेलनेवाले के लिये यह कुछ भी अकार्य नहीं है, इसलिये तु खड्ग ग्रहण कर और इस वस्त्र के दो टुकड़े कर डाल। ॥२७२॥

मराठी - जुवार खेळणाऱ्या तुला जर कोणतेही अकार्य नाही तर तू खड्ग वाहण कर आणि या वस्त्राचे दोन तुकडे करून टाक। ॥२७२॥

English - He then says that there is nothing improper for a man who gambles So he decides to take a good hold of the sword and make two pieces of the garment

आ ज्ञातं हस्तसाहाय्य निस्त्रिशोऽपि समीहते।

प्रसार्य दक्षिण हस्तं कृपाद्रोऽथ तमूचिवान्॥२७०॥

अन्यथ :-

आः ज्ञातम् । निस्त्रिशः अपि हस्तसाहाय्य समीहते । अथ कृपाद्रं । स दक्षिण हस्तं प्रसार्य तमूचिवान् ॥२७०॥

धिवरणम् :-

आः ज्ञातम् । इति स्मरणे । निस्त्रिशः कूरोऽपि निर्दयोऽपि निस्त्रिशः खड्गः, हस्तस्य साहाय्य हस्तसाहाय्यं समीहते इच्छति ॥ इति कृपाऽऽर्द्रः कृपाद्रो नलो दक्षिण हस्तं कर प्रसार्य तं दक्षिणकरमूचिवान् उवाचा ॥२७०॥

सरत्तार्थ :-

- आः ज्ञातम् । निर्दयः खड्गोऽपि हस्तसाहाय्यमिच्छति । इति दक्षिण हस्तं प्रसार्य कृपाद्रो नलरत्नमवोचत् ॥२७०॥

गुञ्जशाली :-

अरे ! उवे भासुभ पडुं ! आ निर्दय नलवार पण उधनी भट्टनी ठंअ ! अरे ठे. (अभ विचारी) नमणो उध बांभो अरीने आर्द्र लक्ष्यवाणी नलवार ने उधने अडेवा बाण्यो अ, ॥२७०॥

हिन्दी :-

अरे ! अब मातुम हुआ कि इस निर्दय तलवार को भी हाथ की मदद लगती है ! ऐसा विचार कर दया हाथ बढ़ाकर कृपा से आर्द्र नलराजा उस हाथ से कहने लगा कि, ॥२७०॥

मराठी :-

हां ! आता माहित झाले की, या निर्दय तलवारीला पण हाताच्या मदतीची जरूर असते ! असा विचार करून उजवा हात लाव करून कृपेने आर्द्र झालेला नलराजा त्या हाताला असे म्हणाला. ॥२७०॥

English :-

He then says that the cruel sword has to still take the help of the hand ! He then puts forward his right hand and spoke to it with must feelings of mercy

अथोच्चे खड्गमाभत्स्य, स्वन्निधिफलं सखे ॥

किं कृपालुरिवासि त्वम्, यदद्यापि विलम्बसे ॥२६८॥

अन्वय :- अथ खड्गम् ऊच्चे-सखे । स्वसन्निधिफलम् आधत्स्य । त्व किं कृपालुः इव असि । यद् अद्यापि विलम्बसे ॥२६८॥

विवरणम् :- अथ अनन्तर खड्गम् असिम् ऊच्चे अवोचत् सखे । मित्र । स्वस्य सन्निधिः सान्निध्य समीपता स्वसन्निधिः स्वसन्निधि-फलं स्वसन्निधिफलम् आधत्स्य गृहाण । त्व किं कृपालुः दयालुः इव असि । यद् अद्यापि अधुना अपि विलम्बसे ॥२६८॥

सरलार्थ :- अथ असिम् अवोचत् सखे । स्वसन्निधिफल गृहाण । त्व किं दयालु इव असि । यद् अद्यापि विलम्बसे ॥२६८॥

गुणशली :- पृथी नक्षत्राण्य भोक्तृनी नक्षत्रारणे भुञ्ज्या व्योमो भुं, भरे भिन्न । नक्षी नष्टभू भुञ्ज्यां भुञ्ज्यां भुं स्वीकार भुं ? भुं भुञ्ज्या भुं भुञ्ज्या भुं ? भुञ्ज्या भुं ? भुञ्ज्या भुं ? ॥२६८॥

हिन्दी - फिर नलराजा खुद की तलवार से कहने लगा कि, अरे साथी । तेरे नजदीक मे रखे हुए फल को तू स्वीकार कर ? तू इस तरह क्यों बैठा है ? और इस कार्य के लिये और भी विलम्ब क्यों कर रहा है ? ॥२६८॥

मराठी :- नलर राजा आपल्या खड्गास म्हणाला - मित्रा । स्वतः त्या सान्निध्याचे फळ घरण कर. तू काय कृपालू माणसासारखा आहेस की, अजूनही विलंब करीत आहेस ॥२६८॥

English - Then Nal asked his sword (when he finds that he cannot bring himself to do the required work) as to why it is not able to accept the fruit which is close to it

इदानीं चास्ति सुप्तेयं, श्रमात्रिभरनिद्रया ॥

तद्यामि परमेतस्या, मत्संव्यानार्धमस्त्यधः ॥२६६॥

अन्वय :- इदानीम् इयं श्रमात् निर्भरनिद्रया सुप्ता अस्ति । तद् यामि । परं मत्संव्यानार्धम् एतस्याः अधः अस्ति ॥२६६॥

विवरणम् :- इदानीम् अधुना इयं दमयन्ती श्रमात् निर्भरा चासौ निद्रा च निर्भरनिद्रा तया निर्भरनिद्रया प्रणाढनिद्रया सुप्ता अस्ति । तद् तस्मात् यामि गच्छामि । परं मम संव्यानं वस्त्रं मत्संव्यानम् । मत्संव्यानस्य अर्धं मत्संव्यानार्धम् मम परिधानार्धम् एतस्याः दमयन्त्याः शरीरस्य अधः अस्ति ॥२६६॥

सरलाय :- इदानीम् इयं दमयन्ती श्रमात् प्रणाढनिद्रया सुप्ता अस्ति । तद् गच्छामि । परं मम परिधानार्धम् एतस्याः दमयन्त्याः अधः अस्ति ॥२६६॥

गुणरानी :- वणी आः सभये थाडधी ते लरनिद्राभां सुतेदी छे, भाटे छुं चाल्यो जळि, परंतु भाहुं पडे रवानुं अर्धु वस्त्र तेणीना घरीर नीये दबायेछुं छे. ॥२६६॥

हिन्दी - फिर इस समय वह शकान से भर निद्र में सोई है, इसलिये मैं चला जाऊंगा, लेकिन मेरा आधा वस्त्र उस के शरीर के नीचे दबा हुआ है ॥२६६॥

पराठी :- आता धकत्यामुळे दमयन्ती गाढ झोपेत आहे, त्यामुळे मी वेगून निघून जातो. परंतु माझे अर्धवस्त्र तिच्या शरीराखाली दबले आहे ॥२६६॥

English :- He thought that he should leave at once as she is fast asleep as she is tired and weary. But then he thought that his half garment of his body is pressed down under her body

तदूर्ध्वं मुखमादाय, हित्वैना वल्लभार्मापा॥
अज्ञातचर्ययेवाहं, भ्रमाम्येकोऽवधूतवत् ॥२६४॥

अन्वय :- तद् वल्लभाय अपि हित्वा ऊर्ध्वं मुखम् आदाय अज्ञातचर्ययेव अहम् एकः अवधूतवत् भ्रमामि ॥२६४॥

विवरणम् :- तद् तेन कारणेन वल्लभाम् अपि पत्नीम् अपि हित्वा त्यक्त्वा ऊर्ध्वं मुख आदाय कृत्वा न ज्ञाता अज्ञाता चासौ चर्य च अज्ञातचर्या तया अज्ञातचर्यया एव अहम् एकः अवधूतेन-तुल्य अवधूतवत् योगीवत् भ्रमामि ॥२६४॥

सरलार्थ :- तेन कारणेन पत्नीम् अपि त्यक्त्वा ऊर्ध्वमुख आदाय अज्ञातचर्ययेव अहम् एकः योगीवत् भ्रमामि ॥२६४॥

गुजरानी :- भाटे छवे आ स्तीने पाण तज्जने, उंचुं भुभ राभी, झोई न ओणभी शे शे ओवो वेधभटवो इरीने ओइवो ज तुं अवधुत जेगीनी पेडे (पृथ्वी पर) ब्रभण इहुं. ॥२६४॥

हिन्दी - इसलिये अब इस स्त्री को छोड़कर ऊचा मुँह कर, कोई भी पहचान न पाये ऐसा वेध परिधान कर मैं अकेला ही इस पृथ्वी पर भ्रमण करूंगा ॥२६४॥

मराठी - म्हणून आता मी या स्त्रीला पण सोडून उच मुख करून, कोणी पण ओळखणार नाही असा पोधारव परिधान करून मी एकटाच अवघूताभ्रमाणे या पृथ्वीवर फिरत राहीन ॥२६४॥

English - Then he decides to leave Dampanti and with a feeling of self-respect and disguising himself he shall wonder about alone without identifying himself.

दूरोदरेण यद्वाज्य - परिभ्रंशोऽनुजादपि ॥

व्यसनस्यापि सा चूला, शशुराश्रयणं तु यत् ॥२६२॥

अन्वय :- दूरोदरेण अनुजादपि यद् राज्यपरिभ्रंशः। यत् शशुराश्रयणं तु सा व्यसनस्यापि चूला ॥२६२॥

विवरणम् :- दूष्यम् उदर यस्य तद् दूरोदर तेन दूरोदरेण द्यूतेन । अनुजायतेऽसौ अनुजः तस्मात् अनुजात् कनीयसः भ्रातुः कृबरात् राज्यस्य राज्यात् परिभ्रंशः राज्यपरिभ्रंशः इति यत् व्यसन तस्य व्यसनस्य सङ्कटस्य यद् शशुरस्य आश्रयण शशुराश्रयण सा चूला परिसीमा शिखरम् अस्ति ॥२६२॥

सरलाय - यूतेन लघुभ्रातु कृबरात् राजवर्य परिभ्रंश त्यजनम् । तत्र यद् शशुराश्रयण सा तु तरय सङ्कटस्य परिसीमा अस्ति। भ्रातु सकाशात् राजवभ्रंशापेक्षया श्वशुराश्रयण त्यजनस्य पराकाष्ठा वर्तते। इत्यर्थः ॥२६२॥

गुणशती :- गुणारंभया ये नानाभाविणी राज्य पश्यन्ति अष्ट यथाऽपि अेकं ते के भवति येषु छे, तेभां येषु छे वे शशुरने धरे षष्ठं तेनो आश्रय वेवो, ये ते इष्ट पर शिभासमान आणुवुं. ॥२६२॥

हिन्दी - जुआ खेलते खेलते छोटेभाई द्वारा राज्य से भ्रष्ट होना यह तो महाकष्ट हुआ ही, उसमे भी अब जो ससुर के घर जाकर आश्रय लेना, यह तो कष्ट पर शिखासमान है ॥२६२॥

मराठी - यूतात लहान भावाकडून राजवभ्र होण्याच्या सकटापेक्षा सासऱ्याच्या परी आश्रय करण्याचा प्रसंग सकटावी पराकाष्ठा असून महान सकट आहे ॥२६२॥

English - King Nal thought it was more distressing to even think of taking help and support from a father-in-law, which seemed like pinacles crashing down on his problem. This was a more tormenting thought than just losing a kingdom to a younger brother in a game of dice.

स्मृतपञ्चनमस्कारा, नतदेवगुरुक्रमा ॥

अस्वपीद् भीमजा तत्र, भुङ्गीव कमलोदरे ॥२६०॥

अन्वय :- तत्र स्मृतपञ्चनमस्कारा नतदेवगुरुक्रमा भीमजा कमलोदरे भुङ्गीव अस्वपीत् ॥२६०॥

विवरणम् :- तत्र तस्या शय्याया पञ्च च ते नमस्काराः च पञ्चनमकाराः स्मृताः पञ्चनमस्काराः यया सा स्मृतपञ्चनमस्कारा, देवश्च गुरुश्च देवगुरु । देवगुरोः क्रमो पादौ देवगुरुक्रमौ । नतौ देवगुरुक्रमौ यया सा नतदेवगुरुक्रमा । भीमात् जायते इति भीमजा दमयन्ती कमलस्य उदरं कमलोदरं तस्मिन् कमलोदरे भुङ्गी भ्रमरी इव अस्वपीत् सुष्याप ॥२६०॥

सरलार्थ :- तरया शय्याया स्मृतपञ्चनमस्कारा नतदेवगुरुक्रमा दमयन्ती कमलोदरे भुङ्गीव अस्वपीद् । यथा भ्रमरी कमलोदरे स्वपिति । तथा दमयन्त्यपि पञ्चनमस्कारान् स्मृत्वा देवगुरोः पादौ नतवा च तरया शय्यायां सुष्याप ॥२६०॥

शुद्धरसि :- पृष्टी पञ्चभ्रमेष्ठिते नभस्स्रर उरी, दभ्यंती देवगुरुना यशुगोभां नभस्स्रर उरीने, अभरी लेभ उभयभां भूये, तेभ ते शुभ्य । पर निद्राधीन भनी. ॥२६०॥

हिन्दी - फिर पचपरमेष्ठि का स्मरण कर के दमयती देवगुरु के चरणोमे नमस्कार कर के भवरा जैसे कमल के अंदर सोता है, उसी प्रकार वह शय्या पर निद्राधीन हुई ॥२६०॥

मराठी :- जंतर जयाप्रमाणे भ्रमरी उदरात झोपते त्याप्रमाणे दमयन्ती पच परमेष्ठी नमस्काराचे स्मरण करून व देवगुरुत्वा चरणांला वंदन करून त्या शय्येवर झोपली. ॥२६०॥

English :- Then she memorized the Navkar Mantra and bowed down to the Arhant and just as a wasp sleeps inside a lotus, in the same way Damayanti slept on the matress

सरलाध - भिव्याटशा सम्पर्क सम्बन्ध सम्यक्दर्शनदूषक. अरित। सौवीरछटाऽपि तक्रस्य तेशोऽपि भिव्याटशामल्पोऽपि सम्बन्ध सम्यक्त्व दूषयति। यथा तक्रस्य तेशोऽपि दुग्ध विनाशयति। क्षीरविनाशाय समर्था न किम् ॥२५७॥

गुञ्जली :- वणी (ल्यां ञ्वाधी) ते भिव्यादृष्टि तापसो नो पश्चिध आभाणुं सम्भ्रम्यने द्रोषित इरन्तरो धाध, इभे इ इञ्जो एता भूण भुं दूधनो विनाश नधी इरन्ते ? ॥२५७॥

हिन्दी - फिर वहाँ जाने से उस भिव्यादृष्टि तापसो का परिचय अपने सम्यक्त्व को दूषित करनेवाला होगा, क्यों कि कान्जी का एक ही छिटा क्या दूध का विनाश नहीं करता ? ॥२५७॥

मराठी - भिव्याटरी लोकाचा सहवास (सम्बन्ध) सम्यक्त्वाचा नाश करतो. ताकाचा एक धेवसुला काय दूध बिघडवीत नाही ? ॥२५७॥

English - Damyanu who was a staunch jain considered it impure to mix around with the illusive non-jains. Just as a drop of starch spoils milk, in the same way she considered it unchaste to even meet them

मास्म भैषी: सुखेनेव, स्वपिहि त्वमिहेव तत् ॥

स्वयं स्यां तव येनाहं, यामिक: सौविदल्लवत् ॥२५८॥

अन्य - तत् त्व मा भैषी स्मा इह एव सुखेनेव स्वपिहि । येन अह स्वय तव सौविदल्लवत् यामिक स्याम् ॥२५८॥

विवरणम् - तत् तस्मात् त्व मा भैषी: मा विभीहि । इह एव अस्या शय्यायाम् एव सुखं एव स्वपिहि निव्राहि । येन अह स्वय सौविदल्लवत् दण्डधारी यामिकवत् तव यामिक. स्याम् ॥२५८॥

सरलाध - तत् त्व मा विभीहि। इह एव सुखेनैव रवपिहि । येन अह स्वय तव सौविदल्लवत् यामिक स्याम् ॥२५८॥

गुञ्जली :- भाटे तुं इर नली ? अने सुभेधी अली ञ् निद्रा इर ? इभे इं भोले नारी योडी इरन्तरो छुं. ॥२५८॥

हिन्दी - इसलिये तू डर मत ? और पुरुष चेन से यही सो जा ? क्यों कि मैं खुद तेरी चोकी करनेवाला हूँ ॥२५८॥

विवरणम् :- तत् तस्मात् हे नाथ ! स्मशानेन तुल्यं स्मशानवत् अरण्य वन हित्वा त्यक्त्वा तत्र तस्मिन् ग्रामे गम्यताम् । येन गृहस्य अन्तः गृहान्तः एव निर्वाता भीः येभ्यः येषां य ते निर्भीकास्तैः निर्भीकैः भयरहितैः सुखम् एव सौख्य तेन सौख्येन सुख्यते ॥२५५॥

सरलार्थ :- तस्मात् हे नाथ । स्मशानेन तुल्यम् अरण्य त्वत्वा तस्मिन् ग्रामे गम्यताम् । येन गृहावतः एव भयरहितैः सौख्येन सुख्यते ॥२५५॥

शुश्रूषाती :- भगिने स्वामी ! स्मशानं तेषां आश्रयं नञ्जने आपणो ते गाम्भां नृप्ये, ३ तेषां त्यां आपणो निर्बधपणो सुभ्ये शुभं शङ्कीये ॥२५५॥

हिन्दी :- इसलिये हे स्वामी । स्मशानसमान इस जंगल को छोड़ कर हम उस गाँव में जायेगे, वहाँ किसी घर के अदर निर्भयतासे, सुखचैन से सो जायेगे ॥२५५॥

मराठी - त्यासाठी हे रवामी। या स्मशानासारख्या जंगलाला सोहून आपण त्या गावाी जाऊ की, उद्यामुळे तेथे कोणाच्या तरी घरी आपण निर्भयपणे सुखावे झोपू ॥२५५॥

English - So, she told her husband that they should leave this forest which seemed like a graveyard to her, and go to the village and go to somebody's house and have a nap with utmost bliss and a heart which is at peace

नलोडवादीकरण्ये हि, ग्रामो नास्त्यत्र कातरे ॥
मिथ्यादृशामयं किन्तु, तापसानामिहाश्रमः ॥२५६॥

अन्वय :- नल अवादीत् कातरे । अत्र अरण्ये ग्रामः नास्ति । किन्तु अय मिथ्यादृशा तापसानाम् इह आश्रमः अस्ति ॥२५६॥

विवरणम् :- नलः अवादीत् अवदत् - कातरे । भयभीते । अत्र अस्मिन् अरण्ये विपिने ग्रामः नास्ति । किन्तु अय मिथ्या दृक् येषां ते मिथ्यादृशः तेषां मिथ्यादृशाम् । तापसानाम् इह आश्रमः अस्ति ॥२५६॥

अथ भैम्यवदन्नाथ, ग्रामः सम्भाव्यतेऽन्तिके ॥

भाङ्कृतानि गवामत्र, श्रूयन्ते यददूरतः ॥२५४॥

अन्वय :- अथ भेमी अवदत्-हे नाथ । अन्तिके ग्राम सम्भाव्यते अत्र यद् अदूरतं गवा भाङ्कृतानि श्रूयन्ते ॥२५४॥
वियरणम् :- अथ भीमस्य अपत्य स्त्री भेमी दमयन्ती अवदत् अवादीत् उवाच-हे नाथ ! अन्तिके समीपे ग्रामः सम्भाव्यते । यद् अत्र न दूरं अदूरं तस्मात् अदूरतं गवा भाङ्कृतानि श्रूयन्ते आकर्ण्यन्ते ॥२५४॥

सरलार्थ - अथ दमयन्ती अवदत् - हे नाथ । समीपे । वाम सम्भाव्यते । यद् अत्र अदूरतं गवा भाङ्कृतानि श्रूयन्ते ॥२५४॥

शुद्धशतः :- त्वारे दमयन्तीये कुछुंके, छे स्वामी ! आटलामां कोछ गाम नछुंके छोय अेम लागे छे, कुंम के अछीं नछुंकां न गायोना भांभरवानो अवाण सबगाथ छे ॥२५४॥

हिन्दी - तब दमयती ने कहा कि, हे नाथ । यहाँ आसपास कोई गाँव है ऐसा लगता है, क्यों कि यहाँ नजदीक ही गाय के चिल्लाने की आवाज सुनाई दे रही है ॥२५४॥

मराठी - तेव्हा दमयती म्हणाली की, हे स्वामी ! येथे जवळपास कोणते तरी गाव आहे, असे वाटते, कारण की जवळच गायीच्या हवरण्याचा आवाज ऐकू येत आहे ॥२५४॥

English - Then Damyanti told her husband that it seems that there is a village close-by as she could hear the mooing of the cows

गम्यतां नाथ तत्तत्र, हित्वाऽरण्यम् स्मशानवत् ॥

गृहान्तरेव निभीकैर्येन सौख्येन सुप्यते ॥२५५॥

अन्वय :- तद् नाथ स्मशानवत् अरण्य हित्वा तत्र गम्यताम् । येन गृहान्तरेव निभीकैः सौख्येन सुप्यते ॥२५५॥

सरलार्थ :- नलः अवदत् हे भयभीते दमयन्ति । अस्मिन् अरण्ये वामः नास्ति । किन्तु मिथ्यादृशां तापसानाम् इह आश्रमः अस्ति ॥२५६॥

गुणराती :- त्वारे नलराज्ये ३६५ के, ३६५ बलीन धरेली शिरे ! भरेपर आ नंअलमां कोठ गाम नथी, परंतु अडी मिथ्यादृष्टि तापसोनो आश्रम छे. ॥२५६॥

हिन्दी - तब नलराजा ने कहा कि हे भयभीत होनेवाली प्रिये ! सचमुच इस जंगल में कोई गाँव नहीं है, लेकिन यहाँ मिथ्यादृष्टी तापसों का वह आश्रम है ॥२५६॥

मराठी - तेव्हा नलराजा म्हणाला - हे भित्री! खरोखरच या जंगलात कोठेही गाव नाही, येथे मिथ्यादृष्टी तापसांचा आश्रम आहे ॥२५६॥

English - Then Nal said to Damyanti who was overcome with fright that there was no village as such in the jungle and it was only a hermitage of a lot of illusive non-jains

मिथ्यादृशां च सम्पर्कः, सम्यग्दर्शनदूषकः ॥

अलं क्षीरविनाशाय, न सोवीरच्छटापि किम् ॥२५७॥

अन्वय :- मिथ्यादृशा सम्पर्कः सम्यक्दर्शनदूषकः अस्ति। सोवीरच्छटापि क्षीरविनाशाय अलं न किम् ? ॥२५७॥

विवरणम् :- मिथ्या दृक् येषां ते मिथ्यादृशाः तेषां मिथ्यादृशां च सम्पर्कः सहवासः सम्यक् च तत् दर्शनं च सम्यक्दर्शनस्य दूषकः सम्यक्दर्शनदूषकः अस्ति । सोवीरस्य तक्रस्य छटा सोवीरच्छटा अपि क्षीरस्य दुग्धस्य विनाशः क्षीरविनाशः तस्मै क्षीरविनाशाय अलं समर्थः न किम् ? यथाऽल्पेनैव तक्राशेन दुग्धस्य विनाशो भवति तथा मिथ्यादृशामल्पोऽपि सहवासः सम्यक्त्वं दूषयति ॥२५७॥

સતાર્થ :- હે દિવાકર । ત્વ તાપમ્ અત્યથ । હે મુમે ! ત્વ કોમલતા મજા હે પવથા । ત્વ દીર્ઘત્વ સહરા હે કુઠિલ્લ । ત્વમ્ આસન્મીમવ ॥૨૪૮॥

ગુજરાતી :- હે સૂર્ય ! તુ નારી નાથ બોલો કર । હે પૃથ્વી ! તુ ક્રોશળપણને ધારણ કર... હે માર્ગ ! તુ નારી લંબાઈને સંકોચી લે નથા હે કુંડિનપુર નગર ! તુ નજીક આપ । ॥૨૪૮॥

હિન્દી - હે સૂરજ ! તૂ તેરા તાપ કમ કર । હે પૃથ્વી ! તૂ કોમલતા ધારણ કર । હે માર્ગ ! તૂ તેરી નવાઈ કમ કર ઓર હે કુંડિનપુર નગર ! તૂ નજીક આ જા ? ॥૨૪૮॥

મરાઠી - હે સૂર્ય ! તૂ તુઝા તાપ કમી કર ? હે પૃથ્વી તૂ કોમલતા ધારણ કર ? હે માર્ગ ! તૂ તુઝી લાઘી કમી કર ? આળિ હે કુઠિનપુરા તૂ જવક વેર ॥૨૪૮॥

English - He then asked the sun to decrease its scorching heat, then asked the ground to attain softness then asked the road to decrease its length and asked Kundinpur town to come closer

શ્રમાર્તા શીમજામેતાં, હન્ત પીડયથેહ કિમ્ ॥

ક્ષતે શિપથ કિં ક્ષારમ્, દુઃસ્થિતે કિમ્ નિર્દયાઃ ॥૨૪૯॥

અન્ય :- હન્ત શ્રમાર્તામ્ एता भीमजाम् इह किं पीडयथ । अथ क्षते क्षार किं शिपथ । दुःस्थिते किमु निर्दया भवथ ॥२४९॥

વિવરણ :- હન્ત ! યેવે । શ્રમેણ આર્તા શ્રમાર્તાં તા શ્રમાર્તામ્ एता भीमात् जाता भीमजा ता भीमजा दमयन्तीम् इह अस्मिन् अरण्ये कि पीडयथ ! अथ क्षते व्रणे क्षार किं शिपथ । दुःस्थितः दुःस्थिते किमु किमर्थं निर्जिता दया येभ्यः ते निर्दया, दयारहिता, कठोरा. भवथ ॥२४९॥

સરલાર્થ :- હવત શ્રમાર્તામ્ एता दमयन्तीम् इह किं पीडयथ । अथ क्षते क्षार किं शिपथ ? तू स्थिते किमु निर्दया भवथ ॥२४९॥

ગુજરાતી :- અરે ! યાડથી પીડાયેલી આ દમયંતીને નમો (સધળા) કેમ અહીં સંતાપ ઉપજાવો છો ? તેણીના ધા પર નમો મીઠું કેમ છોટો છો ? નથા દુઃખ પામતી આ દમયંતી મને નમો થા માટે નિર્દય યાઓ છો ? ॥૨૪૯॥

स्नातोत्थेवाय स्वेवाभः प्लुताङ्गी भीमभूः श्रमात् ॥
 कियदद्यापि गन्तव्यमित्यूचे नैषधिं मुहुः ॥ २४ ॥

अन्वय :- अथ श्रमात् स्वेदाभः प्लुताङ्गी भीमभूः स्नातोत्था इव अद्यापि कियद् गन्तव्यम् इति नैषधि मुहुः ऊचे ॥ २४ ॥

विवरणम् :- अथ श्रमात् स्वेदस्य अभः जल स्वेदाभः । स्वेदाभसा प्लुतम अङ्ग शरीरं यस्याः सा स्वेवाभः प्लुताङ्गी । भीमात् भवति इति भीमभूः भीमाङ्गा दमयन्ती । आदौ स्नाता पश्चाद् उत्था स्नातोत्था इव अद्यापि कियद् गन्तव्य गमनीयम् इति एव निषधस्य अपत्य पुमान् नैषधिः नलः त नैषधि मुहुः बारवारमूचे अवोचत् ॥ २४ ॥

सरत्तार्ध :- अथ श्रमात् रवेदाभः प्लुताङ्गी दमवन्ती स्नातोत्था इव अद्यापि कियद् गन्तव्यम् इति नल बारवारम् अपृच्छत् ॥ २४ ॥

पुष्करादी :- वणी व्याले स्नान इरीने जिही लोथ भेवी शीते थाङ्गे लीधि पसीनाथी लीज्येदा शरीरवाणी दभयन्ती, उज्जु डेटुङ्ग थादवानुं छे ? भेभ पारंवार नणराजने पूछ्वा लागी ॥ २४ ॥

हिन्दी - जैसे की स्नान करके उठी न हो। इसी तरह पसीने से भीगी हुई दमयन्ती बारबार नलराजा से पूछने लगी, कि और कितना चलना बाकी है ॥ २४ ॥

मराठी :- नल श्रमातुळे सर्व शरीर घामाने ओतीवेद झाट्यामुळे जणू काय नुकीतेच स्नान करून बाहेर आलेली दमवन्ती अजून किती चालावदाचे आहे। असे सारवे नलराजाला विचार लागली ॥ २४ ॥

English :- Danyanti was drenched with sweat as though she had just, had a bath Then the tired Danyanti kept on asking Nal again and again as to how long a journey they had to travel more

अचीकथनलः साशु-रण्यं शतयोजनम् ॥

विश एव हि भागोऽस्याद्यापि देव्यतिचक्रमे ॥ २४ ॥

अन्वय :- नल साशुः अचीकथत् अरण्य शतयोजनम् अस्ति । हे देवि! अद्यापि अस्य विश एव भागः अतिचक्रमे ॥ २४ ॥

मराठी :- जे होक्याने पाहिले नाही, जे दबजाने बोलले नाही, आणि जे मानवी चिंतनात पण येत नाही, असे कार्य पण हा दुर विद्याता मनुष्याच्या बाबतीत घडवून आणतो ॥२४३॥

English :- He continued thinking that, a fathom incident which he had never heard of, nor he had ever spoken of, nor he had ever seen, has occurred with them. He then asked the almighty creator as to why he had made them experience such an unhappy and a miserable incident

इति ध्यायन् सरो वीक्ष्य, पुटैराहत्य तत्पथः ॥
अपीप्यत्पिताम् देवीं, छत्रीकृतकरो नलः ॥२४४॥

अन्वय :- इति ध्यायन् सरः वीक्ष्य तत्पथः पुटैः आहत्य छत्रीकृतकरो नलः तृषिता देवीम् अपीप्यत् ॥२४४॥

विवरणम् :- इति एव ध्यायन् चिन्तयन्, सरः कासार वीक्ष्य अवलोक्य तस्य सरसः पथः जलः तत्पथः । पुटैः पर्णपुटैः आहत्य आसाम न छत्रम् अच्छत्रम् । अच्छत्र छत्र कृतः करः येन सः छत्रीकृतकरो । नलः तृषिता पिपासिता देवीं दमयन्तीम् अपीप्यत् अपाययत् ॥२४४॥

सरतार्थ :- इति चिन्तयन् सर. निरीक्ष्य तत्पथः पर्णपुटैः गृहीत्वा छत्रीकृतकरो नलः तृषिता देवीम् अपाययत् ॥२४४॥

गुणशाली :- श्रेष्ठ विचारता श्रेष्ठ नलशब्दश्रेष्ठ (श्रेष्ठ) तणाप नोड, तेमानुं जण (पांडुशब्दोन्मा) पडियभां बावीने, तृषानुर पथेवा दमयन्तीने, पोतामा लायने (तेणुना भस्म पुर) छत्रपुत्रे धरीने तेने पायुं.

हिन्दी - ऐसा विचार करते हुए नलराजा ने एक तालाब देखा, और उसमें का जल लेकर, तृषातुर (प्यासी) दमयन्ती को खुद के हाथ से उसे पिनाया ॥२४४॥

मराठी - कुठ्ठाही पाणी आणून तुला देतो असे सावून पुढे चालत खेदयुक्त अवल करणावे जलराजा विचार करू तावाला की,
॥२४१॥

English - King Nal said to her that he will bring her some water from somewhere around. Having said thus he stood up and walked ahead and with a heart full of sorrow and gloominess thought to himself

तव तद्भूभङ्गभङ्गाभज्जनान्य - राज्यं साम्राज्यमुज्ज्वलम् ॥
क्व चावस्थेयमधुना । मृगदन्द्धानुकारिणी ॥२४२॥

अन्वय :- तद्भूभङ्गभङ्गाभज्जनान्यम् उज्ज्वल साम्राज्य क्व? अधुना च मृगदन्द्धानुकारिणी इयम् अवस्था क? ॥२४२॥

विवरणम् :- तद् तस्य भुवौ तद्भुवौ । तद्भुवोः भङ्गः तद् भूभङ्गः तद्भूभङ्गेन भङ्गानि तद्भूभङ्गभङ्गानि । अन्येषा राज्यानि अन्यराज्यानि । तद्भूभङ्गभङ्गानि अन्यराज्यानि यस्मिन् तद् तद्भूभङ्गभङ्गाभज्जनान्यम् उज्ज्वल तेजस्वि सम्मान- भावः साम्राज्य क्व । अधुनाच मृगाणा दन्द्धानि मृगदन्द्धानि मृगदन्द्धानि अनुकरोतीत्येव शीला मृगदन्द्धानुकारिणी इयम् अवस्था क्व ॥२४२॥

सरलार्थ :- तद्भूभङ्गभङ्गाभज्जनान्यम् उज्ज्वल साम्राज्य क? अधुनाच मृगदन्द्धानुकारिणी इयम् अवस्था क? ॥२४२॥

गुणरत्नी :- इक्षत ओड भुङ्गिती यः यथाधी नष्ट यथां उत्तीं पीज्य राज्ञो लेनाधी भेदु ते (भदुं) निर्भल राज्ञ्य भ्यां भले भ्या सभये उत्तरात्ना युगलनुं भनुरशु कर्नारी आ भारी अपस्था भ्यां? ॥२४२॥

हिन्दी - केवल एक भुङ्गि चताने से नष्ट हुए हैं दूसरे राज्य जिस सेमे, ऐसा (मेरा) निर्मल राज्य कहाँ? और इस समय मृग के युगल का अनुकरण करनेवाली मेरी अवस्था कहाँ? ॥२४२॥

गुजरानी :- त्वरे दमयन्ती भोली रे रे स्वामी! आ शुं भोलो छो? त्वरे नलराज्ये डहुं रे, रे देवी! त्वरे त्वरे पूर्वमी पडलो आ संसार भेभ भोलावे छे. ॥२३८॥

हिन्दी :- तब दमयन्ती कहने लगी कि, “हे नाथ। क्या कह रहे हैं?” तब नलराजाने कहा, “हे देवी। सचमुच संस्कारवश ऐसा कहने लगा” ॥२३९॥

मराठी :- तेव्हा दमयन्ती म्हणाली की, “हे स्वामी। हे तुम्ही काय म्हणत आहात?” तेव्हा नलराजा म्हणाला की, “हे देवी। त्वरे त्वरे पूर्व जन्मातील सरकार मला हे बोलायला भाग पाहीत आहे ” ॥२३९॥

English :- Then Damyanti asked her husband as to what he was blabbering. At this Nal replied that his old way of ordering hasn't left him yet

रोदिति स्माथ वैदर्भी, राजोचे देवि मा रुदः ॥

अहं पतिश्च पतिश्चे - दानीं तेऽतः स्थिरीभव ॥२४०॥

अन्वय :- अथ वैदर्भी रोदिति स्म राजा अूचे देवि मा रुदः। इदानीम् अह ते पतिश्च पतिश्चाऽस्मि। अतः स्थिरीभव ॥२४०॥

विवरणम् :- अथ विदर्भाणा राजा वैदर्भः वैदर्भस्य अपत्य स्त्री वैदर्भी दमयन्ती रोदिति स्म अरुदत् । राजा अूचे अवादीत् हे देवि। मा रुदः मा रुदिति। इदानीं तव पतिश्च पतिश्च सेवकश्च अहम् एव अस्मि अतः न स्थिरा अस्थिरा अस्थिरा स्थिरा भव स्थिरीभव । मा चिन्ता कार्वाः ॥२४०॥

सरताय :- अथ दमयन्ती अरोदीत् - राजा अवाचत् देवि। मारुदिति। इदानीम् अहमेव तव पतिश्च सेवकश्च अस्मि। अतः स्थिरीभव ॥२४०॥

गुजरानी :- પછી દમયન્તી રડવા લાગી, ત્વરે નલરાજ્યે (તેણીને) ડહું રે, રે દેવી! તું રડ નહીં, કેમ કે આ સમયે તારો સ્વામી, તેમ જ નોકર પણ હું જ છું, માટે તું શાંત થા. ॥२४०॥

नलोऽवादीदरे कोऽत्र, पयोवाही नियोगिषु ॥

सुगन्धिसरसस्वच्छपयस्फुरकमानय ॥२३७॥

अन्वय :- नलः अवादीत अरे। नियोगिषु पयोवाही कः अत्र? सुगन्धिसरसस्वच्छपयस्फुरकम् आनय ॥२३७॥

विवरणम् :- नल- अवादीत अवदत् - अरे! नियोगिषु दूतेषु पयः वहति इत्येव शील. पयोवाही जलवाहक; को अत्र? सुगन्धि च तत् सरस च तत् स्वच्छं च तत् पय. च सुगन्धिसरसस्वच्छपयः सुगन्धिसरसस्वच्छपयस. फुरक पात्र सुगन्धिसरसस्वच्छपयस्फुरकम् आनय ॥२३७॥

गुणशाली :- त्यरे नलशब्द भोऽस्ये ३, अरे! नोऽशेभांधी ७७७ लावनारी आडी डोला छान्दरे छे? सुगंधी, सरस तथा निर्भय ७७७नी आशी लायो? ॥२३७॥

हिन्दी :- तब नलराजा ने कहा कि, “अरे ! नौकरो में से जल लानेवाला यहाँ कोई हलजीर है? सुगन्धि, अच्छे और निर्मल जल की झारी लावो?” ॥२३७॥

मराठी - तेव्हा नलराजा म्हणाला की, “अरे। नौकरामधून पाणी आणणारा इथे कोणी उपरिधत आहे काय? सुगंधी, छान, आणि निर्मल पाण्याची झारी आणा?” ॥२३७॥

English - At this King Nal said that anyone from among the servants should bring some scented line and sweet water in a pitcher

क्षणं स्थित्वा पुरो दीक्ष्या पार्श्वतः पृष्ठतोऽपि च ॥

सर्वतः शून्यमालोक्य । व्रीडयाऽधोमुखोऽभवत् ॥२३८॥

अन्वय :- क्षण स्थित्वा पुर, पार्श्वतः पृष्ठत सर्वत. दीक्ष्य अपि च शून्यम् आलोक्य व्रीडया अधोमुख- अभवत् ॥२३८॥

मराठी :- पूर्वी (जलराजाच्या) राज्याभिषेकाच्या वेळी दमयतीच्या होव्यावर (महाराणीप्रमाणे) पटवण होता पण या वेळेस मार्गावर जखमी झालेल्या दमयतीच्या दोन्ही पायावर पटवण बाणण्यात आला. ॥२३४॥

English - When Damyanti had become a queen, a band was tied as a mark of becoming a queen In the same way, Damyanti had to tie bands on her, feet due to continuous bleeding

श्रान्तां भैमीं तरुच्छायासीनां स्वेदं प्रमार्जयन् ॥
व्यज्जनैरिव वस्त्रान्तै-र्नलः स्वयमवीजयत् ॥२३५॥

अन्वय :- श्रान्तां तरुच्छायासीनां भैमी नलः स्वय स्वेदं प्रमार्जयन् व्यज्जनैः इव वस्त्रान्तैः अवीजयत् ॥२३५॥

विकरणम्. - श्रान्तां क्लान्तां भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी ता भैमीं दमयन्तीं तरोः छाया तरुच्छाया तरुच्छायायाम् आसीना उपविष्टा तरुच्छायासीना ता तरुच्छायासीना नलः स्वय स्वेदं प्रमार्जयन् व्यज्जनैः इव वस्त्रस्य अन्ताः वस्त्रान्ताः तैः वस्त्रान्तैः वस्त्राञ्चलैः अवीजयत् वायुना असान्वयत् ॥२३५॥

सरलार्थ :- श्रान्ता तरुच्छायासीना दमयवती नलः स्वय प्रमार्जयन् व्यज्जनैः इव वस्त्राञ्चलैः अवीजयत् ॥२३५॥

उज्जरशती :- पछी घाडेली भेवी दमयन्तीने पृक्षणी छायाभां भेसाडीने नक्षत्राण पोते तेणुनीने पसीनीो वूछतो, पंभारूप वस्त्राना छेउ वे तेणुनीने पवन नाभवा लागणे. ॥२३५॥

हिन्दी :- फिर थकी हुई दमयती को वृक्ष की छाया में बैठकर नलराजा खुद उसका पसीना पोछते हुए पंख के समान वस्त्र के पन्तले से (दमयती को) पवन करने लगे ॥२३५॥

मराठी :- नंतर पंक्तेल्या दमयतीला झाडाच्या सावलीत बसवून जलराजा स्वत तिचा घाम पुसून परस्वाप्रमाणे वस्त्राच्या पदराने तिला वारा पावू लागला ॥२३५॥

हिन्दी :-

फिर उनके पाणिग्रहण का (विवाह का) समय जैसे याद आता हो। उसी प्रकार वे खुद के हाथ में दमयन्ती का हाथ पकड़कर वन में प्रमण करने लगा ॥२३२॥

भारती :-

जतर दमयन्तीच्या विवाह सोहळ्याची जणू काय आठवण करुन देत तो जलराजा रवतः त्या हाताने दमयन्तीचा हाथ पसरुन वनात प्रमण करू लागला ॥२३२॥

English -

Then Nal caught Damyanti's hand and walked ahead in to forest and remembered the wedding day when he had caught her hand and walked around the fire.

दर्भाग्रभिन्ना वैदर्भी, पदोः शोणितलाञ्छिता ॥

सालत्तकपदांकेव, वासभूर्वनभूरभूत् ॥२३३॥

अन्वय :-

दर्भाग्रभिन्ना पदोः शोणितलाञ्छिता वैदर्भी सालत्तकपदाङ्केव वनभूः वासभूः अभूत् ॥२३३॥

विवरणम् :-

दर्भस्य अग्राणि दर्भाग्राणि दर्भाग्रैः भिन्ना दर्भाग्रभिन्ना पदोः पादयोः शोणितेन रक्तेन लाञ्छिता शोणितलाञ्छिता विदर्भाणाम् ईश्वरः वैदर्भः । वैदर्भस्य अपत्य स्त्री वैदर्भी अलत्तेन सह वर्तते इति सालत्तकौ । सालत्तकौ च तो पदौ च सालत्तकपदौ । सालत्तकपदयोः अङ्काः चिह्नानि यस्यां सा सालत्तकपदाङ्का वनस्य भूः वनभूः इव वासस्य वासाय वा भूःवासभूः अभूत् अभवत् बभूव ॥२३३॥

संज्ञार्थ :-

कुशाग्रभिन्ना पादयो रक्तचिह्निता दमयन्ती सालत्तकपदाङ्का वनभू इव वासभूः अभवत् ॥२३३॥

शुश्रूषाती :-

धासनी नीक्षुरा आग्रीभ्योऽथी वीधायेली, अने तेथी भवे पणभांथी नीक्षणता शुधिरथी भ्रशायेली, दभयंती आग्रे पण पर धास रंग ध्याड्यो न डोय ! अथी, तथा वनभूमिदूरी आवासगुपनवाणी भनी. ॥२३३॥

हिन्दी :-

दर्भ की तीक्ष्ण नोक से धायल और दोनो पैर में से निकलते रूधिर से रजित दमयन्ती ने जैसे पैरों पर अलत का लाल रंग लगा दिया हो । ऐसे वनभूमिरूपी आवासगुपनवाली हो गयी ॥२३३॥

जयवादरवान् आरूढो जयवादरवारूढो परित्यक्तः रथः याभ्या तौ परित्यक्तस्थौ रथाविहीनौ अपि तेषा भिल्लानाम् पदाना पश्चात् इति अनुपदं पृष्ठतः एव दूरे जन्मतुः ययतुः अगच्छताम् ॥२३०॥

તૌં ચ દમ્પતી નલદમવત્તયૌ જવજવવાદરવાસ્તૌં રથવિહીનોં અપિ તૈષા મિત્તાનામ્ અનુપદ દૂરે અગચ્છતામ્ ॥૨૩૦॥
- પછી તે બન્ને સ્ત્રીભરથાર, (જ્યોતે) જ્યજ્ઞપ્રકાર પર આહુતિ થઈ રથનો પાણી ન્યાગ કરીને ઘણો દૂર સુધી તે બીલોની
- પાછળ ચાલ્યા ગયા. ॥૨૩૦॥

फिर वे दोनो जयवाद के शब्द पर आरुढ़ होकर, रथ को त्याग कर बहुत दूर तक उन भिन्नके पीछे पीछे चले गये ॥२३०॥
जतर ते दीये जयवादाच्या शब्दावर आरुढ होऊन, रथाचा त्याग करून खूप दूरवर त्या भित्ताच्या मागे मागे गेले
॥२३०॥

Then they left the chariot and mounted the chariot of the words of victory (Jai, Jai) and followed the Bhills for quiet a distance.

इतो भिल्लान्तरैस्तस्य, जहे सांयाजिको रथः ॥
तेकूले विधौ कुर्यात्, पौरुषं पुरुषस्य किम् ॥२३३॥

इतः भिल्लान्तरैः तस्य सायात्रिक रथः जहो विधौ प्रतिकूले पुरुषस्य पौरुष किम् कुर्यात्? ॥२३३॥

इतः अन्ये भिल्लाः भिल्लान्तराणि तैः भिल्लान्तरैः अन्यैः भिल्लैः तस्य सयात्रा प्रयोजन यस्य सः सायात्रिकः रथः स्यन्दनः जह्ने अभियत । विधौ भाग्ये प्रतिकृते सति पुरुषस्य पौरुष पुरुषत्व किम् कुर्यात् ॥२३१॥

इत भित्तावतरे तरस नलरस सावात्रिक रथ जहे । देवे प्रतिकूले सति पुरुषरस पौरुष कि कुर्वात् ॥२३॥

English :- She continued that the sword when srieked on the temples of an elephant, showers a shower of precious stones, will certainly feel ashamed to fight with such lowly and lowcaste Bhills

नैषधिं विनिषिध्यैवम् । भैमी मन्त्राक्षरोद्भुरान् ॥

कृतभिल्लतिरस्कारान् । हुंकारान् मुमुचे स्वयम् ॥२२८॥

अन्वय :- एव नैषधि विनिषिध्य भैमी स्वय मन्त्राक्षरोद्भुरान् कृतभिल्लतिरस्कारान् हुंकारान् मुमुचे ॥२२८॥

विवरणम् :- एव निषधस्य अपत्य पुत्रान् नैषधिः । त नैषधि नल विनिषिध्य विशेषेण निषिध्य भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती स्वय मन्त्राणाम् अक्षराणि मन्त्राक्षराणि मन्त्राक्षरैः उद्भुरान् भयप्रदान् मन्त्राक्षरोद्भुरान् भिल्लानां तिरस्कारः भिल्लतिरस्कारः कृतः भिल्लतिरस्कारः यैः ते कृतभिल्लतिरस्काराः तान् कृतभिल्लतिरस्कारान् हु इति शब्दात् हुंकारान् मुमुचे अमुञ्चत् । अमुञ्चत् ॥२२८॥

सरलार्थ :- एव नल विनिषिध्य दमयन्ती स्वय मन्त्राक्षरभयप्रदान् कृतभिल्लतिरस्कारान् हुंकारान् अमुञ्चत् ॥२२८॥

गुणशली :- ये शीते नक्षराब्जने अटकावीने दमयन्ती पोते भन्त्राक्षरोशी अथ उपज्ज्वलति, तथा इरेलो छे लीलोन्तो निरस्कार केणे, अथवा हुंकार शब्दोन्तो नाह इरेवा लाणी. ॥२२८॥

हिन्दी :- इस प्रकार नलराजा को रोककर दमयन्ती खुद मन्त्राक्षरो से डर पैदा करनेवाला, और जिस ने भिल्ल का तिरस्कार किया है ऐसे हुंकार शब्द का नाद करने लगी ॥२२८॥

मराठी :- अशा रीतीने नलराजाला धाबवून दमयन्ती स्वतः मन्त्राक्षरामुळे भय उत्पन्न करणारे व भिल्लाचा तिरस्कार करणारे हुंकार शब्द करत लागली ॥२२८॥

English :- In this way Damyanti having stopped Nal from fighting with the lowly Bhills, caste a spell on them and produced fright all around and giving out a bawl and an outcry, she scorned and disdained them

हिन्दी :-

फिर नलराजा रथ से उतर कर हाथी जैसे अपनी सूड उपर करता है वैसे ही तलवार को सज्ज करते हुए उन भिन्नो को मारने की इच्छा से उनके साथ युद्ध करने लगा ॥२२५॥

मराठी :-

नतर बलराजा रथावरून उतरून सोड वर केलेल्या हत्तीप्रमाणे तलवारीला सज्ज करून त्या भित्ति लोकाना मारण्याच्या इच्छेने त्याच्या सोबत युद्ध करू लागला. ॥२२५॥

English - Then King Nal alighted from the chariot. And just as an elephant lifts up his trunk, in the same way, Nal drew his sword from the scabbard and occlated it And started to fight with them

वैदर्भ्यथरथं हित्वा । पाणौ धृत्वाभ्यधात्रलम् ॥

देव कोऽयं तवास्थाने । संरम्भो मशका ह्यमी ॥२२६॥

अन्वय :-

अथ वैदर्भी रथ हित्वा नलं पाणौ धृत्वा अभ्यधात्-हे देव! तव अस्थाने अय कः सरम्भः। अमी हि मशकाः सन्ति॥

विवरणम् :-

अथ वैदर्भस्य इय वैदर्भी दमयन्ती रथ स्यन्दन हित्वा त्यक्त्वा नल पाणौ करे धृत्वा अभ्यधात् अवदत् हे देव! तव अस्थाने अनुचितस्थाने अय कः सरम्भः आवेशः? अमी हि मशकाः मशकगुल्याः वर्तन्ते॥२२६॥

सरलार्थ :-

अथ दमयन्ती रथात् उतीर्ष्य नल हरते पृत्वा अवदत्-हे देव । तव अनुचितस्थाने अय क आवेश । अमी भित्ताः मशकगुल्याः वर्तन्ते ॥२२६॥

युष्मशती :- (त्यारे) द्यभन्ती रथभांधी उतरीने नलराजानो डाख आलीने तेने उड्या लागीं डे, डे स्वामी ! आ अयोग्य प्रशरनी संश्राभ शा भाटे आदर्यो छे ? डेभ डे आ लीलो तो भड्डर लेया छे. ॥२२६॥

हिन्दी -

तब दमयन्ती रथ से उतर कर नलराजा को कहने लगी कि, “हे स्वामी ! इस अयोग्य प्रकार के सज्जाम का आरम्भ क्यों कर रहे हो ? क्योंकि यह भिन्न तो केवल मच्छर जैसे है।” ॥२२६॥

सरलाध - केवज खड्गिवत् एकशृङ्गका शृङ्गम् अवाटयन्। केऽपि घना मेघा घरासम्पत्तान् इव बाणान् अवर्षयत् ॥२२३॥

गुञ्जरीती :- वणी इटलाड जेउनी पेठ भेड राणशीणु भारणु इरी वणाऽन्ता इत्ता भन्ने इटलाड भेध लेभ बिंदुभ्यो वरसावे तेभ भाणोन्नो वरसाड वरसावन्ता इत्ता ॥२२३॥

हिन्दी - ओर कुछ गोड़े समान रणशीणा धारण कर बजाते थे और कुछ बादल की तरह बाणों की बरसात कर रहे थे ॥२२३॥

मराठी - त्यात वोड्यासारखे एकच रणशिव असलेले काही शिव वाजवीत होते तर काही मेघ जसा पाण्याचा वर्षाव करतात त्याप्रमाणे यजुष्य बाणाचा वर्षाव करीत होते ॥२२३॥

English - Some of them placed head-masks, just like horns of the hippopotamus and some showered arrows around like the clouds showering rain

चक्रुः केऽपि भुजास्फोटम् । तरंगास्फोटविभ्रमम् ॥

अरौत्सुस्ते नलं सर्वेऽप्यभ्रकाणीव भास्करम् ॥२२४॥

अन्वय :- केऽपि तरंगास्फोटविभ्रम भुजास्फोट चक्रुः । अभ्रकाणि भास्करम् इव ते सर्वे अपि नलम् अरौत्सुः ॥२२४॥

विवरणम् :- केऽपि तरगाणा वीचीनां स्फोटः तरंगास्फोटः । तरंगास्फोटस्य विभ्रमः विलासः इव विभ्रमः यस्य सः तरंगास्फोटविभ्रमः त तरंगास्फोटविभ्रम वीचिस्फोटविभ्रमं भुजयोः आस्फोटः भुजास्फोटः त भुजास्फोट चक्रुः अकुर्वन् अकार्षुः । अभ्राणा समूहा अभ्रकानि भेघसमूहाः । भास प्रकाश कराति इति भास्करः त भास्कर सूर्यम् इवा यथा भेघसमूहाः सूर्यं रुन्धति तथा ते सर्वे भिल्ला नलम् अरौत्सुः अरुन्धन् ॥२२४॥

सरलाध - केऽपि वीचिस्फोटविभ्रम भुजास्फोट अकुर्वन्। यथा मेघा सूर्यं रुन्धयन्ति तथा ते सर्वे भिल्लाः नलम् अरुन्धयन् ॥२२४॥

गुञ्जरीती :- वणी इटलाड नीलो भोजंभ्यो इटवान्ता पिळभन्ने सूयवन्तारो गुणेश्शेट इरवा वाऽप्य, भन्ने वाडण्णोभ्यो लेभ सूयने रोडी राप्पे, तेभ तेभ्यो सधणा नलराज्जने रोडीने णिभा ॥२२४॥

स्थालीबुध्नमिव श्यामान् । भिल्लान् सशरकामुकान्॥
यमदूतानिवापश्यत् । सर्पस्तत्राभिसर्पतः ॥२२३॥

अन्वय :- तत्र सर्पन् सः स्थालबुध्नम् इव श्यामान् सशरकामुकान् भिल्लान् अभिसर्पत यमदूतान् इव अपश्यत्॥२२३॥

विवरणम् :- तस्याम् महादव्यां सर्पन् गच्छन् सः स्थाल्याः बुध्नम् इव तलम् इव स्थालिबुध्नम् इव श्यामान् कृष्णवर्णान् शरेण सह वर्तन्ते इति सशराः कारुकाः धनुषि येषां ते सशरकामुकाः तान् सशरकामुकान्, भिल्लान् अभिसर्पतः समुखमागच्छतः यमस्य दूताः यमदूताः तान् यमदूतान् इव अपश्यत्॥२२३॥

सरलार्थ :- तत्र गच्छन् सः रथात्वाः तलम् इव कृष्णवर्णान् सशरकामुकान् यमदूतान् इव समुखम् आगच्छतः भिल्लान् अपश्यत्॥२२३॥

गुणशली :- न्यां आगच्छ यधनां तेजो (शंभुवानी) तपोलीना नृपिण्यं त्रेवी श्याम रंगनी आभरीवाण, भाणो सद्धिन् धनुषवाण, यधना दूतसशम्भा लीलोने द्रोडी आधना ज्येष्ठा ॥२२३॥

हिन्दी - वहाँ चलते चलते उन्हे तपोली के नीचले भाग जैसे, श्याम रंग की चमड़ीवाले, बाणोसहित धनुषवाले, यम के दूत जैसे भिल्लोको सामने आते हुए देखा॥२२३॥

मराठी - - तेथून जात असतांना घटाच्या बुडाप्रमाणे काठा रंग असलेले, हातात एगुष्य व बाण असलेले जण काय यमदूतच असे भिल्ल आपल्याकडे पावून वेत आहेत असे त्याला दिसले ॥२२३॥

English :- King Nal suddenly saw a band of adivasas (Bhills) with dark complexion (which seemed like the colour of burnt vessels) coming towards him with bows and arrows and they seemed like the messengers of the God of death (Yama)

मुगेन्द्रनिहतक्रोडद्वक्ताकर्तरिकावतीम् ॥

दुःश्वापदहतानेकपान्थमौलिकपालिनीम् ॥२१९॥

अन्वय :- मुगेन्द्रनिहतक्रोडद्वक्ताकर्तरिकावतीं दुःश्वापदहतानेकपान्थमौलिकपालिनीम् ॥२१९॥

विवरणम् :- मुगाणाम् इन्द्रः मुगेन्द्रः सिंहः मुगेन्द्रैः निहताः मुगेन्द्रनिहताः मुगेन्द्रनिहताश्च ते क्रोडाश्च शूकराश्च मुगेन्द्रनिहतक्रोडाः मुगेन्द्रनिरतक्रोडानां दष्टाः एव कर्तरिकाः मुगेन्द्रनिहतक्रोडद्वक्ताकर्तरिकाः अस्याः सन्ति इति कर्तरिकावती ता मुगेन्द्र - - - रिकावती, दुष्टाश्च ते श्वापदाश्च दुःश्वापदाः दुःश्वापदैः हताः दुःश्वापदहताः दुश्वापदताश्च ते अनेके च ते पान्थाश्च दुःश्वापदहतानेकपान्थाः तेषां मौलयः मस्तकानि एव कपालाः अस्याः सन्ति इति पान्थमौलिकपालिनी ता पान्थमौलिकपालिनीम् ॥२१९॥

सरत्तार्थ :- वरदा मृगेन्द्रं निहताणां शूकराणां दष्टाः एव कर्तरिका सन्ति तथा दुःश्वापदैः हतानाम् अनेक पालयानां मस्तकानि एव वरदा कपाला सन्ति ताम् ॥२१९॥

गुणराती :- सिंघोभ्ये भारी नाभ्येवं दुःक्रशोनी दृढोद्वपी शनरोपाणी, हिंस्रं भ्येव। वनपासी गंजदी जनवरोभ्ये भारी नाभ्येव। अन्येऽ भुसाश्रोनी भ्योपरीभ्योद्वपी उपलोने धारणु क्रनारी, ॥२१८॥

हिन्दी - शेरने मारे हुए सुअरो की दाढ़ी जैसी कैचीवाली, हिंसक और जगली जानवरो ने मारे हुए बहुत से मुसाफिरो के कपालोको धारण करनेवाली, ॥२१९॥

मराठी :- ज्या अपण्यात सिंहांनी ठार मारलेल्या हुकराच्या दाढाच कातरी आहेत आणि हिंस्र प्राण्यांना ठार मारलेल्या वाटसर्याची मस्तकेच उधावे गाल आहेत अशा महारण्यात जलराजा आला ॥२१९॥

English :- The teeth (molars) of the ogress (jungle) seemed to be like sissors like the deadly teeth of the wild boar who the lion has killed The skeletons of the people who the wild animals have killed seemed to be like hollow pots out of which the ogress has made a necklace and worn it around her neck

स्थालीबुध्नमिव श्यामान् । भिल्लान् सशरकामुकान्॥
यमदूतानिवापश्यत् । सर्पस्तत्राभिसर्पतः ॥२२३॥

अन्वय :- तत्र सर्पन् सः स्थालबुध्नम् इव श्यामान् सशरकामुकान् भिल्लान् अधिसर्पत यमदूतान् इव अपश्यत्॥२२३॥

विवरणम् :- तस्याम् महाटव्यां सर्पन् गच्छन् सः स्थाल्याः बुध्नम् इव तलम् इव स्थालिबुध्नम् इव श्यामान् कृष्णवर्णान् शरेण सह वर्तन्ते इति सशराः कामुकाः धनुषि येषां ते सशरकामुकाः तान् सशरकामुकान्, भिल्लान् अभिसर्पतः समुद्यमानाच्छतः यमस्य दूताः यमदूताः तान् यमदूतान् इव अपश्यत्॥२२३॥

सरतार्थ :- तत्र वाटछव् सः रधात्वा. तलम् इव कृष्णवर्णान् सशरकामुकान् यमदूतान् इव सन्मुखम् आवाटछत भिल्लान् अपश्यत्॥२२३॥

गुणशाली :- त्यां आगुण वधनां तेणे (शंभुशाली) नपेलीना नणियां लेवी श्याभ रंगानी याम्भीवण्ण, भाणो सडित धनुषवण्ण, यमना दूनसरम्भा भीलोने टोडी आवना जेथ्ण. ॥२२३॥

हिन्दी - वहाँ चलते चलते उन्हे तपेली के नीचले भाग जैसे, श्याम रंग की चमड़ीवाले, बाणोसहित धनुषवाले, यम के दूत जैसे भिल्लोको सामने आते हुए देखा॥२२३॥

मराठी :- तेथून जात असताना घटाच्या बुडाप्रमाणे काढा रंग असलेले, हातात एतुष्य व बाण असलेले जण काय यमदूतच असे भिल्ल आपल्याकडे पावून वेत आहेत असे त्याला दिसले ॥२२३॥

English - King Nal suddenly saw a band of adivasas (Bhills) with dark complexion (which seemed like the colour of burnt vessels) coming towards him with bows and arrows and they seemed like the messengers of the God of death (Yama)

मुनेन्द्रनिहतक्रोडदंष्ट्राकर्तरिकावतीम् ॥

दुःश्लापदहतानेकपान्थमौलिकपालिनीम् ॥२१९॥

अन्वय :- मुनेन्द्रनिहतक्रोडदंष्ट्राकर्तरिकावती दुःश्लापदहतानेकपान्थमौलिकपालिनीम् ॥२१९॥

विवरणम् :- मुणाणाम् इन्द्राः सिंहाः मुनेन्द्रैः निहताः मुनेन्द्रनिहताश्च ते क्रोडाश्च शूकराश्च मुनेन्द्रनिहतक्रोडाः मुनेन्द्रनिहतक्रोडानां दंष्ट्राः एव कर्तरिकाः मुनेन्द्रनिहतक्रोडदंष्ट्राकर्तरिकाः अस्याः सन्ति इति कर्तरिकावती ता मुनेन्द्र - - रिकावती, दुष्टाश्च ते श्लापदाश्च दुःश्लापदाः दुःश्लापदैः हताः दुःश्लापदाहताः दुःश्लापदहताश्च ते अनेके च ते पान्थाश्च दुःश्लापदहतानेकपान्थाः तेषां मौलयः मस्तकानि एव कपालाः अस्याः सन्ति इति पान्थमौलिकपालिनी ता पान्थमौलिकपालिनीम् ॥२१९॥

सरतार्ध :- दरया मृगेन्द्रैः निहतानां शूकराणां दंष्ट्राः एव कर्तरिका. सन्ति तथा दुःश्लापदैः हतानाम् अनेक पादधाना मस्तकानि एव दरया-कपाला. सन्ति ताम् ॥२१९॥

गुणशाली :- सिंहाद्ये भारी नाभ्येवाङ्कश्रोणी दण्डोद्वेपी अन्तरोपगुणी, छिंसङ्क भेषा वनवासि गण्योदी जनपदोभे भारी नाभ्येवा
अनेङ्क भुसाङ्कश्रोणी भोपरीभ्योद्वेपी उपाद्योने धारणु इत्यन्तरी, ॥२१८॥

हिन्दी - शेरने मारे हुए सुअरो की दाढ़ी जैसी कैचीवानी, हिंसक और जगली जानवरो ने मारे हुए बहुत से मुसाफिरो के कपालोको धारण करनेवानी, ॥२१९॥

मराठी :- ज्या अरण्यात सिंहानी ठार मारलेल्या हुकराच्या दाढाच कातरी आहेत आणि हिंस प्राण्याना ठार मारलेल्या दाटसरबी मस्तकेच ज्याचे गाळ आहेत अशा महारण्यात नलराजा आला ॥२१९॥

English :- The teeth (molars) of the ogress (jungle) seemed to be like scissors like the deadly teeth of the wild boar who the lion has killed The skeletons of the people who the wild animals have killed seemed to be like hollow pots out of which the ogress has made a necklace and worn it around her neck

सरलार्थ - इदं च एक प्रतिकूल यत् नले जीवति स्मिन् इह कोशलापूर्वा कृवर नृप. अभवत् ॥२१॥

दिनांक

पराठी :-

English meaning :-

But here a reverse and a refractory incident had taken place, i.e - instead of King Nal who is supposed to be the King, Kubar had become in his place

विश्ववदति किं वात्र, कदाचिन्मुनिभाषितम् ॥
ततो यदि परं नात्र ब्रह्मिष्ठान्येव ॥

अन्यत्र :- अत्र कदाचित् प्रणिभाषित विषयवत्ति हिम्, ...
... ॥ ३३२ ॥

विवरणम् :- अत्र कदाचित् मनेः शोधितं मानिभाषितं मनो-
द्वेषः नानात्वात् नास्य जन एव; कूबेरः न नाल्लब्धयति ॥२१६॥

ननरे कृपः न नन्दिष्यति ॥२३२॥

संसारार्थः -

भुजशाली :- अथवा भनिजे भवेदां घडाभांग न जेई दिने जावता। आतः उन्न कदा। वत् क्रूर- न नानिदधाति ॥२१२॥

॥ २५२ ॥

दिना :

॥२३२॥

भारत :-

नाही. ॥२१२॥

2

हिन्दी - उस मुनि ने कहा था कि पहले भव में मुनि को क्षीर का दान देने से जिसने पुण्य उपार्जन किया, वह नलराजा अर्ध भारत खंड का स्वामी बनेगा ॥२०८॥

मराठी - त्या साधूने सांगितले होते की, नलराजाने पूर्व जन्मात एका उत्तम साधूला दूध दिले. त्याद्वानाच्या पुण्याने नलराजा अर्धभारतवडाचा स्वामी होईल ॥२०८॥

English - The priest had said that Kung Nal had become a King of the half of the Bharatschethra because he had done a meritable deed of giving a sweet dish made of milk, sugar and rice

सावष्टभो महास्तंभं, यश्चैनं चालयिष्यति ॥
स पतिर्भरतार्धस्यावश्यमेव भविष्यति ॥२०९॥

अन्वय :- सावष्टम्भः यः एत महास्तम्भ चालयिष्यति । सः अवश्यमेव भरतार्धपतिः भविष्यति ॥२०९॥

विवरणम् :- अवष्टम्भेन आवेशेन सह वर्तते।सौ सावष्टम्भः सावेशः यः एनं महान् चासौ स्तम्भश्च महास्तम्भः तं महास्तम्भं चालयिष्यति कम्पयिष्यति । स. अवश्यमेव निश्चितमेव भरतस्य अर्ध भरतार्ध तस्य भरतार्धस्य पतिः स्वामी भविष्यति ॥२०९॥

सरलार्थ - सावेश य एव महारस्तम्भ कम्पयिष्यति स अवश्यमेव भरतार्धरवामी भविष्यति ॥२०९॥

गुणशाली :- वणी आ भडान स्तंभने उभेरीने पाछो स्थापणे, ते अरेअर or अर्ध अरस्तंभंउन्ने शक्य पक्षे. ॥२०८॥

हिन्दी - जो इस महान स्तम्भ को उखाड़कर फिर उसकी स्थापना करेगा वह अर्ध भरतखंड का राजा जरूर बनेगा ॥२०९॥

मराठी - बलसंपन्न असलेला जो कोणी हा रस्तभ हलवून पुन्हा स्थापन करील तो अर्धभारतवडाचा स्वामी होईल ॥२०९॥

English - The man being brave and gallant and who is able to uproot a great pillar and place it back in its place, is capable and will be a king of the half of the Bharatschethra

सरलार्थ - तद् अवलोक्य नगरजना. अवदन् अहो । नल बलवान् अस्ति। बलवतः नलस्य अपि इदम् ईदृशी दुष्टा अवस्था जानता । सूर्य कि अस्तं न गच्छति । तेजस्वी सूर्यः अपि अस्त गच्छत्येव । तथैव बलवानपि नल दुस्तरधा आप । इत्यत्र नारिके किमप्याश्चर्यम् ॥२०६॥

गुञ्जराती :- ते जेठवे नगरना लोको उडवा लायेडे, अडो! आ नलराज (डिवे) भणवान छे ? आपा भणवाननी पाण अरेरे। आपी छालन! सूर्येडे भ आधमी जाले नथी! ॥२०६॥

हिन्दी - यह देखकर नगर के लोग कहने लगे कि आहा । यह नलराजा कितना बलवान है । ऐसे बलवान की अरेरे। ऐसी हालत। क्यों सूरज डूबता नहीं? ॥२०६॥

मराठी :- हे पाहून नगरवासी म्हणू लागले की, अहो! हा नलराजा किती बलवान आहे? अशा बलवानाची अरेरे! काय ही दुर्दशा! सूर्य मावळत नाही का ? सूर्य तेजस्वी असून सुद्धा अस्ताला जातो तसेच नलराजा बलवान असून सुद्धा दुर्दशाला प्राप्त झाला. यात काही आश्चर्य नाही. ॥२०६॥

English - Seeing the valiancy of King Nal the people exclmed at the sufferings he is going through and wondered why the sun does't set by feeling sorry for King Nal

उद्याने क्रीडतोरत्र, नलकूबरयोः पुरा ॥

आगादतीन्द्रियजानी, मुनिरेकोऽतिलोकधीः ॥२०७॥

अन्वय :- पुरा अत्र उद्याने नलकूबरयोः क्रीडतोः अतीन्द्रियजानी अतिलोकधीः एक. मुनिः आगात् ॥२०७॥

विवरणम् - पुरा पुरानतकाले अत्र अस्मिन् उद्याने नलश्च कूबरश्च नलकूबरौ तयोः नलकूबरयोः क्रीडतोः खेलतोः सतोः इन्द्रियाणि अतिक्रान्तम् अतीन्द्रियं, अतीन्द्रिय ज्ञान यस्य अस्ति अतीन्द्रियजानी । लोकम् अतिक्रान्ता अतिलोका, अतिलोका धीः यस्य सः अतिलोकधी. लोकोत्तरमतिः एकः मुनिः आगात् आगच्छत् आजगाम ॥२०७॥

राज्यभ्रशप्रहारार्ति - मध्यजानन्निवौजसा ॥

उच्चखान तमाश्वेव, पद्मनालमिव द्विपः ॥२०४॥

अन्वय :- द्विपः पद्मनालम् इव राज्यभ्रशप्रहारार्तिम् अपि अजानन् इव नल. ओजसा तम् आशु एव उच्चखान ॥२०४॥

विवरणम् :- द्वाभ्यां शुण्डामुखाभ्यां पिवति इति द्विपः द्विरदः, पद्मस्य नाल पद्मनाल यथा आशु झटिति उत्खनति तथा राज्यात् भ्रशः राज्यभ्रशः । राज्यभ्रशः एव प्रहारः राज्यभ्रशप्रहारः राज्यभ्रशप्रहारार्तिम् अपि न जानन् अजानन् इव नलः ओजसा तेजसा त स्तम्भम् आशु शीघ्र झटिति एव उच्चखान उत्खातवान् ॥२०४॥

सरलार्थ :- यथा गज पद्मनालम् उत्खनति तथैव राजवभ्रशप्रहारार्तिम् अपि अजानन् इव नल. तेजसा तम् स्तम्भ झटिति एव उत्खातवामास ॥२०४॥

गुजराती :- હાથી જેમ કમળની દાંડીને ઉખેડી નાખે તેમ રાજ્યના ત્યાગરૂપી પ્રહારની પીडाને પણ નહી જાણતા એવા નલરાજએ (પોતાના) બળથી તે સ્તંભને એકદમ ઉખેડી નાખ્યો. ॥२०४॥

हिन्दी - हाथी जैसे कमल उखाड़ देता है वैसे राज्य के त्यागरूपी प्रहार की पीडा को भी नही जानते हुए नलराजाने बलपूर्वक उस स्तम्भ को एकदम उखाड़ दिया ॥२०४॥

मराठी - हत्ती जसा कमळाच्या देठ उखडून टाकतो त्याप्रमाणे राजव नाश होण्याच्या प्रहाराची पीडा जाणूकाय व जाणताच राजाने आपल्या तेजाने तो स्तम्भ उखडून टाकला ॥२०४॥

English - Just as an elephant plucks of a lotus in the same way by having no problems, King Nal rooted out the pillar just as easily as the elephant

तथैवारोपयामास, पुनस्तत्रैव तं नलः ॥

महौजस्त्वप्रकाशाय, कीर्तिस्त्तंभमिवात्मनः॥२०५॥

अन्वय :- महौजस्त्वप्रकाशाय आत्मन कीर्तिस्स्तम्भम् इव त नल पुन तत्रैव तथैव आरोपयामास ॥२०५॥

ગુજરાતી :- દેશો જોવા માટેનો જે ઉત્સાહ હોય છે, તે જ હવે અમારી સાથે છે, માટે અમે સુખરૂપ જ રહીશું, તથો (જરાપણ) ક્યવાઓ નહીં. ॥૨૦૧॥

હિન્દી - અત્રા અત્રા દેશ દેશને કા હમે જો ઉત્સાહ હૈ, વહ અબ હમારે સાથ હૈ દુસલિયે હમ સુરવ સમાધાન સે નાગરો, સાપ નરા મી નારાજ નહીં હોના ॥૨૦૧॥

મરાઠી :- વેવાળે વેવાળે દેશ પાહણવા આમવા જો ઉત્સાહ આહે તોવ આપ્તાલા સહાયભૂત આહે, મળૂન આપ્તી સુરવ સમાધાનપૂર્વક જાઠ, તુમ્હી જરાપણ તુ સ્વી હોઠ નકા ॥૨૦૧॥

English - The King then said that he always had the interest to see different places and this will increase his enthusiasm all the country with utmost blis So he asks them to leave their anger aside

एवं प्रज्ञापिता राज्ञा, ते न्यवर्तन्त नागराः ॥

અન્ય :- એવ રાજા પ્રજાપિતા: તે નાગરા: કેવલ કાયમાત્રેણ ન્યવર્તન્ત । મનસા તુ નૃપમ્ અન્વગુ: ॥૨૦૨॥

विवरणम् :- एव इति राजा नृपेण नलेन प्रज्ञापितः अवबोधितः ते नागराः नगरवासिनः केवल कायः एव कायमात्रेण शरीरमात्रेण न्यवर्तन्त । किन्तु मनसा हृदयेन नृप राजानम् अन्वगुः अन्वगच्छन् ॥२०२॥

सरत्कार् :- एव नलेन नृपेण सर्वाधिता ते नगरवासिन केवल शरीरमात्रेण नववर्तन्त । मनसा तु नृपम् अवगच्छन् ॥२०२॥

ગુજરાતી :- એવી રીતે રાજાએ સમજાવેલા તે લોકો, કેવળ (પોતાનાં) શરીરથી જ ખાઇ વળ્યા, પરંતુ મન વડે તો તેઓ રાજાની સાથે જ રહ્યા. ॥૨૦૨॥

हिन्दी - इस तरह राजा द्वारा समजाये हुए वह नगरवासी सिर्फ अपने शरीर से ही (देहसे) बापस गये किन्तु मन से वह राजा के पिछे गये (राजा के साथ गये) ॥२०२॥

મરાઠી - અશા પ્રકારે રાજાને સમજૂત યાતલેલે તે નગરાતીલ તોકે ફક્ત આપત્વા શરીરાને પરત વોલે, પરતુ મનાને હો રાજાત્વા માગે વોલે ॥૨૦૨॥

ततो धारागुहीभूताः, सर्वे जानपदास्तदा ॥

वर्षन्तो नेत्रतश्चास्ये - धारालैः पतयालुभिः ॥ १९९ ॥

अन्वय :- ततः तदा नेत्रतः पतयालुभिः धारालैः आस्यैः वर्षन्तः सर्वे जानपदा धारागुहीभूताः ॥ १९९ ॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं तदा तस्मिन् समये नेत्रतः नेत्रात् पतन्ति इति पतयालुभिः तैः पतयालुभिः पतयिष्ये धाराले धारा येषां सन्ति धारालानि तैः धारालुभिः धारावद्भिः अश्रूणां समूहाः आस्राणि तैः आस्यैः अश्रुसमूहैः वर्षन्तः ते सर्वे जनपदेषु तिष्ठन्ति इति जानपदाः ग्रामीणाः धाराणां गुहाणि धारागुहाणि । न धारागुहाणि अधारागुहाणि अधारागुहाणि धारागुहाणि भूताः धारागुहीभूताः । नेत्राश्रुभिः अविरत अश्रूणि वर्षन्तः ते जलधारागुहसदृशाः अभवन् ॥ १९९ ॥

सरलार्थ :- तदनन्तरं तस्मिन् समये नेत्रात् पतयालुभिः धारालैः अश्रुसमूहैः वर्षन्तः सर्वजानपदा धारागुहीभूताः ॥ १९९ ॥

गुणशाली :- यद्यी ते वयमे आम्भिर्भाषी धारालब्धं पशता आम्भुभ्यो ने अश्रुणे ते सधण। नगरान्तो (नलधारा) परसता। इषाराभ्यो सरभा (दिभाषा दापय) ॥ १९८ ॥

हिन्दी - फिर उस वक्त आंखोमे से धाराबध गिरते आंसुओ से वे सभी नगरजन जलधारा बरसाते फव्वारो के समान दिखने लगे।
मराठी - नंतर त्या वेळी डोक्यातून अरब धाराप्रमाणे वाहात असलेल्या अश्रूनी ते सर्व नगरवासी जलधाराचा वर्षाव करणाऱ्या कारजा सारखे दिसू लागले ॥ १९९ ॥

English - When the subjects came to bid their king and queen farewell, tears were rolling down their cheeks which seemed like infinite fountains

किमयं पामराचारः, प्रारेभे सत्तमेरपि ॥

अलं रुदित्वा तथेन, प्रस्थितानाममंगलम् ॥ २०० ॥

अन्वय :- सत्तमैः अपि अयं पामराचारः किम् प्रारेभे तद् रुदित्वा अलम् । येन प्रस्थितानाम् अमङ्गलम् ॥ २०० ॥

मराठी -

तेव्हा नलराजा लोकाना म्हणाला, "हे निष्पापी लोकानो आता दैवाला दोष देण्यापेक्षा आपले हृदय कठोर करून माझ्या विषयी आपला रवोह कमी करा" ॥१९६॥

English -

Then King Nal addressing the people as sinless people told them not to blame destiny and asked them to make their hearts of stone and reduce the love and affection for him

दोषो नान्यस्य कस्यापि, दोषो नः कर्मणामयम् ॥
सर्वोऽप्यनुभवत्यत्र, स्वयमेव शुभाशुभे ॥१९७॥

अन्वय :-

अन्यस्य कस्यापि दोषः न । अयं नः कर्मणा दोषः । सर्वः अपि स्वयमेव शुभाशुभे अत्र अनुभवति ॥१९७॥

विवरणम् -

अन्यस्य अपरस्य कस्यापि दोषः न । अयं नः अस्माकं कर्मणा पापानां दोषः अस्ति । सर्वः नरः अपि स्वयमेव शुभं च अशुभं च शुभाशुभे कर्मणी अत्र अनुभवति ॥१९७॥

सरलाध -

उत्तराय करवापि दोष नारित । अयम् अस्माकं कर्मणा दोष अस्ति । सर्व अपिजल रवयमेव शुभाशुभे कर्मणी अत्र अनुभवति । ॥१९७॥

गुजराती :-

(आ आत्मतमं) भीष्म ओर्ध्वो पाप दोष नथी, आ दोष इक्षत अभारां अभोर्ध्वो नृ ए, उभे उ सर्व भुज्य पोतानां नृ शुभ-अशुभ अभोर्ध्वो लोपे ए. ॥१९८॥

हिन्दी -

इस में किसी का दोष नहीं, ये दोष सिर्फ मेरे कर्मों का है, क्यो कि कोई भी मनुष्य अपने ही शुभ-अशुभ कर्मों का फल पाता है ॥१९८॥

मराठी -

ह्यात कोणावाही दोष नाही सर्व दोष माझ्या कर्मांचा आहे कारण प्रत्येकजण आपल्याच शुभ अशुभ कर्मांचे फळ भोगतो ॥१९८॥

English -

He says that they should not blame destiny but should blame his past immentable deeds for this untimely incident, because every man has to bear up according to his good and bad deeds

विवरणम् :- जगतां भुवनानाम् अनुकूलस्य अस्य महान् आत्मा यस्य सः महात्मा तस्य महात्मनः महापुरुषस्य नलस्य त्व किं प्रतिकूलम् अभवः अभूः । तथाहि दुष्टे दुष्टस्य भावः दौष्ट्यं युज्यते । दुष्टे एव दौष्ट्यम् कर्तुं युज्यते न सुजनने । नलस्य सुजनः । तस्य त्व प्रतिकूल किमर्थमभवः ॥ १९४ ॥

सरलार्थ :- जगताम् अनुकूलस्य अस्य महात्मनः नलस्य त्व किं प्रतिकूलम् अभव । तथाहि दुष्टे दुष्टत्वं युज्यते ॥ १९४ ॥

गुणशाली :- (वणी से देव !) जगत्तने अनुकूल येव आ भडात्मा नल भत्ते तुं उभ प्रतिकूल थयो ? उभ उ दुष्ट भत्ते दुष्टभयं आथरुं ये ज व्याज्ज्भी गुणाम् ॥ १९४ ॥

हिन्दी - हे देव । जगत को अनुकूल ऐसे महात्मा नल उपर तु क्यो प्रतिकूल हुआ? क्यो की दुष्टपर दुष्टपणा सही माना जाता है ॥ १९४ ॥

भरारी :- हे देव । जगाला अनुकूल असलेल्या महात्मा नलराजावर तू का प्रतिकूल झाला ? कारण दुष्टावर दुष्टपणाचे आवरण करणे हेच योग्य असते ॥ १९४ ॥

English :- The people asked the destiny as to why did it bring ill-luck to a pious and gentle man like King Nal when luck should stick to him, because if ill-luck be-falls a wrong doer it is just be-fitting but here the perverse had taken place

कूबररोऽपि हि दुर्देव, भवताधिष्ठितः स्फुटम् ॥

अन्यथा पितृतुल्यस्य, बंधोः किं वैरितां व्यधात् ॥ १९५ ॥

अन्यथा :- दुर्देव । भवता कूबर अपि अधिष्ठितः इति स्फुटम् । अन्यथा पितृतुल्यस्य बन्धोः वैरिता किं व्यधात् ॥ १९५ ॥

विवरणम् :- दुष्टच दैवतत्वं भाग्यं च दुर्देवं तत्सम्बुद्धौ हे दुर्देव । भवता त्वया कूबरः अपि अधिष्ठितः अस्ति इति स्फुट स्पष्टम् । अन्यथा त्वया अधिष्ठितः नो चेत् सः पित्रा तुल्यः पितृतुल्यः तस्य पितृतुल्यस्य बन्धोः भ्रातुः नलस्य वैरिता शत्रुता किमर्थं व्यधात् अकरोत् ? ॥ १९५ ॥

मराठी :-

नंतर ममतारहित कठीन हृदय असलेला असा तो नलराजा जणू काय दीक्षा घ्यावची इच्छा करणारा स्वतःच्या मागे येत असलेल्या लोकांना म्हणाला - ॥ १९१ ॥

English :-

King Nal spoke to the people following him, with the expressions which showed no love or affection which seemed that he was about to renounce the worldly life (Diksha)

प्राभवान्मध्ये यदस्माभि - रपराद्धं किमप्यहो ॥

शुष्माभिः क्षम्यतां नस्त - वेते यामोऽधुना वयम् ॥ १९२ ॥

अन्वय :-

अहो प्राभवान्मध्ये यद् अस्माभिः किम् अपि अपराद्धं शुष्माभिः नः तद् क्षम्यताम् अधुना एते वयं यामः ॥ १९२ ॥

विवरणम् :-

अहो ! प्रभोः भावः प्राभवम् । प्राभवेन आन्ध्य प्राभवान्ध्य तस्मिन् प्राभवान्ध्ये सतामदान्ध्ये अस्माभिः यत् किन् अपि अपराद्धम् अपराध कृतः । तत् शुष्माभिः नः क्षम्यताम् । अधुना एते वयं यामः ॥ १९२ ॥

संलक्ष्य :-

सतामदान्दळे यद् अस्माभिः कोऽपि अपराध कृतः । शुष्माभिः अस्माकं स क्षम्यताम् । अधुना एते वयं यामः ॥ १९२ ॥

गुणशाली :-

अधिकारना भट्टिंधपुण्णभां भें तभारो जे अर्थ अपराध अर्थो होय, ते भाटे भने क्षमा अर्थो. अने उरु अर्थे अलीश्री विद्वान् यर्थे अर्थो होय. ॥ १९२ ॥

हिन्दी :-

अधिकारो से मदाध हो कर मैं ने जो भी अपराध किया हो इस के लिए मुझे क्षमा करना । और अब हम यहाँ से जा रहे हैं ॥ १९२ ॥

मराठी :-

अधिकाराने मदाध होऊन आम्ही जो काही अपराध केला आहे, त्याबद्दल आम्हाला क्षमा करा, आता आम्ही येथून जात आहोत ॥ १९२ ॥

English :-

King Nal asked them to forgive him, if during his ruling pride he had been unjust in any way And he added that he was now taking their leave

सरलार्थ :-

तदन्वतर महातेजस्वी जलः दमयवत्वा सह रथम् आक्रुध्र अवलत् । तथाहि महावतः सम्पदापदोः अवलसत्वा. भवन्ति ॥१८९॥

शुश्रूशी :- पृथी भडान इति पाणो नवशब्द अभ्यंतीनी साधे ते रथभां बेसी यावतो यथो, उभे भडान पुत्रभो संपदासभसे तेभ ॥ १८९ ॥

हिन्दी -

फिर महान कातीवाला राजा रथ पर विराजमान होकर चल पड़ा, क्यों की महान पुरुष संपदासमय तथा विपत्तिसमय में भी निश्चल पराक्रमवाले होते हैं ॥ १८९ ॥

मराठी :-

जंतर अत्यंत तेजस्वी नगराजा दमयवतीसह रथात बसून निघाला कारण महापुरुष संपत्तीत व विपत्तीत आपले सतव ठकू देत नाही. ॥ १८९ ॥

English :-

Then this great valiant King accepted and sat on the chariot because great men do not brood during gay or difficult tunes

तदैकवसनां भैमीं तामालोक्य पुरीजनः ॥

चलन् कोपं ववर्षाशुधाराभिर्नव्यमेघवत् ॥ १९० ॥

तदा एकवसना तां भैमीम् आलोक्य चलन् पुरीजनः नव्यमेघवत् अशुधाराभिः कोपं ववर्ष ॥ १९० ॥

अन्वय :-

तदा एकं वसनं यस्याः साः एकवसना ता एकवसनाम् एकवस्त्रां भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी तां भैमीं दमयन्तीम् आलोक्य निरीक्ष्य चलन् वज्रन् पुर्याः जनः पुरीजनः नगरवासी जनः नव्यश्चासौ मेघश्च नव्यमेघः नव्यमेघेन तुल्यं नव्यमेघवत् अश्रूणां धाराः अशुधाराः ताभिः अशुधाराभिः कूबराय कोप क्रोध ववर्ष अवर्षत् । नव्यमेघः यथा धाराभिः जल वर्षति तथा पुरीजनः कूबराय अशुधाराभिः क्रोध ववर्ष ॥ १९० ॥

सरलार्थ :-

तदा एकवस्त्रा दमयवती जिरीक्ष्य चलन् नगरवासी जन नव्यमेघवत् अशुधाराभिः कूबराय कोपं ववर्ष ॥ १९० ॥

मराठी :-

English :-

जिने सूर्य सुझा पाहिला नाही, अशी राजकुमारी आणि राज्यात सर्वांची लाढकी, तशीच नाजुक शरीराची दमयती, हे रचामी। प्रवासाचे कष्ट कसे सहन करू शकेल? ॥१८६॥

They then asked Nal that, how can Damyanti who had always experienced shade and coolness and never heat and who is the favourite queen of all the people in the kingdom and who is a delicate darling, experience the problems and difficulties of the journey

ललाटन्तपसूर्याशु - आद्रीभूतरजोऽणवः ॥

पन्थानः कथमुल्लङ्घ्यु पादैरस्याः सुकोमलैः ॥१८७॥

अन्वय :-

ललाटन्तपसूर्याशुआद्रीभूतरजोणवः पन्थानः अस्याः सुकोमलैः पादैः कथम् उल्लङ्घ्याः ॥१८७॥

विवरणम् :-

ललाटन्तपसूर्याशवः । ललाटन्तपसूर्याशुभिः आद्री भज्यतेऽनया इति आद्री । आद्रीभूताः रजसाम् अणवः येषु ते ललाटन्तपसूर्याशुआद्रीभूतरजोणवः पन्थानः मार्गाः अस्याः दमयन्त्याः सुष्ठु कोमलाः सुकोमलाः तैः सुकोमलैः अतीवसुकुमारेः पादैः चरणैः कथं केन प्रकारेण उल्लङ्घितुं योग्याः उल्लङ्घ्या भवन्ति ॥१८७॥

साराध :-

सूर्यस्य प्रवरे किरणैः यत्रत्याः रजोणवः आद्रीभूताः सन्ति ते पन्थानः । ते मार्गाः अस्याः दमयन्त्याः सुकोमलैः पादैः, कथम् उल्लङ्घितुं शक्याः ॥१८७॥

गुजराली :-

भायुं इदी नाभे येवी अरभीभां अदी जेवा तेपेवा भाज उपर दभयंती पोताना सुक्षेभण यरणे डेवी शीने भांजि शुद्धे?

हिन्दी :-

सिर फट जाए ऐसे किरणो से तपती भट्टी के समान मार्ग का उल्लंघन दमयती के सुकोमल चरण कैसे कर सकेगी?

मराठी :-

मरतक तापविणाऱ्या सूर्याच्या प्रवर किरणांनी ज्यातील एक तापलेल्या भट्टीसारखी बनली आहे अशा मार्गाचे उल्लंघन दमयतीचे सुकोमल चरण कसे करू शकतील? ॥१८७॥

English :-

The scorching heat of the sun will give her a migrainous headache and the ground that will become hot due to the strong heat of the sun will seem like a furnace or a kiln to her soft delicate feet

દિવસાન્તમ્ :- કિંચ ત્વયા આપિ રાજ્યે ર્દશઃ કૃતઃ । તત્ કથમ્ ઝજ્ઞયતે ત્વજ્યતે । અન્યઃ અપરઃ અપિ અસ્મિન્ નગરે અન્ન યઃ રાજા નૃપઃ
સ્વાત્ સઃ આપિ નઃ અસ્માક ત્વમ્ હવ્ સેવિતુ યોગ્યઃ સેવ્યઃ આસ્તો ॥ ૧૮૪ ॥

સરલાદઃ :- કિંચ ત્વયા આપિ રાજ્યે ર્દશઃ કૃતઃ તત્કથ ત્વજયતે । અન્વ આપિ અન્ન યઃ નૃપઃ રચાત્ । સ આપિ અરમાક ત્વમ્ હવ્ સેવતીવ
પુનરાતી :- વળી અપે જ તેને રાજ્યનો આલિહ બનાવ્યો છે, તો હવે (તેને અશ્વરાથી) કેમ ત્વજ્ય ? કેમ કે અહીં બીજા પણ જે
કોઈ રાજા હોય, તેની પણ અશ્વરે તો અપની પેઠે જ સેવા કરવી જોઈએ.

હિન્દી - ફિર આપને હીં ઉન્હે રાજ્ય કા માલિક બનાયા હૈ, તો હમ ઉસે કેસે છોડ સકતે હૈ ? કયો કિ યહાં દુસરા કોહ ખી રાજા હોગા,
ઉસ કી ખી હમે તો આપ કી તરહ સેવા કરની હી હોગી ।

પ્રાચીની :- તુમ્હીચ ત્યાલા રાઝવાલા માલક બર્નાવેલા આહે, તર આતા આઝહી ત્યાલા કસે સોઠનાર ? કારણકી હપે દુસરા કોળી પણ
રાજા અસલા, તરી ત્યાલી સુઘા આઝલા તુમત્વા સારલીચ સેવા કરાવી લાવોલ

English :- They continued saying that as he himself had made him the king than how can they leave the
new king as they had to serve any other king in his place as they had served him (King Nal)

તદ્વચં દેવ નાયામઃ, સામ્પ્રતં ભવતામિયમ્ ॥

આર્યા મૃત્યસુતામાત્યા, ઐશ્વર્યેવ સહગામિની ॥ ૧૮૫ ॥

અન્ય :- તત્ હે દેવ । વય ન આયામઃ । સામ્પ્રતં હ્ય સહગામિની આર્યા ઐમી એવ ભવતા મૃત્યસુતામાત્યા ॥ ૧૮૫ ॥

દિવસાન્તમ્ :- તત્ તેન કારણેન હે દેવ । વય ન આયામઃ આગચ્છમઃ । સામ્પ્રત સમ્પ્રતિ હ્ય સહ ગચ્છતિ હત્યેવ શીલા સહગામિની આર્યા
ઐમી દમયન્તી એવ ભવતા મૃત્યાશ્ચ સુતાશ્ચ અમાત્યાશ્ચ મૃત્યસુતામાત્યાઃ ભવતિ હ્ય દમયન્ત્યેવ મૃત્યસુતામાત્યાદીનાં
કાર્યાણિ કરિષ્યતિ ॥ ૧૮૫ ॥

સરલાદઃ :- તેજ કારણેન હે દેવ । વય ન આગચ્છામ, । સામ્પ્રતમ્ હ્ય સહગામિની પત્ની ઐમી એવ ભવતા મૃત્ય સુતામાત્યાઃ ભવતિ
॥ ૧૮૫ ॥

हिन्दी :-

वे मंत्रीओं के कहने से दाक्षिण्यरहित कुबरने भी वैसा किया, क्यों कि क्रूर जह भी शुभ के योग से कुछ कल्याण वेनेवाला होता है ॥१८१॥

मराठी :-

मद्राच्या सांगण्यावरून कुबराचे पण तसे केले. कारण क्रूर वार सुखा शुभ वाराच्या योगाने शुभ करणारे होतात ॥१८१॥

English :-

Kubar had no wish to give his brother anything, but as his ministers had asked him to give so he granted their wish just as a cruel star who is out to bring us ill-luck but due to our good-fortune, brings sus good-luck

नलोडयावीदिमां लक्ष्मीं, योडहंभुजबलार्जितां ॥

त्यजामि क्रीडया सोडहं, रथाय स्पृहयामि किं ॥१८२॥

अन्वय :-

नलः अवादीत् - यः अह भुजबलार्जितां लक्ष्मीं क्रीडया त्यजामि सः अह रथाय स्पृहयामि किम् ॥१८२॥

विवरणम् :-

नलः अवादीत् उवाच - अवदत् यः अहं भुजयोः बलं भुजबल भुजबलेन अर्जिता भुजबलार्जिता तां भुजबलार्जिता लक्ष्मीं सम्प्रति क्रीडया लीलया त्यजामि सः अहं रथाय स्पृहयामि किम् ॥१८२॥

सरलाय :-

नलः अभूत् यः अह स्वभुजबलेन अर्जिता लक्ष्मीं क्रीडया अनाद्यसेन त्यजामि । सः अह रथाय स्पृहयामि किम् ॥१८२॥

भुवनेश्वरी :-

पृथु नलशब्दे उद्बुधे, तुं भुवनेश्वरी भेषवेदी लक्ष्मीने आवीशीते इदं वीडा भात्रभ्यं छारी जवादी नख भडिंहुं, ने वणी रथनी लाड्य शम्भु ॥१८२॥

हिन्दी :-

फिर नलराजा ने कहा की, जो मैंने भुजबल से जीती हुई लक्ष्मी को इस प्रकार केवल क्रीडापे हार जाने से छोड देता हूँ, तो फिर मैं रथ की लालच किस लिए करूँ ॥१८२॥

मराठी :-

नलराजा म्हणाला - जो मी स्वतःच्या भुजबळावर मिळविलेली लक्ष्मी सहाजवाच्या सोडून जात आहे. तो मी रथाची इच्छा का बरे करीनार ॥१८२॥

English :-

At this Nal blurted out saying that if he can loose away his wealth which he had obtained through his valour and strength just by playing the game of dice, than why should he keep the greed or the want in his heart for a chariot

आभूर्महासतीमेतां, प्रकोप्यानर्थभाजनम् ॥

अपि तूत्साहयेतां त्वमनुयांतीं निजं पति ॥ १७९ ॥

अन्वय :- एतां महासतीं प्रकोप्य अनर्थभाजा मा भूः । अपि तु त्वं निज पतिम् अनुयान्तीष् एताम् उत्साहय ॥ १७९ ॥

विवरणम् :- एतां महाती य्वासौ सती च महासती ता महासती प्रकोप्य न अर्थ; अनर्थः अनर्थस्य भाजन पात्रम् अनर्थभाजनं मा भूः मा भव । अपि तु त्वं निजं स्वं पतिम् अनुयान्ती अनुसरस्ती एतां दमयन्तीं पत्या सह गन्तुम् उत्साहय ॥ १७९ ॥

सत्तार्थ :- एता महासती प्रकोप्य अनर्थभाजला मा भूः । अपि तु त्व रवपतिम् अनुसरन्तीम् एताम् उत्साहय ॥ १७९ ॥

शुश्रूषादी :- आ भवसतीने कोष उपवर्षीने तु अनर्थना पात्ररूप नदी धा. परंतु पोलेना पतिनी पाछा जया भाटे लेखिले हुं उत्साहित (आनंदयुक्त) कर ॥ १७८ ॥

हिन्दी :- इस महासती को क्रोध उपजा कर तु अनर्थ का पात्ररूप मत हो । लेकिन खुद के पति के पीछे जाती ऐसी उसे तु उत्साहित (आनन्दयुक्त) कर ॥ १७९ ॥

मराठी :- या पतिव्रतेला क्रोध उत्पन्न करून तू अनर्थास कारण होऊ नकोस पतीबरोबर जात असतेल्या हिला पतीबरोबर जाण्यास उत्साहित कर ॥ १७९ ॥

English :- They added that by making a chaste wife angry, he is only inviting a great misfortune on himself. Therefore he should only stimulate and encourage her to go at the back of her husband.

अलं दत्त्वा पुरग्राम - नगरादीनि कूबर ॥

सस्सारयिं सपाथेयं, नलस्य रथमर्पय ॥ १८० ॥

अन्वय :- पुरग्रामनगरादीनि ग्रामाश्च नगराणि च पुरग्रामनगराणि पुरग्रामनगराणि आदौ येषा तानि पुरग्रामनगरादीनि दत्त्वा अलम् । किन्तु हे कूबर ! सारथिना सह वर्ततेऽसौ सस्सारयिः त सस्सारयि । पथि साधु पाथेय पाथेयेन सह वर्ततेऽसौ सपाथेयः त सपाथेयं रथम् नलस्य अर्पय यच्छ । पुरग्रामादीनि नलाय मा यच्छा पर सारथिना पाथेयेन च सह रथ यच्छ ॥ १८० ॥

हिन्दी - फिर मंत्रीयों ने कुबर से कहा कि, यह दमयन्ती महासती है, वह परपुरुष की छाया को भी स्पर्श नहीं करती ॥ १७६ ॥

मराठी :- जतर मंत्री कुबराला म्हणाले - ही दमवती महासती आहे ही परपुरुषाच्या सावलीलागू द्या कधीही स्पर्श करीत नाही

English :- The the minister told Kubar that Damyanti being a chaste and an illustrious woman is also a wife of only one husband and she doesn't find in befitting to even touch another man's shadow

मेतामन्तःपुरे क्षेप्सी - मातिवैयं यतस्तव ॥

पितृतुल्यो बृहद्बन्धुः, सर्वलोकेषु गीयते ॥ १७७ ॥

अन्य :- एताम् अन्तःपुरे मा क्षेप्सी। यतः इय तव माता इव अस्ति। बृहद्बन्धुः सर्वलोकेषु पितृतुल्यः गीयते ॥ १७७ ॥

विवरणम् :- एतां दमयन्तीम् अन्तपुरे मा-क्षेप्सीः मा क्षिय। यतः इय तव माता जननी इव अस्ति। बृहन् चासौ बन्धुश्च बृहद्बन्धुः ज्येष्ठबन्धुः। सर्वे च ते लोकश्च सर्वलोकाः तेषु सर्वलोकेषु पिना तुल्यः पितृतुल्यः गीयते। ज्येष्ठो भ्राता पितुः समः इत्युच्यते ॥ १७७ ॥

सरलाय :- एता दमवन्ती तव अवत पुरे मा क्षेप्सी। यतः इय तव माता इव अस्ति। ज्येष्ठबन्धुः सर्वलोकेषु पितृतुल्यः गीयते ॥ १७७ ॥
जुलराती :- अहं दमयन्तीने ताश अंतःपुरभां तारे दाखल करवी नहीं, उभे उ ते ताशी भातसभात छे, अने भोशे भात यण सव बोओभां पितासभात गणाय छे ॥ १७८ ॥

हिन्दी :- इस दमयन्ती को तु अपने अंत पुर में दाखिल नहीं करना, क्योंकि यह तेरी मातासमान है और बड़ा भाई भी सब लोगो में पितासमान माना जाता है ॥ १७७ ॥

मराठी :- या दमवतीला तुझ्या अंत पुरात तू दाखल करू नकोस, कारणकी, ही तुझ्या मातेसमान आहे आणि मोठा भाऊ पण सर्व लोकात पित्यासमान मानला जातो ॥ १७७ ॥

English :- So they requested him not put Damyanti in the harem as she was like a mother to him and Nal among all men was like a father to him

विवरणम् :- नितेन विजयेन काशते प्रकाशते इति जितकाशी इति माद्राप्सीः गर्व मा उद्धह । सत्त्वम् एषाम् आस्ति इति सत्त्ववन्तः तेषां सत्त्ववता बलवता कोरे हस्ते श्रियः सर्ति तो तम् कूबरम् इति उक्त्वा भाषित्वा सवीत च तद् अशुकश्च सवीताशुक सर्वोताशुकम् एव वैभव यस्य सः सवीताशुकवैभवः सवीतेन अशुकेन सह एव परिहितेन वस्त्रेण साकमेव नलः अचालीत् ॥१७३॥

सरलाध - जितकाशी इति गर्व मा उद्धह । बलवता हस्ते श्रिय सन्ति । त कूबरम् इति उक्त्वा सवीतेन अशुकेन सहैव नलः अचालीत् ॥१७४॥

गुणशाली :- तुं विजयी भयो हुं, भेभ थानीने तुं गर्व नही कर, भेभ के पराक्रमीयोना छाथभां तो छभी रभी रही छे. भेभ कूबरने इलीने, नलराणा इअत पडेरवे इपडे । त्यांथी) थाछया छाथयो. ॥१७४॥

हिन्दी :- मे विजयी हुआ हूँ, ऐसा सम्पन्न कर अभिमान मत कर? क्योंकि पराक्रमियों के हाथ में लक्ष्मी खेलती है, ऐसा कूबर को कहकर नलराजा स्मिर्क पड़ने हुए कपड़ेसे (बढ़ा से) चला गया ॥१७४॥

मराठी :- मी विजयी झालो आहे असे मानू न तुं गर्व करू नकोस कारण बलवानाच्या हातात लक्ष्मी खेळत असते असे कुबराला सावून नलराजा केवळ अवावरच्या कपड्यासह तूथून निघाला ॥१७४॥

English - Then Nal said to Kubar that he should not be proud of his victory as wealth only plays in the hands of brave and valiant men So saying thus and just with the clothes he had worn Nal left the place.

अनुयांती नलं भैमी, कूबरेणाभ्यधीयत ॥

धृते जितासि मायासीः, प्रविशान्तःपुरं मम ॥१७५॥

अन्वय :- नलम् अनुयान्ती भैमी कूबरेण अभ्यधीयत । त्व धृते जितासि मा यासीः मम अन्तः पुरं प्रविश ॥१७५॥

विवरणम् :- नलम् अनुयान्ती अनुसरन्ती भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती कूबरेण अभ्यधीयत औच्यत । त्व धृते जितासि । तेन मा यासीः मा याहि । मम अन्तःपुर प्रविश ॥१७५॥

English :- Then being blind in playing the game of dice, King Nal who was matchless in courage and bravery, now had lost all the parts of Bharat Schetha.

सार्धं भैरवाय शुद्धान्तं, शरीराभरणाद्यपि ॥

केवलं देहमात्रेण, जातमात्र इव स्थितः ॥१७२॥

अन्वय :- अद्य भैरवा सार्धं शुद्धान्त शरीराभरणादि अपि अहारयत् । जातमात्रः इव केवल देहमात्रेण स्थितः ॥१७२॥

विवरणम् :- अथ भीमस्य अपत्य ग्री भैरवी तथा भैरवा सार्धं शुद्धान्तम् अन्तः पुरं, शरीरस्य आभरणानि शरीराभरणानि आदौ यस्य तद् शरीराभरणादि अपि अहारयत् । जातः एव जातमात्रः इव केवल देहः एव देहमात्रेण केवलशरीरेण स्थितः । यथा जातः बालः केवल शरीररूपेण तिष्ठति तथैव शरीरभूषणादिक हारितवान् नलः केवलशरीरेण अतिष्ठत् ॥१७२॥

सरलाय :- अथ नल दमयन्त्या सार्धम् अन्तःपुर शरीराभरणादि अपि अहारयत् । जातमात्र इव केवल शरीरेण स्थितः ॥१७२॥

गुह्यशरीरी :- यद्यपि दमयन्तीसहित अन्तःपुरे तथा शरीरानां आभूषण आदिने यत्ने ते (उत्तरी अधो.) अन्ते तेषां ते अन्त्यसंस्कृती जेध, ईदं पोतान्ति शरीरिणी ७७ अलिङ्गीयणो रह्ये ॥१७२॥

हिन्दी :- फिर दमयन्तीसहित अत पुर को ओर अपने शरीर के आभूषण आदि को भी वह (हार गया) और इस प्रकार जन्मसमय के समान सिर्फ स्वयं के शरीर का ही वह मालिक रह गया ॥१७२॥

मराठी - नंतर दमयन्तीसहित शरीरावरील अलंकार वगैरे पण तो (हरला) आणि त्यामुळे जन्माच्या वेळेप्रमाणे नुसत्या शरीराचा मालक तो राहिला ॥१७२॥

English - He then even lost Damyanti and the ornaments on his body and was only left with his body (as he was during his birth)

गुजरानी :- धरंतु भद्रोज्ज्वल उषादी केव अडुधने आण्डरि नही, तेअ नलराज्ये नेणीनुं वयन आण्डाधु नही, नेधी नेणीये ने भाडे भन्नीयेने डरुं, जने तेअो भुश नलराज्ये गुणार रभती अडडावया छाप्य। ॥ १६८॥

हिन्दी - तैयिन मदा-मत हाथी नेसे अंकुश को मानता नहीं वेसे नलराजा ने उस का कहना माना नहीं फिर उसने मंत्रियों से कहा, और वह भी नलराजा को जुआ खेलने से रोकने लगे। ॥ १६९॥

मराठी :- परतु मदीनत हती जसे अकुशाला जुमानत गाही तसेच नलराजाने पण तिचे वचन ऐकले गाही तेव्हा तिने आपल्या मद्याना म्हटले, आणि ते पण नलराजाला जुगार खेळण्यापासून परावृत्त करू लागले। ॥ १६९॥

English - Just as an uncontrollable elephant cannot be controlled by an elephant after been preunured by the goad, by the mahout, in the same way king Nal could't be controlled Then she requested the minister to request king Nal and then they pleaded to him to stop playing the game of dice

पूताद्वारयतोऽन्यथ, नलो नामस्त तानपि ॥

औषधं कुरुते किं नु, सन्निपातज्वरार्दिते ॥ १७०॥

अन्वय - नलः घृतात् वारयत, तान् अपि नामस्त । सन्निपातज्वरार्दिते औषध किं कुरुते? ॥ १७०॥

विवरणम् :- नलः घृतात् वारयतः निवारयतः तान् सचिवान् अपि न अमस्त न अमन्यत न अणययत् । सन्निपातज्वरेण आर्दितः पीडितः सन्निपातज्वरार्दितः तस्मिन् सन्निपातज्वरपीडिते औषध किं कुरुते? यथा सन्निपातज्वरार्दिते औषधम् अनुपयुक्तं तथा घृतासक्ते नले अमात्यादीनाम् अध्ययना अनुपयुक्ता अभवत् ॥ १७०॥

सरलाय :- नल. घृतात् वारयत. अमात्यादीत् अपि न अमस्त । सन्निपातज्वरार्दिते औषध किं कुरुते? ॥ १७०॥

गुजराती :- જુગાર રમવાનું અટકાવતા એવા તે મંત્રીઓનું વચન પણ નલરાજ્યે માન્યું નહીં, કેમકે સન્નિપાતયુક્ત જ્વરથી પીડાતા માણસને ઔષધ શું કરી શકે? ॥ ૧૭૦॥

सरलाध - हे प्रियानुज। तव रवयमेव कूबरस्य राज्य वच्छ अव्यथा स राज्य हरेत् चेत् अरय नलस्य राज्य कूबरेण बलात् एतम् इति तव अपकीर्ति रयात् ताम् अपकीर्ति मा कुरु ॥ १६७॥

गुञ्जराणी :- नाना लार्दने भाडनारा हे स्वामी! आप आपनी बेणे ण कुंभरने शब्द सोपी हो तो साहुं, केअ के भणान्दारे पाण अने नभाहुं शब्द लेई लेखे, भटे अनेअ इरीने आपनी अपकीर्ति न करावो ॥ ११६७॥

हिन्दी - जिसे अपना छोटा भाइ प्रिय है ऐसे है स्वामी। आप के लिए आप की तरफ से कूबर को राज्य सोप देना अच्छा है, वर्यो की यह जबरदस्ती आप से राज्य ले लेगा, इसलिए ऐसा कर के आप अपनी अपकीर्ति न करें ॥ ११६७॥

मराठी - जवाला आपला लहान (घाकटा) भाऊ प्रिय आहे असे है स्वामी। आपण आपल्याकडून कूबरला राज्य देणे चांगले, कारणकी हा जबरदस्ती आपल्याकडून राज्य घेईल आणि असे करून तुम्ही तुमची अपकीर्ति करू नका? ॥ ११६७॥

English - She continues saying that, if he loved his brother, he should on his own handover the kingdom to him and not bring disgrace and approbation on himself, by losing the game

यद् युद्धैरर्जितं राज्यं, तन्नलोऽक्षेरहारयत् ॥
इति मे दुःखकृन्नाथ, चौरादिहतवस्तुवत् ॥ ११६८॥

अन्वय :- हे नाथ यद् युद्धैः अर्जितं राज्यं तद् अक्षैः अहारयत् इति चौरादिहतवस्तुवत् मे दुःखकृत् अस्ति ॥ ११६८॥

विवरणम् :- नलः यद् युद्धैः अर्जितं जितं प्राप्तं राज्यं तद् राज्यम् अक्षैः पार्श्वैः अहारयत् नाथा चौरैः आदौ येषां ते चौरावयः । चौरादिभिः हतं तद् वस्तु च चौरादिहतवस्तु इव चौरादिभिः हतं वस्तु यथा दुःखं करोति तथा नलेन युद्धेनार्जितं राज्यम् अक्षैः पार्श्वैः हारितम् इति मे मम दुःखकृत् अस्ति ॥ ११६८॥

सरलाध - हे नाथा। यद् युद्धैः अर्जितं राज्यं तद् नल पार्श्वैः अहारयत् इति चौरादिहत-वस्तुवत् मम दुःखं करोति ॥ ११६८॥

नलानुरागिभिलोके - श्रेष्ठे हाहारवस्ततः ॥

तं चाकर्ण्य समायासी - वाकुला दमयन्त्यपि ॥ १६ ॥

अन्वय :- ततः नलानुरागिभिः लोकैः हाहारः चक्रे त च आकर्ण्य आकुला दमयन्ती अपि समायासीत्

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं नले अनुरागिणः नलानुरागिभिः तैः नलानुरागिभिः लोकैः जनैः हाहा इति रवः ध्वनिः हाहारः चक्रे। सर्वे नलानुरागिणः दुःखेन हाहारवमकुर्वन् । त च हाहारवम् आकर्ण्य निशम्य श्रुत्वा आकुला व्याकुला दमयन्ती अपि समायासीत् समायात् ॥ १६ ॥

सरगार्थ - ततः नलानुरागिभिः लोकैः हाहारः अक्रियत । त हाहारः श्रुत्वा आकुला दमयन्ती अपि समायात् ॥ १६ ॥

शुद्धशब्दः :- ५६ श्री नलेश्वरः अनुरागी लोकोऽग्रे हाहा इति ध्वनौ ते सांख्यीने गजराट्स्थं प्रवेष्टी दध्नीं गी ५७ त्सी गी ५८ ॥ १६ ॥

हिन्दी - फिर नलराजा के अनुरागी लोगो ने हाहाकार किया, ओर यह सुनकर घबरायी हुई दमयन्ती भी वहाँ आयी ॥ १६ ॥

मराठी - नंतर नलराजावर प्रेम करणाऱ्या नलराजाच्या पक्षातील लोकांनी हाहाकार करावयास सुरुवात केली. तो हाहाकार ऐकून दमयन्ती पण पावबली व तेथे आली ॥ १६ ॥

English - Then the partisans of Nal gave out a tumult of distress When Danyanti heard this call of lamentation, she came out running

उन्ने च तमहं किञ्चित्, प्रार्थये प्रार्थितप्रद ॥

मा देवीर्देव दुर्देव - पाण्डिकैः पाशकैर्विभो ॥ १७ ॥

अन्वय :- तम् ऊचे हे प्रार्थितप्रद देव। अहं किञ्चित् प्रार्थये हे विभो दुर्देव - पाण्डिकैः पाशकैः मा देवी ॥ १७ ॥

English - King Nal, being so intelligent in the game of dice, still couldn't get the numbers what he had accepted and Kubar kept tasting victory repeatedly.

ततो नलः शनैर्ग्रामि - नगरादीनि हारयन् ॥

ग्रामि सर ह्वारग्रामोभि - ह्रियमानः श्रियाभवत् ॥ १६३ ॥

अन्वयः :- ततः यथा ग्रीष्मे सरः अग्रामोभिः ह्रियमान भवति तथैव शनैः ग्रामनगरादीनि हारयन् नलः श्रिया ह्रियमानः अभवत् ॥ १६३ ॥
 श्रिवरणम् :- ततः तत्पश्चात् शनैः ग्रामाश्च नगराणि च ग्रामनगराणि आदौ येषां तानि ग्रामनगरादीनि हारयन् नलः यथा ग्रीष्मे ऋतौ सरः कासारः अग्रामोभिः ह्रियमान भवति तथा श्रिया ह्रियमानः अभवत् ॥ १६३ ॥

सालार्थः :- तदनन्तर नल शनैः ग्रामनगरादीनि हारयन् यथा ग्रीष्मर्तौ सरः ह्रियमान भवति तथा श्रिया ह्रियमान अभवत् ॥ १६३ ॥

गुञ्जलीः :- तेथी नलेश्वर धीमे धीमे ग्राम तथा नगर आदि छोटी जगो अने ग्रीष्म ऋतुभां तथाच तेथी जलविहीन थई अथ, तेथी अक्ष्मी गुभावी बेडो. ॥ १६३ ॥

हिन्दी - जिस से नलराजा धीरे धीरे गाव, नगर आदि हार गया और ग्रीष्म ऋतु में तालाब जिस प्रकार जलहीन हो जाता है, उसी प्रकार वह लक्ष्मी से वंचित हो गया ॥ १६३ ॥

मराठी - नलराजा हळूहळू गाव, नगर सगळी हरला तसेच ग्रीष्म ऋतूत तलाव जसे पाण्याने रिकामे होतात तसे ती लक्ष्मीहीन झाला ॥ १६३ ॥

English - King Nal slowly kept on forfeiting villages, cities and just as during the summer season the water from the pond keeps on evaporating, in the same way, king Nal kept on evaporating his wealth to Kubar

सरलाय - हमककरय मणिः इव, काकरय आक्षिणालकः इव, दीलारय. इव, व कीहती. तयो जय अभूत् ॥ १६० ॥

गुणशाली :- भवे वश्ये, अभुभिं (उड्डांभिं) रडेछा अंडशाली ऐडे, तथा अण्डशाली अंभन्वा उणाली ऐडे, विषय वीथिगणभिं भेडछाली ऐडे ओछां भानो छलो. ॥ १६० ॥

हिन्दी - जुगार खेलते उन दोनों के बीच, हमरु मे रखे हुए ककर की तरह, और कौए की आख की पुतली के समान, हमेशा विजय झुले में बैठकर हिचकोले खा रह था । अर्थात् घुतक्रीडा में कभी नल की विजय होती तो कभी कूबर की ॥ १६० ॥

मराठी . - यूत खेळत असतांना उद्याप्रमाणे हमरुतील मणी, कावळ्याच्या होळ्यातील गोलक व पाळण्यात वसलेला माणूस इकडून तिकडे हेलकावे खातात त्याप्रमाणे विजयलक्ष्मी त्या दोघात हेलकावे खात होती कधी नलराजाकडे तर कधी कुबरकडे जाता होती. ॥ १६० ॥

English - While gambling, victory used to either be on King Nal's side or Kubar's side just as bead on the tambourine plays either on one side or the other side or just as a crow whose pupil moves from one eye to another In this way either of them who used to be the winners of them who used to be the winner used to swing on the swing of victory

अन्यदा दैवदोषेण, कूबरं नलभूषतिः ॥

घृतकर्मप्रवीणोऽपि, न विजेतुमपारयत् ॥ १६१ ॥

अन्यदा :- अन्यदा दैवदोषेण घृतकर्मप्रवीणः नलभूषतिः अपि कूबरं विजेतु न अपारयत् ॥ १६१ ॥

विवरणम् :- अन्यदा एकस्मिन् दिने दैवस्य भाग्यस्य दोषः दैवदोषः तेन दैवदोषेण घृतस्य कर्म घृतकर्म । घृतकर्मप्रवीणः घृतकर्मप्रवीणः नलभूषासौ भुवः पतिः भूयतिश्च नलभूषतिः अपि कूबरं विजेतु न अपारयत् न पारयाञ्जकार । समर्थो न व्यर्थ ॥ १६१ ॥

सरलाय :- एकस्मिन् दिवसे भाग्यदोषेण घृतकर्मप्रवीण. अपि नलभूषति कूबर विजेतु न अपारयत् ॥ १६१ ॥

English - Here Kubar was who seemed like fire, out to disgrace his family's prestige by yearning for his brother king Nal's kingdom. And he tried his best to have a look, in the way to bring a downfall on his brother either through blackmagic or withhecraft

गुणिनोऽपि नलस्यासीत्, द्यूतव्यसनदूषणं ॥

कलङ्क इव चन्द्रस्य, क्षारत्वमिव वारिधेः ॥१५८॥

अन्वय :- चन्द्रस्य कलङ्कः इव, वारिधेः क्षारत्वम् इव, गुणिनः नलस्य अपि द्यूतव्यसनदूषणम् आसीत् ॥१५८॥

विवरणम् :- चन्द्रस्य निशाकण्डस्य कलङ्कः इव, वारीणि धीयन्ते अस्मिन् इति वारिधेः तस्य वारिधेः समुद्रस्य क्षारस्य भावः क्षारत्वम् इव, गुणाः अस्य सन्ति इति गुणी तस्य गुणिनः नलस्य अपि द्यूतस्य व्यसन द्यूतव्यसनम्। द्यूतव्यसनम् एव दूषण द्यूतव्यसनदूषणम् आसीत् ॥१५८॥

सलार्ध :- यथा चन्द्रस्य कलङ्कः, वारिधेः क्षारत्वम् दूषणमस्ति । तथा गुणिनः नलस्य अपि द्यूतव्यसनदूषणम् आसीत् ॥१५८॥

गुणशाली :- चन्द्रना इलङ्कनी येडे, तथा भुलासगरीनी भरीशाली येडे गुणवान् भवेत् । नलशालां गुण गुणान् रक्षयान् व्यसनं भोटुं दूषणं भुवुं ॥१५८॥

हिन्दी - चन्द्र के कलक समान तथा महासागर की क्षार के समान, गुणवान ऐसे नलराजा में भी जुआ खेलने के व्यसन का बड़ा दोष था ।

मराठी - चन्द्राला कलकाचे व महासागराला खारटपणाचे दूषण आहे त्याप्रमाणे गुणवान नलराजाला द्यूत खेळण्याचा वाईट नाद होता ॥१५८॥

English - Just as there are stains on the moon and the sea water is salty, in the same way King Nal after being a King of ample qualities he still had a bad quality of gambling

मराठी - वातर अग्निप्रमाणे तेजोमय वातराजा कोशलागवरीत आला, तेव्हा सवाळ्या राजांनी मवालरुपी न्रव्यानी त्याची पूजा केली ॥ १५५ ॥

English - When King Nal, blazing as the sun, entered the city of Koshala, all the kings worshipped and felicitated him with the religious austries performed at the inaugural of the auspicious arrival of King Nal

नलेन भुज्यते सर्वा, सार्वभौमेन भूभुजा ॥

१ कश्च भूद्वयपि शैवीव - एकपत्नी महासती ॥ १५६ ॥

अन्वय . - किञ्च सार्वभौमेन नलेन भूभुजा एकपत्नी महासती शैवी इव सर्वाभूमिः अपि भुज्यते ।

विवरणम् :- किञ्च अपरश्च सर्वा चासौ भूमिश्च सर्वभूमिः । सर्वभूमेः ईश्वरः सार्वभौमः तेन सार्वभौमेन नलेन भुव भुनक्ति भुङ्क्तेऽसौ भूभुक् तेन भूभुजा एकः एवः पतिः यस्याः सा एकपत्नी पतिव्रता महती चासौ सतीश्च महासती भीमस्य अपत्यं स्त्री शैवी दमयन्ती इव सर्वा भूमिः अपि भुज्यते ।

सरलार्थ - किञ्च सार्वभौमेन नलेन वृषेण एकपत्नी महासती दमयन्ती इव सर्वा भूमिः अपि भुज्यते ।

गुह्यरानी . - वृषी सार्वभौम नलेश्वर ओड पत्नी अलान सती इक्ष्मन्तीनी येडे सधवी पृथ्वीने धृष्ट शेषोववा लाग्यो. अर्थात् अर्ध लेश्वरभुङ्कुं शोभ्य ते धेते व निभुङ्कुधृष्टे शेषोववा लाग्यो. ॥ १५६ ॥

हिन्दी - फिर नलराजा एकपत्नी महान सती दमयती के समान पूर्ण पृथ्वी को भी शोणने लगा । अर्थात् अर्धभरतखड का राज्य वह स्वय निष्कटकता से भोगने लगा ॥ १५६ ॥

मराठी . - वातर सार्वभौम वातराजा पतिव्रता व महासती दमयतीप्रमाणे पूर्ण पृथ्वीचा भोग घेऊ लागला. म्हणजेच अर्धभरतखडचे राज्य तो स्वतः निष्कलकपणे भोगू लागला ॥ १५६ ॥

हिन्दी -

आज मेरे पूरे क्षत्रियता के तेज को नलराजा ने ठंडा कर दिया, इसलिए इस युद्ध में अभिमान से अथा होकर पतने की तरह क्यों मोत को अधीन हो जाऊँ ? ॥ १५० ॥

भराठी :-

आज भाझे सर्व क्षात्र तेज नलराजावे शमविले आहे तर मग मी अभिमानावे आएका होऊन विनाकारणच पतनाप्रमाणे का मरू ? ॥ १५० ॥

English -

Then kung Kadarn thinks that king Nal has wiped away the pride of his being a Rajput, (a ruling clan, so why should I die as a butterflyly being overcome with vanity and self-conciet

इति चेतसि सञ्चिन्त्य, ततः स्थानात् पलाय्य च ॥
कदम्बो द्रतमादाय, कायोत्सर्गेण तस्थिवान् ॥ १५१ ॥

अन्वय :-

इति चेतसि सञ्चिन्त्य ततः स्थानात् पलाय्य च कदम्बः द्रतम् आदाय कायोत्सर्गेण तस्थिवान् ॥ १५१ ॥

विवरणम् :-

इति एवं चेतसि मनसि सञ्चिन्त्य विचार्य ततः तस्मात् स्थानात् युद्धक्षेत्रात् पलाय्य च कदम्बः द्रत दीक्षाम् आदाय गृहीत्वा कायस्य उत्सर्गः त्यागः कायोत्सर्गः तेन कायोत्सर्गेण तस्थिवान् अतिष्ठत् ॥ १५१ ॥

शुद्धशब्दाः :-

येष्व शब्देषु विश्वरीने, ते स्थानेऽधी न्वासी ण्ठने इदंभराण्य द्वादिन्त्य षष्ठं अथोत्सर्गं ध्यानं रह्य ॥ १५१ ॥

हिन्दी :-

ऐसा मन मे सोच कर, फिर उस स्थान को छोड़कर कदंबराजा ने दीक्षा ली और वह कायोत्सर्ग ध्यान में रहे ॥ १५१ ॥

भराठी :-

असा मनात विचार करून युद्धक्षेत्रातून पळून जाऊन कदंबराजावे दीक्षा घेतली व तो कायोत्सर्ग ध्यानात लीन झाला. ॥ १५१ ॥

English -

So having thought, what to do next, kung kadarn, left his place and left the worldly life and became a priest (Diksha) by going into deep meditation (Kayotsarge).

अपाचकार कादम्बान्, पर तत्र शिलीमुखान् ॥

अवधूय कराग्रेण, नैषधिर्नृपकुञ्जरः ॥१४८॥

अन्वयः :- पर तत्र नृपकुञ्जरः नैषधिः कादम्बान् शिलीमुखान् कराग्रेण अवधूय अपाचकार ॥१४८॥

तिररणम् :- परं किन्तु तत्र तस्मिन् रणाङ्गणे नृपः कुञ्जरः गजः इव नृपकुञ्जरः नृपश्रेष्ठः निषधस्य अपत्यं पुमान् नैषधिः नलनृपः कादम्बस्य इमे कादम्बाः तान् कादम्बान् शिलीमुखान् शरान् करस्य अग्रः कराग्रः तेन कराग्रेण अवधूय तिरस्कृत्य अपाचकार दूरीचकार ॥१४८॥

सरलाधः :- किन्तु तत्र नृपकुञ्जरः नलः कादम्बान् शरान् कराग्रेण तिरस्कृत्य दूरीचकार ॥१४८॥

सुलशाली :- परं तु त्वां शङ्खधोभां छाधीसरभ्यो नलशङ्ख इदं शङ्खः ॥ १४९ ॥ (पोताला) छाधधी अटशालीने दूर इत्यर्थः ॥ १४९ ॥

हिन्वी :- परतु राजाओ में हाथी जैसा नलराजा कदंबराजा के बाणों को हाथ से रोककर दूर करने लगे ॥१४८॥

प्रसारी :- पण राजामध्ये श्रेष्ठ नलराजा कदंबराजाच्या बाणांना हातावे अटकवून दूर करू लागला ॥१४८॥

English :- But king Nal who among kungs was like an elephant who used to just stop the shower of arrows of king Kadamb with his hand and throw them away

यद्यदस्त्रं कादम्बोऽन्य - दपि प्रायुङ्क्त संयति ॥
बाधतेस्म नलस्तत्तदुत्सर्गमपवादयत् ॥१४९॥

अन्वयः :- अपवादः उत्सर्गम् इव संयति कदम्बः अन्यद् अपि यद्यदस्त्रं प्रायुङ्क्त तत्तत् नलः बाधते स्म ॥१४९॥

दिवरणम् :- यथा अपवादः विशेषनियमः उत्सर्गं सामान्यनियमं बाधते तथा संयति युद्धे कदम्बः अन्यद् अपि यद् यद् अस्त्रं प्रायुङ्क्त प्रयुज्जे तत् तत् सर्वम् अस्त्रं नलः बाधते स्म ॥१४९॥

गुजराती :- पछी न्यां ते भन्ने सैन्यो वय्हे प्रथम भागुगे साथे भागुगेनुं, पछी तत्वपारो साथे तत्वपारोनुं, तथा पछी गालाभ्यो साथे गालाभ्योनुं, ओभ पुछ थवा लाउयुं. ॥ १४४ ॥

हिन्दी - फिर वहाँ दोनो सैन्यो के बीच प्रथम बाणो के साथ बाणो का, फिर तलवारो के साथ तलवारो का, तथा भालों के साथ भालों का युद्ध होने लगा ॥ १४५ ॥

मराठी - तेथे दोन्ही सैन्याच्या मदये प्रथम दाणाबाणाचे, नंतर तलवारी तलवारीचे आणि नंतर भाला भाल्याचे युद्ध सुरू झाले ॥ १४५ ॥

English - Then there was a war between both the armies first with a shower of arrows on either sider, swords clanked spears were thrown

ऊर्ध्वे कदम्बमथैष्यथाकः, विन्नेतैः कीटकुडनैः ॥

अन्वय :- ऐश्वकाः कदम्बम् ऊर्ध्वे-एतैः कीटकुडनैः किम् ? यद् आवयोः एव वैर ततः युद्धम् अपि आवयोः भवतु ॥ १४६ ॥

विवरणम् :- इश्वकाः गोत्रापत्य पुमान् ऐश्वकाः नलनृपः कदम्बम् ऊर्ध्वे अकथयत् एतैः कीटानां जीवानां कुडनानि हिसनानि कीटकुडनानि तैः कीटकुडनैः किम् ? यद् यतः आवयोः परस्परयोः एव वैरम् । ततः तेन कारणेन युद्धम् अपि आवयोः भवतु ॥ १४६ ॥

सरदार - नलनृपः कदम्बम् अब्रवीत् एतै हिसनै किम् ? यद् आवयोः परस्परयो एव वैर तेन कारणेन युद्धम् अपि आवयोः भवतु ॥ १४६ ॥

गुजराती :- (न्यारे) नलदराज्ये अहंभराज्येने अहुंके, आ डीडा तेवा (भनुभ्योने) सारवा भराववायी हुं वागा ऐ ? उअ उ आभागा भन्ने वरये जे ऐ, भाटे आभागा भन्नेनुं जे कंदपुछ थवुं जेईये. ॥ १४६ ॥

विवरणम् - दूतात् दूतमुखात् सन्देशवाहकात् तद् अहङ्कारेण दुर्धरम् अहङ्कारदुर्धरम्। कदम्बेन उक्त कथित कदम्बोक्त, श्रुत्वा आकर्ष्य युद्धाय श्रद्धालवः युद्धश्रद्धालवः। युद्धश्रद्धालवः सैनिका- यस्य सः युद्धश्रद्धालुसैनिकः नलः सर्वमयामास। सन्नद्धः अभवत् ॥१४३॥

सरलाध - दूतमुखात् तद् अहङ्कारदुर्धर कदम्बेन कथित निशप्य युद्धश्रद्धालुसैनिक- नल सर्वमयामास ॥१४३॥

गुञ्जराती - भली दूतना भुभधी भर्तुंशरना आवेशवाणा ते अहंभराश्वना। वयन सांख्यीने, युद्ध भाटे श्रद्धावाणा सैनिको साधे नलराश्व भूभर भर्तुंशरीने तेषां धधे. ॥१४३॥

हिन्दा - फिर दूत के मुख से कदम्ब राजा के अहंकारयुक्त, दुर्धर क्रोधित कदम्बराना के वचन सुनते ही, युद्ध के लिए हमेशा तैयार रहनेवाले सैनिकों के साथ नलराजा बख्तर पहन कर तैयार हो गया ॥१४३॥

मराठी - दूताच्या मुखातून अहंकाराने व धमेडीने ओतप्रोत भरलेले कदम्बाचे वचन ऐकून उघावे सैन्य नेहमी युद्ध करण्यासाठी सज्ज व उत्सुक असते अशा त्या नलराजाने अगावर चितरवत चढविले ॥१४३॥

English Then King Kadam told King Nal through the messenger that he was a haughty, egotist, and an inaccessible king, So having heard such vainful words of King Kadam, King Nal put on his armour and got prepared for a war

कदम्बोऽप्यभ्यर्मेणीणः, सन्नद्धा समभूद्वहि. ॥
त्रिपुष्टे द्वापमायाते, सिंहवद्विरिकन्दरात् ॥१४४॥

अन्वय - अभ्यर्मेणीण कदम्ब. अपि सन्नद्ध त्रिपुष्टे द्वारम् आयाते पिरिकन्दरात् सिंहवद् बहि समभूत् ॥१४४॥
विवरणम् - अभिन्नम् अभियान् अभ्यर्मेणीण कदम्ब अपि सन्नद्धा सज्जीभूय त्रिपुष्टे वासुदेवं द्वारम् आगते सति सिंहः यथा गिरि- कन्दरात् गुहाया बहि निर्गच्छति तथा स- अपि, कदम्बः अपि बहि- समभूत् बहिः निरगच्छत् ॥१४४॥

मराठी - तेव्हा कदवराजा दूताला म्हणाला - काय तुझा राजा बल मूर्ख आणि उन्मत्त आहे? की, जो मी शत्रुरूपी सापाना ठार मारणारा वस्त्र आहे हे जाणत नाही? ॥१४०॥

English - King Kadam send a message to King Nal that he was fanatic and was demented, who still did not understand that he and his army he was a large vulture who can devour them who are mere shakes to him, in no time at all

मन्त्रिणोऽपि न किं तस्य, सन्ति केऽपि विवेकिनः ॥
अविमृष्टमिदं कुर्वन्, निषिद्धो नैषधिर्न येः ॥१४१॥

अन्वय :- किं तस्य केऽपि विवेकिनः मन्त्रिणः अपि न सन्ति। येः इदम् अविमृष्टं कुर्वन् नैषधिः न निषिद्धः ॥१४१॥

विवरणम् :- किं तस्य समीपे के अपि विवेकः येषाम् अस्ति इति विवेकिनः सदसद्विवेकशालिनः मन्त्रिणः सचिवाः अपि न सन्ति। येः इदम् अविमृष्टम् अविचारितं कर्म कुर्वन् निषधस्य अपत्यं पुमान् नैषधिः, नलः न निषिद्धः न निवारितः।

सरलार्थ :- किं तस्य केऽपि विवेकिन सचिवा अपि न सन्ति? ये इदम् अविचारित कर्म कुर्वन् नल न निषिद्धः ॥

गुणशब्दी :- शुं तेनैव भासे ओर्ध्वेव। विवेकी भन्तीत्ये। एतु नयी दे लेव्योव्ये नलराज्येन आहुं वगैरविद्यार्थु इव इरतां अट्ठशब्दे न्निः ॥१४१॥

हिन्दी - क्या उस के पास ऐसा कोई भी विवेकी मंत्री नहीं, जो ननराजा को ऐसा अविचारी कार्य करने से रोक सके? ॥१४१॥

मराठी - काय त्याद्वाराजक एकही असा विवेकी मंत्री नाही, जो नतराजाला असे अविवेकी कार्य करण्यापासून परावृत्त करू शकतो? ॥१४१॥

English - He asked if King Nal had no brilliant ministers to advise him from taking such an implicit and tyrannical decision

सरतार्ध - अथ क्रोधात् यथा राम कपिसमूहे लङ्काम् अरुणत् । तथैव जल रवसेनिके. तक्षशिलानवरीम् अरुणत् ॥१३८॥

शुश्रूषणी अर्थ :- पछी क्रोधपी राभयद्रज्ये वानरसेना सेन्यो वुडे जेअ लंडने धेरी छती, तेअ नक्षराज्ये पोतानी सैन्य दाश नक्षत्रिधा नगरीने धेरो धाल्यो. ॥१३८॥

हिन्दी - फिर क्रोध से रामचन्द्रजी ने वानरों के सेन्यों से जैसे लका को घेरा था, उसी प्रकार नलराजा ने अपने सेन्य से तक्षशिला नगरों को घेर लिया ॥१३८॥

मराठी - जलर उदाप्रमाणे प्रभु रामचंद्राचे जलराज्या सेवेचे लकेला वेढा दिला त्याप्रमाणे त्या जलराजाचे आपल्या सैन्याकरवी तक्षशिला जलरीला वेढा दिला ॥१३८॥

English - Then as Ramchandra had surrounded Lanka with his army of monkeys with rage, in the same way, King nal surrounded Taxshila with his huge army

दूतेनोच्चे कदम्बश्च, भवाद्यापि ममानतः ॥

स्वप्रियाणामकालेऽपि, न वैधव्यचिकीर्यदि ॥१३९॥

अन्वय - तत दूतेन कदम्ब. ऊच्चे यदि भवान् अकाले अपि स्वप्रियाणा वैधव्यचिकीः न, तर्हि अद्यापि मम आनत. भव ॥१३९॥

विवरणम् :- ततः नलदूतेन कदम्बः ऊच्चे बभाषे यदि भवान् न काल. अकालः तस्मिन् अकाले असमये एव, स्वस्य प्रियाः भार्याः स्वप्रियाः तासा स्वप्रियाणां निजपत्नीना, विगतः धव, यासा ता. विधवाः विधवाना भावः वैधव्या वैधव्य कर्तुम् इच्छति इति वैधव्यचिकीः न आस्ति तदा अद्यापि मम पुरत. आनतः नम्र. भव ॥१३९॥

सरतार्ध - तत जलदूतेन कदम्ब वभाषे यदि असमये एव अकाले एव भवान् निजपत्नीना वैधव्य न चिकीर्षति तदा अद्यापि मम पुरत. नम्र भव ॥१३९॥

शुश्रूषणी अर्थ :- पछी (नक्षराज्ये) इदंभराजने दूत भारते इडेवडाल्युं डे, जे अडाले पण पोतानी राणीओने विधवापणुं आपवानी नारी डेअ न डोय तो डेवे पण (आवीने) तुं भन्त नम्र. ॥१३९॥

English - In this way after having heard the taunts and tortuous discourse of the messenger, the King was wild with anger and he came to the messenger and told him that he will give a reply to the query only when King Nal arrives there

प्रत्यागत्य ततो दूतः, कोशलाधिपतेः पुरः ॥

उक्तिप्रत्युक्तिकां सर्वा, तामावेदयति स्म सः ॥ १३६ ॥

अन्वय - तत. स दूत. प्रत्यागत्य कोशलाधिपते पुर. ता सर्वाम् उक्तिप्रत्युक्तिका आवेदयति स्म ॥ १३६ ॥

विवरणम् - तत तत्पश्चात् सः दूत सन्देशवाहकः प्रत्यागत्य कोशलाया. अधिपतिः कोशलाधिपति. तस्य कोशलाधिपते. पुरः अग्रे ता सर्वाम् उक्तिश्च प्रत्युक्तिश्च यस्या सा उक्ति प्रत्युक्तिका ताम् उक्तिप्रत्युक्तिका वचनप्रतिवचने, आवेदयति स्म त्ववेदयत् सरलार्थ - तत स दूत प्रत्यागत्य कोशलाधिपते पुर ता सर्वाम् उक्तिप्रत्युक्तिका निवेदयति स्म ॥ १३६ ॥

गुणशाली अर्थ :- पृष्टी ते दूते पाण्डु आवीने श्रेष्ठत्वाभासीना अधिपति भेषा नक्षत्राब्जनी पक्षे ते सधना प्रश्नोत्तरो श्रुती संलग्नात् ॥ १३६ ॥

हिन्दी - फिर उस दूत ने वापस लौट कर कोशला नगरी के महाराज नलराजा के पास वह सब वृत्तांत कहकर सुनाया ॥ १३६ ॥

मराठी - नंतर त्या दूताने परत येऊन कोशलाधिपति नलराजानाबवळ तो सगळा प्रश्नोत्तरात्मक वृत्तांत ऐकविला ॥ १३६ ॥

English - Then the messenger, having returned back to Koshala, narrated the happenings in detail to King Nal

ततोऽभिषेणयामास, सर्वसैन्येन तं नलः ॥

हस्त्यश्वरथपादातिक्रमिताशेषभूतलः ॥ १३७ ॥

अन्वय - तत. हस्त्यश्वरथपादातिक्रमिताशेषभूतल. नल सर्वसैन्येन तम् अभिषेणयामास ॥ १३७ ॥

અર્થાત બાજ (તબાળા) રાજાઓ જેવો મને અનુપો? ॥૧૩૩॥

यान दुसर (शाक्तिहीन) राजाओं जैसा मुझे समझता है? ॥१३३॥

आदेश ॥ १३३॥

the takes ill to be other kings who are cowards and are dependent on King Nal for protection

त्वं हि योगेशानात्रं नः, शिशुमात्रभयङ्करः ॥१३॥

विद्यरत्नम्

शिशुमात्राय भयङ्करात् इति शिशुमात्रभयङ्करः गोपशमात्रम् असि ॥३३८॥

અસિં!

બરબર રામારે મન ફક્ત બાળકોને ડરાવનારા અળસીયાં સરખો છે. ॥૧૩૪॥

વિવરણમ્ :- દૂત. સન્દેશવાહક. અવદત્ત ઉવાદ અતાર્થીત્ - તે ત્વયા કુત્સિત ચ તદ્ શ્રુત ચ કુશ્રુતમ્ કુત્સિતં શ્રુતમ્ । નલઃ સમ્રાટ્ વર્તતે તૃણ ઘાસઃ ન । કિન્તુ દન્તૈઃ આત ગૃહીતં દન્તાત તૃણ યં. તે દન્તાતતૃણાઃ તેઃ દન્તાતતૃણઃ ગૃહીતદન્તતૃણેઃ યં. નૃપૈઃ અય નલઃ નમસ્કૃતઃ તાન્ નૃપાન્ સઃ નલનૃપ. રક્ષતિ સ્મ । અરક્ષત્ ॥ ૧૩૧ ॥

સરાધાર્ધ . - દૂત અવદત્ । ત્વયા કુત્સિત શ્રુતમ્ । નલ. સમ્રાટ્ વર્તતે તૃણ જ । કિન્તુ યં મુરઘે ઘાસ પૃત્વા નલ. । તાન્ નૃપાન્ નલનૃપ રક્ષતિ સ્મ ॥ ૧૩૧ ॥

ગુજરાતી અર્થ :- (ત્યારે) દૂત બોલ્યો કે, તારું સાંભળેલું જુદું છે, કેમ કે નલ નામનો તો મહાન રાજા છે, ઘાસ નથી, પરંતુ દાંતોથી તે ઘાસ રાખીને જે રાજાઓએ તેને નમસ્કાર કરેલા છે, તેઓનું તેણે રક્ષણ કર્યું છે. ॥ ૧૩૧ ॥

હિન્દી :- (તબ) દૂત બોલા કિ, આપ કા સુના હુઆ झुठा है, क्यो कि नल नामक तो महान राजा है, घास नहीं। लेकिन दातो में घास रख कर जिन राजाओ ने नमस्कार किया है, उसकी उसने रक्षा की है ॥ १३१ ॥

મરાઠી :- (તેણે) દૂત મહાલા કી, તું ટેકલેલે રજોટે આહે, કારણ કી નલનાગવા તર મહાન્ રાજા આહે, ગવત ગાહી, પરંતુ દાતાત ગવત પેઝન ડયા રાજાગી ત્યાલા ગમરકાર કેલા ત્યાચે ત્યાજે રક્ષણ કેલે આહે ॥ ૧૩૧ ॥

English - At this the messenger replied that whatever King Kadam had heard was all false And King Nal is a great King, not a types of grass, But, he added, the king who keeps grass in his mouth and bows down to King Nal, surely receives protection, from him

ततस्त्वयापि तद् भूप, विभ्यता नलभूपतेः ॥

अर्च्य प्रसाधमारार्ध्यं, येन त्वमपि रक्ष्यसे ॥ १३२ ॥

અન્યથ :- તદ્ હે ભૂપ! તતઃ ત્વયા અપિ નલભૂપતે. વિભ્યતા અર્ચ્ય પ્રસાદ્ય આરાધ્ય યેન ત્વમ્ અપિ રક્ષ્યસે ॥ ૧૩૨ ॥

વિવરણમ્ :- તદ્ તસ્માત્ કારણાત્ હે ભૂપ । યતઃ નલઃ નતાન્ રક્ષતિ તસ્માત્ ત્વયા અપિ નલશ્ચાસૌ શુભઃ પતિઃ ભૂપતિશ્ચ નલભૂપતિઃ તસ્માત્ નલભૂપતેઃ, વિભ્યતા ભય પ્રાપ્નુવતા અર્ચ્ય પૂજ્ય પ્રસાદ્ય આરાધ્યં આરાધનીય યેન ત્વમ્ અપિ રક્ષ્યસે । તતઃ ત્વયાઽપિ નલનૃપાત્ થીત્વા સઃ અર્ચનીયઃ, પ્રસાદનીય. આરાધનીયઃ ચ ॥ ૧૩૨ ॥

English :- The messenger adds that as king Nal is a well-wisher and a benefactor, he had send him as a message, or he would have without any menager, he would have arrived and finished him

ततः क्रुदम्बोभाषिष्ट, सोपहासमवज्ञया ॥

नलस्तृणविशेषोऽत्र, श्रुतोऽस्माभिर्न पुरुषः ॥ १२९ ॥

अन्वय :- ततः कदम्ब. सोपहासम् अवज्ञया अभ्याषिष्ट । अत्र अस्माभि नलः तृणविशेषे श्रुत । पुरुष. न श्रुतः ॥ १२९ ॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तर कदम्बः नृपः उपहासेन सह यथा स्यात् तथा सोपहासम् अवज्ञया तिरस्कारेण अभ्याषिष्ट अवादीत् अत्र अस्मिन् नगरे अस्माभिः नलः तृणस्य विशेष. तृणविशेष. श्रुतः आकर्षितः । नलः नाम तृणविशेषः अस्ति इत्येवास्माभिः श्रुतमस्ति । किन्तुः नलः नाम पुरुषः न श्रुतः ॥ १२९ ॥

सरलार्थ - तदनन्तर कदम्ब. उपहासेन सतिरस्कारम् अवादीत् अस्माभि अत्र नल तृणविशेष आकर्षित । किन्तु पुरुष न श्रुत गुणशाली अर्थ :- पृथी ते उद्बन्ध राज्ञ्ये उपहास सञ्चित तिरस्कारे उशीने (ते हून्ते) उद्बुं डे, नल नाभना धास विशे अभ्ये सांख्युं छे, परंतु (नल नाभनो) डोर्ड पुरुष (अभारा) सांख्यवाभां आत्यो नथी. ॥ १२८ ॥

हिन्दी - फिर उस कदवराजाने उपहास सहित तिरस्कार से (उस दूत से) कहा कि, नल नामक कोई घास है, इतना ही तो यहाँ हमने सुना है, लेकिन (नल नामक) कोई पुरुष हमने अभी तक सुना नहीं ॥ १२९ ॥

मराठी - नंतर कदंबराजा उपहासाचे म्हणाला - आम्ही नल नावाचे गवत आहे असे ऐकले आहे पण नल नावाचा पुरुष काही आमच्या ऐकण्यात नाही ॥ १२९ ॥

English - Then king Kadam was angry with the message and told the messenger that, he only thought that Nal was the name of a type of grass and, he had never heard it as a name of a humanbeing

सरलार्थ :- हे क्षमा । अस्माक वरणकमलरजसा भाले तिलक कृत्वा अरमदाज्ञामुकुट मस्तके धारयित्वा अकुतोभय- निर्भव. रया-
गुणशाली अर्थ :- हे राजन् । अभारो सरण्डभलनी रण वडे लावभां तिलक इरेल, तथा अभारी आलादुषी भुङ्कटवे धारण इरनाश।

हिन्दी :- हे राजन् । हमारे चरणकमल की धूल द्वारा भाल में तिलक कर के, और हमारी आजारूपी मुकुट को धारण करनेवाले तुम

(अब) बिलकुल निर्भयता से (राज्य करो) ॥ १२६ ॥

मराठी :- हे राजा । आमच्या वरणकमळाच्या गुळीने कपाळावर टिका धारण कर व मस्तकावर आमच्या आज्ञेचा मुकुट धारण करून
निर्भव हो ॥ १२६ ॥

English - The messenger says that you can rule that land a by applying on your forehead the emblem from
the dust of the feet which is a lotus and by placing the crown of King Nal's commands

नो चेत्समाजराज्यस्य, परिश्रमवाप्यसि ॥

पर्यन्त सुकृतस्येव, शीलधरो महामुनिः ॥ १२७ ॥

अन्वय :- नो चेत् शीलधरः महामुनिः सुकृतस्य पर्यन्तम् इव समाजराज्यस्य परिश्रमम् अवाप्यसि ॥ १२७ ॥

विवरणम् :- नो चेत् त्व तथा न कुरुषे चेत् शीलत्त धरः शीलधर- महान्चासौ मुनिश्च महामुनिः । शोभन कृतं सुकृतं, तस्य सुकृतस्य
पुण्यस्य पर्यन्तम् नाशम् आप्नोति । यथा शीलधरः महामुनिः सुकृत नाशयति । तथा सप्त अज्ञानि यस्य तद् समाजम् ।
समाजं च तद् राज्यं च समाजराज्यं, तस्य समाजराज्यस्य परिश्रम नाशम् अवाप्यसि प्राप्यसि । तव समाजं राज्यं
विनश्यति । इत्यर्थः ॥ १२७ ॥

सरलार्थ :- न चेत् शीलधर महामुनि यथा सुकृतस्य पर्यन्त प्राप्नोति तथैव तव समाजराज्यस्य परिश्रमम् अवाप्यसि ॥ १२७ ॥

गुणशाली अर्थ :- अने जे तेम नही इरो ते, शीलधरतथी धर येवो थडाभुनि जेम पुण्यना अंतने (विनाशने) थाम थाय छे, तेम
नथो (नभासो) साते अंतोवणा राज्याना विनाशने थाम थयो. ॥ १२७ ॥

विवरणम् - तत. तदनन्तर दूत तक्षशिला गत्वा कदम्बनृपतिः नृपतिश्च कदम्बनृपतिम् अवष्टम्भेन आक्षेपेण सह सावष्टम्भ-स्वस्य स्वामी स्वस्वामी स्वस्वामिना सन्दिष्ट स्वस्वामिसन्दिष्ट अनुशिष्टवान् उपदिष्टवान् उक्तवान् ॥ १२४ ॥

सरलार्थ - तदन्तर स दूत तक्षशिलां गत्वा कदम्बनृपतिं साक्षेप रवरवामिनाऽभिहितं कथितवान् ॥ १२४ ॥

गुणशली :- पृथी ते दूत तक्षशिला नृपदीर्घां वरुणे, ते अटंभराजने आक्षेप सञ्चितं नीये भुजम् पोतानो स्वाधीनो सदिष्टो अडी संख्याप्य चाप्यो. ॥ १२४ ॥

हिन्दी - फिर वह दूत तक्षशिला नगरी में जाकर, उस कदम्बरजा को आरोप सहित निम्नानुसार अपने स्वामी का संदेश सुनाने लगा ॥ १२४ ॥

मराठी - जतर तो दूत तक्षशिला जंगरीत वीला व त्याने आरोपा सहीत खाली उतरून आपल्या रवामीचा संदेश त्याला सांगितला ॥ १२४ ॥

English - Then the messenger went to the city of Taxshila and after accusing the king, read out to him the message of king Nal

भो कदम्ब मम स्वामी, भरतार्थनरेश्वरः ॥

त्वामाज्ञापयति प्रीतः, सप्रसादः स्वयं नलः ॥ १२५ ॥

अन्वय - भो कदम्ब! भरतार्थनरेश्वरः मम स्वामी नलः प्रीतः सप्रसादः स्वयं त्वाम् आज्ञापयति ॥ १२५ ॥

विवरणम् - भो कदम्ब ! भरतस्वार्थ-भरतार्थम् नराणा-मनुष्याणाम् ईश्वरः नरेश्वरः । भरतार्थस्य नरेश्वरः भरतार्थनरेश्वरः भरताधीपियति. मम स्वामी नलः, नृपः प्रीतः संप्रसन्नः प्रसादेन सह वर्ततेऽसौ सप्रसादः प्रसन्नतया तव हितकामः स्वयं त्वाम् आज्ञापयति आदिशति ॥ १२५ ॥

मराठी - जर तुम्ही त्याला मारण्याचा निश्चय केला तर तो मेली म्हणूनच समजा. कारण सूर्याचा उदय होताच काय अगर आपण आण नष्ट होत नाही? ॥१२१॥

English - So they added saying that, if King Nal decides to kill the king, then only he will be finished because only if the sun rises, the darkness can be annihilated

परं दूतमुखेनैष, पूर्वै देवानुशिष्यते ॥
संज्ञामं वा प्रणामं वा, स्वैरं पश्चात्करोतु सः ॥१२२॥

अन्वय :- पर हे देव । एष दूतमुखेन पूर्व अनुशिष्यते सज्ञाम वा प्रणामं वा पश्चात् सः स्वैर करोतु ॥१२२॥

विवरणम् :- पर हे देव । एषः नृपः दूतः एष मुखं दूतमुख तेन दूतमुखेन सन्देशवाहकेन पूर्वम् प्रथम अनुशिष्यते उपदिश्यते । देव । त्वया पूर्वमेवः कवचबन्धुः दूतमुखेनाऽनुशास्यः । तदनन्तर सः कवचबन्धुः स्वैरं स्वेच्छया सज्ञाम बुद्ध वा प्रणाम वा करोतु । विदधातु ॥१२२॥

सरलार्थ - पर हे देव । एषः दूतमुखेन प्रथम अनुशास्य । ततः स स्वैर सज्ञाम वा प्रणाम वा करोतु ॥१२२॥

युष्मदी :- परंतु हे स्वाभी ! प्रथम तो तेने दूतना भुजयी शिष्याभ्यां आपी समजवणे, पली संज्ञाभ अरे अथवा प्रणाम अरे, ते भाटे पोतानी उच्छा भुज्य तेने वर्तव्य हेवे. ॥१२२॥

हिन्दी :- लेकिन हे स्वामी ! प्रथम तो आप उसे दूत द्वारा समझाने का प्रयास कीजिए, फिर बुद्ध करता है या प्रणाम करता है। उसे अपनी इच्छा के अनुसार करने दीजिये। ॥१२२॥

मराठी - हे राजा। प्रथम दूत पाठवून त्या कदव राजाला समज या त्यानंतर लढाई करावची की, शरण यावचे हे त्यालाच ठरवू या. त्याच्यावर सोपवा. ॥१२२॥

English - But, they continued saying that they should first send a messenger to him to explain to him verbally Then we shall leave it to him to decide if they want a war or blessing from you

मराठी :- हे रवामी । अर्धभरतक्षेत्राच्या विजयरूपी समुद्रातून उत्पन्न झालेल्या आपल्या यशस्वी चक्रावर आता हा एकच अहकारी कटव राजा कलक आहे ॥११९॥

English -The ministers addressing the king as a Swami, said to him that the country Nishad that is a part of Bharatschehra seems that it has come from a wide sea and you are a moon, which is brave and courageous But this stubborn king Kadamb seems to be a stain on the moon to a otherwise spotless moon

उपेक्षितस्त्वयैवैष, व्याधिलेश इवोद्धवन् ॥
संप्रत्युपचयं प्राप्तः, कृच्छ्रसाध्य इवाभवत् ॥१२०॥

अन्वय :- एष त्वया उपेक्षितः व्याधिलेशः इव उद्धवन् सम्प्रति उपचय प्राप्तः कृच्छ्रसाध्य इव अभवत् ॥१२०॥

विवरणम् :- एषः कदम्बनृपः त्वया उपेक्षितः दुर्लक्षितः व्याधेः रोगस्य लेशः व्याधिलेशः इव उद्धवन् सम्प्रति अयुना उपचय वृद्धि प्राप्तः कृच्छ्रेण कष्टेन साध्यः कृच्छ्रसाध्यः इव अभवत् । यथा उपेक्षितः व्याधिः पुनरुद्धव वृद्धि प्राप्य कृच्छ्रसाध्यः भवति तथैव त्वया उपेक्षितः एषः कदम्बनृपः अयुना उपचय प्राप्य कष्टसाध्यः सञ्जातः अस्ति ॥१२०॥

सरलार्थ :- एष त्वया उपेक्षित रोगरस्य लेश इव उद्धवन् अयुना वृद्धि प्राप्त कष्टेन साध्यः अभवत् ॥१२०॥

गुणशाली :- आप्नी उपेक्षाने शरीरे ते रोग रोगानी येडे वृद्धि पाषीने छालभां भणवान् थडे गयो छे, अने तेथी ते अनयो भुशेळ भन्यो छे. ॥१२०॥

हिन्दी :- आप के द्वारा उपेक्षा करने से ही वह राजा रोग के समान वृद्धि पाकर अभी बलवान हो गया है, इसलिए वह अब मुश्किल से जीता जा सकेगा ॥१२०॥

(જાહેર) તેઓએ કહ્યું કે, સંભારાધિકારીઓએ આર્થિક અસત્વિતનું રાજ્ય બોગવું છે, અને તમે તે સંધ્યાપાત્રે આર્થિક અસત્વિતનું રાજ્ય બોગવો? કેમકે મુત્રે પિત્રાથી અધિક થવું યોગ્ય છે. ॥૧૧૭॥

(तब) उन्-होने कहा कि, तुम्हारे पिताजीने तृतीयांश भाग से कम ऐसा अर्धभरत का राज्य किया है, और तुम उस संपूर्ण ग्राम भरतक्षेत्र पर राज्य करो? क्योंकि पुत्र को पिता से अधिक होना योग्य है ॥ १४७॥

तेव्हा ते कुलवृद्ध म्हणाले - तुझे वडील एक वृत्तीयाश सोडून अर्धभरतक्षेत्रावर राज्य कर पित्यापेक्षा पुत्राने अधिक असणे योग्य आहे ॥ ११७॥

At this, they replied that his father had ruled one third less of a half, of Bharat So King Nal should take power over the one third part too, because a son should always be one step ahead of the father

किंतु द्वे योजनशते, इतस्तक्षशिला पुरी ॥

कंदर्बः पार्थिवस्तस्या, स त्वदाज्ञा न मन्यते ॥३४८॥

अन्य - किन्तु इत. द्वे योजनशतं तक्षशिला पुरी अस्ति । तस्या कदम्ब पार्श्वः वर्तते । स त्वदाज्ञा न मन्यते ॥ ११८॥

किन्तु इतः द्वे योजनशते तक्षशिला पुरी अस्ति तस्या तक्षशिलाया कदम्बः नाम पार्थिवः ईश्वरः पार्थिवः नृपः अस्ति । स कदम्बः तव आज्ञा त्वदाज्ञा ता त्वदाज्ञा न मन्यते ॥ ११८ ॥

सरलार्थ - किंवदु इव द्वे योजनशते तक्षाशिता नवरी अरिति । तस्या कदम्बनृप अरिति स तव आज्ञा न मन्यते ॥ ११८॥

- પરંતુ અહીંથી બસો યોજન દૂર તક્ષશિલા તામની નગરી છે, તે નગરીમાં કદંબ તામે રાજ છે, તે રાજ આપની આજ્ઞા ઓનનો નથી. ॥૧૧૮॥

सरलार्थ - य दर्पण दिक्पालान् अपि तुष्टान् अमन्वत तेन वीरमणिना नृपेण अपि नलराजरय शासन न अलहयत ॥ १ १ ५ ॥

गुजरानी - ० ७ राज (पोतानी) अलिभानधी दिशाओना स्वामीओने परा गुणसथान भानतो एतो ओवा पोताने शूरवीर भानता ते राजओ परा आ नलराजानी आक्षानुं उल्लंघन करु नही. ॥ १ १ ५ ॥

हिन्दी - जो राजा (अपने) अभिमान से दिशाओं के स्वामीओ को भी तृणसमान मानता था ऐसा स्वय को शूरवीर समझनेवाले उस राजाने भी नलराजा की आज्ञा का उल्लंघन नहीं किया ॥ १ १ ५ ॥

मराठी - जो राजा गर्वाचे दिक्पालानासुद्धा तुष्ट समजत असे त्या स्वतः ला वीर समजणाऱ्या राजाने सुद्धा नलराजाच्या आज्ञेचे कधीही उल्लंघन केले नाही ॥ १ १ ५ ॥

English - Even the Kings who, because of their pride used to consider the other kings in all directions, not worth even of a blade of grass and consider themselves brave and courageous, used to not make a wiff in front of King Nal's command

अपरेधुरमात्यादीन्, कुलवृद्धान् पप्रच्छ सः ॥
किं तातोपार्जितामेव, शास्त्र्यहं क्षमासुताधिकां ॥ १ १ ६ ॥

अन्वय :- अपरेधु स अमात्यादीन् कुलवृद्धान् पप्रच्छ किम् अह तातोपार्जिताम् एव भूमिं शास्मि - उत अधिका भूमिं शास्मि ॥ १ १ ६ ॥

विवरणम् :- अपरेधुः अन्यास्मिन् दिने स. नलः अमात्याः आदौ श्रेष्ठां ते अमात्यादयः तान् अमात्यादीन् कुले वृद्धाः कुलवृद्धाः तान् कुलवृद्धान् पप्रच्छ अप्राक्षीत् - किम् अह तातेन उपार्जिता ता तातोपार्जिताम् एव भूमिं शास्मि । उत अथवा अधिका भूमिं शास्मि । इति ॥ १ १ ६ ॥

भूपतिनिषधोऽन्येषुः, स्वराज्येऽतिष्ठिषन्नतं ॥

कूबरं यौवराज्ये च, संयमं स्वयमग्राहीत् ॥ ११३ ॥

अन्येषुः भूपतिः निषधः स्वराज्ये नलम् कूबरच यौवराज्ये अतिष्ठिषत् । स्वय संयमम् अग्राहीत् ॥ ११३ ॥

विवरणम् :- अन्येषुः एकस्मिन् दिने भुवः पतिः भूपतिः निषधः स्वस्य राज्य स्वराज्ये तस्मिन् स्वराज्ये निजसिंहासने नलम् अतिष्ठिषत् अस्थापयत्, कूबरच युवा चासौ राजा च युवराजः । युवराजस्यकर्म यौवराज्य, तस्मिन् यौवराज्ये अस्थापयत् स्वयच संयम दीक्षाम् अग्राहीत् जग्राह ॥ ११३ ॥

सरलार्थ :- एकरिभन् दिवसे भूपतिः निषध रवराज्ये नलम्, कूबर यौवराज्ये अस्थापयत् रवय दीक्षा रवीचकार ॥ ११३ ॥

गुणशाली :- पृथ्वी विश्वे निषधशब्दश्च नक्षत्रभारने पोतानी शब्दशब्दादी पर भेसाऽप्यो, अने १५१२ने युवराज्यनी पदवी आपी, तथा पोते दीक्षा दीधी ॥ ११३ ॥

हिन्दी - फिर एक दिन निषधराजा ने नलकुमार को अपनी राजगद्दी पर बिठाया और कूबर को युवराज की पदवी पर स्थापित किया तथा स्वयने दीक्षा ली ॥ ११३ ॥

मराठी :- नंतर एके दिवशी निषधराजाणे नलकुमाराला रवतः त्या राजवादीवर बसविते आणि कूबरला युवराजाच्या पदवीवर स्थापन केले आणि त्यानी रवत दीक्षा घेतली. ॥ ११३ ॥

English - Then one day the king of Nishad, crowned Nal as king and Kubhar as a prince and he himself renounced the world and became a priest

नलोऽनल इवासह्य - प्रतापः परिपंथिभिः ॥

पालयामास तद्राज्यं, प्रजालोचनचन्द्रमाः ॥ ११४ ॥

अन्वय :- अनलः इव परिपन्थिभिः असह्यप्रतापः प्रजालोचनचन्द्रमाः नलः तद्राज्यं पालयामास ॥ ११४ ॥

विवरणम् :- अनलः अग्निः इव परिपन्थिभिः शत्रुभिः विराधिभिः सोढुं शक्यः सह्यः । न सह्यः असह्यः । असह्यः प्रतापः प्रकर्षेण तापः पराक्रमः च यस्य सः असह्यप्रतापः असह्यपराक्रमः प्रजानां लोचनानि प्रजालोचनानि प्रजालोचनेभ्यः चन्द्रमाः इव प्रजालोचनचन्द्रमाः प्रजालोचनानन्ददायकः नलः तद्राज्यं पालयामास ररक्ष ॥ ११४ ॥

हिन्दी -

(फिर) किसी समय वे दोनों (परस्पर) शर्त लगाकर कोतुकपूर्वक पासोसे धूल (जुआ) खेलते थे तो फिर किसी समय मनोहर काव्यो की रचना से एकदूसरे का वर्णन करने थे ॥ ११० ॥

मराठी -

(नंतर) ते दोघे केव्हा केव्हा परस्पर शर्तत लावून कीतुकाने मूत खेळत होते, तर कधी कधी मनोहर काव्याची रचना करून परस्पराचे वर्णन करीत होते ॥ ११० ॥

English -

Then for sometime they had a competition on playing the game of dice and played it with great surprise and curiosity. Then they would compose beautiful poetries on each other

कदाचिच्चारुचारीकमेकाते शस्तहस्तकं ॥

अनर्तयत्रलो भैमी, स्वय वाधानि वादयन् ॥ १११ ॥

अन्वय :-

कदाचित् नल एकान्ते स्वय वाधानि वादयन् चारुचारीक शस्तहस्तक नृत्य भैमीम् अनर्तयत् ॥ १११ ॥

विवरणम् :-

कदाचित् नलः एकान्ते रहसि स्वय वाधानि आतोषानि वादयन् चारुः सुन्दर । चारी गतिः यस्मिन् तत् चारुचारीक मनोहरजातिक, शस्तः प्रशस्तः हस्तक हस्तस्य हावभाव. यस्मिन् तत् शस्तहस्तक प्रशस्तहस्तहावभावयुक्त नृत्यं भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी तां भैमी दमयन्तीम् अनर्तयत् । भैम्या मनोहरजातिक प्रशस्तहावभावयुक्त नृत्यमकारयत् ॥ १११ ॥

सर्लाप -

कदाचित् नल एकान्ते सुन्दरजातिक प्रशस्तहावभावयुक्त नृत्य दमयन्तीम् अनर्तयत् ॥ १११ ॥

शुद्धशाली :-

शेर्षे वृषते नक्षत्राणि भेदितं भां पाले पाणित्रो वृणाऽतो अने भनोडर आदवाणुं तथा उन्तश्च प्रक्षरन्ता उद्योना उद्योनाववाणुं नृत्य दमयन्तीने क्षरावलो उत्ते. ॥ १११ ॥

हिन्दी -

किसी समय नलराजा एकातमे स्वय वाद्य बजाते थे और उत्तम प्रकार के हाथों के हावभाव द्वारा दमयन्ती से नृत्य कराते थे ॥ १११ ॥

विवरणम् -- कदाचन दमयन्त्याः कर्णोन्मच्छतः इति कर्णे । स्फुरन्ति रत्नानि ययोः ते स्फुरद्वरत्ने । स्फुरद्वरत्ने च ते कुण्डले च स्फुरद्वरत्नकुण्डले इव दोलया आन्दोलनानि दोलान्दोलनानि दोलान्दोलनाना लीलाः दोलान्दोलनलीला ताभि दोलान्दोलनलीलाभिः दोलान्दोलनक्रीडाभिः । चिखेलतुः अखेलताम् ॥ १०८ ॥

संसारार्थ - कदाचन दमयन्त्या कर्णयो रसुप्रवत्नकुण्डले इव दोलावदोलनक्रीडाभि अवेलताम् ॥ १०८ ॥

शुभंदासी :- (वृणी) ओं वभंत दभयंतीना इधोर्ध्वां रलेवां यध्वात् रन्तोषाणि हुंउणोनी येठे, तेभ्ये भन्ने ळीधोणध्वां शुध्वानी ळीला येठे इीऽ इरवा ळाऽध्वा. ॥ १०८ ॥

हिन्दी - (फिर) किसी समय दमयती के कानों में स्थित चमकते हुए रत्नोवाले कुडल के समान वे दमपती झुले पर झुलने की लीला द्वारा क्रीडा करने लगे ॥ १०८ ॥

मराठी - केव्हा केव्हा ते दोघेरी दमवतीच्या कानात तेजरवी रतनाची कुडले जसे हेतकावे घेऊन क्रीडा करतात त्याप्रमाणे शोके घेऊन क्रीडा करीत असत ॥ १०८ ॥

English - Then just as the shining diamond ear-rings in the ears of Damyanti, they both together started swaying on the swing

परस्परविभूषार्थ, स्पर्धया तौ जुगुं पतुः ॥

कदाचित्पुष्पशृंगार, तद्ज्ञावाराभिकाविव ॥ १०९ ॥

अन्वय :- कदाचित् तौ स्पर्धया परस्परविभूषार्थं तद्ज्ञोआराभिकौ इव पुष्पशृङ्गर जुगुम्फतु. ॥ १०९ ॥

विवरणम् -- कदाचित् तौ दम्पती जाया च पतिश्च, स्पर्धया परस्परस्य विभूषा परस्परविभूषा-परस्परविभूषार्थे इदं अन्योन्यम्

अलङ्कृतं विभूषयितु इत्यर्थः तद् जानीत- इति तज्ज्ञो निष्णातो आराभिकौ उद्यानपालकौ इव पुष्पाणा शृङ्गारं पुष्पशृङ्गर पुष्पमालादिक विभूषण जुगुम्फतुः जगन्मतुः ॥ १०९ ॥

सप्रियेण नलेनाथ, नेमाते पितरौ मुदा ॥

प्रीताभ्यामभ्यनयेतां, तौ च ताभ्यां प्रियाशिषा ॥ १०६ ॥

अन्वय :- अथ सप्रियेण नलेन मुदा पितरौ नेमाते । प्रीताभ्या ताभ्या प्रियाशिषा तौ अभ्यनयेताम् ॥ १०६ ॥

विवरणम् :- अथ प्रियया सहितः सप्रियः तेन सप्रियेण पत्नीसहितेन, नलेन मुदा हर्षेण भ्राता च पिता च पितरौ नेमाते अनम्येताम् । प्रीताभ्या आनन्दिताभ्या ताभ्या मातापितृभ्या प्रिया चासौ आशीश्च प्रियाशी. तया प्रियाशिषा प्रियेण आशीवदिन च तौ वधूवरौ अभ्यनयेताम् ॥ १०६ ॥

सरलाध - अथ पत्नीयुक्तेन वल्लेख हर्षेण पितरौ प्राणम्येताम् प्रीताभ्या मातापितृभ्या च वलदमयवत्यौ अभ्यनयेताम् ॥ १०६ ॥

गुणरत्नी :- पण्डी प्रियः सहितः नलराज्ये उत्पद्यी भ्रातापिताने नमस्कृत्य, अने आनन्दः पालेद्यते भ्रातापितान्ये तेनो अनेने शुल आशिष आभ्या ॥ १०६ ॥

हिन्दी - फिर प्रियासहित नलराजा ने हर्ष से मातापिता को प्रणाम किया, और आनन्दित हुए मातापिता ने उन दोनों को शुभ आशीर्वाद देकर हर्षित किया ॥ १०६ ॥

मराठी - नंतर प्रिये सह नलराजाने आनंदाने आईवडिलांना नमस्कार केला आणि आनंदित झालेल्या आईवडिलांनी त्या दोघांना शुभाशीर्वाद देऊन आनंद प्रकट केला ॥ १०६ ॥

English - Then along with his love, Darnyanti, he entered the city and happily bowed down to his parents and seeing them in proper health and gaiety, he was at utmost bliss

उत्तुंगतोरणा चंच-न्मंचात्पुच्छपताकिका ॥

वधूवरगमेऽथाभू - तदा शृंगारितेव पूः ॥ १०४ ॥

अन्वय :- अथ तदा उत्तुङ्गतोरणा चञ्चन्ममञ्चा उच्छपताकिका पूः वधूवरगमे शृङ्गारिता इव अभूत् ॥ १०४ ॥

विवरणम् :- अथ उत्तुङ्गानि अत्युच्चानि तोरणानि यस्या सा उत्तुङ्गतोरणा । चञ्चन्तः चकासतः मञ्चाः आसन्नि यस्या सा चञ्चन्मञ्चा । उच्चा पताका यस्या सा उच्छपताकिका । पूः नगरी तदा तस्मिन् समये वधूश्च वरश्च वधूवरयो । आगमः वधूवरगमः तस्मिन् वधूवरगमे शृङ्गारः अस्याः सञ्जातः इति शृङ्गारिता विभूषिता इव अभूत् वधूव अभवत् ॥ १०४ ॥

सरलार्थ :- अथ अत्युच्चतोरणा, चकासन्मञ्चा उच्छपताकिका नगरी तथा वधूवरगमे शृङ्गारिता इव अभवत् ॥ १०४ ॥

गुञ्जरी:- उंचा तोरणोवाणी, चञ्चन्तः आसन्तोवाणी, तथा अति उंचे इरुन्ती धूम्रशोवाणी ते नगरी (पुण) नवर्धयन्ति॥ अगमन् सभये वाणो शुंगार सञ्छन्ते तेथार ण्ठो छोध नदी॥ (तेभ द्रव्यावा वाणी) ॥ १०४ ॥

हिन्दी - उंचे तोरणोवाणी, चमकते आसन्तोवाणी, तथा उंचे लहराते हुए ध्वजावाणी वह नगरी (भी) वरवधू के आगमन का समय जानकर जैसे शृंगार कर के तैयार हो गई हो। वैसी दिखने लगी ॥ १०४ ॥

मराठी - उच उच तोरणानी सुशीभित, चमकत असलेल्या खुर्चांनी आणि उचावर फडकत असलेल्या ध्वजांनी ती नगरी जणू वरवधू याचे आगमन जाणून सज्जध्वज तैयार झाली आहे अशी दिसत होती ॥ १०४ ॥

English - The kingdom having known the arrival of the Nal and Damayanti seemed to have embellished itself with big festoons and pylons, arched gateways and high flying flags. It also seemed as though the kingdom had dressed and decked itself with ornaments for a great to be incident.

मराठी :-

English

(नवर) कोशला नवरीत्या जवळ आल्यावर नलराजाने दमयतीला म्हटले की, हे देवि। माझी ही बवरी जिंनमदिराणी
मुक्ताकळाच्या आभूषणांनी सुशीभित आहे ॥१०१॥
-Then as they came closer to the kingdom of Koshala, King Nal addressing her as a Goddess said to
her that just as a necklace of pearls seems attractive, in the same way his kingdom has all jain
temples all around the kingdom which looks attractive too

अन्वय :-

तच्चैत्यमालामालोक्य, पद्ममालामिवालिनी ॥
हर्षेण द्विगुणांजीव, दमयन्ती तदाभवत् ॥१०२॥
यथा पद्ममालाम् आलोक्य अलिनी हर्षेण द्विगुणांजी भवति तथैव दमयन्ती तदा तच्चैत्यमालाम् आलोक्य हर्षेण द्विगुणांजीव
अभवत् ॥१०२॥

विवरणम् :-

यथा पद्माना माला पद्ममाला तां पद्ममाला कमलमालाम् आलोक्य निरीक्ष्य अलिनी भ्रमरी हर्षेण आनन्देन द्विगुणम् अङ्ग
यस्याः सा द्विगुणांजी उत्फुल्लशरीरा इव भवति । तथैव दमयन्ती तदा तस्मिन् समये तस्या नगयाः चैत्यानि तच्चैत्यानि
तच्चैत्याना माला तच्चैत्यमाला ता तच्चैत्यमालाम् दृष्ट्वा तेषा जिंनमन्दिराणा माला विलोक्य हर्षेण द्विगुणांजीव अभवत्
तथा कमलमालां दृष्ट्वा भ्रमरी हर्षेण द्विगुणांजी इव भवति तथैव दमयन्ती तदा ता मदिरमाला विलोक्य हर्षेण आनन्देन
उत्फुल्लशरीरा इव अभवत् ॥१०२॥

सरलार्थ :-

गुणशती :-

हिन्दी :-

मराठी -

उभयानेनी श्रेणी जेथे भस्मर लेभ आनंद पाये, तेथ ते जिंनमंदिरांनी श्रेणी जेथे दमयन्ती ते सभये उर्ध्वरे आणे
भेषा शरीरवाणी धर्ध छोड नाही तेभ (आनंद पाभवा वाणी) ॥१०२॥
कमल की श्रेणिमाला को देखकर जैसे भवरे को आनंद होता है, वैसे जिंनमदिरों की श्रेणि को देखकर दमयन्ती हर्षोल्लासित
हुई (आनंदित हुई) ॥१०२॥
कमळाची श्रेणी पाहून ज्याप्रमाणे भुवनांना आनंद होतो त्याचप्रमाणे त्या जिंनमदिरांची श्रेणी पाहून दमयन्तीचे मन
हर्षोल्लासित झाले आनंदित झाली ॥१०२॥

हिन्दी - फिर दमयन्ती ने उठकर हाथ से (अपने) नलाटको साफ किया, कि तुरत ही अधिकार का नाश करनेवाला सूर्यसमान वह तिलक प्रकाशने लगा ॥९०॥

मराठी - नंतर दमयन्तीने उठून आरशासमान आपल्या हातांनी (रवत त्या) कपाळाला साफ केले, तेव्हा तत्काळ अधिकाराचा नाश करणारा सूर्यासमान तो टिका प्रकाशू लागला ॥९१॥

English - Then Damyanti wiped her forehead just as one wipes a mirror, when suddenly there was a bright and blazing light coming out from the emblem made on the forehead

निःप्रत्यूहं ततो गतु प्रवृत्तं निखिलं बलं ॥

तिलकार्कप्रतापेन, शोषिते ध्वान्तकर्म ॥१००॥

अन्वय :- तत तिलकार्कप्रतापेन ध्वान्तकर्म शोषिते निखिल बल निःप्रत्यूह गन्तु प्रवृत्तम् ॥१००॥

विवरणम् - ततः तदनन्तर तिलक. एव अर्क सूर्य. तिलकार्क । तिलकार्कस्य प्रतापः तिलकार्कप्रतापेन । ध्वान्तः अन्धकार एव कर्म. ध्वान्तकर्मः पङ्क तस्मिन् ध्वान्तकर्म शोषिते शुष्कतां नीते निखिल अखिल बलं सैन्य निष्प्रत्यूह निर्विघ्न गन्तु प्रवृत्तम् ॥१००॥

सरलार्थ - तदनन्तर तिलकार्कप्रतापेन अणकारपङ्के शोषिते अखिल सैन्य निर्विघ्न गन्तु प्रवृत्तम् ॥१००॥

गुणशती :- यही तेणीना ते तिलकूपी सूर्यना। प्रतापधी अंधकारुपी डाँट सूर्याई जवाधी ते सधणुं सैन्य ओई पण प्रसारना। बिन्ध बिना आणण यावया लाउणुं. ॥१००॥

हिन्दी - अधिकारने आखो को पकडकर स्वाधीन किया था इस से (सब) सैन्य मूर्छित सा चल रहा था, इसे देखकर नलराजाने दमयन्तीसे कहा कि, ॥९७॥

भारती - डोक्याणुटे अण्कार पसरलेला असल्यामुळे सर्व सैन्य चाचपडत चाचपडत, रत्नलनापावून पडत पडत जात आहे. असे पाहून नलराजा दमयन्तीस म्हणाला-॥९७॥

English - It seemed that the eyes are at the mercy of the darkness And it also seemed like a band of drunkard men walking along in darkness and falling or dashing against each other after every obstacle At this King Nal spoke to Damyanti

क्षणं जागर्यतां देवि, तमः सैन्यं विबाधते ॥

त्वद्भालतिलकेन.स्तु, रात्रावप्यरुणोदयः ॥९८॥

अन्वय :- देवि । क्षण जागर्यताम् । तमः सैन्य विबाधते । त्वद्भालतिलकेन रात्रौ अपि अरुणोदयः अस्तु ॥९८॥

विशरणम् :- हे देवि! क्षण किञ्चिद् समय जागर्यतां बुध्यताम् । तमः अन्धकारः सैन्य विशेषण बाधते विबाधते । तव भालः तलाटं त्वद्भालः, त्वद्भालस्य तिलकः त्वद्भालतिलकः तेन, त्वद्भालतिलकेन रात्रौ निशायाम् अपि अरुणस्य उदयः अरुणोदयः अस्तु भवतु ॥९८॥

सरलाय :- हे देवि। क्षण जागवताम् । अन्धकार सैन्यम् विबाधते । तव भालतिलकेन रात्रौ अपि अरुणोदयः भवतु ॥९८॥

शुभरात्री :- हे देवी । नभो क्षाण्वार ञ्जो ! उभे उभे अंधकार सैन्यने छेदान करे छे । तमाश ललाटभां रडेल। निवड वरे आ। गतिसभये भवे सूर्यनो उदय थाय। ॥९८॥

हिन्दी
अधकारने आखो को पकडकर स्वाधीन किया था इस से (सब) सैन्य मूर्छित सा चल रहा था, इसे देखकर नलराजाने दमयन्तीसे कहा कि, ॥९७॥

मराठी :-
डोळ्यापुढे अधकार पसरलेला असल्यामुळे सर्व सैन्य चाचपडत चाचपडत, रत्नलनापावून पडत पडत जात आहे असे पाहून नलराजा दमयन्तीस म्हणाला-॥९७॥

English :- It seemed that the eyes are at the mercy of the darkness. And it also seemed like a band of drunkard men walking along in darkness and falling or dashing against each other after every obstacle At this King Nal spoke to Damyanti

क्षणं जागर्यतां देवि, तमः सैन्यं विबाधते ॥
त्वद्भालतिलकेन स्तु, राजावप्यरुणोदयः ॥९८॥

अन्वय :- देवि । क्षण जागर्यताम् । तम सैन्य विबाधते । त्वद्भालतिलकेन राज्ञो अपि अरुणोदयः अस्तु ॥९८॥

विवरणम् :- हे देवि ! क्षणं किञ्चिद् समय जागर्यता बुध्यताम् । तमः अन्धकारः सैन्य विशेषण बाधते विबाधते । तव भालः तलाटं त्वद्भालः, त्वद्भालस्य तिलक. त्वद्भालतिलकेन तेन, त्वद्भालतिलकेन राज्ञो निशायाम् अपि अरुणस्य उदयः अरुणोदयः अस्तु भवतु ॥९८॥

संलार्थ :- हे देवि । क्षण जागर्यताम् । अन्धकार सैन्यम् विबाधते । तव भालतिलकेन राज्ञो अपि अरुणोदयः भवतु ॥९८॥

भुजराती :- हे देवी ! तमो क्षुण्णवार जगो ! उभे उ अंधकार सैन्यमे उशन इरे छे . तभास ललाटभां रडेल तिलक वरे आ गान्धिसभये भवे सूर्यनो उदय थाय ! ॥९८॥

शुद्धशाली :- ते वभने द्योडोना। यक्षुयो ध्यानमय होय तेवी रीते तेभने उभयभाभय रसताभ्यो भूषा स्पष्ट रीते हे भाता।
भंध धय। ॥८५॥

हिन्दी - उस समय लोगों के चक्षु ध्यानमय हो वैसे उन्हें उबड़-खाबड़ रास्तेभी ठीक ठीक दिखाई देने लगे । ॥९५॥

मराठी - त्यावेळी लोकांचे डोळे जणू काय ध्यानात लीन झाले आहेत अशा प्रकारे सरत्यात उच-सरल प्रदेश दिसेनासे
झाले ॥९५॥

English - At that time it seemed as if every one has gone into a deep meditation and has attained eyes to see what is ahead and also can see the voluminous and patulous high forms and low forms in front of them

प्राचिकीर्षत्तथाप्येष, नैषधिर्नोत्प्रयाणकं ॥

सद्यः स्वस्थानगमनो - तर्कठया कृष्यमाणवत् उत्प्रयाणकं न प्राचिकीर्षत् ॥९६॥

अन्वय :- तथापि एष नैषधिः सद्यः स्वस्थानगमनोत्कण्ठया कृष्यमाणवत् उत्प्रयाणकं न प्राचिकीर्षत् ॥

विवरणम् :- तथापि तर्हि अपि एष निषधस्य अपत्यं पुमान् नैषधिः सद्यः शीघ्रं स्वस्य स्थानं स्वस्थानम् । स्वस्थाने गमनं स्वस्थानगमनम् । स्वस्थानगमने उत्कण्ठा स्वस्थानगमनोत्कण्ठा तथा स्वस्थानगमनोत्कण्ठया कृष्यमाणः इव उत्प्रयाणकं कचिदपि अवस्थानं न प्राचिकीर्षत् कर्तुम् न ऐच्छत् ॥९६॥

सरलार्थ - तथापि एष नलनृप शीघ्रं स्वस्थानगमनोत्कण्ठया कृष्यमाण इव कचिद् अपि अवस्थानं कर्तुं न ऐच्छत् ॥९६॥

शुद्धशाली :- तेभ छतां भूषा नखराज्य पोताने स्थानेडे पडोंध्यानी उठंडाथी भेंध्यायो अबने तेजो अंधंय भूषा शुक्रांभ करवानी होअ।
करी नदी. ॥८६॥

गुञ्जरीती :- ते वभते छोडोना भक्षुओ ध्यानभय छोय तेवी रीते तेभने उभय भालय रस्तोओ पणु स्पष्ट रीते हे भाला
 भंभ यश. ॥८५॥

हिन्दी - उस समय लोगो के चक्षु ध्यानमय हो जैसे उन्हें उबड़-खाबड़ रास्तेभी ठीक ठीक दिखाई देने लगे ॥८५॥

मराठी - त्यावेळी लोकांचे डोळे जाणू काय ध्यानात लीन झाले आहेत अशा प्रकारे सरतात उच-सरतल प्रदेश दिसेनासे
 झाले ॥८५॥

English - At that time it seemed as if every one has gone into a deep meditation and has attained eyes to see
 what is ahead and also can see the voluminous and patulous high forms and low forms in front of
 them

प्राचिकीर्षत्तथाप्येष, नैषधिर्नोत्प्रयाणकं ॥

सद्यः स्वस्थानगमनो - त्कठया कृष्यमाणवत् ॥८६॥

अन्वय - तथापि एष नैषधि सद्यः स्वस्थानगमनोत्कठया कृष्यमाणवत् उत्प्रयाणक न प्राचिकीर्षत् ॥

विवरणम् :- तथापि तर्हि अपि एष निषधस्य अपत्य पुमान् नैषधिः सद्यः शीघ्र स्वस्य स्थान स्वस्थानम् । स्वस्थाने गमन
 स्वस्थानगमनम् । स्वस्थानगमने उत्कठया स्वस्थानगमनोत्कठया तथा स्वस्थानगमनोत्कठया कृष्यमाणः इव
 उत्प्रयाणक कचिदपि अवस्थान न प्राचिकीर्षत् कर्तुम् न ऐच्छत् ॥८६॥

सरलार्थ - तथापि एष नलनृप शीघ्र रवरथानगमनोच्छया कृष्यमाण इव कचिद् अपि अवस्थान कर्तुं न ऐच्छत् ॥८६॥

गुञ्जरीती :- तेभ छतां पणु नलरज्ज पोताते स्थाने छोडियानी उठंडाथी भेय्यो भने तेणु झांभ पाणु भुझाभ करयानी छेय्यो
 करी नली. ॥८६॥

समलार्ध - अथ लोकलोचनप्रकाशविनाशकाणि तमाप्ति राक्षसा इव अन्तरिक्षे पृथिव्या च आसमन्तात् प्राप्सन् ॥९३॥

गुणरानी :- भृष्टी जगन्ती आभ्योन्म तेजने दंष्ट्री देनाशे अंधकार राक्षसनी पंडे पृथ्वीतल पर तथा आकाशसिं सोमरहे इलाया
क्षीये. ॥८३॥

हिन्दी - फिर जगत की आँखों के तेज को ढक देनेवाला। अधकार राक्षस के समान पृथ्वी पर और आकाश में चारों ओर फैलने लगा ॥९३॥

मराठी - जतर जगाच्या होळ्याच्या देजाला दूर करणारा अंधकार राक्षसाप्रमाणे पृथ्वीतलावर आणि आकाशात चहूबाजूनी फैलू लागला ॥९३॥

English - The darkness seemed to cover up the eyes of the earth as the demons in all directions on land as well as in the sky

तदाभूवस्तमोभिश्च, दिशः कवलिता इव ॥

अदृश्याकरणो मन्त्र, इवास्मर्यत वस्तुभिः ॥९४॥

अन्वय :- तदा दिशः तमोभिः कवलिताः इव अभूवन् । वस्तुभिः अदृश्याकरण. मन्त्र. इव अस्मर्यत ॥९४॥

विवरणम् :- तदा तस्मिन् समये दिशः आशाः तमोभिः अन्धकारे कवलिता गस्ता इव अभूवन् अभवन् समजायन्त । वस्तुभिः ब्रह्मः पदार्थः अदृश्य क्रियते अनेन इति अदृश्याकरण मन्त्र. इव अस्मर्यत । वस्तुभिः अदृश्यता गतम् ॥९४॥

सरलार्ध - तरिमन् समये दिशः अन्धकारे. वारता इव समजायन्त । वस्तुभिः अदृश्यता गतम् ॥९४॥

सरत्तार्थ . - दमयन्तीम् इव सर्वराजलक्ष्मीं प्राप्य चतुरङ्गसेनासाहितरथं नलराजराय तरिमज्जं नगरे गच्छत सत तदा तरिमज्जं समये ॥९१॥

शुनरातीः - दमयन्ती भूते तेनी त्रेभ सर्व राज्ययो परना विजयधी लक्ष्मी प्राप्त क्रीते, भोतानी यदुरंगी सेना साथे नलराज्य भोतना नगरे जाते उत्तो न्नारे ॥९२॥

हिन्दी . - दमयन्ती ओर उसकी तरह सभी राजाओं के उपर के विजयरूपी लक्ष्मी को प्राप्त कर के, अपनी चतुरङ्गा सेना के साथ नलराजा अपनी नगरी की ओर जा रहा था तब ॥९३॥

मराठी :- दमयन्तीप्रमाणे सर्व राजावरच्या विजयरूपी लक्ष्मी प्राप्त करून चतुरांग सेनेसह नलराजा रवत त्या नगरात जायला विषाला तेव्हा ॥९१॥

English - Then Damyanti along with all the praises she had obtained and with the fourfold army and along with her husband Nal, was on her way to the kingdom of her in-laws

चलद्वलसमुद्धृत - धूलिधूसरवत्तदा ॥

छत्रांशुनिर्ययो सूर्यः, स्नानार्थीवापरांशुधौ ॥९२॥ युष्मं ॥

अन्वय :- चलद्वलसमुद्धृत - धूलिधूसरवत् छत्रांशुः सूर्यः स्नानार्थी इव अपराम्बुधौ निर्ययो ॥९२॥

विवरणम् :- चलत् च तद् बल च चलत्बलम् । चलत्बलेन समुद्धृता चलत्बलसमुद्धृता । चासौ धूलिश्च चलत्बलसमुद्धृतधूलिः धूल्या धूसरः मलिनः धूलिधूसरः तेन तुल्यं धूसरवत् सैन्येन समुद्धतरजसा धूसरः इव छत्रा. छादिताः अशवः यस्य सः छत्रांशुः सूर्यः दिवाकरः, स्नानम् अर्पयते असौ स्नानार्थी स्नानेच्छुः इव, अपरश्चासौ अपराम्बुधौ अपराम्बुधिः तस्मिन् अपराम्बुधौ पश्चिमसागरे निर्ययो निर्यमज्ज । अस्तंगतः इत्यर्थः ॥९२॥

हिन्दी - “बेटी। बेरो की निन्दा नहीं करना, विनयी बनकर रहना, हमेशा प्रिय वचन बोलना, और साकट में भी शरीर की परछाई की तरह रहकर पति का साथ नहीं छोड़ना” ॥८८॥

मराठी - “हे मुली। सासरी व इतराची विटा करू नकोस, जप्रावेने रहा बेहमी गोठ बोल आणि दु-वाच्या वेळी सुद्धा शरीराच्या सावलीप्रमाणे राहून पतीची सवात सोडू नकोस ” ॥८८॥

English - The mother addressing her as "O daughter tells her that never insult anyone, always be disciplined and always talk sweetly and lovingly and like a shadow never leave her husband during any untoward crisis

प्रासापि परमैश्वर्यं, गर्वं स्वप्नेऽपि मा कृथाः ॥

निःकलक निर्जं शीलं, प्राणत्यागेऽपि मा मुचः ॥८९॥

अन्वय - परमैश्वर्य प्राप्ता अपि स्वप्ने अपि गर्वं मा अकृथाः। प्राणत्यागे अपि निज निःकलङ्ग शील मा मुचः ॥८९॥

विवरणम् :- परम च तद् ऐश्वर्यं च परमैश्वर्यं प्राप्तापि स्वप्ने अपि परमैश्वर्यस्य गर्वं अहङ्कारम् अभिमान मा अकृथाः मा कुरुष्व । प्राणाना त्यागः प्राणत्यागः तस्मिन् प्राणत्यागे मरणप्राप्ते सति अपि निज स्व निर्गतः कलंकं यस्मात् तद् निष्कलङ्गं च तत् शीलं चारित्र्यं निष्कलङ्गचारित्र्यं मा मुचः । निष्कलङ्गचारित्र्यरक्षणे प्राणानपि मा गणय ॥८९॥

सरलाध - परमैश्वर्य प्राप्ता अपि रवकोऽपि अहङ्कार मा अकृथा प्राणत्यागेऽपि शील मा मुचः ॥८९॥

गुणशाली :- “अधिकांशेऽपि मा भवं पण स्वप्ने पण तेनो गर्वं इत्येती नडि. तथा मापुः जस ते पण पोताना निर्भय शीलते तु न्याय न इत्येती.” ॥८९॥

हिन्दी - “अधिक ऐश्वर्य प्राप्त होने पर भी स्वप्न में भी उभयका धमक मत करना और प्राण जाये तो भी अपना निर्मल शील का त्याग नहीं करना ।” ॥८९॥

मराठी - त्यात संपत्ति मिळाली तरी रवजात सुद्धा त्याचा गर्व करू नकोस, तसेच प्राण बोले तरी आपल्या निर्मल चारित्र्याचा त्याग करू नकोस ॥८९॥

तत्र स्थित्वा ।दनान काश्चि - च्छालतिस्म नलोऽपि च ॥

तिष्ठन्ति श्वसुरावासं, चिर नार्यो न पुरुषाः ॥८६॥

अन्वयः - तत्र नल अपि काश्चित् दिनान् स्थित्वा चलति स्म । नार्य श्वसुरावासं चिर तिष्ठन्ति पुरुषा न तिष्ठन्ति ॥८६॥

विवरणम् - तत्र तस्मिन् नगरे नलनृप अपि काश्चित् कतिचित् दिनान् विवसान् स्थित्वा उभित्वा चलति स्म - अचलत् । नार्य स्त्रियाः श्वसुरस्य आवासा श्वसुरावासः तस्मिन् श्वसुरावासे श्वसुरगृहे चिर चिरकाल तिष्ठन्ति वसन्ति । किन्तु पुरुषा न तिष्ठन्ति ॥८६॥

सरलार्थ - तस्मिन् जगरे जलनृप अपि काश्चित् दिवसान् स्थित्वा चलति स्म । आर्या श्वसुरगृहे चिरकाल तिष्ठन्ति पुरुषा न तिष्ठन्ति ॥८६॥

गुञ्जलीः - नलराज्यं त्वां धोऽऽऽऽ दिवसो रोऽऽर्धं ने पछी त्वांछी रवाना थयो इशरुं इ र्नीओ छेथेथां पोताने सासरे ७२ रडे छे, परंतु पुरुषो त्वां इथारेथ रडेता नथी अथवा पुरुषो पोताना सासरे इथारेथ साओ सभय रडेता नथी. ॥८६॥

हिन्दी - नलराजा कुछ दिन वहाँ रुककर चल पड़ा क्योंकि अपने ससुरालमें स्त्रिया ही लंबे समय तक रहती हैं, लेकिन पुरुष अपने ससुराल में ज्यादा दिन रहते नहीं हैं। ॥८६॥

मराठी - जलराजामुद्दा काही दिवस तिथे राहून आपल्या गावी जाण्यास निघाला, कारण स्त्रिया सासरी चिरकाल राहतात, परंतु पुरुष आपल्या सासरी जास्त दिवस राहता नाही ॥८६॥

English - Then King Nal stayed there for a few days then he left off for his kingdom because only woman come back to their parents house, but the husband cannot and is considered unauuspicious to stay for too long in his in-laws house

सत्कृत्यान्वद्वजत् किंचि-भदीमो जामातरं नलं ॥

दमयन्ती प्रयान्ती च, प्रेम्णा मातैवमन्वशात् ॥८७॥

अन्वयः - भीम-जामातर नल सत्कृत्य किञ्चिद् अन्वद्वजत् प्रयान्ती दमयन्ती माता प्रेम्णा एवम् अन्वशात् ॥८७॥

विवरणम् - भीमरथराज, जामातर नल सत्कृत्य सम्मान्य किञ्चिद् अन्वद्वजत् अन्वगच्छत् । प्रयान्ती प्रयाण कुर्वती दमयन्ती माता प्रेम्णा अन्वशात् उपादिशत् ॥८७॥

नल महर्षिवद् ज्ञात्वा, शापानुग्रहयोः क्षमं ॥
वैदर्भो निर्भरानन्दः, सुतोद्वहमचीकरत् ॥८४॥

अन्वय :- नल महर्षिवद् शापानुग्रहयोः क्षम ज्ञात्वा वैदर्भः निर्भरानन्दः सुतोद्वहम् अचीकरत् ॥८४॥

विवरणम् :- नल महर्षिवद् महान् चासौ ऋषिश्र महर्षिः, महर्षिणा तुल्य महर्षिवत् शापश्च अनुग्रहश्च शापानुग्रहौ तयोः शापानुग्रहयोः क्षम समर्थ ज्ञात्वा, यथा महर्षिः शाप दातुम् अनुग्रहच कर्तुं समर्थो भवति । तथा नलोऽपि शापानुग्रहयोः क्षमः वर्तते । इति ज्ञात्वा विदर्भाणां राजा वैदर्भः भीमरथः निर्भरः आनन्दः यस्य सः निर्भरानन्दः परिपूर्णानन्दः सन् सुतायाः कन्यायाः उद्वह परिणय सुतोद्वह कन्यापरिणयम् अचीकरत् अकारयत् ॥८४॥

सरलार्थ - नलनृप महर्षिणा तुल्य शाप दातुं कृपाकर्तुं समर्थ विज्ञाय वैदर्भ भीमरथराज परिपूर्णानन्द सन् कन्याया परिणय कारयामास ॥८४॥

गुजरशती :- त्यरे नलराजने भडान् ऋषिनी पेडे शाप आप्पावामां अने अनुग्रह करवाभां संभर्य जगुणीने विदल्य राज्यभंगीभारथ राज्ये अस्ति आनन्दपूर्वक पोतानी पुत्री दम्पतीने तेभनी साथे विवाह कर्यो. ॥८४॥

हिन्दी - तब नलराजा को महान ऋषि के समान शाप देने में और अनुग्रह करने में समर्थ जानकर विदर्भ राज्य के भीमरथ राजाने अत्यंत हर्षपूर्वक अपनी पुत्री दम्पती का ब्याह उनके साथ किया । ॥८४॥

मराठी - तेव्हा नलराजा महर्षीप्रमाणे शाप देण्यास व अनुग्रह करण्यास समर्थ आहे असे जाणून हर्षभरित झालेल्या विदर्भ देशाच्या भीमरथ राजाचे मुलीचा (दम्पतीचा) विवाह करविला ॥८४॥

English - Then taking Nal as a great ascetic who when he is angry, has the power to curse anyone but at the same time when he can forgive the person after understanding the situation, King Bhimarath of Vidarbha married off his daughter Danyanti with great pomp and happiness

मसठी - तेव्हा अलौकिक महिमा असणारे दमवन्तीचे चरित्र पाहून ते राजे विचार करू लागले, की, या स्वयंवर मठपातही माणसाचे रूप धारण केलेली कोणी तरी देवीच आहे कि काय ॥८१॥

English - When the king seen this uncommon miracle of the spotless character of Damyanti, he thought that this must be a Goddess present here in this swayamwar in the form of a human

निस्तेजितस्ततः कृष्ण - राजोऽप्येवमचिंतयत् ॥
दमयन्ती न सामान्या, न सामान्यो नलोऽप्यसौ ॥८२॥

अन्वय :- ततः निस्तेजित-कृष्णराज अपि एवम् अचिन्तयत्-दमयन्ती सामान्या न । असौ नलः अपि सामान्यः न ॥८२॥

विवरणम् - ततः तदनन्तर निर्गत तेज यस्मात् सः निस्तेजः। निस्तेजः कृत. निस्तेजित. तेजोहीनः कृतः कृष्णश्चासौ राजा च कृष्णराजः अपि एवम् अचिन्तयत्-व्यचारयत् - दमयन्ती सामान्या स्त्री न किन्तु विशेषा । असौ नलः नृप. अपि सामान्यः न दृश्यते ॥८२॥

सरलाध - तत तेजोहीन कृष्णराज अपि एव व्यवहारयत् दमवन्ती सामान्या नारित । असौ नल. अपि सामान्य न वर्तते ॥८२॥

शुद्धशक्ती अर्थ :- पृथ्वी जंभवाग्नौ पुरुषो दृग्गुणराजः पृथु विशारदः साधु ३, दधयन्ती साधन्य स्त्री नृधी, तेभ्य आ नलराजः पृथु साधन्य राजा नृधी. ॥८२॥

हिन्दी - तब निस्तेज सा कृष्णराज भी सोचने लगा कि यह दमयन्ती कोई मामुली स्त्री नहीं है और न ही यह नल भी कोई सामान्य राजा है । ॥८२॥

मसठी - तेव्हा तेजोहीन झालेला कृष्णराजाही विचार करू लागला की, ही दमवन्ती कोणी सामान्य स्त्री नाही व नलराजाही कोणी सामान्य पुरुष नाही ॥८२॥

સ્પુષ્ટસ્તેનામ્ભસા સોઽમ્-દિધ્યવજ્ઞારસોદરઃ ॥
કરાગ્રાન્મખ્ણલાગ્રેણાપેતે દ્રોઃ પક્ષપત્રવત્ ॥૮૦॥

અન્યથા :- તેન અમ્ભસા સ્પુષ્ટઃ સઃ વિધ્યવજ્ઞારસોદર અમૂત । દ્રોઃ પાત્રપત્રવત્ કરાગ્રાન્મખ્ણલાગ્રેન આપેતે ॥

વિવરણમ્ :- તેન અમ્ભસા જલેન સ્પુષ્ટઃ સઃ કૃષ્ણરાજઃ વિધ્યન્ શામ્યન્ ચાસૌ અજ્ઞાસ્થ વિધ્યવજ્ઞારઃ વિધ્યવજ્ઞારસ્ય સોદરઃ વિધ્યવજ્ઞારસોદરઃ અમૂત અમવત્ । યથા વિધ્યાપિતઃ અજ્ઞારઃ નિસ્તેજાઃ ભવતિ । તથા જલેન સ્પુષ્ટઃ કૃષ્ણરાજઃ નિસ્તેજાઃ અમૂત । દ્રોઃ વૃક્ષાત્ પક્ષ ચ તત્ પત્ર ચ પક્ષપત્રમ્ । પક્ષપત્રેણ તુલ્ય પક્ષપત્રવત્ । કરસ્ય અગ્રઃ કરાગ્રઃ તસ્માત્ કરાગ્રાત્ મખ્ણલાગ્રેણ ચ્ચઙ્ગેન તલવારિણા આપેતે । અધઃપેતે નિપેતે । યથા વૃક્ષાત્ પક્ષ પત્ર વાયુના અધઃ પતતિ તથા તસ્ય ચ્ચઙ્ગ કરાગ્રાત્ અધઃ પપાત ॥૮૦॥

સરતાર્ધ :- તેજ જાતેજ રપુષ્ટઃ સઃ કૃષ્ણરાજઃ શામ્યવજ્ઞારસોદર અમૂત । વૃક્ષાત્ પક્ષપત્રેણ તુલ્ય તરય કરાવાત્ સ્વહવીજ અધઃ નિપેતે ॥૮૦॥

ધુજરાતી :- જેવી રીતે જલ-છંદકાવધી અશિ શાંત થઈ જાય છે તેમ દમયન્તી દ્વારા થયેલા જલ-છંદકાવધી ધુજરાત જોડકદમ ઠંડી પડી ગયો અને જેમ વૃક્ષો પર્શ્વનાં પાંડી ગયેલા પાંદડાઓ ખરી પડે છે તેમ તેના હાથપાંખી તેની તલવાર પડી સરી પડી. ॥૮૦॥

હિન્દી :- જિસ તરહ પાની છિડકને સે અગ્નિ કા શમન હોતા હૈ उसी तरह दमयन्ती द्वारा जल छिडकने से कृष्णराज भी एकदम ठंडा हो गया और जिस तरह पेड़ पर से सुखे पत्ते गिर जाते हैं उसी तरह कृष्णराज के हाथ से उसकी तलवार भी गिर गई ॥ ८० ॥
જશા પ્રકારે પાળી ઓતલ્લાસ આવા શાત પડતે તશાવ પ્રકારે દમયતી દ્વારા પાળયાવે શિપકે મારત્યાવર કૃષ્ણરાજ ધૂઠ પહલા વ વૃક્ષાવસ્ત્રજ જસે પિકલેતે પાન વાઙ્ગુજ પઠતે તશાવ પ્રકારે કૃષ્ણરાજત્યા હાતાવૂજ ત્યાવી તલવાર પઠતી. ॥૮૦॥

अस्मि । मम निमित्त मन्निमित्तं कथं कस्मात् अयं जीवानां संहारः जीवसंहारः प्राणिवधः उपस्थितः ॥७७॥

सरलार्थ - तव दमवन्ती व्यवहारवत् अरे। अहं मन्दभावया अस्मि । मन्निमित्त कथं अद्य प्राणिवधः उपस्थितः ॥७७॥

गुञ्जाली :- ल्यारे दमयन्ती विचारवा लागी કે અરેરે! હું અત્યંત નિર્ભયી છું, ખારા ધડી જ આ જીવોનો સંહાર ઉપસ્થિત થયો છે. ॥७७॥

हिन्दी - तब दमयती विचार करने लगी "अरेरे । मैं अत्यंत अपमानिनी हू, मेरी वजह से ही यह प्राणीवध उपस्थित हुआ है ।" ॥७७॥
मराठी - तेव्हा दमवती विचार करू लागली "अरेरे! मी अत्यंत अपांगी आहे, माझ्यामुळेच या जीवांचा संहार उपस्थित झाला आहे" ॥७७॥

English - Then Dampyanti thought to herself as to how unfortunate she was, and from where this war to kill lives for her sake has suddenly erupted

विद्यते यदि मे भक्तिः, स्वामिन्यहंति निश्चला ॥
जयतात् तन्मम प्रेया - नरातिस्तूपशाम्यतु ॥७८॥

अन्वय - यदि मे अहंति स्वामिनि निश्चला भक्तिः विद्यते । तन्मम प्रेयान् जयतात् । अराति तु उपशाम्यतु ॥७८॥

विवरणम् :- यदि मे मम अहंति जिनेश्वरे स्वामिनि निश्चला स्थिरा भक्तिः विद्यते । तत् तर्हि मम प्रेयान् अतिशयेन प्रियः प्रेयान् पतिः नलः जयतात् जयतु । अरातिः शत्रुः कुण्ठराजः तु उपशाम्यतु ॥७८॥

सरलार्थ - यदि मम जिनेश्वरे स्थिरा भक्तिः स्यात् तन्मम प्रियकर नल जयतु, शत्रु उपशाम्यतु ॥७८॥

गुञ्जाली :- શ્રી અરિહંતપ્રભુ પ્રત્યે જો મારી ભક્તિ નિશ્ચલ હોય તો, મારા સ્વામી નલરાજ જય પામશે અને શત્રુઓ શાંત થાશે. ॥७८॥

हिन्दी - श्री अरिहतप्रभु के प्रति यदि मेरी भक्ति निश्चल हो, तो मेरे स्वामी नलराजा की विजय हो और यह शत्रु शांत हो. ॥७८॥

विवरणम् . - तत् तेन कारणेन मे मया त्व शिशितु योग्य. शिष्यणीयः असि । इति एव करे हस्ते असि खड्ग कमपयन् धूनयन् कोप. एव अनल-कोपानलः । कोपः अनलः इव वा कोपानलः । ज्वलन् कोपानलः यस्य सः ज्वलत्कोपानलः जाज्वल्यमानक्रोधाग्निः नलः नृपः भूमि आहत्य उदस्थात् आसनाद् उदतिष्ठत् ॥७५॥

सरलार्थ . - तत् मया त्व शिशितु द्योतय असि । इति करे असि धूनयन् उबलत् कोपानलः जलज्पः भूमि आहत्य उदधत् ॥७५॥

गुञ्जराती :- भटे भटे तेने शिक्षा आपदी जेठये, जेभ उली छायभां नलवारने इंभावली, जणवत्समान क्रोधुपुपी अग्निवाणे नलशब्द पुज्वी पर (पञ्च) पछाडीने जिलो थयो. ॥७५॥

हिन्दी - इसलिय मुझे तुम्हें शिक्षा देनी चाहिए, ऐसा कहकर हाथ में तलवार धूमाते हुए जाज्वल्यमान क्रोधरुपी अग्निवाला नलराजा पृथ्वी पर (पैर) पछाडकर खड़ा हुआ ॥७५॥

मराठी - दासाठी भा तुला शिक्षा द्यायला पाहिजे, असे म्हणून हातात तलवार कापवीत आणि जाज्वल्यमान क्रोधरुपी अग्निप्रमाणे झालेला नलराजा पृथ्वीवर (पाद) आपटून उभा राहिला ॥७५॥

English - So king Nal says that he has to punish king Krishnaray So saying and oscillating his sword in his hand and blazing with anger and beating his feet in anger on the ground, king Nal stood up

વિવરણમ્ :- યદ્ દુષ્ટ ભગઃ યસ્ય સઃ દુર્ભગઃ । દુર્ભગસ્ય ભાવઃ દૌર્ભાગ્ય તસ્માત્ દૌર્ભાગ્યાત્ વૃદ્ધૈવવશાત્ ન વિઘટે ભાગ્ય યસ્ય સઃ અભાગ્યઃ
ભાગ્યહીન ત્વ દમયન્ત્યા ન વૃત્ત અસિ । હન્તા । સ્વદે તત્ કિ સન્તપ્યસે ? પુનઃ । ણ કિ ન તપ્યસે ? દમયન્તી લબ્યુ
પુનસ્તપસ્તપ્ત્યા ભાગ્યવાન્ ભવ ॥૭૩॥

સરતાર્થ - યદ્ દૌર્ભાગ્યાત્ અભાવ ત્વ દમયન્ત્યા ન વૃત્ત અસિ । હન્તા । તત્ કિ સન્તપ્યસે ? પુનઃ તપ ન તપ્યસે ? ॥૭૩॥

ગુજરાતી :- તુ નિર્ભાગી છો અને તારા દુર્ભાગ્યથી દમયન્તી તને ન વરી, તેથી તુ શા માટે બળી મરે છે ? ફરીને તપ શા માટે કરતો
નથી ? ॥૭૩॥

હિન્દી - યહ તેરા તુર્ભાગ્ય હૈ જો દમયતીને તુझे નહીં ચુના, इसलिय तु क्यो जलकर मरना चाहता है ? फिरसे तप क्यो नही
करता ? ॥૭૩॥

મરાઠી - અરે ! ત્ ભાવયહીન આહેસ તુઝ્યા દુર્ભાવયામુઠેવ દમયન્તીને તુલા પસત કેલે નાહી ત્વાસાઠી અરે ! ત્ કા બર હેવા કરીત
આહે ? પુજ્ઞા તપ કા કરીત નાહી ? ॥૭૩॥

English - Nal adds that unfortunately as Damyanti, hasn't chosen him, he feels jealous and envies him, so he
is outrageous He asks him to therefore to go and do some dire penances or religious austerities

સંપ્રત્યર્થયમાનસ્તુ, પાપિત્રેતા પરસ્ત્રિયમ્ ॥

ધર્મ નાજીગણઃ કિ ત્વં, ન કુલં વાપ્યજીગણઃ ॥૭૪॥

અન્વય :- પાપિન્ ! સમ્પ્રતિ છતા પરસ્ત્રિય અર્થયમાનઃ યાત્તમાન ત્વ કિ ધર્મ નાજીગણ કુલ અપિ ન અર્જાગણ ॥૭૪॥

गोत्रापत्यं पुमान् राघवः रामः यथा सीतायाः योज्यः पतिः आसीत् । तथाऽहमेव अस्या दमयन्त्याः योज्यः पतिः
अस्मि । तस्मात् त्वमिमा योदु न शक्तोषि ॥७१॥

सरलार्थ :- भी भी नल । इव दमयन्ती त्वया परिणेतुं न लभ्यते । यत सीतायाः रामः इव अस्या. दमयन्त्या अहमेव योवय. पतिः अस्मि
॥७१॥

गुणवती :- अरे नलराज ! तुं था। एभयंतीने परणवा पासीष्ट नहीं, देभ दे सीताना लेभ राधचंद्र, तेभ हुं न था। एभयंतीने
स्वामी धवाने दोष छुं. ॥७१॥

हिन्दी :- अरे नलराजा । तू इस दमयंती से विवाह नहीं कर सकता, क्योंकि सीता के जैसे रामचंद्र, वैसे ही मैं इस दमयंती का स्वामी
होने लायक हूँ ॥७१॥

मराठी :- अरे नलराजा । तू या दमयंतीशी लग्न करू शकत नाही, कारणकी सीतेचा जसा रामचंद्र, तसेच मी या दमयंतीचा स्वामी
होण्यास योग्य आहे. ॥७१॥

English - Calling out to king Nal, he said to him that he cannot marry Damyanti, because, just as Sita and
Ramchandra, he is also fit to be a husband to Damyanti.

नलोऽप्युचै तमाक्षिप्य, किमरे कुलपांशन ॥
पिशाचकी दातकी वा, मूढस्त्वं यद्विकल्पसे ॥७२॥

अन्वय :- नलः अपि त कृष्णराज आक्षिप्य ऊचै कि अरे कुलपाशन । पिशाचकी दातकी वा । यत् त्व मूढः इव विकल्पसे
॥७२॥

विवरणम् :- तदा तस्मिन्समये आहो ! सुष्ठु धृत सुधृतम् इति शोभनो वरो धृतः । इति उच्चैः स्वरैः वीप्सया झिलक्तया पुनः पुनः यवता कथयता जनानां ककुभः आशाः प्रतिशब्दयन् निनादयन् कः अपि अनिर्वचनीयः कोलाहलः अभूत् नभूय अभवत् ॥६९॥

सरतार्थ :- तस्मिन् समये आहो ! सुधृतम् इति उच्चैः स्वरैः द्विक्रिया वदता जनानां ककुभः प्रतिशब्दयन् कः अपि अपूर्वः कोलाहलः अभवत् ॥६९॥

श्रुश्रुती :- अडो ! आ इभयंती पोतानी धञ्छाधी योभ वरने वरी छे, ओभ ते वभ्ते भेटेधी भोवता छोडोनो, दिसाओने गेश्वने (आश्चर्यकारक) कोलाहल होने लगा ॥६९॥

हिन्दी अर्थ - आहा ! दमयतीने स्वेच्छानुसार योभ्य वर चुना है, ऐसे उच्च स्वर में कहते हुए लोगों का, चारों दिशाओं में गुञ्जता हुआ कोई (आश्चर्यकारक) कोलाहल होने लगा ॥६९॥

मराठी :- अहाहा ! दमयंतीने रवडरठेनुसार योवय नवरा निवडला आहे असा उच्च स्वरात पुन्हा कोलाहल करणाऱ्या लोकांनी आपल्या कोलाहलाचे दहाही दिशा दुमदुमून टाकल्या ॥६९॥

English - There was a big din and an uproar in all directions when Damyanti chose her proper suitor as per her choice

अत्रान्तरे विकोशासिः, कृष्णराजो नलं प्रति ॥
जगाद सुभगम्मन्यः, शूरम्मन्यश्च मानयुक् ॥७०॥

अन्वय :- अत्रान्तरे सुभगम्मन्यः शूरम्मन्यश्च मानयुक् विकोशासिः कृष्णराजः नल प्रति जगाद ॥७०॥

विवरणम् :- अत्रान्तरे अस्मिन् एव समये आत्मान सुभग मन्यते उसौ सुभङ्गमन्यः सुन्दरम्मन्यः आत्मान शूर मन्यते उसौ शूरम्मन्यः

दमयन्त्यपि तं दृष्ट्वा, दृष्ट्यौ विस्मितमानसा ॥

अहो लावण्यसौभाग्य - विलासानां निधिरयम् ॥६७॥

अन्वय :- विस्मितमानसा दमयन्ती अपि त दृष्ट्वा दृष्ट्यौ । अहो । अय लावण्यसौभाग्यविलासाना निधिः अस्ति ॥६७॥

विवरणम् :- विस्मितम् आश्चर्यचकितं मानसं मनः यस्याः सा विस्मितमानसा आश्चर्यचकितमनाः दमयन्ती अपि त नलं दृष्ट्वा निरीक्ष्य दृष्ट्यौ व्यचिन्तयत् अभ्यासीत् । अहो । अय लावण्य च सौभाग्यं च विलासाश्च इति लावण्यसौभाग्यविलासाः तेषां लावण्यसौभाग्यविलासानां निधिः निधानं अस्ति ॥६७॥

सरलाङ्ग :- विस्मिताक्षिता दमयन्ती अपि त निषण्णपिं नल दृष्ट्वा व्यवहारयत् अयं लावण्यसौभाग्यविलासाना निधि अस्ति ॥६७॥

शुश्रूषाती :- ते नक्षराब्जने ज्येष्ठने दम्भंती पण भनभां आश्चर्यं पाप्मीने विचारयत् लागी डे, अहो । आ नक्षराब्ज नो लावण्यं, सौभाग्यं तथा विलासनां लंकार सरभो छे. ॥६७॥

हिन्दी :- उस नलराजा को देखकर दमयन्ती भी आश्चर्यचकित होकर मन में विचार करने लगी कि, अहो । यह नलराजा तो लावण्य, सौभाग्य और विलासों का भंडार है ॥६७॥

मराठी :- त्या नलराजाला पाहून दमयन्ती पण मनात आश्चर्यचकित होऊन विचार करू लागली की, अहो । हा नलराजा तर लावण्य, सौभाग्य आणि विलासाचे भांडारच आहे. ॥६७॥

English :- Seeing the king, even Damyanti was suprased and thought to herself that, this king Nal is a granhary of being charming, fortunate and merry

नलस्यैवं गुणग्रामं, विमृशन्ती वशङ्कता ॥

कण्ठपीठे न्यधात्तस्य, बालिका वरमालिकाम् ॥६८॥

येष्वृचे पादचारेण, खिन्ना वक्तुं न हि क्षमा ॥

ततस्तमव्यतिक्रम्य, भद्रोचे देवि दृश्यताम् ॥६५॥

अन्वा :- देवी - ऊर्ध्वे पादचारेण खिन्ना वक्तुं न क्षमा । ततः त अपि अतिक्रम्य भद्रा ऊर्ध्वे देवि । दृश्यताम् ॥६५॥

विवाणम् :- देवी परमन्तर्हि ऊर्ध्वे अवयत् - पादाभ्यां चारः चालन पादचारः तेन पादचारेण खिन्ना अह वक्तुं कथयितुं न क्षमा समर्था, इति । ततः तस्मिन्तर तमपि अतिक्रम्य उल्लङ्घ्य भद्रा ऊर्ध्वे अकथयत् हे देवि । दृश्यतां ॥६५॥

सरलाय :- देवी दम्पवन्तौ अवयत्-अह पादचारेण विवन्नास्मि । अतः वक्तुं न समर्थास्मि । ततः त अपि अतिक्रम्य भद्रा अकथयत् हे देवि । दृश्यतां ॥६५॥

शुन्वाती :- त्वरे अभन्ती भोवीडे, तुं नो यणे यावीने धाडी अर्धं छुं, भाटे प्यरे प्यर भाशभां भोवपानी शक्ति नथी. पछी ते शम्भने पण छोडीने (आभण यावी) भद्राये डहुंडे, हे देवी । गुण्यो ॥६५॥

हिन्दी :- तब दम्पती बोलती कि, मैं तो पैदल चलते चलते थक गई हूँ, इसलिए वास्तव में मुझ में बोलने की शक्ति नहीं रही, फिर उस राजा को भी उड़कर (आगे चलकर) भद्राने कहा कि, हे देवि । देखो ॥६५॥

मराठी :- तेव्हा दम्पती म्हणाली की, मी तर पायी चालत दम्बल होती आहे, स्वरोवर माझ्यात बोलण्याची शक्ति नाही, मग त्या राजाला पण सोदून (पुढे जाऊन) भद्रा म्हणाली-हे देवि । पाहो ॥६५॥

English :- Then Damyanti said that she was tired of walking, so she had no strength to talk. Then they left that king and went ahead

ईदृक्कालकरालः किं, स्यान्मनुष्योऽपि सावदत् ॥
ततोऽतिक्रम्य तं भद्रा, कलिञ्जेशमदर्शयत् ॥६३॥

अन्वय :- सा अवदत् सः मनुष्यः अपि ईदृक्कालकरालः किं स्यात् । ततः भद्रा तम् अतिक्रम्य कलिञ्जेशम् अदर्शयत् ॥६३॥

विवरणम् :- सा दमयन्ती अवादीत् - अवदत् - सः मनुष्यः मानवः सन् अपि ईदृक् कालः यमः इव करालः भयङ्करः कालकरालः यमराजवत् भीषणः किं स्यात् ? इति दमयन्त्या वचनं भुत्वाऽयमस्यै न रोचते इति मत्वा ततः तवनन्तर भद्रा तं योऽेशम्

अतिक्रम्य उल्लङ्घ्य कलिञ्जेश तस्मै दमयन्त्यै अदर्शयत् ॥६३॥

सरलार्थ :- सा दमयन्ती अकथयत् मानवः सन् अपि ईदृक् यमः इव भयङ्करः कथं दृश्यते । इति भेमीवचनं श्रुत्वा तन्मनोवात ज्ञात्वा त

गुञ्जरी :- भयुष्य ङोवा एतां गुण भावो यमसंभो भवं इह ? ओम् एभयंती ओली, त्थिरे तेने ङोलीने भद्राभो तेने इडिंउदेथनी राजा हे भ्राज्यो. ॥६३॥

हिन्दी :- मनुष्य होते हुए भी यह यम के समान भयंकर क्यों है ? ऐसा दमयन्ती के बोलने पर भद्राने उसे कलिगदेश का राजा दिखाया ॥६३॥

मराठी :- माणूस असून सुद्धा दमासारखा भयकर का आहे ? अशी ती दमयन्ती म्हणाली, तेव्हा त्याला सोहून भद्राने तिला कलिगदेशचा राजा दाखविला ॥६३॥

English - Darnyanti asks that even after being a man, how does he look so deadly, like the God of death (Yama)? Then Bhadrta, leaving him, introduced her to a king from Kaling.

अन्वय :- भैमी । ऊचे सखि । तातसमानवयसे अस्मै नमः । ततः भद्रा त उल्लङ्घ्य नृपान्तरम् अकीर्तयत् ॥६१॥

विवरणम् :- भीमस्य अपत्यं तनया भैमी ऊचे अकथयत् सखि भद्रे । तातस्य जनकस्य समानं वयः यस्य सः तातसमानवयाः तस्मै तातसमानवयसे अस्मै अवन्तीशाय नमः अस्तु । ततः तत्पश्चात् भद्रा तम् अवन्तीशम् उल्लङ्घ्य आतिक्रम्य अन्य नृप नृपान्तरम् अकीर्तयत् अवर्णयत् ॥६१॥

सरतार्थ - भैमी अकथयत् - हे सखि । जनकस्य समानवयसे अस्मै अवन्तीशाय नमः । तदन्वतर भद्रा तम् आतिक्रम्य अन्वत् नृपम् अवर्णयत् ॥६१॥

गुञ्जली :- (नरि) दमयन्ती भोली रे, हे सखी । भद्रा पितृलज्जया विभ्रवाणा भवेत् । राखने नभस्कार थायो. यही भद्रा प्रतिहारी तेने लज्जेने भीष्म राजानुं वार्णन करवा लायी. ॥६१॥

हिन्दी - (नव) दमयन्ती बोली कि, हे सखी । मेरे पिताजी जितनी उमरवाले इस राजा को मेरा नमस्कार हो । फिर भद्रा प्रतिहारी (दासी) उन्हें छोड़कर दूसरे राजा का वर्णन करने लगी ॥६१॥

मराठी - (तेव्हा) दमयन्ती म्हणाली की, हे सखि । माझ्या पिताच्या वयाइतके वय असलेल्या या राजाला माझा प्रणाम असो मग ती भद्रा प्रतिहारी (दासी) त्यांना सोडून दुसऱ्या राजाचे वर्णन करू लागली. ॥६१॥

English - Then Damyanti greetung her as a friend told her that, she bows down to the king, who is as old as her father Then they walked ahead and the chambermaid Bhadra started describing the next king

नौडश्रूडामणिर्जणां, स्त्रीणां चिन्तामणिः पुनः ॥

वृत्तासुं देवि देवीव, चिन्तितायासिभान् भव ॥६२॥

अन्वय :- देवि । नौड, त्रणा चूडामणिः । पुनः स्त्रीणां चिन्तामणि अस्ति । अमु वृत्ता देवी इव चिन्तितायासिभान् भव ॥६२॥

लान्धः - भैमी उवाच भद्रे । असौ वरमाला हुता अभवत् - तत् श्रुत्वा भद्रा अस्य अन्योक्तिः एव निरासः इति अबोधि ॥५९॥

विवरणम् :- भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती उवाच अबोधत् - हे भद्रे । असौ वरराय माता वरमाला हुता शीघ्रम् उत्सुका उक्ता अभवत् । बभूव । अभूत् । तत् श्रुत्वा तदाकर्ण्य निशम्य भद्रा अचिन्तयत् - अस्य अन्यम् उद्दिश्य उक्तिः अन्योक्तिः । अन्या दासो उक्तिश्च अन्योक्तिः । एव निरासः निरसत तिरस्कारः इति एवम् अबोधि अबोधत् बुबोध ।

सरलाय :- भैमी दमयन्ती अकथयत् हे भद्रे । असौ वरमाला हुता अभवत् - तदाकर्ण्य भद्रा व्यवहारयत् अरय अव्योक्ति. एव निरास इति अबोधि ॥५९॥

शुक्लशाली :- (नारि) दभयंती बोलीउ, हे भद्रे । आ वरभावा। उतावणी याधु, ते सांलणीने प्रतिछाशीये विच्य।पुउ, दभयंतीनी आ अन्योक्तिअ भरेभर शलनां निरस्कारुधु ए. ॥५८॥

हिन्दी :- (तब) दमयन्ती बोली कि, हे भद्रे । यह वरमाला उतावली हो रही है, यह सुनकर प्रतिहारीने (दासीने) विचार किया कि, दमयन्ती की यह अन्योक्ति ही वास्तव में राजा के लिए तिरस्कार युक्त है ॥५९॥

मराठी :- (तेव्हा) दमयन्ती म्हणाली की, हे भद्रे । ही वरमाळा पाई करीत आहे, हे ऐकून प्रतिहारीने (दासीने) विचार केला की, दमयन्तीची ही अव्योक्तिच खरोखर राजाचा तिरस्कार करीत आहे ॥५९॥

English :- At this Damyanti said that, the garland is tenacious and restless to go ahead. At this reply, the chambermaid understood that, Damyanti has rejected the king and wishes to walk ahead, by her stern words of rejection

ततो भूयः पुरोभूय, साध्वधाद्वृणराणिणि ॥

दानधर्मसमिद्धीरो - उवन्तीशः कि न रोचते ॥६०॥

राजाङ्गजा जगदैवं, भद्रे जानासि किं न मे ॥

वपुस्तुषारसम्भार - भीरुकं तत् ब्रजाग्रतः ॥५७॥

अन्वय :- राजाङ्गजा एवं जगाद-भद्रे । मे वपुस्तुषारसम्भारभीरुकं न जानासि किं तत् अग्रतः ब्रज ॥५७॥

विवरणम् :- अज्ञात् जायते इति अङ्गजा । रासः अङ्गजा राजाङ्गजा राजपुत्री दमयन्ती एवं जगाद अयादीत् अवदत्-भद्रे । मे मम वपुः शरीरं तुषारराणां सम्भारः तुषारसम्भारः । तुषारसम्भारात् भीरुकं कातर बिभ्यत् तुषारसम्भारभीरुकं जलबिन्दुसमूहकातर न जानासि किं ? न बोधसि किं ? तद् तेन कारणेन अग्रतः ब्रज गच्छ ॥५७॥

सरलाय :- राजपुत्री दमयन्ती एवं अवदत्-हे भद्रे । मम शरीर जलबिन्दुसमूहात् भयशील अस्ति तद् त्वं न जानामि किं ? तेन कारणेन अग्रतः गच्छ ॥५७॥

युष्मदी :- (स्मरे) ते राजपुत्राभीरुदमयन्ती येभ्यो बोली दे, हे भद्रे । तुं शुं नयी ज्ञायादी ? दे भाहुं आ शरीर भरकना समूहकी उरनाहुं छे, भद्रे तुं व्याजण याव ॥५७॥

हिन्दी :- (तब) राजकुमारी दमयन्ती बोली कि, हे भद्रे । तू क्या नहीं जानती कि मेरा यह शरीर बर्फ के समूह से डरनेवाला है, इसलिए तू आगे चल ॥५७॥

प्रवाची :- (तेका) ती राजकुमारी दमयन्ती म्हणाली की, हे भद्रे । तू जाणत नाही काय ? की माझी हे शरीर बर्फाला घाबरणारे आहे, म्हणून तू पुढे हो ॥५७॥

English :- At this, Princess Damyanti said to the chambermaid, that she does'nt know that, her body will get frightened of an assemblage of ice, so she tells her to walk ahead

भैम्यूचे कौङ्कणाः प्रायः, स्युर्निःकारणरोषणाः ॥
अनुकूलयितुं शक्ता, तदेनं न पदे पदे ॥५५॥

अन्वय :- भैमी ऊचे - कौङ्कणाः प्रायः निःकारणरोषणाः स्युः । तत् एन पदे पदे अनुकूलयितुं न शक्ता ॥५५॥

विवरणम् :- भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती ऊचे - अयोचत् - कौङ्कणाः कौङ्कणे भवाः कौङ्कणाः प्रायः निर्गतं कारणं यस्मात् यथा स्यात् तथा निःकारण कारणं विनैव रोषणाः क्रोधनाः निष्कारणरोषणाः स्युः । तद् तेन कारणेन एनं पदे पदे अनुकूलयितुं सान्त्वयितुं अहं न शक्ता ॥५५॥

सरलार्थ :- भैमी अयोचत् - कौङ्कणाः कौङ्कणवासिजो जना प्राय विष्कारणक्रोधना स्युः । कारणेन विनैव पदे पदे ह्रुद्यन्ति । तद् एनं पदे पदे अनुकूलयितुं न शक्ता ॥५५॥

शुद्धशली :- (त्यारे) दमयन्ती भोली डे, डोड्डोड्डेशन्ता लोडो प्रायः इतीने इरण्विन्ता पण्डो डोड्ड इरन्तारा लोड्ड छे, भाटे उणले ने पणले तेने सभञ्जवीने शान्त इरवाने तुं सभर्ष नथी. ॥५५॥

हिन्दी :- (तब) दमयन्ती बोली कि, कोकण देशके लोग प्राय बिनाकारण कभी भी गुस्सा करनेवाले होते है । इसलिए मैं उन्हें बार बार समझाकर शांत करने के के लिए समर्ष नहीं हूँ ॥५५॥

मराठी :- (तेव्हा) दमयन्ती म्हणाली की, कोकणातील लोक कारणाशिवाय पदोपदी रागावतात. मी पदोपदी यांना शांत करू शकणार नाही ॥५५॥

English :- At this Damyanti said that the people of Konkan get angry for no reason at all That is why, she said that she is not capable nor guassant in making the king cool down his temper every now and then

સાથ સમાહવાતો મૂય, નન્વયં કૌઙ્ણાધિપ: ॥

વિહિતાનેકપાપાઙ્ગ - ભઙ્ગ: સ્વામિનિ કેસરી ॥૫૩॥

અન્વય :- અપ સા અગતો મૂય આહ સ્મ-સ્વામિનિ । નનુ અયં વિહિતાનેકપાપાઙ્ગભઙ્ગ: કૌઙ્ણાધિપ: કેસરી અસ્તિ ॥૫૩॥

વિવરણમ :- અપ સા દ્વારયાલિકા અગત: મૂય મૂત્ત્વા આહ વયતિ - સ્મ હે સ્વામિનિ । નનુ અયં ન એકાનિ અનેકાનિ । અનેકાનિ ચ તાનિ પાપાનિ ચ અનેકપાપાનિ । અનેકપાપાનામ્ અઙ્ગાનિ અનેકપાપાઙ્ગાનિ અનેકપાપાઙ્ગાનાં ભઙ્ગા: અનેકપાપભઙ્ગા: વિહિતા: અનેકપાપાઙ્ગભઙ્ગા: યેન સ: વિહિતાનેકપાપાઙ્ગભઙ્ગ: કેસરી નામ કૌઙ્ણસ્ય અધિપ: કૌઙ્ણાધિપ: અસ્તિ ॥૫૩॥

સરલાદ :- અપ સા પ્રતીહારી અવતોમૂય આહ વતતિ સ્મ । હે સ્વામિનિ । જનુ અત્તમ્ અનેકપાપાઙ્ગાના ભઙ્ગં વિનાશ કુર્વન્ કેસરીનામા કૌઙ્ણાધિપ: અસ્તિ । (અનેકપાનાં દ્વિપાનામ્ અપાઙ્ગાના વાળદરધતાના ભઙ્ગ: અનેકપાપાઙ્ગભઙ્ગ: । વિહિત:અનેકપાપાઙ્ગભઙ્ગ: યેન સ: વિહિતાનેકપાપાઙ્ગભઙ્ગ: - અનેકદ્વિપાના વાળદરધતાના ભેત્તા કેસરી સિંહ દ્વ અંનેકપાપાઙ્ગાનાં ભઙ્ગ કુર્વન્ અય કેસરીનામા કૌઙ્ણાધિપ: અસ્તિ) ॥૫૩॥

બુજ્જરાતી :- પછી તે પ્રતિહારી આગળ ચાલીને કહેવા લાગ્યો કે, હે સ્વામિની ! અંનેક પાપીઓનાં શરીરનો વિનાશ જોણે કરેલ છે, એવો અંધ ભરેખર કેસરી નામનો કોંઈકુદિશનો રાજા છે. ॥૫૩॥

હિન્દી :- ફિર વહ પ્રતીહારી આગે ચલકર કહને લગીં કિ, હે સ્વામિની ! જિસને અનેક પાપીઓં કે શરીર કા વિનાશ કિયા હૈ, એસા યે સચમુચ કેસરી નામક કોકળદેશ કા રાજા હૈ ॥૫૩॥

મરાઠી :- જંતર તી પ્રતીહારી પુઠે હોઝળ મરૂળ તાળતી કી, હે સ્વામિની ! ડ્યાની અનેક પાપ્યાત્યા શરીરાવા વિનાશ કેલા આહે, અમા હા સ્વરોસર કેસરી જાવાવા કોકળદેશાવા રાજા આહે. કેસરી સિંહ ડ્યાપ્રમાળં અનેક રતીંચ્યા વાળદરધતાવા નાશ કરતો. તસા ડ્યાને અનેક પાપ્યાત્યા શરીરાવા નાશ કેલા આહે ॥૫૩॥

English :- Then the chambermaid went ahead and greeting Danyantu as a "mistress" told her that this king named Kesar who had destroyed many a sinners is from Konkan

ગુજરાતી :- હે ભનોહર દમયન્તી ! રણસંગ્રામમાં વિસ્તાર પામતું છે ભુજબળ જેવું, અને આ કાશીનગરનો રાજ્ય છે. જેના ધધની નદી ગંગાની જેમ ત્રણે ભાગે (ત્રણે જગતમાં) ફેલાયેલી છે ॥૫૦॥

હિન્દી - હે સુન્દર દમયન્તિ! यह काशीनगर का राजा है। इसमें बाढ़ों का बल रणसंग्राम में प्रफुल्ल पाता है। इसकी यशस्वी नदी गङ्गा की तरह तीन मार्गों में (तीनों जगत् में) फैला हुई है। ॥५०॥

મરાઠી - હે સુન્દર દમયન્તિ! हा काशीनगरचा राजा आहे। सगळ्यात मोठे बाढबळ स्फुरण पावतं। यार्चो कीर्ति रूपी नदी गंगे सारखी तीन मार्गांत (तिन्ही लोकांत) पसरली आहे ॥५०॥

English - She say the king of Kashi who had spread his impetidity and courage, throughout the battle field just by his mightly and mainly arms Now just as the Ganga flow in three directions, in the same way his kudos and fame has flown into all the tree worlds

તેવેનં વૃણુ કલ્યાણિ, ક્રીડિતુ યદિ વાઙ્છસિ ॥

उपगङ्गं लक्ष्यमाणा, साक्षाद् गङ्गैव देवता ॥५१॥

અન્યથ :- હે કલ્યાણિ! યદિ સાક્ષાદ ગંગા દેવતા હવ લક્ષ્યમાણા ત્વ ઉપગંગ ક્રીડિતુ વાઙ્છસિ તદ્દ એન વૃણુ ॥૫૧॥

વિવરણમ:- હે કલ્યાણિ! યદિ સાક્ષાદ ગંગા દેવતા હવ લક્ષ્યમાણા અવલોક્યમાના ત્વ ગંગાયા. સમીપમ્ ઉપગંગ ક્રીડિતુ રન્તુ વાઙ્છસિ ઇચ્છસિ તદ્દ એન કાશીપતિ વૃણુ । વરયસ્વ ॥૫૧॥

સરતાર્થ :- હે કલ્યાણિ! यदि साक्षाद् गङ्गा देवता इव लक्ष्यमाणा त्वं वक्रवाता तीरं क्रीडन्तु वाञ्छसि तद् एन काशीपति वृणु ॥५१॥
ગુજરાતી :- માટે હે કલ્યાણી! સાક્ષાત્ ગંગાદેવીની પેઠે દેખાતી બેવી તું, જે ગંગાના કિનારા પ્દ ક્રીડા કરવાની ઇચ્છા કરતી હોય, તો આ કાશીપતિને વર. ॥૫૧॥

હિન્દી - इसलिए साक्षात् गंगादेवी के समान दिखनेवाली है कल्याणी! अगर गंगा का नि. मोर पर क्रीडा करने की इच्छा हो, तो इस काशीपति राजा को वर ॥५१॥

મરાઠી - यासाठी हे कल्याणि! साक्षात् गंगादेवी प्रमाणे दिसणारी तू, जर गंगेत्या काढावर क्रीडा करण्याचा इच्छा असेल तर,

दृष्ट्वा ता भूभृतस्तेऽपि, सर्वेऽपि युगाद्व्यथुः ॥

वशीकर्तुं बहून् काम - विकारान् कार्मणोपमान् ॥४८॥

अन्य :- ते सर्वे अपि भूभृतः ताः दृष्ट्वा युगपत् वशीकर्तुं कार्मणोपमान् बहून् कामविकारान् व्यथुः ॥

विवरणम् :- ते सर्वे अपि भुवं विश्रितिश्रितभूभृतः राजानः ता दमयन्ती दृष्ट्वा अवलोक्य युगपत् एकास्मिन्नेव समये एकदा एव न वशा अवशा । अवशा वशां कर्तुं वशीकर्तुं कार्मणं वशीकरण उपमा येषां ते कार्मणोपमा मास्तान् कार्मणोपमान् वशीकरणसदृशान् बहून् बहुलान् कामस्य विकाराः कामविकाराः तान् कामविकारान् कामचेष्टाः व्यथुः अकुर्वन् ॥४८॥

सरलाय :- ते सर्वे अपि राजानः ता दमयवती निरीक्ष्य एकस्मिन् एव समये वशीकर्तुं वशीकृत्प्रसाशान् बहुलान् कामविकारान् कामचेष्टाः अकुर्वन् ॥४८॥

गुजरानी :- तेऽपि ते सर्वे राजाभ्यो पृष्ट्वा येने वश इत्या भाटे अभृष्ट सरणी धृष्टी अभ्येष्टाभ्यो इत्या लाज्या ॥४८॥

हिन्दी :- उसे देखकर वे सर्व राजा अपने पर कानू पाकर दमयन्ती को वश में करने के लिए कामचेष्टा करने लगे । ॥४८॥

मराठी :- तिला पाहून ते सर्व राजे दमयतीला वश करण्याकरिता एकाच वेळी अनेक कामचेष्टा करू लागले ॥४८॥

English :- Seeing her all the kings and princes, keeping a good control on themselves and start beckoning her with the act of bewitching or impressing her intensely

अन्तःपुरप्रतीहारी, ततः पुन्याः पितुर्गिरिः ॥

आरेभे नदितुं भूप - स्वरूपपरिकीर्तनम् ॥४९॥

अन्य :- ततः अन्तःपुरप्रतीहारी पुन्याः पितुर्गिरिः भूपस्वरूपकीर्तनं नदितुम् आरेभे ॥४९॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तर अन्तःपुरस्य प्रतिहारी द्वारपालिका, अन्तःपुरप्रतीहारी पुन्याः दमयन्त्याः पितुः जनकस्य गिरिः वचनात्

English - The pearl ornaments on the body seemed like the creeper (Malhata) decked on her and the white saree on herbody seemed like the white sky with no clouds during the autumn season

लक्षं कटाक्षकोटीनां, कुर्वती मञ्च - भूभुजः॥

अब्धिवेलेव लहरी - शीकराणां - दिशां पतीन् ॥४६॥

अन्वय :- दिशां - पतीन् लहरीशीकराणा लक्षं कुर्वती अब्धिवेला इव मञ्चभूभुजः कटाक्षकोटीना लक्ष कुर्वती दमयन्ती सभासपण्डप समागमत् ॥४६॥

विवरणम् :- दिशा पतीन् दिक्पालान् लहरीणां तरङ्गाणा शीकराः तुषारकणाः लहरीशीकराः तेषा लहरीशीकराणां तरङ्गतुषारकणाना लक्ष कुर्वती अब्धेः वेला अब्धिवेला समुद्रवेला इव भुव भुजान्ति भुज्यते वा भूभुजः राजानः मञ्चस्थाः भूभुजः मञ्चभूभुजः तान् मञ्चभूभुजः मञ्चस्थभूभुजान् मञ्चोपविष्टान् राज्ञः कटाक्षाणा कोट्यः कटाक्षकोट्यः तासा कटाक्षकोटीना कोटिकटाक्षाणां इत्यर्थः लक्ष कुर्वती कोटिकटाक्षैः पश्यन्ती दमयन्ती मण्डप समागमत्

सरलार्थ :- यथा समुद्रवेला दिक्पतीन् लहरीशीकराणां लक्ष क्योति तथैव मञ्चोपविष्टान् वृषान् कोटिकटाक्षाणा लक्ष कुर्वती दमयन्ती मण्डप समागमत् ॥४६॥

शुक्लरत्नी :- भडाक्षभरनी वीर (वैष्ण) भोर्वाभरनीं जलकुण्डो देईने जेभ टिण्ठनिभोने यीधी यीधीने भरे छे तेभ भुरखीभो पश बेडेछा राखभोने पोताना डोडोण्ण॥ इटाक्षो भरीने वीधनी, ॥४६॥

हिन्दी :- महासागर का किनारा मोजों के जलकण फेककर जैसे दिग्पतिओं को चीध चीधकर मारते हैं वैसे ही कुर्सीओ पर बैठे हुए राजा खुद के क्रोडो कटाक्ष मारकर बीधती, ॥४६॥

मराठी :- उवाप्रमाणे समुद्राचा तट लाटाच्या तुषार कणांनी दिव्यतीना लक्ष्य वनावितो त्याप्रमाणे आपल्या कोटयवपी नेत्र कटाक्षांनी मचावर वसलेल्या राजाना पायाळ करणारी दमयन्ती सभामण्डपात आली ॥४६॥

smiling and bright as the moon And just as the splendour and the magnificence of the moonscons,
the breast seems so flexible and so flabby

आताम्रनयनापाङ्ग - पाणिपादरच्छदा ॥

कङ्कलिततरुशाखेव, प्रोत्तलसन्नवपल्लवा ॥४४॥

अन्वय :- प्रोत्तलसन्नवपल्लवा कङ्कलिततरुशाखेव आताम्रनयनापाङ्गपाणिपादरच्छदा दमयन्ती मण्डपं समागच्छत् ॥४४॥

विवरणम् :- नवाश्च ते पलवाश्च नवपल्लवाः। प्रोत्तलसन्तः प्रकर्षेण उल्लसन्तः नवपल्लवाः नवकिसलयानि यस्या सा प्रोत्तलसन्नवपल्लवा कङ्कलितश्चासौ तरुश्च कङ्कलितरुः कङ्कलितरोः शाखा कङ्कलिततरुशाखा अशोकवृक्षशाखा इव आसमन्तात् ताम्रं आताम्रं नयनयोः अपाङ्गे नयनापाङ्गेः नयनापाङ्गे च पाणी च हस्तौ च पादौ चरणौ च रदच्छेदौ औद्यौ च एतेषा समाहारः नयनापाङ्गपाणिपादरच्छदम् । आताम्रं नयनापाङ्गपाणिपादरच्छदं यस्याः सा आताम्रनयनापाङ्गपाणिपादरच्छदा दमयन्ती मण्डपं समागमत् ॥४४॥

सरत्पार्द :- यथा प्रोत्तलसद्दि आताम्रे नवकिसलयैः अशोकतरुशाखा शोभते तथैव आसमन्तात् ताम्रे नवनापाङ्गपाणिपादौः विराजमाना दमयन्ती सभागच्छत् ॥४४॥

गुञ्जली :- मण्डपगुणे जेना। नवीन कुंभणे विस्तार भाभेलां छे, येवी भयोऽवृक्षनी शाभानी येठे लाख रेणना आंभोना छेऽ।, छाय, मण्डप नथा छेठ जेना ये, ॥४४॥

हिन्दी :- प्रकट रूपसे विस्तारित है नये अकुर जिसमे ऐसी अशोकवृक्ष की शाखा के समान लाल रंग की है जिसकी आंखों की किनारी, हाथ, पैर और दात जिसके ऐसी, ॥४४॥

मराठी :- नुकत्याच प्रकट झालेल्या लाल ताल नवीन अशी अशोकवृक्षाच्या शाखेप्रमाणे ठिच्या होव्याचा कहा लाल आहे, तसेच हात, पाव आणि ओठ ही लाल आहेत अशी ती ॥४४॥

अत्रान्तरे स्फुरद्विव्य - ज्योतिस्त्तिलकभूषिता ॥
प्राचीव्यध्वनिमुक्त - रविबिम्बमनोहरा ॥४२॥

अन्वय :- अध्वनिमुक्तरविबिम्बमनोहरा प्राची इव स्फुरद्विव्यज्योतिस्त्तिलकभूषिता दमयन्ती मण्डपं समागमत् ॥४२॥

विवरणम् :- अश्वेभ्यः भेषेभ्यः विनिर्मुक्तम् अध्वविनिर्मुक्तम् । रवेः बिम्बं रविबिम्बम् । अध्वविनिर्मुक्तम् च तद् रविबिम्बं च तत् अध्वविनिर्मुक्तरविबिम्बं तेन । मनः हरति इति मनोहरा प्राची इवा स्फुरत् च तद् दिव्यं च स्फुरद्विव्यज्योतिस्त्तिलकः । तेन भूषिता स्फुरद्विव्यज्योतिस्त्तिलकभूषिता दमयन्ती मण्डपं समागमत् ॥४२॥

सरलार्थ :- यथा मेघविनिर्मुक्तेन सूर्यबिम्बेन प्राची दिग् मनोहरा वर्तते तथैव स्फुरद्विव्यज्योतिषा तिलकेन मनोहरा दमयन्ती सभामण्डपं समागमत् ॥४२॥

गुञ्जानी :- येदाभां वादणोभांघी नीङ्गेल्ल सूर्यना लिम्भघी मनोहर धशेली पूर्वदिशाती पेठ विस्तार भाभता दिव्य तेजवाणा तिलकधी भलङ्गुल धशेली दभधंती भलाभङ्गुभां भावी पडोंची ॥४२॥

हिन्दी - इतने में बादलों से नीकले हुए सूर्यबिंब से सजी हुई पूर्व दिशा की तरह बढ़ते हुए दिव्य तेजवाले तिलक से अलंकृत दमयन्ती सभामण्डप में आ पहुची ॥४२॥

मराठी - इतक्यात ढगातून मुक्त झालेल्या सूर्यबिंबामुळे मनोहर दिसणाऱ्या पूर्व दिशेप्रमाणे कपाळावरील दिव्य तेज असलेल्या तिलकामुळे शोभणारी दमयन्ती सभामंडपात आली ॥४२॥

English - Just then the sun which had just come out of the clouds in the east, seemed so majestic and alluring and so bright In the same way the diadem on the forehead seemed so bright and ornaed, like the sun

मराठी :- सुधर्मासोब्या प्रतिदिनसारखे आणि उद्याचे वर्णन करता येत नाही असा विशाल रत्नवरमण्डप रचण्यात आला. ॥३९॥

English :- Just as the royal court of Sudharma (Indra) this Swayamvar of Damyanti was arranged which was a way beyond compare.

मञ्चास्तस्मिन्नकार्यन्त, स्वर्दिमानोपमानिनः ॥
ज्योतिर्जलसरांसीव, रत्नसिंहासनानि च ॥४०॥

अन्वय :- तस्मिन् स्वर्दिमानोपमानिनः मञ्चाः अकार्यन्त । ज्योतिर्जलसरांसीव रत्नसिंहासनानि अकार्यन्त ॥४०॥

विवरणम् :- तस्मिन् स्वयंवरमण्डपे स्वः विमानानि स्वर्दिमानानि उपमानानि येषां सन्ति इति स्वर्दिमानोपमानिनः स्वर्दिमानसदृशाः मञ्चाः अकार्यन्त । ज्योतिषा युतानि जलसरांसि ज्योतिर्जलसरांसि इव रत्नानां सिंहासनानि रत्नसिंहासनानि अकार्यन्त ॥४०॥

सरलाय :- तस्मिन् रत्नवरमण्डपे रत्नरस्य विमानोपमानिनः विमानसदृशा मञ्चाः अकार्यन्त ज्योतिर्जलसरांसि इव रत्नसिंहासनाणि च अकार्यन्त ॥४०॥

शुद्धशक्ती :- ते मंडपमां देवविमानो जेवी भुरशीओ ओडवामां आली, अने तेजस्वी जणनां सोबेर जेवां रत्नोनीं सिंहासनी रचवामां आल्यां. ॥४०॥

हिन्दी :- उस मंडप में देवविमान के समान कुशीयां और तेजरूपी जल के सरोवर समान रत्नों के सिंहासन रचाए गये ॥४०॥

मराठी :- त्या मंडपात देवविमानासारख्या खुर्च्या ठेवण्यात आल्या, आणि तेजरूपी जलाच्या सरोवराप्रमाणे रत्नजडित सिंहासनाची रचना करण्यात आली. ॥४०॥

English :- In the royal court, the stage was arranged like a celestial aeroplane, viman and just as the brightness of the water that seems like gems spread on it, the thrones were prepared with such likeness with gems studded on it

शुश्रूषणी :- ते पथने ईष्यधु वंशस्यं शस्त्रेवो, भडापरदभी, तत्त्वोने ज्ञानारो, इलाभोने गंसर, अने रुप वेर इभदेवने पण भडात इरनारो नणराज पण त्यं आभ्यो. ॥३७॥

हिन्वी :- उस समय इक्ष्वाकु वंश का, महापराक्रमी, तत्त्वों का ज्ञानी, कला-निधान नलराजा, जो सौंदर्य स्पर्धामें कामदेव की भी परास्त कर सकता है, वह भी वहां आया ॥३७॥

मसरी :- तदा वेकेला इक्ष्वाकुवंशात् जन्मतेता, महापराक्रमी, तत्त्वज्ञ आणि विविध कलागुणाचे भाहार असलेला व आपल्या सौंदर्याने कामदेवावर पण मात करणारा तो नलराजा पण तेथे आला. ॥३७॥

English - During the ancestry of the Ishvakus, a king named Nal was born who had attained the knowledge of all arts, and of all the hypotheses and was very valiant and intrepid, and whose beauty and handsomeness even defeated the beauty of Cupid, also arrived there for the swayamwar.

विदर्भपतिना सर्वे, ते कृतप्रतिपत्तयः ॥

आवासाना वसन्तिस्म, कुण्डिनस्य चतुर्दिशम् ॥३८॥

अन्वय :- विदर्भपतिना कृतप्रतिपत्तयः ते सर्वे कुण्डिनस्य चतुर्दिशम् आवासान् आवसन्ति स्म ॥३८॥

विदरण्याम पतिः विदर्भपतिः तेन विदर्भपतिना । भीमरथेन नृपेण कृता प्रतिपत्तिः सत्कार-वेष्टा ते कृतप्रतिपत्तयः कृतसन्मानाः कृतसत्काराः ते सर्वे राजानः कुण्डिनस्य नगरस्य चतसृणा दिशा समाहारः चतुर्दिश रचिता आवासान् आवसन्ति स्म ॥३८॥

सरलाय :- भीमरथनृपेण कृतसन्माना। ते सर्वे राजावाः कुण्डिननगरस्य चतुर्दिशम् आवासान् आवसन्ति स्म ॥३८॥

शुश्रूषणी :- विदल्लेहना लीभरथ राजाभ्ये पधारेव। सर्व राजाभ्योनुं सन्मान इयुं, ते सर्व राजाभ्यो, कुंडिनपुरनी यारें दिशाभ्योभां

लक्ष्मणपुत्रीसौभाग्य - गुणवानुरया धृतम् ।

मन्मथव्याधभल्लीभिः, शल्यमानं समन्ततः ॥ ३५ ॥

विवाहामन्त्रणाणीति - विवशभीतमानसम् ॥

आगमत्तत्र वेगेन, मृगयूयमिवाखिलम् ॥ ३६ ॥ युग्मम् ॥

अन्वय :-

तत् राजपुत्रीसौभाग्यगुणवानुरया धृत मन्मथव्याध भल्लीभिः शल्यमान विवाहामन्त्रणाणीति - विवशभीतमानसम् अखिल राजकन्तम् मृगयूयम् इव समन्ततः वेगेन आगमत् ॥ ३६ ॥

विवरणम् :-

राज्ञः पुत्री राजपुत्री । राजपुत्र्याः सौभाग्य राजपुत्रीसौभाग्यम् । राजपुत्रीसौभाग्यमेव गुणः (रज्जुः) राजपुत्रीसौभाग्यगुणः । सौभाग्यगुणयिता वानुरा (जालं) सौभाग्यगुणवानुरा, तथा सौभाग्यगुणवानुरया राजपुत्रीसौभाग्यगुणजालेन धृत, मन्मथः कामदेवः एव व्याधः मन्मथव्याधः मन्मथव्याधस्य भल्लयः मन्मथव्याधभल्लयः, ताभिः, मन्मथ-व्याधभल्लीभिः, शल्यमानं पीडयमानं, विवाहस्य लक्ष्यस्य आमन्त्रणा विवाहामन्त्रणा, विवाहामन्त्रणा एव गीतिः विवाहमन्त्रणाणीति । न विवशम् अविवशम् अविवश विवश भूतं-विवशभीत विवाहामन्त्रणाणीत्या विवशभीत विवाहमन्त्रणाणीतिविवशभीत विवाहमन्त्रणाणीतिविवशभीत मानसं यस्य तद् विवाहमन्त्रणाणीतिविवशभीतमानस, राज्ञा समूहः राजक । तद् अखिल राजक तदखिलराजक तस्मिन् स्वयम्वरे मृगाणां यूयं मृगयूय, मृगरामूह इव वेगेन शीघ्रगत्या समन्ततः आगमत् ॥ ३६ ॥

संलक्ष्य :-

राजपुत्र्याः दमयन्तयाः सौभावयगुणजालेन धृत (बद्धम्) कामभल्लीभिः समन्तत पीडयमानं विवाहामन्त्रणाणीतिविवशभीतमानस तदखिल राजक जालबद्ध व्याधभल्लीभिः समन्तत पीडयमान गीतेन विवशभीतमानस मृगयूयमिव वेगेन तत्राऽऽगमत् ॥ ३६ ॥

गुणवती :-

पृथी ते राज्ञ-माना सौभाग्यश्री गुणवती (दोरीवती) अंघ्रिद्वी अणुभां क्लृप्तेषु, शरदेवश्री शिखरीनां आणुगेयी विधापेक्षुं नया विवाह भट्टेनां आभं-त्रणुश्री आभनयी परवष्टयपेक्षां भनवाणुं, ते सभणुं राज्ञभं-गण धृजोनां टोणोनी येह आरेकोरयी अभाटाभं-क्ष्मां टोरी आणुं ॥ ३६ ॥

हिन्दी :-

फिर उस राजकन्या के सौभाग्यरूपी गुण से (दोरी से) लूनी हुई जालमें फसे, कामदेवरूपी शिकारी के वाणों से घायल और

English :- Then seeing at this utmost beautiful Damyanti, her father exclaimed that it would be tough to find an handsome husband to match his matchless Damyanti

ततो विवाहनेऽमुष्या, अयोन्यवरयोजनात् ॥

माभूज्जनापवादो मे, तत्करोमि स्वयंवरम् ॥ ३३ ॥

अन्यय :- ततः अमुष्या विवाहने अयोन्यवरयोजनात् मे जनापवादो मा अभूत् तत् स्वयंवरम् करोमि ॥ ३३ ॥

विवरण :- ततः तस्मात् अमुष्याः दमयन्त्याः विवाहने लग्ने न योन्यः अयोन्यः । अयोन्यश्चासौ वरश्चाऽयोन्यवरः अयोन्यवरस्य योजनम् अयोन्यवरयोजनं तस्मात् अयोन्यवरयोजनात् मे मम जनानाम् अपवादः निन्द्या जनापवादः मा अभूत् न भवतु । तत् तस्मात् कारणात् अहं तस्याः दमयन्त्याः स्वयं व्रियते वरः यस्मिन् स स्वयंवरः तं स्वयंवरं करोमि ॥ ३३ ॥

सरलाध - ततः अमुष्या दमयन्त्या विवाहने अवीवद्वरसम्बन्धात् मम जनापवादः मा अभूत् । इति अहं तस्या दमयन्त्याः स्वयंवरं करोमि ॥ ३३ ॥

शुश्रूषी :- अभयोऽयं वरः साधे संबंधं इदमाधी ज्योत्स्नां भारो आपवादः न थाय भाटे आ दभ्यंतीत्यो विवाह इदमा भाटे हुं स्वयंवरभंडपत्नी रचयि कुरुं ॥ ३३ ॥

हिन्दी :- यदि दमयन्ती का विवाह अयोन्य वर के साथ हो गया तो सारे जगत में मेरा अपवाद हो जायेगा, इसलिए मैं स्वयंवरमंडप की रचना करता हूँ ॥ ३३ ॥

मराठी :- जर या दमयन्तीचा विवाह अवीवद वराशी झाला तर संपूर्ण जगात माझी जालरती होईल, म्हणून मी दमयन्तीचे स्वयंवरच करतो ॥ ३३ ॥

English :- He thought to himself that, he would be degraded if would give his daughter to a man who doesn't befit her, so he thought of having a *swayamwar*

मराठी :-

तिच्या नितबाणी सूक्ष्मपणाचा त्याग केला, परंतु कटीप्रदेशाने सूक्ष्मपणाचा रसीकार केला, मग तिच्या छातीने दोन स्तनरूपी द्वैतभावाला धारण केले आणि तिच्या वेहऱ्याने अद्वैतभावाचा (अनुपम सौंदर्याचा) रसीकार केला ॥३०॥

English :-

When she was a child she had pair of small buttocks. But now as she has grown, her buttocks has increased in size which means, she is no longer a child, but an adult. Her waist too has decreased in size, which also is the sign of a good-looking adult. Initially she was flat-chested, but as she grew into an adult, her breast has increased in size and has attained duality, while her face has become extremely beautiful and beyond anyone's comparison, thus attaining monotheism

साङ्गन्यासैः कुमारीणां, बिभृत्यल्लेख्यमात्रताम् ॥

युवतीनां तु मृदनाति, रूपगर्वततेरपि ॥३१॥

अन्वय :-

सा अङ्गन्यासैः कुमारीणाम् आलेख्यमात्रता बिभर्ति । रूपगर्वततेः अपि युवतीनां तु मृदनाति ॥ ३१ ॥

विवरणम् :-

- सा दमयन्ती अङ्गनाम् अवयवानां न्यासाः अङ्गन्यासाः तैः अङ्गन्यासैः अवयवन्यासैः कुमारीणां कन्यकानां शरीर आलेख्यमात्रता चित्ररूपता बिभर्ति धारयति किन्तु युवतीनां रूपस्य गर्वाः रूपगर्वाः रूपगर्वाणां ततिः श्रेणिः रूपगर्वततिः तस्याः रूपगर्वततेः अपि मृदनाति चूर्णीकरोति ॥ ३१ ॥

सरतार्थ :-

सा दमयन्ती अङ्गन्यासैः कुमारीणां चित्रमात्रता बिभर्ति । युवतीनां तु रूपगर्वश्रेणिम् अपि मृदनाति चूर्णीकरोति ॥ ३१ ॥

शुद्धशब्दाः :-

दमयन्ती योनाम् अंगोपगोनां घाट वरे कुम्हारिअभोनां शरीरने ती इअत श्चिअरे ७ धारणु अरे ऐ, अने युवान स्त्रीभोनां श्रधनां अर्धनी एअरभाणने ती ते अश्र्दी ७ नाभे ऐ. ॥ ३१ ॥

हिन्दी :-

दमयन्ती अपने अंगोपग के घाट से कुवारी कन्याओं के शरीर को केवल चित्रसमान धारण करती है और युवान स्त्रीओं के रूप के गर्व की कतार को कुचल डालती है ॥ ३१ ॥

मराठी :-

ती दमयन्ती आपल्या शरीरच्या अवगोपनांनी कुमारी कन्याच्या शरीराला केवळ चित्ररूपाप्रमाणे धारण करते आणि तरुण

हिन्दी :-

फिर वह दमयन्ती क्रीडापूर्वक मनोहर सौन्दर्यवाले यौवन को प्राप्त हुई, जिस यौवनवय में भवातर गति के समान शरीर में परिवर्तन होता है ॥२८॥

मराठी :-

नंतर ती दमयन्ती क्रीडापूर्वक मनोहर सौन्दर्य असलेल्या ताकण्याला प्राप्त झाली, ज्या यौवनात भवातरवादि प्रमाणे शरीरात हळू हळू बदल होतो ॥२८॥

English :- Then Dampyanti in no time at all became an adult. Just as a person changes its form from one life to another, in the same way Dampyanti was changed, i e - from childhood to adulthood as time passed and in no time at all

व्यमुञ्चेतां पदाम्भोजे, तरङ्गतरलां गतिम् ॥
सहेलं प्रतिपेदाते, लोचनेन्दिवरे पुनः ॥२९॥

अन्वय :-

पदाम्भोजे तरङ्गतरलां गति व्यमुञ्चेता लोचनेन्दिवरे पुनः तरङ्गतरलां गति सहेल प्रतिपेदाते ॥२९॥

विवरणम् :- त शरीरपरिवर्तनं कविः वर्णयति पदौ अम्भोजे कमले इव पदाम्भोजे चरणकमले तरङ्गत् तरला तरङ्गतरला ता तरङ्गतरलाम् ऊर्मिचञ्चला गति व्यमुञ्चेताम् अत्यजताम् । चरणौ शैशवे वर्तमानां चञ्चला गतिमत्यजताम् । लोचने एव इन्दिवरे लोचनेन्दिवरे नेत्रकमले पुनः ता तरङ्गतरला गति हेलया सह यथा स्यात् तथा सहेल सलील प्रतिपेदाते स्वीचक्राते । चरणभ्यां त्यक्ता चञ्चला गति लोचने लीलया प्रतिपेदाते । यौवने लोचने चञ्चले भवतः ॥२९॥

सलार्ध - चरणकमले तरङ्गचञ्चला गति अत्यजताम् । नेत्रकमले पुनः ता तरङ्गतरला गति सलील स्वीचक्राते ॥२९॥

गुणशती :- तेना शरणाभलोभे नलतरासम्भन शंखलानिनी न्नाभ इर्थे, परंतु तेनां नेत्रोदुपी अभलोभे आनंदपूर्वक ते शंखलानिनी स्वीक्षर इर्थे ॥२८॥

हिन्दी :- उसके चरणकमलो जलतरा समान चंचल गति का त्याग किया, लेकिन उसके नेत्ररूपी कमलोने आनंदपूर्वक उस चंचलगति का स्वीकार किया ॥२९॥

भविष्यतः अर्हतः तीर्थङ्करस्य भगवतः शान्तिनाथस्य दिव्या विवि भवां हिरण्यमयीं सुवर्णमयीं प्रतिमां तस्ये बालाये
आर्पयत् अवदात् ॥२६॥

सरलार्थ :- वन्दारझिला निर्वृतिः देवी दिव्या हिरण्यमयी भावितीर्थङ्करस्य शान्तिनाथस्य प्रतिमा तरस्ये दमयवत्ये आर्पयत् ॥२६॥

गुजराती :- तेना भावयी भुयी धई निर्वृति नाभनी देवीये तेने भाविअझाभां धवारा श्री शान्तिनाथभावनानी सुवर्णभय दिव्य
प्रतिभा अर्पण करी. ॥२६॥

हिन्दी :- उसके भाव से खुश हो कर निर्वृति नामक देवी ने उसे भविष्य में होने वाले श्री शान्तिनाथभगवान की सुवर्णमय दिव्य प्रतिमा
प्रदान की ॥२६॥

मराठी :- तिच्या उत्कृष्ट भावाने खुश झालेल्या निर्वृतिनाथाच्या देवीने तिला भविष्यात होणाऱ्या श्री शान्तिनाथ देवाची दिव्य प्रतिमा
अर्पण केली ॥२६॥

English :- Due to her utmost faith in religion, a Goddess named Nirvuthi, being pleased, presented her a
celestial and supernatural golden idol of the future Lord Shantinath

अभाषीच्च यथा वत्से, पूज्येयमनिश त्वया ॥

चिन्तामणिमिवासाध, सापि तां नित्यमर्चति ॥२७॥

अन्वय :- अभाषीच्च यथा वत्से चिन्तामणिम् इव आसाध त्वया अनिशम् इय पूज्या सा अपि तां नित्य अर्चति ॥२७॥

विकरणम् :- अभाषीत् च अवादीत् वत्से चिन्तामणि रत्नम् इव आसाध प्राप्य त्वया अनिशम् अहर्निशम् इयं शान्तिनाथप्रतिमा पूज्या
पूजनीया । सा दमयन्ती अपि ता शान्तिनाथप्रतिमा नित्यम् अर्चति । पूजयति ॥२७॥

सरलार्थ :- सा निवृत्तिदेवी अवादीत् - वत्से दमयवति। चिन्तामणिरत्नम् इव त्वया अहर्निशम् इय प्रतिमा पूज्या । सा दमयवती अपि ता
शान्तिनाथप्रतिमा नित्यम् अर्चति ॥२७॥

of happiness and vigil. And by her prudence and attaining knowledge from the teachers she wholly and entirely dipped herself into the practices and customs of Jain religion (Smayakva)

ततः कर्मप्रकृत्यादौ, शास्त्रौघे दुर्गमोऽपि च ॥

बोधो च बोधयित्री च, साभूदद्भुतबुद्धिभाक् ॥२४॥

अन्वय :- ततः अद्भुतबुद्धिभाक् सा कर्मप्रकृत्यादौ दुर्गमे अपि शास्त्रौघे बोधो च बोधयित्री च अभूत् ॥२४॥
विवरणम् - ततः अद्भुता वासो बुद्धिभाद्भुतबुद्धिः । अद्भुतबुद्धि भजति इति अद्भुतबुद्धिभाक् । अद्भुतबुद्धिशालिनी सा बाला कर्मणा प्रकृतिः कर्मप्रकृतिः । कर्मप्रकृतिः आदौ यस्य सः कर्मप्रकृत्यादिः तस्मिन् कर्मप्रकृत्यादौ ।

दुखेन गम्यते ज्ञायते इति दुर्गमः तस्मिन् दुर्गमे दुर्जेये अपि शास्त्राणा ओघः शास्त्रौघः तस्मिन् शास्त्रौघे शास्त्रसमूहे विविधशास्त्रेषु बोधो ज्ञानो बोधयित्री ज्ञाययित्री च अभूत् अभवत् बभूव । सा दुर्गमाणि शास्त्राणि स्वय जगृह्यत् अपश्यत् अपि च अबोधयत् ॥२४॥

सराजार्थ :- ततः अद्भुतबुद्धिशालिनी सा दमयन्ती कर्मप्रकृत्यादिषु दुर्गमेषु विविधशास्त्रेषु ज्ञानो ज्ञाययित्री च अभूत् ॥२४॥

शुद्धशाली :- पृथ्वा इन्ध्रधृति भादि दुर्गम शास्त्रेणां समूहभां पृण्वा ॥२४॥, तथा भीष्मते पृण्वा बोध भापी यडे येवी दभयन्ती भास्वर्धरड बुद्धिशाली धर्ष. ॥२४॥

हिन्दी :- फिर कर्मप्रकृति आदि दुर्गम शास्त्रसमूह की जानकार, और दूसरों को भी बोध देनेवाली, ऐसी दमयन्ती आश्चर्यकारक बुद्धिशाली बन गई ॥२४॥

मराठी :- नंतर कर्मप्रकृति आदि दुर्गम शास्त्राच्या समूहांना जाणणारी, आणि (दुसऱ्यांना पण) बोध देणारी अशी ही दमयन्ती आश्चर्यकारक बुद्धिशाली बनली ॥२४॥

English :- Then in due course, Danyanti become the most suprising and brilliant person to have attained the knowledge of the different books of Karmaprakrutu and the difficult talks and speeches, on literature She become so brilliant that she was not only able to grasp knowledge faster but also had the tact to impart it to others

बालिका को सौप दिया ॥२१॥

मराठी :- नंतर कलेचा अभ्यास करण्याच्या वेळी, कलाचे भांडार समजल्या जाणाऱ्या महान राजाने कलाचार्यांना बोलावून त्यांना बालिका सौपविली. ॥२१॥

English :- When Damyanti came of age and was ready to take in the arts of studies, her great father who knew the meaning of being educated, placed her in the hands of a learned man, to teach her all the seventy two arts

तदीयहृदयादर्शे, सङ्क्रान्ताः सत्त्वरं कलाः ॥

कलाचार्यः कलानां तु, केवलं दर्शकोऽभवत् ॥२२॥

अन्वय :- तदीयहृदयादर्शे सत्त्वरं कलाः सङ्क्रान्ताः । कलाचार्यः तु, केवल कलानां दर्शकः अभवत् ॥२२॥

विवरणम् - तस्याः इदं तदीय । तदीय च तद् हृदयं च तदीयहृदय । तदीयहृदय एव आदर्शः दर्पणः तदीयहृदयादर्शः, तस्मिन् तदीयहृदयादर्शे तस्याः स्वान्तर्दर्पणे त्वरया सह यथा स्यात् तथा सत्त्वरं शीघ्र झटिति कलाः सङ्क्रान्ताः प्रतिबिम्बिताः । कलानां आचार्यः कलाचार्यः तु केवल कलानां दर्शकः अभवत् न पाठकः इत्यर्थः ॥२२॥

सरलार्थ :- तरया. स्वान्तर्दर्पणे शीघ्र कला. प्रतिबिम्बिता. । कलाचार्य कलानां केवल दर्शक अभवत् ॥२२॥

शुब्दशाली :- तेना हृदयशयी आदीनामां इत्याद्योये तुभ्यं प्रवेश इर्थे, इत्याद्यर्थ तो कृन्त तेना भागोर्देश ०४ ७८५५६. ॥२२॥

हिन्दी :- उसके हृदयरूपी दर्पण में कलाओं ने तुरंत ही प्रवेश कर लिया, कलाचार्य तो उसे केवल कला दिखातेवाले ही रह गये । ॥२२॥

मराठी :- तिच्या हृदयरूपी आरशात कलांनी तबकच प्रवेश केला, कलाशिक्षक तर तिला केवळ कला दाखविणारेच झाले ॥२२॥

सरलार्थ :- तत्र सा राजलोकैः तात्तिकाताडनैः मद्यमादृष्टवादनैः दोह्वारच्चारपादेन नृत्य नृत्य इति गादिभिः नर्तयते ॥ १९ ॥

भुञ्जामी :- 'धर्ष धर्ष...तु मम ! मम !' श्लेष श्लेषना ते दशभालीशो लालीशोना लाले, मम वसवी श्वांगली श्नेने श्वांगुहा वरे शीधरी वगलीने नेरुपीने ममवे छे. ॥ १८ ॥

हिन्दी :- 'धड, धड, तु नाच। तु नाच।' ऐसा बोलते हुए वे राजलोग तालीओ के ताल बजा कर, और बीच की उंगली और अंगुठे से चूटकी बजा कर उसे नचाते हैं ॥ १९ ॥

मराठी :- 'धड, धड, तुं नाच। नाच।' असे म्हणव ते राजलोक टाळ्याच्या तालावर तसेच मद्यच्या बोटांनी आणि अवाठ्यांनी चूटकी वाजवीत तिला नाचवीत होते ॥ १९ ॥

English :- They used to clap their hand on a special rylhem and ask her to dance and snapping their fingers used to make her dance

इत्थं सौभाग्यवद्भिः सा, स्वयं सौभाग्यसेवधिः ॥

नानाविधाभिः क्रीडाभिः, क्रीडयते स्म स्थितानना ॥ २० ॥

अन्वय :- स्वयं सौभाग्यसेवधिः स्थितानना सा सौभाग्यवद्भिः नानाविधाभिः क्रीडाभिः क्रीडयते स्म ॥ २० ॥

विवरणम् - स्वयं शोभन भगः यस्य सः सुभगः सुभगस्य भावः सौभाग्य सौभाग्यस्य सेवधिः निधिः सौभाग्यसेवधिः सौभाग्यनिधानं स्थित आनन यस्याः सा स्थितानना सहस्रमुखी दमयन्ती सौभाग्य येना अस्ति क्षति सौभाग्यवन्तः तैः सौभाग्यवद्भिः सौभाग्यशालिभिः राजलोकैः नाना विविधाः विधाः यासा ताः नानाविधाः ताभिः नानाविधाभिः विविधप्रकाराभिः क्रीडाभिः क्रीडयते स्म ॥ २० ॥

सरलार्थ :- सा दमयन्ती स्वयं सौभावदस्य निधिः आसीत् । स्थितानना चाऽभवत् । अतः सा सौभाववद्भिः पुरुषैः गानाविधाभिः क्रीडाभिः लीलाभिः क्रीडयते स्म ॥ २० ॥

अथ प्रवर्धमानासौ, राजलोकैः कुतूहलात् ॥

भाष्यते मन्मनालापैः, सभायामपि भूभुजः ॥१७॥

अन्यः :- उष असौ प्रवर्धमाना भूभुजः सभायामपि राजलोकैः कुतूहलात् मन्मनालापैः भाष्यते ॥१७॥

विवरणम् - उष प्रवर्द्धतेऽसौ प्रवर्धमाना दिने दिने वृद्धिमाप्नुवती असौ दमयन्ती भुव भुनक्ति भुङ्क्ते वा भूभुक् तस्य भूभुजः नृपस्य सभाया अपि राजानः एव लोकाः राजलोकाः तैः राजलोकैः सभायां वर्तमानैः राजभिः कुतूहलात् कौतुकात् मन्मनाश्च ते आलापाश्च मन्मनालापाः तैः मन्मनालापैः मधुरवचनैः भाष्यते उच्यते ॥१७॥

सरलार्थः :- अगन्तर दिने दिने प्रवर्धमानाऽसौ दमयन्ती यदा भूभुज सभायामागच्छत् तदा तत्रापि सा राजलोकैः कुतूहलात् मधुरवचनैः भाष्यते ॥१७॥

शुभरात्री :- उदे दिनप्रतिदिनं वृद्धिं यथास्ती दमयन्तीने शब्द सभायां भुज सौ कुतूहलधी पृथिव्यां वश्यते भोवावे छे ॥१७॥

हिन्दी - जब (दिनो दिन) बड़ी होती दमयन्ती को राजसभा के मंत्रीगण कुतूहल से प्यारभरे वचनो से बुलाते हैं ॥१७॥

मराठी - दिवसेदिवस मोठी होणाऱ्या दमयन्तीला राजसभेतील मंत्रीगण कौतुकाणे प्रेमळ शब्दांनी बोलावीत होते ॥१७॥

English :- As the child kept on growing, she won over the hearts of the members of the royal court, who used to talk and greet her in a loving, tender way

निवेश्यतेऽङ्ककपर्यङ्क - मास्यते करपङ्कजे ॥

उल्लापनैर्नवनवै - गीयते कलगीतिभिः ॥१८॥

अन्यः :- अङ्कपर्यङ्कं निवेश्यते । करपङ्कजे आस्यते । नवनवैः उल्लापनैः कलगीतिभिः गीयते ॥१८॥

विवरणम् - अङ्कः एव पर्यङ्कः अङ्कपर्यङ्कः त अङ्कपर्यङ्कं निवेश्यते उपवेश्यते । करः एव पङ्कजं करपङ्कजं तस्मिन् करपङ्कजे हस्तकमले

ललाटे तिलकस्तस्याः, स कोऽपि सहजः पुनः ॥
भास्वानपि पुरो यस्य, भाति खद्योतपोतवत् ॥ १५ ॥

अन्वय :- तस्याः ललाटे सहजः कोऽपि पुनः तिलकः स्यात् । यस्य पुरः भास्वान् अपि खद्योतपोतवत् भाति ॥ १५ ॥

विवरणम् - तस्याः क्षम्यन्त्याः ललाटे भालप्रदेशे सह जायते क्षति सहजः स्वाभाविकः कः अपि पुनः तिलकः स्यात् । यस्य तिलकस्य पुरः अग्रे भास्वान् विवाकरः अपि खद्योतयतीति खद्योतः । खद्योतस्य पोटः खद्योतपोतः । खद्योतपोतेन तुल्य खद्योतपोतवत् । खद्योतश्चाऽल्पतेजाः भाति भासते ॥ १५ ॥

सरलार्थ :- तस्या दम्बवत्त्वा ललाटे सहजः स्वाभाविक तेजरवी तिलक आसीत् । तस्य तिलकस्याऽद्ये भास्वान् सूर्योऽपि खद्योतपोत इवाऽल्पतेजा भाति ॥ १५ ॥

शुश्रूषणी :- वणी तेनी छलाटभिं जन्मयी ज कोही अंधुं तेजस्वी तिलक छदुं, जेनी आगण सूर्य पण पतंठिषा
जेवो छाने. ॥ १५ ॥

हिन्दी :- उसके जन्म के समय से ही ललाट पर ऐसा तेजस्वी तिलक था कि जिस के आगे सूरज भी नूतनु जैसा लगता है । ॥ १५ ॥
मराठी :- तिच्या जन्मपासूनच तिच्या कपाळावर असा एक तेजरवी टिका आहे की ज्याच्यासमोर सूर्यसुद्धा काजव्या प्रमाणे वाटतो.

English :- When the child was born, her forehead seemed so bright and endowing that the sun itself seemed to be mere butterfly in front of it

शुद्धस्य नैव सा आदितु, तूनि काप्यर्ध सा ॥ ३३ ॥

विद्यरत्नम् - तस्याः अङ्गानि तदङ्गानि । तदङ्गानां निर्माणं तदङ्गनिर्माणं तस्मिन् तदङ्गनिर्माणे तस्याः अवयव निर्माणं । अन्य. अपर पद

कोऽपि भला द्रष्टा जन्वायत । सा भूद् अपि मृत्तिका अपि अन्या एव काचित् आसीत् । सा तूलिका अपि अपरा अन्या एव अभवद् प्रति आहं मन्ये ॥ १३ ॥

सा द्रुपद्वती नाम पुत्रिका अनुपमतावप्यवती आसीत् । अतः तस्याः अवयवनिर्माणे कोऽपि अन्व एव ब्रह्मा अजायत । तथा यथा मृदा सा निरमादि सा मृदपि काचित् अन्वा एव आसीत् । तथा सा वृत्तिकाऽपि अपरेव वितक्षणा आसीत् इत्यहं मन्ये ॥१३॥

ସୁଫଳାଂଶୁ :- ଲେଖୁ ଯାଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ କଥାକୁ ନିଜର ଉପକରଣ ଭାବେ ନେଇ ନେଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ସମସ୍ତ କଥାକୁ ନିଜର ଉପକରଣ ଭାବେ ନେଇ ନେଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ସମସ୍ତ କଥାକୁ ନିଜର ଉପକରଣ ଭାବେ ନେଇ ନେଇ ଯାଉଛନ୍ତି ।

उसके शरीर की रचना करने के लिए विधाता कोई दूसरा ही उत्पन्न हुआ होगा, भिन्नी भी कोई दूसरे प्रकार की होगी और वह चित्रकार की तुलिका भी अलग प्रकार की होगी ऐसा मैं मानता हूँ ॥१३॥

मराठी. -
 लिच्या शरीराची रचना करणारा ब्रह्मदेव ही कोणी दुसऱ्याच असावा, ती मातीमुळा दुसऱ्याच प्रकारची असली पाहिजे, इतकेच बघे तर त्या चित्रकासाठी कुचला मुळा विराळीच असेल असे मी मानतो. ॥ १३॥

English - The creator who has created this child must have been a different God (creator) who had the skill and power to create such child whose beauty was without compare The mud too was of a different type and the brush used to paint the complexion must have been of a different type of a rare material

हिन्दी :-

उसने अपने पराक्रम से ही पृथ्वी पर विजय पाया था । उस के पास रहा चतुरंगी सैन्य तो सिर्फ उसके परिवार के लिए ही था ॥१०॥

मराठी :-

आपल्या पराक्रमाने त्याने पृथ्वीवर विजय प्राप्त केला होता त्याचे चतुरंगी सैन्य तर फक्त त्याच्या परिवारापुरतेच होते ॥१०॥

English :- This king had won his victory over the earth on his prowess and might and his four-fold army (which consisted of elephants, horses, chariots and soldiers) were just like a mere family, to him

पुष्पदन्तीति तत्पत्नी, निःसपत्नगुणालया ॥

यल्लावण्यसुधाभोधो, मकरो मकरध्वजः ॥११॥

अन्वय :-

निःसपत्नगुणालया पुष्पदन्ती इति तत्पत्नी आसीत् । यल्लावण्यसुधाभोधो मकरध्वज मकरः क्रीडति ॥११॥

विवरणम् :-

निर्गताः सपत्नाः येषां ते निःसपत्ना- निरुपमाः । अनुपमाश्च ते गुणाश्च निःसपत्नगुणाः । तेषां आलयः निधान

यल्लावण्यम् । यल्लावण्यमेव सुधाऽमृतं यल्लावण्यसुधा । यल्लावण्यसुधायाः अन्धोधिः यल्लावण्यसुधाभोधिः तस्मिन्

यल्लावण्यसुधाभोधो तस्याः लावण्यसुधासागरे मकरः ध्वजे यस्य सः मकरध्वजः कामदेवः एव मकरः क्रीडति । यथा

सागरे मकरः स्वैर क्रीडति तथा तस्याः लावण्यसुधासागरे मकरध्वजः कामः क्रीडति रमते ॥११॥

सरलाय :-

निकपमगुणवती पुष्पदन्ती नाम तत्पत्नी आसीत् । तस्या लावण्यसुधाभोधिं मकरध्वजः स्वैर क्रीडति रमते ॥११॥

शुभरानी :-

अनुपम गुणोन्मास्थानसम्पत्ति पुष्पदन्ती नामनी तेनी शङ्गी उती, ३ लेनल लावण्यसुधा ३ अभुतना भडासागरभां डाभदेव

तो भगारभयनी येडे डीला डरतो उत्ते ॥११॥

हिन्दी -

उनकी अनुपम गुणवाली पुष्पदन्ती नामक राणी थी, जिस के लावण्यरूपी महासागर में कामदेव तो मगरमच्छ के समान क्रीडा करता था ॥११॥

अुतराती:- ये नगरमां लोभो भासे “सुं पडेलां, सुं पडेलां” अेभ आपतां धनने केईने ईन्द्र पापु देवलोड सभाननेवा न् अअरती
 शभना इरवा लाउथे. ॥८॥

हिन्दी - इस नगर में विपुल मात्रा में धनको देख कर वहां आनेवाले सभी लोगोंकी उस नगरमें सब से पहले पहुंचने की जगह
 इच्छा को देखकर इन्द्र भी ठिक वैसे ही नगर की कामना करने लगा ॥८॥

मराठी - या नगरीत विपुल प्रमाणशत धनसंपत्ति पाहून त्यानगरीत देणाऱ्या लोकांची रपण पाहून रवत इन्द्रसुद्धा देवासमोर अशा
 नगराची मागणी करू लागला ॥८॥

English - *Indra* tells his subjects that he wishes to have a city like *Kundampur*, in which the people here are so
 rich that the wealth itself have to have competitions among themselves as to whom it will offer
 itself first. Manifesting such an astonishing incident even *Indra* craves to have a city like *Kundampur*.

तत्र भीमरथो राजा, भीमवद्रीमविक्रमः ॥

यः सौन्दर्याच्च शौर्याच्च, विषमायुधदर्पहत् ॥९॥

अन्वय :- तत्र भीमवद्रीमविक्रमः भीमरथः राजा आसीत् यः सौन्दर्यात् शौर्यात् च विषमायुधदर्पहत् आसीत् ॥९॥

विवरणम् :- तत्र तस्मिन् कुण्डनपुरे भीमः द्वितीयः पाण्डवः इव भीमः भीषणः विक्रमः पराक्रमः यस्य सः भीमविक्रमः भीषणपराक्रमः
 भीमरथः नाम राजा आसीत् । सः सुन्दरस्य भावः सौन्दर्यं तस्मात् सौन्दर्यात् तथा शूरस्य भावः शौर्यं तस्मात् शौर्यात् च
 विषमाणि विषमसङ्ख्याकानि आयुधानि शस्त्राणि यस्य सः विषमायुधः पञ्चेयुः कामदेवः । विषमायुधस्य र्पः
 सौन्दर्यशौर्यविषयको गर्वः विषमायुधदर्पः । विषमायुधदर्पं हरतीति विषमायुधदर्पहत् कामदेवस्य सौन्दर्यविषयक
 शौर्यविषयक च गर्वं हरन् आसीत् । अर्थात् कामदेवात्पि सुन्दरतरः शूरतरश्चासीत् ॥९॥

सरलाध - तस्मिन् कुण्डनपुरे भीम इव भीषणविक्रम सौन्दर्यात् शौर्यात् च कामदेवस्य सौन्दर्यशौर्यविषयक गर्वं हरन् भीमरथः नामराजा
 आसीत् ॥९॥

ગુજરાતી. - આ પૃથ્વીતલ પર શોભતો એવો વિદર્ભ નામે દેશ છે, જેમાં ઉપર ઉપર ગામો અને નીચે નીચે નગરો વસેલા છે. (અર્થાત્ આ દેશમાં મનુષ્યોની ધણી જ ગીચ વસ્તી છે.) ॥૬॥

હિન્દી - इसी पृथ्वीतल पर विदर्भ नामक देश शोभायमान है। जहाँ गाव के ऊपर गाव ओर नगर के ऊपर नगर बसे हैं। अर्थात् इस देश में विपुल मात्रा में गाव एवं नगर बसे हुए हैं ॥६॥

મરાઠી - याच पृथीवर गुणवान् राजाने द्रुक अस्मा विदर्भ गावाचा देश आहे, ज्या देशात गावावर गाव आणि नगरावर नगर वसलेली आहेत अर्थात् या देशात अनेक गाव आणि नगर आहेत ॥६॥

English - On this earth, there was a beautiful country named Vidharba In which we find villages after villages and cities after cities In short it was a country with boundless population

तनास्त्यद्भुतसौराज्य - मनिःप्राज्यसुखोदयम् ॥

दक्षिणाशानधूमौलि - मण्डनं कुण्डन पुरम् ॥७॥

અન્ય :- તન્ન અદ્ભુતસૌરાજ્યમ્ અનિ પ્રાજ્યસુખોદય દક્ષિણાશાવધૂમૌલિમણ્ડન કુણ્ડન પુરમ્ અસ્તિ ॥૭॥

વિવરણમ્ :- તન્ન તસ્મિન્ વિદર્ભે શંખનશ્વાસૌ રાજા ચ સુરાજઃ । સુરાજસ્ય ભાવઃ સૌરાજ્યમ્ । અદ્ભુત સૌરાજ્ય યસ્મિન્ તદ્ અદ્ભુતસૌરાજ્યમ્ । સુહ્રસ્ય ઉદયઃ સુખોદયઃ । અનુપમઃ સુખોદયઃ યસ્મિન્ તદ્ અનિ પ્રાજ્યસુખોદય, દક્ષિણાશાસૌ આશા ચ દિશા ચ દક્ષિણાશા દક્ષિણદિગેવ વધૂઃ દક્ષિણાશાવધૂઃ દક્ષિણાશાવધ્વાઃ મૌલિઃ મસ્તક દક્ષિણાશાવધૂમૌલિઃ । દક્ષિણાશાવધૂમૌલેઃ મણ્ડન ધૂષણ દક્ષિણાશાવધૂમૌલિમણ્ડન દક્ષિણાદિગ્ધામિનીમૌલિમુકુટં કુણ્ડિનપુર નામ પુર નગરમ્ અસ્તિ ।

સરલાઈ - तस्मिन् विदर्भदेशेऽद्भुतसौराज्ययुत निरुपमसुखोदय दक्षिणदिवधूमौलिमण्डनं कुण्डनं नाम पुरं नगरमस्ति ।

शुक्लानी - नाथपी आने रुपपी पाप सुन्दर, अेली तेनी सुन्दरी नासे रागुणी छती, ३ के आंभोना बिलास वे ७४ अगुणी छडि ३ आ मनुष्य छे. (अर्थात् देवांगना समान सौंदर्यवती छती.) ॥४॥

हिन्दी - उसा की सुखी नाम की अपने नाम से यथार्थसुंदर पत्नी श्री । वह देवगनाओं की तरह सौंदर्यवान थी । सिर्फ पलकों के झपकने से यह जाना जा सकता था कि वह मनुष्य है ॥४॥

मराठी - त्याची सुंदरी नावाची आपल्या नावासारवीच सुंदर पत्नी होती ती देवागनासारवी सौंदर्यवान होती केवळ तिच्या हाक्याच्या विलासजीव ती मनुष्य आहे हे ओळखले जात होते. ॥४॥

English - This king had a beautiful wife who was very attractive and was a way beyond compare Her name too "Sundari" suited her very well According to the Jain methology the fairy's of heaven too are attractive beyond compare and they have one very distinct feature, they dont flutter their eyelids, as it will be difficult to make out who is an immortal and a mortal being But when one looks minutely, then it can be noticed that Queen Sundari, being a mortal being will flutter her eyelids Thus revealing the difference

तयोराद्यः सुतः शत्रु, - सत्रदावानलौ नलः ॥

प्रतीकः प्रत्यनीकस्य, द्वैतीयिकस्तु कूबरः ॥५॥

अन्धय - तयो शत्रुसत्रदावानलः नलः आद्यः सुतः आसीत् । द्वैतीयिकः तु प्रत्यनीकस्य प्रतीकः कूबरः अस्ति ॥५॥

दिवरणम् :- तयोः निषधसुन्दर्योः शत्रवः एव सत्र वन शत्रुसत्र । दावस्य अनलः दावानलः । शत्रुसत्रस्य दावानलः शत्रुसत्रदावानलः सर्वाश्रितदाहकः नलः नाम आदौ भवः आद्यः प्रथमः सुतः पुत्रः आसीत् । द्वितीयः एव द्वैतीयिकः द्वितीयः अन्यः तु प्रत्यनीकस्य शत्रोः प्रतीक निवारकः शत्रुजित कूबरः नाम पुत्रः तनयः आसीत् ॥५॥

मजं मोहन येताल, तया एमाणे तुत्तर जलसरसरेर आणि मोहक फुलाकी आकर्ष देणाले तशीच मनोज वनली आहे, ॥२॥

English :- In this state of Koshal exists a city named Koshla, This city is compared to the gaiety of heaven all around just as there are Apasaras (fairies), all around in heaven, in the same way there are ap-saras on earth in Koshla (apasaras means lakes), just as the apasaras in heaven to fulfill the desires of all Gods, in the same way the apasaras (lakes) fulfill the desires of men (desires like swimming, boating, washing etc.)

Just as there are sumans (God's) in heaven, in the same way there are Sumanes (flowers) on this earth, all around Koshla.

तस्या वश्यान्तरङ्गारि - रसवाको निषयाभिषः ॥

आर्सादासीकुलराति - भूपतिर्भूमिभूषणः ॥३॥

अन्वय :- तस्या वश्यान्तरङ्गारिः दासीकुलरातिः भूमिभूषणः रसवाकः निषयाभिषः भूपतिः आसीत् ॥३॥

विवरणम् :- तस्या कोशलानगणायाम्, अन्तरङ्गार्थेन अन्वयः शब्दार्थः अन्तरङ्गारयः अन्तःस्तराण्यः । वश्याः अधीनाः अन्तरङ्गारयः परम सः वश्यान्तरङ्गारिः वशीकृतान्तरङ्गव्यवस्थायाविराड् । न दासाः अन्तराः । अदासाः दासाः कुलाः दासीकुलाः । दासीकुलाः अरातयः राजवः येन सः दासीकुलरातिः विक्रमपुत्रवर्धिश्रुः, भूमिभूषयतीति भूमिभूषणः भूमवलङ्कारः इरवाकोः गोजापत्यं पुमान् रसवाकः रसवागुक्तोत्पन्नः निषयः अर्चयामाणा सः निषयाभिषः निषयनामा भुवः पृथ्व्याः पतिः भूपतिः पृथ्वीपतिः (राजा) आसीत् ॥३॥

अन्वयः :- तस्या कोशलनगणायाम् अन्तरङ्गान् कामक्रियादीन् अतीव वशीकृतवाग् वशिः शब्दं दासीकुलवाग् भूमिभूषणः इरवाकुलवाग् निषयनामा नृपः आसीत् ॥३॥

मराठी अर्थ :- पुष्प, अक्षत, धूप, दिव्यचंदन, वासोद्वीप, अष्टमंगल, आणि दर्पण-जलानी श्रीजिनेश्वरप्रभूची अष्टप्रकारी पूजा करावी (नल दमयन्ती सारखी) ॥ १॥

English :- The life history of Naldamyanti One should perform *the puja* in honour of lord *Shri Jinendra* with a flower, rice, incense, lamp, sandalwood powder, Special past of sandalwood, *Ashtamangal*, Mirror & Holy water just as Nal and Damyanti used to do

इहैव भरते भूमि - भामिनीभालसन्निभे ॥

देशः कोशलनामास्ति । दधानास्तिलकश्रियम् ॥ १॥

अन्वय :- भूमिभामिनीभालसन्निभे इह एव भरते तिलकश्रिय दधान - कोशलनामा देश. अस्ति ॥ १॥

विवरणम् :- भाम अस्याः अस्तीति भामिनी तेजस्विनी स्त्री । भूमिरेव भामिनी भूमिभामिनी । भूमिभामिन्या. स्त्रियः भालः ललाट भूमिभामिनीभालः तेन सात्रिभं सदृश तस्मिन् भूमिभामिनीभालसन्निभे पृथ्वीरमणीललाटसदृशे इह अस्मिन् एव भरते भरतक्षेत्रे, तिलकस्य श्रीः तिलकश्रीः तां तिलकश्रियं दधानः तिलकवत् शोभमानः कोशल नाम यस्य सः कोशलनामा देशः अस्ति । यथा भामिनीभाले तिलकः शोभते तथैव भूमेः भालसदृशोऽस्मिन् भरतक्षेत्रे कोशलनामा देश. तिलकवत् विराजते ॥ १॥

सरलार्थ :- यथा भामिण्या. ललाटे तिलकः शोभते तथैव भूमे. भालसदृशोऽस्मिन् भरतक्षेत्रे कोशलनामा देश. तिलकश्रियं दधान शोभते ॥ १॥

गुणरानी :- पृथ्वीश्री श्रीना ललाट सरभ आ अस्तक्षेत्रभां तिलकनी शोभाने धारण करनारो ओशख नामे देश छे. ॥ १॥

हिन्दी :- जिस तरह स्त्री के ललाट पर तिलक शोभता है, ठीक उसी तरह इस पृथ्वी पर भरतक्षेत्र में कोशल नाम का देश शोभता है ॥ १॥

मराठी :- जसे रानीचा ललाटावर टिका जसा शोभत असतो तसेच ह्या वसुधैवकर् भरतक्षेत्रात कोशल नावाचा देश शोभत आहे ॥ १॥

‘નોમિનાયચરિત (ગુણવિનયગાણિકૃત), ‘ઉપદેશપ્રસાદ’ (વિજયલક્ષ્મીસુરિકૃત), ઈત્યાદિ સરકૃત, પ્રાકૃત, અપલ્લશ કૃતિઓમા જેન અચલગચ્છના આચાર્ય ભગવતોના ૩ ગ્રન્થો ઉપલબ્ધ છે

- ૧) પૂ આ ભ શ્રી જયશેખરસૂરિ મ સા કૃત નલ-દમયતી ચરિત
- ૨) પૂ આ ભ.શ્રી ઋધિવર્ધનસૂરિકૃત નલરાજા-દમયતિ ચરિત
- ૩) પૂ વિજયશેખર કૃત શ્રી નલ-દમયતી પ્રબધ

હજી પ્રાચીન સાહિત્યનુ સશોધન કરવામા આવે તો નળ - દમયતી વિશે ઘણુ સાહિત્ય પ્રકાશમા આવી શકે

પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી સર્વોદય સાળારજી મ સા એ અચલગચ્છની સમાચારી ધાળતા જેન મુનિવર છે એમના માર્ગદર્શન હેઠળ પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી સર્વોદય સાળારજી મ સા ને તા ૨૮/૮/૮૬ ને રવિવારના દિવસે રૂબરૂ મળ્યો અને શ્રી સધનુ સન્માન સ્વીકાર્યું તથા પૂજ્યશ્રીના આશીર્વાદ લીધા

રમણલાલ ચી શાહ

સંસ્કૃતમા નલકથા વિશે અત્યાર સુધીમા લગભગ એકવીસ જેટલા નાટકો લખાયેલા મળી આવ્યા છે. અિત્ર તિત્ર નેકાઓમા લખાયેલા નાટકોમાના કેટલાક પ્રગટ થયેલા છે અને બાકીના ઘણાખરા હજુ અપ્રગટ જ રહેલા છે. એ નાટકો નીચે પ્રમાણે છે.

- (૧) નૈધાનાદ (કેમીશ્વરકૃત), (૨) નલવિક્રમ નાટક (કોઈ અજ્ઞાત લેખકકૃત), (૩) વિધિવિલાસિત નાટક (કોઈ અજ્ઞાત લેખકકૃત), (૪) નલવિક્રસ નાટક (કવિ રામચન્દ્રસિરકૃત), (૫) નલચરિત નાટક (નીલકંઠ દીક્ષિતકૃત), (૬) નલાભ્યુદય નાટક (રાજા રઘુનાથકૃત), (૭) નલાનદ નાટક (જીવવિબુધકૃત), (૮) દમયતી કલ્યાણ (શંકરોપાચાર્ય નલચક્રવર્તીકૃત), (૯) મજુલનેપથ (મહો વેકટરગનાથકૃત), (૧૦) અનર્ધનલચરિત (સુદર્શનાચાર્યકૃત), (૧૧) લેમીપરિણય નાટક અથવા નલવિજય નાટક (રામસાસ્ત્રીકૃત), (૧૨) લેમીપરિણય નાટક (શ્રીનિવાસ દીક્ષિતકૃત), (૧૩) લેમીપરિણય નાટક (શંકરોપાચાર્ય કૃત), (૧૪) લેમીપરિણય નાટક (વેકટરચાર્ય કૃત), (૧૫) લેમીપરિણય નાટક (રાજચૂડામણિકૃત), (૧૬) નલચરિત નાટક (દિવીપ્રસાદ શુક્લકૃત), (૧૭) નલદમયતીપથ (કાલીપાદ તારકચાર્યકૃત), (૨૦) પુણ્યબલોકોદય નાટક (દિવીશરણ કવિ ચક્રવર્તીકૃત), (૨૧) દમયતી-કલ્યાણ (કોઈ અજ્ઞાત લેખકકૃત) નલકથા વિશે બે ચપૂકાવો લખાયેલા છે. એમા ત્રિવિક્રમલટ્ટકૃત ‘નલચપૂ’ અથવા ‘દમયતીકથા’ સુપ્રસિદ્ધ છે. બીજુ ચપૂકાવ ‘દમયતીપરિણય’ નામનુ છે. એના કર્તા કોઈ અજ્ઞાત કવિ છે. આ ઉપરાંત ‘દમયતીપ્રબધ’ નામની એક ગદ્યમા અને એક પદ્યમા પણ રચના મળે છે, અને યાકશાસ્ત્ર વિશે ‘નલયાકશાસ્ત્રમ્’ નામની એક કૃતિ પણ લખાયેલી મળે છે.

સંસ્કૃતમાં લખાયેલી કાવ્યનાટકાદિના પ્રકારની આ બધી કૃતિઓની ઘણીખરી ચાહિતી હસ્તપ્રતોની જુદા જુદા સ્થળોની સૂચીઓને આધારે આપવામા આવી છે. પરંતુ એ બધી આપ્રસિદ્ધ કૃતિઓ વિશે હજુ ઘણુ સંશોધન થવાની, એ કૃતિઓના કર્તૃત્વ અને સમય વધારે પ્રમાણભૂત નિર્ણય થવાની જરૂર છે. એ બધુ સાહિત્ય પ્રગટ અને ઉપલબ્ધ થવા માટે હજુ કેટલાયે દાયકાઓની રાહ જોવી પડશે.

આ થઈ નલકથા વિશે કેવળ સંસ્કૃત સાહિત્યમા રચાયેલા કૃતિઓની વાત પ્રાચીન જૈન સાહિત્યની, સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને

હિદુધર્મમા નળ-દમયતીની કથાનુ જૂનામા જૂનુ સ્વરૂપ તે મહાભારતના નલોપાન્યાનને ગાળી શકાય એથી પણ પૂર્વે જ્ઞાતાગો, ઉપનિષદો, સહિતાઓ વગેરેમા નળના જીવન વિશે ઉદ્ધેખો મળે છે પરંતુ એના જીવનની કથા નિરૂપવાની વ્યવસ્થિત પ્રમાણભૂત અને ફટ સુધીમા એક ઉપાન્યાન તરીકે જોવા મળે છે, બૃહદશ્ય ઋષિને મુખે યુધિષ્ઠિર રાજાને કહેવાયેલી આ કથાનો ઉદ્દેશ તુ સ્વે તુ ત્વાપ્યક દુ ખ બતાવી, યુધિષ્ઠિર રાજાનુ દુ ખ હળવુ કરવાનો છે

નળ-દમયતીની કથાનુ બીજુ એક જૂનુ સ્વરૂપ તે ગુણાઢ્યની 'બૃહત્કથા' મા આવતી નળકથા છે બૃહત્કથા નંદ ઘરેલી હોવાથી તેની નલકથાનો સપૂર્ણ ન્યાત આપણને આવી શકતો નથી પરંતુ પૈશાચી ભાષામા લખાયેલા એ ગ્રંથ પરથી સંસ્કૃતમા તેના સારરૂપ ગ્રંથો - કૌમેન્દ્રકૃત 'બૃહત્કથા મઠરી', સોમદેવભટ્ટ રચિત 'કથાસરિત્સાગર' અને નેપાળમા આવી છે ગુણાઢ્યની એક લાખ જેટલા શ્લોકમા લખાયેલી કહેવાતી બૃહત્કથાનો કૌમેન્દ્રે લગભગ આઠ હજાર શ્લોકમા સશ્ચિત્ત અનુવાદ કર્યો છે, ત્યારે સોમદેવે લગભગ ગુણાઢ્યની મૂળ નલકથાનુ કદ કેટલુ હશે એની કલ્પના કરી શકાય છે એટલે ગુણાઢ્યની 'બૃહત્કથા' મા આવતી નલકથાનુ કદ મહાભારતની નલકથા જેટલુ જ હશે એમ માની શકાય મહાભારતની નલકથાના ઉદ્દેશ કરતા બૃહત્કથાની નલકથાનો ઉદ્દેશ થોડો જુદો છે તેમા કથા કહેનાર તથા સાભાળનાર પાત્રો પણ જુદા છે તદુપરાત, કથાવી સકલના અને કેટલીક નાની નાની વિગતોમા પણ મહાભારતના નલકથા અને બૃહત્કથા વચ્ચે થોડો ક તફાવત છે

મહાભારત અને બૃહત્કથાના સમય પછી સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને ગુજરાતી ભાષામા સખ્યાબંધ કવિ-લેખકોએ નલકથાનું યોતનાં કવનવિધુષ કે લેખનવિષય બનાવ્યો છે મહાભારતના સમયથી તે અત્યાર સુધીમા નલકથા વિશે નાનીમોટી ઓછી ઘણી ટીકા

८५१	१६	समाधिता, द्रावपि समाधिना, द्रावपि	८८२	४	पुनधूसरीजीन	पुन धूसरानीव
८५६	८	बहलीविषयोत्तस बहलीविषयोत्तस	८८३	२	तथा त चव	त्वया च तव
८५८	८	अरण्य, आरजीविका अरण्ये, आजीविका	८८४	१३	प्राप्यात	प्राप्यत
८५८	११	अच्छादितामिव अच्छादितामिव	८८४	१५	तिलकाधोनात्	तिलकाधानात्
८६०	१५	स्व यश स्व यश	८८६	११	पूरुषा विकभतीति पूरुषा विभतीति	
८६२	८	विभतीति विभतीति	८८६	११	भमीकाक्षसर	भर्माकुक्षिसर
८६२	८	शक्रकेदण्डभृत, तेजास्विना	८८९	११	विहार चकार	विहार चकार
८६३	७	जानुस्याम् आ जानुस्याम् आ	८८८	३	नलराधि	नलराजधि
८६६	१	गिरीन्द्रामिव गिरीन्द्रामिव	८८८	१	राजधिवक्ष्येमधुरशीतलै राजधिवक्ष्येमधुरशीतलै	
८६७	१५	समुत्पन्न समुत्पन्न	८८८	२	धाविरयुभद्रादिदृष्टान्तै धाविरयुभद्रादिदृष्टान्तै	
८६८	१२	न्यवर्तते न्यवर्तते	८८८	४	स्थलभद्र, स्थलभद्रादय स्थूलभद्र स्थूलभद्रादय	
८६८	११	आवृष्टि आवृष्टि	८८८	१	व्रतविरोधन व्रतविराधन	
८७०	२	शक्यतेऽक्षी शक्यतेऽक्षी	८८८	१	षष्टाजन्निर्मितजीनेश्वरदिव्यपुनै	
८७३	६	आवृष्टि आवृष्टि	८८८	१	प्राजन्मनिर्मितजिनश्वरदिव्यपुनै	
८७४	८	कर्कदमदुर्गमा कर्कदमदुर्गमा	८८८	११	सम्प्राप्त सम्प्राप्त	
८७४	१०	इतस्तत इतस्तत	८८८	१३	पूर्वजन्मानि पूर्वजन्मानि	
८७६	१	पदचङ्क्रमणेसेव पदचङ्क्रमणेरेव	८८८	४	नक्षत्राब्दे नक्षत्राब्दे	
८७७	१३	क्षरकुम्भेन क्षीरकुम्भेन	८८८	४	स्यादधिकामुष्मिकसारव्य	
८८०	४	सामसाद्य सामसाद्य	८८८	६	स्यार्दिकामुष्मिकसारव्य	
८८१	१२	जायात पतिश्च जाया च पतिश्च	८८८	६	पैहिकामुष्मिक पैहिकामुष्मिकम्	
८८१	१४	क्षीरडिण्डिनामर्कौ क्षीरडिण्डिरनामर्कौ	८८८	६	पैहिकामुष्मिक पैहिकामुष्मिकम्	

७८१	१५	तावत्	तावत्	८००	१४	अग	तथाप्यसुपरद्धस्तद्वृक्षोऽगुल्यथ
७८२	६	पातायिष्यामि	पातायिष्यामि	८०१	१२	अथ	अथ
७८२	८	कपित्थानि, कपित्थे	कपित्थानि, कपित्थे	८०१	१२	जीमूतजलसम्पकात्	जीमूतजलसम्पकात्
७८२	११	पातिथिष्यामि	पातिथिष्यामि	८०१	१७	मेघजलसम्प्राप्त	अद्धिनननवावाङ्मरा मेघजलसम्प्राप्त
७८३	१	वलम्बेन	वलम्बेन			उद्धिन्ननवाङ्मरा	
७८३	१४	ययरोतगति	ययरोतगति	८०२	१६	दत्ता	तदा
७८३	१५	जलद	जलद	८०२	१४	दत्ता	धृत्वा
७८४	१२	अभविष्यामवात्	अभविष्यामवात्	८०३	१०	वेदभ्यधितोऽत्यर्थ	वेदभ्यधितोऽत्यर्थ
७८४	१७	फलसङ्ख्यनवा	फलसङ्ख्यनवा	८०३	१२	अभ्यर्धित	अभ्यर्धित
७८५	११	उदयनिनि	उदयनिनि	८०३	१३	सम्प्रार्थित	सम्प्रार्थित
७८६	७	नशाशेषवलोकित	निशाशेषवलोकित	८०३	१०, १२, १४	विलम्बकरणडकात्	विलम्बकरणडकात्
७८७	३	गृहाङ्गले, आनातम्	गृहाङ्गले, आनीतम्	८०३	११, १२, १५	स्वरूपस्य	स्वरूपस्य
७८८	१६	कोशलावअभवप्राप्तये	कोशलावअभवप्राप्तये	८०४	७	त	त
७८९	१३	पुरद्वारसमीपमाणचछत्	पुरद्वारसमीपमाणचछत्	८०४	११	पिबतीति पादव	पिबतीति पादव
७८४	६	सूर्यपावित्	सूर्यपावित्	८०८	२	यस्मान्	यस्मात्
७८५	१	सुदारसस्य	सुधारसस्य	८११	१५	समन्वित	समन्वितम्
७८६	१२	भुक्तारसानिकल्यात्	भुक्तारसानुक्रल्यात्	८१२	१०	दमयन्त्या	दमयन्त्या
७८८	१	मन्त्रतस्तन्मतोऽथवा	मन्त्रतस्तन्मतोऽथवा	८१३	८	मिर्मामूर्चेऽश्लि	मिर्मामूर्चेऽश्लि
७८८	१७	पुलकमावटे	पुलकमावहे	८१३	७७	साधर्म्ये देवलोके	साधर्म्ये देवलोके
७८८	१३	सोऽथा	सोऽथ	८१५	२	प्रकाशपाठय	प्रकाशपाठय
८००	१२	तथाप्यत्सुपरद्धस्तद्वृक्षोऽगुल्यथ		८१५	३	तत्पदा	तत्पदा

६८८	१२	निधिने दमयन्ती	विधिने दमयन्ती	७१४	१२	परिकल्प	परिकल्प
६८८	१५	कस्मिन्नापि दमयन्ती	कस्मिन्नापि दमयन्ती	७१४	८	ज्वलनयद्भि	ज्वलनयद्भि
६८८	११	अपराध	अपराधम्	७१७	४	तन्नामश्रवण	तन्नामश्रवण
६८९	६	वन स्मनर्गता	वन वनगता	७१८	१	स्मरणम् अवतत्	स्मरणम् अवतत्
६८९	२	पुनर्मर्दिनोदार्यन	पुनर्मर्दिनोदार्यम्	७२२	४	स्मरणम् अवतत्	स्मरणम् अवतत्
६८९	१६	नम	नम.	७२३	१	पुरो मृत्वाह	पुरो मृत्वाह
६८९	४	इद नव	इद वन	७२६	१२	उपास्यवत्	उपास्यवत्
६८९	१२	प्रतिश्रुति	प्रतिश्रुति	७२६	११, १२	दृष्टा	दृष्टा
६८९	१०	धवित्वा	धवित्वा	७२७	८	विषेष्टाभि	निषेष्टाभि
७०१	२	दुर्देवप्रभावात्	दुर्देवप्रभावात्	७२८	६	अवलोक्य	अवलोक्य
७०१	४	दुर्देवप्रभावात्	दुर्देवप्रभावात्	७२८	७	दानयोगेन	दानयोगेन
७०२	२	नैषाध	नैषाध नैषाधि	७२८	८	सामोपचरेण	सामोपचरेण
७०३	१	रोषण सह	रोषण सह	७२८	१२	अटङ्गलो नथी	अटङ्गलो नथी
७०४	२	प्रतिवृत्ते	प्रतिवृत्ते	७३१	२	खान्तिवदम्	खान्तिवदम्
७०४	५	(१२ अक्षरणी)	(१२ अक्षरणी)	७३२	१८	धन्तो	धन्तो
७०६	४	तेषा दोष	तेषाम् दोष	७३४	७	पञ्चदीपेन	प्रदीपेन
७०८	१४	अज्ञातरवत्	अज्ञातरवत्	७३८	२	दोष विना, अपराध विना	दोष विना, अपराध विना
७११	२	तुसा	सुता	७४०	११	उक्ता	उक्ता
७११	७७	इयम्	इयम्	७४०	७७	लतापाशा	लतापाशा
७१३	१५	शेषनागारलम्बित	शेषनागारलम्बित	७४१	१०	अपुर्ण	सपुर्ण
७१३	१५	चेयमे	चेतये	७४२	१०	उच्च	उच्च
७१३	७७	दर्शम	दर्शय	७४३	७	पापकल्पम	पापसरभं

५६८	१	यस्तया	यस्त्वया	६०४	३	अहो । तम्	अहो त्वम्
५६८	६	मान चौर	नाम चौर	६०६	४	अन्यान्तीति	अन्यान्तीति
५६८	१	पञ्चमया	प्रतिमया	६०७	२	भद्रकचन	भद्रकचन
५७१	१	कुर्वन्नाशयनाविधिम्	कुर्वन्नाशयनाविधिम्	६१२	४	वैरप्यमपि	वैरप्यमपि
५७१	४	पञ्चनमन्कास	पञ्चनमन्कारा	६११	७	कषि	कषि
५१२	६	ताम् उपकारिणी	त्वाम् उपकारिणी	६२१	४	यम	यम
५७५	४	इजति	इति	६२२	६	तिशालबुद्धि	विशालबुद्धि
५७७	१	हरिमित्रोऽपि	हरिमित्रोऽपि	६२६	६	अश्वान्तम्	अश्वान्तम्
५८०	७	मातरह	मातरम्	६२७	३	अश्वप्रभशनाय एम	अश्वप्रभशनाय एव
५८८	७	उपयो	उपायो	६२७	५	कल्पान्तवात	कल्पान्तवात
५८३	११	प्रस्फुटवशानानि रचना	प्रस्फुटवशाना नि स्वना	६३०	२	गजस्मिन्धुम	गजस्मिन्धुम्
५८३	७	प्रस्फुटता वशाना	प्रस्फुटता वशानाम्	६३१	२	मा भूताम्	माभूताम्
५८४	४	ऐस्वाकक्षत्रियाणा उत्तस	गामुत्तमम्	६३४	४	निमीलिनाक्ष	निमीलिताक्ष
५८४	८	सकलविषतवत्राणक्षम	सकलविषत्राणक्षम	६३५	७	इत्य	इत्य
५८७	३	एषा	एष	६३५	७	तथिपर्ण	तथिपर्ण
५८८	१	सोऽय	सोऽय	६३७	५	स्वयश एन	स्वयश एव
५८८	५	लतागतमोर्ध्वभागेन	लतागुत्तमोर्ध्वभागेन	६३७	५	हस्तिमाशाला	हस्तिनाम् शाला
५८८	५	हस्त म	हस्तम्	६३७	८	ब्रह्माणहस्तिशालाया	ब्रह्माणहस्तिशालाया
६००	४	तागभलम्	लतागुल्म	६३८	७	समानैश्वर्यवान्	समानैश्वर्यवान्
५०२	२	भोक्तुमनास्तेन	भोक्तुमनास्तेन	६४०	२	दशयते	दशयते
६०३	७	उपालभत भा	उपालभत भो ।	६४०	३	स्व दशयते	स्व दशयते

१८७	७३।	जलासारान्	जलसारान्	२८८	३२३ मो श्लोक नथा	
२०७	११	प्रयव्यशितपादा	प्रयव्यशितपादा	२८२	शबनुवन्ति	शबनुवन्ति
२१५	७	तकप्यर्थ	तमप्यय	२८७	विस्पृणितकेशी	विस्पृणितकेशी
२१७	१०	हस्ताभ्याम्	हस्ताभ्याम्	३०१	तावत्स्यमन्तत	तावत्स्यमन्तत
२३८	१	आधत्स्व	आधत्स्व	३०८	धर्मिकी	धर्मिकी
२३८	४	अनन्तर	अनन्तर	३११	निजमात्रासाम्	निजमात्रासाम्
२३८	५	कुपालु	कुपालु	३१२	अत्रान्तरे	अत्रान्तरे
२४४	६	उत्तरस्या	उत्तरस्या	३१२	गन्धगजन्तवत	गन्धगजन्तवत
२४६	२, ३	ईदृङ्गा	ईदृङ्गदेश	३१७	रंजित्सारन्द्रोद्यमम्	रंजित्सारन्द्रोद्यमम्
२४६	६	गद्गदादनि	गद्गदादनि	३२६	जलाश्रानि	जलाश्रानि
२४८	३	दैर्घ्यार्थ	दैर्घ्यार्थ	३३१	पयसा	पयसाम्
२४८	७	द्वेभ्यो	द्वेभ्यो	३३२	विधाय	विधाय
२४८	८	कूबरको	कूबरको	३३५	अतारागान्	अतारागान्
२४८	७	भास्यो व३	भास्यो व३	३३५	विलोपनको	विलोपनका
२५४	६	निर्गच्छासि	निर्गच्छासि	३४३	तदधर्मध्याननिष्ठ्यात	तदधर्मध्याननिष्ठ्यात
२५७	८	दृयद	दृयद	३५५	साय हति	साय वृति
२५८	६	बाष्पतरङ्गती	बाष्पतरङ्गती	३५७	निमलबुद्धि	निमलबुद्धि
२६१	२	लोचने गोचरे	लोचनगोचरे	३५८	जगाह	जगाह
२६२	३	शमाना	शयाना	३६१	दमयन्तीती	दमयन्ती
२७८	८	इत्यनटपविकल्पाध	इत्यनटपविकल्पाध	३६२	उ८८ भा०	उ८८ भा०
२८१	४	वन्धगन्धगजेन्द्रेण	वन्धगन्धगजेन्द्रेण	३६२	वोष प्राप्ता	वोष प्राप्ता

मयाचन्द्रमत मत्वा सहर्ष सादर शुभम् ।

न्यमन्त्रयद् गुरु तत्र, भुजसङ्घश्चतुर्विध ॥३१॥

भूपतिभारमल्लेन समर्पिते शुभासने ।

व्याख्यान व्यतरन्तित्य प्राप्त पद्मासनिस्थित ॥३२॥

मयाचन्द्रानुरोधार्है योगोद्धनमाचरद् ।

गुर्वो दीक्षा ग्रहीता च मासान्ते मार्गशीर्षके ॥३३॥

उत्तमसागर शिष्य प्रथम प्रेमपुष्पकम् ।

श्रीवश्री प्रथमा शिष्या प्रीतिपान्नावलम्बिता ॥३४॥

पुन परम्परा प्राप्ता साधुसाध्वीसमन्विता ।

विशाल शिष्यवृन्दश्च सार्धैकशत सङ्ख्यक ॥३५॥

षड्गी नियमसङ्घाश्च सम्प्रेरितामुहुर्मुहु ।

महोत्सवाश्च सम्पन्ना धर्मध्यान धृत धिया ॥३६॥

दशाधिक शत वृन्द प्रिय प्रापितवानपि ।

वाङ्मके तु स्वहस्तेन हस्तग्रन्थानवातरत् ॥३७॥

उत्तमश्री दयाश्री च गुलाबश्रीगुणान्विता ।

सुधन्यास्ता प्रधानाश्च शुश्रूषा व्रतपालिका ॥३८॥

गुणसिन्धुश्च सच्छिष्य पूज्यपादपदस्थित ।

उपाध्यायपद प्राप्य मेराऊमध्यमानित ॥३९॥

श्रीगुणसागरायैव सकलसङ्घसङ्गिनी ।

उत्तरादायिता दत्ता वाङ्मके वयसि स्थिते ॥४०॥

वर्षाणा विशतिर्वीता व्रतमाचरता दृढम् ।

दुग्धान्नचन्द्रिकायुक्त भुक्त द्रव्य द्वय किल ॥४१॥

कच्छहालरराज्यस्था कल्याणसिन्धुसञ्जका ।

प्रस्थापिता गुरोर्मूर्ति प्रान्ते प्रान्ते पदे पदे ॥४२॥

पट्टपरम्पराप्राप्ता सुदीर्घा च समुज्ज्वला ।

श्रद्धया स्नेहपूर्व च सङ्घक्षेपेण निवेदिता ॥४३॥

महोपाध्यायपर्यन्त सोपाध्यायागणीश्वरा ॥

पञ्चसप्तति पङ्क्तौऽपि रामाणिया प्रमाणित ॥४४॥

एकोननवति प्राप्य वर्षाणा वयसा विभु ।

शरीर नश्वर त्यक्त्वा कालधर्म गतो गुरु ॥४५॥

विक्रमाब्दे च वैशाखे ग्रहशून्य द्रयाम्बके ।

त्रयोदश्या च शुक्लाया कच्छभूर्मा भुजङ्गत ॥४६॥

शान्त दान्त सुधीर च गम्भीर गुरुगोतमम् ।

वन्दामहे विवेकेन तेजोमूर्ति तपस्विनम् ॥४७॥

॥ अथ श्रीमदचलगच्छाधिपति - मुनिमण्डलाग्रेसरपितामहगुरुवर्य
श्रीगौतमसागारसूरीश्वरमहाराजमहोदयपूज्यपादानां सस्कृतगिराया
सक्षिप्तजीवनचरित्रम् - एव भगवदर्थं नलदमयन्तीग्रन्थसमर्पणम् ॥

श्रीमदचलगच्छेश पर पूज्य पितामहम् ।
सूरीश्वर सदा स्तौमि गुरु गौतमसागारम् ॥१॥
आचार्यभगवन्त वै जङ्गमयुगवर्तिनम् ।
सक्रिय सतत नौमि कच्छहालारहेतवे ॥२॥
यत्न करोमि किञ्चिच्च साहस शिशुवत्तया ।
गौतमसिन्धुसूरीश वर्णयामि सविस्तरम् ॥३॥
भारतवर्षभूमिस्थे राजस्थानप्रदेशके ।
पालीग्रामे प्रदीप्तश्च द्विजमन्दिर दीपक ॥४॥
खनेत्रग्रहभूमौ य सञ्जातो विक्रमाब्दके ॥
गुलाबमल्ल नाम्ना च विप्रवशविभूषणम् ॥५॥
धीरमल्ल पिता तस्य माता क्षेमलदेविका ।
मातृभूमिर्मरुर्वी वै पुनीता परमप्रिया ॥६॥
देशे जाते तु दुर्भिक्षे शिशुवयसि सस्थित ।
देवसिन्धु यतीन्द्रयो मित्र पित्रा समर्पित ॥७॥

भूताक्षिनिधिभूमौ च स्वरूपसागर श्रित ।
ज्ञानचन्द्रेण नाम्नै व यतिवर्येण ज्ञापित ॥८॥
क्रीडता तेन सोत्साह जिज्ञासया कदा कदा ।
धर्मशास्त्राण्यधीतानि सम्यग् वै शैशवे मुदा ॥९॥
नित्य करोति नून च ज्ञानगङ्गानिमज्जनम् ।
ज्ञानचन्द्रो गुणाब्धि वै पूर्णं प्रेक्ष्य प्रफुल्लित ॥१०॥
सद्गुरुवटवृक्षस्य छत्रछाया समाश्रित ।
पीत्वा हि प्रेमपीयूष शिशु स्वार्थित श्रिया ॥११॥
मुनिभ्यो भगवद्भ्यो हि सज्जनेभ्यो निरन्तरम् ।
गुरुभ्यो गुरुबन्धुभ्य स्नेहधारा सुसिञ्चिता ॥१२॥
आस्थया भावितानीह तीव्रपञ्चव्रतानि च ।
कलौ च पञ्चमे काले प्रस्थित पथि पुण्यके ॥१३॥
आध्यात्मिकममूल्य वै मौलिक मधुर मधु ।
सुनीत नवनीत च मनोमन्यनकारणात् ॥१४॥

પ્રકાશકીય નિવેદન

અમને ગૌરવ

જૈન શાસનના સાહિત્યમા નવો ચીલો પડતા અમને અતીવ આનંદ વર્ધી રહ્યો છે. આજ દિવસ સુધીમા જે કોઈ પ્રજાનાં વળા એમા પાત્ર ભાષાઓ એકી સાથે હોય એવા આ પ્રકારના ગ્રંથો સૌ પ્રથમ વાર પ્રકાશિત વર્ધી રહ્યો છે, એ વાતનુ અમને ગૌરવ છે. આવા અનેક ગ્રંથો

પૂજ્ય મુનિ ભગવતોને જે શુભ પળ આવો વિચાર આવ્યો એ પળ કેવી પ્રભાવશાળી હતો, કે જે કાર્ય કરતા સંલેહે ૧૫-૨૦ વર્ષ લાગી જાય તે કાર્ય ૩-૪ વર્ષમા સહજતાથી થાય એને શુ માનવુ ? ગુરુદે પાનુ નળ જ ને ! પૂર્વાચાર્યો રચિત ૬૭ કથાગ્રંથો પૂ લખિયાનાચાર્ય રચિત ૫૧ કથા ગ્રંથો તથા પૂ. આ. માણિક્યસુદરસૂરિ રચિત ૧૭ કથાગ્રંથો મળી કુલ ૧૩૫ કથા ગ્રંથો પાત્ર ભાષા અને આઠ વિભાગના સાથે સૌ પ્રથમવાર પ્રકાશિત થાય છે. વળી હજાર ન્લોક વાળુ નલદમયતી ચરિત્ર તો ખરુ જ.

પ્રસ્તુત ગ્રંથ વિષે - નલ-દમયતી ચરિત્ર એક સુદર વાર્તા છે. રોચક રોલીથી રચિત આ વાર્તા વાચકોને આકર્ષે છે. ગુલાન નમવાથી કથા ભયાનક પરિણામ આવે છે તે પ્રસંગો વાચતા ધૂજારી અનુભવાય છે. આજે જગતનો ઘણો ત્રીમાતર્ણ આ બર્દામા નસાઓલો છે. એમને આ ગ્રંથ વચાવવામા આવે તો ઘણુ જીવન પરિવર્તન વર્ધી રોકે.

ગ્રંથકર્તાવિષે :- પૂ. આ. ભગવત શ્રી જયશેખર સૂરિ મ સા. અચલગૃહમા કવિચક્રવર્તી તરીકે પ્રખ્યાત છે. તેઓત્રીજા અનેક સુદર ગ્રંથોની રચનાઓ કરી છે. સાક્ષાત્ સરસ્વતીદેવી પાસેથી મળેલા રત્નોત્તેની જૈન કુમાર સાંભવ મહાકાવ્યની રચના કરી છે. એમાના ઉપદેશ તિનામળિ - પ્રભોધધિતામણિ વિ મુખ્ય ગ્રંથો છે. 'ત્રિભુવન દીપક પ્રગ્નંધ' અપરનામ પરમાલસ પ્રબંધ એકેને લક્ષના કવિઓ - ચાલંગેબ એમને ગુજરાતી ભાષાના આઠકવિ તરીકે નુ ખિરુદ આપ્યુ છે. પ્રાતે

દરેટની રાત્રિઆત પછી આદ્ય સમયમા પૂજ્ય મુનિભગવતોના માર્ગદર્શની અનેક પ્રાચીન-નવાચીન સાહિત્ય તથા વિવિધ નાટ્યો કરી રહ્યા છીએ એનો અમને આનંદ છે. આ ગ્રંથમા અગ્રેજી ભાષાતર કરી આ પવા બદલ ત્રી રેટર્ડ ઉરે જતીનભાઈનો નાદિ ન આનાર.

૬૫૧૧૩૦૦

અચલગારણ અર્થે ગલદમયંતીનું સાહિત્ય

જૈનશાસનમા અચલગારણનો અભ્યુદય વિ સ ૧૧૮૯ માં થયો ત્યારથી આજ દિવસ સુધીમા ઘણી ચડતી - પડતી આ ગરબે નિહાળી તેમ છતાં આજ દિવસ સુધીમા ઘણા બહુશ્રુતો - પડિતો અને એમનું રચેલું સાહિત્ય જૈન શાસનને પ્રાપ્ત થયું

૧૫મા સૈકાનું નલદમયંતી ચરિત્ર કવિચક્રવર્તી શ્રી જયશેખરસૂરિ મ સા એ એ રચ્યું છે (આ નામના જૈન શાસનમા બીજા પણ આચાર્યો થયા છે કેટલી કૃતિઓમા વિવાદો પણ થયા છે, તત્ત્વનું કેવલીગરખમ્) આ ગ્રંથ ૯૬૮ શ્લોક પ્રમાણનો છે અને આજથી લગભગ ૮૦ વર્ષ પહેલાની ઉક્ત આ ભ શ્રીની શ્લોક - અર્થવાળી છાપેલી કૃતિ મળી એના માધ્યમથી ૮ વિભાગમા અને પાંચ ભાષામા ૯૦૦ પૃષ્ઠનો આ ગ્રંથ તૈયાર કરતા ૪ વર્ષનો દીર્ઘ સમય લાગી ગયો

૧૬ મા સૈકાનો નલરાય-દમયંતી ચરિત્રરાસ પૂ આ ભ શ્રી ઋષિવર્ધનસૂરિ કૃત નલરાય - દમયંતિ ચરિત્રરાસ, જે ૧૫ વર્ષ પહેલાં ડો રમણલાલ ચી શાહના સંપાદન હેઠળ પ્રકાશિત થયેલ છે ૪૭૧ શ્લોક સંખ્યા ૩૨૦ મી કડીમા રાસકાર લખે છે

શ્રી અચલ-ગરબ-નાયક ગણધર

ગુરુ શ્રી જયકીરતિ સૂરીસર

જાસ નામિ નાસઈ કુરિત

તાસ સીસ રિધિવર્ધન સૂરિઈ

કીઠિ કવિત મન આદર પૂરિઈ

વિ. સં. ૧૫૧૨ માં ચિત્રકૂટ ગિરિનગરમા આ રાસની પૂણાહુતિ થઈ છે. આ રાસને સો પ્રથમવાર ઈ.સ. ૧૯૫૧ માં જેનસિલેવેનિયા યુનિવર્સિટીના ડો. એર્નેસ્ટ બેન્ડેરે રોમન લિપિમા પ્રગટ કર્યો છે. આ રાસની એક હસ્તપ્રત હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીની લાયબ્રેરીમા છે, જે પ્રતો પ્રાદણમાં છે.

અનુમોદન અને સૂચના

શ્રી મુદ્રુન્ડ શેતાઅમર મૂર્તિપૂજક જૂન સઘે દાખવેલા ઔદાર્યભર્યા સહકારથી જ્ઞાનખાતાની રકમમાંથી આ ગ્રન્થ પ્રકાશિત કરેલ છે. ગૃહસ્થે રકમ ચૂકવ્યા વિના આ ગ્રન્થની માલિકી કરવી નહીં.

દ્રસ્ટી મંડળ

પ્રાપ્તિ સ્થાન :-

(૧) સમીર આર્ટ અણેશ સિનેમા પાસે, લાલબાગ, મુંબઈ. ફોન ૪૧૩ ૦૦ ૧૭	(૨) પીરજ દામજી ગંગર રમેશ ઓપા. અહિલ્યા બાગ સામે ચરઈ - પાણી - ૪૦૦ ૬૦૧ ફોન - ૫૩૪ ૮૬૯૦	(૩) સોમચંદ ભાણજી લાલકા મુંબઈ ગલી પો. અમલનેર - ૪૨૫ ૪૦૧ ફોન ૦૦૨૪૯૧ / ૨૨૮૬૮

